



ULUSLARARASI
İNSAN ÇALIŞMALARI
DERGİSİ

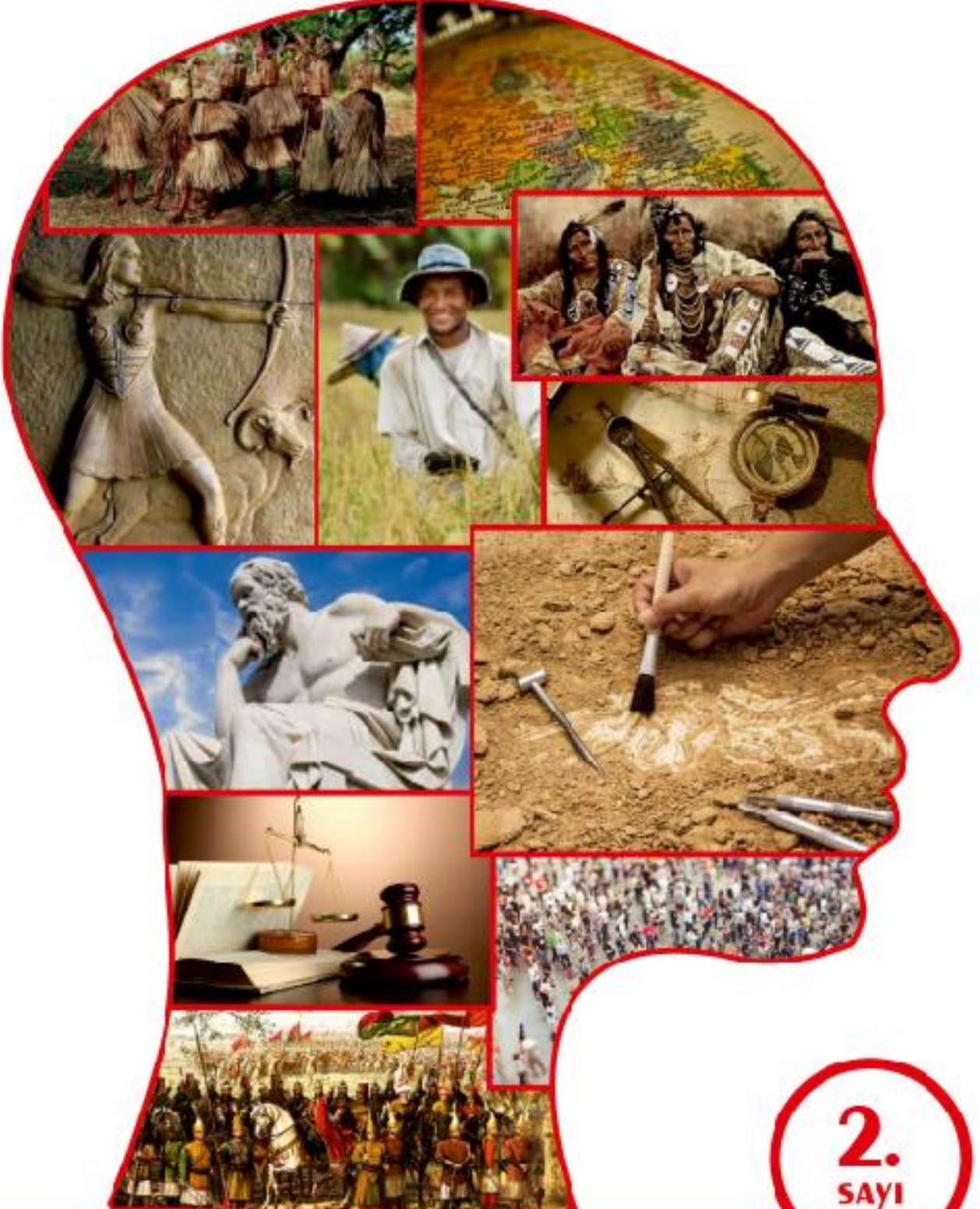
INTERNATIONAL JOURNAL of HUMAN STUDIES

Cilt/VOLUME: 1

Sayı/NUMBER: 2

Yıl/YEAR: Aralık 2018

ISSN: 2676-8641



2.
SAYI

ISSN: 2636-8641

SAYI / ISSUE 2 – 2018



ULUSLARARASI İNSAN ÇALIŞMALARI DERGİSİ

INTERNATIONAL JOURNAL of HUMAN STUDIES

Uluslararası İnsan Çalışmaları Dergisi yılda iki sayı yayımlanan uluslararası hakemli bir dergidir.

Dergide yer alan yazıların ilmî ve fikrî sorumluluğu yazarlarına aittir.

.....

International Journal of Human Studies is a peer-reviewed, biannual journal.

The responsibility of statements or opinions uttered in the articles is upon their authors.

Bu dergi *International Scientific Indexing, Index Copernicus, Eurasian Scientific Journal Index, Index Islamicus, ResearchBib, ASOS Index, Rootindexing, CiteFactor, Scientific Indexing Services, DRJI* veri tabanında yer almaktadır.

.....

Articles in this journal are indexed or abstracted in *International Scientific Indexing, Index Copernicus, Eurasian Scientific Journal Index, Index Islamicus, ResearchBib, ASOS Index, Rootindexing, CiteFactor, Scientific Indexing Services, DRJI*.

ULUSLARARASI İNSAN ÇALIŞMALARI DERGİSİ

INTERNATIONAL JOURNAL OF HUMAN STUDIES

Yayın Kurulu / Editorial Board

Prof. Dr. Emine Feryal Turan – Prof. Dr. Hüseyin Türk
Prof. Dr. Kurtuluş Kayalı – Prof. Dr. Serpil Aygün Cengiz
Doç. Dr. Ceren Aksoy Sugiyama - Doç. Dr. Meryem Bulut
Doç. Dr. Halil Çağlar Enneli - Doç. Dr. Elif Asude Tunca

Ankara 2018

Sahibi/ Published : Zeynel Karacagil
under the auspices of
Yazı İşleri Müdürü

Yazı İşleri Müdürü : Efecan Anaz
Yardımcısı /
Co-editor

Yayın Kurulu / : Prof. Dr. Emine Feryal Turan – Ankara Üniversitesi
Editorial Board : Prof. Dr. Hüseyin Türk – Ardahan Üniversitesi
: Prof. Dr. Kurtuluş Kayalı – Ankara Üniversitesi
: Prof. Dr. Serpil Aygün Cengiz – Ankara Üniversitesi
: Doç. Dr. Ceren Aksoy Sugiyama – Ankara Üniversitesi
: Doç. Dr. Meryem Bulut – Ankara Üniversitesi
: Doç. Dr. H. Çağlar Enneli – Ankara Üniversitesi
: Doç. Dr. Elif Asude Tunca - Lefke Avrupa Üniversitesi

Yay. Kur. Sekreteri/ Sec. of the Ed. Board : Ömer Kahya

Sekreter Yrd./ Ass. Sec. of the Ed. Board : Şafak Bozgun

Ön Dil Kontrolü / Grammer Check : Ali Osman Tiro
: Semra Dalkılıç
: Havva Karayuluk
: Sehriye Şahin

Mizanpaj Editörü / Assing Loyout Editor : Cansu Aral

Son Okuma / Proofreading : Elif Akkaş

Yayın Danışma Kurulu

Review Board

- Prof Dr. Nazif Mandacı - Yaşar Üniversitesi
Prof Dr. Timur Gültekin - Ankara Üniversitesi
Prof. Dr. Adem Efe - Süleyman Demirel Üniversitesi
Prof. Dr. Fatih Erkoçoğlu - Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet Azimli - Hitit Üniversitesi
Doç. Dr. Altuğ Güral - Ege Üniversitesi
Doç. Dr. Cafer Acar - Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
Doç. Dr. Ceren Aksoy Sugiyama - Ankara Üniversitesi
Doç. Dr. Halil Çağlar Enneli - Ankara Üniversitesi
Doç. Dr. İnan Keser - Dicle Üniversitesi
Doç. Dr. Murat Necip Arman - Aydın Adnan Menderes Üniversitesi
Doç. Dr. Ümüt Akagündüz - Ankara Üniversitesi
Doç. Dr. Vehbi Ünal - Cumhuriyet Üniversitesi
Doç. Dr. Yasemin Esen - Ankara Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Abdüsselam Sağın - Kırklareli Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Adem Levent - Muş Alparslan Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Avni Önder Hanedar - Sakarya Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Ayşe Çiçek Korkmaz - Kilis 7 Aralık Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Celal İnce - Bitlis Eren Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Çağdaş Ertaş - Şırnak Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Emir Özeren - Dokuz Eylül Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Ferhat Arslan - Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Hatice Kumandaş Öztürk - Artvin Çoruh Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Hilal Akça - Erciyes Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Kadriye Şahin - Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Kurtuluş Merdan - Gümüşhane Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Levent Taş - Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Mevlüt Yılmaz - Fırat Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Ömer Emirkadı - Karadeniz Teknik Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Ömer Kutlu - Ankara Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Ramazan Alabaş - Kastamonu Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Recep Serkan Arık - Kütahya Dumlupınar Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Selim Demez - Hakkari Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Selim Gündüz - Fırat Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Seval Yınılmez Akagündüz - Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Sevda Fırıncıoğulları - Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Seyit Ahmet Solmaz - Harran Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Doğan Doğu Yavaşlı - Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi
Öğr. Gör. Dr. Harun Göçerler - Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi
Öğr. Gör. Dr. Okan Çolak - Harran Üniversitesi
Öğr. Gör. Dr. Özge Altıntaş - Ankara Üniversitesi
Öğr. Gör. İrem Hüzmeli - Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi
Araş. Gör. Didem Öztürk Jonsson - Ankara Üniversitesi
Araş. Gör. Dr. Hasan İlkey Al - Hitit Üniversitesi
Araş. Gör. Dr. İbrahim Halil Yurdakal - Pamukkale Üniversitesi
Araş. Gör. Dr. Mehmet Ali Toprak - Adıyaman Üniversitesi
Araş. Gör. Dr. Şahin Karabulut - Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi
Araş. Gör. Mehmet Songur - Munzur Üniversitesi

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

ARAŞTIRMA MAKALESİ

Yasın Protestoya Dönüşümünü İncelemek: Cumartesi Anneleri Hareketi Örneği/To Examine the Transformation of Mourning to Protest: The Case of Saturday Mothers Movement • 97 - 113

AYŞEM SEZER ŞANLI

Bütünleşmenin Zorlu Aşaması: “Ortak” Bir Dış ve Güvenlik Politikası İnşa Etmek/The Onerous Step of Integration: Constructing A “Common” Foreign and Security Policy • 114 - 130

BARIŞ GÜRİSOY

Bilişsel Önyargı ve Hevristik Bağlamında Finansın İnsani Boyutu Olarak “Davranışsal Finans”: Bir Literatür İncelemesi ve Derleme Çalışması/Behavioral Finance as a Human Dimension of Finance in the Context of Cognitive Bias and Heuristics: A Literature Review and Compilation Study • 131 - 156

BİLGEHAN TEKİN

Doğrudan Yabancı Yatırımları Etkileyen Faktörlerin Çok Değişkenli İstatistiksel Yöntemler ile İncelenmesi/A Research of Factors Affecting Foreign Direct Investments Using Multivariate Statistical Methods • 157 - 171

ÖZLEM YORULMAZ, SELAY GİRAY YAKUT, BURCU KOCARIK GACAR

Bilgi Ekonomisinin Gelişimi ve Dünya Ekonomileri Üzerindeki Etkisi/Development of the Knowledge Economy and the Effect on the World Economy • 172 - 195

HÜSEYİN TEZER

The Role of Euro in Global Economy and the Effects of The Eurozone Crisis/ Euro'nun Küresel Ekonomideki Yeri ve Euro Alanı Krizinin Etkileri • 196 - 221

ÇAĞDAŞ CENGİZ

Extreme Altitude Mountain Climbing Decreases Sensation Seeking Score and Increases the Anxiety Level • 222 - 234

DİCLE ARAS, FIRAT AKÇA, ÖZKAN GÜLER, ABDULKADİR BİROL, GÖKTUĞ ERTETİK, GÜNEY ÇETİNKAYA, CENGİZ AKALAN

Muhafazakâr Modernleşme: Sabahattin Zaim Üzerinden Bir Değerlendirme /Conservative Modernism: An Assessment Through Sabahattin Zaim's Point of View • 235 - 245

SERKAN YORGANCILAR

Boşanmanın psiko-sosyal sebepleri üzerine bir değerlendirme/An evaluation on psycho-social reasons of divorce • 246 - 255

NESRİN DUMAN

Bartın Şehrinde Nüfus, Yerleşme ve Fonksiyonel Özellikler /The Population, Settlement and Functional Characteristics of Bartın City • 256 - 280

SEVİL SARGIN, MURAT DİNÇ

Öğretmen Adaylarının İnsani Değerler ve Çocuk Sevme Düzeylerinin İncelenmesi / Examining Humanitarian Values and Levels of Child Love of Teacher Candidates • 281 - 304

RİDVAN KÜÇÜKKALİ, GÜL KADAN

Öğretmen Adaylarının Gözünden Okul ve Öğretmenler /Schools and Teachers From Teacher Candidates' View Point • 305 - 315
İBRAHİM HALİL YURDAKUL

Gastronomi ve Turizm İlişkisi Bağlamında Yapılmış Araştırmaların İncelenmesi /Investigation of Research Related to Gastronomy and Tourism Relationship • 316 - 344
FARUK SEYİTOĞLU

Toplumsal Cinsiyetin Yaratılması ve Sürdürülmesinde Temel Kurumların Rolü /The Role of Fundamental Institutions in Making and Maintaining Gender Mainstreaming • 345 - 363
FUNDA RANA ADAÇAY

Yeniden Yurtlanma Sürecinde Suriyeli Mülteciler: Türkiye'nin Göç Mevzuatının Toplumsal Cinsiyet Bağlamında İncelenmesi /Syrian Refugees in the Process of Resettlement: Analyzing Turkey's Migration Legislation in the Context of Gender • 364 - 373
HAKAN CAVLAK, MERAL DOĞAN

Halide Edip Adıvar and Her Perception of the 'New Woman' Identity • 374 - 382
MUZAFFER DERYA NAZLIPINAR SUBAŞI

Usability of Yellow Striped Pavements by Visually Handicapped People in Hatay / Hatay'da Bulunan Sarı Şeritli Kaldırımların Görme Engelliler Tarafından Kullanılabilirliği • 383 - 393
İREM HUZMELİ, ESRA DOĞRU HUZMELİ, NİHAN KATAYIFCI, ÖZDEN GÖKÇEK, BİRCAN YUCEKAYA

Yetiştirme Yurdunda Kalmış Bireylerde Yalnızlık ve Sosyal Bütünleşme Düzeylerinin Bazı Sosyo-Demografik Özellikler Bakımından İncelenmesi /Investigation Within the Framework of Some Socio-Demographic Characteristics of Loneliness and Social Integrity Levels Among Individuals Who Lived in Orphanage • 394 - 409
MURAT YILDIZ, MEHMET EMİN KILIÇ

Globalization, Transnational Migration and Associations /Küreselleşme, Ulus Ötesi Göç ve Dernek • 410 - 419
SEHER ÇATALOĞLU, MERYEM BULUT

Medine Sözleşmesi'nin Anayasallığı /The Constitutionality of Medina Convention • 420 - 428
MURAT AKARUSU

Temel İşgücü Göstergeleri Bakımından Çok Boyutlu Ölçekleme Analizi İle Türkiye'nin Düzey 2 Bazında Bölgesel Olarak Değerlendirilmesi / Evaluation of Turkey's Nuts II Based on Regional Areas in terms of Main Labor Indicators with Using Multi-Dimensional Measurement Analysis • 429 - 448
HAKAN ÖNDES

The Role of Demographic Characteristics on Nepotism Perception: A Study on the Employees of Hospitality Businesses in Trabzon • 449 - 465
CENGİZ GAZELOĞLU, EREN ERKILIÇ, ENGİN AYTEKİN



INTERNATIONAL

JOURNAL of HUMAN STUDIES

ULUSLARARASI İNSAN ÇALIŞMALARI DERGİSİ

ISSN: 2636-8641

Cilt/VOLUME 1

Sayı/ISSUE 2

Yıl/YEAR: 2018

Gönderim: 07-09-2018 – Kabul: 12-11-2018

To Examine the Transformation of Mourning to Protest: The Case of Saturday Mothers Movement

Yasın Protestoya Dönüşümünü İncelemek: Cumartesi Anneleri Hareketi Örneği

Ayşem SEZER ŞANLI*

Abstract

Mourning emerges as a social process that separates properly the relatives of disappeared people from their loss. Under normal conditions, mourning is a reasonable way to say farewell to someone. However, the fact that the loss is a result of a traumatic event causes the mourning not to be held in a usual way. The pain created by the trauma of loss and the anger triggered by this pain usually lead to the birth of a social movement. The case of Saturday Mothers Movement illustrates a mourning which held in unusual ways. In this context, as a life that has been illegitimized and excluded from legal protection, loss has caused public mourning which can not be held by families of disappeared to become a driving force for a social struggle. The relatives of the disappeared people as lives established during the mourning process,

Öz

Yas, kaybın yakınlarını kayıptan sağlıklı bir şekilde ayıran bireysel ve toplumsal bir süreç olarak ortaya çıkar. Olağan koşullarda yas, kişinin sevdikleriyle vedalaşmasının makul bir yoludur. Ancak, kaybın travmatik bir olay sonucunda gerçekleşmesi yasın olağan şekilde tutulamamasına neden olur. Kaybın travmasının yarattığı acı ve bu acının tetiklediği öfke ise, bir toplumsal mücadelenin doğmasına yol açabilir. Cumartesi Anneleri Hareketi örneği, olağan olmayan yollarla tutulan bir yası örneklemektedir. Bu bağlamda, gayri meşrulaştırılan ve hukuki korumanın dışına çıkarılan hayatlar olarak kayıplar, kayıp ailelerinde tutulamayan yasın bir toplumsal mücadelenin itici gücü haline gelmesine neden olmuştur. Yas boyunca kurulan hayatlar olarak kayıp yakınları, 1990'lı yıllarda başlayıp günümüze kadar süren bir sivil itaatsizlik

*Ayşem Sezer Şanlı, Arş. Gör. Dr., Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, aysemsezer@gmail.com, Orcid: 0000-0002-9954-4811

socialized their mourning with a civil disobedience movement that started from the 90's to the day. In this process, they reveal that the individual trauma is at the core of a social issue. The Saturday Mothers Movement began with a movement of relatives of disappeared people and evolved into a human rights movement in the process is also Turkey's long-term civil disobedience movement. The sit-ins that began on May 27, 1995 and went on today seem to be a social struggle in which relatives of disappeared turned into human rights activists. During this process, activists have been tried to restore the respect of all disappeared people. In this process, the relatives of the disappeared people turn into social actors as protesters. From this point of view, this study discusses the basic dynamics of this social struggle, its individual and social outcomes and finally the basic stages of the transition of a mourning to a protest movement.

hareketi ile yaslarını toplumsallaştırmışlardır. Bu süreçte, bireysel bir travmanın özünde toplumsal bir meseleye işaret ettiğini ortaya koymaktadırlar. Cumartesi Anneleri Hareketi, bir yastan yola çıkarak kayıp yakınları hareketi olarak başlayıp süreç içerisinde bir insan hakları hareketine evrilen; Türkiye'nin en uzun erimli sivil itaatsizlik hareketidir. 27 Mayıs 1995'te başlayıp günümüze kadar süren oturma eylemleri, kayıp yakınlarının insan hakları aktivistlerine dönüştüğü bir toplumsal mücadeleyi nitelemektedir. Bu süre boyunca, kayıplara yitirdikleri itibar yeniden kazandırılmaya çalışılmıştır. Bu süreçte, kayıp yakınları protestocular olarak toplumsal aktörlere dönüşmektedirler. Çalışma buradan yola çıkarak, bu toplumsal mücadelenin temel dinamiklerini, sürecin bireysel ve toplumsal çıktılarını ve bir yasın protesto hareketine dönüşümünün temel aşamalarını tartışmaktadır.

Keywords: *Mourning, Protest, Social Movement, Enforced Disappearance, Saturday Mothers*

Anahtar Kelimeler: *Yas, Protesto, Toplumsal Hareket, Zorla Kaybedilme, Cumartesi Anneleri*

Giriş

Yas, olağan şartlarda kaybedilen kişi ve onun yakınlarının arasında gerçekleşen bir toplumsal iletişim hali olarak yaşanır. Kaybedilen kişinin yaşamı, toplumsal ve politik koşullar altında meşru olarak görülmediğinde ise, kaybın yasını tutmak fiilen mümkün olmamaktadır. Bu çalışmada yola çıkılan örnek üzerinden düşünüldüğünde, “kayıp/kaybedilen” kişinin bir mezarı olmadığından, yakınlarının ondan kendisini sağlıklı bir şekilde ayırması olanaksız hale gelmektedir. Bir yas ritüeli olarak taziyenin gerçekleşmemesi, taziye aracılığı ile ölüme şahit tutulamaması ve ölü bedeninin içine yerleştirileceği mekânsal varoluş olarak mezarın yokluğu yasın olağan bir şekilde gerçekleşmesinin önünde engel

oluşturmaktadır. İktidar tarafından hukuki koruma alanının dışına çıkarılan gayri meşru hayatlar olarak zorla kaybedilenler, kamusal ve aleni bir yasın parçası olamamaktadırlar.

Zorla kaybedilme pratiği, travmatik bir ana karşılık gelerek bir gerçeklik olarak içerisine yerleştiği hayatları tarumar etmektedir. İnsan hakları ihlallerinden kaynaklanan tüm hakikatler gibi, zorla kaybedilme de travmatik bir hakikate karşılık gelmektedir. Psikiyatr Cem Kaptanoğlu (2012, s. 253), travmayı ve yaşamlar üzerinde etkisini şu sözlerle ifade etmektedir:

“Kişinin hayata yönelimini, kendine, dünyaya, geleceğe, çevreye dair bütün algı, yaşantı ve değerlendirmelerini yeniden ele almasını gerektiren bir yaşantıdır travma.” Zorla kaybedilme, kayıp yakınlarında kamusal bir yas tutma hakkının ellerinden alındığı duygusu yaratmaktadır. Kayıplarının yasını açıkça tutmaları için uygun araçlardan mahrum olan kayıp yakınları, içinde oldukları travmatik acı ve öfkeyi dışa vurma ihtiyacı hissetmektedirler. Protesto, tam bu noktada kayıp yakınlarına öfkelerini uygun bir şekilde ve kamusal yollarla ifade etmeleri için bir araç sağlamaktadır. Kolektif eylemin özgün bir biçimine işaret eden protesto, Karl Opp’un (2009, s. 35) ifadesiyle:

“Bir yanlışlık ya da adaletsizlik karşısında gösterilen bir inanç, hoşnutsuzluk ya da memnuniyetsizlik ifade eden politik bir eylem” olarak tanımlanabilir. Bu bağlamda, Cumartesi Anneleri olarak adlandırılan kayıp yakınlarının bir araya gelerek; kayıplarının hem akıbetlerini öğrenmeye çalıştıkları hem de onları kamusal yasın bir parçası haline getirdikleri bir protesto eylemi ortaya koydukları söylenebilir.

Her Cumartesi saat 12.00’da Galatasaray Meydanı’nda sivil itaatsiz bir oturma eylemi gerçekleştiren kayıp aileleri ve onlara destek olan insan hakları aktivistleri, zorla kaybedilme hakikatini Türkiye’nin politik ve toplumsal gündeminde tutmayı başarmışlardır. Bireysel bir acının kamusal bir hakikati inşa ettiği bu protesto sürecinde, Cumartesi Anneleri Hareketi Türkiye’nin en uzun süren sivil itaatsizlik eylemi haline gelmiştir. Buna ek olarak, kayıplar gerçekliği toplumsal bellekte yer edinen önemli bir insan hakkı ihlali olarak güncel kılınmıştır. Bu çalışmada, bireysel bir yasın kamusal bir mücadeleye dönüşme süreci ve protestonun dinamiklerinin bu süreç içerisinde nasıl ele alındığı araştırma konusu edilmektedir. Buradan hareketle, çalışma dört ana bölümde yapılandırılmıştır. Çalışmanın birinci bölümünde, bir insan hakkı ihlali olarak zorla kaybetme pratiği ve Türkiye’deki uygulaması ele alınacaktır. İkinci bölümde, bu insan hakkı ihlaline maruz kalan kayıp yakınlarının yaşadığı travma ve bu yasla yüzleşme süreçleri değerlendirilecektir. Çalışmanın üçüncü bölümünde, acının öfkeye, yasın kolektif eyleme dönüştüğü protestonun inşası ve Cumartesi Anneleri hareketinin toplumsallaşma süreci tartışılacaktır. Çalışmanın son bölümünde ise, hareketin bir bellek çalışması olarak önemi değerlendirilmektedir.

Bir İnsan Hakkı İhlali Olarak Zorla Kaybetme Pratiği

Zorla kaybetme, uluslararası literatürde “enforced/involuntary disappearance” olarak ifade edilirken; Türkiye’de bu fiil için kayıp ya da gözaltında kayıp kavramları kullanılmaktadır. Zorla kaybetmeyi en geniş biçimde tanımlayan metin olan “Birleşmiş Milletler Herkesin Zorla Kaybetmelere Göre Korunması Sözleşmesi¹”ne göre kaybetme eylemi,

¹Sözleşme tam metni için ayrıca bkz: <http://www.un.org.tr/humanrights/images/pdf/butun-kisilerin-zorla-kaybedilmeden-korunmasına-dair-uluslararası-sozlesme.pdf>

“... devlet görevlilerinin ya da devletin yetkilendirmesi, desteği veya göz yummasıyla hareket eden kişilerin ya da kişi gruplarının gözaltına alma, tutuklama, kaçırma ya da diğer herhangi bir biçimde özgürlükten yoksun bırakmayı kabul etmenin reddedilmesi veya kaybedilen kişinin akıbetinin ya da nerede olduğunun gizlenmesiyle, hukukun koruması dışına çıkarması...” olarak tanımlanmaktadır.

Zorla kaybetme pratiğinin tarihçesine bakıldığında, Nazi rejimi tarafından uygulamaya konulan “Gece ve Sis Kararnamesi” uyarınca sistemin muhalif olarak gördüğü kişilere yönelik hayata geçirildiği görülmektedir. 1960’lardan sonra ise Brezilya, Şili, Arjantin başta olmak üzere pek çok Latin Amerika ülkesinde muhalifleri susturmak maksadıyla zorla kaybetme pratiğine başvurulmuştur (Hakikat, Adalet ve Hafıza Merkezi Raporu, 2013, s. 16). Türkiye’de ilk olarak zorla kaybetme yönündeki iddialar ile 12 Eylül 1980 darbesi döneminde karşılaşılmaktadır. 90’lı yıllar ise, kaybetme iddialarının özellikle Türkiye’nin Güneydoğusunda sıklıkla gündeme geldiği bir döneme karşılık gelmektedir. Bu dönemde kaybetmeyle birlikte işkence, faili meçhul infaz, köy yakma gibi farklı politik şiddet pratikleri de kamuoyunun gündemine gelmiştir (Göral, 2016, s. 118). O dönem, Güneydoğu’da yaşanan şiddet pratiğine maruz kaldığını iddia eden insanlardan olan Bahar, kendi deneyimini şu sözlerle ifade etmektedir:

“Önceden Diyarbakır’ın bir ilçesi olan Lice’de yaşıyorduk. Köyümüz yakıldıktan sonra, 1993 yılında İstanbul’a göç etmek zorunda kaldık. Geldikten bir yıl sonra da, babam İstanbul’da kaybedildi” (Bahar, Sekreter, 34).²

Zorla kaybetme pratiğinin hedef aldığı kişilerin özelliklerine bakıldığında, kaybetmeler hususunda Türkçe yazılan ilk akademik çalışmalardan olan makalesinde, Gökçen Alpkaya’nın üçlü bir sınıflandırma yaptığını görmekteyiz. Buna göre, kaybedilenlerin arasında ilk grupta silahlı mücadele yürüten sol örgütlerin militanları oldukları iddia edilen kişiler bulunmaktadır. İkinci grupta, kentlerde yaşayan ve çoğunlukla “Halkın Emek Partisi” ve devamcısı partilerin yöneticileri, “Özgür Gündem” gazetesi çalışanları, sendikacılar ve hak savunucularından oluşan yerel politik önderler konumundaki Kürtler ve son olarak ise, OHAL³ bölgesinde yaşayan tüm Kürtler yer almaktadır (Alpkaya, 1995, s. 45). İnsan Hakları İzleme Örgütü, 1993 yılında Güneydoğu’da yaşanan hak ihlallerine yönelik bir çalışma yapmıştır. Yayınlanan raporlarda, bölgedeki faili meçhul cinayetler, köy yakmalar, göçe zorlama, işkence, şüpheli ölümler ve zorla kaybetmeler gibi politik şiddet biçimlerine dikkat çekilmiştir (Human Rights Watch Report, 1993, s. 6). Dolayısıyla, zorla kaybetmeler konusunda özellikle Güneydoğu’da yer alan iller öne çıkmaktadır. Ali Yılmaz (2015, s. 306), Güneydoğu illerinde zorla kaybetmelerin asker, itirafçı ve koruculardan oluşan birliklerce uygulandığını ifade etmektedir.

²Bu makalede alıntılanan ifadeler, 2018 yılında tarafımdan savunulan, “Gündelik Hayatın Dönüşümünde Bir İmkân Olarak Toplumsal Mübalefetin Değerlendirilmesi: Cumartesi Anneleri Üzerine Bir Araştırma” başlıklı doktora tezi kapsamında elde edilen mülakat verilerinden derlenmiştir. Tez çalışmasında olduğu gibi bu makalede de, mülakata katılan görüşmecilerin gerçek isimleri değil, kod adları kullanılmıştır.

³İlk olarak, 1978 yılında Güneydoğu Anadolu ve Doğu Anadolu bölgelerinde sıkıyönetim ilan edilmiştir. Sıkıyönetim uygulamaların devamı niteliğinde olarak, 1987 yılında dönemin Başbakanı Turgut Özal yönetiminde OHAL ilan edilmiş, Güneydoğu Anadolu’da bulunan Diyarbakır, Bingöl, Elazığ, Van, Mardin, Tunceli, Siirt, Hakkâri illerinde uygulanmış ve 1990’da Batman ve Şırnak da bu illere dâhil edilmiştir. Son olarak, 1994 yılında Bitlis’te de OHAL koşullarına geçilmiştir. Bu uygulamalar 2002 yılına kadar sürmüştür; 2002 yılının Kasım ayında ise fiilen OHAL dönemi sona ermiştir.

Zorla kaybetme, 1990'larda sistematik bir hak ihlali olarak görünürlük kazanmakla birlikte, spesifik bir suç olarak bilinmemektedir. Bu konuda yapılan akademik çalışmaların azlığı da duruma eklenince, zorla kaybetmelerin kamuoyunda görünürlük kazanması için birkaç somut olayın gündeme gelmesi ve aciliyet oluşturması gerekmiştir. Bu alanda çalışan insan hakları aktivistlerinden Seher'in⁴ ifadeleri, zorla kaybetme suçunun nasıl algılandığını göstermesi açısından açıklayıcıdır:

"İnsan hakları alanında çalışanlar olarak bizler de kaybetme suçunun yabancıydık aslında. Mesela ben iyi bir edebiyat okuruyum ve iyi bir Sabahattin Ali okuruyum. Ben Sabahattin Ali'nin aslında gerçek bir kayıp vakası olduğunu bilmiyordum. Resmi tarihin anlattığı biçimde biliyordum, oysa MİT tarafından sınırдан geçirileceği iddiasıyla götürülmüş, Kırklareli Emniyeti'nde işkence görmüş, işkencede öldürülmüş ve bedeni yok edilmiş, hala mezarı yok. Yani tipik bir gözaltında kaybedilme vakası. O zamana kadar insan hakları üzerine çalışan kişiler bile bunu bilmiyordu mesela. Bildiğimiz yalnızca Kosta Gavras'ın Kayıp filminden ibaretti. Kalemlerin Gecesi ve Kayıp filmlerini izlemiştik. Ama Türkiye'de de böyle şeyler olabileceğini açıkçası ben bilmiyordum. Türkiye'de gözaltında kaybetme suçu spesifik bir suç olarak bilinmiyordu" (Seher, Ekonomist, 55).

Zorla kaybetme pratiğinde, bu konudaki deneyimlerini aktaranların gözünden, devletin kayıp ailelerine karşı geliştirdiği varsayılan birtakım stratejiler öne çıkmaktadır. Kayıp ailelerine göre ilk olarak, kaybetme edimi inkâr edilmektedir. Kayıplarını karakollarda, emniyet müdürlüklerinde arayan ailelerin belirttiği üzere, en sık karşılaşılan yanıtlar, "bizde yok", "öyle biri hiç gözaltına alınmamış" gibi cümleler olmuştur (Hakikat, Adalet ve Hafıza Merkezi Raporu, 2013, s. 40). İkinci olarak uygulandığı öne sürülen strateji ise, gözdağı ve tehdittir. Kayıplarını arayan kişiler sıklıkla "seni de kaybederiz" cümlesiyle karşılaşmaktadırlar (Alpkaya, 1995, s. 57). Kayıp yakını Berfin'in aşağıdaki ifadeleri, bu duruma bir örnek oluşturmaktadır:

"Benim amcam, 1993 yılında Siverek'te kaybedildi. Diğer amcam olsun babam olsun bütün aile çok aradık amcamı. Devletin bütün birimlerine başvurduk. Amcamı çok arayıp sorduğu için babamı da tehdit etmeye başladılar. Böyle aramaya devam edersen seni de kaybederiz dediler. Bölgedeki baskıdan dolayı biz de İstanbul'a göç etmek zorunda kaldık" (Şebnem, Stajyer Avukat, 23).

Son olarak uygulandığı öne sürülen strateji ise, karşı suçlama ya da kriminalize etme olarak ifade edilebilir. Kayıp ailelerinin görüşüne göre, kaybedilenlerin sıklıkla PKK üyesi ya da sempatizanı olmakla suçlanmaları kaybetme fiilinin uygulanabilmesini kolaylaştırmaktadır. Kayıpların kimlikleri üzerinden yapılan kriminalize etme edimi, kaybedilme vakalarında sıklıkla uygulanmaktadır (Hakikat, Adalet ve Hafıza Merkezi Raporu, 2013, s. 40). Kayıp yakını olan İnci, kaybetme suçunun ve kriminalize etmenin insan hakları açısından niteliğini şu sözleriyle değerlendirmektedir:

"Devletin güvencesi altında bu insanlar, bir suç işlemişse sizin koyduğunuz yasalar var ve bu yasalar çerçevesinde bu insanı yargıyorsunuz. Cezası neyse verirsiniz, o da cezasını çeker. O da böyle yapmasaydı, denecek bir laf değil bu. Yani burada, bu bunu yapmış devlet daba kötüsünü yapmış. Devlet suç işlemiş. Kendi gözetimi altında olan kişiyi katletmiş. Devlet insanlık suçu işlemiş. Devlet bunu söylerse kendi koyduğu yasalarla, kendisiyle çelişiyor demektir. Ne olursa olsun Kürt, Türk, Çerkez, Laz, Ermeni, nüfus cüzdanında T.C. yazan herkes senin güvencen altındadır, kaybedemezsin" (İnci, Emekli Öğretmen, 62).

⁴Cumartesi Anneleri Hareketi, kayıp yakınları ve kaybı bulunmayan ancak harekete destek veren insan hakları aktivistlerinin birlikte örgütlediği bir protesto hareketidir. Bu çalışmada, hareketi birlikte örgütleyen kayıp yakınlarının ve aktivistlerin görüşlerine yer verilmektedir.

Son olarak, zorla kaybedilenlerin sayısına bakıldığında bu konuda çalışan insan hakları örgütlerinin bir çalışması olduğundan söz edilebilir. İnsan hakları aktivisti Tahir Elçi (2009, s. 96), verilerdeki farklılıkların ve resmi bir veri olmamasının devletin bu suçu kabul etmemesinden kaynaklandığını belirtmektedir. Hakikat, Adalet ve Hafıza Merkezi'nin verilerine göre, Türkiye'de toplam 1353 kişi kaybedilmiştir.

Tablo 1: *Hakikat, Adalet ve Hafıza Merkezi'ne Göre Kaybedilenlerin Sayısının Yıllara Göre Dağılımı*

Tarih	Kayıp Sayısı
1980-1990	33
1991	18
1992	22
1993	103
1994	518
1995	232
1996	170
1997	94
1998	50
1999	76
2000 Sonrası	33
Tarihi Bilinmiyor	4
Toplam	1353

Kaynak: Hakikat, Adalet ve Hafıza Merkezi Raporu, 2013, s. 96.

Kaybetmelerin en yoğun yaşandığı iller ise Diyarbakır, Şırnak, Mardin, Batman, İstanbul, Hakkâri, Tunceli, Adana, Şanlıurfa ve Bitlis olarak sıralanabilir (Hakikat, Adalet ve Hafıza Merkezi Raporu, 2013, s. 27). Tablo'da görüldüğü üzere, zorla kaybedilenlerin sayısı, 1994 yılında en üst seviyeye ulaşmıştır. 1995 yılında ise, kayıplarını aramak için yola çıkan Cumartesi Anneleri kolektif eylemlerine başlamışlardır ve bu tarihten sonra yıldan yıla kayıpların sayısında azalma olduğu görülmektedir. Kayıp yakınlarının ve insan hakları aktivistlerinin birlikte inşa ettiği toplumsal mücadele, süreç içerisinde bu şiddet pratiğinin terk edilmesine yol açmıştır. Bu bağlamda, bir sonraki başlıkta kayıp yakınları ve ailelerin mücadeleye angaje olmasının itici gücü olarak kaybedilme sürecinde yaşadıkları yas olgusu ele alınacaktır.

Öfke, Yas ve Kolektif Eylem: “Kemiklerini İstiyorum”

Kaybedilme suçunun en çok etkilediği kayıp yakınları, en tabii hak olan yas tutma için bir mücadele verilmesi gerektiğini göstermektedirler. Burcu Şentürk (2012, s. 2), politik şiddet ve yas üzerine çalışmasında, bazılarının yasının daha az tutulduğunu ve bazı insanların ölümünün var olan şiddetin sorgulanmasına yol açmadığını belirtmektedir. Şentürk (2012, s. 2), “bazılarının” yaşamının nasıl değersizleştirildiğini şu şekilde ifade etmektedir:

“Bazıları, çeşit çeşittir aslında; kimisi ölmeyi de öldürülmeyi de hak eder. Kimisinin öldürüldüğünü duyurmak bile bir cesaret meselesidir, kimisinin de ölümü üzüntü vericidir ama unutulur gider.”

İtalyan düşünür Giorgio Agamben (2013, s. 40), iktidarın kendi tahakkümünü sağlamlaştırmak amacıyla bazı bedenleri “çıplak hayatlar” haline getirdiğini ve hukuki koruma alanının dışına çıkardığını belirtmektedir. Bu çıplak hayatlar, hukuk ve yaşam arasındaki bir boşluğa yerleşmekte ve her türlü mevcudiyetin dışında yer almaktadırlar. “Bazıları” ve “çıplak hayatlar”dan yola çıkıldığında, bu çalışmada, kaybedilenlerin “çıplak hayatlar” olarak olağan yasın konusu olmaktan çıkarıldıkları ifade edilebilir.

Uzman psikolog Oktay Şılar (2013, para. 7), faili meçhul kayıplarda yas sürecinin farklı şekilde deneyimlendiğini belirtmektedir. Buna göre,

“... yas ritüellerinin gerçekleşmediği, acıyı hafifletici son görevlerin yerine getirilemediği ve buna eşlik eden dayanışmanın yaşanmadığı bir durum vardır.” Buradan bakıldığında, mezarın ve taziye gibi ritüellerin yokluğu yasın tutulmasını engellemektedir. Özellikle ölü bedeninin ve o bedeninin içine yerleştirileceği mekânın yokluğu yası tutması gereken ailelerin ve yakınların sembolik evreninde büyük bir yırtık oluşturmakta ve ağır bir travmaya işaret etmektedir.

Travma, kayıp yakınlarının içinde bulunduğu klinik tabloya işaret etmekle birlikte, kamusal-toplumsal çerçeveyi şekillendirmesi bakımından da önemli bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Psikiyatrist Erdoğan Özmen (2017, s. 225) travmayı,

“...en geniş anlamıyla dışsal bir uyarana ile öznenin bu uyarana hâkim olma ve onu anlama yetersizliği arasındaki bir karşılaşmadan kaynaklanan temel bir altüst oluş” olarak değerlendirmektedir. Sosyal antropolog Ivana Macek (2014, s. 4) ise travmayı,

“...bireyin içsel dünyasında bütünleşemediği ve baş edemediği, kahredici ve duygusal olarak karşı konulamaz bir deneyim” olarak açıklar. Zorla kaybedilme, kayıp yakınlarında büyük bir altüst oluş yaratmakta ve olağan hayatın akışında bir boşluğa yerleşmektedir. Öyle ki, bu travmanın yaşanmasından sonra, travmaya maruz kalan insanlar için hayat hiçbir şekilde eskisi gibi olamamaktadır. Travma, hayatın olağan akışında bir kesintiye neden olmaktadır. Cumartesi Annelerinden Hadiye, kaybedilme üzerine düşüncelerini şu şekilde ifade etmektedir:

“Benim aklıma hiç gelmedi benim oğluma bir şey olur, polisler çocuğuma bir şey yapar. Bana göre en emniyetli yer karakoldu. Ben avukatla birlikte oğlumu götürdüm teslim ettim, oğlum da hiç gitmek istemedi. Ama polisler bana, gelsin bir ifade versin yaptığı öyle çok büyük bir suç değil, hapis cezası da yok, ifadeyi alalım kurtulsun dediler. Ben de zorla götürdüm, elimle teslim ettim oğlumu. Oğlum keşke 3-5 yıl ceza alsaydı, yatıp çıksaydı; devlet 22 yıldır ceza bana verdi. Oğlumun politik bir yanı yoktu. Ama ne fark eder, onu benden devlet aldı” (Hadiye, Ev Kadını, 71).

İfadelerden yola çıkıldığında, “devlet 22 yıldır ceza bana verdi” cümlesi, aslında travmanın kayıp yakınlarının hayatında nasıl yerleşik hale geldiğini açık şekilde göstermektedir. Kayıp yakınlarının tutulamayan yas sürecinde yaşadıkları travmatizasyonu örneklemek açısından, kayıp yakını Fahriye’nin aşağıdaki ifadeleri dikkat çekicidir:

“Ben gençliğimi yaşamadım ya, hiç yaşayamadım. Eller güliüp oynarken ben evde ağlardım. İnsanların iyi günlerinde de güldüm onlar için, yanlarında oldum. Ama eve geldiğimde rahatsız oluyorum. Ben böyle bir abimi kaybetmişim, bana gülmek yakışmıyor diyorum. Yani o kadar hayatımızı bitirdiler bizim. Eller güllük

gülistanlık biz böyle. Ben başıma beyaz bir yazma örttüğümde rahatsız oluyorum, çünkü bu benim simgem değil, yasım var benim” (Fabriye, Ev Kadını, 50).

İfadelerden anlaşılacağı üzere yas, kaybedilmenin öğrenilmesinden sonra hayatın içerisinde olağan bir durum haline gelmekte ve hayatın yeni bir şekil almasına yol açmaktadır. Kayıp yakınları, olayın ilk şokunu acı ve öfke duygusunun baskın olduğu şekilde deneyimlemekte; daha sonraki süreçte ise cesaret duygusunun baskın çıkmasıyla bireysel acıyı toplumsal hale getirmenin mücadelesini vermektedirler. Özmen’e göre (2017, s. 44),

“...kamusal yas, hem bireysel yasın/kederin bir ifadeye kavuşmasını hem de her bir bireyin kendi özgül kayıplarını ve kederlerini yeniden anlamlı kılmayı sağlayan bir çerçeve işlevi görür.” Kamusal yası imkânli hale getiren protesto, işte bu çerçevenin içeriğini dolduran eylem olarak kayıpların toplumsal bir mesele olarak gündeme gelmesini sağlayan temel unsurdur. Yasın toplumsallaşması, yas tutanların hem kendi haysiyetlerine hem de yası tutulmanın/kaybın haysiyetine sahip çıkma çabasıdır. Bununla birlikte, her yas bir şahit tutmayı gerekli kıldığından Cumartesi Anneleri Hareketi içinde yer alan kayıp yakınları kolektif eylemler yoluyla birbirlerinin kaybına şahit olmaktadır. Böylelikle, kayıplar ötekiler tarafından da tanınmakta ve kaybedilme olgusu bir toplumsal gerçeklik kazanmaktadır (Özmen, 2017, s. 156).

Kayıpların gerçeklik kazanmasında en önemli aşamalardan biri mezar talebidir. Kayıp yakınlarının sıklıkla ifade ettiği, “kemiklerini istiyorum” cümlesi, aslında ölümü sembolize eden ölü bedene kavuşma ve olağan bir yası başlatabilme istediğinden ileri gelmektedir. Ölü bedeninin olmayışı, tutulamayan yas sürecini somut olarak ortaya koymaktadır. İnsan hakları aktivisti Umut, tutulamayan yas durumunu şu sözleriyle ifade etmektedir:

“Gözaltında kaybedilme vakası, insan hakları mücadelesinin en önemli noktalarından biridir. Çünkü birincisi bir kişinin gözaltında kaybedildiğinin kanıtlanması, ikincisi de devletin güvenlik güçleri tarafından kaybedildiğinin kanıtlanması bitmeyen bir yasın takibidir aynı zamanda. Kaybedilen kişi hiçbir zaman bulunmadığı için hem doğrudan kendisinin hem de yakınlarının ve doğal olarak etki alanına giren insan hakları savunucularının da gündeminde olan, sürekli bir acının tekrarlandığı arama süreciyle birlikte bitmeyen bir yas sürecidir aynı zamanda. Zaman zaman öyle trajikomik şeyler yaşıyoruz ki, mesela askere çağırılıyor kaybedilen kişi. Her seferinde sosyal hayatla iletişim anında yok kabul edilmediği için var da kabul edilemeyeceği için sürekli etki alanımıza giren bir durum oluyor kayıplar. Kayıp kişi ölü sayılmıyor resmi olarak, kütiükten de düşülmüyor. Eğer kaybedilen kişinin cesedi bulunursa belki durum değişiyor” (Umut, Vakıf Çalışanı-Eğitimci, 58).

İfadelerden anlaşılacağı üzere, ölü bedeninin bulunamayışı kayıp yakınları açısından kabul edilemeyecek bir durumdur. İnsan hakları aktivisti Aylin, kayıpların ölü olarak kabul edilmeyişini şu şekilde yorumlamaktadır:

“Bir mezar sahibi olmamak, bir kaybı olmak düşününce çok zorlandığım bir şey. Bir yerde bir gün gelecek umudu var, ancak yılları alan bir süreç, ancak akıbetini bilmemek de var. Ölümle yaşam arasında bir yerde duruyor kayıp. Bir gün kayıplardan birinin eşi ile sohbet ederken bana şunu anlattı ve ben çok etkilendim. Kendisi şu an 50’li yaşlarında. Eylemde eşine ait taşıdığı fotoğraf ise, eşinin 20’li yaşlarda kaybedildiği döneme

ait bir fotoğrafı. Bir gün biri yanına gelip oğlunuz mu demiş. Kayıplar, ölüler yaşanmıyor çünkü. Kayıp yakını olmak çok zor gerçekten” (Aylin, Kamu Çalışanı, 51).

Görüldüğü gibi kayıpların ne yaşayan ne de ölü olarak görülememesi, kayıp yakınlarının yaşamlarını iki arada sürdürmelerine neden olmaktadır. Mezarlık ise, ölü'nün uğurlanma sürecinde bir mekânsal temsiliyet barındırdığından; ölüyü mezarın içine yerleştirememesi yasın sonsuza kadar sürmesine sebebiyet vermektedir. İnsan hakları aktivisti Işık, ölümlerle yaşam arasındaki arafta kalma halini, şu sözleriyle açıklamaktadır:

“Bir gün kayıplarının gelmesini bekliyorlar, onu umut ediyorlar. 22 yıldır bu duygularla yaşıyorlar bu insanlar. Bu endişe ve arada kalma haliyle. Mesela, mezarları olanlar var. Mezarı bulununlar mesela bunu kabul etmek istemeyebilir, çünkü öldüğü kesinleşmiş oluyor, umudu bitiyor onun. Kötünün içindeki iyiyi arama hissi kayboluyor artık. Mezarı olmayanlar ise, doğası gereği ölümlerle yüzleşemiyor, ölüm olgusunu kabullenemiyor ve yası bitmiyor. Her iki durum da çok kötü gerçekten” (Işık, Bilgisayar Mühendisi, 30).

İşte bu arada kalma halinden kurtulmak ve olağan yaşantısına devam etmek isteyen kayıp yakınları, ısrarla kayıplarının cesetlerinin bulunmasını; yani kemiklerini talep etmektedirler. Kayıp annelerinden biri olan Elmas Eren, çocuğunun bir mezarının olmayışı ile ilgili duygularını şu şekilde ifade etmektedir:

“Bir tanıdığım çocuğu gözaltında öldürüldü; ama mezarı var. Gidiyorlar, çiçekler bırakıyorlar. Onunla konuşuyorlar. Evladımın mezarı bile yok. Siz bu duyguyu bilir misiniz? Buna dayanacak bir ana tanyor musunuz? Buna dayanacak bir yürek bulabilir misiniz? Evladımı arıyorum. Ona ne olduğunu öğrenmek istiyorum. Öldürüldüyse mezarını bilmek istiyorum. Mezarına gidip çiçekler bırakmak istiyorum. Ben anayım, biç olmazsa bana bunu yasaklamasınlar. Bana bunu yasaklayamazlar” (Aktaran: İstanbullu, 1986, s. 21).

Eren'e benzer biçimde, kayıp yakını Berfin, mezarsızlığın kaybedilme açısından önemine şu sözleriyle işaret etmektedir:

“Ben dedemin devlet tarafından alındığını, götürüldüğünü ve benden kopartıldığını biliyorum. İnsanlar bazen bir şeyleri kayb olduğunda kimin sorumlu olduğunu bilmezler. Bu insan için geçerli olabilir. Ama bizim eylemimizde devlet tarafından kaybedilen insanlar söz konusu ve biz onların akabetlerini öğrenmeye çalışıyoruz. Bana sordukları zaman insanlar, ben dedemi kaybettim diyorlar nasıl kaybettin diyorlar, şaşırıyorlar. Bu kabul edilemeyecek bir acı, devlet tarafından kaybedilmesi özellikle. Ölse, Allah'ın rahmeti deriz, bir Fatıha okuruz taziyemizi kurarız. Ama biz ne taziyeye kurabildik ne de acımızı yaşayabildik. Yasamızı tutamadık. Kuran okuyamadık. Babaannemize okuduk mesela, dedemizin de duasını okumak istiyoruz, her sene mezarında onu anmak istiyoruz. Buna çok üzülüyoruz. Bizim mesela acaba bir gün çıkar gelir mi diye bir umudumuz yok, çünkü öldüğünü gören ve bize anlatan insanlar vardı. Biz o nedenle kemiklerini bulmak için çabaladık. Yani bizim hem mezarımız yok hem de yaşıyor umudumuz yok. Biz sadece dedemin bir kefeni olsun kemiklerini yakayıp bir mezara koyalım ve duamızı okuyalım diye uğraşıyoruz” (Berfin, Öğrenci, 22).

Kayıp yakınları, kayıplarının kemiklerini bulmak istemekte ve onları bir mezarlık içerisine yerleştirerek acılarını bir nebze olsun dindirebileceklerine inanmaktadırlar. Zorla kaybedilme pratiğinde, mezar meselesi iki farklı şekilde gündeme gelmektedir. İlk olarak, aileleri tarafından yoğun bir şekilde

aranan insanların cesetleri “Kimsesizler Mezarlığı”nda bulunabilmektedir. Kaybetme suçunu işleyen failler, kaybedilmek istenen kişilerin ölü bedenlerini bu yerlere gömmekte ve ailelere haber vermemektedirler. Kaybedilen kişilerin onları arayan yakınları ve aileleri olmasına rağmen kimsesizler mezarlığına gömülmeleri, kayıp yakınlarında duygusal bir yaralanmaya neden olmaktadır.

İkinci olarak, “toplular mezarlık” meselesi gündeme gelmektedir. Toplu mezarlar, kaybedilen kişilerin işkence edilmiş cesetlerinin gelişigüzel şekilde yerleştirildiği metruk alanlardan oluşmaktadır. Her iki mekânsal varoluş da, ailelerin kayıplarının gizlenmesine ve toplumsal yas sürecinden bireysel yas sürecine geçilememesine yol açmaktadır (Daşlı, 2015, para. 14). Mezarları bulamayan aileler, bu bireysel acılarını “kemiklerini istiyorum” ifadesinde somutlaşan kamusal yasa ve mücadeleye dönüştürmektedirler. Bir sonraki başlıkta, kamusal alanda verilen bu mücadelenin ana dinamikleri ve protestonun talepleri değerlendirilecektir.

Protestonun İnşası: Kayıplar Bulunsun, Akıbetleri Açıklansın, Sorumlular Yargılansın

Zorla kaybetmelere karşı geliştirilen protesto eylemleri, gerek dünyada gerek Türkiye’de insan hakları hareketinin önemli bir parçasını oluştururlar. Türkiye’de kayıp yakınları hareketi, Cumartesi Anneleri adı altında 1990’lı yıllarda kamuoyunda önemli bir gündem oluşturan ve günümüze kadar süren bir hareketi ifade etmektedir.

90’lı yıllarda yakınlarının zorla kaybedildiğini iddia eden aileler, onları aradıkları süre zarfında semt karakollarında, emniyet müdürlüklerinde, adli tıpta sıklıkla karşılaşmaya başlamışlardır. Bu aileler, zamanla kayıplarını bir an önce bulmak için birlikte hareket etmek gerektiğinin bilincine varmışlardır. Protesto eylemlerin örgütlenmesinde ise, 1995 Mayıs’ında Hasan Ocak ve Rıdvan Karakoç’un işkence edilmiş cesetlerinin kimsesizler mezarlığında bulunması önemli bir kırılma yaratmış ve kamuoyunda büyük bir tepki çekmiştir. Ocak ailesinden Melek, Hasan Ocak’ı arayış sürecini şu şekilde aktarmaktadır:

“Hasan kaybedildiğinde 19 yaşındaydım. 21 Mart 1995 tarihidi, o gün evde bekledik, gelmedi. Daha önce iki kere gözaltına alınmıştı, politik bir kimliği vardı. Daha önce sorgusuna girenler, bir daha elimize düşersen seni yaşatmayacağız, demişler. Önce karakollara ve hastanelere sorduk, gittiğimiz her yerde bizde yok cevabını aldık. Arayışımızın üçüncü ya da dördüncü gününde İnsan Hakları Derneği’ne başvurduk. O dönem, gözaltında kaybedilen insanlarla ilgili haberler okuyorduk, duyarlı bir aileydik. Sadece birkaç ay önce aynı mahallede oturduğumuz İsmail Bahçeci gözaltında kaybedilmişti, kaybetme politikasından haberdardık. Abim, İsmail’den sonra ortadan kaybolduğunda kaybedilebileceği aklımıza geldi. Daha önce kaybedilenlerin yakınları zaten arayışlarını sürdürmekteydi; biz de kaybedilen insanların aileleriyle birlikte bir kampanya düzenleyip bir yol arayabileceğimizi düşündük. Bilgin Ailesi, Güllünay Ailesi, Tepe Ailesi gibi üç dört aile bir araya geldik, Karakoç Ailesi sonradan dâhil oldu. Sadece Hasan’ı değil; tüm kayıplarımızı istiyoruz demeye başladık. Kampanyayı daha etkili olması için, Ankara ve İstanbul’da birkaç şehirden yürüttük. Sendika toplantılarından onlarca kişinin katıldığı mitinglere kadar her platformda kayıpları dile getiren kampanyalar düzenledik. Büyük bir duyarlılık oluştu. Abim yoktu, annem cezaevindeydi; ancak bir aile olarak mücadelemizi sürdürdük. Hasan bizim için her şeydi. 28 Mart’tan 15 Mayıs’a kadar bu arayış sürdü. 15 Mayıs’ta Adli Tıp Kurumu’nda kimsesiz bir şekilde oraya götürülen cesetlerin otopsilerini inceledik. O dosyalardan ayrı tutulan 3 kişi vardı, abim fark etti bunu, o dosyalardan birinde Hasan’ın fotoğrafları vardı. Gözaltına alındıktan beş gün sonra işkence edilmiş bedeni, Beykoz’da ormanlık bir alana atılmış. Altınşehir Kimsesizler Mezarlığı’na gömülmüş, oraya gittik. Hasan’ı mezar yerinde zor bulduk, çünkü o insanlar için

tek tek mezarlar yapılmamıştı. Üst üste gelişigüzel atılmış cesetlerle doluydu aslında o alan. Hasan'ı 19 Mayıs'ta oradan çıkardık ve Gazi Mezarlığı'nda kendi geleneklerimize göre defnettik” (Melek, Dernek Çalışanı, 42).

Görüldüğü gibi, protestonun ilk amacı kaybedilenleri sağ olarak bulmaktır. Yakınlarını sağ bulmak ve akıbetlerini öğrenmek isteyen aileler, bir araya gelerek kamusal bir mücadele başlatmışlardır. 27 Mayıs 1995 tarihinde, Galatasaray Lisesi'nin önünde kayıp yakını birkaç aile ve onlara destek veren bir grup insan hakları aktivisti sessizce oturmaya başlamıştır. Oturma eylemi biçiminde her hafta örgütlenen protesto eylemleri sivil itaatsiz bir felsefeyi benimsemektedir. İnsan hakları aktivisti Erkan Kayılı (2004, s. 350), eylemlerin başlatılması sürecini şu şekilde ifade etmektedir:

“Talep son derece yalın ve açık olmalıydı. Bizler, yani tek tek bireyler kayıpların son bulmasını, kaybedilenlerin akıbetlerinin ortaya çıkarılmasını, sorumluların bulunmasını talep etmeliydik. Burada kaybedilenin siyasal, dini inançları, etnik ve kültürel kökenleri önemli değildi. Hedef kaybedilme eyleminin kendisi olmalıydı. Protesto politik bir gösteri olarak tasarlanmamalıydı. Amaç, propaganda ve teşhir değildi. Bizler sonuç almaya girişmeliydik. Günün birinde kamu vicdanının harekete geçirilmesiyle yetkilileri açıklama yapmaya, kamuoyu baskısıyla görevlerini yapmaya ve giderek kaybedenlerin hareket alanını daraltmaya çalışmalıydık. Şiddeti dışlayan bir çıplak itaatsizlik göstererek, meşruiyetimizi, güvenliğimizi tehdit eden kayıpların sona erdirilmesi ve failerin bulunması talebinden almalydık.”

Görüldüğü üzere, sivil itaatsiz biçimde örgütlenen oturma eylemleri olabildiğince insanı eylemin içine katmak ve bunu toplumsal bir meşruiyete dayandırmak amacını gütmüştür. 1995 ve 1999 yılları arasında yoğun bir şekilde sürdürülen oturma eylemlerine gösterilen ilgi, süreç içerisinde yetkilileri rahatsız etmeye başlamıştır. İnsan hakları aktivisti Gönül, eylemlere yoğun ilgi olduğu dört yıllık süreci şu şekilde özetlemektedir:

“Nitekim 1995'te biz oturmaya başladığımızda güllük gülistanlık bir ortamda oturmadık. 1999'da oturuma ara verilmesi kararlaştırıldığında her hafta gözaltı ve müdahale oluyordu, gerçekten bir imkânsızlık hali oluşmuştu. Bir hafta aileler gidiyordu, bir hafta öğretmenler geliyordu, doktorlar geliyordu, avukatlar geliyordu. 500 kişi filan oluyorduk eylemlerde, devlet de yaka silkmişti artık eylemlerden. Toplumsal destek ve duyarlılığın çok yoğun olduğu bir süreçti o” (Gönül, Avukat, 52).

1995-1999 tarihleri arasında eylemler kamuoyunda önemli bir gündem oluşturmayı başarmıştır. Süreç içerisinde, eylemlere müdahalenin artmasıyla birlikte, 1999 yılında eylemlere ara verilmiştir. İnsan hakları aktivisti Seher, eylemlere ara verilme sürecini şu sözleriyle aktarmaktadır:

“Bu anneler, 7 ay boyunca sistematik olarak dayak yediler, her hafta gözaltına alındılar. 1 günden 4 güne uzayan gözaltılar yaşadılar. Dayak yaraları iyileşmeden bir diğer hafta eylemlere gidiyorlardı. Ama vazgeçemediler. Aramızda kanser hastası, sara hastası, astım hastası anneler vardı mesela. Bizî gözaltına alıp otobüse bindirdiklerinde, camları kapatıp gaz bombaları atıyorlardı ki o zamanlarda gaz bombaları bu kadar yaygın da değildi. Bu insanlar için hayati risk vardı, buna rağmen ısrar ettiler. Yaşlı ve hastalar bir müddet ara versin, biz genç aktivistler devam ettirelim dedik. Bunu yaşlı anneler kabul etmediler, ya beraber devam ederiz ya da ara veririz dediler. Sizi yalnız bırakmamızı istemeyin dediler, bunun üzerine ara verdik” (Seher, Ekonomist, 55).

1995-1999 yılları arasındaki süreçte, esas amaç kayıpları sağ olarak bulmaktır. Bu süreçte, kamuoyunda büyük bir farkındalık yaratılmış ve kaybedilenlerin sayısı yıllar içerisinde giderek azalmıştır. Bu durum, dört senelik eylemlilik süreci açısından büyük bir kazanım olarak değerlendirilebilir. Nitekim kayıp yakını eylemci Melek'in aşağıdaki ifadeleri bu çıkarımı doğrulamaktadır:

"İsrarımız devam ettikçe gerek kamuoyu gerek dünya bizi duymaya başladıkça gözaltında kaybetme politikasını yavaş yavaş terk etmeye başladılar. 1994-1995 Mart arası 495 üzerinde insan kaybedilmişti. Sayı yıldan yıla azaldı ve 1999'da eylemlere ara verdiğimizde o sene kaybedilen sayısı sadece 9'du. Biz otururken insanlar kaybedilemedi aslında. Gözaltından çıkıp buraya gelen insanların bize şunları söylediğine tanğış; beni gözaltında kaybedeceklerdi, tüm hazırlıklarını ona göre yapmışlardı, senin anan da gider Cumartesi Annelerine katılır diyerek, beni gözaltında kaybetmediler. Bu büyük bir kazanım bizim hareketimiz açısından" (Melek, Dernek Çalışanı, 42).

10 yıllık aranın ardından, eylemlere tekrar başlandığı 2000'li yıllar kayıpları sağ bulma umudunun tükendiği, ancak onların kemiklerine ulaşmak ve faillerinin adil şekilde yargılanmasını sağlamak amacıyla oturma eylemlerinin sürdürüldüğü bir dönemdir. 2009 senesinde Ergenekon⁵ davaları kapsamında tutuklamaların başlaması, kayıp ailelerinde kaybedilme suçunun faillerinin cezalandırılabilmesi yönünde bir umut yaratmıştır. O dönem İnsan Hakları Derneği bünyesinde avukatlık yapan ve eylemlerin tekrar başladığı süreci bizzat deneyimleyen Gönül, Ergenekon ve 2000'lerdeki aktivizmi şu sözleriyle ifade etmektedir:

"Ergenekon davası açıldı, iddianame ortaya çıktı. Orada, Ergenekon örgütünü insanlığa karşı suç işlemekle suçlayan ve gözaltında kaybetmeyi de insanlığa karşı suç kapsamında tanımlayan bir ifade vardı, savcı böyle bir tanım yapmış ve Ergenekon örgütü bunları bunları yaptı demişti ve orada adları geçen sanıklar yıllardır bizim kayıp eylemlerinde isimlerini saydığımız, kayıplarımızın failleri olduğunu bildiğimiz isimlerdi. Bunun üzerine Savcıya kayıp yakınlarının yargulamalara müdahil olması gerektiğine dair başvuruda bulduk ve bu suçlardan da yargılanmaları talebimizi açıkladık. Müdahillik taleplerimiz reddedildi ama biz son ana kadar sürdürdük ısrarımızı. Sürekli dilekçeler verdik ilgili yerlere, madem bu dosyaya müdahil etmiyorsunuz o zaman bu suçlardan ayrıca yargılayın dedik mesela. Ama bir cezasızlık politikasıyla karşılaştık, bu olayların içinde olan asker ve polisler hiçbir şekilde sorgulanmadılar. Ama biz son ana kadar ısrarımızı sürdürdük; yani bir gün o dosyalar arşivden çıksa bir bir olanları görünür kalmak açısından tarihe de bir not düşmüş olduk" (Gönül, Avukat, 52).

2009 yılında tekrar başlayan oturma eylemleri ile Cumartesi Anneleri kayıp yakınlarının eylemi olmanın yanı sıra artık tüm insan hakları taleplerinin dile getirildiği bir insan hakları hareketi görünümü kazanmıştır. Kayıp ailelerindeki bilinçlenme kayıp yakınlarının da birer insan hakları savunucusuna

⁵Ergenekon, Türkiye Cumhuriyeti'ni şiddet kullanarak ortadan kaldırmak maksadıyla kurulduğu iddia edilen bir örgüttür. Bu örgüte yönelik olarak, 2007 ve 2008 yılında suç dosyalarından oluşan iddianameler düzenlenmiş, 25 Mart 2009'da son iddianamenin de kabul edilmesi ve Ergenekon ana davası ile birleştirilmesiyle yargılama süreci başlamıştır. Bu iddianamelere göre, Ergenekon Terör örgütü, "derin devlet" adı altında kanlı eylemler düzenlemektedir. Bu kapsamda, Emekli Jandarma Komutanı Org. Şener Eruygur, Emekli 1. Ordu Komutanı Org. Hurşit Tolon, Cumhuriyet Gazetesi Ankara Temsilcisi Mustafa Balbay ve yüzlerce kişi gözaltına alınmıştır. Sonuç olarak, bu örgütün bir terör olayı ile bağlantısı ortaya çıkarılamamıştır. Yargılamalar ise, uzun tutukluluk süreleri ve cezaevindeki sağlıksız koşullar gibi gerekçelerle kamuoyunda sıklıkla eleştirilmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz: Öztürk, S. (2008). Belgelerle Ergenekon. İstanbul: Doğan Kitap.

dönüşmesini sağlamıştır. Galatasaray'a gelen kalabalığın içerisinde yer alan insanlara demokratik kitle örgütlerinden, meslek örgütlerinden, sendikalardan, insan hakları aktivistlerinden birçok katılım olmuş ve günümüzde hala sürdürülen eylemler Türkiye açısından önemli bir toplumsal muhalefet odağı haline gelmiştir. Kayıp yakını Handan, hareketin insan haklarının gelişimi açısından önemini şu sözlerle ifade etmektedir:

“Ben eşim kaybedildikten sonra, İstanbul'a taşındım çocuklarımla beraber. Burada, İnsan Hakları Derneği'ne gittim. Sonraki süreçte, kayıp komisyonunda yer aldım ve derneğin aktif bir üyesi oldum. O dernekte yapılan çok onurlu bir mücadele vardı çünkü. Ben orada tüm insanlar için verilen mücadeleyi gördüm ve onun için ben de orada aktif olarak çalışmaya başladım. 21 senedir de ordayım. Benim için gerçekten sadece kayıplar mücadelesi değil; İHD'de verilen her mücadele çok onurludur. Çünkü bu ülkede ya da tüm dünyada herkesin yaşama hakkı vardır, herkes eşittir. Hiç kimsenin bir diğerine şu Türk'müş, yok Kürt'müş, Laz'müş, Çerkez'miş deme hakkı yok, tüm insanlar için mücadele etmek önemlidir” (Handan, Dernek Çalışanı, 52).

Benzer şekilde 2009 yılından sonra eylemlere destek vermeye çalışan aktivist Sevgi de, insan hakları mücadelesinin önemine değinmektedir.

“Tam bir insan hakları eylemi bu. Hiçbir dil, din, ırk, mezhep ayrımı, siyasi düşünce farkı gözetmeksizin yapılan bir eylem bu eylem. Bu eylemlerin meşruiyetiyle ilgili hiçbir şüphem ve inançsızlığım yok, kimseye de bu eylemlerle ilgili laf söyletmem. O zemin insanlara vermem. Toplum bu konuda daha duyarlı olsa bu iş daha da önemli bir yerlere gelebilir diye düşünüyorum. 300., 400., 500., 600. haftalarda daha kalabalık oluyoruz mesela. Partililer de gelir, ancak partili kimliği ile oraya gelmez. İnsan olarak gelirler, bu eylemin bir insan hakları eylemi olduğunu bilerek gelirler. Her türlü gömleklerini çıkararak o alana girerler” (Sevgi, Emekli İşçi, 62).

Görüldüğü gibi, Cumartesi Anneleri Hareketi kayıpların aranması amacıyla yola çıkmış ve eylemlerin sürdürüldüğü uzun yıllar boyunca Türkiye insan hakları hareketinin en önemli bileşenlerinden birini oluşturmuştur. Elbette eylemlerin ana hedefi, kayıpların bulunması (sağ ya da kemiklerinin), akıbetlerinin açıklanması ve kaybedilmelerinden sorumlu olanların yargılanmasının sağlanmasıdır. Ancak eylemlerin, Türkiye'nin demokratikleşmesine ve muhalefetin barışçıl formlarının geliştirilmesine yönelik büyük bir katkı sunduğu da inkâr edilemez. Bu demokratikleşme süreci, meşru bir hak talebine dayanan toplumsal mücadelelerin nasıl örgütlenebileceği ile doğrudan ilgilidir. Buradan hareketle bir sonraki başlıkta, Cumartesi Anneleri Hareketinin 22 küsur yıllık süreç içerisinde toplumsal hafızada edindiği yer değerlendirilecektir.

Bir Bellek Çalışması Olarak Cumartesi Anneleri Hareketi: Son Kayıp Bulunana Kadar

Cem Kaptanoğlu (2011, s. 257), travmaya maruz kalan bir kişinin yaşadığı post-travmatik süreçte bireysel ve toplumsal iyileşmenin sağlanabilmesi için yüzleşme ve hesaplaşmanın kaçınılmaz olduğunu belirtir. Bu yüzleşmeler, kamusal olarak kolektif hafıza üzerinde onarıcı çalışmalarla sağlanabilir. Bu bağlamda, Cumartesi Anneleri Hareketinin bir yönüyle kayıp yakınlarının yaşadığı travmayı iyileştirici bir bellek çalışması niteliğinde olduğu söylenebilir. Bu politik hareket, yaşananlar unutulmasın ve unutturulmasın diye toplumsal bir yüzleşme sağlamaya çalışmaktadır. Bu bağlamda, resmi hafızanın karşısında muhalif bir bellek inşa edilmesi amacı ön plana çıkmaktadır. İktidarın

sunduğu hakikat karşısında yeni bir hakikat rejimi inşa etmeye çalışan kolektif eylemler, hem bireysel hem de toplumsal bir iyileşme sağlamayı amaçlamaktadır.

Eylemlerin 1995 yılında başlayıp günümüze dek sürdürüldüğü düşünüldüğünde, bu eylemlerin en önemli amaçlarından birinin kayıpların toplumsal hafızada yer edinmesi olduğu söylenmelidir. İnsan hakları aktivisti Seher, oturma eylemlerinin toplumsal hafızadaki yerini şu sözleriyle ifade etmektedir:

“Aslında, Cumartesi Anneleri eylemleri toplumsal hafızanın inşasına bir katkıdır. Çünkü tarihi de toplumsal hafızayı da gücü elinde bulunduran, egemen olan yazır. Dolayısıyla, resmi hafızada ve resmi tarihte ezilenler yoktur. Onların uğradığı haksızlıklar, katliamlar yer almaz. Bu ülkenin en önemli sorunlarından biri ve bence en başta geleni toplumun hakikatlerden uzak ve yalanlarla yaşatılması. Biz şunu fark ettik, inkâr bu devletin çok önemli bir politikası. İnsanlar kaybedildiğinde başvuru yapıyorduk mesela; gelen cevaplar, -bizde yok, öyle biri gözetilmedi- gibi inkâr cümleleriydi. Gittiğimiz her yerde bir inkârla karşılaşıyorduk. Oysa bu insanlar gözetilmedi polis ya da asker tarafından alınmıştı. Kayıp yakınlarının iddialarına verilen resmi cevaplar, devletin güvenlik güçlerini zan altında bırakmak ve örgüt talimatıyla hareket etmekte. İnkârı karşı hakikati yaşatma mücadelesi veriliyor burada. Türkiye’de çok fazla hak ihlalleri, katliamlar oldu; ancak hiçbir hak ihlali hafızada kayıplar kadar yer etmedi, yaşamadı. O da bu hareketin yüzündendir. Biz bu alana çıktığımızda, Türkiye’nin neresinde yaşayan insanlara sorarsanız sorun gözetilmedi kayıplar hakkında size verecekleri cevap bilmiyorum olurdu. Şu an çok farklı kesimlerden ve yerlerden insanlara bu soruyu sorarsanız Cumartesi Annelerinden mi bahsediyorsunuz cevabını alacaksınız. Bu hareket sayesinde, devlet artık gözetilmedi kaybetme suçunu reddedemez hale geldi; şu anda hiçbir devlet görevlisi çıkıp da siz iftira atıyorsunuz kaybetme diye bir şey olmadı diyemez mesela” (Seher, Ekonomist, 55).

Toplumsal hafızada kayıpların ve diğer insan hakkı ihlallerinin yer edinmesinin en önemli sonucu şüphesiz bu suçların bir daha yaşanmaması için çaba harcanmasına neden olmasıdır. Bir daha kimse kaybedilmesin diye kayıplarının anısını sürekli bellekte tutmak isteyen eylemciler, 22 yıllık süreçte bu konuda önemli bir yol kat etmişlerdir. Kayıp yakını eylemcilerden Ayla, anımsama ve anımsatmanın önemini şu sözleriyle ifade etmektedir:

“Ben bu anmaya gelmesem, kardeşimin anısını unutacaklar, ancak ben onun anısını yaşatmak istiyorum, unutulmasını istiyorum. Eylemlerin bir amacı da bu aslında, kayıpların anısını yaşatmak. Neden hatırlatılır bu, bir sonraki kuşaklar bunu yaşamasın diye. Benim abim 19 yaşında kaybedildi, başka 19 yaşında bir genç öldürülmesin diye örneğin. Toplumsal belleği canlı tutmaya çalışıyoruz. Toplumlar tarihleriyle yüzleşmek zorunda. Örneğin, Amerika Kızılderi katliamıyla neden yüzleşti? Yüzleşiyor ki, geçmişle hesaplaşıyor ki, iyi bir gelecek kursun. Bu yüzleşme ve hesaplaşma olmadığında, bir sonraki katliamcı, faşist vs. bundan cesaret alıyor. O zaman diyor ki, falan kişi yargılanmadı, ben de yaparsam bir yaptırım olmayacak. Siz aslında, burada bu eylemleri yaparak gelecekte olabileceklerin önüne geçmiş oluyorsunuz, bu büyük bir kazanım. Belki sorumlular tek tek yargılanmayacak, ancak bütün olarak bir hükümet, bir devlet geçmişle hesaplaşmak zorunda. 90’lar eleştiriliyor; ancak bugün de onun bir devamını yaşıyoruz. Hesaplaşmalardan geri dönülünce, bir sonraki iktidarlar daha fiütursuz oluyor. Toplumsal bir barış sağlanamıyor. Bence bu eylemlerde hiçbir kırılma noktası olmayacak ve sürecek bu eylemler. Belki, bir sonraki iktidar daha demokrat bir iktidar olacak ve Cumartesi Anneleri bir toplumsal hesaplaşmanın yapılmasına vesile olacaklar. Bu çok önemli bir şey. Ben şu anda, Türkiye’de yapılan en önemli politik eylemliliğin Cumartesi Annelerinin eylemleri olduğunu düşünüyorum, en çok mevcut politik iktidarı zorlayabilecek eylem bu” (Ayla, Gazeteci, 42).

Bu eylemlerin önemli bir özelliği de kuşaklar arasında bir devamlılık sağlamasıdır. 1990'lı yıllardan 2000'lere gelinen süreçte, Galatasaray Meydanı'nda artık üç kuşaktan aktivistleri bir arada görebilmek mümkündür. İnsan hakları aktivisti Şebnem, eylemlerin kuşaktan kuşağa sürmesinin önemini şu sözleriyle ifade etmektedir:

“Ne yazık ki annelerimizi kaybediyoruz, birçok annemiz vefat etti. Çoğu çok yaşlandı yani. Çocuklar var şu anda annelerin çocukları, çocuklardan sonra üçüncü kuşak torunlar var, bizim amacımız bizden sonraki nesillerin de buraya gelip gidebilmesi. Mesela torunları artık getiriyoruz ki, küçüklükten aşına olsunlar onlar da gelsinler. Unutmayın ve unutturmayınlar, açılmasın bu meydan” (Şebnem, Stajyer Avukat, 23).

Görüldüğü üzere, hem eylemcilerin mücadeleyi sürdürme ısrarı hem kayıpların anısının kuşaktan kuşağa aktarılması hem de eylemlerin barışçıl protesto niteliği taşıması bu protestonun devamlılığını sağlayan önemli unsurlar olarak ön plana çıkmaktadır. Bu bağlamda, eylemciler kolektif eylemlerin son kayıp bulunana kadar devam ettirileceğinin önemle altını çizmektedirler.

Sonuç

Sevilen bir insanın kaybı, bir insanın yaşantısında önemli bir duygusal durum değişikliğine sebep olmaktadır. Bu kayıp, zorla kaybetme pratiğinde olduğu gibi olağan olmayan biçimde ve bir insan hakkı ihlali olarak yaşandığında travmatik bir duruma işaret etmektedir. Öyle ki, kaybedilme pratiğini deneyimleyen aileler olarak kayıp yakınlarının yaşamları geri döndürülemez bir biçimde dönüşüme uğramaktadır. Öncelikle ne olduğunu anlamaya çalışan ve tüm enerjilerini kayıplarını sağ bulmak üzere yoğunlaştıran aileler süreç içerisinde kayıplarının akıbetini öğrenememektedirler. Yine de, ölümü bir gerçeklik olarak kabul etmeyen kayıp yakınları, kayıplarının sağ olduğu umudunu korumaya çalışmaktadırlar.

Post-travmatik deneyim üzerine düşünüldüğünde, kaybedilme ilk olarak olağan biçimde yaşanamayan bir yasa dönüşmektedir. Bu evredeki acı, bireysel bir düzeyde deneyimlenmektedir. Daha sonra, ölümün yaşam hakkının ihlal edilerek gerçekleşmesi kişilerde öfkeye yol açmaktadır. Bu öfkeyle açığa çıkan duygusal deneyim, Cumartesi Anneleri Hareketi örneğinde olduğu gibi protesto etme bilincine evrilerek hak arama mücadelesine sebebiyet verebilmektedir. Bu evrede, kaybettiklerini kamusal alanda aramak isteyen kayıp yakınları bir protesto örgütlemektedirler. Bu protestonun birçok amacı vardır. Öncelikle eylemciler, kayıplarını sağ bulmak ve akıbetlerini öğrenmek istemektedirler. Sağ bulma umudunun tükendiği noktada ise, hiç değilse kemiklerini bulup bir mezar sahibi olmak yaslarını sağlıklı bir biçimde sonlandırmalarına katkı sunmak açısından önem kazanmaktadır. Buna ek olarak, bu politik ve aynı zamanda hukuki mücadele kaybetme suçunun sorumlusu olan failerin açığa çıkarılması için bir adalet mücadelesi yürütmektedir.

Bu amaçlarla yola çıkan kayıp yakınları ve onlara destek olan insan hakları aktivistleri, Galatasaray Meydanı'nda her hafta yaptıkları oturma eylemleri ile Türkiye'nin en uzun süren sivil itaatsizlik eylemini örgütlemişlerdir. Oturma eylemini de protesto için bir repertuar haline getiren eylemciler, muhalefetin barışçıl ve sessiz bir biçimde sergilenerek de ses getirebileceğini göstermektedirler. Bir kayıp yakınları hareketi olarak başlayıp insan hakları hareketine dönüşen

Cumartesi Anneleri Hareketi, bu yönüyle Türkiyeli toplumsal hareketlerin tarihinde özgün bir konum elde etmiştir.

Sonuç olarak, bu harekete angaje olan kayıp yakınları sıradan insanlardan politik aktivistlere dönüşmüşler; bunu da bireysel travmalarını kamusal alanda ortaya koydukları taleplerle birleştirerek yapmışlardır. Evden sokağa; yani özel alandan kamusal alana müdahil olan kayıp yakınları, yaşadıkları kişisel travmaların bireysel bir deneyim değil kamusal bir mesele teşkil ettiğini kamuoyuna bir oturma eylemi aracılığıyla duyurmuşlardır. 1995 yılından bu yana 22 küsur senelik süre boyunca Galatasaray Meydanı'ndan kamuoyuna seslenen protestocular, kendi bireysel dönüşümlerinin yanı sıra Türkiye'nin bir hukuk devleti niteliğini geliştirmesi ve demokratikleşme yönünde ilerlemesine de katkı sunmuşlardır. Böylelikle Cumartesi Anneleri Hareketi, hem eyleme angaje olan kayıp yakınların ve insan hakları aktivistlerinin gündelik yaşamlarının hem de toplumsal muhalefetin genel yapısal dinamiklerinin ve barışçıl protesto kültürünün dönüşmesine yol açmıştır.

KAYNAKÇA

- Agamben, G. (2013). *Kutsal insan, egemen iktidar ve çıplak hayat*. (İ. Türkmen, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Alpkaya, G. (1995). "Kayıp"lar sorunu ve Türkiye. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 50(3), 31-63.
- BM Zorla Kaybedilmeye Karşı Herkesin Korunmasına İlişkin Sözleşme. (2006). Erişim: 7 Haziran 2017, <http://humanrights.maltepe.edu.tr/sites/default/files/files/BÜTÜN%20KİŞİLERİN%20ZORLA%20KAYBEDİLMEYEN%20KORUNMASINA%20DAİR%20ULUSLARARASI%20SÖZLEŞME>. Pdf
- Daşlı, G. (2015). *Hakikatin ortaya çıkarılmasında toplumsal mücadele alanı: toplu mezarlar*. Erişim: 02 Nisan 2018, <http://www.ozgurlukcusol.com/gunes-dasli-hakikatinortaya-cikarilmasinda-toplumsal-mucadele-alani-toplu-mezarlar/>
- Elçi, T. (2009). Türkiye'de Gözaltında Kayıplar. *İnsan Hakları İçin Diyalog, Kayıplar Dosyası*, 91-98.
- Göral, Ö. S. (2016). Devlet Şiddetinden Arta Kalanlar: Kayıp, Yas ve Kamusal Sırlar. A. Uysal (Ed.), *İşyan, şiddet ve yas. 90'lar Türkiye'sine bakmak* (ss. 115-144). Ankara: Dipnot Yayınları.
- Hakikat, Adalet ve Hafıza Merkezi (2013). *Konuşulmayan gerçek: zorla kaybetmeler raporu*. İstanbul: Anadolu Kültür Yayınları.
- Human Rights Watch (1993). *The Kurds of Turkey: killings, disappearances and torture report*. New York: Helsinki Watch Publishing.
- İstanbullu, K. (1986). *Gözaltında kaybolanlar*. İstanbul: Yalçın Yayınları.
- Kaptanoğlu, C. (2011). Bellek çalışması olarak toplumsal yas. Ö. Ağtaş ve B. Özdiç (Ed.). *Hakikat ve İnsan Hakları* (ss. 251-313). Ankara: Dipnot Yayınları.
- Kayılı, E. (2004). Çıplak itaatsizlik olarak Cumartesi Anneleri. M. Özbek (Ed.). *Kamusal Alan* (ss. 349-356). İstanbul: Hil Yayınları.
- Macek, I. (2014). *Engaging violence. trauma, memory and representation*. New York: Routledge Publishing.
- Opp, K. D. (2009). *Theories of political protest and social movements*. London: Routledge Publishing.
- Özmen, E. (2017). *Vazgeçemediklerinin toplamıdır insan*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Öztürk, S. (2008). *Belgelerle Ergenekon*. İstanbul: Doğan Kitap.

- Şentürk, B. (2012). Bazılarının yası daha az tutulur: şiddet ve Kürt sorunu. *Praksis*, 28, 1-15.
- Şılar, O (2013). *Bitmeyen yas: faili meçhul kayıplara psikanalitik bakış*. Erişim: 7 Aralık 2017, <https://bianet.org/biamag/toplum/150814-bitmeyen-yas-faili-mechul-kayıplarapsikanalitik-bakis>
- Yılmaz, A. (2015). *Karanlık vardiya. 90'lı yılların politik arşivi*. İstanbul: Doğan Kitap.

MÜLAKATLAR

- Handan, Dernek Çalışanı, 52, İstanbul, 19.08.2017.
- Bahar, Sekreter, 34, İstanbul, 19.08.2017.
- Şebnem, Stajyer Avukat, 23, İstanbul, 19.08.2017.
- İnci, Emekli Öğretmen, 62, İstanbul, 19.08.2017.
- Hadiye, Ev Kadını, 71, İstanbul, 19.08.2017.
- Ayla, Gazeteci, 42, İstanbul, 26.08.2017.
- Fahriye, Ev Kadını, 50, İstanbul, 26.08.2017.
- Melek, Dernek Çalışanı, 42, İstanbul, 26.08.2017.
- Sevgi, Emekli İşçi, 62, İstanbul, 09.09.2017.
- Seher, Ekonomist, 55, İstanbul, 09.09.2017.
- Umut, Vakıf Çalışanı-Eğitimci, 58, İstanbul, 14.10.2017.
- Aylin, Kamu Çalışanı, 51, İstanbul, 14.10.2017.
- Işık, Bilgisayar Mühendisi, 30, İstanbul, 14.10.2017.
- Berfin, Öğrenci, 22, İstanbul, 21.10.2017.
- Gönül, Avukat, 52, İstanbul, 21.10.2017.



INTERNATIONAL

JOURNAL of HUMAN STUDIES

ULUSLARARASI İNSAN ÇALIŞMALARI DERGİSİ

ISSN: 2636-8641

Cilt/Volume 1

Sayı/Issue 2

Yıl/Year: 2018

Gönderim: 02-11-2018 – Kabul: 21-12-2018

**The Onerous Step of Integration:
Constructing A “Common” Foreign
and Security Policy**

**Bütünleşmenin Zorlu
Aşaması: “Ortak” Bir Dış ve
Güvenlik Politikası İnşa
Etmek**

Barış GÜRİSOY*

Abstract

It is not a matter of concern for Europeans that they are living under feudal relations, modern states system or in a political union; like all humans, they had always been in a search for security. To provide internal and external security for the continent, the integration process has been one of the most powerful and effective instruments of Brussel. Actually, it can be argued that main motivations of integration process are obviously to “protect” the lives, properties and liberties of the citizens of European Union (EU). To this end, EU formulated many common policies. Common Foreign and Security Policy (CFSP) is one of them. However, the road to construct it as a “common” policy was quite a challenge. In the era of Cold War, there had been weak and slow progress but the efforts to formulate a foreign

Öz

Avrupalılar feodal ilişkiler altında, modern devletler sistemi ya da siyasi bir birlik içinde olmak fark etmeksizin, tüm insanlar gibi, her daim güvenlik arayışında olmuşlardır. Brüksel için bütünleşme kıtanın iç ve dış güvenliğinin sağlanması için en etkili ve güçlü araçlarından birisi olagelmıştır. Esasen, bütünleşme sürecinin en önemli motivasyon kaynaklarının Avrupa Birliği (AB) vatandaşlarının can, mal ve özgürlüklerinin “korunması” olduğu öne sürülebilir. Bu amaca ilişkin Birlik çok sayıda ortak politika üretmiştir. Ortak Dış ve Güvenlik Politikası da bunlardan biridir. Ancak, bu “ortak” politikayı inşa etmeye giden yol hayli zorludur. Soğuk Savaş döneminde Topluluk için dış politika oluşturmak adına yapılan girişimler zayıf ve yavaş olsa da kıymetli bir deneyim olacaktır. Soğuk Savaş’tan sonra ise uluslararası

*Barış Gürsoy, Dr. Öğr. Üyesi, Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Aydın İktisat Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, baris.gursoy@adu.edu.tr, Orcid: 0000-0003-0537-3511

policy for the Community will be a precious experience. After the Cold War, the international and regional developments will allow to follow more ambitious steps to have a “common” foreign and security policy for the Union. To stay strong in the eyes of its citizens, EU needs a strong, active and coherent CFSP. Today while the need for further progress is continuing, it is essential to see the trails of past experiences to understand the process better. This study will try to examine important treaties, summit conclusions and speeches which can be named as corner stones of creating a common foreign and security policy. Also, to figure out the shortcomings of constructing this policy, the basic dynamics of international system will be taken into the consideration.

ve bölgesel gelişmeler Birlik için “ortak” bir dış ve güvenlik politikası üretmek için daha iddialı adımlar atmasına olanak sağlayacaktır. AB’nin vatandaşlarının gözünde varlığını güçlü bir şekilde sürdürebilmesi güçlü, aktif ve tutarlı bir ODGP ile mümkündür. Bugün ulaşılan seviyenin daha ileri bir noktaya çıkarılmasına olan ihtiyaç devam ederken geçmiş deneyimlerin izlerinin sürülmesi sürecin daha iyi anlaşılması için yararlı olacaktır. Bu çalışma ortak bir dış ve güvenlik politikasının oluşumda köşe taşları olarak adlandırılacak önemli antlaşmaları, zirve sonuç bildirimlerini ve konuşmaları incelemeyi amaçlamaktadır. Ayrıca, bu politikanın oluşturulmasında karşılaşılan sıkıntıları değerlendirmek adına uluslararası sistem göz önünde bulundurulmuştur.

Keywords: *Cold War, CFSP, European Union, Security, Foreign Policy*

Anahtar Kelimeler: *Soğuk Savaş, ODGP, Avrupa Birliği, Güvenlik, Dış Politika*

Giriş

Birisinin ne kadar güvende olduğu, onun bir topluluk içine ne kadar yuvalandığı ile ilgilidir. Çünkü ancak bu şekilde dışarıdan gelecek istilalara ve saldırılara karşı güvenlik sağlanabilir. Açılır kapanır köprüler, hendekler ve gözcü kuleleri orta çağa ilişkin Avrupa’nın mekân duygusunun mimari sembolleridir. Bugünün Avrupası’nın ise bambaşka bir güvenlik mimarisi ile bambaşka güvenlik sağlayıcı araçları vardır. Avrupa Birliği (AB) projesinin en önemli ayaklarından birisi ve güvenliğin sağlanmasındaki etkili araçlardan biri için bütünleşmenin bizatihi kendisidir denilebilir. Avrupa’nın güvenlik anlayışı bütünleşmeyi bir güvenlik sağlayıcı teknoloji olarak görmektedir.

Hedeflenen bütünleşmenin en önemli ayaklarından biri dış dünya ile ilişkilerde “ortak” politikaların benimsenmesidir. AB’nin dış politikasının diğer alanlardaki bütünleşme seviyeleri düşünüldüğünde uluslararası ilişkilerin doğasından da kaynaklı olarak henüz ilkel ve gelişim aşamasında olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Ancak, bütünleşmenin diğer ayaklarındaki başarılar göz önüne alındığında geride kalmış olması başarısız bir girişim olduğu anlamına gelmemelidir.

Öncelikle AB'nin neden bir dış politikaya ihtiyacı olduğu sorusunu sormak gerekir. Eğer dış politikadan söz ediyorsak eğer bunun AB projesi içindeki yeri ve önemi tespit edilmelidir. Ardından AB'nin dış politikasının hangi tarihi, siyasi, ekonomik ve sosyolojik etkenler üzerinde şekillendiği tartışılmalıdır. Bu sayede söylem analizci için daha anlamlı olacak ve güncel gelişmelerle olan bağlantıları daha açık yapılabilecektir. AB'nin dış politikasının “ortak” bir söylem düzlemine çekilmesi “ortak” hareket edebilme, karar alma, pozisyon alma kabiliyetinin gelişmesi bütünleşme hareketinin diğer alanlarından daha sancılı ve 1990'lara kadar temkinli adımlarla ilerlemiştir. Dış politikasında “ortak”lık unsurunu bir niyet olarak ortaya koymasına rağmen Westphalia'dan itibaren kemikleşmiş dış siyasetinin yapılageliş usulleri, devletlerin bireysel çıkarları ve özellikle Soğuk Savaş ortamının sınırlandırıcı etkisi ve yarattığı baskı bu ürkeklığın başlıca nedenleridir. Ortak bir dış politika üretimine ilişkin türlü sorunlara rağmen Avrupalıların İkinci Dünya Savaşı'nın ardından attığı pek çok adım dış ve güvenlik politikasında ileride inşa edilecek ortak dile/söyleme katkılarından dolayı üzerinde durulmaya değerdir.

İkinci Dünya Savaşı Avrupa'yı daha önce tecrübe etmediği bir siyasi ortamın içine sokmuştur. Evvelce dünya siyasetini ve ekonomisini yönlendiren Avrupalılar “süper güç” iki devletin rekabetinin arasında kalmışlardır. Avrupa, İkinci Dünya Savaşı'nın ardından tehdidi bir kez daha doğusunda hissetmiştir. Savaş sırasında faşizme karşı birlikte mücadele verenler savaş sonrasında ortak düşmanlarına karşı kurdukları geçici ittifakı sonlandırmış ve yarım yüzyıl kadar sürecek büyük bir mücadelenin içine gireceklerdir. Bu mücadele sadece siyasal, askeri ve ekonomik değil; edebiyattan spora, sinemadan bilime kadar uzanan geniş bir yelpazede akla gelebilecek her alanda rekabete yansımıştır.

Yeni düzen iki kutuplu bir yapıdır. İstikrar, öngörülebilirlik ve denge üzerinden işleyen bir sistem olmakla birlikte dayatmacı bir sistem olduğunun altı çizilmelidir. Sistemin yapısı devletleri tercih yapmaya ve ittifaklar kurmaya yönlendirmiştir. Devletler her zaman tercihler yaparlar ve ittifaklar kurarlar ancak bu yapı altında yapılacak tercih ve ittifaklar blok liderlerinin yürüteceği temel politikalara paralel olmak mecburiyetini ortaya çıkarmıştır. Özellikle Soğuk Savaş'ın tansiyonu yüksek dönemlerinde – yumuşama dönemi dışında neredeyse tamamında – her iki Avrupa (Batı-Doğu) dünyayla olan ilişkilerini düzenlerken yanlarında olduklarını en baştan itibaren ilan ettikleri süper güçlerin politikalarıyla eşgüdümlü hareket etmek zorunda kalmıştır. Haliyle AB'nin nüvesi olan Batı Avrupa'nın birlikteliğini bu yapı içinde düşünmek gerekmektedir. İktisadi yeniden yapılanmasının finansörü, siyasi destekçisi ve askeri gardıyanı ABD'nin çizdiği çizginin dışına kolay çıkamayacağı açıktır. Zaman zaman özellikle De Gaulle döneminde Fransa'nın aykırı çıkışları ve Willy Brant'ın fikirlerini dışarıda tutacak olursak ABD ile dış politika konusunda yoldaşlık edilmiş ve benzer tehdit algılamalarına ve referans nesnelere sahip olunmuştur. Dolayısıyla AB'nde dış politikanın bir ortak politika haline getirilmesi hikayesinin ilk devresi güç mücadelesinin yoğun yaşandığı Soğuk Savaş dinamiklerinden bağımsız ilerleyemeyecektir. Bu evrede dış politikanın ortak politika haline gelememesinin başlıca nedenlerinden birisi budur. Ancak Soğuk Savaş'ın sona ermesi siyasi birlik olmak yolunda hayati adımlar atılmasının önünü açarken AB için daha tutarlı ve kapsamlı bir dış politikanın üretilmesi için de fırsatlar yaratacaktır.

Soğuk Savaş döneminde ortak olamayan bir dış politika:

Batı Avrupa ülkeleri için İkinci Dünya Savaşı'nın ardından yeni bir dönem başlamıştır. Bu döneme kadar çok kutuplu bir yapı içinde kümelenen ve değişken dengeler sistemini kendi içinde kuran Batı Avrupalılar Cominform'un kurulmasından sonra dünyayı şekillendiren sistemi yürüten ana unsurlar olmaktan çıkıp Avrupa dışında bir gücün yani ABD'nin etrafında toplaşan aktörler haline gelmişlerdir (Canbolat, 1988, s. 60). Savaşın yaralarını sarmak için Avrupa'nın ihtiyacı olan şey öncelikle ekonomisini düzeltmektir ve bunun için ihtiyacı olan şey ise her ekonominin ihtiyacı olan “barış ve istikrar” ortamıdır. Dolayısıyla güçlü bir müttefike ve iç barışa ihtiyacı vardır. Bununla birlikte Batı kampının güçlü lideri için de Avrupa son derece önemlidir. Çünkü ABD, Sovyetlere karşı Avrupa'nın hassasiyetlerinin giderilmesinin ne kadar önemli olduğunu farkındadır.

Soğuk Savaş döneminde Batı dünyasında süper güç ve blok lideri olma özelliklerinden ötürü en çok sesi çıkan ülke ABD'dir. Güç üzerine kurulu bir dünyada gücü elinde tutan aktörün parametreleri ve hâkim söylemi üretmesi şaşırtıcı değildir. Acheson deyişiyle “güç, komünist olmayan bir dünya yaratmada büyük bir rol oynayacaktır” (aktaran Gerger, 1980, s. 30). Aynı şekilde kendisini Soğuk Savaş'tan zaferle çıkmaya adanmış olan Dulles için ise “güç, Sovyet yönetimiyle ilişkide bulunurken başarının anahtarıdır... Dolayısıyla özgürlük mücadelesinde yapılması gereken saldırıya geçmek ve despotluğu püskürtmektir” (aktaran Gerger, 1980, s. 30). Güç siyasetinin hâkimiyetindeki koşullar altında Avrupa'nın önünde iki seçenek vardır. Yeni düzen ya savaşla gücü yetenin istekleri doğrultusunda dikte yoluyla kurulacaktır ya da Avrupalılar kendi özgür iradeleriyle karşılıklı ödünler ve anlaşmalarla oluşturdukları kurallar ile kendi düzenlerini yaratacaklardır. Ayrıca bu düzen ya evrensel bir düzenin parçası olacaktır ya da salt Avrupa için öngörülecektir (Gerger, 1980, s. 33). Bu noktada Batı Avrupa'nın kendisine özgü ortak bir dış politikadan ziyade iki kutuplu sistem üzerinden kurgulanan, ABD ve NATO ekseninde bir tasarıma sahip olduğunu kabul etmek gerekir. Bu durum yumuşama dönemine kadar sürmüştür.

ABD ile Sovyet tehdidine karşı birlikte hareket etme mecburiyeti söz konusu olmakla birlikte en baştan itibaren Batı Avrupalıların bugünün ODGP'sinin (Ortak Dış ve Güvenlik Politikası) temel söylemlerini paylaştıkları görülmektedir. Dönemin dış politikaya ilişkin resmi metinleri ya da önemli siyasi figürlerin söylemleri incelendiğinde bugün AB için son derece önemli olan çok taraflılık, uluslararası hukuk, insan hakları, demokrasi, piyasa ekonomisi, diplomasi, barış ve Birleşmiş Milletler (BM) sistemine olan inanç göze çarpmaktadır.

Ortak bir dış politika dili üretiminin ilk örneklerini gördüğümüz Brüksel Antlaşması (17 Mart 1948) bir saldırı durumunda tüm olanaklarıyla karşılıklı yardım ve danışmayı öngörürken daha sonra sıklıkla tekrarlanacak BM Şartı'na vurgu yapmayı ihmal etmeyerek çok taraflılık ve müdafaa hakkına özellikle atıf yapmıştır. Antlaşmanın beşinci maddesine göre, Avrupa'da saldırıya uğrayacak herhangi bir taraf ülkeye, BM Şartı'nın 51. Maddesi göz önünde bulundurularak her türlü askeri yardım yapılacağını belirtmektedir. Aynı antlaşmanın yedinci maddesinde ise Almanya'nın saldırgan bir politika izlemesi olasılığına yapılan göndermeden dikkatlerinin hala bu ülkede olduğunu anlaşılmaktadır (Hill ve Smith, 2003, s. 4).

Brüksel Antlaşması'ndan iki yıl sonra tarihe “Schuman Deklerasyonu” adıyla geçecek olan 9 Mayıs 1950 tarihli belgede “Avrupa'nın dünya barışının korunmasına katkısının” olması gerektiğinin altını çizerek “barışı tehdit eden tehlikelere karşı yaratıcı çabalara ihtiyaç” olduğu ifade edilmiştir (Hill

ve Smith, 2003, s. 13). 1952 yılında bir “felaket” vukuu bulması durumunda acilen olayın yaşandığı ülkeye bakılmaksızın Avrupa Savunma Kuvvetleri’nin yardıma gideceği 12. Madde ile belirlenmiştir. Bu madde ile güvenlik konularının sadece askeri ya da ekonomik olmadığını ifade etmişlerdir (Hill ve Smith, 2003, s. 19). Üçüncü madde ise Avrupa Ekonomik Topluluğu’nun (AET) ve onun devamı niteliğindeki AB’nin hemen hemen tüm dış politika ve güvenlik belgelerinde ısrarla vurgulanacak olan “bireylerin temel hakları” ile “toplumsal özgürlüklere saygının” altı özenle çizilmiştir (Hill ve Smith, 2003, s. 17).

Avrupa Savunma Topluluğu’nun uzantısı niteliğinde olan, ancak Fransa’nın özellikle Almanya ile ilgili kaygılarından ötürü fazla yaşam şansı bulamayacak olan Avrupa Siyasi Topluluğu Antlaşması (1953) ise dış politika söyleminin inşasında daha detaylı ve gelecekteki söyleme temel hazırlayacak ifadelerle doludur. Antlaşmanın giriş kısmının ilk cümlesi “birleşik özgür Avrupa’nın” ve “ortak manevi mirasın” korunmasının barışçıl ilişkilerden geçtiği ifadesine yer verilir (Hill ve Smith, 2003, s. 33). Aynı anlaşmanın yine giriş kısmında “tarihi rekabetlerimiz” yerini alacak ve “ortak geleceğimize” rehberlik edecek “kurumların” yaratılmasının gerekliliğine vurgu yapılmaktadır (Hill ve Smith, 2003, s. 33).

1954 yılında imzalanan Paris Antlaşması (23 Ekim 1954) ile Batı Avrupa’da Almanya’ya yönelik kuşkulu bakışın terk edilmeye başlandığı yıl olarak değerlendirilebilir. Almanya’nın 1871 yılındaki zaferi ve ardından da siyasi birliğini kurmasıyla başlayan karşılıklı şüphe ortamı kuşkusuz yersiz değildir. Bu iki devlet birbirleriyle 3 kez büyük çaplı savaşa girişmiştir. Antlaşma için daha öncesinde hazırlanan metinde doğrudan Almanya’nın saldırgan siyasetine ilişkin olan maddenin yerini “birlik” kavramına ve bütünleşmenin teşvik edilmesi gerekliliğine bırakmıştır (Hill ve Smith, 2003, s. 41). Böylece Soğuk Savaş’a hazırlanan Batı Avrupa kendi içindeki en derin kuşkusundan kurtulduğunu dünyaya ilan etmiştir.

Parçalanmışlıktan bütünleşmeye doğru ilerleyen evrim içinde Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu (AKÇT), Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu (AAET) ve Roma Antlaşması ile kurulan AET tarihi adımlardır. Ancak, aynı zamanda bütünleşme evrimi içinde beklentilerin de seviyesini artırmıştır. Sektörler ve ekonomiler bütünleşirken siyasi bütünleşme de gündeme gelmiştir. Daha önceleri de belirtildiği gibi Avrupa’da siyasi işbirliğinin fikir ve ideolojik altyapısı bulunmasına rağmen karar alıcıları harekete geçiren ve kamuoyunu ikna eden hatta bizatihi bir kendiliğinden talep eden unsur haline getiren genellikle dışsal faktörler olmuştur. 1960’lı yıllar Batı Avrupalıların her konuda – eylemde ve fikirde – aynı görüşleri paylaştığını söylenemez.

Batı Avrupalılar çeşitli nedenlerden ötürü ortak bir dış politikaya ulaşamamalarına rağmen bu konudaki çabaları eksik etmemişlerdir. Bu hususta önemli girişimlerden biri Fouchet’in hazırladığı ve kendi adıyla anılan iki rapordur. Birinci Fouchet Raporu’nun (Kasım, 1961) ikinci maddesi açıkça “üye ülkelerin ortak çıkarları doğrultusunda bir ortak dış politikayı adapte etmenin” topluluğun görevi olması gerektiğini ifade etmiştir (Hill ve Smith, 2003, s. 48). İkinci raporda (Ocak, 1962) ise daha ileri giderek, ortak dış politikanın yanında ortak güvenlik politikası oluşturulması gerektiğinin altını çizmiştir. Ancak parantez içinde bu politikanın “Atlantik ittifakını güçlendirmeye katkısı olacak şekilde” ve “ittifakın çizdiği çerçevede” gerçekleşeceği belirtilmiştir (Hill ve Smith, 2003, s. 56). Birinci Fouchet Planı’nın giriş bölümünde aynen şu ifadelerle yer verilir:

Avrupa Ekonomi Forumu olarak, çeşitliliğe karşı saygı gösteren, özgürlük ruhu içerisindeki Avrupa organizasyonunun toplumlarını; karşılıklı olarak temel itibarı, mevkilerine, ırklarına veya inançlarına bakılmaksızın kişilerin özgürlük ve eşitliğini muhafaza ederek ve bu değerlerin kalıcı olarak sağlanabileceği daha iyi bir dünyanın ilerlemesi için çalışarak, daha ileri taşınmasını mümkün kılma ve ortak manevi miraslarını oluşabilecek tehditlere karşı koruma ve ayrıca dünyada barışçıl ilişkilerin sağlanmasına katkıda bulunma konularında ikna etmiş bulunmaktayız (Hill ve Smith, 2003, s. 48).

Fouchet Planı dışında 1967 tarihli Harmel Raporu da önemli belgelerden birisidir. Harmel raporunda yapılan tespitler şöyledir:

... bu İttifak (NATO) Avrupa’da Komünist akımın yayılmasını durdurmada büyük bir rol oynamıştır; Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) dünyadaki iki süper güçten birisi haline gelmiştir fakat Komünist bir dünya artık tek parça olarak varlığını sürdürememektedir, bir Sovyet öğretisi olan “barış içinde bir arada yaşama” temel problemleri değil, batı ile yüzleşme gerçeğini değiştirmiştir. Amerika Birleşik Devletleri ve geriye kalan Avrupa devletlerinin güçleri arasındaki eşitsizliğe rağmen, Avrupa kendisi toparlamış ve birlik yolunda adımlar atmıştır. Bağımsız bir koloni oluşturma süreci Avrupa’nın dünyanın geri kalan kısmı ile ilişkilerini değişikliğe uğratmış, aynı zamanda gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasındaki ilişkilerde bazı büyük sorunlara sebep olmuştur (Hill ve Smith, 2003, s. 68-69).

Bu arada 1960’ların sonlarına gelinirken biri Avrupa’nın tam ortasında diğeri Orta Doğu’da iki önemli olay yaşanacaktır. 1967’deki 6 Gün Savaşı ve 1968’deki Sovyetlerin Prag müdahalesi Avrupalıların uluslararası krizler karşısında ne kadar aciz ve hassas (Mockli, 2009, s. 24) olduklarını göstermiştir. AET’nin kuruluşunun üzerinden 10 yıl geçmiş, ekonomik anlamda büyük yol kat edilmiş, Avrupa dünyanın en hızlı büyüyen ekonomisi haline gelmiş fakat siyasi konularda bütünleşme anlamında bir başarıdan söz edilememiştir. NATO’nun sağladığı güvenlik şemsiyesi Sovyetler’den gelebilecek saldırıları durdurmakta başarılı olduğu söylenebilir fakat bu Avrupalıların huzur içinde işlerine gidip geldikleri anlamına gelmemektedir. Gerek kıta içindeki gerekse kıta dışından özellikle Ortadoğu kökenli terör örgütlerinin faaliyetleri oldukça can sıkıcı olmuştur. 1968-1972 yılları arası Avrupa kıtası dünyada terör olaylarının en fazla yaşandığı bölge haline gelmiştir. Sesini duyurmak isteyen bir örgütün uluslararası medyanın önemli aktörlerinin yer aldığı Avrupa’yı eylem mekânı olarak seçmesi mesajının iletim hızı ve ulaşacağı kitlenin genişliği düşünülürse şaşırtıcı değildir. Dolayısıyla Avrupa’nın geleneksel bir savaştan kendisini koruması, tehdit ve risklerden uzak olduğu anlamına gelmediği o dönemde anlaşılmıştır. Sorunlar kıtadan kilometrelerce ötede de olsa bir şekilde ortaya çıktığı yerden kalkıp kıtaya gelebiliyor ve eylemini yapabiliyorsa bunun için tedbir almak gerekmiştir.

Etienne Davignon’un adıyla da anılan “Avrupa’nın Siyasi Bütünleşme Alanında Gerçekleştirilebilir Adımlar Üzerine” isimli raporun onaylanmasının ardından (27 Ekim 1970) süratle bakanlar seviyesinde görüşmeler başlamıştır. Toplantılarda Ortadoğu’yla ilgili ortak bir siyasetin tanımlanması, Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı’nın (AGİK) hazırlanması ve 1973 yılı için öngörülmüş olan işbirliğinin programı ele alınmıştır. Ayrıca Pakistan’ın durumu, Bangladeş’in tanınması, Akdeniz siyaseti, Doğu-Batı ilişkilerinin ekonomik yönleri, ABD’yle ilişkilerde parasal

gelişmeler ve bu ülkenin Sovyetler Birliği ile yakınlaşması sonucu ortaya çıkan yeni durum karşısında nasıl bir tutum alınabileceği görüşülmüştür (Caşın, Özgöker ve Çolak, 2007, s. 232).

Dış politika aynı zamanda bir kimlik meselesidir. Bu nedenle 1973 yılında yayınlanan “Avrupa Kimliği Üzerine Deklarasyon” oldukça önemli bir belgedir. Hem bir durum tespiti ile geçmişin muhasebesi yapılırken hem de bir tür eylem planı ortaya koyulmuştur:

Geçmişte Avrupa ülkeleri ayrı ayrı uluslararası alanda büyük bir rol sahibi olsa da, mevcut uluslararası sorunlar Dokuz ülkeden birinin tek başına çözemeyeceği kadar zor. Çok az sayıdaki büyük gücün elinde bulunan sorumluluk, güce karşı duyulan ilgideki artış ve uluslararası gelişmeler gösteriyor ki eğer Avrupa sesini duyurmak ve dünyada etkili bir rol oynamak istiyorsa, birlik olmalı ve giderek yükselen ama tek bir ses olarak konuşmalıdır (Hill ve Smith, 2003, s. 94).

Batı Avrupalılar için Soğuk Savaş döneminde 1970’li yıllar dış politikaları anlamında oldukça ilginç deneyimlere sahne olmuştur. Federal Almanya seçmeni Sosyal Demokratlara seçimlerde bir şans tanıyarak dış ilişkilerde güç yerine kuralı, düzensizlik yerine yeni Avrupa kurma çabalarını desteklediğini ilan etmiştir (Gerger, 1980, s. 86). Willy Brandt, Soğuk Savaş’ın başından itibaren hâkim söylemin temelinde yatan “güç” kavramının yerinde “barışçıl çözüm”, “uzlaşma”, “diyalog” gibi ifadelerle dünyaya seslenmiştir. Brandt’ın sesi yankı bulmuştur ve AGİK süreci başlamıştır. Bu durum Soğuk Savaş’ta bir ara dönem kabul edilen yumuşama döneminin karakterini yansıtması bakımından önemlidir.

Avrupalılar Brandt’ın girişimleri ve değişen Alman politikası sayesinde “kendi” dış politikalarını Soğuk Savaş’a yansıtmayı başarmışlardır. 1973 yılına gelindiğinde artık 9 üyeli bir topluluk haline gelen AET aynı zamanda bir ekonomik deve dönüşmüştür. Avrupa Siyasi İşbirliği ortaya çıkmış ve Paris Zirvesi’nde ilk kez ortak dış politika üretmek yolunda ilerleme niyeti ilan edilmiştir. Bu noktada ortaya atılan soru AET ekonomik gücünü dünya siyasetinde politik nüfuza çevirebilecekler midir olmuştur (Monckli, 2009, s. 95). Bu girişimlere mesafeli duran ABD yönetimi ise Başkan Ford’un ifadesiyle “Atlantik İttifakı’nın dayanışmasını bozmamak için” karşı çıkmamış, hatta neticesinde toplanan Helsinki Konferansı’na katılma kararı almıştır. NATO’nun Batı Avrupalı üyelerinin çok taraflılık, savaş riskini azaltmak, karşılıklı saygı ve diyalog ortamı ile sorunlara barışçıl çözümler üretme iradesi de yerinde getirilmiştir.

15 Ocak 1973 günü AB dış politikasının gelişiminde tarihi bir günü işaret etmektedir. Topluluk üyeleri ilk kez uluslararası platformda tek vücut olarak hareket etmişlerdir (Monckli, 2009, s. 99). ABD’nin Vietnam Savaşı’nda geçirdiği sıkıntılı yıllar, Dolar krizi ve kamuoyu baskısı Batı Avrupalı müttefikleri ABD’nin Avrupa’daki güçlerini – tamamını olmasa da – geri çekebileceği endişesi yaratmıştır. Federal Almanya’nın Brandt liderliğinde yürüttüğü Ostpolitik (Brandt, 1969, s. 104-117) ile süper güçler arasındaki yumuşama rüzgârları Topluluk üyeleri için bir kriz oluğu kadar dış politika alanında birlikte hareket edebilme kabiliyetini geliştirmeleri bakımından fırsat niteliğindedir. Ayrıca, 23 Nisan 1973 yılında Kissenger yaptığı bir konuşmada 1973 yılını “Avrupa yılı” olarak ilan ederken gerekçesini bir nesil öncesinin kararları ile şekillenen dönemin bitişi olarak ifade ederek Soğuk Savaş içinde yeni bir döneme girildiğine işaret etmiştir (Monckli, 2009, s. 141).

Artık Batı Avrupa'nın yeni bir dış politika anlayışına geçmesinin zamanı gelmiştir. İlişkilerdeki tansiyonun azalması, AET'nin ekonomik bir güç olarak yükselmesi yeni dönemin en önemli iki özelliğidir. Buna petrol krizi ve Avrupa içindeki artan terör olaylarını da eklemek mümkündür. Batı Avrupa-ABD ilişkilerinde Soğuk Savaş dinamikleriyle şekillenen formatının dışında bir söylem üretilmeye başlamıştır. Çünkü Avrupa açıkça önemli bir ticari rakip haline gelmiştir. Bunun yanı sıra ABD “Avrupa Yılı” söylemi çerçevesinde müttefiklerinden daha fazla destek beklediği mesajını vermektedir. Bu desteğin Batı Avrupa'nın da çıkarlarına uygun olduğu vurgulanır. Nixon yönetimi NATO içinde Avrupa'nın ekonomik olarak daha fazlasını yapabilecek olgunluğa ulaştığını düşünmektedir (Monckli, 2009, s. 143). ABD'nin Avrupa'nın ekonomisinin güçlendikçe ABD'den uzaklaşması olasılığı, Ostpolitik ile ABD'den bağımsız bir Doğu politikası izlenmesi, daha sıkı bir AET yapısının Atlantik ittifakı içinde bir kutup olarak ortaya çıkma ihtimali gibi gerekçelerle Kissenger ve Nixon'ın Batı Avrupa'nın daha fazla bütünleşmesinin önüne geçmeyi amaçlayan gizli bir gündemi olduğu tartışılmıştır (Monckli, 2009, s. 149).

1972 yılında Washington'a giden Brandt kendisini konumlandırırken Avrupa adına konuşan biri olmasa da en azından Avrupa için geldiğinin altını çizmiştir. ABD ziyareti sırasında temel meselesinin ABD-Almanya ilişkilerinden ziyade dokuzlar Avrupası olduğuna vurgu yapmıştır. Nixon yönetiminin Dokuzlara tek bir ortak olarak yaklaşmasını istemiştir. Ayrıca Brandt'ın üzerinde duracağı iki önemli kavram “bölgesel Avrupa otonomisi” (regionale Eigenverantwortung) ve “küresel ortak sorumluluk” (weltpolitische Mitverantwortung) olmuştur (Monckli, 2009, s. 152).

Brandt'ın politikası ve Helsinki Konferansı Batı Avrupa'nın dış politika söyleminde değişim getirdiği açıktır. Örneğin, ABD'nin 1972 yılında Kuzey Vietnam'da gerçekleştirdiği “Noel bombalamaları” Topluluk tarafından eleştirilmiştir. Helsinki'de alınan kararlar bugün için bile AB'nin ODGP'yi yürütürken sıklıkla referans verdiği metinlerden birisi olmuştur. Ayrıca 1975 sonrası yayınlanacak zirve sonuç bildirgelerinin dış politikaya ait kısımlarında Helsinki süreci her zaman kendisine yer bulmuştur. Helsinki Nihai Senedi bugün için de AB'nin dış politikasındaki temel değerlerin büyük kısmını içerir. Nihai Senet üç sepet halinde organize edilmiş bir belgedir. Bu sepetler 3 farklı alandaki ilkeleri ifade eder. Bunlar siyasi, ekonomik ve insancıl ve öteki alanlarda işbirliği sepetleridir. Siyasi ilkeler olarak geçen birinci sepet içinde yer alan başlıklar şunlardır:

1. Egemen eşitlik, egemenliğin özündeki haklara saygı,
2. Tehdide veya kuvvet kullanmaya başvurmama,
3. Sınırların dokunulmazlığı,
4. Devletlerin ülke bütünlüğü
5. Anlaşmazlıkların barışçı yollarla çözümü,
6. İçişlere karışmama,
7. Düşünce, vicdan, din ve inanç özgürlüklerini de kapsamak üzere, insan haklarına ve temel özgürlüklere saygı,
8. Halkların haklarının eşitliği ve kaderlerini kendilerinin saptanması hakkı,
9. Devletler arasında işbirliği,
10. Devletler hukuku uyarınca alınmış yükümlülüklerin iyi niyetle yerine getirilmesi.

Bunların yanı sıra Helsinki'nin bir diğer önemi “güven artırıcı önemler” başlığıdır. Soğuk Savaş yıllarında tansiyonun yükseldiği dönemlerde dünyanın sıcak çatışma olasılıklarına yaklaştığı durumlardan alınan dersler neticesinde metindeki yerini almıştır. Güven artırıcı önemlerin yanında silahsızlanma konusuna da yer verilmiştir. Bununla ilgili olarak, aralarında oluşabilecek gerginlik nedenlerini gidermek ve böylece dünyada barış ve güvenliğin güçlenmesine katkıda bulunmak isteği ile aralarındaki güveni güçlendirerek Avrupa'da istikrar ve güvenliği arttırmaya katkıda bulunmak kararlılığı ile askeri manevraların önceden duyuru konusu yapılması konusunda mutabakata varmışlardır. Tüm bunlar yeni bir dış politika söyleminin ipuçlarıdır ve Avrupa'yı Soğuk Savaş'ın başından itibaren bunaltan gergin, güç temeline dayanan, endişe ve tehdit yüklü söyleminin dışına çıkılarak rahat nefes almasını sağlamıştır. Bu metin ile Batı Avrupalılar daha sonra izleyecekleri dış politika söyleminin de hareket noktasını oluşturmuşlardır. Bunun yanı sıra Helsinki Nihai Senedi içinde bugün de AB için büyük önem taşıyan çevre sorunları ve göçmen işgücü konularına da yer verilmiştir.

Özünde Helsinki Nihai Senedi Avrupa'daki güç dengelerinin kabulüdür. Batı Almanya, Ostpolitik politikası ile Sovyetler Birliği'ni geleneksel düşman olarak tanımlarken gelecekte ortaya çıkabilecek sorunlara diplomatik araçlarla çözmenin gereğinin altını çizmiştir. Bu politika sayesinde Batı Almanya, Doğu Almanya, Çekoslovakya ve Polonya ile ilişkilerini ilerletmiştir. Bu değişim ile Avrupa'nın “kolektif” güvenlikten; güvenlik için “ortak ve kapsamlı” güvenlik anlayışına odaklanmıştır (Galbreath, 2007, s. 33). Herkesin ilgi gösterdiği, ortak ve büyük bir çaba olmadan, Avrupa'da barışçıl bir düzen yaratmak mümkün değildir. Bu hükümetler barışçıl bir düzen yaratma yolunda girdikleri ortak çalışmaların avantajlarını fark ettiklerinde Sovyetler ve Doğu Avrupa politikalarının geçirdiği evrim herkese umut vermiştir.

Avrupa Topluluklarının mevcut gelişimi, uluslararası ilişkileri göz önünde bulundurarak, görüşlerini daha uyumlu bir hale getirmek için sisteme bir başlangıç evresi sağlamayı ve politik dayanışmayı güçlendirmesini gerektirmektedir. Bu sayede Başkanlar, Avrupa'nın siyasi bir amacının olduğunu tüm dünyaya gösterebilmesi için tüm çabaların özellikle dış politikaların düzenlenmesine yoğunlaşması gerektiğini anlamışlardır (Hill ve Smith, 2003, s. 76). Avrupa Siyasi İşbirliği'nin (ASİ) özellikle 1969-1974 yılları arasında gerek dönemin koşulları gerek bazı önemli Avrupalı yeni nesil siyasetçilerin tercihleri sayesinde başarılı olduğunu söylemek mümkündür. 1970'lerin ikinci yarısından itibaren yeniden durgunluk dönemine girmekle birlikte bu dönem hem Avrupa'nın dış siyasetinin temel argümanlarının oluşmasında hem de genel prensip ve normlarının inşasında hayli önem taşıyacak izler bırakması bakımından önemlidir. 1980'lere girilirken Fouchet'in ve Davignon'un yerini alacak olan Tindemans ve Londra Raporları'nın öncekilere göre daha açık ve cüretkâr olması bu dönemde yakalanan özgüvene bağlanabilir. ASİ'nin daha ileri bir seviyeye çıkarılması gerektiğine inananlardan biri olan Tindemans raporunda “ortak karar” noktasına ulaşmanın bir “zorunluluk” haline getirilmesi gerektiğini söylemiştir. Böylece ASİ ulusal pozisyonların koordinasyonundan kurullarla idare edilen gerçek bir ortak dış politikaya dönüşebilecektir (Smith, 2004, s. 122).

1980'li yıllara gelindiğinde bütünleşme tarihinin en önemli belgelerinden biri olan Tek Avrupa Senedi yürürlüğe girecektir. Dış ve güvenlik politikasının tarihi açısından önemi ise belgede yer alan şu ifadelerden ileri gelmektedir:

Bağlı oldukları insan hakları ve diğer kanunlar ve demokrasinin ilkeleri ile uyum içerisinde olmak başta olmak üzere, ortak çıkarlarını ve bağımsızlıklarını korumak için daha etkili bir yöntem

olarak tek bir ses olarak konuşmayı amaçlamak, tutarlı bir şekilde ve dayanışma içerisinde davranmak için Avrupa'nın üzerine düşen sorumluluğun farkında olmak gerekmektedir. Ancak bu şekilde, kendileri tarafından Birleşmiş Milletler Sözleşmesi çerçevesinde başlatılan girişim ile uyumlu olarak uluslararası barış ve güvenliğin korunmasına birlikte katkıda bulunabilirler (Hill ve Smith, 2003, s. 139-140).

1980'li yıllar Avrupa için Akdeniz genişlemesinin yapılarak üye sayısının 9'dan 12'ye çıktığı, Akdeniz havzasına olan ilginin hem Kuzey Afrika ülkeleri hem de Ortadoğu sorunları bağlamında arttığı bir dönem olmuştur. Ancak, bu yıllarda dünya siyaseti için de önemli gelişmeler olduğunun altı çizilmelidir. Sovyetler Birliği'nin Afganistan'ı işgali yumuşama döneminin yerini İkinci Soğuk Savaş'ın almasına sebep olmuştur. Ancak Soğuk Savaş'ın ikinci perdesi ilki kadar rekabetçi ve uzun sürmemiştir. 1980'li yılların sonları yaklaşırken Batı Avrupalılar tüm dikkatlerini doğuda yaşanan gelişmelere vermiştir. Batı Avrupa Birliği'nin 27 Ekim 1987 yılında Hague'de düzenlenen “Avrupa'nın Güvenlik Çıkarları Üzerine Platform” sonuç bildirisi İkinci Soğuk Savaş döneminin ağırlığını son kez olarak yansıtmaktadır:

Sovyetler Birliği'nin uzun yıllardır koruduğu askeri takviyelerdeki herhangi bir zayıflamaya bugüne kadar hiç şahitlik etmedik. Batı Avrupa'nın jeostratejik durumu, Varşova Paketi'nin konvansiyonel, kimyasal ve nükleer güçlerine karşı kısmen savunmasız hale gelmiştir. Bu, Avrupa güvenliğinin temel problemidir. Varşova Paketi'nin üstün konvansiyonel güçleri, beklenmedik saldırı yapabilme kapasitesi ve geniş çaplı saldırı faaliyetleri bu bağlamdaki özel kaygılardır. Mevcut durumlar göz önüne alındığında ve öngörebildiğimiz kadarı ile Avrupa tarihinin benzersiz dönemi için özgürlük amaçlı barışı sağlayan savaşın önlenmesinde Batı stratejisine bir alternatif bulunmamaktadır. Bunun etkili ve inanılır olması için, caydırma ve savunma stratejisi, sadece potansiyel saldırgan bir ülkenin kabul edilmez bir risk ile nükleer eleman ile karşılaşması koşulu ile nükleer ve konvansiyonel güçlerin uygun oranda bir birleşimine dayanarak devam etmelidir (Hill ve Smith, 2003, s. 190-191).

Soğuk Savaş'ın sonu yaklaşmışken dahi Batı Avrupalılar için Varşova Paketi'nin bir numaralı tehdit olduğu görülür. Ancak çok kısa bir süre sonra dünya gündemi sarsıntılı bir şekilde değişecek ve bu değişimle birlikte Brüksel'in göreceli olarak çok daha aktif, iddialı ve cesur bir dış politika kimliği ve vizyonu ile hareket etmeye çabalayacağına tanıklık edeceğiz.

Soğuk Savaş'ın Ardından: Ortak Bir Dış Politika

1989 ve 1990 yıllarında Almanya yeni bir tarihi olaya ev sahipliği yapacaktır. İki rakip kampın ve Avrupa'nın bölünmüşlüğü'nün simgesi olan ve Batılıların “utanç duvarı” olarak adlandırdığı Berlin Duvarı'nın yıkılması umut yüklü yeni dönemin habercisiydi. 1989'un 8-9 Aralık günlerinde gerçekleştirilen Strazburg Avrupa Konseyi Zirvesi'nin sonuç bildirgesinde şu ifadeler yer verilmiştir:

Tüm toplumun insanlarına bu hisleri ifade ederken, söz konusu değişimler nedeniyle derin bir mutluluk duymaktayız. Bunlar tarihi anlar olup, hiç şüphesiz İkinci Dünya Savaşı'ndan bu yana en önemli anları oluşturmaktadır. Güçlü ve dinamik bir Avrupa'nın başarısı, AGİT'in canlılığı ve içerisinde Amerika Birleşik Devleti ve Kanada'nın da yer aldığı güvenlik alanındaki istikrar bu duruma oldukça katkıda bulunmuştur. (...) Avrupa Konseyi mevcut durumlar içerisinde herkesin her zamankinden daha fazla bir şekilde sorumluluk duygusunu hissettiği konusuna kanaat getirmiştir.

Gerekli olan değişiklikler ve geçişler Avrupa'nın istikrarı konusunda zarar verecek bir rolü oynamadığı gibi aksine onun daha fazla güçlenmesine katkıda bulunmuştur (European Council, 1989, s. 15).

Temmuz 1990'da Londra'da bir araya gelen NATO devlet ve hükümet başkanları “Londra Açıklaması”nda, NATO'nun reformlara gideceğini ve Varşova Paktı ülkelerini artık düşman olarak görmediklerini ilan etmişlerdir (Hyde-Price, 2004, s. 110). Nisan ayındaki Avrupa Konseyi'nin Dublin'de (28 Nisan 1990) gerçekleştirdiği olağanüstü zirvenin bildirisinde ise Helsinki Nihai Senedine atıf yapılarak yeni dönemle ilgili bir misyon tanımlanmasına yer verilmiştir:

Avrupa Devletleri arasındaki ilişkinin yeni bir sistemini inşa etme ve kıtamıza meydana gelebilecek olan bölünme durumunun önüne geçme şansına şahitlik ettiğimiz Avrupa'daki değişiklikler, Helsinki Nihai Senedi ilke ve amaçlarına dayanmaktadır. Bu değişimlerin oluşmasına oldukça büyük katkıları olan AGİT süreci kıtamızda yenilikler ve istikrar için bir çerçeve görevini üstlenecek ve yeni yönlendirmeler ile gelişebilecektir. Topluluk ve üye devletler tamamını kendi sorumlulukları olarak üstlenme ve AGİT sürecinde tam rol oynama kararı olmuş olup, bu sonuca ulaşması için gerekli uygun düzenlemeleri düşünmektedirler (European Communities, 1990, s. 10).

1992 yılındaki Lizbon Zirvesi'nde ise şunlar ifade edilir:

Henüz başlamakta olan yeni aşama ile Birliğin dış faaliyetlerinin dış dünyada gelişen olaylara karşı daha az duyarlı, birliğin çıkarlarını gözetme konusunda ve daha elverişli uluslararası bir çevre oluşturmada daha aktif olmasını sağlama konusunda ODGP katkıda bulunmalıdır. Bu, meydana gelebilecek krizleri önceden görme, sorunları kökünden halletme ve daha gelişmiş bir kapasiteye erişmeyi mümkün kılacaktır. Üstelik Birlik üçüncü dünya ülkelerinin amaç ve çıkarlarına karşı daha net olacak ve Birliğin bu tarafındaki beklentileri daha iyi bir şekilde karşılayabilecektir (European Council, 1992, s. 29).

Tassinari'ye göre 1989 yılı, Avrupa'nın süper güçler tarafından dayatılan kısıtlamalardan kurtulması ve kendi kaderinin peşine düşmesi anlamını taşımaktadır (2011, s. 28). Burada kaderden kastedilen siyasi birliktir. Zaten Fouchet Planı 1993 Avrupa Birliği Antlaşması'nın (ABA) bir nevi taslağı gibidir (Caşın, Özgöker ve Çolak, 2007, s. 230) ve ABA'da ODGP'nin hedefleri ilan edilmiştir. AB'nin tanımladığı ana tehditler ise sadece AB coğrafyasının savunması değildir. Soğuk Savaş döneminin temel tehdit algısı ve söylemi değişmiştir. AB'nin yakın çevresi için daha farklı bir politika inşa etme ihtiyacı doğmuştur. Ancak bu ihtiyaç doğrultusunda hazırlanacak politikanın dışlayıcılık endişeleri ve kapsayıcı amaçlara hassasiyet göstermesi gerekmektedir (Galbreath, 2007, s. 198). Avrupa'nın Soğuk Savaş sonrası dönem için kendisine 3 potansiyel görev biçmiştir. Bunlar: (1) Birliğin topraklarının savunulması; (2) AB sınırları ötesindeki çatışmalara müdahale ve (3) Geniş Avrupa'da istikrar ve güvenliğin tesisidir (Galbreath, 2007, s. 199).

Soğuk Savaş'ın bitişi Avrupa için aynı zamanda daha geniş bir güvenlik anlayışının yerleşmesi anlamına gelmiştir. Avrupa, askeri güvenliği doğrudan demokratik kurumların gelişmesi ve üçüncü dünya ülkelerinin ekonomik kalkınması ile bağlantılı düşünür olmuştur. Bu durum ayrıca felsefi olarak Kantçı anlayışın yani demokrasi-barış-güvenlik bağlantısının yeniden güncellenmesi ve Avrupa güvenlik mimarisinin bir parçası haline gelmesini işaret etmektedir (Lucarelli, 2006, s. 5).

15-16 Ekim 1999’da Tampere’de Amsterdam Antlaşması’nda belirlenen hedeflere ulaşabilmek için hazırlanacak eylem planının görüşmek için toplanan zirvede ise “Özgürlük, Güvenlik ve Adalet” için yapılması gerekenler sonuç bildirisinde yerini alırken şu satırlara rastlanır:

En başından bu yana, Avrupa bütünleşmesi tamamen, insan hakları, demokratik kurumlar ve uygulanabilir bir yasaya dayanan özgürlüğe duyulan bağlılıktan kaynaklanmaktadır. Bu ortak değerler, Avrupa Birliği’ndeki barışı sağlamada ve refahı arttırmadaki gerekliliğini kanıtlamıştır. Kişilerin, ciddi bir suç nedeniyle meydana gelecek olan özgürlüklerine ve yasal haklarına karşı oluşabilecek tehditleri Birliğin hedef almasını bekleme hakkı vardır. Bu tehditleri önüne geçmek isteniyorsa, Birlik içerisindeki suç ve suç örgütleri ile mücadele etmek ve önlemek için ortak bir çaba gereklidir. Polisin ve yargı kanallarının ortak seferberliği; Birlik içerisinde suçluların gizlenebileceği bir alan olmayacağını ve suç ile ilişkili faaliyetlerin yürümeyeceğini garanti altına alması gerekmektedir (*European Council, 1999, para. 7-12*).

1990’lı yıllar AB’nin ortak bir dış politika kurmakta umut verici gelişmeler yaşandığı ortadadır. Ancak oluşturulacak dış politikanın “güvenlik” boyutunun daha kapsamlı ve tutarlı ele alınması gerekmektedir. Güvenlik ayağı zayıf bir dış politikanın etkinliği her zaman tartışmaları olacaktır. Soğuk Savaş yıllarında dış politikanın yanında güvenliği de ele alan gelişmeler yaşanmış olmasına rağmen; bu gelişmeler dış politika konusundan dahi daha ilkel ve basiretsiz kalmıştır. Hiç şüphesiz bunda NATO içinde olmanın verdiği konfor büyük rol oynamıştır. Lakin Soğuk Savaş sonrası AB için tıpkı 1960’ların sonunda olduğu gibi güvenlik önemlerinin sadece iç düzenlemelerle ya da NATO’ya yaslanarak alınamayacağını gösteren olaylarla doludur. Gerek Orta Doğu’da gerekse Balkanlarda yaşanan çatışmalar ve istikrarsızlıklar Birliği olumsuz etkilemektedir. Bu nedenle Birlik dış politikasının güvenlik boyutunu güçlendirme çabaları içine girmiştir.

Dış Politikaya Güvenlik Politikasının Eklemlenmesi: Birliği Korumak

Savaşın yıpratdığı ve yorduğu Batı Avrupalı devletler doğudaki Sovyet baskısını hemen hissetmiştir. Neticede zayıflamış ve hassasiyetleri artmış Batılılar için olası bir Sovyet genişleme hamlesi ciddi bir korku ve endişe yaratmıştır. Bu endişeyi gidermek adına Birinci Dünya Savaşı sonrasında tecrübe ettikleri ortak güvenlik anlayışı üzerinden tasarlanan Milletler Cemiyeti’nin verimli bir güvenlik sağlayıcı araç olamaması nedeniyle bölgesel bir güvenlik anlayışına yönelmişlerdir. Bu anlayış çerçevesindeki ilk girişim ise 17 Mart 1948 yılında Brüksel’de imzalanan ve kısaca Brüksel Antlaşması olarak bilinen “Ekonomik, Sosyal ve Kültürel İşbirliği ve Ortak Savunma Antlaşması”dır. İmzacı devletler olarak İngiltere, Fransa, Belçika, Hollanda ve Lüksemburg’un katıldığı antlaşmanın neticesinde Batı Avrupa Savunma Birliği Örgütünü¹ kurularak Sovyetlere karşı ilk ortak savunma örgütü oluşturulmuştur.

Antlaşmanın dördüncü maddesine göre taraflardan biri Avrupa’da silahlı bir saldırıya uğradığı takdirde, antlaşmayı imzalayan diğer devletler ellerinde bulunan tüm olanaklarla, otomatik olarak yardım etmeyi kabul etmişlerdir. Böylece Batı Avrupa henüz ortada AKÇT dahi yokken askeri bir

¹Daha sonra adını Batı Birliği Savunma Örgütü olarak değiştirecektir. Batı Birliği Genelkurmay Başkanlığı oluşturulacak ve ilk başkanlığına savaşın parlak generallerinden biri olan İngiliz Mareşal B.L. Montgomery atanacaktır (Tangör, 2009, s. 27).

birlikteliğin adımını atmıştır. Ancak NATO'nun kurulması ve ikircilik (dublication) yaratmaması için örgütün savunma konusundaki üstlendiği görev işlevsiz hale gelmiştir. Buna rağmen AB'nin, ODGP ve Ortak Güvenlik ve Savunma Politikası için fitilin ateşlendiği antlaşma olması bakımından değerli bir deneyim olmuştur.

Brüksel Antlaşması'ndan sonra savunma alanındaki ikinci girişim Avrupa Siyasi Topluluğu projesidir. Bu projenin öncelikli özelliği esasen yine Sovyet tehdidine karşı bir tedbir olmakla birlikte Almanya'nın yeniden silahlandırılmasıyla ilgili olmasıdır. Almanya'nın askeri anlamda zayıf olmasının savunmada bir zafiyet yaratacağı endişesi Almanya'nın tekrar silahlanıp bir kez daha kıta içinde istikrar bozucu saldırgan politikalar izleme endişesi ile karışınca çözüm savunma alanında uluslararası bir yapının benimsenmesinde bulunmuştur. Churchill'in demokratik denetleme mekanizmasına sahip bir Avrupa Ordusu kurulmasına dair yönergesi Avrupa Konseyi'nde 89 olumlu, 5 olumsuz ve 29 boş oyla kabul edilmesine rağmen Bakanlar Komitesi tarafından yürürlüğe konmamıştır (aktaran Tangör, 2009, s. 35). Bununla birlikte Avrupa ordusu projesi rafa kaldırılmamış ve ODGP'nin oluşumu anlamında mihenk taşlarından birisi sayılan Pleven Planı'nı doğurmuştur. Planın ana fikri tek bir komuta altında Avrupa ordusunun oluşturulmasıdır. Önerilen kurumsal yapısının AKÇT'nin hemen hemen aynı olması da dönemin koşulları düşünüldüğünde hayli iddialı bir yaklaşımdır. Bir AB dışişleri bakanı kavramı dahi henüz ortada yokken “Avrupa Savunma Bakanı” gibi bir pozisyonun düşünülmüş olması Soğuk Savaş dinamiklerinin Batı Avrupa devletlerini savunma ve güvenlik alanlarında birlikte olma fikrini açıkça ortaya koymaktadır. Pleven Planı'nın çerçevesini çizdiği Avrupa Savunma Topluluğu da tıpkı Brüksel Antlaşması'nda olduğu gibi fonksiyonsuz kalmış, hatta hiçbir şekilde hayata geçirilememiştir. Avrupa Savunma Topluluğu'nun imzacı ülkelerinden Batı Almanya, Benelux ülkeleri ve İtalya'da ulusal parlamentolarda onay çıkarken, Fransız parlamentosu antlaşmayı onaylamamıştır. Fransa'da Almanya'ya yönelik kronik endişe, milliyetçi sağdan aşırı sola kadar ulusal egemenlik kaybının yarattığı hoşnutsuzluk sebebiyle Batı Avrupa'da güvenlik savunma ve dışişleri ile ilgili bir diğer projenin daha hayata geçirilmesi suya düşmüştür (Tangör, 2009, s. 41).

Batı Avrupa Birliği (BAB) ise kurucu antlaşmasının dördüncü maddesinde yer alan “tüm askeri unsurları NATO'ya aktarır” ifadesi nedeniyle, üyeleri arasında koordinasyon sağlama amacı ile oluşturulan birlik önemini kaybetmiştir. Ayrıca bazı ülkelerin ulusal egemenlikleri konusunda hassas tutumları savunma ve dış ilişkiler konularının ulus-üstü yapılara devredilmesini henüz hazmedebilecek seviyeye gelmemiştir. Ekonomik konularda egemenliklerinden fedakârlık etmekte daha cömert davranan ulus-devletler savunma ve dış ilişkiler söz konusu olduğunda oldukça temkinli ve cimri davranmakta, egemenliklerini paylaşmak konusunda hayli kıskançlık göstermektedirler.

ABA ile üçüncü sütun olarak AB'nin kurumsal işleyişine dahil olan ODGP'yi kısa sürede güçlendirmek ve askeri yeteneklerle desteklemek ihtiyacı doğmuştur. Bosna Hersek ve Kosova krizleri sırasında ABD askeri yetkililerinin NATO'daki müttefikleriyle istihbarat paylaşımından kaçınmaları üzerine Birliğin “... Gerçek bir askeri yapılanmaya gitmenin zamanının geldiğini ve AB-BAB-NATO arasındaki ilişkilerin netleştirilmesi” gerekliliği ortaya çıkmıştır. Bunun üzerine Fransa ve İngiltere, 4 Aralık 1998'de Fransa'nın kuzeybatısındaki liman şehri olan Saint-Malo'da bir araya gelerek Birliğin uluslararası krizlere, NATO'nun müdahale edemediği durumlarda, gerekirse askeri güçle müdahale edebilmesini “Avrupa Savunma Açıklaması” adı altında kararlaştırmışlardır (Arslan, 2005, s. 237).

St.Malo Zirve’si Kosova krizinden yoğun bir şekilde etkilenmiştir. Hedefleri ABD’nin yer almadığı durumlarda askeri eylemler yapabilir hale gelmek ve AB’nin sivil araçlarını askeri yeteneklerin artırılması ile tamamlamak olarak değerlendirilebilir (Pilegaard, 2004, s. 16). Bosna trajedisi ve Kosova çatışmasındaki zayıf performansı AB’yi St.Malo Antlaşması’na ve Helsinki Headline Goals 1999’a götürmüştür (Haine, 2008, s. 44).

1999 yılı 3-4 Haziran tarihlerinde Köln’de gerçekleştirilen Avrupa Konseyi toplantısında Avrupa savunması için gerekli araçlara ve AB’nin eylem yetenekleri masaya yatırılmıştır:

Gördüğümüz üzere çatışmayı önleme ve kriz yönetimi konularındaki vazifelerini yerine getirebilmek için Avrupa Birliği uygun yetenekler ve aletleri elinin altında bulundurmalıdır. Bu sayede mevcut ulusal, iki uluslu ve çok uluslu imkândan daha etkili Avrupa ordu kapasitesine geliştirmek için ve bu amaç için kendi yetkinliğimizi geliştirmek için kendimizi adayabiliriz. Bu sürekli bir savunma çabasının muhafazasını, gerekli uyarlamaların uygulanmasını ve muhabere, stratejik taşıma, emir ve kontrol alanlarına yetkinliğimizin güçlendirmesini gerektirmektedir. Bu ayrıca ulusal ve çok uluslu Avrupa güçlerinin bir araya gelmesi, uyum göstermesi ve birlikte çalışmasını gerektirmektedir (*Hill ve Smith, 2003, s. 250*).

Balkanlardaki krizin ardından Irak krizi nedeniyle ortaya çıkan AB-ABD anlaşmazlığı sırasında Jacques Chirac ABD’nin tek global güç olmasını kabul etmeyeceklerini açıklamıştır. Chirac’a göre “...ister isteyelim ister istemeyelim, dünya çok merkezli olacaktır” (Arslan, 2005, s. 238). Chirac, 2003 yılı Mayıs ayında ise “Biz Avrupa’nın tam bir siyasi birlik oluşturamamasına seyirci kalamayız. Şimdi Avrupa dünyaya kendi görüşlerini formüle etmeli, ...bunu askeri gücünü tek çatı altında oluşturup geliştirmesiyle dünyaya göstermeli ve böylece inandırıcı olmalıdır” diyerek ODGP’nin daha iddialı bir tavrının olması gerektiğini vurgulamıştır (aktaran Arslan, 2005, s. 242).

Chris Patten 21. yüzyıl için AB için hedefledikleri dış politikayı bir konuşmasında şöyle tanımlayacaktır: “Güçlü isimler ve zayıf fiillerle yüklü bildirilerden oluşan bir dış politikadan daha fazla etki yaratabilecek güçlü, daha masküler, daha odaklanmış bir dış politikaya geçmeye çalışıyoruz” (aktaran Gariup, 2009, s. 1). 1998’e kadar yoğun bir şekilde sivil güç söylemine yapılan vurgunun yanında Birliğin askeri araçlara erişiminin uluslararası krizlere cevap verme ya da uluslararası barışa ve istikrara katkıda bulunma amacı ile faydalı olabileceği unsuru ile birleştirilmeye çalışılmıştır. Böylece askeri ve sivil tüm araçlara erişebilecektir. Bu yeni baskın söylem “tam araçsal güç söylemi” olarak adlandırılmaktadır (Larsen, 2004, s. 72). 1990’ların sonlarına kadar Birlik belgelerindeki baskın söylemler, sorun çözümünü de kapsayan uluslararası ilişkilerdeki meseleler ile alakalı Birliğin sivil güç yapısına dikkat çeken söylemler olduğundan, başka bir söylemin varlığı Birlik belgelerinde ayrıca tanımlanacaktır. Bu söyleme göre, askeri araçlardan faydalanma Birliğin aktör olarak uluslararası kimliğini kazanması ile oluşmaktadır. Sivil güç söylemi 1998’e kadar politika uygulamalarına egemen olmasına rağmen, bu söylem 1990’larda resmi Birlik belgelerinde askeri güç söylemi ile birlikte var olmuştur (Larsen, 2004, s. 71).

Birliğin otorite olarak üçüncü ülkelerle ilişkilerini yeniden biçimlendirmesi gerekmektedir. Buna göre AB üçüncü ülkelerle geliştireceği ilişkilerinde, askeri gücü de dâhil, her türlü dış politika enstrümanını devreye sokarak üçüncü ülkeleri çıkarları doğrultusunda yönlendirmesi gerekmektedir. Bu nedenle Birlik kendi içinde siyasi oluşumunu tamamladıkça – modern devletlerde olduğu gibi –

gücü kullanma tekeli yetkisinde toplayacak ve bunu vasıtasıyla ayakta kalarak çıkarlarını koruyabilecektir (Arslan, 2005, s. 243). Romano Prodi'nin 2000 yılında yaptığı bir konuşma Avrupa'nın çevresine ilişkin bir misyonu ifade etmiştir. Prodi'ye göre Avrupa sahip olduğu toplumsal modeli dünyaya yansıtmalıdır. Sadece kendi çıkarlarının korunması için değil, önerebilecekleri benzersiz bir tarihi deneyime sahip olduklarının altını çizmiştir. Bu deneyimi, “insanları yoksulluktan, savaştan, baskıdan ve müsamahasızlıktan kurtarmaktır” şeklinde açıklamıştır (aktaran Manners , 2006, s.19).

Bunun dışında merkezde yer alan diğer değerler insan hakları, özgürlük, demokrasi, eşitlik, adalet ve hukukun üstünlüğü ile dayanışmadır. İlkeler konusunda ise çatışma önleme ilkesi olarak yine “barış” değeri üzerinden hareket edildiği, koşulluluk ilkesinde insan hakları, demokrasi hukukun üstünlüğü, iyi yönetim ilke olarak benimsenmiştir. İmaj meselesinde ise Kantçı ve Grotiusçu “kalıcı barış” ve uluslararası düzenlemeleri ön plana çıkaran bir dış politika anlayışına sahip olduğu görülür (Lucarelli ve Manners, 2006, s. 202).

AB belgelerinde uluslararası politikada sorumlu bir aktör söylemi, uluslararası zorlukların ışığında sorumluluk alma zorunluluğu olan ve kendi çıkarlarını savunan birim olarak kurgulanmıştır. Amsterdam Antlaşması'nın OGDG'ye ilişkin ikinci maddesi ve beşinci kısımda belirtildiği gibi tanımlar AB belgelerinde ortaktır: “Birlik (...) kimliğini uluslararası seviyede tutacaktır” ve “temel çıkarları, bağımsızlığı, Birliğin bütünlüğünü ve ortak değerleri korumak için” ve Birlik ODGP'yi tanımlayacaktır” (ABA'da bu kısım “Birlik ve üye devletleri idi”). Bunlar AB'nin uluslararası aktör olma konusundaki ortak söylemlere ait cümlelerdir (Larsen, 2004, s. 69). Uzunca bir süredir, birçok konu alanında bu ortak politika karakter olarak ifade edici bir yapıdan başka bir şey haline gelememiştir. Genelde uyum, vizyon ve prestijden yoksun etkisiz bir politika olarak kalmıştır (Jorgensen, 2004, s. 34).

Sonuç

AB vatandaşlarına güvenlik, refah ve özgürlük sağlayabildiği oranda varoluş nedenini açıklama yeteneğine sahip olacaktır. Bu unsurların sağlanması bakımından İkinci Dünya Savaşı'nın sonucuyla beraber başlayan girişimler bugün ODGP üzerinden anlaşılabilir. Soğuk Savaş yıllarının ortak olamayan dış politikasından bugün ortak AB ordusu tartışmalarına gelinmiştir. Bireylerin, devletlerin ve hatta AB'nin de ihtiyaçları uluslararası sistemin yapısı, özellikle komşu devlet ya da bölgelerdeki gelişmeler, değişim içindeki maddi kültür unsur ve olanakları çerçevesinde değişmektedir. Bu değişime yerinde, hızlı ve etkili cevap vermek Brüksel'in görevidir.

Kendi kıtasının içine en çok sıkıştığı dönemlerde dahi çevresindeki gelişmeleri izlemek Avrupa için geleneksel bir pratiktir. Bugün imparatorluklar devrinin kapandığı ancak hegemonlar döneminin yaşandığı çağımızda ise çevresindeki gelişmeleri izlemek tüm eylem pratikleri içinde sadece ilk aşamadır. Bir barış ve refah projesi olan AB'nin varoluş sebebi ve meşruiyetinin kaynağı üyelerinin ve vatandaşlarının barış ve refah içinde yaşamalarını sağlayacak tedbirleri alabilme yeteneğidir. Vatandaşlarının siyasi ve ekonomik güvenliği ise öncelikle AB'nin çevresinin huzurundan ve ekonomik istikrarından geçmektedir. Aksi durumda siyasi, sosyal ve iktisadi sistemi çevresiyle sıkıca bağlı olan bu yapı için etrafındaki sorunlar ciddi bir güvenlik kaygısı üretebileceği gibi Birliğin etkinliğinin ve varlık sebebinin sorgulanması sonucunu doğurabilir.

Bu nedenle ODGP'nin güçlendirilmesine olan ihtiyaç çalışmada da sözü edilen raporlarda, konuşmalarda, antlaşmalarda ve zirve sonuç bildirilerinde kendisine sıklıkla yer edinmiştir. Soğuk Savaş ortamından sıyrıldıktan sonra ise 60'lı, 70'li ve 80'li yıllarda hazırlanan belgelerde alt yapısı hazırlanan ODGP'nin daha cesur adımlarla siyasi birliği takiben söyleme güçlü bir vurgu ile yerleştiğini görülmektedir. Bu yıllarda yapılan birlik içi antlaşmalar, Konsey sonuç bildireleri ve hazırlanan Komisyon raporlarında Birlik için yeni dış politika mekanizmaları oluşturulurken, AB'nin dış politika öncelikleri, ilkeleri ve görevleri tespit edilerek dış ve güvenlik politikasının söylemsel çatısı kurulmuştur. Daha sert bir güvenlik iklimine doğru ilerleyen uluslararası sistem içinde AB için ODGP'nin varacağı nokta kendi kurumsal doğasını ve geleceğini de yakından etkileyecektir.

KAYNAKÇA

- Arslan R. (2005). Avrupa Birliği savunma politikası: Dünya sahnesine geri dönüş mü? *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt: 7, (Sayı: 1), (ss. 229-248).
- Brandt W. (1969). *A peace policy for Europe*, London: Weidenfeld and Nicolson.
- Canbolat İ.S. (1998). *Uluslararası sistem Avrupa Birliği, bir dönüşümün analizi*, İstanbul: Alfa Yayınları.
- Caşın, M.H., Özgöker U. ve Çolak H. (2007). *Avrupa Birliği: Küreselleşmenin Avrupa Birliği ortak güvenlik ve savunma politikasına etkisi*, İstanbul: Nokta Kitap.
- European Council, (June, 1992) Erişim tarihi: 04.22.2012.
http://www.europarl.europa.eu/summits/lisbon/li2_en.pdf.
- European Council, Conclusions of the Presidency. (1989). Erişim tarihi: 04.22.2012.
http://www.europarl.europa.eu/summits/strasbourg/st_en.pdf.
- Galbreath D. J. (2007). *The organization for security and co-operation in Europe*, New York: Routledge.
- Gariup, M., (2009). *European security culture: language, theory, policy*, Surrey: Ashgate.
- Gerger, H. (1980). *Soğuk Savaş'tan yumuşamaya*, Ankara: Işık Yayıncılık.
- Haine J.Y. (2008). The European Security Strategy Coping with Threats: Is Europe Secure?, S. Biscop, J. J. Andersson (Ed.), *The EU and the European security strategy* (ss.21-41). New York: Routledge.
- Hill C. ve Smith K. E. (2003). *European foreign policy: Key documents*, London: Routledge.
- Hyde-Price A. (2004). Interests, Institutions and Identites in the Study of European Foreign Policy, B. Tonra, T. Christiansen (Ed.) *Rethinking European union foreign policy* (ss. 99-113). Manchester: Manchester University Press.
- Jorgensen K. E. (2004). European Foreign Policy: Conceptualising the Domain. W. Carlsnaes, H. Sjursen, B. White (Ed.), *Contemporary European foreign policy* (ss. 32-55). London: Sage Publishers.
- Larsen H. (2004). Discourse Analysis in the Study of European Foreign Policy, B. Tonra, T. Christiansen (Ed.), *Rethinking European Union foreign policy* (ss. 62-80). Manchester: Manchester University Press.
- Lucarelli S. ve Manners I. (2006). Conclusion, S. Lucarelli, I. Manners (Ed.), *Values and principles in European Union foreign policy* (ss. 201-216). New York: Routledge.
- Lucarelli S. (2006). Values, Principles, Identity and European Union Foreign Policy”, S. Lucarelli, I. Manners (Ed.), *Values and principles in European Union foreign policy* (ss. 1-19). New York: Routledge.
- Manners I. (2006). The Constitutive Nature Of Values, Images and Principles In The European

- Union”, S. Lucarelli, I. Manners (Ed.), *Values and principles in European Union foreign policy* (ss.19-41). New York: Routledge.
- Mockli D., (2009). *European foreign policy during the Cold War: Heath, Brandt, Pompidou and the dream of political unity*, New York: I.B. Tauris.
- Pilegaard J. (2004). The European Security and Defence Policy and the Development of a Security Strategy for Europe, J. Pilegaard (Ed.), *The politics of European security* (ss. 11-18). Copenhagen: Danish Institute for International Studies.
- Smith M. E., (2004). *Europe’s foreign and security policy: The institutionalization of cooperation*, New York: Cambridge University Press.
- Special Meeting of the European Council Reproduced from the Bulletin of the European Communities, (1990). Erişim tarihi: 04.22.2012. http://aei.pitt.edu/1397/1/Dublin_april_1990.pdf.
- Tampere European Council 15 And 16 October 1999, Presidency Conclusions. (1999). Erişim tarihi: 04.22.2012. http://www.europarl.europa.eu/summits/tam_en.htm.
- Tangör B., (2009). *Avrupa Birliği güvenlik ve savunma politikasının gelişimi*, Ankara: Seçkin Yayınları.
- Tassinari F., (2011). *Avrupa komşularından neden korkuyor?*. (F. Dereli, Çev.). İstanbul: İnkılap Yayınları.



INTERNATIONAL

JOURNAL of HUMAN STUDIES

ULUSLARARASI İNSAN ÇALIŞMALARI DERGİSİ

ISSN: 2636-8641

Cilt/VOLUME 1

Sayı/ISSUE 2

Yıl/YEAR: 2018

Gönderim: 22-09-2018 – Kabul: 21-12-2018

Behavioral Finance as a Human Dimension of Finance in the Context of Cognitive Bias and Heuristics: A Literature Review and Compilation Study

Bilişsel Önyargı ve Hevristik Bağlamında Finansın İnsani Boyutu Olarak “Davranışsal Finans”: Bir Literatür İncelemesi ve Derleme Çalışması

Bilgehan TEKİN*

Abstract

There are two basic assumptions of traditional finance theory. These are individuals are rational and aim to maximize their benefits in accordance with the assumptions of expected utility theory. Rational decision making under uncertainty that is the work done for the first time by Savage (1954) requires that individuals give probabilities to possible outcomes of events and harmonize the means to assess these outcomes. However, as can be seen in the traditional theories, the process of conducting such estimations and decision making processes that can cause serious negativity is an important issue that cannot be reduced to pure mathematical models. At this point, the human nature factor must be taken into account. The biases and the preferences that go beyond the standards in the field of

Öz

Geleneksel finans teorisinin iki temel varsayımı söz konusudur. Bunlar, bireylerin rasyonel oldukları ve beklenen fayda teorisinin varsayımlarına uygun olarak faydalarını maksimize etme amacı taşıdıklarıdır. İlk kez Savage (1954) tarafından yapılan çalışma ile gündeme gelmiş olan belirsizlik altında rasyonel karar verme, bireylerin olayların gerçekleşme olasılıklarını tahmin etmesini ve bu sonuçları değerlendirme araçlarını uyumlu hale getirmesini gerektirmektedir. Bununla birlikte geleneksel teorilerde görüldüğü gibi sonuçları açısından ciddi olumsuzluklara neden olabilecek türden tahminleri yürütme ve karar alma süreçleri saf matematiksel modellemelere indirgenemeyecek kadar önemli bir meseledir. Bu noktada insan doğasının da hesaba katılması gerekmektedir.

*Bilgehan Tekin, Dr. Öğr. Üyesi, Çankırı Karatekin Üniversitesi, İİBF, İşletme Bölümü, btekin@karatekin.edu.tr, Orcid: 0000-0002-4926-3317

psychology have been applied to investor behavior by the behavioral finance field. The example of deviation from full rationality was revealed by Simon (1957), which suggested bounded rationality. Bounded rationality assumes that some cognitive limitations or costs of information collection prevent decision-makers from making the most appropriate decisions. As the physical and social world is too complex to be predicted, it becomes more difficult to make decisions about the future and uncertainty. For this reason, individuals often tend to look for ways to make decisions easily and effortlessly. According to the biases and heuristics approach, people use cognitive shortcuts that are open to false assessments while making probability assessments. In this study, behavioral finance discipline, cognitive prejudices and crescents are discussed and studies on the subject are discussed. This study is a literature review and compilation study.ngilizce

Keywords: *Bilişsel Önyargılar, Hevristikler, Davranışsal Finans, Davranışsal Kurumsal Finans, Finansal Kararlar*

Psikoloji alanındaki çalışmalar sonucu ortaya konmuş önyargılar ve standartların dışına çıkan tercihler davranışsal finans alanı tarafından yatırımcı davranışlarına uygulamıştır. Tam rasyonellikten sapmanın örneği ise Simon (1957) tarafından sınırlı rasyonellik önermesi ile ortaya konmuştur. Sınırlı rasyonellik, bazı bilişsel engellerin veya bilgi toplama maliyetlerinin, karar vericilerinin tam olarak en uygun kararları vermesini önlediğini varsayar. Fiziksel ve sosyal dünya tahminlenemeyecek kadar karmaşık unsurlar barındırdığından gelecekle ilgili ve belirsizlik içeren kararları almak daha fazla zorlaşmaktadır. Bu nedenle bireyler genellikle alacakları kararları çaba göstermeden ve kolaylıkla almanın yollarını arama eğilimi gösterirler. Hevristik ve önyargı yaklaşımına göre insanlar olasılık değerlendirmeleri yaparken hatalı değerlendirmelere açık bilişsel kısayollar kullanırlar. Bu çalışmada davranışsal finans disiplini, bilişsel önyargılar ve hevristikler bağlamında ele alınmış ve konu ile ilgili yapılan çalışmalar üzerinde durulmuştur. Bu çalışma bir literatür incelemesi ve derleme çalışması mahiyetindedir.

Anahtar Kelimeler: *Cognitive Biases, Heuristics, Behavioral Finance, Behavioral Corporate Finance, Financial Decisions*

Giriş

Psikoloji alanında yapılan çalışmalar, belirsizlik altında karar verme süreçlerinin çeşitli davranışsal ve bilişsel faktörlerden etkilenebildiklerini ortaya koymuştur. Bunun finans alanında ilk örnekleri, bundan 25-30 yıl öncesine kadar dayanmaktadır. Söz konusu örnekler sınırlı sayıda akademik çalışmalardan oluşmaktadır. Uzunca bir süre bu alanda yapılan çalışmaların, yalnızca insan beyninin işleyişinde nadir olarak tespit edilen anomalilerle ilgilendikleri ileri sürülerek dışlandığı ya da

dikkate alınmadığı görülmektedir. Psikolojik araştırmaların finansal piyasaları da ilgilendiren boyutunun güçlü bir şekilde eleştirilmesinin ana nedeni, sunduğu önermelerin klasik ve geleneksel finans teorilerinin temelleri ile yer yer çatışır ve uzlaşmaz bir görüntü sergilemesidir. Tversky ve Kahneman (1973), karar verme sürecinde bilişsel önyargı ve hevristiklerin tezahürünün, insan doğasında var olan temel yargı ve tercihlerin bir sonucu olduğunu belirtmişlerdir.

Miller (1986)'ın belirttiği gibi insan faktörü, finans alanındaki teorik ve ampirik araştırmalarda belli bir süre çok nadir yer almıştır. Fama (1970) tarafından ortaya atılan etkin piyasa hipotezinin piyasalarda gözlenen anomalilerin açıklanmasında yetersiz kalması varlık fiyatlandırma modelleri ile yapılan değerlemelerde ulaşılan sonuçların doğru kabul edilmesi hatalı kararlar alınmasına neden olması gibi faktörler insan unsurunun ve onun çeşitli yönlerinin geliştirilen modeller içerisinde daha fazla yer alması gerektiğini düşündürmüştür. Aynı şekilde geleneksel finans içerisinde arbitraj limitlerini açıklamak için rasyonel çerçevede çeşitli modeller geliştirilmiştir. Yatırım ufkunun, bir varlığın temel değerinin kesin bir şekilde sağlanmasına kadar geçen süreden daha kısa olması durumundaki eksik fiyatlandırmalar arbitraj ile ortadan kaldırılamayacaktır (Dow ve Gorton, 1994, s. 821). Ayrıca, rasgele ticaret yaparak ek risk yaratan gürültü yatırımcıları nedeniyle yanlış fiyatlandırma yapılabilir. Bu ek risk piyasa tarafından fiyatlandırılır. Gürültü yatırımcılar ek risk almaları durumunda rasyonel yatırımcılardan daha yüksek getiri elde edebilirler (DeLong, Shleifer, Summers ve Waldmann, 1990, s. 383). Bir başka deyişle, kaybeden irrasyonel yatırımcılar piyasadan tamamen elimine edilmezler (Glaser, Nöth ve Weber, 2003, s. 6).

Ekonomi alanında yaptığı çalışmalarla Nobel ödülü alan Herbert Simon (1957) yaşayan sistemlerin bilgi işleme kapasitelerinin sınırlı olması nedeniyle iktisat teorilerinin temel varsayımlarından olan “tam rasyonel birey (full rationality)” varsayımının gerçekçi olmadığını ileri sürmüştür. Tam rasyonel birey varsayımı yerine sınırlı rasyonelite (bounded rationality) önermesini getirmiştir. Simon insanların mükemmel bilgi işleyiciler olmadıklarını ileri sürerek rasyonel davranışlarının belli bir sınırı olacağından bahsetmiştir. 1970’li yıllardan itibaren, Kahneman ve Tversky’ nin bu alanda yaptıkları çalışmaların etkisiyle, önyargı ve hevristikler üzerine yapılan çalışmaların sayısı önemli derecede artmıştır.

21. yüzyılın başlarında internet ağının yaygınlaşması ile insan faktörü daha fazla önem arz etmeye başlamıştır. İnsan faktörünün öneminin daha iyi anlaşılmasına başlanmasıyla birlikte “Davranışsal Finans” adı altında yeni bir disiplin ortaya çıkmıştır. Davranışsal finans alanındaki çalışmalar geleneksel finansal modellemelerden ziyade gerçek hayata odaklanmıştır. Gerçek hayatta bireyler duygularının ve önyargılarının etkisi altında kalarak karar verir ve harekete geçer. Karar vericilerin, karar verme süreçlerini etkileyen bu faktörler, rasyonel karardan sapma olarak adlandırılır ve davranışsal finans disiplini çerçevesinde analiz edilir.

Davranışsal ekonominin bir alt disiplini olan davranışsal finans, psikoloji ve sosyolojiden elde ettiği bulguları kendi teorilerine dahil eder. Davranışsal finans modelleri genellikle, rasyonel modellerin yeterli açıklama sağlamadığı durumlarda yatırımcı davranışlarını veya piyasa anormalliklerini açıklamak üzere geliştirilmiştir (Glaser, Nöth ve Weber, 2003, s. 2).

Bu çalışmada literatür incelemesi yapılmış ve daha çok yabancı indekslerde yer alan dergiler taranarak davranışsal finans disiplini önyargılar ve hevristikler bağlamında ele alınmıştır. Çalışmanın amacı literatürde davranışsal finans disiplini ile ilgili kaynak niteliğinde bir çalışmanın yer almasını

sağlamak ve konuyla ilgili boşluğun doldurulmasına yardımcı olmaktır. Bu çalışmada diğer çalışmalardan farklı olarak tek tek davranışsal önyargılar veya hevristik çeşitleri üzerinde durulmamış buna karşın davranışsal finans ve bu alanda yapılmış önemli çalışmalar ile yapılan çalışmalarda ele alınan etken unsurlar genel hatlarıyla anlatılmaya çalışılmıştır.

Davranışsal Finans

Davranışsal finansın izlerine, ilk olarak Adam Smith tarafından yapılan çalışmada (1759) rastlanılmaktadır. Adam Smith'in, ekonomik rasyonalite varsayımı ile iktisat teorilerine dayanak oluşturan çalışması “Ulusların Zenginliği” kitabı ve “Görünmez El” teorisidir. Smith'in bir diğer önemli eseri “Ahlaki Düşünce Teorisi” ise Ulusların Zenginliği eserinden daha az ün yapmış olmakla beraber daha farklı konulara değinmektedir. Smith bu eserinde ekonomik rasyonaliteden tamamen farklı olarak bireysel davranışların psikolojik özelliklerini açıklamaktadır. Bu kitap günümüzde yaşadığımız davranışsal ekonomi ile ilgili güncel gelişmeleri öngören ve insan psikolojisini irdeleyen yorumlamalarla doludur (Camerer ve Loewenstein, 2004, s. 5).

Smith, söz konusu kitabında, bireylerin iyi durumdan kötü bir duruma geçtiklerinde acı ve pişmanlık hissettiklerini, tekrar iyi duruma geçtiklerinde ise mutlu olduklarını ifade ederek modern davranışsal finansın incelediği “zarardan veya riskten kaçınma” eğilimlerinin ilk tanımlamasını yapmıştır (Cornicello, 2004, s. 23). Bununla beraber Sigmund Freud “süper ego” önermesi ile bireylerin rasyonel karar verme süreçlerinden sapmalarına yol açan faktörlere değinene ilk araştırmacılardan bir diğeridir.

Davranışsal finans disiplininin temellerinin oluşmasına katkı sunan bir diğer önemli isim Gustave Le Bon'dur. 1896'da “The Crowd; A Study Of The Popular Mind” isimli yazılmış en etkileyici sosyal psikoloji eserlerinden biri olan kitabını yayımlayarak, bir yüzyıl sonra oluşmaya başlayacak davranışsal finans disiplininin temellerini atmıştır (Sefil ve Çilingiroğlu, 2011, s. 253). George C. Selden (1912) “Psychology of the Stock Market” adlı eserinde hisse senedi piyasalarındaki dalgalanmaların büyük oranda yatırımcıların ruh hallerindeki değişimlerden kaynaklandığı fikrini ilk olarak ortaya atan kişi olmuştur (Sewell, 2010, s. 1; Sefil ve Çilingiroğlu, 2011s. 253). Sewell (2010) bu hipotezlerin bakış açısından, insan olgusunun var olduğu her türlü sosyal ve örgütsel sistemlerde, doğal olarak, ekonomi olgusunun da sosyalleşmeleri, gruplar ve kişiler arasındaki etkileşim ve sosyal ağları ve davranış ile önyargı kalıplarını içerecek şekilde genişletilmesi ihtiyacının doğduğunu belirtmektedir.

Tversky ve Kahneman (1971, 1973, 1974, 1981, 1983, 1992) ve Kahneman ve Tversky (1972, 1973, 1979, 1984) tarafından yapılan çalışmalar serisinin bugünkü anlamıyla davranışsal finans disiplininin temel çalışmaları olduğu kabul edilir. Davranışsal finans alanında, ufuk açan bir diğer çalışmanın ise De Bondt ve Thaler (1985) tarafından yapılan çalışmadır (McMahon, 2006, s. 5).

Davranışsal finansın, bir akademik disiplin olarak ortaya çıkmasında, 1990 yılına kadar olan süreç ile 90 sonrası süreç farklı etkilere sahiptir. 1990'lı yıllara kadar finans alanında bilim insanları, rasyonel karar vermeyi engelleyen psikolojik sınırların olduğu fikrine karşı çıkmıştır. 90 sonrası dönemde ise davranışsal fikirler üzerine odaklanma konusunda önemli bir atılım gerçekleşmiştir. Bu durumun ortaya çıkmasının nedenlerinden biri yeni davranışsal teorilerin test edilmesini kolaylaştıran iyi verilerin elde edilebilmesidir. Diğer bir neden net ve açık bir şekilde kıyaslama yapılabilecek modellerin (etkin piyasalar hipotezi gibi) ya da faktörlerin ortaya çıkmasıdır. Uygun ve iyi veri ile keskin

ve net bir kıyaslamaya imkan veren modellerin ortaya çıkması araştırmacıların varlık fiyatlamasında bir dizi belirgin anomalileri incelemelerine zemin hazırlamıştır. Bu durum daha sonra işletme finansına ve yönetici ya da sahiplerin karar verme süreçleri üzerine revize edilmiştir (Camerer ve Malmendier, 2007, s. 235).

Statman (1999), akademik dünyada yapılan teorik ve ampirik çalışmalarda ve ekonomideki uygulamalarda geniş bir şekilde yer verilen geleneksel finans yaklaşımının, piyasa anomalileri nedeniyle ilgi ve güven kaybına maruz kalmakta olduğunu belirtmiştir. Bununla birlikte, Statman, bireyler ve piyasalar üzerindeki davranışsal etkilerin göz önüne alınacağı teori, yaklaşım veya modellerin, daha gerçekçi ve faydalı sonuçlara ulaşmayı destekleyeceğini bildirmiştir. Statman’ın bir diğer önemli vurgusu, klasik finasta dikkate alınan bireylerin rasyonel, davranışsal finasta ise normal bireyler olduğudur. Dolayısıyla, bireyler, rasyonaliteden ziyade, önyargılarının, duygularının ve hevristiklerin etkisi altında kalarak irrasyonel kararlar verirler. Statman (1999) psikoloji, ekonomi ve finans disiplinlerinin birlikte ele alınması ile insan davranışlarının daha gerçekçi araştırılmasına imkan tanıyan davranışsal finans çalışmalarının, finansal kararlar söz konusu olduğunda insanlar gerçekte nasıl hareket ederler sorusunun yanıtını aramaya çalıştığını belirtmektedir.

Ricciardi ve Simon (2000)’a göre davranışsal finans, finansman ve yatırımın kişilerin bakış açısından ne, neden ve nasıl olduğunu açıklamaya çalışır. Ritter (2003) davranışsal finans disiplini, finansal piyasaların, Von Neuman ve Morgenstein’nin beklenen fayda teorisi ile arbitraj varsayımlarını daha dar çerçevede ele alan modeller ile çalışılması olarak ifade etmektedir. Yine Ritter davranışsal finansın iki temel yapıtaşı olduğundan bahsederken bunları bilişsel psikoloji ve arbitraj sınırları olarak sıralamaktadır. Shefrin (2001) davranışsal finansı, psikolojik faktörlerin finansal karar vermeyi nasıl etkilediğini araştıran çalışmalar olarak tanımlamaktadır.

Davranışsal bakış açısıyla yeniden düzenlenmiş teorilerin amacı, geleneksel teorilerin çıkmaza girdikleri noktalarda, psikolojik ve açıklayıcı ampirik bulgular ile yeni açılımlar getirerek, problemlerin çözümüne farklı bir boyutta katkı sunmaktır (Camerer ve Malmendier, 2004, s. 235).

Davranışsal finans, sosyoloji ve psikoloji gibi davranış bilimlerinin finans ve ekonomi alanındaki çalışmalara dahil edilmesi ile beklenen fayda teorisi ve rasyonel davranış kalıplarının dışında yeni gözlemlerin yapılmasını ve klasik teorilerle çelişen noktaların açıklanmasını kapsamaktadır (Frankfurter ve Mcgoun, 2000, s. 211). Dolayısıyla davranışsal finans, psikoloji ve sosyoloji gibi farklı disiplinlerin insana bakış açısından yola çıkarak klasik ve temel ekonomi ve finans modellerine eleştirel bir bakış açısı getirmektedir. Bu bakış açısı, insan kavramının, Meir Statman’ın ifadesiyle rasyonel olmaktan ziyade “normal” kabul edilmesini içermektedir.

Davranışsal finans çalışmalarının odak noktası, finansal karar verme süreçlerinde davranışsal önyargı ve hevristiklerin rolünün incelenmesidir. 1970’li yıllardan itibaren, Kahneman ve Tversky’nin bu alanda yaptıkları çalışmaların etkisiyle, önyargı ve hevristikler üzerine yapılan çalışmaların sayısı önemli derecede artmıştır. Davranışsal ya da bilişsel önyargıların bireylerin finansal kararlarında nasıl bir etkisinin olduğu tespit edilirken (Shiller, 2003, s. 94) psikoloji ve ekonomi disiplinleri birlikte ele alınır ve optimal karar verme süreçleri, kişilerin karakteristik özellikleri ve davranışsal önyargı modelleri ile harmanlanarak sonuç elde edilmeye çalışılır.

Literatürde, bu bağlamda çalışma yapan araştırmacılar, klasik ekonomik varsayımlardan ve teorilerden sıyrılarak kişilerin karar verme süreçlerini etkileyen asıl unsurların neler olduğu üzerine

yoğunlaşmış ve geleneksel ekonomi ve finans modellerinin açıklayamadığı ya da göz ardı ettikleri problemleri açıklamaya yönelmişlerdir.

Özerol (2011) bu disiplin çerçevesinde, davranışsal finansın üç temel unsuru olan bireyler, finans (ekonomi) bilimi ile psikoloji biliminin bir araya getirilmesi suretiyle insanların finansal kararlarında nasıl ve niçin rasyonel davranış kalıplarının dışına çıktıklarının açıklanmaya çalışıldığını ifade etmektedir.

Davranışsal finans alanında yapılan çalışmaların geneline bakıldığında, çoğunlukla, yatırımcıların piyasalardaki karar verme davranışlarının ve piyasalardaki anomalilerin açıklanmasını amaçladıkları dikkati çekmektedir. Kahneman ve Tversky'nin (1979), bireylerin aldıkları kararlar üzerinde önyargıların (bilişsel) ve hevristiklerin (kısa yollar) belirgin bir etkisinin olduğunu ortaya koyan çalışmalar alınan kararlarda insan psikolojisinin etkisini konu alan çalışmalara öncülük etmiştir. Söz konusu çalışmadan bu yana finans alanında da insan psikolojisinin etkisini dikkate alan çalışmaların sayısı artış göstermiştir. Finansal piyasalarda işlem yapan bireysel yatırımcıların tercihleri ve bu tercihleri etkileyen ya da bu tercihlere yön veren psikolojik faktörlerin tespit edilmesine yönelik ve piyasalarda gözlemlenen anomaliler üzerine çok sayıda çalışma yapılmıştır.

Park ve Sohn (2013) davranışsal finansın ilk dönem araştırmacılarının genel olarak iki başlık üzerinde durdukları belirtmektedirler. Bunlardan birincisi, etkin piyasalardaki “anomalileri” davranışsal modellerle açıklamaya çalışan makro düzeyde davranışsal finans, ikincisi klasik modellerin açıklama getiremediği bireysel yatırımcı davranışlarını ya da önyargılarını inceleyen mikro davranışsal finanstır. Bu ikinci başlık altında bir takım önemli finansman ve yatırım kalıpları insan davranışı yaklaşımı ile açıklanmaya çalışılır (Park ve Sohn, 2013, s. 4).

Bununla birlikte, davranışsal ya da psikolojik faktörler, yalnızca yatırımcı davranışları için söz konusudur şeklinde öne sürülen bir yargı gerçekçi olmayacaktır. Davranışsal faktörlerin, bireysel yatırımcıların yanı sıra kurumsal yatırımcılar, firma yöneticileri, finansal araçlar, portföy yöneticileri gibi finansal piyasa aktörlerinin tümünün aldıkları kararlarda etkisinin olduğu yapılan çalışmalarla ortaya konulmuştur.

Baker, Ruback ve Wurgler (2004), davranışsal finans literatürünü ikiye ayırmaktadırlar. Bunlardan birincisi yatırımcıların kararlarını etkileyen davranışsal önyargılar ya da yatırımcı davranışlarının verilen kararlara etkisi, ikincisi ise yönetici davranışlarını etkileyen davranışsal önyargılar ya da yönetici davranışlarının firmalarda verilen kararlara etkisidir.

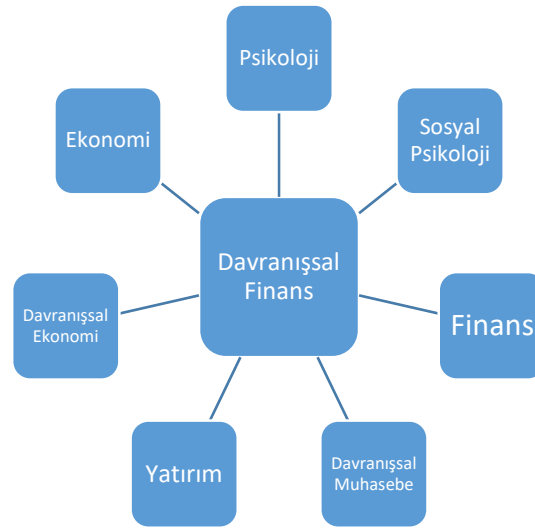
1950' lerde piyasa etkinliğine yöneltilen eleştirilerin bir sonucu olarak ortaya çıkan davranışsal finans çalışmaları, temel ekonomik modellerin finansal piyasalardaki anomalileri açıklama noktasındaki başarısızlıklarına bir tepki olarak 1980'lerde ivme kazanmıştır. 2000'li yıllarda belirgin bir gelişim göstermiştir. Bu belirgin artışın en önemli sebebi, 2002 yılında Daniel Kahneman, Amos Tversky ile birlikte yürüttüğü ekonomi alanındaki rasyonelite çalışmalarından dolayı, Ekonomi Bilimleri Nobel Ödülü'nü kazanmasıdır. Böyle bir ödül, finans çevrelerinde, davranışsal finans alanının tanınması ve güçlendirilmesi olarak algılanmıştır (Pimenta ve Fama, 2014, s. 4).

Davranışsal finans, finansal piyasalarda yeni bir konsepti temsil etmektedir. Bu konsept geleneksel modellerde yer verilmeyen ve insan davranışlarının daha gerçekçi ele alındığı bir konsept olarak tanımlanabilir. Bu haliyle, davranışsal finans modeli, geleneksel finans modellerinin alternatif teorilerinden biri olabilecek bir model olarak ortaya çıkmıştır. Davranışsal finans, psikolojinin finansal

piyasalardaki katılımcıların davranışları üzerindeki etkisini inceler. Buna göre, yatırımcılar her zaman rasyonel değildirler ve her zaman tahmin edilebilir davranış sergileyemezler (Park ve Sohn, 2013, s. 5).

Ricciardi ve Simon (2000) davranışsal finansın bireylerin akıl yürütme kalıplarını açıklamaya ve daha iyi anlaşılmasına yönelik çalıştığını ve bunu yaparken de duygusal süreçleri ve karar verme süreçleri üzerindeki etki düzeylerini tespit etmeyi amaçladığını belirtmektedirler. Ricciardi ve Simon, davranışsal finansın anahtar bir tanımının yapılabilmesi için, öncelikle psikoloji, sosyoloji ve finansın güçlü tanımlarının kurulması gerektiğini belirtmektedirler. Şekil 1’ de davranışsal finansın temelini oluşturan ve etkileşim halinde bulunduğu diğer disiplinler ve kavramlar görülmektedir.

Şekil 1: Davranışsal Finansın Etkileşimde Bulunduğu Disiplinler ve Kavramlar



Kaynak: Ricciardi ve Simon, 2000; Park ve Sohn, 2013

Psikoloji, davranış bilimleri ve davranışsal finans disiplinlerinde yapılan çalışmalar bireylerin davranışlarının rasyonel davranışlardan uzak gerçekleştiğini göstermiştir. Bununla birlikte insanların karar verme süreçlerinde rasyonellikten sapma davranışlarını ifade eden iki temel olgudan bahsedilmektedir. Bunlar, davranışsal önyargılar ve hevristiklerdir. Finansal karar vermenin psikolojisi olarak isimlendirilen davranışsal finans, finansal kararları etkileyen bireylerin bilişsel önyargılarının ve hevristiklerinin karar verme süreçlerindeki rolünü ortaya koymaktadır. Diğer bir deyişle davranışsal finans, psikolojik araştırmaların sonuçlarından hareketle finansal karar verme süreçleri üzerinde insan davranışlarının etkisini araştırmaktadır.

Davranışsal Önyargılar ve Hevristikler

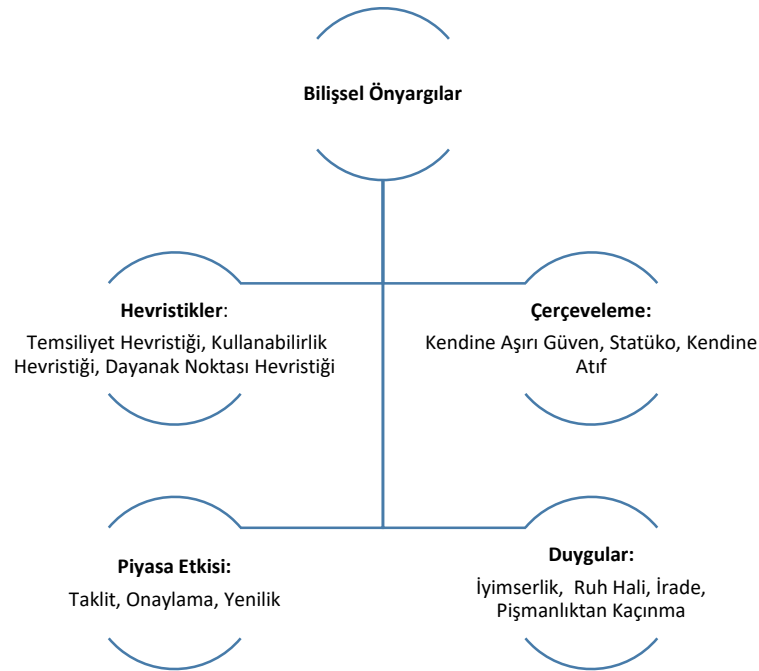
Psikolojide davranışsal önyargılar başlığı altında genel olarak, düşünme ve yargılama sürecindeki belirsiz durumlarda ortaya çıkan sapmalar üzerinde durulmaktadır. Bu sapmalar, bireylerin edindikleri bilgileri depolama, düzeltme ve işleme adımlarında yanlış algılamalar sonucu veya karar verme durumlarıyla karşı karşıya kaldıklarında yaptıkları hatalı değerlendirmeler nedeniyle ortaya çıkmaktadır (Döm, 2003, s. 43).

Davranışsal önyargılar genel olarak bilişsel ve duygusal önyargılar olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Bilişsel önyargılar, kendine aşırı güven, kayıptan kaçınma, dayanak noktası, iyimserlik,

kendine atıf, mantık muhasebesi, muhafazakarlık gibi farklı psikoloji terimleriyle ifade edilmektedir. Duygusal önyargılar ise, korku, üzüntü vb. duygusal faktörlerin karar verme sürecinde ortaya çıkardığı çarpıklık ya da bozukluk olarak tanımlanmaktadır. Bununla birlikte Shefrin (2000), bilişsel ve duygusal faktörler arasındaki farkı, bilişsel faktörlerin insanların bilgilerini organize etme yoluyla ilgili olduğunu belirterek, duygusal faktörlerin ise insanların bilgi sahibi olduklarını hissetmeleri şeklinde ifade etmektedir. Duygusal önyargılar konusu, bu çalışmanın kapsamına dahil olmadığından yapılan açıklamayla yetinilmiştir.

Davranışsal finansa, irrasyonel davranış kalıpları bağlamında yaklaşan Jureviciene ve Ivanova (2013), bu davranış biçimlerinin iki gruba ayrılabilirliği üzerinde durmaktadırlar. Bunlar bilişsel sapmalar ve beklenti teorisidir. Bilişsel sapmalar ya da önyargılar yaklaşımı, bir bireyin davranışının kendi zihni tarafından şekillendirildiğini ve niyet ile benlik algısının davranış ve duyguların her ikisini de belirlediğini ileri sürmektedir (Aktaran, Jureviciene ve Ivanova 2013, s. 55). Şekil 2’ de bilişsel önyargı kalıpları görülmektedir. Şekle göre bilişsel önyargılar dört unsura ayrılmaktadır. Bunlar, temsiliyet, kullanabilirlik, dayanak noktası gibi hevristikler; kendine aşırı güven, statüko ve kendine atıf gibi çerçeveleme önyargısı unsurları; taklit, onaylama ve yenilik gibi piyasa etkileri ve iyimserlik, ruh hali, irade ve pişmanlıktan kaçınma gibi duygusal faktörlerdir.

Şekil 2: Bilişsel Önyargı Kalıpları



Kaynak: Baker ve Nofsinger, 2010; Jureviciene, Gausiene, 2010; Jureviciene ve Gausiene, 2013

Kahneman ve Tversky (1979) yaptıkları deneysel araştırmalar sonucunda insanların kazançlarını ve kayıplarını birbirinden farklı algıladıklarını ve kaybın kazançlara oranla bireyler üzerinde daha büyük bir duygusal etki bıraktığını ortaya koymuşlardır. Bu bağlamda, bireylerin sanılandan daha

az rasyonaliteye sahip oldukları ve davranışsal önyargı ve hevristiklerin etkisi altında kalarak karar verdikleri sonucuna ulaşılmıştır.

Buchanan ve Huczynski (2004), bilişsel önyargıları; karar verme süreçlerindeki önyargılı düşünme yatkınlığı ya da sistematik bozulma olarak ifade etmektedir. Hevristikleri ise bireylerin problemleri çözebilmek için başvurdukları basit ve tahmini kurallar, yol gösterici prosedürler, kısayollar ya da stratejiler olarak tanımlamaktadır.

Önyargılar ve hevristiklerin karar süreçlerinden sapmalara ve hatalara yol açtıkları yapılan çalışmalarda belirtilmektedir (Kahneman ve Tversky, 1979; Kahneman, Slovic ve Tversky, 1982; Nisbett ve Ross, 1980, Kahneman, 1992). Bununla birlikte, söz konusu olgular, belirsiz ve karmaşık çevre koşulları altında etkili kararlar alınmasına yardımcı olabilecek bir unsur olarak da dikkate alınmaktadır (Pitz ve Sachs, 1984; Tversky ve Kahneman, 1974). Özellikle acil karar verilmesi gereken durumlarda sıkça başvurulan eğilimlerdir (Payne, Bettman ve Johnson, 1988).

Önyargılar ve hevristikler, bireylerin karar verme süreçlerine yardımcı olarak kullandıkları karar verme yöntemlerini, bilişsel mekanizmaları ve kendi kişisel görüşlerini de içerirler. Bu nedenle önyargıların ve hevristiklerin kullanımı bireylerin karşılaştıkları problemlerin çözümünde zaman zaman etkili ve verimli bir araç olabilmektedir. Buna karşın çoğu durumda yanlış değerlendirmelere yol açtığı için olumsuz sonuçlar doğmasına neden olmaktadır.

Kahneman ve Tversky (1982) karar vericilerin sistematik hataları ve çıkarımsal önyargılarının araştırılmasının üç nedenden dolayı önemli olduğunu belirtmektedir. Bunlardan birincisi, entelektüel sınırlılıkların araştırılmasının karar verme kalitesinin artırılması için bir yol olarak ele alınabilir oluşudur. İkincisi, hatalar ve önyargılar sıklıkla yargılamaları ve çıkarsamaları yöneten psikolojik süreçleri ortaya çıkarmaktadır. Üçüncüsü ise hatalar ve mantıksızlık, sezgisel olmayan istatistik ve mantık prensipleri kullanılarak insan sezgilerinin haritalanmasına yardımcı olur.

Davranışsal önyargılar, bireylerin finansal kararlarında olduğu gibi kurumsal finansal kararlarda da etkili unsurlardır. Sermaye yapısı, yatırım ve kar dağıtımı gibi işletmelerin varlıklarını devam ettirmelerini, büyümelerini ve firma değerini arttırarak paydaşlarının refahını arttırmalarını sağlayan finansal kararlar üzerinde etkili olabildiği yapılan çalışmalarla belgelenmiştir. Uluslararası alanda yapılmış çalışmalardan oluşan davranışsal finans ve Davranışsal kurumsal finans literatürüne bakıldığında, son 15-20 yıldır (özellikle 2002 yılındaki Nobel Ödülü’nden sonraki süreçte) söz konusu önyargıların işletmelerin ve yöneticilerin finansal karar verme süreçlerine etkisini konu alan önemli sayıda çalışma ve araştırma yapıldığı görülmektedir.

Bilişsel Önyargılar

Bilişsel önyargı kavramını kısaca, insanların gerçekliği algılama şekillerindeki bozulma olarak tanımlayabiliriz. Gazel (2014), bilişsel yanlılık olarak adlandırdığı bilişsel önyargı terimini, yanlış algılama, yanlış yorumlama, yanlış reaksiyon verme ya da gösterme gibi sonuçlara yol açan irrasyonel/mantık dışı davranış olarak ifade etmektedir.

Bilişsel önyargı, Türkçe’de, kişilerin matematiksel ve istatistiksel, kısaca normatif bulgulara rağmen, inanılan durumdan sapma göstermemeleri şeklinde tanımlanmaktadır.

Ünlü psikologlar Daniel Kahneman, Amos Tversky ve Paul Slovic bilişsel ya da psikolojik önyargı konseptini ilk ortaya atan bilim insanlarıdır. Bu isimler 1982 yılında “Judgment Under

Uncertainty” isimli bir kitapta bulgularını yayınlamışlardır. Buna göre, bilişsel önyargı, mantık dışı davranışlarda bulunma ya da mantık dışı karar verme eğilimidir. Bilişsel önyargı, altında verilen karar, sağduyulu ve net olarak verilen kararın tam tersidir. Bu nedenle fırsatların kaçırılmasına ve sonuçları açısından olumsuz kararların alınmasına yol açabilmektedir.

Psikoloji araştırmacıları tarafından insanların günlük hayatlarındaki kararlarını şekillendiren ve etkileyen çok sayıda önyargı olduğu belirlenmiştir. Yapılan araştırmalarda, bu önyargıların (henüz tümünün olmasa da), işletmelerin ya da yöneticilerin aldıkları finansal kararlar üzerinde de etkisinin olduğu gözlenmiştir. Davranışsal Kurumsal Finans ile ilgili olarak etkisi belirlenmiş önyargıların sayısı bilinen tüm önyargılar içerisinde dar bir yer kapsamaktadır (Fairchild, 2010). Davranışsal Kurumsal Finans alanının henüz tam anlamıyla keşfedilmemiş, erken dönemlerini yaşayan yeni bir çalışma alanı olması nedeniyle, işletme finansı çerçevesinde henüz yeterli sayıda önyargı araştırılmamıştır (Vrabel, 2015, s. 11).

Hevristikler (Bilişsel Kısayollar)

Önyargılar için yapılabilecek en genel tanım, bireylerin bilgi işleme sınırlılıklarının bir yan ürünü olduğu şeklindedir. Bireylerin bilgi işleme zamanı ve yeteneğinin belirli bir limiti olduğundan, problemlerin ya da karar durumlarının çözümünde hevristiklere de (kısayollara) başvururlar (Tversky ve Kahneman, 1974; Gilovich, Griffin ve Kahneman, 2002; Kahneman, 2003).

Bu konudaki literatür incelendiğinde İngilizce’de “heuristic” kelimesinin Türkçe’deki karşılığının hevristik, kısayol, sezgi ve buluşsalılık gibi yapısı itibariyle farklı fakat anlam itibariyle aynı kelimelerle ifade edildiği görülmektedir. Literatürde, en sık kullanılanın ise hevristik kelimesi olduğu görülmektedir (Gazel, 2014, s. 38).

Atkinson ve diğerleri (1996) hevristik kavramını, bireylerin karşılaştıkları problemlerin çözümünde yararlandıkları ancak her zaman en doğru çözümün bulunmasını garanti etmeyen stratejiler ya da kısayollar şeklinde tanımlamaktadırlar. Hevristik, kısaca, belirli bir problemi çözmek için yararlanılan zihinsel kısayollar şeklinde de tanımlanabilir.

Kahneman ve Tversky bireylerin karar verme aşamalarında sahip oldukları alternatiflerin değerlendirilmesinde, karmaşıklık düzeylerini düşürmek amacıyla ve değer tahminlerini basit yargılama süreçleri ile yapmalarına imkan veren, sınırlı sayıda hevristik kalıbı prensiplerine güvendiklerini belirtmektedirler (Kahneman ve Tversky, 1974, s. 1124).

Problemlerin çözümünde ya da karar verme durumlarında hevristiklerin kullanılması insan beynini, söz konusu problemin çözümüne yönelik hızlı, informal ve sezgisel algoritmalar kullanmaya ve bir çözüm ya da cevap geliştirmeye zorlar. Bu durum bireylerin olayları basitleştirmesini gerektirir. Bu basitleştirme süreci hevristiklerin, karar vericilere, karmaşık çevre koşulları altında hızlı bir şekilde karar verme imkanı tanımaları dolayısıyla faydalı sonuçlar elde edilmesine de imkan tanımaktadır. Buna karşın olayların ve karar durumlarının doğru değerlendirilebilmesi konusunda başarısız olunan zamanlarda mantıksal hatalar oluşmasına neden olabilmektedir (Fuller, 2000, s. 13, 1998, s. 10).

Literatüre bakıldığında çoğu yerde hevristik kavramı ile davranışsal önyargı kavramlarının birbirlerinin yerine kullanılabildikleri görülmektedir. Literatürde temsiliyet, muhafazakarlık, dayanak noktası, kullanılabilirlik gibi daha birçok hevristik çeşidinden bahsedilmektedir. Bu çalışmada ise, farklı çalışmalarda davranışsal önyargı çeşidi kapsamında nitelendirilen ve firmalarda karar vericiler üzerinde

ve alınan kararlarda etkisi olduğu belirtilen dayanak noktası hevristiği ya da davranışsal önyargısı üzerinde durulacaktır.

Bilişsel Önyargı ve Hevristiklerin Tarihçesi

Amos Tversky ve Daniel Kahneman, 1970’li yılların başlarında “Bilişsel Önyargı” terimini ilk ortaya atan araştırmacılar olmuştur. Tversky ve Kahneman bu terim ile insanların sistematik fakat hatalı karar verme ve yargılama modellerini tanımlamayı amaçlamışlardır. Kahneman ve Tversky (1974, s. 1124), bireylerin bilişsel önyargı ve hevristikleri finansal karar almalarına yardımcı bir unsur olarak kullandıklarını belirtmektedirler.

Bugün, sadece ISI Web of Knowledge Sosyal Bilimler Veri Tabanı’nda tırnak içerisinde “Bilişsel Önyargı (cognitive bias)” konu başlığı ile tarama yapıldığında yaklaşık 1400 civarında çalışmayla karşılaşılmaktadır. 35 yıllık süreç dikkate alındığında bu sayının oldukça yüksek olduğu iddia edilebilir (1980-2015 yılları arası). Bu türden çalışmaların sayısının yüksek olmasında 2002 yılındaki Nobel ödülünün etkisi büyüktür. Nitekim 1980-2001 yılların arasında yapılan çalışma sayısı 146 iken 2002-2015 yılları arasında bu sayı 1248’e yükselmektedir. Buradan hareketle “bilişsel önyargı” teriminin psikoloji ve sosyal bilimler literatürleri üzerinde önemli bir etki oluşturduğu söylenebilir.

Kahneman ve Tversky, önyargıları ve hevristikleri konu aldıkları çalışmalarında, kendilerine sınırlı kaynaklar tahsis edilen, bir başka deyişle karar verme sınırlılıkları olan bireylerin bu kararları nasıl aldıkları sorusu üzerine yoğunlaşmışlardır. Kahneman ve Tversky bu çalışmalarında, Herbert Simon tarafından ortaya atılan sınırlı rasyonalite prensibinden ilham almışlardır. Daha önce de belirtildiği gibi 1950’li yılların sonlarında Simon yargılama ve karar verme problemlerine, çoğunlukla, olasılık teorisi ve istatistiki yöntemler ile formüle edilmiş normatif çözümler getiren klasik rasyonalite düşüncesine karşı sınırlı rasyonalite ile yeni bir yaklaşım geliştirmiştir. Buna göre insanlar eşlerini, gıdaları, yaşayacakları evleri vb. seçerken sınırlı zaman, bilgi ve bilişsel kapasiteye sahiptirler ve bu nedenle basit karar verme stratejilerine ya da hevristiklere güvenmek zorundadırlar. Kahneman ve Tversky, bireylerin yargılama ve karar verme eylemleriyle ilgili belirli kısıtlarını veya önyargılarını belirlemeye çalışmışlardır (Wilke ve Mata, 2012, s. 531-532).

Önyargıların ve hevristiklerin incelenmesi, algısal önyargı araştırmaları sonucu gündeme gelmiştir. Buna göre insanların bilişsel sistemleri tıpkı algısal sistemler gibi bazı durumlarda hatalara yol açan ipuçlarından yola çıkarak mükemmel olmayan dış dünya ile ilgili çıkarımlar yapacak şekilde tasarlanmıştır. Önyargı ve hevristik çalışmalarının genel çerçevesini şu üç adım oluşturduğu belirtilir; ilk olarak araştırma örneğine dahil edilen bireylere, olasılık teorisi ve istatistikte yer alan kurallar ve formüller çerçevesinde karşılığı olan bir mantık problemi sunulur. Devamında kurallara bağlı kalınarak yapılan çözümler ile sistematik sapmaların bir karşılaştırması yapılır. Son olarak önyargılar, hevristiklerin ya da basit bilişsel prensiplerin kullanımının bir sonucu olarak açıklanır. Araştırmacılar tarafından bu üç adım kullanılarak oldukça fazla sayıda bilişsel süreçlerden sapma durumları tespit edilmiştir. Bunlardan bazıları Tablo 1’de verilmiştir. Tabloda yargılama ve karar verme, sosyal ve bellek araştırma alanlarını kapsayan temel önyargılara değinilmektedir (Wilke ve Mata, 2012, s. 531-532).

Tablo 1: Temel Bilişsel Önyargılardan Bazıları

Bilişsel Önyargı	Kısa Tanım
Onaylama Önyargısı	Kişinin önyargılarını ya da hipotezlerini desteklemek amacıyla araştırma yaparken ya da bilgileri yorumlarken seçici davranması eğilimidir.
Bağlaç Yanılgısı	Spesifik koşulların tek bir genel koşuldaki daha olası olduğunu varsayma eğilimidir.
Bağış Etkisi	Kişilerin bir nesneyi elde etmek için ödeme yapmak yerine o nesneden vazgeçmeyi tercih etmeleridir.
Temel Atıf Hatası	Kişilerin, diğer insanların davranışlarını açıklarken, kişisel faktörler üzerinde fazlaca durmalarına rağmen durumsal faktörleri çok fazla ciddiye almamaları eğilimidir.
Kumarbaz Yanılgısı	Gelecekte gerçekleşen olayların, aslında hiçbir etkisi olmamasına rağmen, geçmişte gerçekleşen olaylar tarafından değiştirildiğini düşünme eğilimidir (Rulet oyununda olduğu gibi)
Halo Etkisi	Bir kişinin pozitif veya negatif özelliklerinin kendi kişiliğinden başkalarının algılarındaki kişiliğe uzanması eğilimidir. Örneğin bir kişinin olumlu bir davranışını tüm davranışları için genelleştirilerek o kişinin tümüyle düzgün bir insan olduğunun ifade edilmesidir.
Geri Görüş Önyargısı	Bir olayın sonucu hakkında, o olay gerçekleştiikten sonra gerçekleşen duruma yakın bir tahminde bulunulması nedeniyle hafızanın geri bildirim yapması eğilimi. Örneğin, “böyle olacağını baştan biliyordum ben” ifadesinde görüldüğü gibi.
Sıcak El Yanılgısı	Özellikle basketbol sporu içerisinde kullanılan bu önyargı çeşidi, kişilerdeki, üst üste başarılı olunan işler sonucunda bu serinin aynı şekilde devam edeceği yönündeki beklentiyi ifade etmektedir.
Hayali Korelasyon	Belirli bir hareket tarzı ile bu hareketin oluşturduğu etki arasında, aslında olmayan bir ilişkinin varlığına inanma ve tespit etme eğilimidir.
Grup İçi Önyargısı	Kişilerin kendi gruplarından oldukları algısıyla, başkalarına, ayrıcalıklı muamele etmeleri eğilimidir.
Aşırı Maruz Kalma Etkisi	Dışsal herhangi bir uyarana karşı, aşırı maruz kalma sonucu o uyarana aşinalık kazanma ve ona yönelik tercih geliştirme eğilimidir.

Kaynak: Wilke ve Mata, 2012, s. 531-532

Bu tablo, temel bilişsel önyargı örneklerini içermektedir. Bunların dışında bu tarz çalışmalarda en çok değinilen kavramlar; kendine aşırı güven, kayıptan kaçınma (Kahneman ve Tversky, 1979), kontrol yanılsaması, dayanak noktası, çıpalama, mental muhasebe (Thaler, 1985) çerçeveleme, iyimserlik, temsiliyet (Tversky ve Kahneman, 1974), kullanılabilirlik (Tversky ve Kahneman, 1974), aşına olma vb. bilişsel önyargı ve hevristik kalıplarından oluşmaktadır.

Ricciardi ve Simon (2000), davranışsal finans disiplini çerçevesinde ele alınan önyargıları tablo 4’te görüldüğü gibi özetlemektedirler. Tabloda yer alan başlıklar, davranışsal finansta sıkça kullanılan,

araştırılan ve analiz edilen kavramları içermektedir. Kahneman (1979), Kahneman ve diğerleri (1982), Benartzi ve Thaler, (1995), Shefrin, (2007), Kahneman (2011) gibi davranışsal finans disiplininde önde gelen araştırmacıların sıklıkla üzerinde durdukları konu başlıklarıdır.

Tablo’da yer verilen psikolojik faktörlerin bir kısmı, insanın doğası gereği sahip olduğu faktörleri (hırs, korku vb. duygular) ifade ederken diğer bir bölümü tamamen bilişsel olarak geliştirilen psikolojik faktörlerdir (kendine aşırı güven, iyimserlik vb. bilişsel önyargılar).

Bilişsel önyargıların, kısayolların veya sapmaların kısacası bilişsel hataların neden kaynaklandığının anlaşılması, kişilerin karar verme süreçlerinde maruz kaldıkları olumsuz etkilerin en aza indirilmesi için daha açık ve etkili çözümlerin geliştirilmesine olanak sağlayacaktır.

Bilişsel Hataların Kaynakları

Simon (1955) ve Haley ve Stumpfın (1989) yaptıkları çalışmalarda da belirttikleri gibi örgüt, finans ve yönetim üzerine çalışan bilim insanları, yönetsel karar vermenin saf rasyonel bir model olduğunu kabul etmişler ve daha çok bu hipotezi doğrulayacak çalışmalara ağırlık vermişlerdir. Bununla birlikte zaman içerisinde saf rasyonel karar vermeyi engelleyen çeşitli faktörler olduğu görülmüştür. Bunlar, rasyonel karar vermenin doğurduğu yüksek maliyetler (Simon 1979), karar vericilerin bilgi işleme sınırlılıkları (Abelson ve Levi 1985), yöneticiler tarafından benimsenen karar verme süreçlerindeki farklılıklar (Shafer 1986) ve karar vericilerin değer yargıları arasındaki farklılıklardır (Payne ve diğerleri, 1992). Rasyonel karar verme sürecinden sapmaları açıklayan en önemli modeller önyargılara ve hevristiklere odaklanmaktadır (Kahneman ve diğerleri, 1982; Schwenk 1988; Stevenson ve diğerleri, 1990).

Hersh Shefrin (2007) önyargıyı hata yapmaya olan yatkınlık olarak tanımlamaktadır. Bir başka deyişle önyargı, bilinçaltında yatan inançların etkisi ile karar verme eğilimidir. Literatüre bakıldığında birçok önyargı ve hevristik kalıplarının incelendiği görülmektedir. Bununla birlikte psikoloji literatüründe yer verilen önyargı ve hevristiklerden davranışsal finans ve Davranışsal Kurumsal Finans alanlarında incelenenler sınırlı sayıdadır.

Bilişsel önyargıların temel olarak üç nedenden dolayı ortaya çıktığı ileri sürülmektedir. Bunlardan birincisi, tercihler bazı normatif standartlar açısından yetersiz kalsa da, çoğu durumlarda faydalı sonuçlar alınmasını sağlayan kısayolların keşfedilmesini sağlar. İkincisi, eğer önyargılı çözümler problemlere adapte edilirken düşük hata maliyetleri ile sonuçlanıyorsa, önyargı düzeyi artabilir. Üçüncüsü ise eğer eldeki görev zihnin tasarladığının dışında farklı bir çözüm gerektiriyorsa önyargı düzeyi artabilir şeklinde ifade edilebilir. Aşağıdaki tabloda bilişsel önyargıların bu özelliklerinin yer aldığı sınıflandırma verilmiştir (Haselton, Nettle ve Andrews, 2005, s. 726).

Haselton ve diğerleri (2005), Tablo 2’ de yer alan önyargı kategorilerinin ne tamamen kapsayıcı ne de birbirlerini dışlayan bir özelliğe sahip olduğunu belirtmektedirler. Bu tablonun, bilişsel önyargılar ile ilgili yapılacak çalışmalarda, çalışmanın organize edilmesine katkı sağlayacağı düşüncesi ve önyargıların oluşma nedenlerine yönelik genel bir bakış açısı sağlama amacıyla hazırlandığını ifade etmektedirler.

Tablo 2: Bilişsel Önyargıların Sınıflandırılması

Önyargı Türü	Örnekler
Hevristik: Önyargı, evrimsel ya da bilgi işleme sınırlılıklarının bir sonucu olarak ortaya çıkar; mekanizmalar birçok durumda iyi çalışır, ancak sistematik yollarla hataya sevk etmeye de yatkındırlar.	<ol style="list-style-type: none">1. Klişelerin kullanımı2. Temel atıf hatası3. Tek nedenli karar stratejileri
Hata Yönetimi Önyargısı: Düşük maliyetli hataya karşı, öncelikli önyargının seçimi; hata oranları artmasına karşın net maliyetler düşer.	<ol style="list-style-type: none">1. İşitsel baş gösterme2. Yüksek cinsel algı (erkek)3. Düşük bağlılık algısı (kadın)4. Pozitif yanılmalılar
Eser: Belirli önyargılar ve hatalar araştırma stratejilerinin eserleridirler; bunlar uygunsuz normatif standartların uygulanmasından ya da insanların doğal olmayan ortamlara yerleştirilmesi sonucu ortaya çıkar.	<ol style="list-style-type: none">1. İstatistiksel tahminde, bazı durumlarda, baz oranın ihmal edilmesi.2. Onaylama önyargısı örnekleri

Kaynak: Haselton ve diğerleri, 2005, s. 726

Bireylerin karar verme ya da bir tercihte bulunma süreçlerinde bilişsel önyargı ve hevristik eğilimi sergilemeleri, insan doğasında var olan, temel yargılama ve tercih etme özelliklerinin bir sonucudur. İnsanlar karmaşık bilgi durumlarını yönetmek amacıyla basit önyargılar veya kısayollar geliştirmektedirler (Tversky ve Kahneman, 1973).

Bireylerin sergiledikleri davranışların çoğu beklenti teorisinin sonuçlarıdır. Bu teori, insanların belirsizlik içeren kararları nasıl çerçeveleyip değerlendirdiklerini açıklamaya yönelik olarak ortaya atılmıştır. Bireyler öncelikle belirli bir referans noktasına bağlı olarak potansiyel kazanç ve kayıpları açısından tercihlerini çerçevelemektedirler. İkinci olarak, bireyler potansiyel kazanç ve kayıplara, değer fonksiyonu (Kahneman ve Tversky, 1979) oluşturacak şekilde değer verirler (Nofsinger, 2011).

Değer fonksiyonuyla ilgili olarak bazı noktalara özellikle dikkat edilmesi gerekmektedir. Öncelikle değer fonksiyonu, kazançlar için konkav bir yapıdadır. İkinci olarak, kayıplar söz konusu olduğunda ise konveks bir duruma geçmektedir. Konkav bir değer fonksiyonunun anlamı şudur: Kişiler 500 TL kazandıkları takdirde kendilerini iyi hissederler. Eğer kazanç 1000 TL ye çıkarsa daha iyi hissedeceklerdir. Ancak, 1000 TL kazandıkları andaki hisleri, 500 TL kazandıkları andaki hislerinden 2 kat daha fazladır denilemez. Konveks bir değer fonksiyonunun yorumu ise şu şekildedir: Kişiler kaybettiklerinde ya da zarar ettiklerinde kötü hissederler ancak 2 kat kaybetmiş olmak onların 2 kat daha fazla üzüldükleri anlamına gelmemektedir. Üçüncüsü ise fonksiyonun kayıplar için kazançlara göre daha dik olduğudur. Kazanç ve kayıplar arasındaki bu asimetri kazanma ve kaybetme pozisyonları ile ilgili olarak farklı tepkiler verilmesine neden olur. Beklenti teorisinin bir başka önemli noktası ise, bireylerin aldıkları her bir finansal kararı ayrı ele alarak kazanç ve kayıplarını izlemeleri ve periyodik olarak pozisyonlarını yeniden gözden geçirmeleridir. Bu ayrı ele alınma durumu, mental muhasebe olarak adlandırılır (Nofsinger, 2011).

Finansal kararların psikolojisine ilişkin bir başka yaklaşımda ise, davranışsal önyargıların kaynaklarına göre kategorize edildiği görülmektedir (Hirshleifer, 2001). Buna göre, bilişsel hataların bir kısmı “kendini kandırma (self deception)” etkisinin bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Bunun sebebi, kişilerin kendilerini ortalamadan ya da olduklarından çok daha iyi olarak algılamaları ya da düşünmeleridir. “Kendini kandırma” ya da kendini olduğundan çok daha iyi görme davranışı, insanların başkalarını aldatmalarına ve bu sayede hayatın doğal akışı içerisinde kendilerine yer edinmelerine imkan tanımaktadır (Nofsinger, 2011).

Bilişsel hataların bir başka kaynağı ise hevristiklerdir. Bilişsel kaynaklar (hafıza, dikkat, bilgi işleme gücü vb. gibi) üzerindeki kısıtlar, insan beynini karmaşık analizleri kısayollar geliştirerek yapmaya zorlamaktadır. Karmaşık durumlarda çözüm üretme problemiyle karşı karşıya kalan bireyler hevristikler üreterek problemleri daha kısa ve etkili çözeceklerine inanırlar. Beklenti teorisi, karmaşık durumların ya da süreçlerin hevristikler aracılığıyla basitleştirilmesinin bir sonucudur. Bilişsel hataların üçüncü kaynağı ise kişilerin ruh halleridir. Bunların dışında, insan etkileşimi ve akran ya da meslektaş etkilerinin de finansal karar verme süreçlerinde etkili birer unsur oldukları belirtilmektedir. İnsanlar, birbirleriyle, edindikleri bilgileri ve bilgiler üzerinde geliştirdikleri düşünceleri ve yorumları paylaşırlar. Başkalarının düşünce ve yorumları hakkında elde edilen ipuçları, kişilerin kararları üzerinde etkili bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır (Nofsinger, 2011)

Davranışsal Önyargıların Finansal Kararlara Etkisi

Davranışsal finans araştırmalarına bakıldığında, çoğunlukla, davranışsal önyargıların, finansal piyasalarda işlem yapan bireysel yatırımcıların karar verme süreçleri üzerindeki etkisinin incelendiği görülmektedir. Yine davranışsal finans çalışmalarının üzerinde sıklıkla durduğu bir diğer konu piyasa anomalileridir. Bu anomaliler, geleneksel finans teorileriyle açıklanamaz nitelikte olması (Lai, 2011, s. 17) nedeniyle davranışsal finans çerçevesi içerisinde araştırılmaktadır.

Bununla birlikte, davranışsal önyargılar yalnızca yatırımcıların karar verme süreçlerini etkileyen bir unsur değildir. Yapılan çalışmalar finans alanında uzmanlaşmış kişilerin dahi bu etkilere maruz kaldıklarını ortaya koymaktadır. Çalışmanın bu bölümünde davranışsal önyargıların yatırımcıların piyasalarda yaptıkları işlemler üzerindeki etkisi literatürdeki çalışmalardan hareketle açıklanmaya çalışılacaktır. Bu kapsamda, uluslararası planda ve Türkiye’de yapılmış bazı çalışmalara değinilecektir.

Yatırımcılar ve Davranışsal Finans

Çalışmanın bundan önceki bölümlerinde de üzerinde durulduğu gibi, davranışsal finans yaklaşımı, özellikle finansal piyasalarda işlem ya da yatırım yapan bireylerin davranışlarını etkileyen ve bununla bağlantılı olarak finansal piyasalardaki anomalilere neden olan faktörlerin belirlenmesine ve analiz edilmesine odaklanmıştır.

Literatürde, bireylerin yaptıkları yatırımları kimin adına gerçekleştirdikleri baz alındığında iki tip yatırımcıdan söz edildiği görülmektedir. Bunlardan birincisi bireysel yatırımcılar, ikincisi kurumsal yatırımcılardır. Bireysel yatırımcılar finansal piyasalardaki işlemlerini kendi nam ve hesaplarına yapan ve işlem hacimleri düşük olan yatırımcılardır. Bireysel yatırımcı herhangi bir kurum adına işlem yaptığı takdirde bu sefer kurumsal yatırımcı söz konusu olur (Karan, 2001, s. 687; Barak, 2008, s. 31). Kurumsal yatırımcılar, bireylerin küçük miktarlardaki birikimlerinin ya da tasarruflarının birleştirilerek

ortak bir havuzda tutulduğu ve bu tutulan fonların gerektiğinde fon ihtiyaçlarının ya da açıklarının karşılanması için ekonomik birimlerin kullanımına tahsis edildiği, kullandıkları finansal enstrümanlar ile bu fonların, ekonomik yatırımlar arasında dengeli bir şekilde dağıtımının sağlandığı finansal kurumlardır (Ünal, 1995, s. 47). Başka bir tanıma göre ise kurumsal yatırımcılar, küçük yatırımcılar ile büyük yatırımcıların birikimlerini bir arada toplayarak finansal piyasalara sunan ve değerlendirilmesine imkan sağlayan kurumlardır (Tanör, 1999, s. 191).

Piyasalardaki yatırımcılara, yaptıkları işlemler baz alınarak bakıldığında ise iki tip yatırımcının varlığından söz edilmektedir. Bunlar arbitrajcılar ve gürültücülerdir. Arbitrajcılar tamamen rasyonel yatırımcı oldukları varsayılmaktadır, fakat gürültücülerin sistematik önyargılara konu olan yatırımcılar olduklarından bahsedilmektedir. De Long, Shleifer, Summer ve Waldmann (1990) gürültücülerin satın alım ya da piyasa portföyleriyle ilgili konularda ekonomistlerin önerilerini dikkate almadıklarını belirtmektedir. Bunun yerine kendi yaptıkları araştırmalara dayalı olarak bu tür işlemleri yönetmek tercihinde bulunmaktadırlar. Sonuçta portföylerini çeşitlendirmede başarısız olurlar. Bunun sebebi irrasyonel hareket ve önyargıların karar verme süreçleri üzerindeki etkisidir (Lai, 2011, s. 24).

İlk ortaya çıktığı dönemlerde, yatırımcı davranışlarının analiz edilmesine ya da davranışlardaki anomalilerin tespit edilip olumsuz etkilerinin en aza indirilmesine odaklanan davranışsal finans disiplini, finans alanının önde gelen bilim adamları tarafından eleştiri konusu olmuştur. Finans alanındaki baskın paradigmaya göre yatırımcılar finansal enstrümanlar bağlamında rasyoneldirler ve bu nedenle hiçbir sistematik önyargının etkisi altına girmezler. Piyasalar, etkinlik sınırlarının dışına çıksalar dahi, arbitraj işlemleri sonucunda, bir süre sonra tekrar etkin bir duruma geleceklerdir. Bu nedenle, kusursuz arbitrajı sınırlandıran engellerin olabileceği görüşünü destekleyen çalışmaların varlığına rağmen (Shleifer ve Vishny, 1997), arbitraj süreci, tamamen rasyonel davranış sergileyen piyasaların etkinliği için bir garanti olarak görülmüştür. Bugüne bakıldığında ise piyasalarda, zaman zaman yapılan çalışmalarla da gözlenen ve irrasyonel davranışların artması nedeniyle oluşan volatilitelerin sadece birer kısa dönemli etki olduğu görüşünün akademik çevrelerde hala geniş çapta kabul gördüğü bilinmektedir. Buna karşın, piyasalar etkin olsun ya da olmasın, arbitraj işlemlerini çeşitli nedenlerle sınırlandıran engellerin olduğu açıktır (Heaton, 2002).

Davranışsal finans, yatırımcılar ve piyasalar açısından ele alındığında uluslararası alanda çok sayıda ve önemli çalışmalar yapıldığı görülmektedir. Shefrin (2000), değer maksimizasyonu sürecinde iki önemli davranışsal engel olduğunu belirtmektedir. Bunlardan birincisi dışsal maliyetler olarak tanımladığı ve firmaya özgü değer yaratımını zayıflatma eğiliminde olan engellerdir. Bu maliyetler bilişsel kusurlar ve duygusal etkilerden dolayı meydana gelen yönetici hatalarıyla ilişkilidir. İkinci engel ise analistlerin ya da yatırımcıların davranışsal hatalarından kaynaklanmaktadır. Daniel, Hirshleifer ve Teoh (2002), piyasaların etkin olmadıkları görüşünü destekler nitelikteki çalışmalarında, yatırımcıların sahip oldukları önyargıların menkul kıymetlerin fiyatı üzerinde önemli ölçüde etkisinin olduğunu belirtmektedirler. Barberis ve Thaler (2003), özsermaye primi bilmecesi (equity premium puzzle)¹, aşırı

¹Bu kavram, Barberis ve Thaler'a göre hisse senetlerinin yatırımcılar için yüksek ortalama getirisi olan, tüketimdeki büyüme ile düşük kovaryansa sahip birer varlık gibi görünmelerine rağmen ellerinde tutmakta isteksiz davranmalarını ifade etmektedir. Özellikle, piyasa arzını tutabilmek amacıyla ciddi bir risk primi iştahı sergilediklerini ifade eder. Öz sermaye primi bilmecesi aynı zamanda, tahvil ve hisse senetlerinin ortalama getiri oranları arasındaki aşırı fark olarak da karakterize edilir. Barberis ve Thaler davranışsal finansın bu bilmeceyi iki farklı yaklaşımla ele aldığını belirtmektedirler. Bunlardan birincisi

volatilité, aşırı alım-satım, hisse senedi getiri tahmini gibi modelleri, “Beklenti Teorisi” ve inançlar gibi kişilerin sahip olduğu psikolojik faktörler bağlamında açıklamaya çalışmaktadır. Baker ve Wurgler (2006) bilişsel önyargıların hisse senedi piyasası üzerindeki etkisini incelemişlerdir.

Black (1986), De Long ve diğerleri (1990), Shleifer ve Vishny (1997), Barberis ve diğerleri (2001), Hirshleifer (2001) ve Subrahmanyam (2008) yatırımcıların rasyonel olmadıklarından piyasa etkinliğinden tam olarak söz edilemeyeceğini ve bu nedenle piyasalardaki fiyatların asıl değerlerinden ayrıştığını ileri süren araştırmacılardan bir diğer bölümüdür.

Uluslararası alanda yatırımcıların davranışsal önyargılarını konu alan çalışmalara da sıklıkla rastlamak mümkündür. Rasyonel portföy teorisi temelinde, yatırımcılar, portföylerinde yer alan her bir finansal varlığın ya da menkul kıymetin kendi değerini dikkate almak yerine, tüm portföyün getirisi üzerine odaklanmaktadır (Von Neumann ve Morgenstein, 1947; Savage, 1954). Bununla birlikte yatırımcılarda en azından, en düşük refah düzeyini garanti altına almak amacıyla, yatırımları parçalara ya da gruplara ayırma eğilimi de gözlemlenmektedir. Bu tarz eğilim sergileyen yatırımcıların çoğunlukla mental muhasebe önyargısı (Thaler, 1999; Barberis ve Huang, 2001) altında hareket ettikleri ifade edilmektedir. Bu durumun bazı yatırım şirketlerinin neden yatırım fonlarını ya da portföylerini çeşitlendirdiklerinin ya da bölümlendirdiklerinin bir açıklaması olarak da kabul edilebileceği belirtilmektedir (Rockenbach, 2004, s. 514).

Benartzi ve Thaler (1995), bazı yatırımcıların belirledikleri fiyatla cari hisse senedi fiyatlarını karşılaştırmışlardır. Birçok yatırımcının bir menkul kıymetin satın alma fiyatını kendi belirledikleri fiyat düzeyinde olmasını tercih ettiklerini ifade etmektedirler. Bu fiyat seviyesi yatırımcılar için dayanak ya da referans noktasıdır. Yatırımcılar bu düşünceden hareketle çoğunlukla menkul kıymetin fiyatının kendi dayanak noktalarına gelmesini beklerler ve bu andan itibaren alım veya satım işlemini gerçekleştirirler (Lai, 2011, s. 11). Bu tip yatırımcıların dayanak noktası önyargısı altında hareket ettikleri ifade edilmektedir (Aktaran: Lai, 2011, s. 11).

Davranışsal finans çerçevesinde, literatürde, üzerinde en çok durulan ön yargı ise kendine aşırı güven önyargısıdır. Kendine aşırı güven önyargısının finansal piyasaların işleyişi ve yatırımcıların davranışları temelindeki öncelikli varsayımı, yatırımcıların kendi yetenek, bilgi ve tecrübelerine olan aşırı güvenleridir (Michailova, 2010, s. 9). Bu önyargı, yatırımcıların karar verme süreçlerini etkileyen ana etkidir. Kendine aşırı güven önyargısının kaynağı, bireylerin, kendi yeteneklerine, bilgilerine ve riski önemsememeye olan aşırı güvenleridir. Kyle ve Wang (1997), çalışmalarında kendine aşırı güvenen yatırımcıların rasyonel yatırımcılardan daha yüksek beklenen getiri ve fayda elde edebileceklerini, bunun sebebinin kendine aşırı güvenin agresif yatırıma neden olması olarak ifade etmektedirler (Baker ve Nofsinger, 2010, s. 250). Bununla birlikte, zaman içerisinde piyasalar bu açığı kapatacaklarından, kendine aşırı güven önyargısının sağladığı bu avantaj, ilk harekete geçen kendine aşırı güven önyargısına sahip yatırımcılar için geçerlidir. Piyasadaki işlem hacmi, kendine aşırı güvenli yatırımcıların olduğu durumda oldukça yüksek düzeylerde gerçekleşebilmektedir (Lai, 2011, s. 10).

Kendine aşırı güven önyargısına sahip yatırımcıların, finansal piyasalarda yaptıkları işlemler üzerine yapılan çalışmaların ulaştığı ortak sonuç, bu tür yatırımcıların genel olarak riskli pozisyon

beklenti teorisi diğeri belirsizlikten kaçınmaz. Her iki yaklaşımın da popüler tercihlerin kaçınılmasına neyin neden olduğunu açıklamaya çalıştıkları belirtilir.

arak, rasyonel yatırımcılara göre daha büyük işlem hacimlerinde ve miktarlarda alım-satım yaptıkları şeklindedir. Ayrıca kendine aşırı güven önyargısı piyasalarda, olağanüstü işlem hacimlerine (De Bondt ve Thaler, 1985) ve aşırı fiyat volatilitesine neden olmaktadır (Scheinkman ve Xiong, 2003; Benos, 1998; Daniel ve diğerleri, 1998). Odean (1998) eksik rekabet piyasalarında, kendine aşırı güven önyargısının piyasa bozulmalarına neden olabildiğini ve piyasa dengesinin mevcut olduğu koşullarda, beklenen hacim, piyasa derinliği, fiyat volatilitesi ve etkin bilgi düzeyinin içerden bilgi sağlayan kişilerin kendine aşırı güven önyargılarının etkisi ile birlikte artacağını ifade etmektedir.

Davranışsal Kurumsal Finans

Davranışsal finans disiplini çerçevesinde ilk zamanlar sadece yatırımcıların kararlarını etkileyen davranışsal faktörler ya da rasyonel karar verme süreçlerinden sapma nedenleri üzerinde durulmuştur. Bu kapsamda finansal piyasalardaki öngörülemeyen, etkin piyasalar hipotezi gibi geleneksel finans teorileri ile açıklanamayan ve rasyonel bir şekilde oluşmayan fiyat hareketlerinin nedenleri incelenmiştir.

Oysa davranışsal finans yalnızca yatırımcı davranışlarını inceleyen bir bilim dalı değildir. Uluslararası planda yapılan çalışmalara bakıldığında bu alanın üzerinde önemle durduğu bir diğer konu, “Davranışsal Kurumsal Finans” çerçevesinde ele alınan davranışsal önyargıların ya da rasyonaliteden sapmaların firmalar ve firmalarda karar mekanizmasında görev alan bireyler üzerinde nasıl bir etkisinin olduğudur. Bu bağlamda Shefrin (1999), davranışsal finans disiplininin işletme finansı için faydalı ve yardımcı sonuçlar ortaya koyduğunu ifade etmektedir. Baker ve Nofsinger (2010) bu disiplinin amacını, yöneticiler arasında irrasyonel davranışların tartışılmasını sağlamak ve bu yolla sermaye varlıklarının yanlış fiyatlanması problemi gibi anomalileri daha gerçekçi açıklayabilmek şeklinde özetlemektedirler.

“İşletme yöneticileri, firmalarını ilgilendiren ve en önemli karar aşamalarından biri olan finansal kararları nasıl alırlar? Alınan bu finansal kararlar, firmayı ve paydaşları nasıl etkiler?” gibi soruların yanıtları saf rasyonalite kavramı açısından bakıldığında oldukça basittir. Geleneksel finansın klasik varsayımları olan fayda maksimizasyonu, homo economicus varsayımı ve matematiksel modellemeler bu soruların yanıtı için yeterli görülmektedir. Fakat aynı soruların cevapları Davranışsal Kurumsal Finansın baktığı çerçeveden o kadar da kolay görülmemektedir. Çünkü insan karmaşık bir varlıktır. Çok karmaşık çözümler yapan zihinsel süreçlere sahiptir. Bunun yanında duygusal ve sezgisel özellikleri, olayları değerlendirme aşamasında oldukça karmaşık hareket eder ve her olaya birbirinden farklı anlam yükleyebilir. Sahip olduğu yüksek bilişsel ve duygusal özellikleri ve yargılama özelliği insanın makinelerden ayrı olarak değerlendirilmesini gerekli kılar. Ekonomik hayat göz önüne alındığında yönetsel karar vericilerin söz konusu özelliklerini daha fazla kullandıkları öne sürülebilir.

Geleneksel ekonomik varsayımlara ve teorilere bakıldığında, optimal tercihlerin firmanın statüsü ya da karakteriyle ilişkili olduklarının ifade edildiği görülmektedir. Daha geniş bir anlamda yönetsel karar vericiler vekalet çatışmalarında kimliksiz ve homojen vekiller olarak tasvir edilmektedir (Graham, Harvey ve Puri, 2013). Bununla beraber birçok çalışma, bireysel yöneticilerin kurumsal kararları etkilediğini göstermiştir.

Geleneksel finans teorilerinin temel varsayımlarından birinin rasyonel birey olduğu daha önce de belirtilmişti. Bu kavram firma yöneticileri veya sahipleri için de geçerli bir varsayım olarak kabul görmektedir.

Davranışsal finans literatürü, yönetici ve firma karar vermeleri konusuna bu kararlar üzerinde etkisi olan önyargıların ya da hevristiklerin incelenmesi bağlamında yaklaşmaktadır. Bu çabalar Davranışsal Kurumsal Finans başlığı altında toplanmaktadır. Özet olarak, davranışsal finans, yatırımcı irrasyonallitesi/bilişsel önyargısına etkin piyasalar ya da sermaye varlıklarını fiyatlandırma modeli gibi geleneksel finans teorilerinin bir eleştirisi olarak odaklanırken, Davranışsal Kurumsal Finans firma yöneticilerinin ya da sahiplerinin irrasyonallitesi/bilişsel önyargısına firma finansal kararları bağlamında yaklaşmaktadır.

Karar verme firmaların en önemli fonksiyonlarından biridir. Firmalarda karşı karşıya kalınan en önemli karar verme durumları ise finansal kararlarla ilgilidir. İnsan faktörünün söz konusu olduğu tüm organizasyonlarda olduğu gibi firmalarda da karar verme süreçleri, ciddiye alınması ve emin adımlarla yürütülmesi gereken hayati öneme sahip bir süreçtir. Firma yöneticileri, faaliyetlerine devam ettikleri süre boyunca sürekli olarak karar verme aşamalarıyla karşı karşıya kalmaktadırlar. Bu kararlar tüm paydaşların faydasını maksimum yapacak şekilde alınmalıdır.

Baltaş (2011)'in belirttiği gibi, firmalarda alınacak kararların bireysel hedeflerden ziyade kurumsal hedeflere yönelik stratejileri yansıtması gerekir. Dolayısıyla yöneticilerin verecekleri her türlü karar, doğrudan firmayı ve paydaşlarını etkileyecektir. Bu nedenle yöneticilerin karar verme süreçleri üzerinde etkili olan faktörlerin mümkün olduğunca çok yönlü incelenmesi önemlidir. Bu bağlamda, firma yöneticilerinin ve/veya sahiplerinin karar verme süreçleri üzerinde, psikolojik ve davranışsal faktörlerin olası etkisinin göz önüne alınmasının, daha etkin sonuçlar elde edilmesine yardımcı olacak bir unsur olduğu düşünülmektedir.

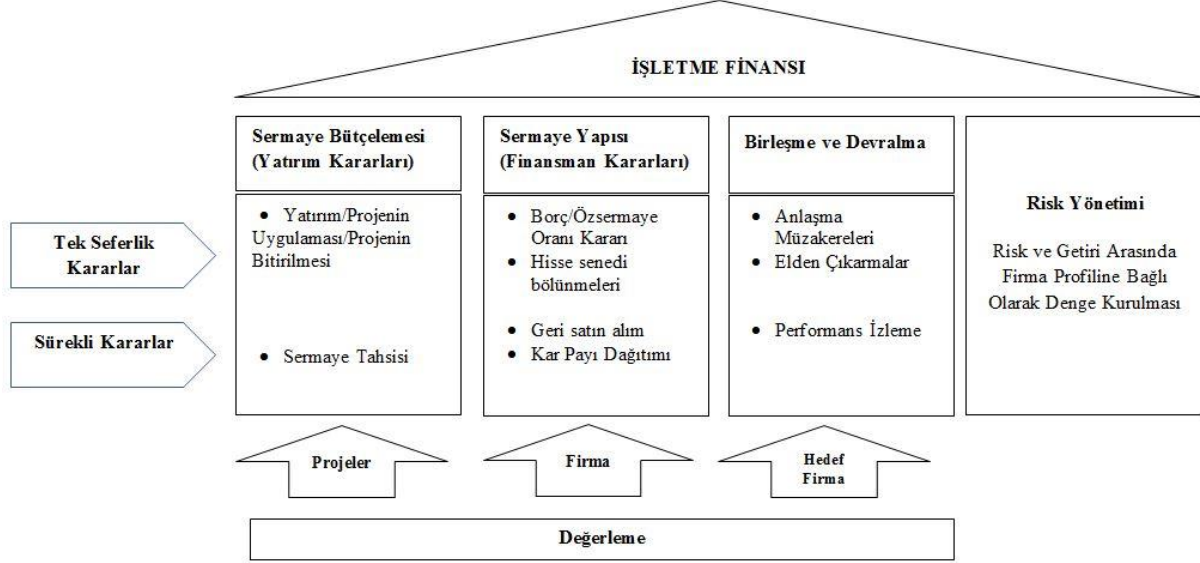
Görüldüğü üzere firmalardaki karar mekanizmalarının merkezinde yer alan yöneticilerin psikolojik faktörlerinin aldıkları kararlardaki etkisi konusu, ihmal edilmiş bir durum arz etmektedir. Yöneticilerin, karar verme süreçlerindeki davranışsal faktörlerin etkisinin dikkate alınması, aynı zamanda daha etkili firma faaliyetlerine zemin hazırlayacak ve rasyonel kararlardan sapmaların oluşturduğu olumsuz etkilerin en aza indirilmesine yardımcı olacaktır.

Malmendier ve Zheng'in de (2012) çalışmalarında belirttikleri gibi, uluslararası alanda yapılan çalışmalardan oluşan finans ve Davranışsal Kurumsal Finans literatürüne bakıldığında, firmaların, yatırım, satın alma-birleşme, sermaye yapısı, kar dağıtımı, sermaye bütçelemesi vb. finansal kararları üzerindeki yöneticilerin karakteristik özelliklerinin ve önyargılarının etkisini inceleyen çalışmaların sayısının her geçen gün arttığı görülmektedir. Yazarlar çalışmalarında, bu konudaki literatürün büyük bir bölümünün İngilizce'de “chief executive officers (CEO)” olarak adlandırılan üst düzey firma yöneticileri üzerine yapılmış çalışmalardan oluştuğunu (Carpenter ve Weikel, 2011) ifade etmektedirler. Literatürün diğer bölümünün ise “chief financial officers (CFO)” olarak adlandırılan finans yöneticilerinin davranışlarının ve önyargılarının analizi üzerine yoğunlaştığını (Ben-David, Graham ve Harvey, 2007; 2010) ifade etmişlerdir.

Finans literatürü, ampirik çalışmaların bir sonucu olarak rasyonel olmayan davranış kalıplarını yapılarına dahil eden modeller geliştirme üzerine her geçen gün daha fazla odaklanmaktadır (Shefrin, 2000; Hirshleifer, 2001). Bu bağlamda yapılan çalışmalar, davranışsal önyargıların firmalarda alınan finansal kararlar üzerinde etkili olduğunu belgelemektedir (Malmendier ve Tate, 2008; Corderio, 2009; Deshmukh, Goel ve Howe, 2010; Hirshleifer, Low ve Teoh, 2010; Malmendier, Tate ve Yan, 2011).

Shefrin (2007), Baker ve Wurgler (2011), psikolojik ve davranışsal faktörlerin firmalarda etkiledikleri finansal karar alanlarını Şekil 3’ de görüldüğü gibi ifade etmişlerdir (Vrabel, 2015, s. 16).

Şekil 3: Finansın Temel Karar Alanları



Kaynak: Shefrin, 2007; Baker ve Wurgler, 2011; Vrabel, 2015

Shefrin, 2007 yılında yaptığı çalışmada önyargıları, kurumsal karar vermeler açısından önemli gördüğü üç kategoride topladığı görülmektedir. Bunlar; hevristikler, önyargılar ve çerçeveleme etkisidir. Tablo 3’ de Shefrin tarafından yapılmış ve psikolojik önyargıların Davranışsal Kurumsal Finans alanında yapılan çalışmalarda kullanımlarını gösteren gruplandırma yer almaktadır. Bu tablo daha çok özet niteliğindedir.

Tablo 3: Davranışsal Kurumsal Finans Alanında İncelenen Psikolojik Önyargı Kategorileri

Önyargılar	Hevristikler	Çerçeveleme Etkisi
Aşırı İyimserlik	Temsiliyet	Kayıptan Kaçınma
Kendine Aşırı Güven	Kullanılabilirlik	Kesin Kayıptan Kaçınma
Onaylama Önyargısı	Dayanak Noktası	Beklenti Teorisi
Kontrol Yanılsaması	Etki ya da Duygu	
Kayıptan Kaçınma		

Kaynak: Shefrin, 2007

Sonuç ve Değerlendirme

Geleneksel finans teorisi, finansal aktörlerin rasyonel olduğunu ve piyasalarda oluşan fiyatların bir standardı olduğunu varsayar. Piyasalarda işlem gerçekleştiren aktör rasyonelitesinin önemli bileşenleri ise beklenen fayda ve Bayes teorisidir (Glaser, Nöth ve Weber, 2003). Kahneman ve Tversky (1973), yatırımcıların belirsiz sonuçları öngörmeye Bayes Teorisini ve diğer benzer olasılık teorilerini sistematik olarak ihlal ettiklerini tespit etmişlerdir. Peki ya söz konusu aktörler sanıldığı gibi rasyonel

değil de irrasyonel veya en fazla sınırlı rasyonel iseler bu durum finansal piyasalar üzerinde önemli etkilere yol açar mı? Bu sorunun cevabına yönelik çalışmalar davranışsal finansın temel uğraşısı olmuştur.

Psikoloji alanındaki araştırmalar, bireylerin çeşitli psikolojik faktörlerin etkisi altında kalarak karar verme davranışlarını şekillendirdiklerini belgelemiştir. Bu önyargılar finansal piyasalarda işlem yapan yatırımcılar ile firmalarını ilgilendiren stratejik finansal kararlar alan yöneticiler için de geçerlidir. Önyargılar, kararlara ve sahip olduğumuz tercihlere ulaşmak için bilgiyi nasıl işlediğimizle ilişkilidir.

Cardes, Cronley ve Cline, (2014) ekonomik ve finansal sistem içerisindeki aktörlerin davranışsal özelliklerinin önemine binaen somut bir örnek olarak 2008 yılında ABD’li finans devi Lehman Brothers’ın iflasını açıklamasıyla başlayan ve etkileri uzun süre devam eden küresel ekonomik krizi vermektedirler. Kriz döneminde görüldüğü gibi zaman zaman büyük firmaları yöneten üst düzey yöneticilerin dahi çok basit hatalar yaparak önemli derecede olumsuz sonuçlara yol açabilmektedirler. Peki, nasıl oluyor da geleneksel finans teorilerinin iddia ettiği gibi sınırsız bilgi işleme kapasitesine sahip “rasyonel bireyler” tarafından yönetilen Lehman Brothers ve Merrill Lynch² gibi devasa firmalar, kusursuz ekonomi modelleri ile etkin piyasaların çevrelediği mükemmel finansal ve ekonomik sistem içerisinde, büyük ekonomik felaketlere yol açabiliyorlar?

Bu çalışmada finans literatüründe son yıllarda kendisine geniş bir alan bulmaya başlayan davranışsal finans ve davranışsal kurumsal finans konuları ile ilgili genel bilgiler verilmeye çalışılmıştır. Özellikle söz konusu alanların temellerine inilerek gördükleri ilginin altında yatan sebeplere ışık tutulmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda davranışsal finansın psikolojik temellerini oluşturan bilişsel ve davranışsal önyargılar ve hevristikler açıklanmaya çalışılmıştır.

KAYNAKÇA

- Abelson, R. P. ve Levi, A. (1985). *Decision making and decision theory*. Handbook of social psychology, 1, 231-309.
- Atkinson, R.E.E. Smith, D.J. Bem ve S.N. Hoeksemaç. (1996). *Psikolojiye giriş* (Çev.: Yavuz Alogan) 12. Edition, USA.
- Baker, H. K. ve Nofsinger, J. R. (Eds.). (2010). *Behavioral finance: investors, corporations, and markets*(Vol. 6). John Wiley & Sons.
- Baker, M. ve Wurgler, J. (2006). Investor sentiment and the cross-section of stock returns. *The Journal of Finance*, 61(4), 1645-1680.
- Baker, M. ve Wurgler, J. (2011). *Behavioral corporate finance: An updated survey* (No. w17333). National Bureau of Economic Research.<http://www.nber.org/papers/w17333.pdf>
- Baker, M., Ruback, R. ve Wurgler, J. (2004). *Behavioral corporate finance: A survey*. In *The Handbook of Corporate Finance: Empirical Corporate Finance*, Espen Eckbo (Ed.). New York: Elsevier/North Holland.<http://down.cenet.org.cn/upfile/10/2008725123226110.pdf#page=172>
- Baltaş, Z., (2011), Karar vermenin psikolojisi, *Kaynak Dergisi*, Sayı 46, Nisan-Haziran.
- Barak, O. (2008). İMKB’de aşırı reaksiyon anomalisi ve davranışsal finans modelleri kapsamında

² ABD merkezli ve dünya çapından faaliyet gösteren en büyük yatırım bankalarından biridir.

- değerlendirilmesi. *İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 10(1), 1-24.
- Barberis, N. ve Huang, M. (2001). Mental accounting, loss aversion, and individual stock returns. *The Journal of Finance*, 56(4), 1247-1292.
- Barberis, N. ve Thaler, R. (2003). *A survey of behavioral finance*. Handbook of the Economics of Finance, Volume 1, Part B, Pages 1053–1128.
- Barberis, N., Huang, M. ve Santos, T. (2001). Prospect theory and asset prices. *The Quarterly Journal of Economics*, 116(1), 1-53.
- Benartzi, S. ve Thaler, R. (1995). Myopic loss aversion and the equity premium puzzle. *Quarterly Journal of Economics*. 110: 1, pp. 73-9
- Ben-David, I., Graham, J. R. ve Harvey, C. R. (2007). *Managerial overconfidence and corporate policies* (No. w13711). National Bureau of Economic Research.<http://www.nber.org/papers/w13711.pdf>
- Ben-David, I., Graham, J. R. ve Harvey, C. R. (2010). Managerial miscalibration (No. w16215). National Bureau of Economic Research.https://faculty.fuqua.duke.edu/~charvey/Research/Working_Papers/W105_Managerial_miscalibration.pdf
- Black, F. (1986). Noise. *The Journal of Finance*, 41(3), 529-543.
- Buchanan, D. ve Huczynski, A. (2004). *Organizational behaviour*. An Introductory Text. FT Prentice Hall, 441.
- Camerer, C. F. ve Malmendier, U. (2004). *Behavioral organizational economics*. Behavioral Economics and Its Applications, Princeton University Press, Princeton and Oxford.http://eml.berkeley.edu/~ulrike/Papers/BEO_chap7.pdf (Erişim:11/04/2015)
- Camerer, C. F.,& Malmendier, U. (2007). Behavioral organizational economics. Behavioral Economics and Its Applications, Princeton University Press, Princeton and Oxford.
- Camerer, C. ve Loewenstein, G. (2004). *Behavioral economics: Past, present, future*. Princeton: Princeton University Press
- Carpenter, M. A. ve Weikel, M. K. (Eds.). (2011). *The handbook of research on top management teams*. Edward Elgar Publishing.
- Cordeiro, L., (2009) *Managerial overconfidence and dividend policy*, Available at SSRN:<http://ssrn.com/abstract=1343805> or <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.1343805>
- Cornicello, G. (2004), *Behavioural finance and speculative bubble*, Doctoral dissertation, University of Bocconi
- Daniel, K., Hirshleifer, D. ve Teoh, S. H. (2002). Investor psychology in capital markets: Evidence and policy implications. *Journal of monetary economics*, 49(1), 139-209.
- Datta, S., Iskandar-Datta, M. ve Raman, K. (2003). Value creation in corporate asset sales: The role of managerial performance and lender monitoring. *Journal of Banking & Finance*, 27(2), 351-375.
- Selody, K. (2010). *Board independence and the gender pay gap for top executives* (CRI 2010-013). Retrieved [insert date] from Cornell University, ILR School, Compensation Research Initiative site: <http://digitalcommons.ilr.cornell.edu/cri/16>
- De Bondt, W. F. ve Thaler, R. (1985). Does the stock market overreact?. *The Journal of finance*, 40(3), 793-805.

- De Long, J. B., Shleifer, A., Summers, L. H. ve Waldmann, R. J. (1990). Noise trader risk in financial markets. *Journal of political Economy*, 703-738.
- DeLong, J. Bradford, Andrei Shleifer, Lawrence H. Summers ve Robert J. Waldmann, 1990, Positive feedback investment strategies and destabilizing rational speculation, *Journal of Finance* 45, 379-395.
- Deshmukh, S., Goel, A. M. ve Howe, K. M. (2010). *CEO overconfidence and dividend policy*. Available at SSRN: <http://ssrn.com/abstract=1496404> or <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.1496404>
- Dow, J. ve G. Gorton, 1994, Arbitrage chains, *Journal of Finance* 49, 819-849.
- Döm, S. (2003), Yatırımcı Psikolojisi, İstanbul: Değişim Yayınları.
- Fairchild, R. (2010). Behavioural corporate finance: existing research and future directions. *International Journal of Behavioural Accounting and Finance*, 1(4), 277-293.
- Frankfurter, G. M. ve McGoun, E. G. (2000). Market efficiency or behavioral finance: The nature of the debate. *The Journal of Psychology and Financial Markets*, 1(3-4), 200-210.
- Fuller, R. J. (1998). Behavioral finance and the sources of alpha. *Journal of Pension Plan Investing*, 2(3), 291-293.
- Fuller, R.J. (2000), *Behavioral finance and the sources of alpha*. Working Paper.
- Gazel, S., (2014), *Davranışsal finans (psikolojik eşik ve önyargılar)*, Ankara: Detay Yayıncılık.
- Gilovich, T., Griffin, D. ve Kahneman, D. (2002). *Heuristics and biases: The psychology of intuitive judgment*. Cambridge University Press.
- Glaser, M., Nöth, M., & Weber, M. (2003). *Behavioral finance. Rationalitätskonzepte, Entscheidungsverhalten und ökonomische Modellierung*, 3., https://ub-madoc.bib.uni-mannheim.de/2770/1/dp03_14.pdf
- Graham, J. R., Harvey, C. R. ve Puri, M. (2013). Managerial attitudes and corporate actions. *Journal of Financial Economics*, 109(1), 103-121.
- Haley, U. C. ve Stumpf, S. A. (1989). Cognitive trails in strategic decision-making: linking theories of personalities and cognitions. *Journal of Management Studies*, 26(5), 477-497.
- Haselton, M. G., Nettle, D. ve Andrews, P. W. (2005). *The evolution of cognitive bias*. The handbook of evolutionary psychology, 724-746.
- Heaton, J. B. (2002). *Managerial optimism and corporate finance*. Financial management, 31(2), 33-45.
- Hirshleifer, D. (2001). Investor psychology and asset pricing. *The Journal of Finance*, 56(4), 1533-1597.
- Hirshleifer, David, Siew Hong Teoh ve Angie Low, (2010), *Are overconfident CEOs better innovators?*. Working paper, University of California, Irvine.
- Jurevičienė, D. Ve Ivanova, O. (2013). Behavioural Finance: Theory and Survey. *Science–Future of Lithuania/Mokslas–Lietuvos Ateitis*, 5(1), 53-58.
- Kahneman, D. (1992). Reference points, anchors, norms, and mixed feelings. *Organizational Behavior and Human Decision Processes*, 51(2), 296-312.
- Kahneman, D. (2003). *Maps of bounded rationality: Psychology for behavioral economics*. American economic review, 1449-1475.
- Kahneman, D. Ve Tversky, A. (1979). Prospect theory: An analysis of decision under risk. *Econometrica: Journal of the Econometric Society*, 263-291.
- Kahneman, D. ve Tversky, A. (1979). Prospect theory: An analysis of decision under risk. *Econometrica: Journal of the Econometric Society*, 263-291.

- Kahneman, D. Ve Tversky, A. (1984). Choices, values, and frames. *American psychologist*, 39(4), 341.
- Kahneman, D., & Egan, P. (2011). *Thinking, fast and slow (Vol. 1)*. New York: Farrar, Straus and Giroux.
- Kahneman, D., & Tversky, A. (1972). *Subjective probability: A judgment of representativeness*. In *The Concept of Probability in Psychological Experiments* (pp. 25-48). Springer, Dordrecht.
- Kahneman, D., & Tversky, A. (1973). On the psychology of prediction. *Psychological Review*, 80(4), 237-251.
- Kahneman, D., & Tversky, A. (1982). The psychology of preferences. *Scientific American*, 246(1), 160-173.
- Kahneman, D., Slovic, P. ve Tversky, A. (1982). *Judgement under uncertainty: Heuristics and biases*. Cambridge University Press, Cambridge, UK.
- Kahneman, D., Slovic, P. ve Tversky, A. (1982). *Judgement under uncertainty: Heuristics and biases*. Cambridge University Press, Cambridge, UK.
- Karan, B. (2001). *Yatırım analizi ve portföy yönetimi*, Ankara: Gazi Kitabevi.
- Kardes, F., Cronley, M. ve Cline, T. (2014). *Consumer behavior*. Cengage Learning.
- Lai, L. (2011), *Behavioral biases in corporate financial decision making*, Bachelor Thesis Finance, Tilburg University, International Business.
- Malmendier, U. ve Tate, G. (2008). Who makes acquisitions? CEO overconfidence and the market's reaction. *Journal of financial Economics*, 89(1), 20-43.
- Malmendier, U. ve Zheng, H. (2012). *Managerial duties and managerial biases*. University of California at Berkeley Working Paper.
- Malmendier, U., Tate, G. ve Yan, J. (2011). Overconfidence and early-life experiences: the effect of managerial traits on corporate financial policies. *The Journal of finance*, 66(5), 1687-1733.
- McMahon, R. G. P., (2006). *Behavioural finance*, Entrepreneurial Cognition and SME Financial Management, Working Paper Number: 06-3, School of Commerce, Flinders University.
- Miller, M. H. (1986). Behavioral rationality in finance: The case of dividends. *Journal of Business*, S451-S468
- Nisbett, R. Ve Ross L., (1980), *Human inference: Strategies and shortcomings of social judgment*, Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall.
- Nofsinger, J. R. (2011). *The psychology of investing*. 4. Baskı, New Jersey: Prentice Hall.
- Özerol, H. (2011), *Davranışsal finans: Bireysel yatırımcıların nasıl davranacakları belli olmaz*, Elma yayınevi.
- Park, H. ve Sohn, W. (2013). Behavioral finance: A survey of the literature and recent development. *Seoul Journal of Business*, 19(1), 3.
- Payne, J. W., Bettman, J. R. ve Johnson, E. J. (1988). Adaptive strategy selection in decision making. *Journal of Experimental Psychology: Learning, Memory, and Cognition*, 14(3), 534.
- Payne, J. W., Bettman, J. R. ve Johnson, E. J. (1992). Behavioral decision research: A constructive processing perspective. *Annual Review of Psychology*, 43(1), 87-131.
- Pimenta, A. ve Fama, R. (2014). *Behavioral finance: a bibliometric mapping of academic publications in usa since 1993*. Available at SSRN 2406763.
- Pitz, G. F. ve Sachs, N. J. (1984). Judgment and decision: Theory and application. *Annual Review of Psychology*, 35(1), 139-164.
- Ricciardi, V. ve Simon, H. K. (2000). What is behavioral finance?. *Business, Education & Technology*

- Journal*, 2(2), 1-9.
- Ritter, J. R. (2003). Behavioral finance. *Pacific-Basin Finance Journal*, 11(4), 429-437.
- Rockenbach, B. (2004). The behavioral relevance of mental accounting for the pricing of financial options. *Journal of economic behavior & organization*, 53(4), 513-527.
- Savage, L.J. (1954), *The foundations of statistics*. New York: John Wiley.
- Schwenk, C. R. (1988). The cognitive perspective on strategic decision making. *Journal of management studies*, 25(1), 41-55.
- Sefil, S. ve Çilingiroğlu, H., K., (2011), Davranışsal finansın temelleri: Karar vermenin bilişsel ve duygusal eğilimleri, *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10 (19), 247-268.
- Sewell, M., (2010), *Behavioural finance*, Available online at: <http://www.behaviouralfinance.net/behavioural-finance.pdf>
- Shafer, G. (1986). Savage revisited. *Statistical science*, 1(4), 463-485.
- Shefrin, H. (1999). Irrational exuberance and option smiles. *Financial Analysts Journal*, 91-103.
- Shefrin, H. (2000). *Beyond greed and fear: Understanding behavioral finance and the psychology of investing*. Oxford University Press.
- Shefrin, H. (2001). Behavioral corporate finance. *Journal of Applied Corporate Finance*, 14(3).
- Shefrin, H. (2007, June). Behavioral finance: biases, Ortalama-variance returns, and risk premiums. *In CFA Institute Conference Proceedings Quarterly*, 24(2), 4-12.
- Shiller, R. J. (2003). From efficient markets theory to behavioral finance. *Journal of economic perspectives*, 83-104.
- Shleifer, A. ve Vishny, R. W. (1997). The limits of arbitrage. *The Journal of Finance*, 52(1), 35-55.
- Simon, H. A. (1955). A behavioral model of rational choice. *The Quarterly Journal of Economics*, 99-118.
- Simon, H. A. (1957). *Models of man; social and rational*. Oxford, England: Wiley.
- Simon, H. A. (1979). *Rational decision making in business organizations*. The American economic review, 493-513.
- Statman, M. (1999). Behavioral finance: Past battles and future engagements. *Financial Analysts Journal*, 55(6), 18-27.
- Stevenson, M. K., Busemeyer, J. R. ve Naylor, J. C. (1990). *Judgment and decisionmaking theory*. In MD Dunnette & LM Hough (Eds.), *Handbook of industrial and organizational psychology* (Vol. 1, pp. 283-374). Palo Alto, California: Consulting Psychologists Press.
- Tanör, R. (1999). *Türk Sermaye Piyasası, 1. Cilt* (Taraflar).
- Thaler, R. (1985). Mental accounting and consumer choice. *Marketing Science*, 4(3), 199-214.
- Thaler, R. H. (1999). Mental accounting matters. *Journal of Behavioral Decision Making*, 12(3), 183-206.
- Tversky, A. Ve Kahneman, D. (1973). Availability: A heuristic for judging Frekans (Sıklık) and probability. *Cognitive Psychology*, 5(2), 207-232.
- Tversky, A. ve Kahneman, D. (1974). Judgment under uncertainty: Heuristics and biases. *Science*, 185(4157), 1124-1131.
- Tversky, A. ve Kahneman, D. (1992). Advances in prospect theory: Kümülatif representation of uncertainty. *Journal of Risk and Uncertainty*, 5(4), 2
- Tversky, A., & Kahneman, D. (1971). Belief in the law of small numbers. *Psychological Bulletin*, 76(2), 105-110.

- Tversky, A., & Kahneman, D. (1981). The framing of decisions and the psychology of choice. *Science*, 211(4481), 453-458.
- Tversky, A., & Kahneman, D. (1983). Extensional versus intuitive reasoning: The conjunction fallacy in probability judgment. *Psychological Review*, 90(4), 293-315.
- Ünal, T., (1995), *Gelişmekte olan piyasalar ve kurumsal yatırımcılar*, İMKB Yayınları, No:7, İstanbul.
- Von Neumann, J., & Morgenstern, O. (1947). *Theory of games and economic behavior*, 2nd rev.
- Vrabel, D., (2015), *Behavioral biases and their impact on corporate finance: Overview of literature and implications for valuation, corporate governance and corporate strategy*, Master Thesis, HEC Paris, MSc International Business CEMS.
- Wilke A. and Mata R. (2012) Cognitive Bias. In: V.S. Ramachandran (ed.) *The Encyclopedia of Human Behavior*, vol. 1, pp. 531-535. Academic Press.



INTERNATIONAL

JOURNAL of HUMAN STUDIES

ULUSLARARASI İNSAN ÇALIŞMALARI DERGİSİ

ISSN: 2636-8641

Cilt/VOLUME 1

Sayı/ISSUE 2

Yıl/YEAR: 2018

Gönderim: 28-10-2018 – Kabul: 19-12-2018

A Research of Factors Affecting Foreign Direct Investments Using Multivariate Statistical Methods

Doğrudan Yabancı Yatırımları Etkileyen Faktörlerin Çok Değişkenli İstatistiksel Yöntemler ile İncelenmesi

Özlem YORULMAZ¹
Selay GİRAY YAKUT²
Burcu KOCARIK GACAR³

Abstract

Foreign investments are examined in two parts, namely direct and indirect foreign investments. Indirect foreign investments are expressed as hot money or portfolio investments from one country to another; and also foreign direct investments are investments made by international investors in a country by establishing production facilities such as factories, opening branches, acquiring a building or purchasing an existing company in whole or in part. With the effect of globalization, information, services and capital movements have gained momentum among countries, and as a result of this, the effect of globalization on the growth and development process of countries

Öz

Yabancı yatırımlar, doğrudan ve dolaylı yabancı yatırımlar olmak üzere iki kısımda incelenmektedir. Dolaylı yabancı yatırımlar, bir ülkeden başka bir ülkeye olan sıcak para ya da portföy yatırımları olarak ifade edilirken; doğrudan yabancı yatırımlar, uluslararası yatırımcıların bir ülkeye fabrika gibi üretim tesisleri kurarak, şube açarak, taşınmaz edinerek veya var olan bir şirketi tamamen ya da kısmen satın alarak yaptıkları yatırımlardır. Küreselleşmenin etkisi ile ülkeler arasında bilgi, hizmet ve sermaye hareketleri hız kazanmış ve bunun bir sonucu olarak da ülkelerin büyüme ve kalkınma süreçlerinde doğrudan yabancı yatırımların etkisi ön plana çıkmıştır. Doğrudan

¹Özlem Yorulmaz, Doç. Dr., İstanbul Üniversitesi, İktisat Fakültesi, Ekonometri Bölümü, yorulmaz@istanbul.edu.tr, Orcid: 0000-0003-1029-5749

²Selay Giray Yakut, Doç. Dr., Marmara Üniversitesi, İktisat Fakültesi, Ekonometri Bölümü, selaygiray@marmara.edu.tr, Orcid: 0000-0003-4002-7956

³Burcu Kocarik Gacar, Arş. Gör., Manisa Celal Bayar Üniversitesi, İİBF, Ekonometri Bölümü, burcu.kocarik@cbu.edu.tr, Orcid: 0000-0001-5944-4456

has become prominent. Foreign direct investments bring new technology and provide permanent social and economic benefits to the investing countries. In this study, the macroeconomic, social and institutional variables, particularly the democracy index and the transparency index that emphasized having an effect on foreign direct investments in the literature were evaluated using multivariate statistical methods instead of an econometric point of view. The study is based on the World Bank 2014 dataset and involves three country groups namely, OECD, Middle East and Latin American countries. In the first phase of the study, the units were taken as variables and the relationship between various macroeconomic, social and institutional variables were investigated considering the three country groups using a multidimensional scaling technique. In the second stage, homogeneous country groups were determined by cluster analysis. According to the findings, variables affecting the foreign direct investment for the Middle East and Latin American countries are institutional variables namely, political stability, level of corruption and democracy. Considering the variables affecting Foreign direct investment, the pattern of Turkey is similar to some of the Middle Eastern countries namely Jordan, Lebanon, Israel and Tunisia as well as OECD country Korea.

Keywords: *Foreign Direct Investments, Multidimensional Scaling, Clustering Analysis, OECD, Middle East, Latin America*

yabancı yatırımlar, yatırım yapılan ülkeye yeni teknoloji getiren, sosyal ve ekonomik fayda sağlayan kalıcı yatırımlardır. Bu çalışmada, literatürde doğrudan yabancı yatırımlar üzerinde etkisi olduğu vurgulanan değişkenler ekonometrik bir bakış açısıyla değerlendirilmek yerine çok değişkenli istatistiksel yöntemler ile değerlendirilmiştir. Dünya Bankası 2014 yılı verilerinden hareketle OECD, Ortadoğu ve Latin Amerika ülkeleri incelemeye alınmıştır. Çalışmanın ilk aşamasında birimler değişkenler olarak alınmış ve doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını etkileyen çeşitli makro ekonomik, sosyal ve kurumsal dinamikler arasındaki ilişki dikkate alınarak Ortadoğu, OECD ve Latin Amerika ülkelerinden oluşan bu üç farklı ülke grubu, uzaklıklar matrisine dayanan bir boyut indirgeme tekniği olan çok boyutlu ölçekleme ile kıyaslanmıştır. İkinci aşamada ise ilgilenilen ülke grupları içerisindeki homojen ülke grupları, kümeleme analizi ile belirlenmiş ve bulgular değerlendirilmiştir. Ortadoğu ve Latin Amerika ülkelerinde doğrudan yabancı yatırımları etkileyen değişkenlerin makro ekonomik değişkenler olmadığı, politik istikrar, yolsuzluk düzeyi ve demokrasi gibi değişkenlerin belirleyici olduğu görülmüştür. Türkiye'nin doğrudan yabancı yatırımlar açısından Ortadoğu ülkelerinden Ürdün, Lübnan, İsrail ve Tunus ile benzer yapıda olduğu; OECD ülkelerinden ise Kore ile doğrudan yabancı yatırımlar ve ilişkili faktörler bakımından benzer yapı sergilediği saptanmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Doğrudan Yabancı Yatırımlar, Çok Boyutlu Ölçekleme, Kümeleme Analizi, OECD, Ortadoğu ve Latin Amerika*

Giriş

Ekonomik sınırların ortadan kalkmasıyla birlikte, herhangi bir ülkeye başka bir ülkeden yatırımlar görülebilmektedir. Bu yatırımlar, yabancı yatırımlar olarak adlandırılmakla birlikte, doğrudan ve dolaylı yabancı yatırımlar olmak üzere iki kısımda incelenebilmektedir. Dolaylı yabancı yatırımlar, bir ülkeden başka bir ülkeye olan sıcak para ya da portföy yatırımları olarak ifade edilirken; doğrudan yabancı yatırımlar ise uluslararası yatırımcıların bir ülkeye fabrika gibi üretim tesisleri kurarak, şube açarak, taşınmaz edinerek veya var olan bir şirketi tamamen ya da kısmen satın alarak yaptıkları yatırımlar olarak tanımlanabilmektedir.

Bir ülkede doğrudan yabancı yatırımların dolaylı yatırımlara göre daha çok olması istenmektedir. Çünkü, doğrudan yabancı yatırımlar, yatırım yapılan ülkeye yeni teknoloji getiren, sosyal ve ekonomik fayda sağlayan kalıcı yatırımlardır. Doğrudan yabancı yatırım, aynı zamanda yatırımcısına ucuz girdi kullanımı ve yeni pazarlardan faydalanma olanaklarını yaratabilmektedir.

Doğrudan yabancı yatırımlar önceleri gelişmiş ülkelerde yoğunlaşırken, özellikle 1980'lerin sonlarından itibaren, doğrudan yabancı yatırımlar daha çok gelişmekte olan ülkelere yönelmiştir. Bu durumun başlıca sebeplerinin Sovyetler Birliği'nin dağılması ve 1980 sonrası gelişmekte olan ülkelere başlayan neoliberal akımla beraber küreselleşme dalgası olduğu söylenebilir (Lebe ve Ersungur, 2011, s.322). Doğrudan yabancı sermaye yatırımları yatırım yapılan ülkeye döviz girişi, ülkenin sermaye stokunu artırılması, ülkede üretim kapasitesinin genişletilmesi, istihdamı artırması, ülkeye teknoloji transferi sağlaması ve işletmecilik bilgisi sağlayarak yerli girişimlerin ortaya çıkması gibi yararlar doğurabilmektedir (Seyidoğlu, 2002, s.139). Bu bağlamda, doğrudan yabancı yatırımların dolaylı yatırımlara göre daha çok tercih edilmesi gerektiği kabul edilebilir.

Bir ülkeye doğrudan yabancı yatırımların yapılmasında, yatırım yapılan ülkeye ilişkin koşullar önemli rol oynamaktadır. Her ülkenin koşulları aynı olmadığı için yabancı yatırımcılar, bir ülkeden bir ülkeye rahatlıkla geçebilmektedir. Literatürde, gelişmiş veya gelişmekte olan ülkelere yönelik doğrudan yabancı yatırımcıların belirleyicilerine yönelik birçok çalışma yapıldığı görülmektedir. Bu çalışmalarda, dışa açıklık, enflasyon, araştırma ve geliştirme oranları, gayri safi milli hasıla, büyüme oranı, döviz kuru ve hükümetin istikrarlığı gibi birçok değişkenin doğrudan yabancı yatırımcı girişinde etkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ancak, bu değişkenler ülkeden ülkeye veya dönemden döneme farklılık gösterebilmektedir.

Bu çalışma dört bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde literature özeti verilecek, ikinci bölümde çalışmanın amacı ve kapsamına değinilecektir. Üçüncü bölümde çalışma metodolojisi belirtilecek ve analiz bulguları incelenecektir. Son bölümde ise incelenen analiz sonuçları değerlendirilecektir.

Bu çalışmada doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını etkileyen çeşitli makro ekonomik, sosyal ve kurumsal dinamikler; Ortadoğu*, OECD* ve Latin Amerika* ülke grupları dikkate alınarak çok değişkenli istatistiksel yöntemler ile değerlendirilmiştir.

*İran, Cezayir, Mısır, Irak, Yemen, Katar, Umman, Birleşik Arap Emirlikleri, Suudi Arabistan, Bahreyn, Kuveyt, Türkiye, Ürdün, Lübnan, İsrail, Tunus

*Kore, Türkiye, Amerika Birleşik Devletleri, Yunanistan, Romanya, Macaristan, Letonya, İrlanda, Hollanda, İsviçre, Portekiz, İtalya, İspanya, Fransa, Almanya, Birleşik Krallık, İsveç, Avusturya, Danimarka, Estonya, Belçika, Polonya, Slovakya, Çek Cumhuriyeti, Slovenya, Japonya, Avustralya, Kanada, İzlanda, Yeni Zelanda, Finlandiya, Norveç

Literatür Araştırması

Yatırımcının yatırım kararını etkileyen belli başlı faktörler bulunmaktadır. Bu faktörler genel olarak, altyapı, emek maliyeti, politik faktörler, döviz kontrol yapısı, kamulaştırma tehdidi, sözleşme ihlallerinde uygulanacak yatırım ile ilgili diğer mevzuatlar, grev ve savaş gibi çeşitli nedenlerle ürün dağıtımının aksaması, bürokrasi, yolsuzluk gibi durumlar ve vergiler olarak sayılabilmektedir (Sarısoy ve Koç, 2011, s.138).

Bevan ve Estrin (2000), geçiş ekonomilerinde (Orta ve Doğu Avrupa Ülkeleri) çekim modeli yaklaşımı ile doğrudan yabancı yatırımlar üzerinde etkili olan faktörleri araştırmışlardır. Çalışma sonucunda, ülke riski, işgücü maliyetleri, pazar büyüklüğü, nüfus ve ülkeye uzaklık gibi faktörlerin doğrudan yabancı yatırımları etkileyici faktörler olduğu ortaya konmaktadır.

Agiomirgianakis vd. (2003), panel veri analizi kullanarak, OECD ülkelerinde doğrudan yabancı yatırım girişlerini etkileyen faktörleri araştırmışlardır. Çalışmanın bulgularına göre OECD ülkelerinde, beşeri sermaye ve ticaret rejimi gibi belirli değişkenlerin yanı sıra altyapı gibi farklı değişkenlerin de doğrudan yabancı yatırım girişinde etkili olmaktadır.

Bouoiyour (2003), ekonometrik model kullanarak Fas'taki doğrudan yabancı yatırımları etkileyen faktörleri 1960-2001 yılları arasındaki dönemi kullanarak analiz etmiştir. Ele alınan dönemde Fas'ın doğrudan yabancı yatırım girişlerinde Orta Doğu ve Kuzey Afrika'daki en önemli ülkelerden biri olduğu vurgulanan çalışmada, 1990'lı yıllarda Fas'taki doğrudan yabancı yatırımların oldukça arttığı görülmektedir.

Dumludağ ve Şükrüoğlu (2007), gelişmekte olan ülkelere yönelik doğrudan yabancı yatırım girişlerinde makroekonomik girişlerin yanı sıra kurumsal değişkenlerin de rolünü araştırmışlardır. Çalışmada, pazar büyüklüğü ve büyüme oranı gibi makroekonomik değişkenlerin doğrudan yabancı yatırım girişlerinde pozitif yönlü etkili olduğu ortaya konmuştur. Bununla birlikte çalışma sonucunda; yargı sisteminin işleyişi, istikrarlı hükümet, yatırım çevresi, iç ve dış çatışmalar ve sosyoekonomik koşulların da gelişmekte olan ülkelerdeki doğrudan yabancı yatırım girişinde anlamlı etkiye sahip olduğu görülmektedir.

Montero (2008), Latin Amerika ülkelerinde doğrudan yabancı yatırımların belirleyicileri üzerine yaptığı çalışmada, 15 ülkenin 1985-2003 dönemi arasındaki zaman serisi kesitsel verilerinden yararlanmıştır. Çalışmada, iyi yönetim ve reform değişkenlerinin doğrudan yabancı yatırımlar üzerinde tutarsız bir etkiye sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Yol ve Teng (2009), Malezya'da 1975-2006 arasında doğrudan yabancı yatırım girişlerini etkileyen kısa ve uzun dönemli faktörleri analiz etmişlerdir. Döviz kuru oranı, gayri safi yurt içi hasıla ve altyapı değişkenlerinin uzun dönemli yabancı yatırım girişlerini olumlu etkilediği görülürken; ihracat olumsuz etkilemektedir. Kısa dönemde ise doğrudan yabancı yatırımlar gayri safi yurt içi hasıla büyümesi ve ihracattan negatif yönlü etkilenirken; ekonomik dışa açıklık ve döviz kuru oranı değişkenlerinden pozitif etkilenmektedir.

Amal vd. (2010), sekiz Latin Amerika ülkesinde doğrudan yabancı yatırım girişlerinin belirleyicilerini 1996-2008 dönemlerini kapsayacak şekilde araştırmışlardır. Çalışmada panel veri

*Venezüela, Paraguay, Kolombiya, Peru, Ekuador, El Salvador, Guatemala, Haiti, Bolivya, Honduras, Nikaraguay, Arjantin, Brezilya, Meksika, Belize, Panama, Uruguay, Şili, Kosta Rika

analizi kullanılmış olup ekonomik istikrar, büyüme, ticari dışadönüklük ve aynı zamanda kurumsal ve politik çevredeki gelişmelerin sekiz Latin Amerika ülkesine olan doğrudan yabancı yatırım girişlerinde pozitif yönlü etkili olduğu ortaya konmaktadır.

Love ve Hidalgo (2010), Meksika'daki Amerika Birleşik Devletleri (ABD) doğrudan yatırımlarının belirleyicilerini analiz eden bir çalışma gerçekleştirmişlerdir. 1967-1994 dönemindeki verilerin kullanıldığı çalışmada, ucuz işgücü ve pazar büyüklüğünün Meksika'daki ABD doğrudan yatırımları pozitif yönde etkilediği bulgusuna ulaşılmıştır. Ayrıca, modelin kısa dönemli dinamiklerine göre döviz kuru hareketliliği, yatırım kararlarının zamanlaması üzerinde etkili olarak görülmüştür.

Özcan ve Arı (2010), OECD ülkelerinde doğrudan yabancı yatırımların belirleyicileri üzerine bir çalışma gerçekleştirmiştir. Çalışmada 27 OECD ülkesinde 1994–2006 döneminde doğrudan yabancı yatırımları etkileyen faktörler, dinamik panel veri analizi yöntemi ve Genelleştirilmiş Momentler Metodu tahmin tekniği kullanılarak analiz edilmiştir. Çalışmanın sonucunda, büyüme oranı, altyapı düzeyi ve enflasyonun doğrudan yabancı yatırım üzerinde pozitif yönlü; ekonomik dışa açıklık ve cari denge değişkenlerinin ise negatif yönlü etkiye sahip olduğu ortaya konmuştur.

Mohiuddin ve Abdus Salam (2011), Pakistan'daki 1973-2008 döneminde doğrudan yabancı yatırımları etkileyen faktörleri incelediği çalışmasında, gayri safı yurt içi hasıla, döviz kuru, ekonomik dışa açıklık ve politik risk arasında doğrudan yabancı yatırım girişlerinde pozitif yönlü ve anlamlı olarak etkili olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Arık vd. (2014), yükselen piyasalar üzerinde doğrudan yabancı yatırımları belirleyen faktörleri incelemişlerdir. Çalışmada, 1990-2011 döneminde, Brezilya, Çin, Hindistan, Rusya, Meksika, Endonezya ve Türkiye gibi yükselen ekonomilere yönelik doğrudan yabancı yatırımları belirleyen faktörler panel veri analizi ile analiz edilmiştir. Analiz sonucunda, doğrudan yabancı yatırım gelen ülkelerdeki piyasa büyüklüğünün, ekonomik dışa açıklığın ve ekonomik istikrarının doğrudan yabancı yatırımları üzerinde etkili olduğu görülmüştür.

Yaylalı ve Karaca (2014), Türkiye'de araştırma-geliştirme harcamaları ile doğrudan yabancı yatırım ilişkisi sınır testi yaklaşımı ile analiz edilmiştir. 1990-2013 dönemini kapsayan çalışmada, Türkiye'de uzun dönemde araştırma geliştirme harcamaları ile doğrudan yabancı yatırım girişi arasında anlamlı bir ilişki bulunmuştur.

Avcı (2017), araştırma ve geliştirme harcamaları ile ihracat arasında bir ilişki olup olmadığını Avrupa Birliği ülkeleri üzerinde analiz etmiştir. 21 Avrupa Birliği ülkesi üzerinde 2007-2014 dönemlerini kapsayan çalışmada panel veri analizi kullanılmış olup, araştırma ve geliştirme harcamalarının mal, yüksek teknoloji ürün ve bilgi iletişim teknolojileri ihracatı üzerinde etkili olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Erdoğan (2017), Türkiye ve seçili dört Latin ülkesine (Arjantin, Brezilya, Meksika ve Şili) yönelik doğrudan yabancı yatırımların girişinde, makroekonomik değişkenlerin etkisini karşılaştırmalı olarak incelemiştir. 1980-2012 dönemini ele alan çalışmada, Latin ülkeleri açısından en önemli değişkenin dışa açıklık; Türkiye açısından ise kişi başına milli gelir ve enflasyon olduğu görülmüştür.

Silveira vd. (2017), Brezilya'daki doğrudan yabancı yatırımların etkileyen faktörler üzerine bir çalışma gerçekleştirmişlerdir. Çalışmada 2001-2013 dönemi verileri kullanılmıştır. Çalışma sonucunda, ekonomik faaliyet seviyesi, ücretler ve verimliliğin Brezilya'ya olan doğrudan yabancı yatırım

girişlerini pozitif yönde etkilediği ortaya konmuştur. Bunun anlamı, yatırımcıların, Brezilya pazarını hedef alırken pazar araştırması ve verimlilik arama stratejileri izlediği şeklinde değerlendirilmektedir.

Görüldüğü gibi doğrudan yabancı yatırımları etkileyen faktörleri ele alan çok sayıda çalışma mevcuttur. Ancak bu çalışmalarda gerek ele alınan veri kümesi gerekse kullanılan metodolojik yaklaşımların farklı olmasında ötürü doğrudan yabancı yatırımları etkileyen dinamikler üzerinde bir görüş birliği bulunmamaktadır. Birleşmiş Milletler Dünya Yatırım Raporu'nda (1998) söz konusu dinamiklerin ülkelerin ekonomik, politik ve coğrafi yapılarına bağlı olarak değişim gösterdiği belirtilmiştir. Örneğin, gelişmekte olan ülkelerin yabancı sermaye çekebilmesinin koşulları olarak; yatırım yapılacak ülkedeki ücretlerin diğer ülkelerden daha düşük olması, iç talep yüksekliği, siyasal, sosyal ve ekonomik istikrarın bulunması beklenir.

Çalışmanın Amacı ve Kapsamı

Bu çalışmada, literatürde doğrudan yabancı yatırımlar üzerinde etkisi olduğu vurgulanan değişkenler ekonometrik bir bakış açısıyla değil çok değişkenli istatistiksel yöntemler ile değerlendirilmiştir.

Çalışma kapsamında Dünya Bankası 2014 yılı verilerinden hareketle OECD, Ortadoğu ve Latin Amerika ülkeleri için aşağıdaki değişkenler kullanılmıştır:

- Doğrudan yabancı yatırımlar (Foreign direct investments: FDI)
- Dışa açıklık (Openness)
- Enflasyon (Inflation)
- Araştırma ve Geliştirme Harcama oranları (% of GDP) (Research development)
- Kişi başı GSMH (GDPPP)
- Büyüme oranı (Growth)
- Kişi başına düşen CO₂ emisyonu (CO₂)
- Yolsuzluk kontrol indeksi (Corruption)
- Demokrasi indeksi (Democracy)
- Söz hakkı ve hesap verebilirlik indeksi (Voice account)
- Hükümet etkinliği indeksi (Government effective)
- Politik istikrar göstergesi (Political stability terror)
- Enerji kullanımı (Energy use)

Uygulamanın ilk aşamasında doğrudan yabancı yatırımları etkileyen değişkenler arasındaki ilişki üç farklı ülke grubu dikkate alınarak çok boyutlu ölçekleme ile kıyaslanmıştır.

Metodoloji ve Bulgular

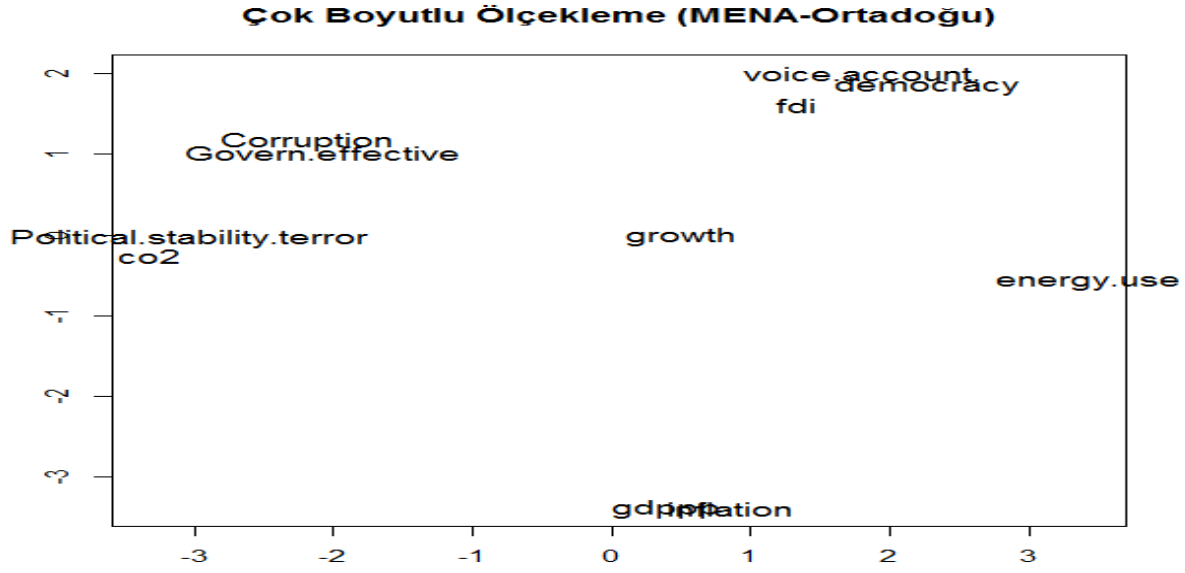
Çok boyutlu ölçekleme (ÇBÖ) uzaklıklardan yola çıkarak ilişkiyi tanımlayan grafiksel bir yöntemdir. Yöntem, n tane birim, p değişkenden hareketle uzaklıkların elde edilmesi ve k boyutlu uzayda bu uzaklıkların gösterimine dayanır. Bu gösterimle birimler arasındaki ilişki açığa çıkar, boyut indirgenerek birimler arasındaki ilişki gösterilir. Süreç sonucunda uzaklıklar matrisinden grafikte birimlerin koordinatlarına ulaşılır.

ÇBÖ, metrik ve metrik olmayan ÇBÖ şeklinde ikiye ayrılır. Metrik ile uzaklıklar matrisinden özdeğer ve özvektörlere oradan da koordinatlara ulaşılır.

Gerek kümeleme gerekse ÇBÖ açıklayıcı veri çözümleme yöntemidir. ÇBÖ ayrıca bir boyut indirgeme tekniğidir. Temel bileşenler analizinden temel farkı, ÇBÖ'nün uzaklıklar matrisine TBA'nın ise korelasyon matrisine dayanmasıdır. ÇBÖ'de uygun boyut sayısı stres ölçütü ile belirlenir.

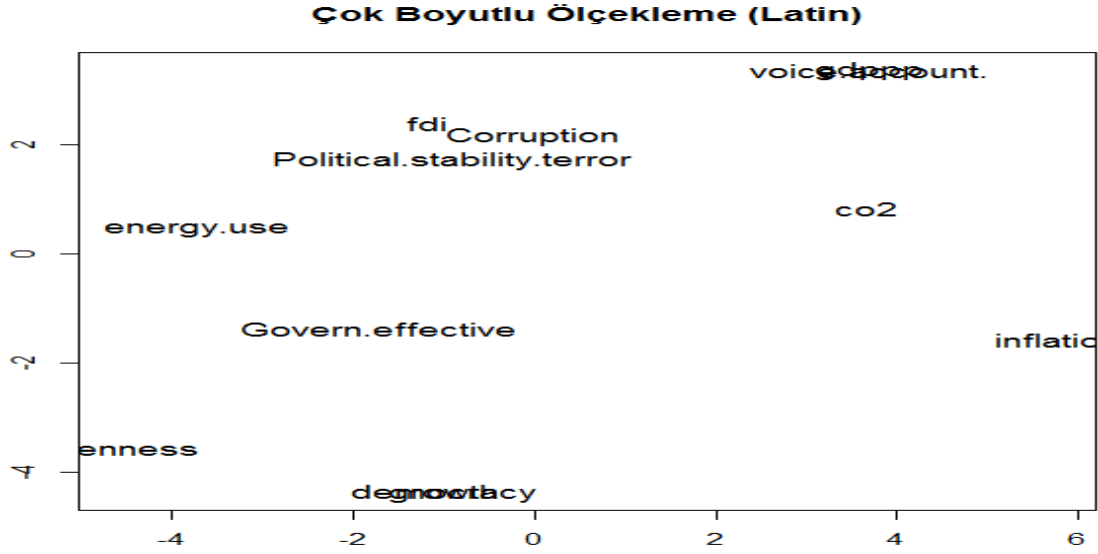
Bu çalışmada birimler olarak değişkenler alınmış; dolayısıyla değişkenler arasındaki ilişki açığa çıkarılmıştır.

Analizlerin uygulanmasında R programından yararlanılmış olup ulaşılan başlıca çıktılar aşağıdaki gibi olmuştur. Analizde kullanılan R program kodları Ek.1'de verilmiştir.



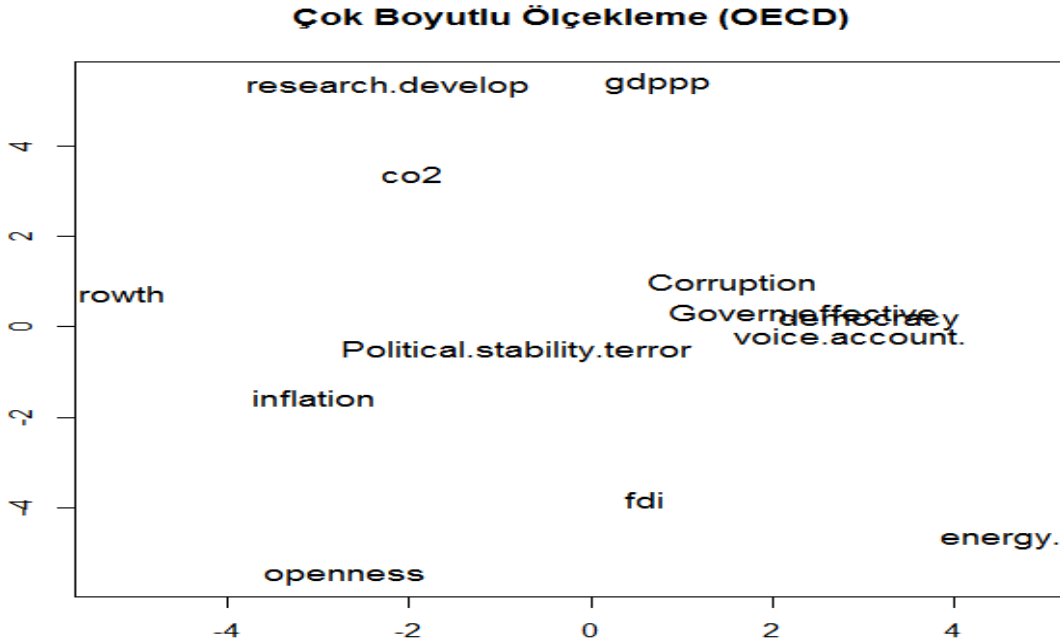
Şekil 1. MENA Ülkeleri ÇBÖ Analizi Sonucu

Şekil 1.'e göre Ortadoğu ülkelerinde doğrudan yabancı yatırımların demokrasi, söz hakkı-hesap verebilirlik indeksi, yolsuzlukla mücadele indeksi, politik istikrar indeksi ve ekonomik büyüme ile yakın ilişkili olduğu görülmektedir. Doğrudan yabancı yatırımların enflasyon ve kişi başı GSMH ile yakından ilişkili olmadığı dikkat çekmektedir.



Şekil 2. Latin Ülkeleri ÇBÖ Analizi Sonucu

Şekil 2'ye göre doğrudan yabancı yatırımların Latin Amerika ülkelerinde yolsuzlukla mücadele indeksi, politik istikrar indeksi, kişi başına düşen CO₂ emisyonu, enerji tüketimi ile yakından ilişkili olduğu görülmektedir. Dışa açıklık, enflasyon, demokrasi indeksi ve büyüme oranı doğrudan yabancı yatırımlar ile yakın ilişkili olarak görülmeyen değişkenlerdir.



Şekil 3. OECD Ülkeleri ÇBÖ Analizi Sonucu

OECD ülkelerinde ise doğrudan yabancı yatırımlarla yakın ilişki içinde olan değişken dışı açıklık olarak görülmektedir. Araştırma&Geliştirme harcamalarının, büyüme oranının, enflasyon oranının etkili olmadığı izlenmektedir.

Çalışmanın ikinci aşamasında ise ilgilenilen ülke grupları içerisindeki homojen ülke grupları, kümeleme analizi ile teşhis edilmiştir.

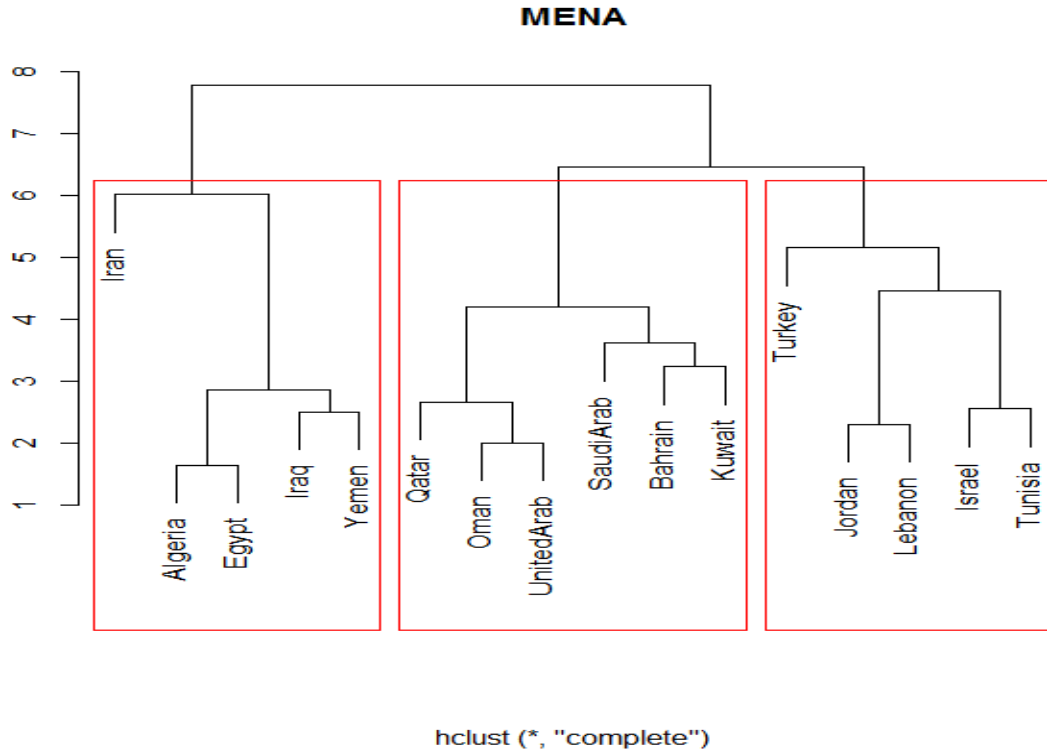
Kümeleme analizi birbirine yakın gözlem ya da değişkenleri homojen gruplara ayırır. Kümelerin kendi içlerinde benzer, kendi aralarında ise olabildiğince farklı olması amaçlanır.

Kümeleme analizi, hiyerarşik olan ve olmayan şeklinde ikiye ayrılır. Yöntemin adımları genel olarak veri kümesinin standartlaştırılması, ölçek türüne göre uygun uzaklıklar matrisinin elde edilmesi ve uygun kümeleme yöntemi seçimine dayanır.

Hiyerarşik yaklaşımda dendogram adı verilen grafik ile küme sayısı önsel olarak belirlenebilir. Bu yaklaşım birleştirici ve ayrıştırıcı olmak üzere ikiye ayrılır. Birleştirici yaklaşımda her bir gözlem ayrı bir küme olup en yakın olanla birleştirilir ve her adımda küme sayısı azalır.

Hiyerarşik olmayan yaklaşımda ise küme sayısı önceden belirlenir. İlgili küme sayısında çekirdek adı verilen başlangıç noktaları belirlenir. Bu noktalar çoğunlukla rastgele seçim yoluyla belirlenmektedir. Kümeleme sürecinde her bir gözlem benzerliklerine göre ilgili çekirdeklerin yanına gider.

Hiyerarşik kümeleme analizi uygulaması ile elde edilen dendogram aşağıda yer almaktadır.



Şekil 4. MENA Ülkeleri Dendogram Sonucu

Gerek makroekonomik gerekse demokrasi, yolsuzlukla mücadele, söz hakkı indeksleri gibi değişkenler üzerinden Ortadoğu ülkeleri sınıflandırıldığında 3 kümenin göze çarptığı görülmektedir.

Küme 1: İran, Ermenistan, Mısır, Irak, Yemen

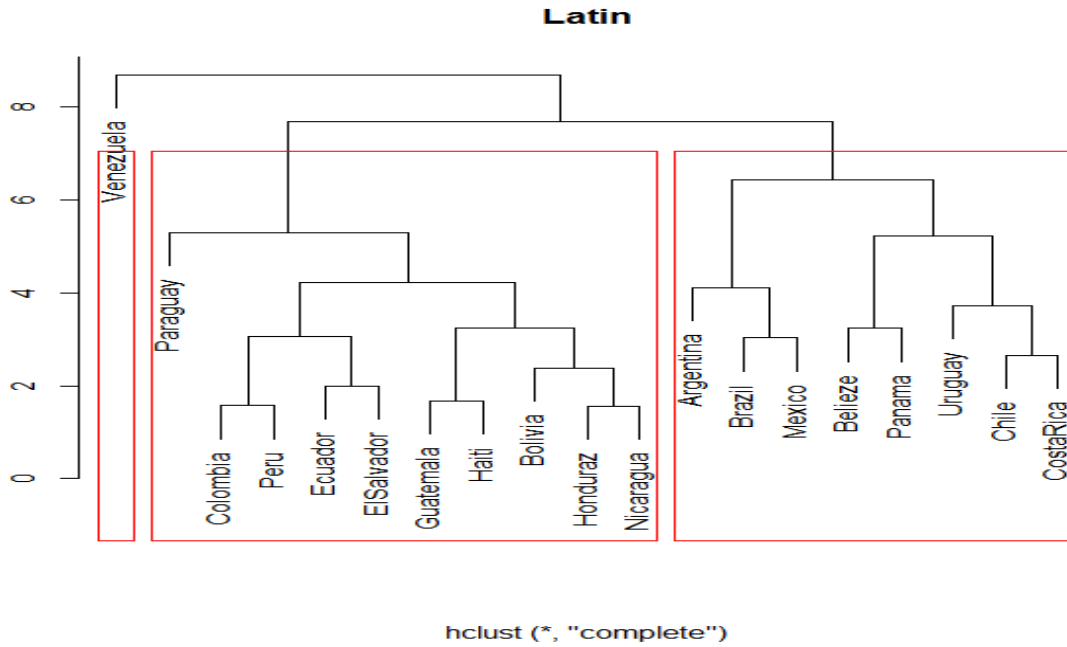
Küme 2: Katar, Umman, Birleşik Arap Emirlikleri, Suudi Arabistan, Bahreyn, Kuveyt

Küme 3: Türkiye, Ürdün, Lübnan, İsrail, Tunus

Görüldüğü gibi Türkiye; Ürdün, Lübnan, İsrail ve Tunus'tan oluşan kümeye dahil olmuştur.

Kümelere arasındaki çarpıcı farklılıklar; kişi başına düşen milli gelir, dışa açıklık, politik istikrar, söz hakkı indekslerinde görülmüştür.

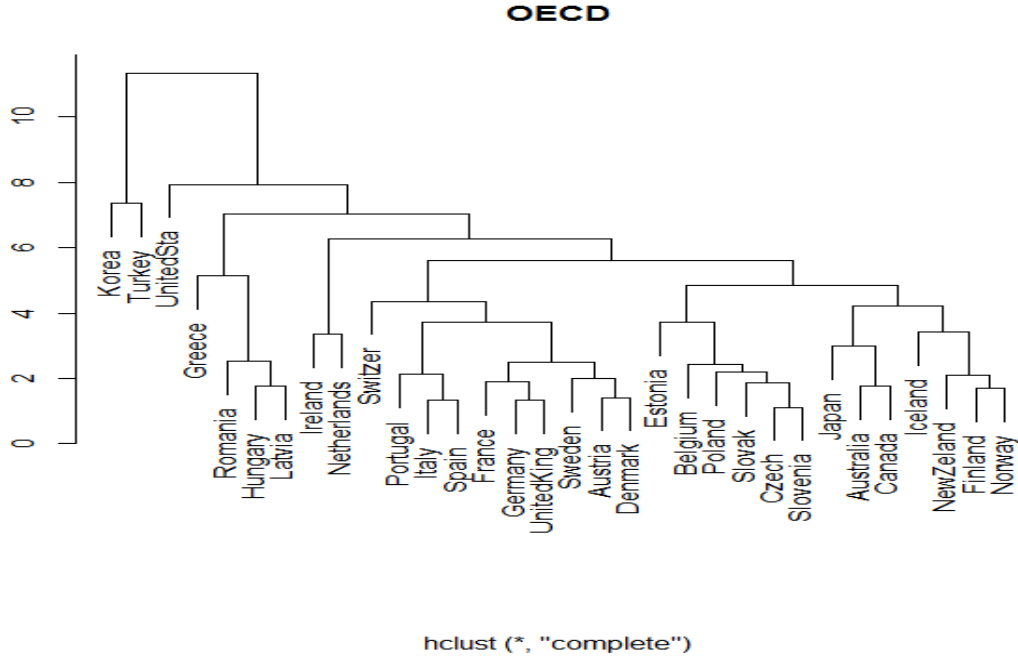
Latin Amerika ülkelerine uygulanan kümeleme analizi sonucunda ulaşılan dendrogram aşağıda yer almaktadır.



Şekil 5. Latin Ülkeleri Dendrogram Sonucu

Kümelere arasındaki farklılığın çarpıcı olduğu değişken dışa açıklık, kişi başına düşen gelirdir.

Benzer yaklaşımla OECD ülkelerine uygulanan kümeleme analizi temel bulgusu aşağıda yer almaktadır.



Şekil 6. OECD Ülkeleri Dendrogram Sonucu

Şekil 6.'da görüldüğü gibi Türkiye, Kore ile aynı kümede yer almıştır. Ülkemiz; doğrudan yabancı yatırımlar ve bu değişken ile ilişkili çeşitli değişkenler açısından Kore ile benzer yapı sergilemektedir.

Çalışmanın son aşamasında ise, Ortadoğu ve Latin Amerika ülkelerinde doğrudan yabancı yatırımlar ile ilişkili olduğu saptanan değişkenler dikkate alınarak, doğrudan yabancı yatırımlar ve dış krediler (borçlar-total debt of GNI) arasındaki ilişki değerlendirilmiştir.

Kanonik korelasyon analizi birden çok bağımlı ve bağımsız değişken arasındaki ilişkinin ortaya çıkarılmasında kullanılır. Tek bağımlı değişkenden oluşan regresyon analizinin genel hali olarak bilinir.

Y değişkenini oluşturan dış krediler ve doğrudan yabancı yatırımlar ile X kümesini oluşturan yolsuzluk, demokrasi indeksi, söz hakkı ve hesap verebilirlik indeksi, politik istikrar indeksi, hükümet etkinliği indeksi arasındaki kanonik korelasyon katsayısı 0.63 olarak bulunmuştur.

Açıklama dipnotu: Bu katsayının anlamlılığının değerlendirilmesinde kullanılan Wilk's Lambda istatistiği ise istatistiksel olarak anlamlı bulunmamıştır. Bu sonucun X kümesi değişkenleri arasında güçlü korelasyon katsayılarından kaynaklanabileceği düşünülmüştür. İlgili matris Ek II'de yer almaktadır.

Sonuç ve Değerlendirme

Bu çalışmada literatürdeki diğer çalışmalardan farklı olarak doğrudan yabancı yatırımlar konusu çok değişkenli analiz teknikleri uygulaması ile çeşitli ülke gruplarında ayrı ayrı incelenmiştir.

Çalışma kapsamında uygulanan başlıca teknikler Çok Boyutlu Ölçekleme ve Kümeleme Analizi'dir.

Çok boyutlu ölçekleme analizi bulguları yardımıyla; Ortadoğu ve Latin Amerika ülkelerinde doğrudan yabancı yatırımları etkileyen değişkenlerin makro ekonomik değişkenler olmadığı, politik istikrar, yolsuzluk düzeyi ve demokrasi gibi değişkenlerin belirleyici olduğu görülmüştür.

Kümeleme analizi bulgularına göre Türkiye doğrudan yabancı yatırımlar ve bu yatırımlar ile ilişkili çeşitli değişkenler açısından Ortadoğu ülkelerinden Ürdün, Lübnan, İsrail ve Tunus ile benzer yapıdadır.

Ülkelerin buldukları kümelerle bakıldığında bir kaç husus dikkati çekmektedir. Bunlar;

- Ülkelerin Yönetim Biçimleri: Buna örnek olarak Küme 2'deki Katar, Umman, Birleşik Arap Emirlikleri, Suudi Arabistan, Bahreyn ve Kuveyt'i verebiliriz. Bu ülkelerin hepsi demokrasinin olmadığı ülkelerdir.
- Demokrasi ve Ekonomik Gelişmişlik: Buna örnek olarak Küme 1'deki İran, Ermenistan, Mısır, Irak ve Yemen'i örnek olarak verebiliriz. Bu ülkelerin ortak özelliği ülkelerde demokrasi olmasına rağmen, ikisadi olarak çok gelişmiş değillerdir. Bu gruba örnek olarak verebileceğimiz bir başka ülke grubu da Küme 3'teki Türkiye, Ürdün, Lübnan, İsrail ve Tunus'u örnek olarak verebiliriz. Bu ülkelerin ortak özelliği ise demokratik yönetim sistemene ve diğer ülkelere göre daha gelişmiş bir ekonomik yapıya sahip olmalarıdır. Doğrudan Yabancı Yatırımların dağılımına baktığımızda az gelişmiş ülkelere çok fazla rağmet etmedikleri görülmektedir. Bunun, yeterli pazar, alt yapı, hammadde gibi faktörlerin eksikliği gibi bir çok nedeni vardır.

Bir ülkenin ekonomik gelişmesine doğrudan yabancı yatırımları önemli derecede katkı yapmaktadır. Doğrudan yatırım; bir ülkedeki ekonomi politikalarının öngörülebilirliği, enflasyonun tahmin edilebilirliği, eğitim sistemi, yargı sistemi, politik istikrar, kur ve faiz oranı risklerinin az olması gibi sebeplerden etkilenebilmektedir. Bunun nedeni, yabancı yatırımcı elde ettiği karı ülkesine transfer ederken hem hukuki hem de ekonomik bir sorun yaşamak istemez. Bu sorunların varlığı, yatırımcının karlarını ülkesine transfer ederken ekonomik kayba uğramasına (kur değişikliği vb.) ve kısıtlamalara (döviz transferine getirecek sınırlamalar) maruz kalmasına neden olabilir. Bunlar bir bütün olarak değerlendirildiğinde Türkiye'nin dünyadaki doğrudan yabancı sermaye yatırımlarından daha fazla pay alabilmesi için ilgili mevzuatını uluslararası standartlara uygun hale getirmeli, maliye ve para politikalarını ekonomik istikrarı muhafaza edecek kullanılmalıdır. Böylece Türkiye istikrarlı bir şekilde doğrudan yabancı yatırım çeken ülke konumuna geçecektir.

Türkiye'nin, OECD ülkelerinden ise Kore ile doğrudan yabancı yatırımlar ve ilişkili faktörler bakımından benzer yapı sergilediği saptanmıştır.

Hiyerarşik kümeleme analizi bulgularının geçerliliği, hiyerarşik olmayan kümeleme analizi ile de araştırılmış, bulguların örtüştüğü görülmüştür.

Ekonomik istikrar, hukuki güvenlik, bürokrasi, ucuz ve nitelik beşeri sermaye, ucuz hammadde ve enerji, pazara yakınlık, iş yapma kolaylığı – bürokrasinin azaltılması gibi faktörler doğrudan yabancı yatırımları en çok etkileyen faktörlerdir. Ülkeler bunları sağladığı takdirde doğrudan yabancı sermaye yatırımını da çekmede başarılı olmaktadır. Bunun en iyi örneğini Çin vermektedir.

KAYNAKÇA

Agiomirgianakis, G. M., Asteriou, D. & Papatoma, K. (2003). *The determinants of foreign direct investment: A panel data study for the OECD countries* (Report No. 03/06).

- Amal vd. (2010). Determinants of foreign direct investment in Latin America. *Journal of Globalization, Competitiveness & Governability*. 4(3). ss. 116-133.
- Arık, Ş. vd. (2014). Doğrudan yabancı yatırımları belirleyen faktörler: Yükselen piyasalar örneği. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 14(2). ss. 97-110.
- Avcı, B. S. (2017). *Ar-Ge harcamaları ve ihracat ilişkisi: Avrupa Birliği ülkeleri için panel veri analizi*. V. Anadolu International Conference in Economics, 11-13 Mayıs, Eskişehir, [http://2017.econanadolu.com/admin1/dn_content/59061918ce4f3.pdf\(03.03.2018\)](http://2017.econanadolu.com/admin1/dn_content/59061918ce4f3.pdf(03.03.2018)).
- Bevan, A.A ve Estrin, S. (2000). *The determinants of foreign direct investment in transition economies*. William Davidson Institute Working Paper, 342.
- Bouoiyour, J. (2003), *The determining factors of foreign direct investment in Morocco*,
- Dumludağ, D. ve Şükrüoğlu, D. (2007). The impact of macroeconomic and institutional variables on foreign direct investment flows in emerging market. *Marmara Üniversitesi İİBF Dergisi*, 13(2). ss. 133-166.
- Erdoğan, S. (2017). Doğrudan yabancı yatırımların makroekonomik belirleyicileri üzerine bir çalışma: Latin Amerika – Türkiye karşılaştırması. *Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*. 39(1). ss. 77-110.
- Lebe, F. ve Ersungur, Ş. M (2011). Türkiye’de doğrudan yabancı sermaye yatırımını etkileyen ekonomik faktörlerin ampirik analizi. *Atatürk Ü. İİBF Dergisi*, 10. Ekonometri ve İstatistik Sempozyumu Özel Sayısı. ss. 321-339.
- Love, J.H ve Hidalgo, F.L (2010). Analysing the determinants of US direct investment in Mexico. *Applied Economics* 35 (15): ss. 1667–1678.
- Montero, A. P (2008). Macroeconomic deeds, not reform words: The determinants of foreign direct investment in Latin America. *Latin American Research Review*, Volume 43, Number 1, 2008, ss. 55-83.
- Mohiuddin, S. A. ve Abdus Salam. M. (2011). Determinants of foreign direct investment in Pakistan. *Journal of Independent Studies and Research*. 9(1). ss. 117-124.
- Özcan, B. ve Arı, A. (2010). Doğrudan yabancı yatırımların belirleyicileri üzerine bir analiz: OECD örneği. *Ekonometri ve İstatistik*. 12, ss. 65-88.
- Sarisoy, I. Ve Koç, S. (2011). Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının kurumlar vergisi gelirleri üzerindeki etkisinin ekonometrik analizi. *Erciyes Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Sayı: 36, Ss.133-153.
- Seyidoğlu, H. (2002). *Ekonomik terimler ansiklopedik sözlük*. Geliştirilmiş 3. Baskı, İstanbul: Güzem Yay.
- Silveira, E.M.C vd. (2017). The determinants of foreign direct investment İn Brazil: Empirical analysis for 2001-2013. *CEPAL Review*. 121, ss. 171-184.
- Yaylalı, M., Karaca, Z., (2017). Türkiye’de araştırma geliştirme harcamaları ile doğrudan yabancı yatırım ilişkisi: sınır testi yaklaşımı. *Çukurova Üniversitesi İİBF Dergisi*, 18(1). Haziran 2014 ss.77-87.
- Yol, M.A ve Teng, N.T (2009). Estimating the domestic determinants of foreign direct investment flows in Malaysia. Evidence From Cointegration and Error-Correction Model. *Jurnal Pengurusan*, ss. 3-22.

Ek I. R Kodları

Çok Boyutlu Ölçekleme Analizi

```
data1<-na.omit(t(standardize(dataoecd)))
data2<-na.omit(t(dataoecd))
d<-dist(data1)
mds1 = cmdscale(d, k = 2)
d2<-dist(data2)
mds2 = cmdscale(d2, k = 2)
plot(mds1[,1], mds1[,2], type = "n", xlab = "", ylab = "",
      main = "Çok Boyutlu Ölçekleme (oecd)",cex=1.4)
text(mds1[,1], mds1[,2], labels(d), cex = 1.4, xpd = TRUE)
```

```
d <- dist(data1)
fit <- cmdscale(d,eig=TRUE, k=2)
x <- fit$points[,1]
y <- fit$points[,2]
plot(y, x, xlab="Coordinate 2", ylab="Coordinate 1",
      main="Metric MDS", type="n")
text(x, y, labels = row.names(t(datalatin)), cex=1.4)
d <- dist(data1)
fit <- isoMDS(d, k=2)
x <- fit$points[,1]
y <- fit$points[,2]
plot(x, y, xlab="", ylab="",
      main="Çok Boyutlu Ölçekleme (OECD)", type="n")
text(x, y, labels = row.names(t(dataoecd)), cex=1.2)
```

Kümeleme Analizi

```
row.names(dataoecd)<-dataoecd[,1]
sapply(dataoecd, class)
sapply(dataoecd, is.factor)
mydata<-standardize(dataoecd[sapply(dataoecd, function(x) !is.factor(x))])
d <- dist(mydata, method = "euclidean")
fit <- hclust(d, method="ward.D")
fit<-hclust(d,method="median")
plot(fit, main="OECD",xlab="",ylab="")
groups <- cutree(fit, k=3)
rect.hclust(fit, k=3, border="red")
datam<-na.omit(datalatin)
fit <- kmeans(datam, 3)
aggregate(datam,by=list(fit$cluster),FUN=mean)
```

```
mydata <- data.frame(datam, fit$cluster)
```

```
latinnew<-na.omit(latin)  
ylatin<-latinnew[,1:2]  
xlatin<-latinnew[, -c(1:2)]  
X<-rbind(xmena,xlatin)  
Y<-rbind(ymena,ylatin)  
matcor(X,Y)  
cc1 <- cc(X, Y)  
cc2 <- comput(X, Y, cc1)
```

Ek II. Korelasyon Matrisi

\$XYcor

	Corruption	Political.stability.terror	democracy	debt	fdi
Corruption	1.0000000	0.3445106	0.4246519	0.1852383	0.3640711
Political.stability.terror	0.3445106	1.0000000	0.6886750	0.4334900	0.4491298
democracy	0.4246519	0.6886750	1.0000000	0.3415566	0.4222851
debt	0.1852383	0.4334900	0.3415566	1.0000000	0.6443388
fdi	0.3640711	0.4491298	0.4222851	0.6443388	1.0000000



INTERNATIONAL

JOURNAL of HUMAN STUDIES

ULUSLARARASI İNSAN ÇALIŞMALARI DERGİSİ

ISSN: 2636-8641

Cilt/VOLUME 1

Sayı/ISSUE 2

Yıl/YEAR: 2018

Gönderim: 12-09-2018 – Kabul: 22-10-2018

**Development of the Knowledge
Economy and the Effect on the World
Economy**

**Bilgi Ekonomisinin Gelişimi
ve Dünya Ekonomileri
Üzerindeki Etkisi**

Hüseyin TEZER*

Abstract

The information economy is a new concept that has arisen from recent times in economics. Especially in recent years, research based on the information economy, which is also referred to as the innovation economy, has started to take an important place in the world economy. They have been competing to have the technology created by knowledge and knowledge to thrive and grow for the developed countries of the world until the end of the first half of the past century. But in the previous centuries it was not so easy to reach knowledge, to have it, and to produce new information from available knowledge. The technological impossibilities, yet the communication and transportation means have not been sufficiently developed, necessitated a work that requires high time, space and costs to access knowledge. But the

Öz

Bilgi ekonomisi iktisatta son zamanlarda önemi artan ve yeni yeni tartışılan kavramlar arasında yer almaktadır. Özellikle son zamanlarda yenilik (innovasyon) ekonomisi olarak da ifade edilen bilgi ekonomisine dayalı araştırmalar dünya ekonomisinde önemli bir yer tutmaya başlamıştır. Geçtiğimiz yüzyılın ortalarına kadar dünya ekonomisine yön veren gelişmiş ülkeler bilgiye ve bilginin yarattığı teknolojiye hükmedebilmek için birbirleriyle yarış halindeydiler. Fakat önceki yüzyıllarda bilgiye ulaşmak, ona sahip olmak ve ulaşılabilen bilgiden yeni bilgiler üretmek oldukça zordu. Teknolojik imkansızlıklar, henüz iletişim ve ulaşım araçlarının yeterince gelişmemiş olması, bilgiye ulaşmak için, zaman, mekân ve maliyetlerin yüksek olduğu bir çalışma mecburiyeti gerektirmekteydi. Fakat 20. Yüzyılın ikinci

* Hüseyin Tezer, Dr. Öğr. Üyesi. Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, İ.İ.B.F. İktisat Bölümü, huseyin.tezer@bilecik.edu.tr Tel: 0 535 541 43 49, Orcid: 0000-0002-2376-5984

rapid developments in technology, which began in the second half of the 20th century, have improved the science world and made information easier to access. Especially innovations in transportation, rapid transportation tools, communication developments (information technology, internet, etc.) have made it easier to access any kind of information by minimizing the globalizing world. Despite all these developments, that is to say, the innovations of knowledge and knowledge are so easy to reach, why are still some societies in the world superior in terms of level of welfare and civilization, and still in some societies still backwardness and poverty? This work; there will be a research on how the power of information and knowledge creates differences between societies.

Keywords: *Macroeconomics, Knowledge Economy, Economic Growth, Economic Development*

yarısında başlayan teknolojidaki hızlı gelişmeler, bilim dünyasını geliştirdi ve bilgiye ulaşımı kolay hale getirdi. Özellikle ulaşımdaki yenilikler, (hızlı ulaşım araçları) iletişimdeki gelişmeler (bilgi teknolojileri, internet vb.), küreselleşen dünyayı adeta küçülterek her türlü bilgiye ulaşımı kolay hale getirdi. Tüm bu gelişmelere rağmen, yani, bilgiye ve bilginin ürünü olan yeniliklere ulaşabilmek bu kadar kolay olmasına rağmen, neden hala dünyada bazı toplumlar refah ve medeniyet seviyesi bakımından üstünken, bazı toplumlarda ise hala geri kalmışlık, fakirlik devam etmektedir? Bu çalışma; bilgi ve bilginin gücünün toplumlar arasında nasıl farklılıklar yarattığı üzerinde bir araştırma olacaktır. Bu çalışma dünya ekonomilerinde bilgiye sahip olma, bilgiden yeni bilgiler üretebilme veya bilgiyi kullanabilme kabiliyeti değerlendirilerek dünya ekonomileri arasındaki farklılıklar değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: *Makroekonomi, Bilgi Ekonomisi, Ekonomik Büyüme, Sosyal Bilimler*

Giriş

Bilgi; bu alemde yaratılmış olan tüm varlıklar içinde insanın sahip olduğu en büyük hazinedir. İnsanı diğer varlıkların tümünden ayıran ve üstün hale getiren tek mefhum bilgi ile donatılmasıdır. Bilgi; insanın varlığını keşfetmesi, yer yüzünde ve evrende var edilen her şeyi öğrenmesi için yaptığı çalışmalarının bir ürünüdür. 21. Yüzyılda dünya ülkelerinin genelinde bilgiye verdikleri önem açısından bir değerlendirme yapıldığında, bilimde öne çıkan toplumlar aynı zamanda eğitim ve teknoloji alanında, ekonomik ve refah seviyesi açısından da ileride olduğu görülmektedir. Diğer yandan bilgiye ve bilime yeterli önemi vermeyen toplumların ise teknoloji, ekonomik gelişmişlik ve refah seviyesi açısından geride kaldığı görülmektedir. Bilgiye sahip olma hususunda bazı toplumlarda önem verilip geliştirilmesine rağmen bazı toplumlarda yeterince önem verilmemesi, toplumlar arasında derin uçurumların da ortaya çıkmasına neden olmuştur. Oysa toplumları modern dünyanın yeniliklerine uyumlu ve gelişmişlik seviyesine ulaştıracak olan en önemli mefhum, bilgiye sahip olmak, onu

geliştirmek ve kullanabilmektir. Bilgiye ulaşmak, ona sahip olmak ve o bilgiden yeni bilgiler üretmenin adına ise “*bilim*”, ya da diğer ifade ile “*ilim*” denmektedir.

Tarihsel bir bakışla incelediğimizde bilgiye ulaşmanın ona sahip olmanın ve o bilgiden yeni çıkarımlar elde edebilmenin; geçmişte ne kadar zor olduğu açıkça bilinmektedir. Ulaşımın ve iletişimin zor olduğu yüzyıllarda bilim insanları, bilgiye ulaşmak için çok zorlu ve tehlikeli seyahatler yapmışlar ve bilim uğruna ömürlerini evlerinden yuvalarından aylarca, yıllarca uzaklarda geçirmişlerdir. Bilime sahip olmak, bilimin gücüyle yükselmek ve gelişmek için çok zorluklar ve tehlikeleri göze alarak uzak diyarlara seyahatler yapmak zorunda kalmışlardır. Bu uğurda hem zaman, hem maddi olanakları seferber etmişler hem de türlü tehlikeleri göze alarak yüksek medeniyet merdivenlerinde bir basamak olmayı başarmışlardır. Doğunun zenginliklerinin temelinde ilim seviyesinin yüksekliğine inanan Garb'ın (Batı) bilim insanları, Hindistan ve Çin diyarlarına ulaşmak, yüksek medeniyet bilgisine kavuşmak için yıllarca uğraşmışlardır. Sadece batının ilim insanları değil doğu dünyasının ürettiği İslam düşünürleri de kendinden önceki düşünürlerin fikirlerini öğrenmek, geliştirmek ve dünya medeniyetine ilmi değerler katmak için yıllarca çalışmışlardır. Tarihsel bir bakışla dünyanın bilimsel gelişmesinin yapı taşları olan bu bilim insanlarına yüzlerce örnek verilebilir.

Mesela bunlardan bazıları; Macellan¹, Marco Polo², Kaşgarlı Mahmut³, İmam Gazali⁴, Muhyiddin-i İbn-i Arabî⁵, Evliya Çelebi⁶ İbn-i Haldun⁷, Farabi⁸, İbn-i Sina⁹ gibi örnekler verilebilir. Tarihte dünya medeniyetinin gelişme seviyesine büyük katkıları olan bu bilim insanları gibi daha yüzlercesi sayılabilir.

Tarihsel açıdan bilim yapmak ve bilgiye ulaşmak zor bir süreçten geçmesine rağmen günümüzde küreselleşen dünyada artık bilgiye ulaşmak daha kolay hale gelmiştir. İletişim ve ulaşım araçları o kadar gelişmiştir ki dünyanın her yerinden bilgi alınabilmekte ve her bilgiye kolayca ulaşılabilir. Ancak bugünün sorusu bilgiye ulaşmak mı ki yoksa o bilgileri değerlendirebilmek ve yeni bilgiler üretebilmek midir? Çünkü bilgiye ulaşmak kolay olsa da günümüzde bilginin değerini bilip, ona sahip olmak ve sahip olunan bilgilerden yeni bilgiler üretebilmek o kadar kolay değildir. İşte

¹Ferdinand Macellan, Portekizli denizci, gezgin ve kâşif. İspanyol İmparatorluğu'nun desteğiyle denize açıldı. Hikâyesi, bu seyahate eşlik eden Antonio Pigafetta'nın anılarını yazması sayesinde günümüze ulaşmıştır. Doğum tarihi: 3 Şubat 1480 Portekiz-27 Nisan 1521 Mactan Adası-Filipinler

²Venedik Tüccarı Marco Polo 1271 ve 1295 yılları arasında Avrupa'dan Asya'ya seyahat etmiştir. Marco Polo'nun Seyahatleri adlı kitabında seyahati sırasında yaşadıklarını anlatmıştır.

³Dilbilimci (1008 - 1105) Kaşgarlı Mahmud, Türk dilbilimiyle ilgili dünyaca ünlü çalışması "Divânu Lügati't-Türk" ile tanınır.

⁴Tam adı Ebu Hamid bin Muhammed et-Tusi el-Gazali olan bu büyük düşünce adamı, 1058 yılında Horasan'ın Tus şehrinde dünyaya geldi. Birçok eser kaleme alıp binlerce öğrenci yetiştirdikten sonra, 18 Aralık 1111'de doğduğu şehirde ahirete geçti. Mezarı, ünlü şair Firdevsi'nin mezarının hemen yakınlarındadır.

⁵Muhyiddin İbnü'l-Arabî ya da tam adıyla Muhyiddin Muhammed bin Ali bin Muhammed el-Arabî et-Tâi el-Hâtimî, Ünlü İslam düşünürü, mutasavvıf, yazar ve şair. Şeyhü'l Ekber unvanı ile de bilinir. (1165-1240)

⁶Halkbilimci, Gezgin, Kaşif, Yazar (1611 - 1682) 40 yılı aşkın süre boyunca Osmanlı topraklarını gezmiş, gördüklerini ise dünyaca ünlü eseri "Seyahatname"de toplamış olan gezgindir.

⁷Ebu Zeyd Abdurrahman bin Muhammed bin Haldun el Hadramî veya tanınan kısa adıyla İbn-i Haldun, modern tarihyografinin, sosyolojinin ve iktisatın öncülerinden kabul edilen 14. yüzyıl düşünürü, devlet adamı ve tarihçisi. (1332-1406).

⁸Farabî ya da Batı'da bilinen adıyla Alfarabius, 8. ve 13. yüzyıllar arasındaki İslam'ın Altın Çağ'ında yaşamış ünlü filozof ve bilim adamı. Aynı zamanda gökbilimci, mantıkçı ve müzisyendir. Ölüm Tarihi MS Ocak 951 Şam/ Suriye.

⁹Bilim İnsanı, Doktor, Filozof, Yazar (980 - 1037) İbn-i Sina, tıp, psikoloji, farmakoloji, jeoloji, fizik, astronomi, kimya ve felsefe alanında bir deha ve bilim adamıdır. Aynı zamanda "Avicenna" adıyla ve "El- Kanun" (Canon) kitabıyla tıbbı yapmış olduğu büyük katkıdan dolayı tüm dünyaca "Modern Tıbbın Babası" olarak tanınır.

bu yüzden dünyada bilgiye sahip olma, bilgiyi kullanma ve o bilgilerden yeni bilgiler üretebilme kabiliyeti açısından toplumlar farklılaşmaktadır.

Bilgiye sahip olma açısından toplumların ilk gurubu; bilgiye sahiptirler ve sahip oldukları bilgileri üretme ve geliştirme kabiliyetine de sahiptirler. Bu tür toplumlara gelişmiş toplum veya gelişmiş ekonomiler de denmektedir. İkinci tür toplumlar vardır ki, bunlar hem bilgiye hem de başkalarının ürettikleri bilgileri kullanma yetisine sahiptirler. Bu tür toplumlar sahip oldukları bilgiden yeni bilgiler üretebilme kabiliyetleri açısından daha zayıftır ama hiç yok da denemez. Bunlara gelişen toplumlar ya da gelişmekte olan ekonomiler denmektedir. Bir de üçüncü sınıf toplumlar vardır ki; bunlar hem bilgi sahibi değillerdir hem de sadece gelişmiş toplumların müsaade ettiği kadar bilgiyi veya o bilgiyle üretilmiş olan verileri kullanabilmektedirler. Bu toplumlara, temelinde bilgi kaynağı olmadığı için gelişmemiş veya az gelişmiş ekonomiler denmektedir. Küreselleşen dünyada kurulmuş olan sömürü düzeninde sömürülen toplumlar bilgi sahibi olmayan, bilim yapamayan, yoksulluğun yüksek olduğu cehaletin yüksek seviyede olduğu toplumlardır. Bunların içinde bazıları zenginlik sahibi olabilirler (bazı petrol ülkeleri gibi) ama bilim açısından yoksul oldukları için yine de sömürülen toplumlar arasında yer almaktadırlar.

İletişim ve ulaşım araçlarının yeterince gelişmiş olmadığı eski tarihlerde bilgiye ulaşmak bu kadar zor olmasına karşın, günümüzde tam aksine bilgiye ulaşmak çok daha kolay hale gelmiştir. Bugün, bulunduğumuz ortamdan hiç ayrılmadan ve çok zaman harcamadan bir bilgisayar veya son yılların vazgeçilmez aleti cep telefonu sayesinde dünyanın her yeri veya merak edilen her konu hakkında anında bilgi sahibi olunabilmektedir. Fakat, bilgiye ulaşım bu kadar kolay olmasına rağmen, akla başka sorular gelmektedir. Mesela ilk olarak; eğer bilgiye sahip olmak kolay ve büyük zorluklar gerektirmiyor ise, neden hala günümüzde toplumlar arasında büyük gelişmişlik farkları vardır? Niçin bazı toplumlar sefalet, açlık ve hastalıklarla hayatlarını idame ettirirken, diğerleri çok yüksek yaşam standartlarına ve yüksek gelir seviyesinin getirdiği yaşamsal refah gücüne sahiptirler? Niçin bazı toplumlar sömüren, ezen ve yok eden bir güce sahipken, diğerleri sömürülen, ezilen ve yok edilmeye çalışılan toplumlar halindedir? Bu çalışmada toplumlar arasındaki gelişmişlik ve medeniyet seviyelerine bilgiye dayalı gelişmeler sayesinde ulaştıkları düşünülmektedir. Yani, bilgiye sahip olan, onu kullanabilen ve yeni bilgiler geliştirebilen toplumlar teknolojiye, ekonomik refah seviyesinde ve medeniyet çizgisinde ileri toplumlar olmuş, bu konularda yetersiz olan toplumlar ise dünya sıralamalarında gerilerde kalmışlardır.

1. Bilgiyi Edinmek, Sahip Olmak, Kullanabilmek ve Yeni Bilgiler Üretmek

Bilgi, hem insanın, hem de toplumların gelişiminde önemli bir sermayedir. Gelişmiş toplumlara baktığımızda bilgiye sahip olduklarını ve o bilgiyi kullanarak yeni bilgiler üretebildikleri ve elde ettikleri bilgiyle diğer toplumlara hükmettikleri görülmektedir. Bu durum insanlık tarihi boyunca da böyle olagelmıştır. Bilgiye sahip olmak, bilgiyi geliştirmek ve ondan yeni bilgiler üretme faaliyetlerine “bilim” dendiğini yukarıda belirtmiştik. Literatürde her iki kelime de zaman zaman birbirlerinin yerine kullanıldığı için bu çalışmada da her iki ifade birbirinin yerinde kullanılacaktır.

Bilgi ekonomisi, bir ekonomi sisteminde tüm faaliyetlerin bilgi temelli olarak gerçekleştirildiği ve söz konusu faaliyetlerin bilgiyle bütünleştirildiği ekonomik yapıdır. Bilgi ekonomisinin temel hammadde bilgi. Bilgi ekonomisi, bilginin elde edilmesi, işlenmesi, dönüştürülmesi ve dağıtım süreçlerini kapsamaktadır. Bilginin kurumsal bir sonucu olan “bilim”e sahip olmak ve ona sahip olan

toplumların, onu kendi çıkarları doğrultusunda kullanma yetkisi doğal bir hak olarak ortaya çıkmaktadır. Bu durum bilgiye sahip olmanın getirdiği bir sonuçtur sadece. Çünkü bilgiye ulaşmak, bilimi geliştirmek meşakkatli ve uzun soluklu bir süreçtir. Bilime sahip olmak için ona zaman ve kaynak ayırmak, yatırım yapmak, fedakârlık yapmak gerekmektedir. Bilim dünyasının, insanlığa sunduğu yüzbinlerce bilginin nasıl elde edildiği düşünüldüğünde, gerçekten bilgiye sahip olmanın ne kadar zor olduğu açıkça anlaşılabilir. Yukarıda da tarihten örneklerini verdiğimiz, Macellan, Marco Polo, Kristoph Kolomb¹⁰ gibi maceracı gezginlerin hayatlarını riske atarak yıllara varan mücadeleleri olmasaydı batı dünyası, doğunun bilim ve zenginlik unsurlarına nasıl ulaşabilir veya yenedünyayı nasıl keşfedebilirlerdi? Edison'un elektriği, Pasteur¹¹'un aşısı, Molla Akşemseddin¹²'in mikrobu, aya ilk ayak basılması, uzayın derinliklerinin keşfi için teleskopun bulunması ve geliştirilmesi, yüzlerce bilinmeyen hastalığın çaresinin bulunması, elektrik, telefon, internet ve bunun gibi binlerce örneğin verilebileceği araştırmalar hep bilim insanlarının yıllara varan çalışmalarının sonucu değil midir? Tarih boyunca yapılan bu çalışmaların insanlık için faydalı olan keşifleri, uzun yıllara varan gayretlerin, fedakarlıkların ve ödenen büyük bedellerin sonucu elde edilmiştir. Bilim yapmak hem masraflı, hem zaman isteyen, hem de çok büyük fedakarlıklar yüklenilen bir uğraştır. Kim ne kadar çok istemişse, aramışsa, öğrenmişse, zaman ve kaynak harcamışsa o kadarlık bilgiye sahip olmuştur. Ama sonuç şudur ki yapılan çalışmalar eninde sonunda bir karşılık bulmuş ve dünyayı değiştiren icatlarla, elde edilen yeni bilgiler sayesinde bazı toplumlar ilerlemiş, bazı toplumlar ise bilgiye ulaşamaması veya geliştirememesi yüzünden teknolojik gelişmeyi sağlamada yetersiz kalmıştır.

Hem tarihsel süreçte hem de günümüzde toplumların ilerlemesine neden olan en önemli etken bilgiye ulaşmak, sahip olmak ve o bilgilerden yeni bilgiler üretebilme kabiliyeti olmuştur. Bilgi kimin elindeyse güç onda vuku bulmaktadır. Tarihte yazdığı esere “Kutlu Bilgi”¹³ ismini veren Yusuf Has Hacip¹⁴ kitabının birçok yerinde bilginin gücünü anlatan mısralara yer vermiştir. Yusuf Has Hacip, bilginin kıymetini anlatırken; “*Bilgi dünyada her şeyden üstündür. Bilgisiz denirse, insana sövgüdür*” diyerek bilgisizliği yermektedir (Hacip, 2015, s. 40). Yine aynı eserinde bilginin kıymetini ve üstünlüğünü ve

¹⁰Kristof Kolomb, Cenovalı Kaşif, Gezgin ve Sömürgeci. İspanya'nın Katolik Kralları himayesinde Atlas Okyanusu'nu aşan dört sefer yaptı. Bu seferlerinde Hispanyola Adası'nda, Yeni Dünya'daki İspanyol Kolonizasyonu'nu başlatan kalıcı yerleşimler kurdu. Doğum; Cenova - İtalya, Ölüm tarihi;1506 İspanya.

¹¹Louis Pasteur (Lui Pastör) (d. 27 Aralık 1822 Dole, Fransa - ö. 28 Eylül 1895 Saint-Cloud, Fransa), Kuduz aşısını bulan Fransız mikrobiyolog ve kimyager (1822-1895).

¹²Akşemseddin asıl adı ile Mehmet Şemseddin, çok yönlü Türk âlimi, tıp insanı ve Şemsîyye-î Bayramîyye isimli Türk tarikatının kurucusu. Fatih Sultan Mehmed'in hocası olarak bilinmektedir. (1389 Şam- 1459 Göynük). Tıp alanında bulaşıcı hastalıklar üzerinde de önemli çalışmalar yaptı. Araştırmaları sonunda tıp ile ilgili Türkçe Maddet-ül Hayat ve Arapça yazdığı Hall-i Müşkilât ve Risalet-ün nuriyye adlı Tasavvuf Türkçe yazdığı Maddet-ül Hayat'ta geçen Hastalıkların insanlarda teker teker peyda olduğunu zannetmek yanlıştır. Hastalıklar insandan insana gözle görülmeyecek kadar küçük tohumlar vasıtasıyla geçer cümle ile ilk mikrop teorilerinden birini ortaya atmıştır. Tarihte mikroorganizmalardan bahseden ilk kişidir. Ve Mikrobiyolojinin babası sayılmaktadır.

¹³Kutadgu Bilig (Günümüz Türkçesiyle: Mutluluk Veren Bilgi), 11. yüzyıl Karahanlı Uygur Türklerinden Yusuf Has Hacip'in Doğu Karahanlı hükümdarı Tabgaç Buğra Han (Ebû Ali Hasan bin Süleyman Arslan)'a atfen yazdığı ve takdim ettiği Türkçe eserdir. Hükümdar bu eserden dolayı Balasagunlu Yusuf'a Has Hacıplık (Teşrifat Nazırlığı) unvanını vermiştir. Okuyana kutlu olsun ve ona yol göstereyim diye bu esere Kutadgu Bilig adını verdiğini söyleyen Yusuf Has Hacip, “saadet veren bilgi” anlamındaki bu eşsiz eseri 1069-1070 yıllarında kaleme almıştır.

¹⁴Yusuf Has Hacip / Kutadgu Bilig, Yusuf Has Hacip Karahanlı edip, şâir ve devlet adamı. Doğu Türkistan'daki Balasagun şehrinde, muhtemelen 1017 yılında doğdu. Asil bir Türk ve Müslüman âileye mensuptur. Yusuf Has Hacip, Türk-İslam tarihi ve kültürü açısından son derece önemli olan **Kutadgu Bilig** siyasetnamesini yazmıştır. Doğum: 1017 Belasagu / Kırgızistan, Ölüm: 1070 Kaşgar/ Doğu Türkistan Uygur Özerk Bölgesi

onu sahip olanın dünya üzerindeki yerini anlatırken; “*Dünya beylerinden bilgiye erenler, doğru töre kurmuş iyi kişiler*” olarak ifade edilmiştir (Hacip, 2015, s. 41).

Bir başka beyitte ise, yine bilginin gücüne vurgu yaparak; “*Bilgiye yakın duran büyük bey olmuş... İli ilerlemiş halkının varlığı artmış*” diyerek, bilgiye sahip olan toplumların dünya saltanatında (toplumsal zenginlikte) ekonomik olarak da ilerleyeceğini vurgulamıştır (Hacip, 2015, s. 41). Bilgi insan için önemli bir güç kaynağıdır. Yusuf Has Hacip’te bilgiye sahip olmanın güç, kuvvet, zenginlik, mutluluk ve refahla birlikte adalet getireceğini ifade etmiştir. Bilgili insanın veya toplumların kültürde, sanatta ve yaşam standartlarında ilerleyeceğini düşünmüştür.

İbn Haldun’un Makaddime’sinde “*insan, zâtı itibariyle cabil, kazandığı (bilgi) itibariyle alimdir*” diyerek, bilginin insanın gelişiminde ne kadar önemli olduğunu vurgulamıştır. İbn Haldun’a göre, İnsan, hayvanlar (canlılar) cinsindedir. Ama, Allahu Teala onu, hayvanlardan kendisine verdiği ilimle ayırt etmiştir. İnsan ilim sayesinde eylemlerini düzenli bir şekilde vücuda getirmektedir (Aktaran Uludağ, 2013, s. 775).

İbn Haldun, yine aynı eserinde, ilim ve bilgi üstüne önemli bir takım tespitler ileri sürer ki, ona göre fikir, ancak insandaki hayvaniyet (fiziki ve biyolojik açıdan) olgunluğa ulaştıktan sonra meydana gelmektedir. İnsan iyiyi ve kötüyü ayırt etme çağına gelmeden evvel bir ilme sahip bulunmamakta, bu yüzden de hayvanattan sayılmakta, yaratılış itibariyle menşei olan nütfe, (kan pıhtısı) ve et parçası hükmündedir. O zaman insanın tabiatı ve zâtı, onun zâtı itibariyle bilgisiz ve (ilim) kazanma itibariyle bilgili olduğunu göstermektedir (Aktaran Uludağ, 2013, s. 775).

Farabi ise, erdemli toplumun yöneticisinde olması gereken vasıflardan birisini; bilgi edinmeyi, öğrenmeyi sevmeli, içerdiği mihnetlere katlanmalı, bunları yorucu ve eziyet verici bulmamalıdır, demektedir (Farabi, 2017, s. 107-108). İşte bu yüzden ki bilgiyi zahmetli, yorucu veya gereksiz gören kişiler veya toplumlar dünya medeniyetinde geri kalmışlardır.

Platon; “eğitimi”, ruhun gücünü iyiden yana çevirme ve bunun için en kolay, en şaşmaz yolu bulma sanatı olarak ifade etmektedir. Eğitimin önemini vurgularken; eğitimsiz kişilerin devlet yönetmeye elverişli olmadığını düşünmektedir (Platon, 2013, s. 236-237).

Cicero (Denis Diderot), “Yükümlülükler Üzerine” olan kitabındaki ilim ile ilgili değerlendirmesinde; eğer ilmin bu kadar yardımı olmasaydı, kim hastaları tedavi eder, insanlar nasıl beslenebilir, ya da gelişim gösterebilir, insanların yaşam standartları nasıl gelişebilirdi der (Cicero, 2011, s. 76). Yine Cicero; aynı kitabının bir başka bölümünde; cansız nesnelere, insan yaşamına sağlanan faydalar, hayvanlardan yararlanma kabiliyeti, zirai ilimlerin gelişimi, ve insan oğlunun varlığını yücelten işler, hep bilge kişilerin yüce bilgileri sayesinde olduğunu ifade etmiştir (Cicero, 2011, s. 77).

Çağımızda bilgiye ve bilgiyi temel alan yaklaşımlarda çok farklı düşünceler vardır. Özellikle iktisat literatüründe bilgi ekonomisine yönelik geliştirilen, yenilikler ve fikirler hızla çoğalmaktadır. Bu bağlamda, ilk olarak Freeman’ın iktisatta bilginin önemini anlatan düşüncesi önemlidir. İktisatçılar çok eskiden beri uzun dönemde iktisadi büyüme ve verimlilik artışında bilimsel ilerlemenin bir sonucu olan teknolojinin önemini kavramışlardır (Freeman & Soete, 2003, s. 363). Büyüme teorisi geleneksel olarak, bilgi birikiminin büyüme sürecindeki hayati rolünü kabul etmektedir. Teknolojik ilerleme olmazsa sermaye birikimi de sürdürülemez ve marjinal verimlilik azalmaya ve sonunda kişi başına düşen gelir artışı da kaçınılmaz olarak sıfıra doğru yaklaşmaya başlar (Freeman & Soete, 2002, s. 363).

Bilgi ekonomisine yön veren üç temel gücü, teknolojideki hızlı gelişmeler, ticaretin ve finansal piyasaların liberalizasyonu ve katma değer yaratılması için bilgiye bağımlılığın artması olarak sınıflandırmaktadır (Kargın, 2006, s. 215).

Bilgiyi daha çok elinde bulunduran ülke, toplum, örgüt veya bireyler bir yandan “*Bilgi Çağının*” güç merkezlerini, öte yandan da bilimin ana konusunu tayin ederler (İrmiş, 2006, s. 9). Gelişmiş ülkeler bilgi ticaretinde “*bilgi*” adı altındaki kendilerine ait neden-sonuç ilişkilerini kendi kültürel gecikmeleri sebebiyle de çoğu zaman her sunulan bilgiyi kendi gereksinimlerine uygun olup olmadığına bakmaksızın elde etme arzusu içinde olan az gelişmiş veya gelişmekte olan ülkelere sunmaktadırlar (İrmiş, 2006, s. 12).

Hobsbawn, 1890’larda ABD ve Almanya’nın üretim gücünün İngiltere’yi geçmesinin nedenini İngiltere’deki üniversitelerin yetersiz bilimsel çalışmalarına bağlamaktadır. Hobsbawn’a göre; 1910 yılına gelindiğinde ABD’nin ürettiği çelik miktarının Büyük Britanya’nın ürettiği çelik miktarının neredeyse iki katı olduğunu ifade etmekte ve bunu gelişen dünyaya İngilizlerin uyum sağlayamamasına bağlamaktadır (Hobsbawn, 2008, s. 167). Hobsbawn, bunun asıl sebebini ise amatör bilim adamları ve özel araştırma laboratuvarları alanındaki zenginliğin artık üniversite eğitiminde hemen hemen hiç olmaması ve biçimsel teknoloji eğitiminin zayıflığını çözümünün gecikmesi olarak belirtmektedir (Hobsbawn, 2008, s. 168).

Bilgi ve iletişim teknolojilerinde yaşanan dönüşüm toplumların da yeniden şekillenmesine yol açmaktadır. Toplumların şekillenmesi beraberinde küresel çapta üretim ve mekânın da şekillenmesini doğurmaktadır. Küresel ekonomide üretim ve mekânın şekillenmesini incelerken özellikle kentleri ele almak bize yol gösterici olacaktır. Çünkü kentlerin şekillenmesinde, gelişmesinde ve ilişkilerinde global bilgi ekonomisinin içinde yer alan ekonomilerin çeşitliliği ve çalışma kültürlerini topluca gözlemleyebiliriz. Ayrıca kentlere odaklanmak, küresel ölçekteki stratejik yerlerde birbirine bağlı dinamikler tarafından şekillenen bir coğrafya belirlememizi de kolaylaştıracak bir faktördür. Günümüz dünya ekonomisi bilgi ekonomisine dayalı, bilgi teknolojilerini yoğun olarak kullanan bir ekonomiye dönüşmüştür. Bu dönüşüm ülkelerin sosyal ve ekonomik olarak kalkınmalarını dolayısıyla kentlerin de gelişmesini sağlamaktadır (Yavuz, 2017, s. 266).

Toplumların dönüşümünde teknolojik yeniliklerin önemli etkileri bulunmaktadır. Teknolojik yeniliklerin etkileri evrimsel olarak süreç içerisinde gerçekleşmektedir. Saban, buhar makinası ve bilgisayar toplumsal dönüşüm sürecinde üç temel dalgayı başlatan teknolojiler olarak kabul edilmektedir. Kritik üretim faktörünün bilgi olduğu yeni ekonomik yapıda rekabetin ve ekonomik gelişmenin itici güçleri; nitelikli insan kaynakları, Ar-Ge ve yenilikçilik ile bilgi ve iletişim teknolojileridir. Son 20 yılda, dünyada bilgi ekonomisine doğru evrilen ekonomik yapıyı açıklamak üzere, teorik düzlemde içsel büyüme modelleri geliştirilmiştir. Bu modellerde, daha önceki teorilerde dışsal olarak ele alınan teknoloji (özellikle bilgi teknolojileri), nitelikli insan kaynakları, Ar-Ge ve yenilikçilik ile kamunun etkileri gibi parametreler dışsal ve statik unsurlar olarak değil sistemik ve dinamik faktörler olarak değerlendirilmektedir (Taşçı, 2007, s. 329).

Artık üretimin en temel girdisi olan bilginin üretimi, işlenmesi, dolaşımı, paylaşımı ve yönetiminin, insani ve ekonomik kalkınmanın, dolayısıyla da küresel rekabet avantajının temel dinamiği haline gelmesi görece yeni bir olgudur ve bu olgu, “bilgi ekonomisi” kavramıyla konumlanıyor. Bilgi

ekonomisi, hem mevcut sosyo-ekonomik eğilimlerin bir ürünü, hem de bir ulusal politika seçimi, politik bir hedef ya da vizyon olarak konumlanabilir (Uçkan, 2006, s. 23).

Tarım toplumundan sanayi toplumuna geçiş yapamayan veya ayak uyduramayan ülke ekonomileriyle sanayileşmiş ekonomiler arasında belirli bir fark oluşmuş ve bu ekonomiler sanayileşmiş ekonomilere göre geri kalmıştır. Bilgi toplumuna geçiş yapamayan veya ayak uyduramayan ülke ekonomileriyle diğer ekonomiler arasında uçurumlar oluşmakta ve bilgi ekonomisine geçiş yapamayan ülke ekonomilerinde büyük sıkıntılar meydana gelmektedir. Bu yüzden geri kalmış ekonomilerin de bir an önce bilgi temelli ekonomi sürecine ayak uydurması ve gelişmiş ülke ekonomilerle arasındaki farkı kapatması gerekmektedir (Şit & Şit, 2016, s. 56). Aksi takdirde bilgi temelli olmayan ekonomiler, bilgiye dayalı yeniliklerle gelişen teknoloji sahibi ekonomilere bağımlı halde yaşamlarını sürdürmeye devam edeceklerdir. Ülkelerin bilim ve teknoloji üretmelerinin önemli birkaç göstergesi vardır. Bunlar arasında en önemli olanları; patent müracaatları ve kabulleri, ar-ge çalışmaları, gayri safı milli hasıla veya gayri safı yurt içi hasıladan ar-ge'ye ayrılan paylar ve faal nüfusa düşen araştırmacı personel sayısıdır. Bunlardan ar-ge sayesinde yeni bilgiler üretildiğinden ar-ge çalışmalarını yatırım olarak değerlendirmek gerekir. Bilgi ekonomisi bilgiye dayandığına göre bilgiyi üretmek, onu teknolojinin kullanacağı duruma getirmek gerekir. Bilgi üretmek için ar-ge'ye, ar-ge'yi yapabilmek için de onun alt yapısı olan bilgisayar ağları ve internete ihtiyaç duyulmaktadır. Ar-ge yatırımları bunların hepsini içine alan yatırımlardır (Yıldırım, 2017, s. 112).

Friedman (2017), eğitim üzerine vurgu yaparken bunu okuma yazma becerisinden başlatmıştır. Vatandaşlarının büyük çoğunluğunun asgari düzeyde okuma yazma dahi bilmedikleri ve bilgi sahibi olmadıkları, bir dizi ortak değeri yaygın bir biçimde kabul etmedikleri bir toplumda istikrar olamaz. Eğitim her ikisine de katkıda bulunur. Sonuçta insanların eğitilmesinde elde edilen çıkar toplumun geneli için bir kazanımdır (Friedman, 2017, s. 138). Eğer sermaye, fiziksel aktiflere yapılan yatırımlarda olduğu kadar insanlar için yatırımda da aynı oranda kullanılabilir olsaydı; piyasa yoluyla veya ilgili bireyler veya ebeveynleri veya onlara yardım eden kişiler tarafından doğrudan yatırılsaydı, o zaman sermayenin getireceği kazanç oranı her iki alanda da aşağı yukarı eşitlenirdi. Gerçekten de eğitime yapılan yatırımın getiri oranının fiziksel sermayeye yapılan yatırımın getiri oranından çok daha yüksek olduğuna ilişkin hatırı sayılır deneysel kanıtlar vardır (Friedman, 2017, s. 157-158).

Eğitim seviyesinin ve kalitesinin dünya gelişmişlik seviyesinin değerlendirilmesi açısından çok önemli bir yeri vardır. Dünya ülkelerinin eğitim yatırım ve harcamaları, nitelikli ve vasıflı insanlar yetiştirme çalışmaları Friedman'ın da dediği gibi toplumun genelini etkilemektedir. Dünya genelinde, gelişmiş, gelişmekte veya az gelişmiş ülkeler kategorisinde değerlendirmeler yapıldığında, bilginin ve bilgi üretimin merkezi olan üniversitelerin, dünya sıralamasındaki yeri ile gelişmişlik sıralaması arasında doğrusal bir ilişki olduğu görülmektedir. Öyle ki, büyük şirketlerin sponsorluğunda desteklenen dünyaca ünlü ve kıymetli kabul edilen bilimsel dergiler ve araştırmaların yayınlandığı ülkelerin daha çok (Çin hariç) Batı Avrupa ve Amerika merkezli olduğu görülmektedir. Türkiye'de de teknik alanda akademik ilerlemenin sağlanabilmesi için SCI - Expanded ve SSCI kapsamındaki dergilerde yayınlanmış özgün makaleler şart koşulmakta, sosyal bilimlerde ise bu dergilerin yanı sıra AHCI kapsamındaki dergilerde yayınlanan makaleler puan olarak yüksek seviyede tutulmaktadır (İrmiş, 2006, s. 10).

Aşağıdaki tabloda dünya üniversitelerinin belirlenen bazı kriterlere göre ülkelere göre dünya genelindeki sıralamaları verilmiştir. Ürettikleri yayınlar, araştırmalar, bilim ve teknolojiye katkıları açısından yapılan değerlendirmeler sonucunda sıralamada bazı ülkelerin farklılıkları hemen göze çarpmaktadır. URAP¹⁵'ta verilen sıralama, Tablo 1 ve 2'de görülmektedir. 2017-2018 dönemi için yapılan değerlendirmeler sonucunda dünya üniversiteler sıralamasında ilk yüz içinde ABD, 36 üniversite ile ilk sırada yer alırken, 9 üniversite ile ikinci sırayı Çin, 6 üniversite ile üçüncü sırayı İngiltere, 5'er üniversite ile Almanya, Kanada, Avustralya ve Fransa yer almaktadır. Tabloda verilen değerlere göre ilk 100, ilk 500, ilk 1000 ve ilk 2500 üniversite sıralamasında da önemli farklılıklar olmamakla birlikte sadece ilk 2500 sıralamasında Çin, ABD ile yer değiştirmektedir.

Dünyanın gelişmiş ekonomileri, bilim ve teknolojik üstünlüğünü, bilimsel araştırma ve geliştirmeler sayesinde elde etmektedirler. Bu gelişmeler bu ülkelere ekonomik güç olarak yansımaktadır. Çünkü ilk 10'da olan ülkeler dünya GSYH sıralamasında da ilk onda yer almaktadır. Yani dünyanın en zengin veya en büyük milli gelire sahip olan ekonomileri, bu güçlerini bilgiye sahip olma, bilgiyi üretebilme ve o bilgiyi kullanabilme kabiliyetlerinden elde etmektedirler.

Tablo 1. 2107-2018 URAP dünyada ilk 100, ilk 500, ilk 1000 ve ilk 2500 Üniversite sıralamaları.

Ülke	İlk 100	İlk 500	İlk 1000	İlk 2500
Çin	9	54	123	376
A.B.D.	36	114	192	368
Japonya	2	15	44	152
Hindistan	-	1	18	125
Fransa	5	22	47	93
İngiltere	6	26	47	87
Türkiye	-	-	15	86
Brezilya	1	7	20	73
Güney Kore	1	12	32	69
Almanya	5	39	53	67
İtalya	2	25	45	66
İspanya	1	16	39	60
Tayvan	1	7	16	54
Polonya	-	3	18	51
Kanada	5	19	28	51
Avustralya	5	22	28	39

Kaynak: Akbulut, U.2017;6 2017–2018 URAP Dünya Sıralaması Basın Bildirisi.

http://tr.urapcenter.org/2017/2017_2018_URAP_DUNYA_SIRALAMASI_Basin_Bildirisi_30_EKIM_2017.pdf

¹⁵URAP; Yükseköğretim kurumlarını akademik başarıları doğrultusunda değerlendirebilmek için bilimsel metotlar geliştirmek ve yapılan çalışmaların sonuçlarını kamuoyu ile paylaşmaktır.

Dünya ülkeleri sıralamasında ekonomik güç olarak ilk sıralarda yer alan ülkelerin üniversite sıralamaları oluşturulurken en önemli değerlendirme kriterleri; temel bilim alanlarında araştırma ve geliştirme, literatürde değer yaratan atıf yapılabilir yayınlar üretme, endüstri ile olan ilişkilerinin seviyesi ve oluşturdukları yenilikler olarak kategorize edilmektedirler. Üniversitelerin bilim dünyasına yaptıkları katkılar bilim ve teknolojik gelişme seviyesini etkilemektedir. Bilimsel araştırmalarda önde olan ülkeler bu araştırmaların sonucunda elde ettikleri yenilikler sayesinde ekonomilerine güç katmaktadırlar. Yapılan bu araştırmalar hem buldukları ülkelerin ekonomik ve sosyolojik gelişmişlik seviyesine katkıda bulunurken, hem de dünyanın ülkelerine de bilginin paylaşımı olarak yayılmakta ve dünya sosyal ve siyasal yaşamını etkilemektedirler. Aşağıdaki tablo; 2’de 2010 ile 2015 arasında ülkelerin temel bilim alanlarındaki bilimsel araştırmalara göre sıralanmış listesi görülmektedir. Tablodan da görüldüğü gibi ilk üç sıra yine değişmemiş ABD’nin liderliğini sürdürdüğü bu sıralamada ikinci sırayı Çin, üçüncü sırayı Almanya almıştır. Dördüncü ve beşinci sıralar zaman zaman yer değiştirmekle beraber ilk yirmi sıranın, aynı zamanda dünya ekonomisine yön veren ülkeler olduğu da açıkça görülmektedir. Bu tablodan da anlaşılacağı gibi temel bilimlerdeki bilgi üretim seviyesi, ülkelerin dünya sıralamasındaki ekonomik güçlerini de yansıtmaktadır. Tabloda sadece Hindistan, Tayvan, Polonya, İran ve 22. Sırada yer alan Türkiye gelişmiş ülkeler kategorisinde olmayan, ya da diğer bir ifadeyle gelişmekte olan ülkeler kategorisinde yer alan ülkelerdir. Bu beş gelişmekte olan ülke haricindeki 17 ülke dünya ekonomisinin büyük kısmına hükmeden gelişmiş ekonomiler olarak öne çıkmaktadır. Tablodaki Hindistan haricindeki ilk on ülke dünya GSYH’nin büyük kısmına sahip olan ülkelerdir. Bu sıralamadan da görüldüğü gibi ülkelerin bilime verdikleri katkı seviyesi, o ülkelerdeki bilim ve teknolojinin etkileyici çarpanı olarak ortaya çıkmaktadır.

Tablo 2. Temel Bilim Alanlarında Bilimsel Yayın Üretimi Açısından Dünya Ülkeleri Sıralaması 2010-2015

Sıra	2010	2011	2012	2013	2014	2015
1	ABD	ABD	ABD	ABD	ABD	ABD
2	Çin	Çin	Çin	Çin	Çin	Çin
3	Almanya	Almanya	Almanya	Almanya	Almanya	Almanya
4	Japonya	Japonya	Japonya	Japonya	Japonya	İngiltere
5	Fransa	Fransa	Fransa	Fransa	İngiltere	Fransa
6	İngiltere	İngiltere	İngiltere	İngiltere	Fransa	Japonya
7	İtalya	Hindistan	Hindistan	Hindistan	Hindistan	Hindistan
8	Hindistan	İtalya	İtalya	İtalya	İtalya	İtalya
9	İspanya	İspanya	İspanya	İspanya	İspanya	Rusya
10	Kanada	Kanada	Kanada	Kanada	Kanada	İspanya
11	Rusya	Rusya	G. Kore	Rusya	Rusya	Kanada
12	G. Kore	G. Kore	Rusya	G. Kore	G. Kore	G. Kore
13	Avustralya	Avustralya	Avustralya	Avustralya	Avustralya	Avustralya
14	Brezilya	Brezilya	Brezilya	Brezilya	Brezilya	Brezilya
15	Hollanda	Hollanda	Hollanda	Polonya	Polonya	Polonya
16	Tayvan	Tayvan	Tayvan	Tayvan	Hollanda	İran

17	Polonya	Polonya	Polonya	Hollanda	İsviçre	İsviçre
18	İsviçre	İsviçre	İsviçre	İran	İran	Hollanda
19	İsveç	İran	İran	İsviçre	Tayvan	Tayvan
20	İran	İsveç	İsveç	İsveç	İsveç	İsveç
21	Belçika	Belçika	Belçika	TÜRKİYE	TÜRKİYE	TÜRKİYE
22	TÜRKİYE	TÜRKİYE	TÜRKİYE	Belçika	Belçika	Belçika

Kaynak; ULAKBİM, Dünya, Ülkeler ve Gruplar Bilimsel Yayın Sayısı (2010-2015) <http://cabim.ulakbim.gov.tr/wp-content/uploads/sites/4/2016/08/Dünya-Ülkeler-ve-Gruplar-Bilimsel-Yayın-Sayısı-Temel-Bilimler-2016.pdf>. (29.12.2017).

Dünya ekonomisinde ülkelerin gelişmişlik kriterlerine göre ayrışmasına neden olan önemli bir diğer gösterge ise, üniversitelerin endüstrilerle yaptığı işbirliği seviyesidir. Çünkü bilim her ne kadar üniversitelerde gelişme gösterse de bunun test edilme, geliştirme veya uygulama alanları reel sektör ve sosyal hayat düzeni içinde oluşmaktadır. Hatta üniversiteler bu araştırma ve geliştirme faaliyetlerini yürütebilmek ve geliştirebilmek için ihtiyaç duyduğu kaynakları ya devlet desteklerinden, ya da endüstriyel (yani özel ve tüzel kuruluşlardan) kurumlardan sağladıkları fonlarla gerçekleştirebilmektedir. Bilgi çağında üniversiteler için en önemli itici güçlerden biri, sadece bilginin öğretim yoluyla aktarımı değil, aynı zamanda yeni bilgi yaratmak ve bu bilgiyi toplumun gelişimini sağlamak için yaygınlaştırma amacını taşımasıdır.

Dünyanın her yerinde özel kuruluşların AR-GE faaliyetleri dışındaki teknoloji geliştirme faaliyetleri, Sanayi-Üniversite-Devlet işbirliğiyle yürütülmektedir. Bu üçlünün ortaklığıyla oluşturulan araştırma merkezleri, kişi, kurum ve kuruluşlara gerekli fiziki alt yapı koşulları sağlayarak, girişimcilere her türlü yazılım, donanım, enformasyon (bilgi) ve sermaye desteği sağlamaktadır (Kargı, 2006;119).

Gelişmiş ekonomiler, bilim ve teknolojiye yaşanan ilerlemelerle bilginin yaratılması ve dağılımı bağlamında bilgi tabanlı hale gelmişlerdir. Bu da bir üretim faktörü olarak bilginin önemini giderek daha fazla artırmıştır. Bilgi tabanlı bu yeni ekonomik sistemde ekonomik büyüme ve kalkınmanın motoru fiziksel mallar ya da doğal kaynaklar değil, bilginin gücüdür (Seki, 2013, s. 1).

Bilgi çağı ve iletişimdeki ilerlemeler, üniversitelere yeni bir boyut daha eklemiştir. Çünkü dünya ekonomisinin küreselleşmesi ve ulusların karşılıklı bağımlılığı, özellikle üniversiteleri çok daha fazla uluslararası boyutlarda işbirliğine zorlamaktadır (Aktaran Kargı, 2006, s. 52). Bilimsel bilginin üretilmesi, üniversitelerin ve kamusal araştırma kurumlarının fonksiyonu olarak kabul edilirken, bilimsel keşiflerin nihai uygulaması, teknolojik bilginin ve teknolojik yeniliğin yaratılması şirketlerin görevi olarak görülmektedir (Seki, 2013, s. 2). Üniversite tabanlı model ile bilgi üretim sürecinde ana faktör olarak kabul edilen kurum üniversiteler olmuştur (Seki, 2013, s. 3). Çünkü bu uygulama küçük ve orta ölçekli kuruluşlarla birlikte büyük ölçekli kuruluşların üzerinden büyük AR-GE harcamalarını azaltan bir faktör olarak ortaya çıkmıştır. Bu da göstermektedir ki üniversitelerle endüstri ne kadar çok iş birliği yaparsa o kadar çok araştırma ve geliştirme faaliyetleri gerçekleştirilebilir.

Araştırma ve geliştirme teknikleriyle bilginin, fikrin ve tekniğin üretildiği diğer bir yer ise endüstriyel kuruluşlardır. Az gelişmiş ekonomilerde araştırma ve geliştirme faaliyetleri işletmeler için oldukça maliyetli kabul edildiğinden yeterli kaynak ayrılamamaktadır. Bunun bir başka önemli sebebi ise entelektüel bir sınıfın da olmamasıdır. Bu çalışmaların az gelişmiş ekonomilerde yapılamamasının

diğer bir sebebi ise bilgi, fikir ve tekniği üretmek yerine hazır satın alma alışkanlığının olmasıdır. Böyle bir alışkanlık onları hazırcılık rehavetine sürüklemektedir (Kargı, 2006, s. 14). Fakat bunun bu tür ülkelere olan olumsuzlukları bu kadar da değildir. Ya da diğer bir anlatımla; gelişmiş ekonomilerden süzülmeden alınan bilgiler az gelişmiş ya da gelişmekte olan ülkelerde kimi zaman bilim yapma kültürü veya bilgiyi uygulamaya dönüştürme alışkanlıkları olmaması, kimi zaman da dışarıdan satın alınan bilgilerin kendi problemlerine ve gerçeklerine uymaması sebebiyle, istenilen sonuçlara ulaşamamaktadır (İrmiş, 2006, s. 12).

Aşağıdaki Tablo 3'de ülkelere göre üniversite, endüstri işbirliği derecesini gösteren sıralama görülmektedir. Dünya Küresel Yenilik Endeksi 2017 (The Global Innovation Index 2017) çalışmasından oluşturulan bu tabloya göre; ilk yirmi ülke sıralamasında sürpriz olan birkaç ülke dışında diğer tablolardan çok büyük farklılıklar yoktur. Sürpriz olan ülkeler ise sırasıyla; Katar (10.sırada), Malezya (11.sırada), ve Lüksemburg (20. Sırada) gibi üç ülkedir. Bu tür ülkeler petrole dayalı zenginlik içinde olduğundan (Lüksemburg hariç) kaynak sorunu olmayan ülkelerdir. Bu tür ülkelerin bilimsel yayın üretme verileri çok tutarlı görülmemektedir. Aynı zamanda bu ülkeler hem ekonomik güç, hem de nüfus yoğunlukları bakımından dünya ekonomisinde çok önemli bir yer işgal etmemektedirler. Bu üç ülke haricinde ilk yirmi içindeki diğer **17 ülke** önceki tablolardaki ülke sıralamalarından çok farklı değildir. Dünyada önemli bir etkisi olan teknoparkların da içinde yer aldığı sanayi-üniversite işbirliğinin geliştirildiği ekonomiler, yenilik üretmede öne çıkan ülkeler olarak göze çarpmaktadır. Dünya ekonomilerinin içinde ilk sıralarda yer alan bu ülkeler, üniversitelerin, sektörlerle olan işbirliğinin yoğunluk derecesine göre yeniliklerde de öne geçen ekonomiler olarak görülmektedir. Tablo aynı zamanda üniversite- endüstri işbirliğinin yoğunlaşma sırasına göre ekonomik gelişmişlik derecelerini de yansıtan bir gösterge niteliğindedir.

Tablo 3. Dünyada Araştırmalarda Üniversite Endüstri İşbirliği Sıralaması 2017 (University / Industry Research Collaboration Ranking in The World)

Ra nk	Country/ Economy	Valu e	Score (0-100)	Perce nt Rank	Ra nk	Country / Economy	Value	Scor e(0-100)	Percent Rank
1	Switzerland	5.80	80.00	1.00	41	Slovenia	3.76	45.98	0.67
2	Finland	5.72	78.62	0.99	42	Bahrain	3.73	45.44	0.66
3	Israel	5.60	76.67	0.98	43	Italy	3.68	44.68	0.66
4	USA	5.57	76.22	0.98	44	Russian Fed.	3.68	44.63	0.65
5	Netherlands	5.50	75.00	0.97	45	Czech Republic	3.66	44.39	0.64
6	United Kingdom	5.47	74.51	0.96	46	Colombia	3.66	44.30	0.63

7	Singapore	5.47	74.47	0.95	47	Senegal	3.64	43.9	0.62
8	Germany	5.35	72.52	0.94	48	Lebanon	3.64	43.9	0.61
9	Belgium	5.26	71.00	0.93	49	Sri Lanka	3.63	43.8	0.61
10	Qatar	5.23	70.53	0.93	50	Mexico	3.63	43.7	0.60
11	Malaysia	5.20	70.00	0.92	51	Oman	3.61	43.4	0.59
12	Sweden	5.16	69.33	0.91	52	Azerbajian	3.56	42.6	0.58
13	Ireland	5.11	68.52	0.90	53	Tanzania, United Rep	3.54	42.2	0.57
14	Denmark	4.84	63.99	0.89	54	Saudi Arabia	3.51	41.8	0.57
15	Austria	4.81	63.58	0.89	55	Spain	3.51	41.8	0.55
16	Iceland	4.78	63.05	0.88	56	Ukraine	3.51	41.8	0.55
17	Japan	4.75	62.54	0.87	57	Guatemala	3.51	41.7	0.54
18	New Zealand	4.75	62.50	0.86	58	Zambia	3.49	41.4	0.53
19	Norway	4.74	62.37	0.85	59	Philippines	3.48	41.3	0.52
20	Luxembourg	4.65	60.83	0.84	60	TURKEY	3.47	41.15	0.52
21	Hong Kong (2015)	4.59	59.78	0.84	61	Chile	3.47	41.1	0.51
22	Canada	4.58	59.63	0.83	62	Costa Rica	3.45	40.9	0.50
23	India	4.54	58.93	0.82	63	Kazakhstan	3.45	40.8	0.49
24	United Arab Emirates	4.51	58.47	0.81	64	Jamaica	3.45	40.7	0.48

25	Kenya	4.46	57.63	0.80	65	Pakistan	3.44	40.70	0.48
26	South Africa	4.44	57.36	0.80	66	Uruguay	3.44	40.70	0.47
27	Indonesia	4.42	57.03	0.79	67	TFYR of Macedonia	3.44	40.65	0.46
28	Korea, Rep	4.36	56.00	0.78	68	Argentina	3.43	40.43	0.45
29	China	4.32	55.27	0.77	69	Botswana	3.41	40.25	0.44
30	Tajikistan	4.31	55.19	0.76	70	Madagascar	40	40.00	0.43
31	France	4.29	54.79	0.75	--	-----	----	-----	----
32	Australia	4.27	54.49	0.75					
33	Lithuania	4.12	51.93	0.74	100*	Peru	2.91	31.78	0.19
34	Estonia	4.08	51.37	0.73	107	Georgia	2.72	28.68	0.13
35	Portugal	4.03	50.46	0.72	108	Algeria	2.71	28.53	0.12
36	Malta	4.00	50.00	0.71	109	Kyrgyzstan	2.71	28.52	0.11
37	Jordan	3.84	47.31	0.70	110	Malawi	2.71	28.48	0.11
38	Ethiopia	3.83	47.19	0.70	111	Nigeria	2.67	27.78	0.10
39	Uganda	3.79	46.48	0.69	112	Greece	2.65	27.56	0.09
40	Thailand	3.77	46.15	0.68	113	Yemen**	1.89	14.76	0.00

Kaynak; The Global Innovation Index 2017. Innovation Feeding the World Tenth Edition. (World Economic Forum, Executive Opinion Survey, 2016-2017). <https://www.globalinnovationindex.org/>

2. Dünyada Araştırma ve Geliştirme (Ar-Ge) Faaliyetleri ve Yenilik İndeksi Sıralaması

Araştırma ve geliştirme faaliyetleri, ülkelerin teknolojisinin gelişimi için en önemli yatırım alanları arasındadır. Bilimsel araştırmalarının önemini vurgulayan gösterge dünya ekonomilerinde ortaya konan “Araştırma – Geliştirme” (AR-GE) Faaliyetleri ve bu faaliyetler sonucunda ortaya çıkan yeniliklerdir. Çünkü yapılan araştırma ve geliştirme faaliyetleri sonucunda dünya genelinde bilim ve teknoloji ilerlemekte ve bu çalışmalar sonucunda insanlığa birçok yenilikler sunulmaktadır. Her alanda

yapılan bu yenilikler dünya ekonomisinin de itici gücü olmaktadır. Bilgi ekonomisi ve öğrenme ekonomisinin temel hedefi teknolojik ilerlemenin dinamiklerini ve sonuçlarını ortaya koyabilmektir. Yenilik ise teknolojik ilerlemenin en önemli göstergesidir (Seki, 2013, s. 12). Mesela 18 yüzyılda buhar gücünün bulunması, peşinden gelen yüzyılda ise yanmalı motorların icadı, çeşitli hastalıklara karşı geliştirilen ilaçlar, aşular vb. birçok yenilik, icad ve keşifler, toplumların sosyal yaşam tarzlarını etkilemiştir. Her sektörün kendi iç dinamikleriyle geliştirdiği bu yenilikler dünya hayatının hızını ve yaşam standartlarını da süratle değiştirmiştir. Ulaşım ve iletişimde meydana gelen yenilikler de hep bu araştırma ve geliştirme faaliyetlerinin sonuçları olarak ortaya çıkmıştır.

Ülkelerin araştırma geliştirme faaliyetlerine ne kadar önem verdiği ve ne kadar kaynak aktardığı ülke ekonomilerine olan katkılarında anlaşılmaktadır. Günümüzde de rekabette üstünlük sağlayabilmek ancak yenilikte (İnovasyon) yetkinlik kazanmaya bağlı hale gelmiştir. Teknolojik ürün anlamında yenilikler, ya daha önce var olmayan, yeni bulunan, icad edilen bir ürün olarak, ya da, daha önce var olan bir ürünün geliştirilmesi şeklinde olabilir (Özsağır, 2013, s. 68). Büyümenin nedenlerini ve bazı ülkelerin diğer ülkelerden neden daha hızlı büyüme kaydedebildiğini anlamaya çalışan araştırmacılar, büyüme kaydedilen ülkelerde verimliliğin arttığını tespit etmişlerdir. Verimlilik artışlarının ise bilgi ve iletişim teknolojilerine yapılan yatırımların bu süreçte en önemli halkalardan biri olduğunu tespit etmişlerdir (Özsağır, 2013, s. 88). Yapılan araştırma ve geliştirme faaliyetlerinin GSYH içindeki oranları değerlendirilmekte ve dünya ekonomisi içinde her ülkenin bulunduğu seviye belirlenmektedir. Aşağıdaki Tablo; 4 ve Tablo; 5, bunu açıkça göstermektedir. Küresel Yenileşme Endeksinin 2017 verilerine göre derlenen her iki tabloda ülkelerin Ar-Ge ve yenilik çalışmalarının sıralamasını göstermektedir. Tablo; 4 ve 5, göstermektedir ki dünya Ar-Ge çalışmaları ve yeniliklerin geliştirilmesi sıralamasında ABD ilk sırayı almaktadır. Sıralamadaki ilk on ülke, hemen hemen hiç değişmeyen kapitalist ve gelişmiş ekonomilerin üstünlüğünü göstermektedir. Tablodaki ilk otuz ülke içerisinde Singapur, Suudi Arabistan, Luxemburg, Slovenya, Macaristan ve Türkiye hariç tutulduğunda, diğer tablolardan çok farklı bir sonuç olmadığı görülmektedir. Türkiye'nin 43. Sırada bulunduğu *yenilik* (İnovasyon) sıralamasında da ilk on veya ilk yirmi ülke birkaç yer değiştirme haricinde yine aynı şekilde sıralanmıştır. Araştırma, geliştirme ve yenilik faaliyetlerinde önde olan bu ülkeler teknoloji gelişiminde de ilk sıralarda yer alarak dünya üretim teknolojisine öncülük etmektedirler. Ya da bir başka anlatımla, yenilikler (İnovasyon) açısından önde olan ve dünyanın üreten ülkeleri haline dönüşen bu ekonomiler, dünyanın hakim gücünü temsil etmeye devam etmektedirler. Bilgiye önem veren ve sahip oldukları bilgiyi değerlendirerek yenilikler üreten bu ekonomiler, aynı zamanda da bilginin ekonomik gücünü yansıtmaktadırlar. Bunu da AR-GE'ye ve yenilik (İnovasyon) çalışmalarına verdikleri katkıyla yapmaktadır. Söz konusu ekonomilerin bu çalışmalara ayırdığı kaynak gücü, GSYH içindeki oranları açısından yüksek seviyede olduğu görülmektedir. Mesela Ar-Ge çalışmalarına ayrılan kaynak açısından değerlendirildiğinde ABD'nin ayırdığı kaynak miktarının Tablo; 4'de ki 10. sıradan 30. sıraya kadar olan ülkelerin tamamının toplamından daha fazla olduğu açıkça görülmektedir. Ar-Ge Harcamalarının miktar olarak dünya ekonomik gücünün de bir yansıması olduğu açıkça görülmektedir. Yenilik endeks sıralaması da çok farklı değildir. Kapitalist gelişmiş ekonomiler hem araştırma ve geliştirmeye hem de yeniliklere daha çok önem vermekte ve bu durum bu ekonomilerin dünya üzerindeki gelişmişlik derecelerini de etkilemektedir.

Tablo 4. Ülkelerin GSYH' sına göre Küresel Şirketlerin Ar-Ge Ortalama Harcamaları*

Ranking	Country / Economy	Value	Score (0-100)	Percent Rank
1	USA	11.774.73	100.00	1.00
2	Germany	8.986.88	97.12	0.99
3	Switzerland	6.880.31	94.27	0.98
4	Japan	6.236.99	93.22	0.98
5	Korea Rep.	5.969.54	92.75	0.97
6	China	4.251.64	89.13	0.96
7	United Kingdom	3.826.19	88.01	0.95
8	France	3.510.28	87.09	0.94
9	Italy	2.756.74	84.51	0.94
10	Netherlands	2.382.30	82.96	0.93
11	Sweden	2.177.94	82.00	0.92
12	Ireland	1.999.59	81.09	0.91
13	Spain	1.118.38	74.90	0.90
14	India	1.024.65	73.96	0.90
15	Finland	980.14	73.49	0.89
16	Canada	955.01	73.21	0.88
17	Denmark	880.30	72.34	0.87
18	Israel	658.14	69.25	0.87
19	Australia	621.34	68.63	0.86
20	Belgium	517.07	66.68	0.85
21	Brazil	489.77	66.10	0.84
22	Singapore	403.62	64.04	0.83
23	Saudi Arabia	330.37	61.91	0.83
24	Norway	186.62	55.84	0.82
25	Russian Federation	182.99	55.63	0.81
26	Luxembourg	155.41	53.90	0.80
27	Austria	126.49	51.72	0.79
28	Slovenia	122.34	51.37	0.79
29	TURKEY	119.93	51.16	0.78
30	Hungary	118.71	51.05	0.77

Kaynak; *The Global Innovation Index 2017. Innovation Feeding the World Tenth Edition.* (EU JRC Industrial R&D Investment Scoreboard 2016). <https://www.globalinnovationindex.org/> World Development Indicators Database, World Bank, 15 December 2017. <http://data.worldbank.org/data-catalog/world-development-indicators>, <http://data.worldbank.org/data-catalog/global-economic-prospects>, <http://www.worldometers.info/world-population/population-by-country/>

* Global R & D Companies, Average Expenditure The Countries GDP Rankings (2016) (Average expenditure of the top 3 global companies by R & D, mn \$ USA-2016)

Tablo 5. Yenilikler (İnovasyon) İndeks Sıralaması 2017 (Innovation Index 2017 Rankings)

Country Economy	/ Score (0-100)	Ran k	Country Economy	/ Score (0-100)	Rank
Switzerland	67.69	1	Malta	50.60	26
Sweden	63.82	2	Belgium	49.85	27
Netherlands	63.36	3	Spain	48.81	28
United States of America	61.40	4	Italy	46.96	29
United Kingdom	60.89	5	Cyprus	43.84	30
Denmark	58.70	6	Portugal	46.84	31
Singapore	58.69	7	Slovenia	45.80	32
Finland	58.49	8	Latvia	44.61	33
Germany	58.39	9	Slovakia	43.43	34
Ireland	58.13	10	United Arab Emirates	43.24	35
Korea Rep.	57.70	11	Bulgaria	42.84	36
Luxembourg	56.40	12	Malaysia	42.72	37
Iceland	55.76	13	Poland	41.99	38
Japan	54.72	14	Hungary	41.74	39
France	54.18	15	Lithuania	41.17	40
Hong Kong (China)	53.88	16	Croatia	39.80	41
Israel	53.88	17	Romania	39.16	42
Canada	53.65	18	TURKEY	38.90	43
Norway	53.14	19	Greece	38.85	44
Austria	53.10	20	Russian Federation	38.76	45
New Zealand	52.87	21	Chile	38.70	46
China	52.54	22	Viet Nam	38.34	47
Australlia	51.83	23	Montenegro	38.07	48
Cezch Rep	50.98	24	Qatar	37.90	49
Estonia	50.93	25	Ukraine	37.62	50

Kaynak: Kaynak; The Global Innovation Index 2017. Innovation Feeding the World Tenth Edition. (World Economic Forum, Executive Opnion Surway, 2016-2017). <https://www.globalinnovationindex.org/>

Yukarıda verilen tablolarda öncelikle ülkelere göre üniversitelerin yaptıkları araştırma ve yayınlar gösterilmişken, ardından araştırma geliştirme (AR-GE) ve yenilik (İnovasyon) faaliyetlerinin ülkelere göre dağılımına yer verilmişti. Çalışmanın bundan sonraki kısmında ise, bütün bu faaliyetlerin son safhası, yani yapılan tüm faaliyetlerin bir ekonomik çıktıya dönüşmesinin ve korunmasının hukuksal dayanağı durumundaki “*patent kuruluşlarından tescil ettirme işlemi*”, yapılan tüm bu araştırmaların semeresidir. Tablo 6; bunların sonucu olan ya da yapılan araştırmaların bir sonucu olarak ortaya çıkan yeniliklerin tescillenmesi şeklinde ifade edilen *patent hakları başvuruları*’nın ülkelere

göre dağılımını göstermektedir. Bilgiye sahip olan ve sahip olunan bu bilgilerden yeni ürünler üretmek demek olan bu sonuçlar, ürünlerin tescili, yani patent sahibi ülkelerin sıralaması, dünya ekonomisinin ekonomik güç sıralaması olarak bir kez daha öne çıkmaktadır. Tablo 6'da diğer tablolardan çok farklar olmamakla beraber, ilk sırayı alan Çin ve sırasıyla, Almanya, Japonya, İsviçre, ABD, ve diğerleri olarak devam etmektedir. Sıralamalarda birkaç yer değişikliğine rağmen genel olarak ilk on sırada hemen hemen hiç değişiklik görülmemektedir. İlk onda yer alan bu ekonomiler, genelde dünya ekonomisine yön veren ve güç merkezlerini oluşturan ekonomiler olarak bir kez daha öne çıkmaktadırlar. Türkiye ise bu sıralamada 29. Sırada yer almaktadır.

Tablo 6. Ülkelerin Patent Başvuruları Sıralaması 2015*

Rank	Country Economy	Value	Score (0-100)	Percent rank
1	China	49.6	100.00	0.98
2	Germany	18.71	100.00	0.98
3	Japan	53.44	100.00	0.98
4	Korea Rep	90.26	100.00	0.98
5	Switzerland	17.74	94.85	0.97
6	USA	15.99	85.44	0.96
7	Finland	14.63	78.20	0.95
8	Denmark	13.09	69.97	0.94
9	Sweden	12.37	66.11	0.93
10	Netherlands	11.06	59.12	0.93
11	Austria	10.37	55.41	0.92
12	Iran (2014)	10.07	53.81	0.91
13	Luxemburg	9.68	51.70	0.90
14	France	9.41	50.28	0.89
15	Russian Federation	7.94	42.41	0.89
16	United Kingdom	7.37	39.35	0.88
17	New Zealand	7.05	37.60	0.87
18	Ukraine	6.68	35.66	0.86
19	Kyrgyzstan	6.36	33.96	0.85
20	Belgium	6.04	32.25	0.85
21	Malta	6.01	32.10	0.84
22	Iceland	5.60	29.89	0.83
23	Poland	5.21	27.84	0.82
24	Norway	4.66	24.90	0.81
25	Armenia	4.53	24.18	0.80
26	Israel	4.50	24.05	0.80
27	Belarus	4.23	22.59	0.79
28	Portugal	3.66	19.54	0.78

29	TURKEY	3.63	19.39	0.77
30	Moldova Rep.	3.57	19.04	0.76

Kaynak: Kaynak; The Global Innovation Index 2017. Innovation Feeding the World Tenth Edition. (World Economic Forum, Executive Opinion Survey, 2016-2017). <https://www.globalinnovationindex.org/>

* Patent Applications by Origin Number of resident patent applications filed at a given national or regional patent office (per billion PPP\$ GDP) 2015

Bilgiye ulaşmak, ona sahip olmak ve o bilgiden yeni bilgiler üretmek, üretilen bilgiyi kullanabilmek bir süreç işidir. Bu işin meşakkatli bir iş olduğunu, zaman harcamak gerektiğini ve onu elde etmek için kaynak ayırmanın zorunluluğundan bahsedilmişti. Toplumların gelişmiş veya gelişmekte, hatta az gelişmişlik kriterleri açısından ayrışması bilgiye, bilginin üretilmesine ve üretilen yeni bilgilerin bir çıktı olarak geri dönmesine bağlıdır. Bilgiye sahip olan, onu geliştiren ve ondan yenilikler üretebilen toplumlar dünya ekonomisinde de önde olan ülkeleri haline gelmiştir. Yukarıda tablolar yardımıyla açıklamaya çalışılan bu durumun ekonomik güç göstergeleri açısından değerlendirilmesinin sonuçları aşağıdaki Tablo; 7’de görülmektedir. Tablo; 7 dünya ülkelerinin GSYH sıralamasını vermektedir. Tabloya dikkat edildiğinde, yukarıdaki tablolardan çok farklı bir sıralamayla karşılaşılmadığı açıkça görülmektedir. Dünya 2017 GSYH sıralamasına göre ABD’nin liderliği, peşinden Çin Halk Cumhuriyeti, Japonya, Almanya, İngiltere ve diğerlerinin takip ettiği görülmektedir. Bir ekonomik güç merkezi haline gelmiş olan bu ülkeler söz konusu bu güçlerini bilgiye ve bilime verdikleri önem ile ve bu bilgiye sahip olmak bilgilerden yeni bilgiler üretebilme kabiliyetleri sayesinde ulaştıklarının da bir ispatıdır.

Tablo 7. Dünya GSYH ve Dünya Nüfus Sıralaması 2017 (Sıralaması (Gross Domestic Products and Population Ranking In The World-2017)

Ranking	Country / Economy	GDP (Million USD’s)	Population
1	United State of America	18.624.475	324.459.463
2	China	11.199.145	1.409.517.397
3	Japan	4.940.159	127.484.450
4	Germany	3.477.796	82.114.224
5	United Kingdom	2.647.899	66.181.585
6	France	2.466.454	64.979.548
7	India	2.263.792	1.339.180.127
8	Italy	1.858.913	59.359.900
9	Brazil	1.796.187	209.288.278
10	Canada	1.529.760	36.624.199
11	Korea Rep.	1.411.246	50.982.212
12	Russian Federation	1.283.163	143.989.754
13	Spain	1.237.255	46.354.321
14	Australia	1.204.616	24.450.561

15	Mexico	1.046.923	129.163.276
16	Indonesia	932.259	263.991.379
17	Turley	863.712	80.745.020
18	Netherlands	777.228	17.035.938
19	Switzerland	668.851	8.476.005
20	Saudi Arabia	646.438	32.938.213
21	Argentina	545.476	44.271.041
22	Sweden	514.460	9.910.701
23	Poland	471.364	38.170.712
24	Belgium	467.956	11.429.336
25	Iran Islamic Rep.	418.977	81.162.788
26	Thailand	407.026	69.037.513
27	Nigeria	404.653	190.886.311
28	Austria	390.800	8.735.453
29	Norway	371.076	5.305.383
30	United Arab Emirates	348.743	9.400.145

Kaynak: World Development Indicators database, World Bank, 15 December 2017.

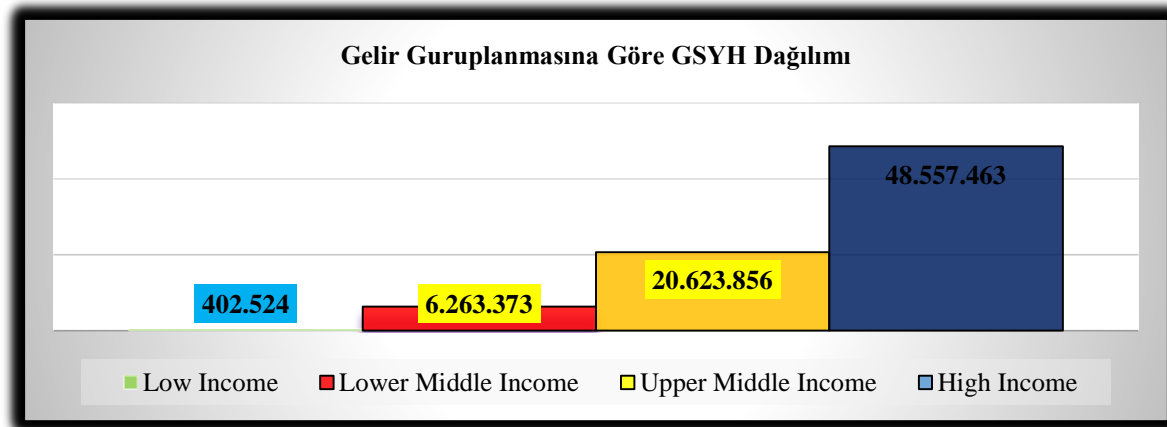
<https://data.worldbank.org/data-catalog/world-development-indicators>

Dünya ekonomilerinin gelişmişlik göstergeleri açısından karşılaştırılması için bir başka değerlendirme ise dünya GSYH içindeki ekonomik büyüklük sıralamasıyla da yapılabilir. Dünya üretiminin ve ekonomik güç merkezinin olduğu bölge ABD, Kanada, Japonya, Çin, Hindistan'ın içinde yer aldığı Kuzey Amerika ve Kıta Avrupası da denen Batı Avrupa'nın da içinde yer aldığı "Yüksek Gelir" grubudur. Tablo 8 ve Grafik 1'de görüldüğü üzere dünya GSYH' sının neredeyse üçte ikisini bu yüksek gelir grubu ülkeleri sağlamaktadır. Ya da bir başka ifadeyle Tablo 8'de de görüldüğü gibi en yüksek gelir seviyesine sahip olan bu ekonomiler 48.557.463 milyon USD' lik bir üretim kaynağına hükmetmektedirler. Bunlar aynı zamanda yukarıdaki tablolarda her zaman ilk 20 ülke içerisinde yer alan ülkeler grubudur. Tablo 8'deki verilerde İkinci sırada olan "Orta Yüksek Gelir" grubu ise (20.623.856 USD) gelişen piyasalar olarak adlandırılan ülkelerdir. Bu grubu, yukarıdaki tablolarda genelde ortalarda yer alan ilk 20'den sonraki ikinci yirmi grubu ülkeleridir ki bunlar aynı zamanda hem ara malı üretim merkezleri, hem de gelişmiş ekonomilerin pazar alanlarıdır. Bu ülkeler bilgi üretme kabiliyeti düşük, üretilmiş bilgileri kullanabilen ülkeler sıralamasında yer almaktadırlar. Tablo 8'deki alt iki sırayı oluşturan grup ise "Orta Düşük Gelir" (6.263.373 USD) ve "Düşük Gelir" (402.524. USD) grubudur. Bu ülkeler hem bilgiye uzaktırlar hem de bilgidan üretilmiş yeniliklere uzaktırlar. Bu ülkeler genel olarak gelişmiş toplumların müsaade ettikleri ölçüde teknoloji ürünlerini tüketebilmektedirler. Bu ülkelerin ortak özellikleri, gelir seviyesi ve hayat standartlarının düşüklüğüdür. Eğitim, sağlık ve sosyal yaşam seviyeleri ise son derece zayıftır. Yukarıda verilen tablolar da bu durumu açıkça göstermektedir.

Tablo 8. GSYH'ya Göre Gelir Gurupları Dağılımı 2016 (GDP Income Percentages 2016)

	Million USD's
GSYH İncome Percentage (GSYH Gelir Yüzdesi)	
World (Dünya)	75. 845.109
Low Income (Düşük Gelir Gurubu)	402.524
Lower Middle Income (Düşük Orta Gelir Gurubu)	6.263.373
Upper Middle Income (Yüksek Orta Gelir Gurubu)	20.623.856
High Income (Yüksek Gelir Gurubu)	48.557.463

Kaynak: World Development Indicators Database, World Bank, 15 December 2017. <http://data.worldbank.org/data-catalog/world-development-indicators><http://data.worldbank.org/data-catalog/global-economic-prospects>



Grafik 1. GSYH Oranlarına Göre Bölgesel Dağılım

Kaynak: World Development Indicators Database, World Bank, 15 December 2017.

<http://data.worldbank.org/data-catalog/world-development-indicators><http://data.worldbank.org/data-catalog/global-economic-prospects>

3. Sonuç

İnsanoğlu yaratılış itibarıyla öğrenmeye isteklidir. Öğrenebildiği ve öğretebildiği ölçüde bilgiyi geliştirmektedir. İlk insandan beri milyonlarca yıllık dünya tarihinde insanlığın gelişimi bilgiye sahip olma ve sahip olduğu bilgiyi geliştirmesi sayesinde olmuştur. Bilgi, dünyada insanların kendini tanıması, dünyayı tanıması ve anlaması açısından akla hizmet eden en önemli varlıktır. İnsanoğlu tarih boyunca bilgiyle varlığını sürdürebilmiş ve yaşam standartlarını bilginin gücüyle geliştirebilmiştir. Bu yüzden insan her durumda bilgiye sahip olmaya çalışmış, ona ulaşmak için büyük çabalar sarf etmiştir. Ona ulaştığı ve onu geliştirdiği ölçüde varlığını sağlamlaştırmıştır.

Bu çalışma, bilgiye sahip olmanın, onu geliştirmenin ve o bilgiyi kullanabilme kabiliyetinin dünya ekonomilerini ve toplumlarını nasıl farklılaştırdığına yönelik kurgulanmıştır. Yukarıda elde edilen bulguların değerlendirilmesi sonucunda bilgiye sahip olman ve bilginin gelişmesi için zaman ve beşeri kaynaklarını daha akılcı kullanan toplumların dünya refah ve medeniyet seviyesinde daha ileriye gittikleri görülmüştür.

Grafik ve tablolardan ve grafiklerden özetlenen bulgular dikkate alınarak bilgiye sahip olma, bilgiden yeni bilgiler üretebilme ve o bilgileri kullanabilme yeteneğine göre yapılan sıralamalarda;

- üniversitelerinde ve temel bilimsel alanlarında araştırma ve geliştirmeye önem veren ve en çok yayın yapan ülkeler,
- üniversitelerin endüstri ile işbirliği yapma seviyesi yüksek olan ülkeler,
- ar-ge çalışmalarına en fazla kaynak ve imkan ayıran ülkeler,
- yenilikler (İnovasyon) indeksinin yüksek olduğu ülkeler,
- uluslararası patent başvuru seviyesinin en yüksek olduğu ülkeler, dünya ülkeleri arasında kendilerini ayırtarak gelişmiş ekonomiler olarak öne çıkmışlardır.

Dünya ekonomisi toplam hasılasını yansıtan GSYH büyüklüklerinin ülkelere göre sıralaması, açısından genel bir değerlendirmeyle ülkelerin nasıl ayrıştığı açıkça görülmüştür. Bu sıralamalar neticesinde dünya ülkeleri dört kategoride ayrışmaktadır:

İlk grup yüksek gelir grubu ülkelerdir ki; bu grupta olan ülkeler bilgiye sahiptirler ve sahip oldukları bilgilerden yeni bilgiler üretebilmektedirler. Bu gruptaki ülkeler aynı zamanda dünya GSYH'sının üçte ikisini üretmekte ve dünya bilimine, siyasal ve ekonomik hasılasına da yön vermektedir.

İkinci grupta yer alan orta veya orta üstü gelire grubu ülkeler ki; bu ülkeler bilgiye kısmen sahiptirler ve birinci gruptaki ülkelerin izin verdiği ölçüde bilgi üretebilmektedirler. Bu gruptaki ülkeler daha çok ham madde ve ara malı üretmektedirler ve belirli oranda teknolojik nihai ürün üretebilmektedirler. Bunlar aynı zamanda birinci gruptaki ülkelerin en önemli pazarları konumundadırlar.

Üçüncü sırada olan adını orta altı veya az gelişmiş ekonomiler de denmektedir ki, bu ülkeler; sadece doğal kaynaklara bağlı ham madde üretimi veya çok az ölçüde ara malı üretimi yapabilmektedirler. Genel yapıları itibariyle tüketim toplumu olabilen, bilgiye sahip olmayan, bilgi üretme kabiliyetinin ise hiç olmadığı ya da çok az olduğu toplumlardır. Bu ülkeler genel bilgi bakımından çok geri kaldıkları için ekonomik, sosyal ve siyasal sorunları yüksek olan ülkelerdir.

En altta dördüncü ve son sırada yer alan ülkeler grubu ise açlıkla, hastalıklarla ve birçok sosyal sorunlarla yaşayan ülkeler gurubudur ki, bu ülkeler dünyanın en geri kalmış, eğitim ve bilim seviyesi en düşük olan bilgi cahili, ilkel el sanatlarının hala var olduğu, toprağa bağlı yaşayan ülkelerdir. Bu ülkeler ancak dış yardımlarla veya az bir ekonomik gelirle yaşamaya mahkum ülkelerdir.

Bu kategorik değerlendirmeler sonucunda oluşturulan sıralamalarda dünya genelinde bilgiye sahip olan, geliştiren ve o bilgiyle hükmeden toplumlar dünya ülkelerinin önünde yer alarak sosyal, siyasal ve ekonomik olarak mutlu ve refah ülkeleri haline gelmişlerdir. Dünyada bilgiye önem veren, bilginin gelişmesi için gerekli özgürlüğü sağlayan ve kaynaklarını bilgiye ayıran ülkeler dünyanın ekonomik, sosyal ve siyasal değişimlerine de yön vermektedirler. Ya da daha farklı bir ifadeyle dünya toplumlarına hükmeden ülkeler, bilgiye hükmeden ülkeler olarak ortaya çıkmaktadır.

KAYNAKÇA

- Akbulut, U. (2017;6 2017 – 2018) *URAP Dünya sıralaması basın bildirisi*.
http://tr.urapcenter.org/2017/2017_2018_URAP_DUNYA_SIRALAMASI_Basin_Bildirisi_3_EKIM_2017.pdf
- Al Farabi, (2017). *İdeal devlet*. Hasan Ali Yücel Klasikler Dizisi. (A. Arslan, Çev.). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları. ISBN 978-605-332-956-5.
- Cicero, D. (2011). *Yükümlülükler üzerine*. Hasan Ali Yücel Klasikler Dizisi. (C. C. Çevik, Çev.). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları. ISBN 978-605-360-865-3.
- Friedman, M. (2017). *Kapitalizm ve özgürlük*. Ankara: Eksi Kitaplar. ISBN:978-605-9305-08-2.
- Freeman, C. & Soete L. (2003). *Yenilik iktisadı*, (E. Türkcan, Çev.). Ankara: TÜBİTAK Yayınları. ISBN 975-403-291-2.
- Hacip, Y. H. (2015). *Kutadgu Bilig*. Hasan Ali Yücel Klasikler Dizisi. (A. Çakan, Çev.). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Hobsbawn, E. J. (2008). *Sanayi ve imparatorluk*. (A. Ersoy, Çev.). Ankara: Dost Kitabevi. ISBN 975-7501-35-2.
- İrmiş, A. (2006). *Bilginin küreselleşmesi ve fason üretim*. Bilgi Ekonomisi. N. Kargı (Ed.). Bursa: Ekin Kitabevi. ISBN 975-8768-81-6.
- Kargı, N. (2006). *Bilgi ekonomisi ve finansmanı*, Bilgi Ekonomisi. N. Kargı (Ed.). Bursa: Ekin Kitabevi
- Özsağır, A. (2013). *Bilgi ekonomisi, tanım – Uygulamalar – Örnekler*. Ankara: Seçkin Yayıncılık San ve Tic. A. Ş. ISBN 978-975-02-3694-5.
- Platon (2013). *Devlet*, Hasan Ali Yücel Klasikler Dizisi. (M. A. Cimcoz, Çev.). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları. ISBN 978-975-458-717-3.
- Sedlacek, T. (2012). *İyi, kötü ekonomi- Gilgamiş'tan Wall Street'e iktisadi anlam arayışı*. (A. S. Erdoğan, Çev.). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Seki, İ. (2013). *Bilgi ekonomisinde yeni yaklaşımlar*. Bilgi Yönetişimi ve Üniversite Ekonomisi. İstanbul: Beta Basım A. Ş. ISBN 978-377-942-1.
- Şenkal, A. (2015). *Sosyal boyutlarıyla bilgi ekonomisi ve emek*. Kocaeli: Umuttepe Yayınları, ISBN 978-605-5100-44-5.
- Şit, M & Şit, A. (2016). *Türkiye'de bilgi ekonomisi ve istihdama katkısı*.
https://www.researchgate.net/publication/305414384_TURKIYE%27DE_BILGI_EKONOMISI_VE_ISTIHADAMA_KATKISI?enrichId=rgreq-8d3a28283f73282c7333c0e1523c04e4-XXX&enrichSource=Y292ZXJQYWdlOzMwNTQxNDM4NDtBUzo0MTA4NzA5MTcxNTY4NjZAMTQ3NDk3MDY2ODgxNQ%3D%3D&el=1_x_2&_esc=publicationCoverPdf
- Taşçı, K. (2007). *Bilgi ekonomisinin kuramsal çerçevesi, XII. "Türkiye'de İnternet"* Konferansı, 8-10 Kasım 2007. Ankara. http://inet-tr.org.tr/inetconf12/kitap/Bildiriler/65_40_inet07.pdf.
- Uçkan, Ö. (2006). *Bilgi politikası ve bilgi ekonomisi: Verimlilik, istihdam, büyüme ve kalkınma*. Bilgi Dünyası. <http://bd.org.tr/index.php/bd/article/view/291>.
- Uludağ, S. (2013). *Mukaddime. İbn Haldun*. Dergah Yayınları, 2. Cilt. ISBN 978-975-995-327-0.
- Yavuz, R. A. (2017). Bilgi ekonomisinde kentlerin yeri, *Yönetim Bilimleri Dergisi*. 15(19).

pp: 265-282. <http://ybd.dergi.comu.edu.tr/dosyalar/Ybd/bilgi-ekonomisinde-kentlerin-yeri-place-of-cities-in-the-information-econom.pdf>.

Yıldırım, S. (2017). Bilgi ekonomisi ve bilgi ekonomisinin Türkiye açısından değerlendirilmesi. <http://sbe.balikesir.edu.tr/dergi/edergi/c7s12/makale/c7s12m6.pdf>

Çalışmalarda faydalanılan kurumlar ve internet erişim adresleri

ULAKBİM, Dünya, Ülkeler ve Gruplar Bilimsel Yayın Sayısı (2010-2015) <http://cabim.ulakbim.gov.tr/wp-content/uploads/sites/4/2016/08/D%C3%BCnya-%C3%9Clkeler-ve-Gruplar-Bilimsel-Yay%C4%B1n-Say%C4%B1s%C4%B1-Temel-Bilimler-2016.pdf> (Erişim Tarihi;28.12.2017).

World Economic Forum 2016-2017, The Global Innovation Index 2017. Innovation Feeding the World Tenth Edition. (World Economic Forum, Executive Opinion Survey, 2016-2017). <https://www.globalinnovationindex.org/> (Erişim Tarihi;28.12.2017)

The Global Innovation Index 2017. Innovation Feeding the World Tenth Edition. (EU JRC Industrial R&D Investment Scoreboard 2016). <https://www.globalinnovationindex.org/> World Development Indicators Database, World Bank, 15 December 2017. (Erişim Tarihi; 28-12. 2017).

Global R & D Companies, Avarage Expenditure The Countries GDP Rankings (2016) (Avarage expenditure of the top 3 global companies by R & D, mn \$ USA-2016 <http://data.worldbank.org/data-catalog/world-development-indicators>.

<http://www.worldometers.info/world-population/population-by-country/> (Erişim Tarihi; 28.12.2017)

World Development Indicators Database, World Bank, 15 December 2017. <http://data.worldbank.org/data-catalog/world-development-indicators><http://data.worldbank.org/data-catalog/global-economic-prospects> (Erişim Tarihi; 28.12.2017)



INTERNATIONAL

JOURNAL of HUMAN STUDIES

ULUSLARARASI İNSAN ÇALIŞMALARI DERGİSİ

ISSN: 2636-8641

Cilt/VOLUME 1

Sayı/ISSUE 2

Yıl/YEAR: 2018

Gönderim: 16-10-2018 – Kabul: 30-10-2018

The Role of Euro in Global Economy and the Effects of The Eurozone Crisis*

Euro'nun Küresel Ekonomideki Yeri ve Euro Alanı Krizinin Etkileri

Çağdaş CENGİZ**

Abstract

The Bretton Woods Treaty, which established the principles of international economic relations, has emerged as a function of the economic and thus the monetary superiority of the United States. In the period when these principles draw the framework of the international system, the integration dynamics in Europe have also accelerated. Taking into account the bipolar structure of the period, the economic integration, which started as an effort to increase the economic and political weight of Europe in global issues, has reached the level of monetary union through different stages. Thus, with its common currency and common central bank, the EU has not only improved the level of integration within the Union but has also

Öz

ABD'nin ekonomik ve dolayısıyla parasal üstünlüğünün bir fonksiyonu olan Bretton Woods Antlaşması ile belirlenen ilkelerin uluslararası sistemin çerçevesini çizdiği dönemde, Avrupa'daki bütünleşme dinamikleri de hız kazanmıştır. Dönemin çift kutuplu yapısı da dikkate alındığında, küresel konularda Avrupa'nın ekonomik ve politik ağırlığının artırılmasına yönelik bir çaba olarak başlayan ekonomik bütünleşme, farklı evrelerden geçerek parasal birlik düzeyine ulaşmıştır. Böylece oluşturduğu ortak para birimi ve ortak merkez bankasıyla AB, yalnızca birlik içi bütünleşme düzeyini geliştirmekle kalmamış, Amerikan Doları'nın mutlak egemenliğiyle şekillenen uluslararası parasal ilişkileri de dönüştürebilecek

* In this article, various parts of the author's book titled "Exchange Rates, Euro and Turkish Economy" and doctoral thesis titled "The Evaluation of Reflections of Changes in the Value of Euro on the Turkish Economy from the Perspective of European Union Membership" were used in updated and improved form.

** Çağdaş Cengiz, Dr. Instructor, Dokuz Eylül University, cagdas.cengiz@deu.edu.tr, Orcid: 000-0002-7606-5842

brought the potential that can transform the international monetary relations shaped by the absolute sovereignty of the US Dollar (USD) into action. From this point of view, the role and the effects of the Euro on the global scale have been examined in this study. This study has been carried out taking into consideration the impact of the global financial crisis in the Eurozone and the determination of the USD as the most effective means of exchange in the global scale and it has been embodied using statistical analyzes.

bir potansiyeli harekete geçirmiştir. Buradan hareketle bu çalışmada, Euro'nun küresel ölçekteki konumu ve etkileri incelenmiştir. Bu inceleme, küresel finans krizinin Euro Alanı'ndaki yansımaları ve küresel ölçekteki en etkin değişim aracı olan Amerikan Doları'nın belirleyiciliği de dikkate alınarak yapılmış ve istatistiksel analizlerle somutlaştırılmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Euro, Dolar, Uluslararası Para, Euro Alanı Krizi*

Keywords: *Euro, Dollar, International Currency, Eurozone Crisis*

Introduction

The Bretton Woods Treaty, which established the principles of international economic relations, has emerged as a function of the economic and thus the monetary superiority of the United States. In the period when the principles set by Bretton Woods identified the framework of the international system under the supervision of IMF and World Bank (WB), the integration dynamics of Europe have also begun to accelerate. Thus, the process of economic integration in Europe has been largely influenced by the interests of the United States and its international supremacy. Considering the bipolar structure of the period and the international political conjuncture, the economic integration started as an effort to increase the economic and political weight of Europe in global affairs. In addition to allowing the free movement of persons, goods, services, and capital, it has brought about determining the irreversibly fixed exchange rates between the national currencies and then the common currency (Carchedi, 2009, p. 23-26). With its common currency, the European Union (EU), has not only improved the level of intra-union integration but also has shown its potential to transform international monetary relations shaped by the absolute sovereignty of the USD (Aglietta, 1987, p. 71).

With the rise of the Euro, a currency competing with the USD, which has been regarded as the international and reserve currency has emerged and a new actor has attended the global financial system (Boles et al., 2002, p. 119). Thus, with its common currency, the European integration has achieved its most effective means in the international arena. The Euro is an international currency with a strong presence beyond its monetary union, in other words, it is an effective currency at the

global level and it has become the second largest international currency after the USD which belongs to an earlier monetary union. Therefore, it has led to significant impacts across the EU and on a global scale particularly for the Eurozone, in which it is used as a common currency. The economic crisis in the Eurozone, which has been on the agenda for the recent years, and the consequences of this crisis have also triggered a process that makes the scope of Euro's role in the global economy and its impacts apparent (Cengiz, 2018, p. 113).

The International Role of the Euro

The major condition for any currency to be described as an “international currency” is to be accepted by the rest of the world, beyond its own citizens or by a group of countries. While the features of a currency are described as the “exchange instrument”, “accounting currency” and “savings instrument” in the standard classification, it can be defined with different characteristics in terms of its official use (intervention currency, anchor or exchange rate fixing currency, reserve currency) and special use (payment and invoicing currency, pricing currency, investment and financing currency) in the international context. However, the changes in the exchange rate and interest rates of a currency and its impacts on the similar values of the other currencies in the same direction and the extent of these impacts are also noteworthy as a significant issue on the international role of a currency. In fact, all these features for the international role of a currency arise in relation to each other and the more intensively a currency is used in foreign countries, the higher significance it has in the changes in the exchange rate and interest rate (Hartman and Issing, 2002, p. 316-317).

The Euro, which is the common currency used by the countries, companies, and individuals to exchange goods and services in the Eurozone, is also used as a means of creating value for the future through savings and investments. Moreover, the size, stability, and power of the Eurozone economy, which is the second largest economy after the US in the world, facilitate the demand for Euro even beyond its borders. The public and private sector units in the third countries use Euro for various purposes and needs, such as trading and holding foreign exchange reserves. In this context, the Euro is now widely used in the international financial and monetary system as the second most important currency after the USD and this reveals the global characteristics of the Euro (European Commission, 2016, p. Euro).

The global characteristics of the Euro is directly related to the economic structure and strength of the Eurozone in one hand and its volume in the global trade in the other. Besides being an important demographic force with its population which is more than that of the USA, the Eurozone comes third in terms of the ratio of its annual added value to the global production (11.7%) following People's Republic of China (17.7%) and the United States (15.5%) but it lags behind other major economies in terms of employment. However, the Eurozone is among the world's leading economies in terms of per capita GDP (Table 1) in spite of the negative impacts of the 2008 financial crisis on employment and the public finances. On the other hand, the leading global financial organizations such as the IMF and G7 have begun to consider the Eurozone as a single legal personality and an independent actor in the economic sense. In this respect, the Eurozone has been increasingly strengthening its competitiveness as a uniform force in global platforms and it has a say in the decision-making processes.

As can be understood from Table 1, the Eurozone, which is almost equal to the US in terms of production and trade volume, lags behind the US in terms of financial markets and the volume of USD in international financial asset markets seems to be more than twice of the Euro's volume (Table 2). Therefore, while the size of the real economy in the Eurozone is almost equal to that of the United States, the situation seems to be not true in terms of the financial dimension (De Grauwe, 2016, p. 247-248). However, it is noteworthy that the Euro-denominated financial assets in the US and Dollar-denominated financial assets in the Eurozone account for more than 60%. The density of the Dollar-denominated financial assets in the non-EU countries including the Balkan countries and Turkey and the density of the Euro-denominated assets in the EU member countries outside the Eurozone also reveals a remarkable situation.

Table 1: Key real economy characteristics of the Euro Area and other major economic areas

2016		Euro Area	United States	Japan	China
Population	Millions	340.2	323.4	127.0	1,382.7
GDP (share of world GDP in PPP)	%	11,7	15,5	4,4	17,7
GDP per capita	€ thousands	31.7	43.4	31.8	11.6
- Value added by economic activity					
Agriculture, fishing, forestry	% of total	1.6	1.0	1.2	8,6
Industry	% of total	25.1	19.5	29.5	39.9
Services	% of total	73,4	79.5	69.3	51.6
- Employment					
Unemployment rate	%	10.0	4.9	3,1	4.0
Labour force participation rate	%	72.8	73.0	77,0	-
Employment rate	%	65.4	68.1	72.8	-
- General government					
Surplus (+) or deficit (-)	% of GDP	-1.5	-4.9	-3.4	-2.8
Gross debt	% of GDP	89.0	98.6	225.3	41.1
Revenue	% of GDP	46.1	32.9	35.7	28.5
Expenditure	% of GDP	47.6	37.8	39.2	31.3
Exports of goods	% of GDP	19.7	7.8	12.8	19.3
Exports of goods and services	% of GDP	27.0	11.9	16.4	21.3
Import of goods	% of GDP	16.3	11.9	11.8	14.1
Import of goods and services	% of GDP	23.2	14.6	15.6	18.1
Exports (share of world exports, including intra-euro area trade)	%	25.2	9.2	3.8	13.9
Exports (share of world exports, excluding intra-euro area trade)	%	15.6	10.3	4.3	15.7
Current account balance	% of GDP	3.6	-2.3	3.9	2.7

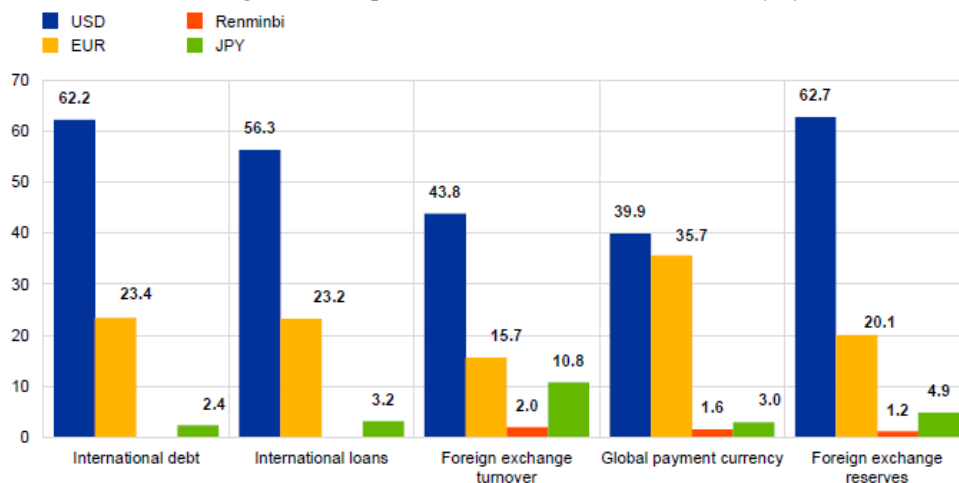
Source: ECB (2018). Structure of the Euro Area economy, <https://www.ecb.europa.eu/mopo/eaec/html/index.en.html>, (03.07.2018).

Table 2: Outstanding international bonds and notes in selected region by currency

2016	Total amounts outstanding (USD bln)	USD (%)	Euro (%)	Japanese yen (%)	Other Currencies (%)
Africa	116	87.9	7.8	2.3	1.9
Asia and Pacific	1,580	75.1	14.5	2.3	8.1
Japan	334	85.2	7.8	...	6.9
Europe	5,874	54.1	24.8	4.4	16.7
Euro area	2,737	64.8	...	5.5	29.6
Denmark, Sweden, United Kingdom	2,465	44.7	46.7	3.4	5.1
Other non-euro area EU Member States	211	28.3	61.5	2.1	8.1
EU28	5,404	54.2	23.9	4.5	17.4
Non-EU developed Europe	349	39.4	45.2	5.7	9.7
Non-EU developing Europe	122	88.1	6.6	0.0	5.3
International organisations	1,779	31.9	46.1	1.4	20.7
Latin America	835	85.1	10.9	1.2	2.8
Middle East	461	90.2	6.2	2.1	1.5
North America	1,749	35.3	43.5	3.3	18.0
Canada	848	72.7	18.5	0.4	8.4
United States	901	...	67.0	6.0	26.9
Offshore centres	2,372	85.2	4.9	4.0	5.9
Total	14,765	59.6	23.8	3.4	13.3

Source: ECB (2018). The international role of the Euro, Interim Report.

Although the Euro, as a reserve currency, constitutes approximately one-fifth of the global foreign exchange reserves, it ranks second after the USD, which has a big share as 62.7% on the global scale (Figure 1). This big difference in terms of foreign exchange reserves shows itself also in terms of the USD's use in international debt, credit, and foreign exchange transactions and it brings USD to a quite superior position against the Euro and other currencies. On the other hand, considering its history of 18 years, the Euro has achieved a very important level in this field.

Figure 1: Snapshot of the international monetary system

Source: ECB, Interim Report.

As the second largest currency traded in exchange rate markets, the Euro is the subject of financial exchange around 35% in the daily global transactions. This rate shows the characteristics of the Euro as a global payment instrument. However, the USD with a share of almost 40% seems to be leading currency in this field yet.

Table 3: Use of the Euro as a settlement/invoicing currency in extra-euro area exports and imports of goods and services by selected the Euro Area countries

Euro Area				
Year	Goods (%)		Services (%)	
	Export	Import	Export	Import
2006	59,5	48,8	51,0	53,8
2007	59,6	47,9	54,5	55,7
2008	63,6	47,5	55,5	57,7
2009	64,1	45,2	53,4	56,1
2010	63,4	49,4	52,7	56,9
2011	69,9	52,2	55,0	60,5
2012	66,7	51,3	49,6	55,9
2013	60,0	42,0	62,9	51,7
2014	59,6	45,9	63,2	52,6
2015	57,8	46,0	62,8	52,4
2016	57,0	46,2	63,9	52,8
2017	57,1	45,4	62,8	52,8

Source: ECB, Interim Report.

Table 4: The Euro's share in the exports and imports of selected non-Euro Area countries

2017	Goods (%)		Services (%)	
	Export	Import	Export	Import
Bulgaria	65.1	73.6	57.7	49.9
Czechia	78.0	69.0	67.3	75.9
Croatia	*80.0	*70.6	-	-
Poland	**66.1	**54.8	**66.1	**58.9
Romania	77.6	74.2	72.4	64.4
Sweden	16.8	20.8	-	-

* 2013; ** 2009 data.

Source: ECB, Interim Report.

Today, the banks carry out the global-scale transactions such as lending and depositing by means of various currencies which constitute the international credit and deposit market. The Euro has an important position in the debt transactions increasingly applied either by the countries or the international companies and in those markets. Especially, the Euro-denominated transactions have a fairly high share in the total transactions in the markets in the Central and Eastern European Countries (CEECs) and the candidates and the potential candidate countries in south-east Europe (Table 5).

Table 5: The use of the Euro-denominated bank loans and deposits in countries outside the Euro Area

2017 & (€ millions) & (%)	Bank Loans				Bank Deposits			
	Outstanding amounts of euro-denominated loans	As a percentage of total loans	As a percentage of foreign currency loans	Outstanding amounts of foreign currency denominated loans	Outstanding amounts of euro-denominated deposits	As a percentage of total deposits	As a percentage of foreign currency deposits	Outstanding amounts of foreign currency deposits
Non-euro area								
EU Members								
Bulgaria	10,025	36.8	97.1	10,324	11,238	30.4	80.1	14,035
Croatia	15,520	55.7	97.9	15,858	19,735	54.2	89.1	22,153
Czechia	13,716	12.6	95.2	14,402	8,455	5.8	75.6	11,184
Hungary	9,359	21.7	92.4	10,132	9,327	16.1	74.1	12,594
Poland	25,253	9.7	45.7	55,244	21,328	8.0	65.6	32,522
Romania	17,112	34.3	92.2	18,565	17,599	27.1	84.8	20,757
EU candidate and potential candidate countries								
Albania	1,882	47.0	92.0	2,046	3,527	43.5	85.3	4,134
Bosnia and Herzegovina	5,571	59.1	99.1	5,620	3,553	35.3	90.9	3,910
Macedonia	1,986	41.5	98.4	2,018	1,944	36.5	85.4	2,275
Serbia	10,614	62.7	93.4	11,359	10,514	62.9	90.2	11,655
Turkey	71,929	16.8	47.6	151,441	59,006	16.2	35.3	167,229

Source: ECB, Interim Report.

Euro-denominated credit and deposit transactions have a larger share in the markets of the countries that index their national currencies to the Euro by various regimes. Indeed, another competence of the Euro that proves its decisive role at the international level is that these countries, which accept the Euro as the reference currency, manage their currencies by associating them to the Euro. Table 6 shows that there are countries substitute the Euro unilaterally for their national currency, as well as the countries that fix their exchange rate regimes to the Euro or adjust it in line with the changes in the value of the Euro among those countries.

Table 6: Countries and territories with exchange rate regimes linked to the Euro

Region	Exchange rate regimes	Countries	Monetary framework
EU (non-euro area)	ERM II	Denmark	Exchange rate anchor
	Euro-based currency boards	Bulgaria	Exchange rate anchor
	Tightly managed floating regime	Croatia	Exchange rate anchor
	(Managed) floating regimes	Czech Republic, Hungary, Poland, Romania	Inflation targeting framework
		Sweden, United Kingdom	Inflation targeting framework

	Pro memoria: free floating regimes with an inflation target		
EU candidate countries and potential candidates	Unilateral euroisation	Kosovo, Montenegro	Exchange rate anchor
	Euro-based currency boards	Bosnia and Herzegovina	Exchange rate anchor
	Stabilised arrangements with euro as a reference currency	FYR Macedonia	Exchange rate anchor
		Serbia	Inflation targeting framework
	Floating regimes	Albania, Turkey	Inflation targeting framework
Others	Euroisation	European microstates, some French overseas collectivities	Exchange rate anchor
	Pegs based on the euro	CFA franc zone, CFP franc zone, Cabo Verde, Comoros, São Tomé and Príncipe	Exchange rate anchor
	Stabilised arrangements with basket involving the Euro	Singapore	Exchange rate anchor
		China (CNY)	Monetary aggregate target
	Crawling pegs or crawl-like arrangements involving the euro	Botswana, Islamic Republic of Iran	Exchange rate anchor
	Pegs and managed floats based on the SDR or other currency baskets involving the euro	Algeria, Belarus	Monetary aggregate target
	Fiji, Kuwait, Libya, Morocco, Syria	Exchange rate anchor	
	Azerbaijan, Samoa, Vanuatu	Other	

Source: ECB, Interim Report; European Commission (2018). The Euro outside the Euro Area, https://ec.europa.eu/info/business-economy-euro/euro-area/euro/use-euro/euro-outside-euro-area_en, (03.07.2018).

The emergence of the Euro as a competing currency against the USD has been an important gain in terms of the international financial system, and it has offered a new opportunity to the countries and other economic units to diversify their international reserve portfolios. Thus, the Euro has led to providing a sound basis of competition for the markets exposed to the unilateral impact of the USD (Nandi, 2014, p. 239). The size of the Eurozone economy and its openness to international trade has been the major factor in the way the Euro has become the currency preferred by international financial markets. The prudent management of the Euro and the fact that the main objective of the ECB is clearly defined as the price stability has also been an important factor increasing the confidence in the Euro. The confidence in the Euro has also allowed the third countries to issue Euro-denominated government bonds and the finance providers to consider these bonds as low-risk investments. Although the Euro, which represents the largest trade block in the world, one of the most open economies and the second largest monetary union, is behind the USD as a "vehicle currency", it reduces the risks arising from the exchange rate fluctuations and contributes to global economic

stability as an alternative currency to the USD (European Commission, 2016, p. IFM). Thus, thanks to the Euro, despite the USD's dominant role in the global financial relationships, the international monetary system has left the unipolar structure and had a bipolar structure which is relatively more inclined towards global stability.

Despite the Euro's competence in the international arena, the crisis in the Eurozone reveals the dynamic nature of economies and shows that the conditions may change at any time. According to De Grauwe, the debt crisis, which is a reflection of the global financial crisis to the EU, is also considered as an important factor delaying the convergence of the Eurozone's financial feature to its real economic power. On the other hand, the profound effects of the crisis have once again proven that the EU and the Eurozone, in terms of a monetary union, has not yet overcome a mature financial and financial integration threshold (De Grauwe, 2016, p. 248).

A number of political and socioeconomic factors that accompany economic factors also determine the global position of the Euro. For example, the questioning the Eurozone due to the debt crisis that broke out in Greece and the socioeconomic turmoil caused by the crisis, and the questioning the future of the EU after the decision to leave the EU in the Great Britain's referendum have been the developments affecting the stability of the Euro in the negative direction. Similarly, with the constitutional amendment referendum and the subsequent government crisis in Italy in 2017, the political statements and rumours that Italy's future in the Eurozone could be questioned combined with the effects created by the fragility of the Italian banks in financial terms caused fluctuations in the value of the Euro (BBC, 2017). The conditions of the crisis and strict austerity policies play an important role in the rise of Euroscepticism towards European integration and anti-EU political parties and leaders have begun to get fans in the many of the member states (Ioannou et al., 2015, p. 2-5).

In addition to all these internal political factors, the critical external political processes and international developments which are still considered as current events have important consequences for the stability of the Euro. The external factors such as the conflicts, especially in the Middle East and North Africa, the increasing terrorism incidents, immigration and refugee crises, the rise of Russia's political and military weight, and the new dimension of EU-Russia relations are important in terms of being current (Archick, 2017, p. 1). On the other hand, the EU, which is a major force in global trade, does not have a similar impact capacity on the political and military area, and it has lagged behind the important forces this area, especially the US and Russia. It is inevitable that this situation will have an impact on the global competitiveness of the Union and thus the value of the Euro and its global position.

Eurozone Crisis and Its Effects

It can be claimed that the European integration has suffered two major economic crises, the ERM Crisis, which had taken effect in the first half of 1990s within EMS, and the Eurozone Crisis, whose effects have still been ongoing. The ERM Crisis, which affected the 1992-1993 period with an asymmetric shock that began with the union of Germany, led to the withdrawal of the UK and Italy from ERM and the expansion of fluctuation margin to $\pm 15\%$. Fifteen years after ERM Crisis which is the foreign currency crisis, the EU has entered a turbulent period in which budget deficits

and public debt stock have reached unsustainable proportions, this time with a more severe crisis in the foreground due to the nature of the debt crisis. Despite being triggered by different reasons, the common feature of these crises is the similarity of the factors that play the key role in the deepening of both of them. These key factors have come to the forefront as differences in the level of development and competitiveness of the economies of the member states, and the uncoordinated economic policies and their institutional deficiencies. But unlike the ERM Crisis, the Eurozone Crisis spread across the EMU and affected all member states, leading to downsizing of economies and rising unemployment rates. Moreover, although the countries affected by the ERM Crisis overcame the crisis in about a year, the crisis in the Eurozone has continued to have effects over many years. However, while some Member States left EMS due to ERM Crisis, there has been no concrete development that resulted in leaving from EMU yet, despite intense debate and rumours in the same direction after the Eurozone Crisis (Bayar, 2014, p. 228).

According to Ferguson, the widespread belief during the 1997-1998 Asian Crisis was that the financial crises were more likely to occur in peripheral economies such as those in East Asia and Latin America, which were called rising markets. However, contrary to this belief, the economies in the centre have caused the greatest threat to the global financial system of the 21st Century (Ferguson, 2008, p. 283). The financial crisis that began in the US in 2007, has become evident at a global level within a very short period of time and jumped to Europe and it has led to results that affect the EU countries one after another, especially those in the Eurozone. The crisis which has been compared with the Great Depression in 1929 by both academic and political actors, has brought the integration issues in the level of EU to discussion and it has deepened enough to question the future of EMU which is a young union. Suggesting a more democratic and transparent EU with effective institutional structuring and decision-making processes, Lisbon Treaty, which was signed in the pre-crisis period, when the apparent differences in opinion towards the future structure of the EU led to political congestion, has fallen into the shadow of the economic crisis just before entering into force. The concrete proofs of the crisis, which has shaken the intellectual basis of the European project, has been the decline and debt burden in the peripheral economies of the monetary union, especially in Greece, Spain, Italy, and Portugal. The measures proposed for these countries have rekindled the North-South axis debate and set the stage for the political crises at the Union level. The economic crisis, which broke out at a time when Europe was trying to cope with the new problems brought and the old problems deepened by the integration, has revealed the inadequacies of the financial and political integration in the Union. The austerity measures supported by Germany as a solution have been the reason for the social protests and political crises in the south (Bal and İzci, 2016, p. 1-7).

The process triggered by high public spending due to cheap and abundant capital in Europe before the 2008 Global Financial Crisis has transformed the financial crisis into a massive production crisis. Although the conditions that triggered the crisis have matured in the United States, the global nature of the financial relationships has led to the rapid spread of the crisis. The demand for increased credit and high-risk derivatives due to the low interest rate policy to overcome the emerging economic crisis of the Nasdaq balloon in the early 2000s especially in the US has led to a new balloon in the American real estate sector and this real estate balloon has also been transferred to international markets through securitization. The banks that took the risk with the increasing financial integration

and financialization level in European countries, that began to use Euro in this period, became more vulnerable to the crises. The ratio of financial assets to GDP both in the Eurozone and across the Union has been around 600% before the crisis as can be seen in Table 7 (Eser and Ela, 2015, p. 209-210).

Table 7: Size of the capital markets: bonds, equities and bank assets before the global financial crisis 2007 (in percent of GDP)

	(%)
World Average	439,6
Euro Area	557,6
EU	580,7
USA	690,2
Belgium	824,1
France	668,5
Greece	436,7
Ireland	900,4
Italy	453,9
Luxembourg	3.234,4
Netherlands	830,8
Portugal	389,5
Spain	550,2
United Kingdom	690,2

Source: IMF. (2009). Responding to the financial crisis and measuring systemic risk, Global Financial Stability Report / World Economic and Financial Surveys.

While the growth recorded in financial markets in Europe has reached significant extents, the toxic bonds, which originated from the US real estate market and were owned by many European banks, have accelerated the infection of the crisis in Europe. Thus, the banks which had weak balance sheets against the risks due to the mentioned assets suffered great losses, and loaning has become difficult for them due to the uncertainty about the value of assets they had. Many European banks, which did not have toxic bonds in their balance sheets, were about to go bankrupt since the repayment conditions of the extreme amount of credit given to the housing sector became harder. The crisis, which deepened with the bankruptcy of Lehman Brothers, the US's fourth-largest investment bank, in 2008, has inflicted the functions of the market between the banks. The cross-border financial flows have decreased, credit facilities have been reduced and the investors have begun looking for safe havens for their capital. This process has increased the tendency of the capital to return to its limits. The sudden decline in the demand due to avoiding risk and the decrease in the investments and expenditures after the crisis has had an impact on the growth rates of the countries as can be seen in Table 8 (Eser and Ela, 2015, p. 211-212).

Table 8: GDP growth rates in Europe and the USA

	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	Average 2006-15
Euro Area	3,2	3,0	0,4	-4,5	2,1	1,6	-0,9	-0,3	1,2	2,1	0,8
USA	2,7	1,8	-0,3	-2,8	2,5	1,6	2,2	1,7	2,4	2,6	1,4
EU 28	3,3	3,1	0,4	-4,4	2,1	1,7	-0,5	0,2	1,6	2,2	1,0
Belgium	2,5	3,4	0,7	-2,3	2,7	1,8	0,1	-0,7	2,3	1,5	1,2
Bulgaria	6,9	7,3	6,0	-3,6	1,3	1,9	0,0	0,9	1,3	3,6	2,6
Czechia	6,9	5,5	2,7	-4,8	2,3	2,0	-0,8	-0,5	2,7	4,5	2,1
Denmark	3,9	0,9	-0,5	-4,9	1,9	1,3	0,2	0,9	1,7	1,6	0,7
Germany	3,7	3,3	1,1	-5,6	4,1	3,7	0,5	0,5	1,6	1,7	1,5
Estonia	10,3	7,7	-5,4	-14,7	2,3	7,6	4,3	1,4	2,8	1,4	1,8
Ireland	5,9	3,8	-4,4	-4,6	2,0	0,0	-1,1	1,1	8,5	26,3	3,8
Greece	5,7	3,3	-0,3	-4,3	-5,5	-9,1	-7,3	-3,2	0,4	-0,2	-2,1
Spain	4,2	3,8	1,1	-3,6	0,0	-1,0	-2,9	-1,7	1,4	3,2	0,5
France	2,4	2,4	0,2	-3,0	2,0	2,1	0,2	0,6	0,7	1,3	0,9
Croatia	4,8	5,2	2,1	-7,4	-1,7	-0,3	-2,2	-1,1	-0,5	1,6	0,0
Italy	2,0	1,5	-1,1	-5,5	1,7	0,6	-2,8	-1,7	0,1	0,7	-0,5
Cyprus	4,5	4,8	3,9	-1,8	1,3	0,3	-3,2	-6,0	-1,5	1,7	0,4
Latvia	11,9	9,9	-3,6	-14,3	-3,8	6,4	4,0	2,6	2,1	2,7	1,8
Lithuania	7,4	11,1	2,6	-14,8	1,6	6,0	3,8	3,5	3,5	1,8	2,7
Luxembourg	5,1	8,4	-0,8	-5,4	5,8	2,0	0,0	4,2	4,7	3,5	2,8
Hungary	3,9	0,4	0,9	-6,6	0,7	1,7	-1,6	2,1	4,0	3,1	1,7
Malta	1,8	4,0	3,3	-2,5	3,5	1,4	2,6	4,5	8,3	7,4	3,4
Netherlands	3,5	3,7	1,7	-3,8	1,4	1,7	-1,1	-0,2	1,4	2,0	1,0
Austria	3,4	3,6	1,5	-3,8	1,9	2,8	0,7	0,1	0,6	1,0	1,2
Poland	6,2	7,2	4,2	2,8	3,6	5,0	1,6	1,4	3,3	3,8	3,9
Portugal	1,6	2,5	0,2	-3,0	1,9	-1,8	-4,0	-1,1	0,9	1,6	-0,1
Romania	8,1	6,9	8,5	-7,1	-0,8	1,1	0,6	3,5	3,1	3,9	2,8
Slovenia	5,7	6,9	3,3	-7,8	1,2	0,6	-2,7	-1,1	3,1	2,3	1,2
Slovakia	8,5	10,8	5,6	-5,4	5,0	2,8	1,7	1,5	2,6	3,8	3,7
Finland	4,1	5,2	0,7	-8,3	3,0	2,6	-1,4	-0,8	-0,7	0,2	0,5
Sweden	4,7	3,4	-0,6	-5,2	6,0	2,7	-0,3	1,2	2,6	4,1	1,9
U.Kingdom	2,5	2,6	-0,6	-4,3	1,9	1,5	1,3	1,9	3,1	2,2	1,2

Source: Eurostat (2018). Economy and finance, http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Economy_and_finance, (03.07.2018) (Economy and Finance); IMF (2017). World Economic Outlook Report, (WEO Database 2017).

While the crisis gave an equal impression on both sides of the Atlantic in terms of its initial impact, a relatively gradual recovery in the growth rates of the US has been observed over time, however, the production losses have spread over a longer period in Europe (Figure 2). In 2008, when the bottom of the crisis was experienced in the US, the contraction in the EU was relatively low. This led to an optimistic view that the recession in the EU was the result of the short-term post-effects and that it would be easy to overcome. But the depth of the crisis in the EU was understood at the end of 2009 (Ersin, 2016, p. 60-61).

With the decline in the production and investments, some of the employed people lost their jobs and the unemployment rates, particularly for the young people, have reached high levels. As can

be seen in Table 9, the unemployment rate in the Eurozone, and particularly the unemployment rate among the young people, was worse than that across the Union and that of the US.

Figure 2: GDP Growth Trends in Europe and the USA



Source: Eurostat (2018). Real GDP growth, http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=National_accounts_and_GDP, (03.07.2018).

Table 9: Unemployment rates in Europe and selected economies

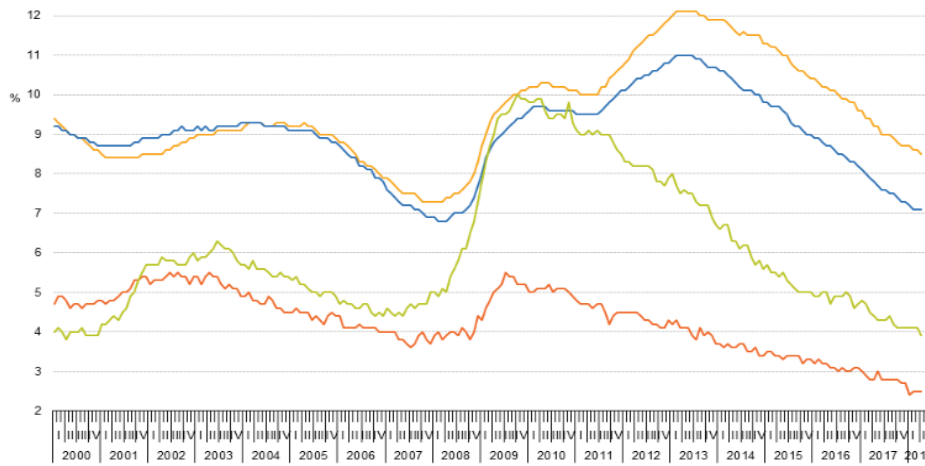
	Male		Female		Under 25	25-74
	2007	2015	2007	2015	2015	2015
Euro Area	6,7	10,7	8,5	11,0	22,4	9,8
USA	4,7	5,4	4,5	5,2	11,6	4,3
EU 28	6,6	9,3	7,9	9,5	20,3	8,3
Belgium	6,7	9,1	8,5	7,8	22,1	7,3
Bulgaria	6,5	9,8	7,4	8,4	21,6	8,4
Czechia	4,2	4,2	6,7	6,1	12,6	4,5
Denmark	3,4	5,9	4,2	6,4	10,8	5,3
Germany	8,4	5,0	8,7	4,2	7,2	4,4
Estonia	5,4	6,2	3,8	6,1	13,1	5,6
Ireland	5,0	10,9	4,3	7,7	20,9	8,4
Greece	5,3	21,8	12,9	28,9	49,8	23,4
Spain	6,4	20,8	10,7	23,6	48,3	20,2
France	7,6	10,8	8,5	9,9	24,7	8,9
Croatia	8,8	15,7	11,4	17,0	43,0	13,8
Italy	4,9	11,3	7,8	12,7	40,3	10,0
Cyprus	3,4	15,1	4,6	14,8	32,8	13,2
Latvia	6,5	11,1	5,6	8,6	16,3	9,3
Lithuania	4,2	10,1	4,3	8,2	16,3	8,5
Luxembourg	3,4	5,9	5,1	7,2	16,6	5,5
Hungary	7,1	6,6	7,7	7,0	17,3	6,0
Malta	5,8	5,5	7,9	5,2	11,8	4,4
Netherlands	3,3	6,5	5,2	7,3	11,3	6,1
Austria	4,5	6,1	5,3	5,3	10,6	5,0
Poland	9,0	7,3	10,3	7,7	20,8	6,4
Portugal	8,7	12,4	9,6	12,9	32,0	11,1
Romania	7,2	7,5	5,2	5,8	21,7	5,6
Slovenia	4,0	8,1	5,9	10,1	16,3	8,4

Slovakia	10,0	10,3	12,8	12,9	26,5	10,2
Finland	6,5	9,9	7,2	8,8	22,4	7,6
Sweden	5,9	7,5	6,5	7,3	20,4	5,6
U. Kingdom	5,5	5,5	5,0	5,1	14,6	3,8
Iceland	2,3	3,9	2,3	4,1	8,8	3,0
Norway	2,6	4,7	2,5	4,0	9,9	3,5
Japan	3,9	3,6	3,7	3,1	5,6	3,2

Source: Eurostat, Economy and Finance.

Figure 3 shows how large the effects of the crisis on employment are in terms of the economies in the EU and Eurozone and its persistence compared to that on the US.

Figure 3: The development of unemployment rates in selected economies



Source: Eurostat (2018). Unemployment statistics, http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=File:Unemployment_rates_EU-28_EA-19_US_and_Japan_seasonally_adjusted_January_2000_April_2018.png, (01.07.2018).

Table 10: Euro exchange rates (2007-2017)

1€	2007	2009	2011	2013	2015	2017
US Dollar	1,3705	1,3948	1,3920	1,3281	1,1095	1,1297
GBP Sterling	0,6843	0,8909	0,8679	0,8493	0,7258	0,8767
Chinese Yuan	10,4178	9,5277	8,9960	8,1646	6,9733	7,6290
Japanese Yen	161,25	130,34	110,96	129,66	134,31	126,71
Russian Rouble	35,0183	44,1376	40,8846	42,3370	68,0720	70,0781
Canadian Dollar	1,4678	1,5850	1,3761	1,3684	1,4186	1,4647
Indian Rupee	56,3972	67,3611	64,8859	77,9300	71,1960	73,5324
Brazilian Real	2,6619	2,7674	2,3265	2,8686	3,7004	3,6054
Turkish Lira	1,7865	2,1631	2,3378	2,5335	3,0255	4,1206
Bulgarian Lev	1,9558	1,9558	1,9558	1,9558	1,9558	1,9558
Czech Koruna	27,766	26,435	24,590	25,980	27,279	26,326
Danish Krone	7,4506	7,4462	7,4506	7,4579	7,4587	7,4386
Croatian Kuna	7,3376	7,3400	7,4390	7,5786	7,6137	7,4637
Hungarian Forint	251,35	280,33	279,37	296,87	310,00	309,19
Polish Zloty	3,7837	4,3276	4,1206	4,1975	4,1841	4,2570

Romanian Lei	3,3353	4,2399	4,2391	4,4190	4,4454	4,5688
Swedish Krona	9,2501	10,6191	9,0298	8,6515	9,3535	9,6351
Swiss Frank	1,6427	1,5100	1,2326	1,2311	1,0679	1,1117
Norwegian Krone	8,0165	8,7278	7,7934	7,8067	8,9496	9,3270

Source: Eurostat, Economy and Finance; ECB (2018). Euro exchange rates, <https://www.ecb.europa.eu/stats/exchange>, (03.07.2018).

The effects of the crisis, especially those spread after the debt crisis in Greece threatened Eurozone in the first place. When the concerns that other peripheral economies, called PIIGS, would not be able to overcome debt spiral to these effects, were added to these effects, significant reductions in the value of the Euro against the USD were recorded (Figure 4 and Table 10).

Being the origin of the crisis and the first to experience its effects, the US was on a recovery trend after the second half of 2008 and the Euro, which reached its highest historical value against the USD in early 2008, experienced significant depreciation against the USD with the spread of the crisis in Europe. The Euro's depreciation also against the Yen and the Yuan compared to the data of the pre-crisis period draws attention (Table 10).

Figure 4: Euro - Dollar parity trend after the crisis



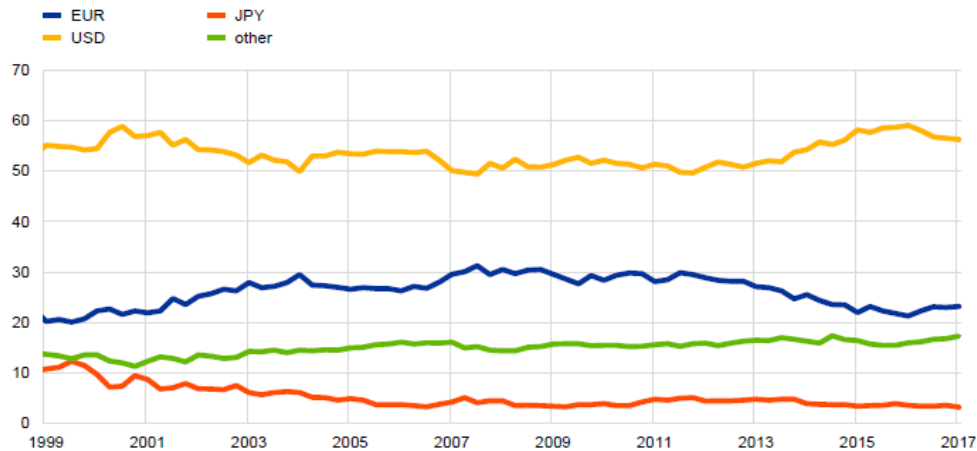
Source: ECB (2018). Euro foreign exchange reference rates, <https://www.ecb.europa.eu/stats/exchange>, (03.07.2018); Trading Economics (2018). Euro - Dollar exchange rate, <http://www.tradingeconomics.com/euro-area/currency>, (03.07.2018).

Along with the crisis, there has also been a considerable decline in the rate of use in international real and financial exchanges in parallel with the value of the Euro. The rate of use of the Euro in payments subject to international real-trade gradually decreased (Figure 5). Similarly, the share of Euro-denominated international financial assets in the global composition, including other currencies decreased (Figure 6). Thus, the global share of Euro-denominated financial assets, which were on a par with the USD before the crisis, began to decline rapidly with the crisis and it was far behind the USD.

It seems that the USD has become the most common currency with a share of 39.9% in the global payments as of 2016, the declining share of the Euro till 2015 has been under 30%, and thus

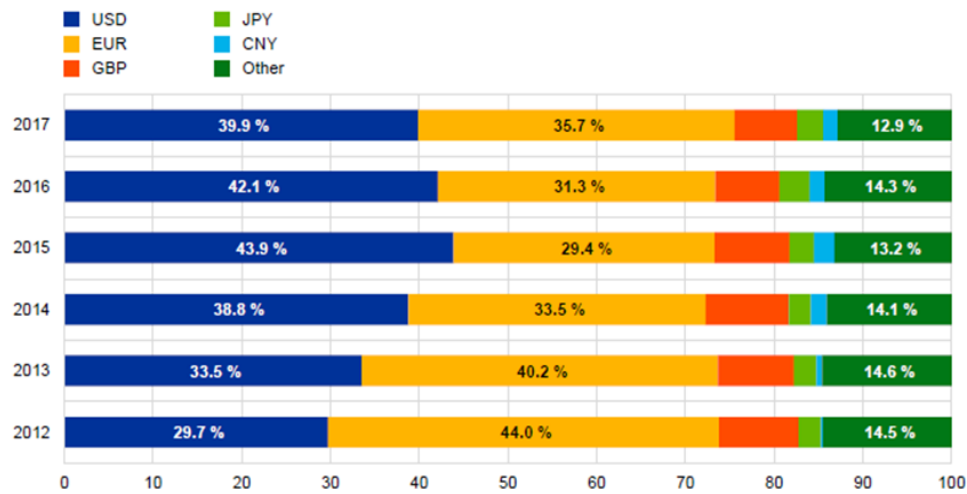
the USD, which experienced losses after the crisis, has recovered rapidly and taken over the global share of the Euro. But very this trend seems to be retreat after 2015. On the other hand, it draws attention that the use of Renminbi (Yuan), the currency of the People's Republic of China (PRC), in the global payments has continued to increase in line with the consistently increasing role of the PRC economy on a global scale, particularly in Asia and it follows the Japanese Yen.

Figure 5: Currency composition of outstanding amounts of cross-border loans



Source: ECB (2015). The international role of the Euro, *14th Annual Review Report of the International Role of the Euro*.

Figure 6: Currency composition of global payments



Source: ECB, Interim Report.

According to Balkır, this first major crisis experienced by the EMU is due to the global effects as well as the internal political problems and the inadequate convergence of the economic structures and the greatest challenge to the future of the Union has been revealed to be the “joint governance”. In the EU 2020 Strategy announced by Barroso, the President of the European Commission, in March

2010, the prerequisite to overcome the economic crisis in a stronger way was stated to create a productive, smart, sustainable and inclusive economy with high social compliance shaped by a social model that takes into account the aging population and strengthened by employment at a high level that will provide global competitive advantage (Balkır, 2010, p. 289-290).

However, the fact that the approaches that provide detections and solutions on the axis of the traditional discourses and strategies of the Union could not explain the effects and depth of the crisis in the first years of the crisis has shown itself in practice. As can be understood from Table 11 and Figure 7, the debt crisis, which had the most severe effects on the southern economies, especially Greece, and the subsequent political turmoil have deepened to a debate called Grexit that has brought the scenario of Greece's exit from the monetary union to the agenda. While Grexit became a scenario that has not been realized, then the Brexit process, which caused Great Britain to decide to leave from the EU, under the lead of England as of June 2016, was staged as an action against the European integration. While all these processes were determined by the economic imbalances and political factors accumulated by the Union from past to present, the ultimate effect of the economic recession introduced by the 2008 crisis, has become the main factor that motivated the regressive dynamics of both political and monetary integration.

As can be seen in Table 11, it is noteworthy that many countries in the monetary union, particularly the PIIGS countries, failed to meet the Maastricht Convergence Criteria for public financing. While there was a relative downward trend in the budget deficits of countries except for Greece as of 2015, the unstable nature of the public finance across the EU, particularly in the countries of the monetary union, was striking.

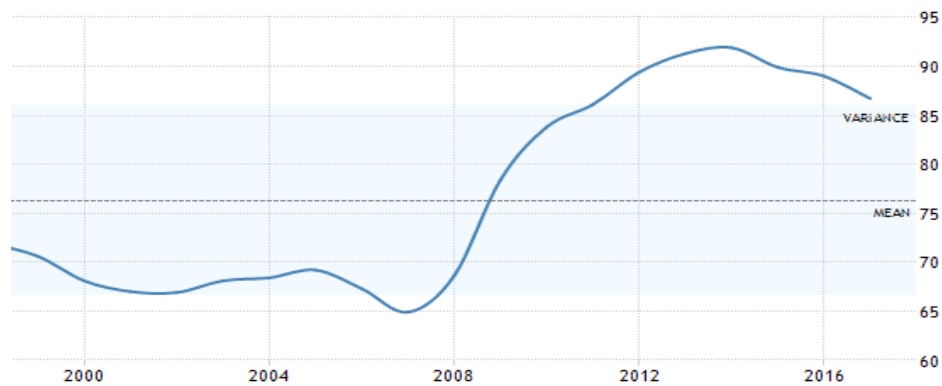
Table 11: Budget balance and public debts to GDP in European countries

(%)	Budget Balance (-% 3)				Government Debt (%60)			
	2012	2013	2014	2015	2012	2013	2014	2015
Euro area	-3,7	-3,0	-2,6	-2,1	89,3	91,1	92,0	90,7
EU 28	-4,3	-3,3	-3,0	-2,4	83,8	85,5	86,8	85,2
Belgium	-4,2	-3,0	-3,1	-2,6	104,1	105,2	106,5	106,0
Bulgaria	-0,3	-0,4	-5,4	-2,1	16,8	17,1	27,0	26,7
Czechia	-3,9	-1,3	-1,9	-0,4	44,7	45,1	42,7	41,1
Denmark	-3,5	-1,1	1,5	-2,1	45,2	44,7	44,8	40,2
Germany	-0,1	-0,1	0,3	0,7	79,6	77,2	74,7	71,2
Estonia	-0,3	-0,2	0,8	0,4	9,5	9,9	10,4	9,7
Ireland	-8,0	-5,7	-3,8	-2,3	120,1	120,0	107,5	93,8
Greece	-8,8	-13,0	-3,6	-7,2	159,6	177,7	180,1	176,9
Spain	-10,4	-6,9	-5,9	-5,1	85,4	93,7	99,3	99,2
France	-4,8	-4,0	-4,0	-3,5	89,6	92,4	95,4	95,8
Croatia	-5,3	-5,3	-5,5	-3,2	70,7	82,2	86,5	86,7
Italy	-2,9	-2,9	-3,0	-2,6	123,3	129,0	132,5	132,7
Cyprus	-5,8	-4,9	-8,9	-1,0	79,3	102,5	108,2	108,9
Latvia	-0,8	-0,9	-1,6	-1,3	41,4	39,1	40,8	36,4
Lithuania	-3,5	-2,6	-0,7	-0,2	39,8	38,8	40,7	42,7
Luxembourg	0,3	0,8	1,7	1,2	22,0	23,3	22,9	21,4
Hungary	-2,3	-2,6	-2,3	-2,0	78,3	76,8	76,2	75,3
Malta	-3,5	-2,6	-2,0	-1,5	67,5	68,6	67,1	63,9

Netherlands	-3,9	-2,4	-2,4	-1,8	66,4	67,9	68,2	65,1
Austria	-2,2	-1,3	-2,7	-1,2	81,6	80,8	84,3	86,2
Poland	-3,7	-4,0	-3,3	-2,6	54,0	56,0	50,5	51,3
Portugal	-5,7	-4,8	-7,2	-4,4	126,2	129,0	130,2	129,0
Romania	-3,7	-2,1	-0,9	-0,7	37,4	38,0	39,8	38,4
Slovenia	-4,1	-15,0	-5,0	-2,9	53,9	71,0	81,0	83,2
Slovakia	-4,3	-2,7	-2,7	-3,0	52,4	55,0	53,9	52,9
Finland	-2,2	-2,6	-3,2	-2,7	52,9	55,5	59,3	63,1
Sweden	-0,9	-1,4	-1,6	0,0	37,2	39,8	44,8	43,4
U.Kingdom	-8,3	-5,6	-5,6	-4,4	85,3	86,2	88,2	89,2
Norway	13,8	10,8	8,7	5,7	29,1	29,7	27,3	31,6

Source: Eurostat, Economy and Finance.

Figure 7: Euro Area government debt to GDP after the crisis



Source: ECB (2018). Government debt to GDP, <https://sdw.ecb.europa.eu>, (03.07.2018); Trading Economics (2018). Euro Area government debt to GDP, <http://tradingeconomics.com/euro-area/government-debt-to-gdp>, (03.07.2018).

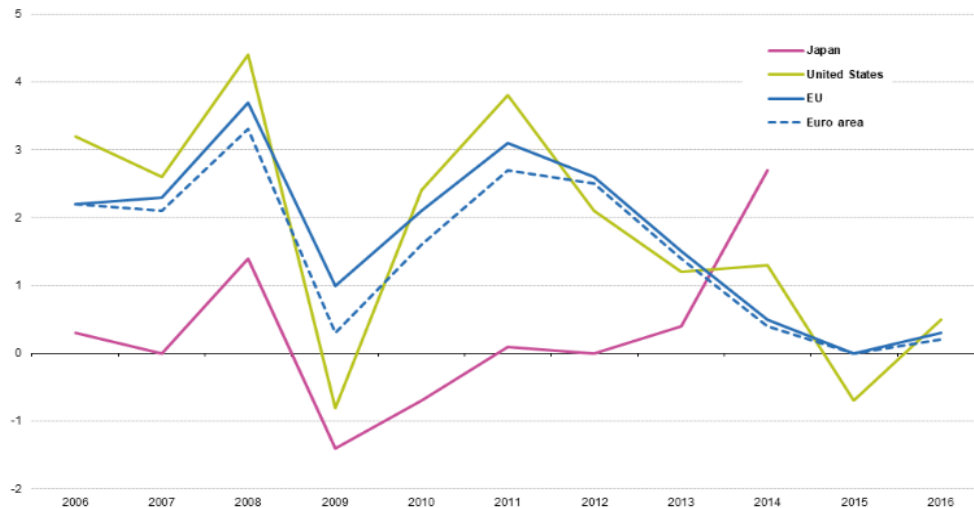
According to Türel, the economic stagnation caused by the crisis in the Eurozone and the whole Union has revealed that the capacities of the member states to resist asymmetric and symmetrical shocks were different from each other. The loss of competitiveness in the “peripheral” economies experiencing relatively high wages and price inflation has become chronic due to insufficient coordination of the common monetary and financial policies. Given that the inter-country and intra-country labour mobility, which can serve as a defence mechanism against asymmetric shocks, are at low levels throughout the Union, the deflationary processes, which can restore competitiveness, have forced the peripheral economies to endure years of lower growth rate and higher unemployment rates (Türel, 2013, p. 415).

According to Krugman, Obstfeld, and Melitz, although many barriers have been lifted before the integration of the markets in Europe since the 1980s and significant progress has been made in economic integration, many EU countries still have not met the convergence criteria set out in Maastricht and the Eurozone has not met the basic criteria required to be an Optimum Currency Area. The first of these two weaknesses specific to European integration stems from the fact that the EU could not achieve the level of fiscal federalism that would enhance it against turbulent economic processes. The second one was due to the fact that the labour force mobility in the whole monetary

union occurred at a level considerably lower than other major monetary unions like the United States¹ (Krugman et al., 2013, p. 583).

The debt crisis, which shook Europe, has disclosed the economic structural problems of the EU integration. The single-headed structure of the monetary policy and the multi-headed structure in fiscal policy, the disadvantages of competition caused by the economic power gap between the countries, high budget deficits, high current account deficits, and finally, the fact that the Maastricht Criteria have not been attached the required importance have been the major structural problems (Erarslan and Timurtaş, 2015, p. 30-49). It has also been proven that the Union lacks preventive mechanisms against crises. Various mechanisms have been developed to support debtor countries and measures have been taken to reduce imbalances between the countries and to ensure convergence after the debt crisis had deepened. However, the inadequacy, as well as delay of such measures, caused the acceleration and the spread of the debt crisis (Eser and Ela, 2015, p. 228-229).

Figure 8: Inflation trends in Euro Area, USA and Japan



Source: Eurostat (2018). Development of the annual average inflation rates, <http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained>, (03.07.2018).

The Eurozone countries, once again proven to be the economies with a very different nature from each other, have imposed themselves on the necessity of establishing a common monetary program against the effects of the crisis despite Germany, which was against the depreciation of the Euro did not want to compromise its financial discipline, on one hand, and the countries which were relatively more affected by the crisis and which wanted to realize economic growing and increase in

¹The inter-state population mobility/total population ratio, which is 3% per year in the United States, this figure seems to be 0.3% between the EU member states annually and it is 10 times lower than that of the US. As can be understood from this comparison, intra-Union mobility is quite low. However, considering the differences in language, culture, and labor legislation among EU countries, some academic studies suggest that intra-country mobility data in the EU members is more appropriate than the mobility recorded between the member countries. However, the figure is much lower than the inter-regional mobility rate in the United States even when the inter-regional geographical mobility in the EU member states is taken into account (Eurofound, 2014).

exports as soon as possible on the other hand. In this process, in which the Union focused on joint measures to reduce the damage caused by the crisis and prevent possible new crises, the liquidity shortage that has arisen together with negative developments in production, employment, public finance and financial sense, made ECB's leaving from the traditional monetary policies inevitable. While FED, the Bank of England and the Bank of Japan quickly put into place the measures for monetary expansion, the different priorities of the Eurozone countries have delayed the adoption of comprehensive monetary measures. However, the concern that negative developments brought the Union economies into deflation rapidly (Figure 8) obliged to take measures to decrease the interest rates (Figure 9) and to stimulate economic activity by creating liquidity.

Figure 9: Change in the benchmark interest rate of ECB after the crisis



Source: ECB (2018). Benchmark interest rate, <http://www.ecb.europa.eu/> (03.07.2018); Trading Economics (2018). Euro Area interest rate, <http://www.tradingeconomics.com/euro-area/interest-rate>, (03.07.2018).

In order to raise the inflation rate and the employment rate and to get the Union's economy out of its vicious cycle, the ECB reduced the deposit interest rates to the level of -0.4%, lower than "zero" as of June 2014 and implemented the "negative interest" application which is an unusual measure in monetary policy. The negative interest rate aiming at increasing loan demand by marginally reducing the borrowing costs was expected to boost up the Union's economy and to provide the competitive advantage in foreign trade despite the depreciation in the Euro. With these measures taken after the crisis, the ECB and the countries of the monetary union abandoned traditional monetary policies and monetary strategies completely.

Assistance to save the banks in the PIIGS countries further increased the government debts which were already at a high level, as a result of the ongoing uncertainty environment and rating policies of credit rating agencies, borrowing has become more costly for those countries. The conditional support packages provided by IMF² and ECB were also insufficient to solve the problem of the countries that had difficulties in debt rollover (Eser and Ela, 2015, p. 210).

²Since IMF programs and exchange rate adjustments (devaluation) for the crisis in the Eurozone are off the agenda, it caused much harsher results compared to the traditional stability programs. The economic shrinkage, which was limited for one year or two years at maximum in the peripheral economies that implemented similar programs, lasted many years such as in Greece.

According to De Grauwe, the 2008 Crisis has created a suitable environment for testing whether the Euro System has the qualification of being a lender of last resort. In the first two years of the crisis, the ECB tried to prevent a major bank crisis by injecting intense liquidity into the market on time. However, it was not involved in the crisis, which escalated in terms of the public debts as of 2010, taking a passive position until 2012. With the Bond Buying Program put into practice afterward, the ECB, together with national central banks included in the Euro System, aimed to stimulate demand by providing monetary expansion and it has made a significant change in the institutional sense with the decision to become the lender of last resort. Nevertheless, the discourse of ECB that such buying programs would be temporary has prevented the full establishment of a trusting environment in the market and in the eyes of the investors (De Grauwe, 2016, p. 213).

According to Boratav, the process, which ended in the debt crisis in Eurozone, began with the entrance of the peripheral countries -which have fragile and less competitive economic structures compared to central countries like Germany and France- into the Eurozone which made the Euro an international currency. Due to the new liabilities of the West German economy, which had large amounts of foreign trade surplus and capital outflow in the 1980s, following the union with East Germany in the 1990s, the German economy has become withdrawn, thus, the net capital outflow and the current account surpluses have ceased. On the other hand, the monetary union has launched a large-scale capital outflow from the central economies -particularly from Germany, which had a new opportunity to compensate for the burden of its union- to weaker economies. The demonetizing of the national currencies has eliminated exchange rate risk due to devaluation for the investors, and the current account deficits have turned into surpluses they could grow by the capital outflow from central economies to peripheral economies. Thus, the growth in Germany, which could turn its current account deficits into the surpluses, has begun to base on the exports again.³ Considering the periods of eight years before and after using the Euro, the annual averages of the rate of the current account deficits to GDP of Germany and monetary union's four countries which were most affected by the crisis and total inflation rates of the same countries in the period between 2000-2007 before the crisis can be seen in Table 12. The current account balance of Germany, in the first two rows of the table, shows the divergence between the two periods (Boratav, 2011).

Table 12: Current account balance to GDP rates in Germany and crisis-hit countries before and after the monetary union

	Germany	Greece	Ireland	Portugal	Spain
Current Account Balance/GDP (1992-1999)	-1.0	-2.5	2.4	-3.5	-1.3
Current Account Balance/GDP (2000-2007)	3.2	-8.4	-1.9	-9.4	-5.8
Inflation (2000-2007)	12.8	26.4	28.0	24.0	25.6

Source: Boratav, 2011.

³In the 1990s, there were considerable reservations and debates on the creation of the EMU. However, especially the German medium and large capital owners' trend that the barriers against the export would be lifted after the elimination of the exchange rate risk has accelerated the last steps towards the monetary union. In the end, Germany increased its exports and has become the leading country that gained the most benefit from the monetary union.

The countries such as Greece, Ireland, Portugal and Spain, which associated their currencies to the ECU, whose value was determined using the German Mark as nominal anchor currency, have agreed to overvalue the exchange rates by 25-30 percent, thus, the unit labour costs of such countries in the domestic production (taking into account labour productivity) have become more expensive than in Germany after the use of Euro. This situation, which pointed out an important difference in terms of competitiveness, has made foreign trade deficits inevitable in the peripheral economies. Since the devaluation, which is the shortest way of increasing competitive power, has not been an option anymore, the capital outflow from Germany has been the source of finance for the deficit. As seen in Table 12, the situation has completely reversed in the crisis countries, which had a current account deficit of around 1-3% relative to GDP in the 1990s compared to GDP (Ireland had a surplus) since the transition to the Euro. The share of current account deficits in GDP in Greece, Portugal, and Spain has increased rapidly to the rates of 6% and 9%, however, the evaporating foreign surplus turns into chronic deficits in Ireland. Considering the inflation rates (24-28%) recorded in the period between the transition to Euro and before the crisis in the mentioned countries, the rates of twice that of Germany is striking. The competition power gap between the peripheral economies and Germany increased and thus the dense capital outflows to peripheral economies have led to the results such as borrowing of the private sector and domestic banks and financing the balloon experienced in real estate sector. The bankrupted banks were recovered by the budget expenditures, the private debts have turned into government debts, and the public deficits have become chronic when the balloon burst (Boratav, 2011).

According to Stiglitz, the structural and managerial problems that the monetary union has had since its inception have been important factors in the widespread and deepening of the economic crisis as much as the asymmetry of the EMU countries' current account balances. In the period from accepting Euro as the common currency by establishing the fiscal convergence criteria until today, there has been no economic convergence between the member countries, the imbalance between the central and peripheral economies has become even more significant, and the financial instability and economic inequality within the Union have increased. Thus, the EU, as a form of economic integration lacking political consensus and financial element, has also failed to establish a financial solidarity and risk-sharing process that would create resistance to crises. This has been a barrier to the adoption of coordinated measures, which would increase the demand by enhancing the production infrastructure and be an alternative to the measures laid down by the austerity policies. As a result, the crisis countries that implement restrictive fiscal measures forced by the troika of ECB, the European Commission, and the IMF could not record a stable economic recovery. This situation has revealed the need for a deeper political unity across the Union, fiscal convergence and alternative policies to increase the competitiveness of crisis countries to sustain the Euro System. Otherwise, the dissolution of the monetary union or using another fixed exchange rate zone which is more flexible than the Eurozone are not seem to be remote possibilities (Stiglitz, 2016, p. 296-305).

Conclusion

The Euro has also demonstrated a global potential to limit the absolute hegemony of the USD as well as the regional effects it created by bringing EU integration to the next level. In addition to being a successful result of the economic and monetary integration project lasting for dozens of years, considering the role and effects of its transnational structure on the global economy, it is clear that the Euro has more complex qualities than an ordinary currency. In this respect, the factors determining the value and global character of the Euro are also dynamic and although there is a long history of integration in the background, EMU, which is still quite young, appears to be intertwined with the effects of the financial crisis it experiences.

One of the most important factors affecting the role and value of the Euro in the global economy is the economic size of the Eurozone and its macroeconomic stability. The data we showed in this study draws attention that the Eurozone which is almost equal to the US in terms of production level and trade volume is remarkably behind the US in terms of financial markets. This suggests that there is a discrepancy and inconsistency between the Eurozone's real economy and financial size. Moreover, the value of Euro and its decisiveness in the international area are closely related to its characteristics as a reserve money. Creating about one-fifth of global foreign exchange reserves, Euro ranks second after the USD, which has a large ratio of 64% and it is far behind the competition in this field. On the other hand, as the second largest currency traded in exchange rate markets, the Euro is the subject of financial exchange around 35% in the daily global transactions. This rate, although lagging behind the USD, indicates the characteristics of the Euro as a global payment instrument. And also, as an alternative currency to the USD, the Euro, which represents the largest trade block, one of the most open economies and the second largest monetary union in the world, reduces the risks arising from exchange rate fluctuations and also contributes to global economic stability with this characteristics.

As a result of the decline in production and investment since the 2008 crisis, the increase in the unemployment in the Eurozone has occurred more than that in the whole Union and in the USA. The effects of the crisis which spread together with the debt crisis in Greece threatened the Eurozone in the first place and adding the concern that other peripheral economies, called the PIIGS, could not get out of the debt spiral caused depreciation of Euro against the USD. Thus, the United States, the origin of the crisis, has entered a recovery trend after the second half of 2008. Having reached its highest historic values against the USD in early 2008, the Euro has suffered significant losses during the spread of the crisis in Europe. The global share of Euro-denominated financial assets, which were on a par with the USD before the crisis, began to decline rapidly with the crisis and lagged far behind the USD. The similar situation has been true in terms of Euro-denominated global payments.

The reasons why the crisis can have a profound impact at this level in the EU and especially in the Eurozone economies become even clearer when the historical background of the monetary union is examined. Along with the transition to the Euro, the start of an intensive capital outflow from the central European countries to peripheral countries has created a periodic revival in the peripheral economies and this flow of capital, which also influenced the central economies as inflation later, made the economic conditions in the Union even more unstable rather than optimizing. The competition power gap between the peripheral economies and Germany increased and thus the dense

capital outflows to peripheral economies have led to the results such as borrowing of the private sector and domestic banks and financing the balloon experienced in the real estate sector. The bankrupted banks were recovered by the budget expenditures, the private debts have turned into government debts, and the public deficits have become chronic when the balloon burst. This situation led especially the peripheral countries -that needed to resort to open market operations to combat high inflation but lost this opportunity by waiving their monetary independence with the transition to the common currency- to face the crisis which was hard to handle for them. This challenge continues today and influences the Euro's role in the global economy.

REFERENCES

- Aglietta, M. (1987). L'intégration monétaire et financière internationale: Un défi pour l'Europe, *Revue Française d'Économie*, 2(3).
- Archick, K. (2017). The European Union: Current challenges and future prospects, *Congressional Research Service Report*, <https://fas.org/sgp/crs/row/R44249.pdf>, (01.07.2018).
- Bal, P.G. and İzci, R. (ed.) (2016). *Ekonomik kriz ve Avrupa Birliği*, Derin Yayınları, İstanbul.
- Balkır, C. (2010). *Uluslararası ekonomik bütünleşme: Kuram, politika ve uygulama - AB ve dünya örnekleri*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Bayar, Y. (2014). Euro bölgesi borç krizi ile Avrupa döviz mekanizması krizi'nin karşılaştırmalı analizi", *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, No: 22.
- BBC (2017). Italian bank shares tumble after vote, <http://www.bbc.com/news/business-38203813>, (01.07.2018).
- Boles, K., McDonald, F. and Healey, N. (2002). The Euro: a future international currency, *European integration in the 21st century*, (Ed. Mary Farrell, Stefano Fella ve Michael Newman), Sage Publications, London.
- Boratav, K. (2011). Borç krizi mi, Avro krizi mi?, *Birgün*, 08.11.2011, <http://www.birgun.net/haber-detay/borc-krizi-mi-avro-nun-krizi-mi-14532.html>, (01.07.2018).
- Carchedi, G. (2009). *Başka bir Avrupa için: Avrupa ekonomik bütünleşmesinin sınıf tablili*, Yordam Kitap, İstanbul.
- Cengiz, Ç. (2018). *Döviz kurları, Euro ve Türkiye ekonomisi*, İmaj Yayınları, Ankara.
- De Grauwe, P. (2016). *Economics of monetary union*, 11th Edition, Oxford University Press.
- ECB (2018). Benchmark interest rate, <http://www.ecb.europa.eu/> (03.07.2018).
- ECB (2018). Euro exchange rates, <https://www.ecb.europa.eu/stats/exchange>, (03.07.2018).
- ECB (2018). Euro foreign exchange reference rates, <https://www.ecb.europa.eu/stats/exchange>, (03.07.2018).
- ECB (2018). Government debt to GDP, <https://sdw.ecb.europa.eu>, (03.07.2018).
- ECB (2018). Structure of the Euro Area economy, <https://www.ecb.europa.eu/mopo/caec/html/index.en.html>, (03.07.2018).
- ECB (2018). The international role of the Euro, *Interim Report*.
- ECB (2015). The international role of the Euro, *14th Annual Review Report of the International Role of the Euro*.

- Erarslan, C. and Timurtaş, M. E. (2015). Avrupa borç krizinin seçilmiş ülke örnekleri üzerindeki etkileri, *Gaazi İktisat ve İşletme Dergisi*, 1(2).
- Ersin, Ö.Ö. (2016). Küresel krizin Avrupa Birliği üzerindeki etkileri: parasal birlik altında iktisat politikalarına ilişkin bir değerlendirme, *Ekonomik Kriz ve Avrupa Birliği*, (Ed. Pınar Gedikkaya Bal ve Rana İzci), Derin Yayınları, İstanbul.
- Eser, L.Y. and Ela, M. (2015). Avrupa borç krizi: nasıl, neden ve nereye?, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 10(1).
- Eurofound (2014). *Labour mobility in the EU: recent trends and policies*, Publications Office of the European Union, Luxembourg.
- European Commission (2016). International financial markets (IFM), http://ec.europa.eu/economy_finance/euro/world/markets/index_en.htm, (03.07.2018).
- European Commission. (2016). The Euro in the world (Euro), http://ec.europa.eu/economy_finance/euro/world/index_en.htm, (03.07.2018).
- European Commission (2018). The Euro outside the Euro Area, https://ec.europa.eu/info/business-economy-euro/euro-area/euro/use-euro/euro-outside-euro-area_en, (03.07.2018).
- Eurostat (2018). Development of the annual average inflation rates, <http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained>, (03.07.2018).
- Eurostat (2018). Economy and finance, http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Economy_and_finance, (03.07.2018).
- Eurostat (2018). Real GDP growth, http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=National_accounts_and_GDP, (03.07.2018).
- Eurostat (2018). Unemployment statistics, http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=File:Unemployment_rates_EU-28_EA-19_US_and_Japan_seasonally_adjusted_January_2000_April_2018.png, (01.07.2018).
- Ferguson, N. (2008). *The ascent of money: A financial history of the world*, The Penguin Press, New York.
- Hartmann, P. and Issing, O.(2002). The international role of the Euro, *Journal of Policy Modeling*, 24(4).
- IMF. (2009). Responding to the financial crisis and measuring systemic risk, *Global Financial Stability Report / World Economic and Financial Surveys*.
- IMF (2017). *World economic outlook report*.
- Ioannou, D., Jamet, J. and Kleibl, J. (2015). Spillovers and Euroscepticism, *European Central Bank Working Paper Series*, No: 1815.
- Krugman, P. R., Obstfeld M. and Melitz, M. (2012). *International economics: theory and policy*, 10th Edition, The Pearson Series in Economics.
- Nandi, S. (2014). *Economics of the international financial system*, Routhledge.
- Stiglitz, J. E. (2016). *The Euro: and its threat to the future of Europe*, Allen Lane Publication.
- Trading Economics (2018). Euro Area government debt to GDP, <http://tradingeconomics.com/euro-area/government-debt-to-gdp>, (03.07.2018).
- Trading Economics (2018). Euro - Dollar exchange rate, <http://www.tradingeconomics.com/euro-area/currency>, (03.07.2018).
- Trading Economics (2018). Euro area interest rate, <http://www.tradingeconomics.com/euro-area/interest-rate>, (03.07.2018).

Türel, O. (2013). Avrupa Birliği'nde ekonomik ve parasal birlik süreci: geçmiş ve gelecek, *ODTÜ Gelişme Dergisi*, 40(2).



INTERNATIONAL

JOURNAL of HUMAN STUDIES

ULUSLARARASI İNSAN ÇALIŞMALARI DERGİSİ

ISSN: 2636-8641

Cilt/VOLUME 1 Sayı/ISSUE 2 Yıl/YEAR: 2018 GÖNDERİM: 30-09-2018 – Kabul: 20-12-2018

Extreme Altitude Mountain Climbing Decreases Sensation Seeking Score and Increases the Anxiety Level

Dicle ARAS¹
Fırat AKÇA²
Özkan GÜLER³
Abdulkadir BİROL⁴
Göktuğ ERTETİK⁵
Güney ÇETİNKAYA⁶
Cengiz AKALAN⁷

Abstract

Background: The aim of the current paper was to compare the anxiety and sensation seeking levels of the mountaineers in the urban environment and at the extremely high altitude.

Material and methods: A total of seven male mountaineers participated in the study

¹Dicle Aras, Assoc.Prof.Dr., Ankara University, Faculty of Sport Sciences, Department of Coaching Education, daras@ankara.edu.tr, diclearasx@gmail.com, Orcid: 0000-0002-9443-9860

²Fırat Akça, Assoc.Prof.Dr., Ankara University, Faculty of Sport Sciences, Department of Coaching Education, fakca@ankara.edu.tr, Orcid: 0000-0002-0764-105X

³Özkan Güler, Research Assistant, Ankara University, Faculty of Sport Sciences, Department of Coaching Education, oguler@ankara.edu.tr, ozkanguler@msn.com, Orcid: 0000-0002-3312-9746

⁴Abdulkadir Birol, PhD student, Ankara University, Graduate School of Health Sciences, Sport Sciences, birol_kadir@hotmail.com, Orcid: 0000-0002-3312-9746

⁵Göktuğ Ertetik, Research Assistant, Ankara University, Faculty of Sport Sciences, Department of Coaching Education, ertetik@ankara.edu.tr, gertetik7@hotmail.com, Orcid: 0000-0001-6143-8485

⁶Güney Çetinkaya, Assoc.Prof.Dr., Akdeniz University, Faculty of Sports Sciences, Department of Recreation, gsetinkaya@akdeniz.edu.tr, Orcid: 0000-0002-1757-5105

⁷Cengiz Akalan, Assoc.Prof.Dr., Ankara University, Faculty of Sport Sciences, Department of Coaching Education, cakalan@ankara.edu.tr, cengizakalan@gmail.com, Orcid: 0000-0001-7669-3358

voluntarily. The participants filled out the Zuckerman's Sensation Seeking Scale-Form V (SSS-V, 1994) and Spielberger's State and Trait Anxiety Inventory (STAI, 1983) for the first time in the urban conditions and for the second time in the last camp at 6400m of the two summits of 7105m and 7134m. The scores of four different sub-scales of the SSS-V, which are boredom susceptibility (BS), disinhibition (D), experience seeking (ES), and thrill and adventure seeking (TAS), were also evaluated.

Results: Results showed a significant difference between trait and state anxiety scores ($p= 0.004$). Although there were 12.8% of change on general SSS, 22.61% on BS, 13.70% on ES, and 18.43% on TAS scores, these changes were not statistically significant.

Conclusions: Extreme altitude climbing leads to an increase in the anxiety levels of the mountaineers. Furthermore, the SSS-V scores, except the D score, of the mountaineers decreased in the extreme altitudes, but these changes were not statistically significant.

Keywords: *High/Extreme Altitude, Mountain Climbing, State Anxiety, Trait Anxiety, Sensation Seeking*

Introduction

Extreme activities are defined as the activities that could give harm to humans and their environment in the natural world (Demirhan, Asci, Kangalgil & Saracbasi, 2014). Mountaineering, which is evaluated as one of the extreme sports, is also considered causing a high level of risk (Jack & Ronan, 1998; Stranger, 1999; Martha, Sanchez & Goma-Freixanet, 2009; Brymer, 2010; Klinar, Burnik & Kajtna, 2017; Agilonu, Bastug, Mutlu & Pala, 2017) and people participating these kinds of activities are always tend to face the risk (Pereira, 2005). According to well-known cognitive theories regarding

risk-taking; sensitivity to risk, probability estimation and security perception are underpinned of risk-taking (Salameh et al., 2014). Risk takers aspire to enhance their low excitation levels to an optimum level of arousal through risky attitudes, and this probably makes them fearless due to low baseline arousal level (Levenson, 1990). There are some reasons that increase the level of risk at high altitudes. For example, hypoxia affects the human brain and causes neurophysiological functions to be impaired, in parallel with that limited judgment and decision-making capacity which could lead to an increased risk of accidents in dangerous areas (Crust, Swann & Allen-Collinson, 2016; Karinen & Tuomisto, 2017). Besides, some other factors such as rock falls, icefalls and avalanches could also be resulted with fatal injuries or even death.

Nevertheless, perceived risk varies from person to person (Prochniak, 2017). It has been believed that people participating in high-risk sports evaluate the level of risk lower, or they accept the risk as a reward (Jack & Ronan, 1998; Crust et al., 2016; Kerr, 1991; Rossi & Cereatti, 1993). However, there are also some studies in the literature that suggest, those who participate in high-risk sports do not have similar characteristics, and contrary to what is believed, some athletes also want to keep their current situation under their own control (Guszkowska & Boldak, 2010; Barlow, Woodman & Hardy, 2013).

Sensation seeking has been described by Zuckerman as seeking new, sophisticated, intensive, various emotions and experiences with the desire to take the physical, social, legal and financial risks for these experiences. Sensation seeking can be interpreted with Sensation Seeking Scale (SSS) which was presented by Zuckerman (Zuckerman, 1994). This scale does not have unidimensional structure and has various questionnaires in order to evaluate its factors related to subscales (Lozano et al., 2017). The scale includes boredom susceptibility, disinhibition, experience seeking, and thrill and adventure seeking subscales. Boredom susceptibility refers to discomfort from routines and unchanging situations. Disinhibition means reduced social control. Experience seeking indicates a new and extraordinary way of life and the will to experience emotions and thoughts. Thrill and adventure seeking express the desire to participate in high-level excitement sports and physical activity (Klinar et al., 2017; Rabinowitz and Frauman, 2009). The central nervous system is located in the area of the hypothalamus and reticular formation, and motivated human activities are controlled from this center. Zuckerman's scale also seeks with the subscales to answer these interrelated factors such as the level of excitement, possible excitement, optimal stimulation level, and the boundary between cortical and autonomic stimulation (Burnik, Jug & Kajtna, 2008). The high-level sensation seekers have the chance to improve their self-efficacy by more stimulated situations relatively to low-level sensation seekers (Slanger & Rudestam, 1997). It also has been reported by Cronin (1991) that the level of sensation seeking is greater in people who participate in high-risk sports, especially in mountaineering (Cronin, 1991). Rabinowitz and Frauman (2009) reported that students who participate in a large number of outdoors activities have higher sensation seeking scores (Rabinowitz & Frauman, 2009). Another study showed that rock climbers have a high level of sensation seeking scales when compared to police officers, firefighters and people who receive drug treatment (Levenson, 1990).

It is clearly known that all people are afraid and worried in some situations. It is also important for athletes that their levels of anxiety occurring in the sports environment can be measurable. In

favour of this information, treatment processes and training programs can be prepared (Oner & Le Compte, 1985). In general, anxiety can be handled in two manners, which are state anxiety and trait anxiety (Oner & Le Compte, 1985; Martens, Vealey & Burton, 1990; Van der Bij, De Weerd, Cikot, Steegers & Braspenning, 2003; Lök, Ince & Lök, 2008). These two kinds of anxiety were described for the first time by Cattell and Scheier in 1958 through factor analysis studies and then it has composed the basis of the "Two Factor Anxiety Theory" developed by Spielberger et al. (Oner & Le Compte, 1985). In theory, these two anxiety types are independent of each other and there are items which ascribe the subscales with aspects of behavioral, cognitive, emotional and physiological functions (Bucla-Casal & Guillen-Riquelme, 2017). While the state anxiety assesses the stimuli for the threats exist in the environment depending on a situation (measures the anxiety at a given moment), the trait anxiety assesses the predisposition to perception of different stimuli depending on self-experience (measures general anxiety), and it refers to the mood state under pressure (Oner & Le Compte, 1985; Van der Bij et al., 2003; Bucla-Casal & Guillen-Riquelme, 2017). It is expected that the state anxiety of the mountaineers will be high in high altitude, as there is always the risk of having injury or death. On the other hand, according to Monasterio, Alamri & Mei-Dan (2014), mountaineers and climbers are more courageous and calmer than the general population, and they suggested that mountaineers could have a low level of trait anxiety (Monasterio, Alamri & Mei-Dan, 2014). In a study, state and trait anxiety levels of nine experienced mountaineers were measured. Contrary to what is expected, the anxiety levels showed a linear increase from the base to the last camp of Mount Everest. It has also been reported that the average trait anxiety scores of the athletes were lower than the general population (Karinen & Tuomisto, 2017). Bolmont, Thullier & Abraini (2000) exposed 8 male mountaineers to a high altitude, increasing gradually from the sea level to 8848m, in a hypobaric condition for 31 days, and observed that the anxiety levels measured by using Spielberger's State-Trait Anxiety Inventory showed a significant increase after 6500 m (Bolmont, Thullier & Abraini, 2000).

It is accepted in the literature that between 1500 m and 3500 m as high altitude, between 3500 m and 5500 m as very high altitude, and above 5500 m as extreme altitude (Pereira, 2005; Curtis, 1995; Medina & Torres, 2017). In the present study, we aimed to evaluate the anxiety and sensation seeking scores of male mountaineers before and during extreme altitude climbing, and demonstrate their aerobic and anaerobic power characteristics.

Method

Participants and study design

A total of seven male advanced mountaineers voluntarily participated in this study. Participants were invited to the laboratory twice. In the first meeting, they were informed about the study design of the research, and they were asked to fill out the informing consent forms. The second meeting took place in the same laboratory for participation in the physical tests. The physical performance tests consisted of body composition, Wingate Anaerobic Power Test (WAnT), Bruce Treadmill Test Protocol, and isokinetic strength tests. The medical reports showing ECG, ECHO, and blood test results of the athletes were received by researchers prior to the study.

Participants were also given two inventories and asked to fill them out in the city and at the last camp of the summit in the mountain. Five of the seven athletes climbed the Peak Korzhenevskaya (7105 m) and two of them the Lenin Peak (7134 m). The inventories given to participants were Spielberg's State and Trait Anxiety Inventory and Zuckerman's Sensation Seeking Scale.

Measurements

Collection of Inventories

Psychological measures for the study were State and Trait Anxiety Inventory (STAI) and Sensation Seeking Scale-Form V (SSS-V). Participants were instructed how to respond to the inventories. The SSS-V was given to participants twice. The participants completed the inventory first in the city environment, and then by 20 minutes before departing the last camp of the summit at 6400 m. The SSS-V is a scale, developed by Zuckerman (1994), consists of 40 items with two answers (Zuckerman, 1994). The original version of the inventory contains 4 different subscales, and each subscale includes 10 items. These subscales are; Thrill and Adventure Seeking (TAS), Experience Seeking (ES), Disinhibition (D), and Boredom Susceptibility (BS). The Turkish version of the inventory has 33 expressions. The TAS consist of 9, the D 9, the ES 7 items, and the BS includes 8 items (Beyaz, 2004).

The second inventory was Spielberg's State and Trait Anxiety Inventory (STAI) developed by Spielberg et al. (1983) (Spielberger, Gorsuch, Lushene, Vagg & Jacobs, 1983). The STAI is a 40-item inventory and two subscales, state anxiety and trait anxiety. Each subscale includes 20 items, with each item being scored on a Likert scale of 1-4.

Body composition

Body weight (BW), percent body fat (PBF), and body mass index (BMI) were measured with Avis 333 plus (Korea) analyser in impedance range set between 5 and 250 k/Hz, using 8 electrodes, and Holtain branded stadiometer with 1-mm distance was used to measure heights (Holtain, U.K.). The mean age (years), body height (cm), body weight (kg), percent body fat, and body mass index were used to define the demographic characteristics of the participants.

Resting heart rate and $\dot{V}O_{2max}$

Resting HRs (RestHRs) were monitored and recorded with a Polar Team 2 (Polar, Finland) brand device after lying 10 minutes for each participant. Bruce Treadmill Test Protocol was used for the determination of aerobic power. $\dot{V}O_{2max}$ measurement was made by a Viasys-Oxycon branded MasterScreen-CPX spirometer (Hoechberg, Germany) and RAM branded 770 M treadmill (CAMIN, Italy). Before each measurement, heat, humidity, air volume and gas calibrations of the devices were made. Bruce protocol was started with a 10% incline and 2.72 km/h, the incline was increased by 2 % and the speed was increased by 1.28-1.44 in every three minutes. The test continued this way until the participant could not continue anymore. $\dot{V}O_{2max}$ values obtained at the last minute of the test were accepted as the real $\dot{V}O_{2max}$ values of the participants and maximal HRs (MaxHRs) values were taken

as average HR, VO₂max (ml/kg/min), MaxHRs (pulse/min), and test duration (min) parameters were evaluated to determine the cardiovascular endurance.

Anaerobic power

The Wingate Anaerobic Power Test (WAnT) was conducted by using a cycle ergometer (Ergomedic 894 E Peak Bike, Monark, SWEDEN) according to the procedures suggested by Inbar, Bar-Or & Skinner (1996) (Inbar, Bar-Or & Skinner, 1996). According to this, athletes warmed up for 4 minutes at between 60-80 rpm with two 3-second loads at 1.30 and 2.30 minutes and had another 4 minutes for resting period. Subsequently, the athletes were encouraged verbally to show their maximal limits during the WAnT protocol. The parameters derived from the software were relative peak power (RPP), relative average power (RAP), relative minimum power (RMP), and power drop (PD).

Statistical analysis

SPSS 20 package program (SPSS Inc., Chicago, IL, USA) was used for the statistical data analyses in the present study. The Shapiro-Wilk test was utilized to determine the normality of the data. Paired Sample *t*-Test or Wilcoxon Test was used for comparisons between the pre and post-test scores of sensation seeking inventory and state and trait anxiety scores. Spearman correlation was chosen to evaluate the relationship between psychological and physiological parameters. An alpha value of 0.05 was accepted for all of the statistical analyses.

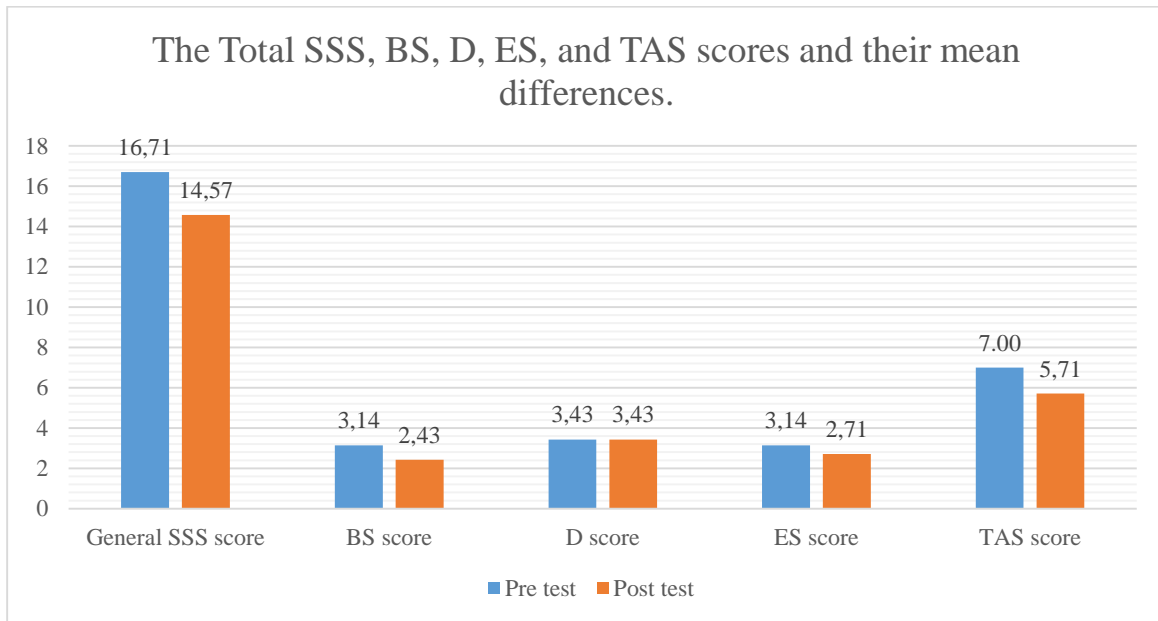
Results

The demographic characteristics of the participants are shown in Table 1.

Table 1. The demographic characteristics of the participants.

Mean age (years)	Body height (cm)	Body weight (kg)	Percent body fat (PBF)	Body mass index (BMI)
40.14 ± 9.51	176.42 ± 6.75	74.27 ± 10.99	19.10 ± 5.34	23.80 ± 2.79

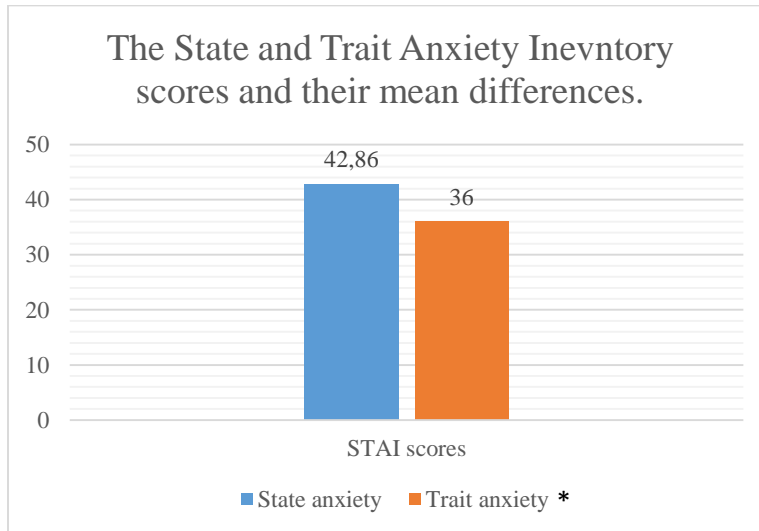
The general score of the Sensation Seeking Scale (SSS) and the average scores of its four subscales [boredom susceptibility (BS), disinhibition (D), experience seeking (ES), thrill and adventure seeking (TAS)] are shown in Figure 1. According to the results, the General SSS, BS, D, ES and TAS scores were 16.71 ± 3.55, 3.14 ± 1.46, 3.43 ± 0.79, 3.14 ± 1.57, 7.00 ± 0.82 in the city environment and 14.57 ± 3.74, 2.43 ± 1.40, 3.43 ± 1.27, 2.71 ± 1.50, and 5.71 ± 1.89 at the last camp of the summit, respectively. No significant change was found in any of the SSS scores.



SS: sensation seeking, BS: boredom susceptibility, D: disinhibition, ES: experience seeking, TAS: thrill and adventure seeking.

Figure 1. The general SSS, boredom susceptibility, disinhibition, experience seeking, and thrill and adventure seeking scores and their mean differences.

Findings showed a significant difference in the anxiety scores of athletes. The trait anxiety score was 36.00 ± 3.79 , and the state anxiety score was 42.86 ± 5.46 ($p= 0.01$).



* $p < 0.01$

Figure 2. The State and Trait Anxiety Inventory scores and their mean differences.

The results of WAnT and Bruce Treadmill Test Protocol are shown in Table 2.

Table 2. The Wingate anaerobic test protocol and Bruce treadmill test protocol results of the mountaineers.

Bruce Treadmill Test Protocol

RestHRs (pulse/min)	MaxHRs (pulse/min)	VO ₂ max (ml.kg ⁻¹ .min ⁻¹)	Total time (min)
69.86 ± 7.06	189.59 ± 11.59	59.30 ± 6.33	20.87 ± 1.52

Wingate Anaerobic Test Protocol

PP/BW (watt/kg)	AP/BW (watt/kg)	MP/BW (watt/kg)	Power drop (%)
9.93 ± 1.75	7.20 ± 0.91	4.95 ± 0.54	49.44 ± 5.70

According to the correlation analyses, there was no significant relationship found between psychological parameters and the parameters obtained from Bruce Treadmill Test Protocol and Wingate Anaerobic Power Test.

Discussion

The purpose of the current study is to show some physiological parameters of the mountaineers and compare their anxiety and sensation seeking scores before and during extreme altitude climbing. We hypothesized that mountaineers would have high levels of anxiety scores, and lower level of sensation seeking scale scores during the climbing to Peak Korzhenevskaya (7105 m) and Lenin Peak (7134 m).

Fitness level, specifically aerobic capacity, is one of the main components of a successful ascent (Burtscher, 2004). Since physiological capacity can also affect the psychological condition, measuring the physiological capacities of the athletes is an initial step in the present study. When the physiological results are examined, it can be seen that the athletes have high levels of VO₂max (Ehrman et al., 2010). There are some studies examined the aerobic capacity of athletes. Arazi, Saeedi & Izadi (2017) reported the VO₂max 44.25 ± 7.37 of 38 elite male mountain climbers (Arazi et al., 2017). Billat et al. (2010) measured the VO₂max 54.1 ± 2.8 of 8 experienced mountain climbers (Billat et al., 2010). The VO₂max of 32 experienced mountaineers was found 50.7 ± 9.5 by Latshang et al., (2013) (Latshang et al., 2013). Karinen and Tuomisto (2017) reported the VO₂max of male experienced mountain climbers as 56.4 ± 6.3 of 9 (Karinen & Tuomisto, 2017). According to Burtscher, Gatterer and Domej (2009) a VO₂max level should be about 49 ml.kg⁻¹.min⁻¹ to climb 5000 m, and above 60 ml.kg⁻¹.min⁻¹ to climb 8000 m (Burtscher, Gatterer & Domej, 2009). Therefore, the aerobic capacity of the athletes in the present study can be considered well. Zarzeczny, Podleśny and Polak (2013) found the WAnT peak power of the 8 male amateur mountain bikers as 11.75 ± 0.19, and mean power as 9.11 ± 0.16 (Zarzeczny, Podleśny & Polak, 2013). Yarım and Günay (2010) reported the WAnT peak power value as 11.2 ± 1.5, and mean power 8.4 ± 0.5 of 10 male cross-country skiers (Yarım & Günay, 2010). Five elite marathon runners produced 10.0 ± 1.0 peak power, and 8.2 ± 0.7 mean power level through the Wingate test (Legaz-Arrese, Munguía-Izquierdo, Carranza-García & Torres-Dávila, 2011). Although the WAnT results of the athletes in the present study seem lower than some other athletes' results, these findings could be considered adequate due to the slow progressive nature of the high-altitude mountaineering. Besides these findings, no correlation was found between physiological and psychological parameters.

In accordance with the results, there was a significant increase in the anxiety level ($p= 0.004$). The anxiety level evaluated by using Spielberger's State-Trait Anxiety Inventory changed from 42.86 ± 5.46 in the city environment to 36.00 ± 3.79 at the last camp of the summit at 6400 m (16%). Being at extreme altitude, having the risk of fatal injury or death, and decreased partial oxygen pressure could have caused the increased trait anxiety score. There are a few researches about the anxiety level at high altitudes in the literature. Nelson (1982) reported an increase in the anxiety levels of 20 participants during the 35-day mountain climbing from sea level to 5000 m (Nelson, 1982). In another study, in which the anxiety level measured through STAI, Bolmont et al. (2001) kept 8 male mountaineers in a hypobaric chamber from the sea level to 8848 m for 31 days and reported that the state anxiety score increased after 6500 m (Bolmont, Bouquet & Thullier, 2001). Xu et al. (2014) reported that the exposure to high altitude decreases cognitive flexibility and increases anxiety (Xu et al., 2014). On the other hand, Karinen and Tuomisto (2017) evaluated the State-Trait Anxiety levels of nine experienced mountaineers during their climb to Mount Everest (Karinen & Tuomisto, 2017). The climb took the athletes 69 days, and they filled out the STAI once at baseline, four times at 5300 m at Everest Base Camp, and last time at the baseline altitude again. At the end of the study, researchers reached the highest level of both state and trait anxiety levels at the baseline (29.33 ± 4.61 , 25.89 ± 4.20 respectively). As seen above, the changes in the anxiety levels are not clear in the literature. According to Roth et al. (2002) some other reasons such as the time passed at high altitude, the negative effect of being in a chamber for a month, and acute mountain sickness could have also affected the level of anxiety (Roth et al., 2002).

Taking risks is a way to increase physiological state, and to experience satisfactory feelings (Zuckerman, 1994). Therefore, athletes participating in high-risk sports such as high or extreme altitude climbing tend to have higher levels of sensation seeking scores than the general population (Jack & Ronan, 1998; Crust et al., 2016; Kerr, 1991; Cronin, 1991). Alpinists, extreme kayakers, and skydivers are reported with higher scores in TAS and ES subscales by Breivik (1999) (Breivik, 1999). Guszowska and Boldak (2010) found significantly higher General SSS, TAS, ES, D, and BS scores in 217 high-risk sports participants than nonparticipants (Guszowska & Boldak, 2010).

In the current study, the sensation seeking scores were obtained from Zuckerman's SSS-V inventory. The general SSS scores were 16.71 ± 3.55 in the urban environment and 14.57 ± 3.74 at the extreme altitude at 6400 m (12.8 % change). The changes in the four subscales were; 22.61 % for Boredom Susceptibility (from 3.14 ± 1.46 to 2.43 ± 1.40), 0 % for Disinhibition (from 3.43 ± 0.79 to 3.43 ± 1.27), 13.70 % for Experience Seeking (from 3.14 ± 1.57 to 2.71 ± 1.50), and 18.43 % for Thrill and Adventure Seeking (from 7.00 ± 0.82 to 5.71 ± 1.89). TAS has been defined as the desire for participation in unusual physical activities (Klinar et al., 2017) and people taking a part in high-risk sports tend to have a high level of TAS scores. As expected, the TAS scores of the athletes were higher than their ES, BS, and D scores in the urban condition. Nonetheless, athletes' TAS scores showed 18.43 % reduction based on extreme altitude. Doing both physiological and psychological exhausted activity at the extreme altitude also decreased ES, BS, and D scores of the athletes. It indicates that extreme altitude represses seeking unusual mental or sensual experiences (ES), feeling discomfort from routines and unchanging situations as well. The only subscale which did not change was D. D refers

to reduced social control, and mainly related to social activities and sex. Since the Turkish version of the SSS-V consists of only 33 expressions, it was, unfortunately, insufficient to compare the results parallel with the literature. Even so, knowing the results of similar studies could give a chance to evaluate the findings in the current paper. Castanier, Scanniff and Woodman (2010) stated that 265 high-risk sports participants (mountaineering, rock climbing, paragliding, skydiving, and downhill skiing) had 24.77 general SSS-V score (Castanier, Scanniff & Woodman, 2010). Zarevski, Marušić, Zolotić, Bunjevac and Vukosav (1998) compared the sensation seeking scores of male high-risk sports (alpinism, parachuting, gliding, scuba diving, and speleology) and low-risk sport participants (table tennis, bowling, and rowing), and found the general SSS score 22.62 for high-risk and 18.64 for low-risk athletes (Zarevski, Marušić, Zolotić, Bunjevac & Vukosav, 1998). The sensation seeking scores of the 76 high-risk sport athletes (alpinism, skydiving, diving, and downhill skiing) measured for general SSS score 24.84, for TAS 7.83, for ES 6.32, for D 6.82, and for BS 3.88 through Zuckerman's SSS-V by Klinar et al. (2017) (Klinar et al., 2017). Jack & Ronan (1998) reported the General SSS score 23.03, the TAS 7.41, the ES 5.90, the D 5.60, and the BS 4.14 in 93 high-risk sports athletes (Jack & Ronan, 1998). Furthermore, their scores were significantly higher than people who participate in low-risk sports.

As our knowledge, this is the first study to observe the change in sensation seeking scores during an extreme altitude climbing in the same participants. As seen above, previous studies conducted on sensation seeking level in high-risk sports did not examine the level of change during the activities. Although the changes observed in the present study were not statistically significant, it could be inferred that extreme altitude climbing is concluded with decreased sensation seeking score during extreme altitude climbing. The same reasons which increase the anxiety level such as hypoxia, the risk of fatal injury or death could also be efficient in the decrease in sensation seeking scores. Moreover, mountaineers have been demonstrated by Ewert (1994) have a high level of control (Ewert, 1994). Hence, the decreased sensation seeking scores could be the result of tending to control every situation.

The sensation seeking scores could be affected by some other factors such as hormonal changes (Guszkowska & Boldak, 2010; Özdemir, 2007), and genetic variants (Guszkowska & Boldak, 2010; Thomson et al., 2015). Gender could also be another substantial factor in sensation seeking. Among 101 extreme-sport athletes, males were reported with higher sensation seeking score than females (Agilonu et al., 2017). Jack & Ronan (1998) also found General SSS, TAS, and D scores significantly higher on males (Jack & Ronan, 1998). On the other hand, Burnik et al. (2008) reported that the ES score was only higher in males, and the D score was higher in females (Burnik et al., 2008).

In conclusion; it was observed that extreme altitude mountain climbing affects the anxiety and the sensation seeking levels of the athletes. However, to gain more comprehensible results about the changes in anxiety, the time effect should be controlled, other reasons effective on anxiety should be measured, and negative effects of artificial conditions such as chambers should be eliminated. Furthermore, the sensation seeking could be affected by some hormonal changes, genetic factors, and gender as well. Hence, future studies could also measure the changes on hormonal levels that depend on altitude and genetic structure, and consider the genders of athletes.

REFERENCES

- Agilonu, A., Bastug, G., Mutlu, T. O., Pala, A. (2017 Jan). Examining risk-taking behavior and sensation seeking requirement in extreme athletes. *Journal of Education and Learning*, 6(1):330. Doi:10.5539/jel.v6n1p330
- Arazi, H., Saedi, T., Izadi, M. (2017). Association of anthropometric, physiological and physical traits to success of elite male mountain climbers. *Fiziki kultura*, 71(1):12-20.
- Barlow, M., Woodman, T., Hardy, L. (2013 Sep). Great expectations: Different high-risk activities satisfy different motives. *Journal of Personality and Social Psychology*, 105(3):458. Doi:10.1037/a0033542
- Beyaz, Ş. (2004). *Heyecan arama gereksinimi ve akran baskısının ergenlerin risk alma eğilimleri ile ilişkisi.* [The relationship of need for sensation seeking and peer pressure with adolescents tendency for risk taking]. (Unpublished master's thesis). Ankara Üniversitesi, Ankara, Türkiye.
- Billat, V. L., Dupré, M., Karp, J. R., Koralsztein, J. P. (2010 Apr). Mountaineering experience decreases the net oxygen cost of climbing Mont Blanc (4,808 m). *European Journal of Applied Physiology*, 108(6):1209-16.
- Bolmont, B., Bouquet, C., Thullier, F. (2001). Relationship of personality traits with performance in RT, psychomotor ability, and mental efficiency during a 31-day simulated climb of Mount Everest in a hypobaric chamber. *Percept Mot Skills*, 92(3 Pt 2).
- Bolmont, B., Thullier, F., Abraini, J. H. (2000 Dec). Relationships between mood states and performances in reaction time, psychomotor ability, and mental efficiency during a 31-day gradual decompression in a hypobaric chamber from sea level to 8848 m equivalent altitude. *Physiology & Behaviour*, 71(5):469-76.
- Breivik, G. (1999). Sensation seeking in sport. Oslo, Norway: Norwegian School of Sport Sciences.
- Brymer, E. (2010 Jan). Risk taking in extreme sports: A phenomenological perspective. *Annals of Leisure Research*, 13(1-2):218-38. Doi:10.1080/11745398.2010.9686845
- Buela-Casal, G., Guillén-Riquelme, A. (2017 Sep). Short form of the Spanish adaptation of the State-Trait Anxiety Inventory. *International Journal of Clinical and Health Psychology*, 17(3):261-8. Doi:10.1016/j.ijchp.2017.07.003
- Burnik, S., Jug, S., Kajtna, T. (2008 Sep). Sensation seeking in Slovenian female and male mountain climbers. *Acta Universitatis Palackianae Olomucensis, Gymnica*, 1;38(3).
- Burtscher, M. (2004 Oct). Exercise capacity for mountaineering: how much is necessary? *Research in Sports Medicine*, 12(4):241-50.
- Burtscher, M., Gatterer, H., Domej, W. (2009 Mar). Physiological basis to climb Mt. Everest in one day. *Respiratory Physiology & Neurobiology*, 166(1):3.
- Castanier, C., Scanff, C. L., Woodman, T. (2010 Oct). Beyond sensation seeking: Affect regulation as a framework for predicting risk-taking behaviors in high-risk sport. *Journal of Sport And Exercise Psychology*, 32(5):731-8.
- Cronin, C. (1991 Jan). Sensation seeking among mountain climbers. *Personality and Individual Differences*, 12(6):653-4.
- Crust, L., Swann, C., Allen-Collinson, J. (2016 Dec). The thin line: A phenomenological study of mental toughness and decision making in elite high-altitude mountaineers. *Journal of Sport and Exercise Psychology*, 38(6):598-611. Doi:10.1123/jsep.2016-0109
- Curtis, R. (1995). Outdoor action guide to high altitude: Acclimatization and illnesses. Princeton NJ, Outdoor Action Program.
- Demirhan, G., Asci F. H., Kangalgil, M., Saracbası, O. (2014). Perception of risk and attractiveness

- of extreme sports among Turkish University students. *Hacettepe Journal of Sport Sciences*, 25(1):11-22.
- Ehrman, J. K., Dejong, A., Sanderson, B., Swain, D., Swank, A., Womack, C. (2010). *ACSM'S resource manual for guidelines for exercise testing and prescription* (6th ed.). Baltimore MD: Wolters Kluwer - Lippincott Williams & Wilkins.
- Ewert, A. W. (1994 Jan). Playing the edge: Motivation and risk taking in a high-altitude wilderness like environment. *Environment and Behavior*, 26(1):3-24.
- Guszkowska, M., Boldak, A. (2010 Sep). Sensation seeking in males involved in recreational high risk sports. *Biology of Sport*, 27(3):157-162.
- Inbar, O., Bar-Or, O., Skinner, J. S. (1996). *The Wingate anaerobic test*. Champaign, IL, Human Kinetics.
- Jack, S. J., Ronan K. R. (1998, Dec). Sensation seeking among high-and low-risk sports participants. *Personality and Individual Differences*, 25(6):1063-83.
- Karinen, H. M., Tuomisto, M. T. (2017 Sep). Performance, mood, and anxiety during a climb of Mount Everest. *High Altitude Medicine & Biology*. Doi:10.1089/ham.2017.0033.
- Kerr, J. H. (1991 Jan). Arousal-seeking in risk sport participants. *Personality and Individual Differences*, 12(6):613-6.
- Klinar, P., Burnik, S., Kajtna, T. (2017 Mar). Personality and sensation seeking in high-risk sports. *Acta Gymnica*, 47(1):41-8. Doi:10.5507/ag.2017.005
- Latshang, T. D., Turk, A. J., Hess, T., Schoch, O. D., Bosch, M. M., Barthelmes, D., Merz, T. M., Hefti, U., Pichler Hefti J., Maggiorini M., Bloch K. E. (2013 Aug). Acclimatization improves submaximal exercise economy at 5533 m. *Scandinavian journal of medicine & science in sports*, 23(4):458-67.
- Legaz-Arrese, A., Munguía-Izquierdo, D., Carranza-García, L. E., Torres-Dávila, C. G. (2011 Mar). Validity of the Wingate anaerobic test for the evaluation of elite runners. *The Journal of Strength & Conditioning Research*, 25(3):819-24.
- Levenson, M. R. (1990 Jun). Risk taking and personality. *Journal of Personality and Social Psychology*, 58(6):1073.
- Lök S, İnce A, Lök N. Beden Eğitimi Spor Yüksekokulu Özel Yetenek Sınavına Girecek Adayların Kaygı Durumlarının Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi. Niğde Üniversitesi, Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi, Niğde. 2008;2(2).
- Lozano, L. M., Megías, A., Catena, A., Perales, J. C., Baltruschat, S., Cándido, A. (2017). Spanish validation of the Domain-Specific Risk-Taking (DOSPERT-30) Scale. *Psicothema*, 29(1). Doi:10.7334/psicothema2016.132
- Martens, R., Vealey, R. S., Burton, D. (1990). Competitive anxiety in sport. *Human kinetics*.
- Martha, C., Sanchez, X., Gomà-i-Freixanet, M. (2009 Jan). Risk perception as a function of risk exposure amongst rock climbers. *Psychology of Sport and Exercise*, 10(1):193-200.
- Medina, J. A., Torres, P. A. (2017). Efectos de la hipoxia en montañeros expuestos a altitudes extremas/Effects of hypoxia on mountaineers exposed to extreme altitudes. *Apunts. Educació Física i Esports*, 1(127):44.
- Monasterio, E., Alamri, Y. A., Mei-Dan, O. (2014 Jun). Personality characteristics in a population of mountain climbers. *Wilderness & Environmental Medicine*, 25(2):214-9. Doi:10.1016/j.wem.2013.12.028
- Nelson, M. (1982 Feb). Psychological testing at high altitudes. *Aviation Space and Environmental Medicine*, 53(2):122-126.
- Oner, N., Le Compte, A. (1985). *Durumluk-Surekli kaygi envanteri el kitabi*. Istanbul: Boğaziçi Yayınları.

- Özdemir, E. (2007). *Antisozyal kişilik bozukluğunda heyecan arama davranışı ile serum seks steroidleri düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi.*[Investigation of the relationship between the excitement seeking behavior and serum sex steroid levels in antisocial personality disorder] (Thesis in Medicine), Gülhane Askeri Tıp Akademisi, Askeri Tıp Fakültesi, Ankara, Turkey.
- Pereira, A. L. (2005 Jan). The experience of risk in high-altitude climbing. *World Leisure Journal*, 47(2):38-49. Doi:10.1080/04419057.2005.9674394
- Prochniak, P. (2017). Wilderness Courage Scale (WCS). *Journal of Human Performance in Extreme Environments*, 13(1):2. Doi:10.7771/2327-2937.1086
- Rabinowitz, E., Frauman, E. D. (2009 Oct). A preliminary investigation of sensation-seeking and risk-based recreation among college students: Implications for intramural and outdoor programs. *Recreational Sports Journal*, 33(2):109-18.
- Rossi, B., Cereatti, L. (1993 Oct). The sensation seeking in mountain athletes as assessed by Zuckerman's Sensation Seeking Scale. *International Journal of sport psychology*, 24(4):417-431.
- Roth, W. T., Gomolla, A., Meuret, A. E., Alpers, G. W., Handke, E. M., Wilhelm, F. H. (2002 Jan). High altitudes, anxiety, and panic attacks: is there a relationship? *Depression and Anxiety*, 16(2):51-8.
- Salameh, P., Salamé, J., Waked, M., Barbour, B., Zeidan, N., Baldi, I. (2014 Jul). Risk perception, motives and behaviours in university students. *International Journal of Adolescence and Youth*, 19(3):279-92. Doi:10.1080/02673843.2014.919599
- Slanger, E., Rudestam, K. E. (1997 Sep). Motivation and disinhibition in high risk sports: Sensation seeking and self-efficacy. *Journal of Research in Personality*, 31(3):355-74.
- Spielberger, C. D., Gorsuch, R. L., Lushene, R., Vagg, P., Jacobs, G. (1983). Manual for the state-trait anxiety inventory (Palo Alto, CA, Consulting Psychologists Press). Inc.
- Stranger, M. (1999 Sep). The aesthetics of risk: A study of surfing. *International Review for the Sociology of Sport*, 34(3):265-76.
- Thomson, C. J., Power, R. J., Carlson, S.R., Rupert, J.L., Michel, G. (2015 Nov). A comparison of genetic variants between proficient low-and high-risk sport participants. *Journal of Sports Sciences*, 33(18):1861-70. Doi:10.1080/02640414.2015.1020841.
- Van der Bij, A. K., De Weerd, S., Cikot, R. J., Steegers, E.A., Braspenning, J.C. (2003). Validation of the Dutch short form of the state scale of the Spielberger State-Trait Anxiety Inventory: considerations for usage in screening outcomes. *Public Health Genomics*, 6(2):84-7.
- Xu, L., Wu, Y., Zhao, T., Liu, S. H., Zhu, L. L., Fan, M., Wu, K. W. (2014 Mar). Effect of high altitude hypoxia on cognitive flexibility. *Chinese Journal of Applied Physiology*, 30(2):106-9.
- Yarım, I., Günay, M. (2010). Investigation of relationship between different distance roller skiing performance and anaerobic power in cross country skiers. *Gazi Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, 15(4):15-22.
- Zarevski, P., Marušić, I., Zolotić, S., Bunjevac, T., Vukosav, Ž. (1998 Oct). Contribution of Arnett's inventory of sensation seeking and Zuckerman's sensation seeking scale to the differentiation of athletes engaged in high and low risk sports. *Personality and Individual Differences*, 25(4):763-8.
- Zarzewny, R., Podleśny, M., Polak, A. (2013 Sep). Anaerobic capacity of amateur mountain bikers during the first half of the competition season. *Biology of Sport*, 30(3):189. Doi:10.5604/20831862.1059210
- Zuckerman, M. (1994 Jun). Behavioral expressions and biosocial bases of sensation seeking. *Cambridge University Press*, 24.



INTERNATIONAL

JOURNAL of HUMAN STUDIES

ULUSLARARASI İNSAN ÇALIŞMALARI DERGİSİ

ISSN: 2636-8641

Cilt/Volume 1

Sayı/Issue 2

Yıl/Year: 2018

Gönderim: 13-09-2018 – Kabul: 02-11-2018

**Conservative Modernism: An
Assessment Through Sabahattin
Zaim's Point of View**

**Muhafazakâr Modernleşme:
Sabahattin Zaim Üzerinden
Bir Değerlendirme**

Serkan YORGANCILAR*

Abstract

Even if definitions and limits of Turkish type of conservatism cannot be defined in a way which is different from the conservatism revealed in the sense of Western, it is a fact that Turkish conservatism also has its own distinctive features. For a long time, social scientists have been discussing on the definition of local and national conservatism differentiating from the definitions of Western conservatism. Within this scope, Turkish conservatism is taken form according to perception and life style of a certain group of people in pursuant of Turkish soil, Anatolian climate, specific belief of geography, culture and value structure. It is an incomplete process. Turkish conservatism proceeds in its own natural way.

In this article, the practices and discourses that Turkish conservatism asserts will be examined

Öz

Türk muhafazakârlığının tanım ve sınırları Batılı anlamda ortaya konulan muhafazakârlık tanımlarından farklı bir biçimde tanımlanamamıştır. Her ne kadar bu bir eksiklik olsa da Türk muhafazakârlığının kendine has belirgin özellikleri de içerisinde barındırdığı bir gerçektir. Batılı muhafazakârlık tanımlarından ayrılan yerli ve milli bir muhafazakârlık tanımı üzerinde uzun zamandır sosyal bilimciler tartışmalarını devam ettirmektedir. Bu kapsamda Türk muhafazakârlığı Türk topraklarına, Anadolu iklimine, coğrafyanın kendine has inanç, kültür ve değer yapısına uygun olarak, belirli bir grup insanın duyuş ve yaşam biçimlerine göre şekillenmektedir. Bu süreç henüz tamamlanmamış bir süreçtir. Türk muhafazakârlığı kendi doğal seyrinde ilerlemektedir.

*Serkan Yorgancılar, Öğretim Görevlisi, Gazi Üniversitesi, syorgancilar@gazi.edu.tr, Orcid: 0000-0002-8438-2012

based on Sabahattin Zaim. Sabahattin Zaim is an enormously effective figure in the conservative imagination with his progressive and developmentalist modeling. Turkish conservatism, as an ideology, has developed a discourse through settling of modernization. However, the conservatism also shows a moderate approach to conservation of traditions and a more gradual modernization. In this context, Sabahattin Zaim constitutes a sample of a conservative modernization with his concrete practice examples particularly on finance, development and education.

Türk muhafazakârlığının modernleşme konusunda ortaya koyduğu pratikler ve söylemler üzerinden bir inceleme yapacağımız makalemizde Sabahattin Zaim üzerinden bir değerlendirmeye gidilecektir. Sabahattin Zaim muhafazakâr muhayyilede ilerlemeci ve kalkınmacı modellemeleriyle son derece etkin bir figürdür. Türk muhafazakârlığı bir ideoloji olarak modernleşme ile hesaplaşmak üzerinden bir söylem geliştirmiştir. Ancak muhafazakârlık gelenek ve göreneklerin korunması ve daha aşamalı bir modernleşmeye de ılımlı yaklaşmıştır. Bu kapsamda Sabahattin Zaim özellikle finans, kalkınma ve eğitim alanlarında yapmış olduğu uygulama örnekleriyle muhafazakâr bir modernleşme örneği oluşturmaktadır.

Keywords: *Conservatism, Modernism, Culture, Value, Education*

Anahtar Kelimeler: *Muhafazakârlık, Modernizm, Kültür, Değer, Sabahattin Zaim*

Giriş

Sabahattin Zaim'in Düşünsel İklimi

Sabahattin Zaim hem akademik birikimi ve eğitimi ile ortaya koyduğu eserler hem de muhafazakâr kitlenin modernleşmesine yaptığı katkılar açısından incelenmeye değer bir isimdir. Makedonya göçmeni bir ailenin çocuğu olarak yetişme yıllarında farklı kültürlerle kurduğu temas onun gelecek yıllarda ortaya koyacağı çalışmaları da etkilemiştir. İstanbul Vefa Lisesi mezunu olup, Ankara Siyasal Bilgiler'i bitirmiş ardından Amerika'da akademik kariyerine başlamıştır. Türkiye'ye döndükten sonra kısa bir dönem kaymakamlık görevinde bulunduktan sonra akademiye geçmiştir. Türkiye'nin sorunlarını yerinde görme ve insanlarla doğrudan temas etme yılları olan kaymakamlık dönemi onun düşünce iklimini anlamamız açısından önemlidir. Zaim'in ilk kaymakamlık yeri çekilen kura sonucunda Kâhta olarak belirlenmiştir. Ona göre, Kahta kaymakamlığı Türkiye'yi kurtarma yolculuğuna çıkışı. Bu görev için yola çıktığında kendisini kutsal bir vazifeye görevlendirilmiş bir misyoner gibi hissettiğini söylüyordu. (Zaim, 2008, s. 138)

Zaim'in Anadolu'nun bu üca kasabasında edindiği tecrübeler hakkında yapmış olduğu yorumlar cumhuriyet aydınlarının kuruluş yıllarında Anadolu hakkında yapmış oldukları yorumlarla

paralellik arz etmektedir. Hatıralarında Kahta'nın o günkü durumu ile ilgili uzun bir değerlendirme yazan Zaim, halkın dindar ama dini bilgiler bakımından cahil, şekle bağlı bir dindarlık yaşıyor olmalarını söylemesi ve buna benzer yorumlarda bulunması yukarıdaki görüşümüzü teyit eder nitelikteki düşünceleridir. Bu satırlar adeta Yakup Kadri'nin Yaban romanını hatırlatmaktadır. Zaim'in erken dönemlerinde böylesine bir değerlendirmeyi yapmış olması onun yetişme şekliyle ilgilidir. Çünkü Sabahattin Zaim, başta Ali Fuat Başgil olmak üzere hocaları olan Fındıkoğulları, Orhan Tuna ve Sabri Ülgener gibi önemli isimlerden ders almış, eleştirel düşünceye açık, gelenek ve modernliğin kesiştiği bir noktada olan biridir. Aslında o sadece Kâhta halkının değil hocalarının da dindarlığını beğenmez. Hocalarının yetişme dönemlerinde uygulanan politikaların İslam'ı dışlamak isteyen bir atmosfer oluşturduğunu ve hocalarının da böylesine bir ortamda yetiştikleri için inançlı kimseler olmalarına rağmen hiçbirinin amelleri konusunda yeterince hassas olmadıklarını söyler (Zaim. 2008, s. 201). Evinin bulunduğu blokun bir ucunda Mahir İz Hoca, diğer ucunda Eşref Edip'in ikamet ettiğini (Zaim, 2007, s. 191) düşündüğümüzde onun dini hassasiyetleri yaşama noktasında gösterdiği özeni daha rahat anlayabiliriz.

Gençlik yıllarında Vefa Lisesi mensubu olarak eğitimini burada tamamlamış olması, onun gelişiminde önemli etkileri olmuştur. Dönemi itibariyle iyi bir eğitim sistemine sahip olan lise, öğretmenleri bakımından da şanslıdır. Nurettin Topçu'nun felsefe ve Reşat Ekrem Koçu'nun tarih derslerine girdiği Vefa lisesinin birçok hocası üniversiteden gelmekteydi. Yükseköğrenimini tamamladıktan sonra uzun yıllar başta Amerika olmak üzere birçok yabancı ülkede bulunmuştur. Bütün bunlar onun kişilik oluşumunu etkilemiş olmakla birlikte onun üzerinde en büyük etkiyi İskenderpaşa ve onun şeyhi Mehmed Zahid Kotku yapmıştır. Nakşibendiliğin bilişsel tarzını değiştiren Kotku, 1960'ların Türkiye'sinde sivil alanda etkin olmayı başarabilen ve dönemin yükselmekte olan İslami söylemlerinden çok farklı olarak devleti düşman görmeyen dini söylemiyle daha farklı bir insan modeli üretmekteydi. (Mardin. 2005, s. 48)

Modernleşme Çabalarına Katkıları ve Batı Modernleşmesi Hakkındaki Görüşleri

Yaşanan ve tamamlanmamış bir süreç olarak modernleşme, modernleşmiş toplumlar ve modernleşmekte olan toplumlara çok çeşitli olanaklar sunduğu kadar birçok gerilim ve krizinde kaynağı olmuştur. Modernleşme kavramı sınırsız biçimde tanımlanabilir bir kavram olsa da tarihsel olarak on yedinci yüzyıldan on dokuzuncu yüzyıla kadar Batı Avrupa ve Kuzey Amerika'daki toplumsal, ekonomik ve politik sistemlerde meydana gelen değişimin bir ürünü olarak gelişen, sonra diğer Avrupa ülkelerine ardından da on dokuzuncu ve yirminci yüzyılda Asya, Afrika ve Güney Amerika ülkelerine yayılan bir süreçtir (Einsenstadt, 2014, s. 11). Modernleşme süreci sonunda toplumsal yapılar derinden etkilendi, geleneksel kurumlar eski önemlerini korumakta zorlandı, kentleşme ve göç gibi unsurlar sonrasında toplumsal değer yargıları aşındı ve yeni değer sistemleri üretildi. Ekonomik ilişkiler farklılaştı, çalışma biçimleri değişti, yeni finans sistemleri ile toplumsal yapılar yeniden inşa edildi. Bu süreçler sonrasında modern toplumların örgütsel yapısını belirleyen özellikler yenilendi. Buna göre işlevselliği olan çok sayıda kuruluş ortaya çıktı. Bütün bunların sonucunda beklenmedik biçimde geleneksel ve muhafazakâr hareketler güç kazandı (Berger. 2002, s. 16). İşgücünün bölünmesi sonrasında da birincil ilişkiler yerine uzmanlaşma esasına dayalı ikincil ilişkiler ortaya çıktı.

Modernleşme süreçleri tüm dünyada farklı biçimlerde toplumları etkiledi ve dönüştürdü. Türkiye bu süreçlerden etkilendi ve Türkiye'nin de sosyo-ekonomik görünümü süreç içerisinde değişti. (Ahmad, 2007, s. 198)

Zaim, doğu ve batı arasında belirli farklılıklar olduğunu, bu farklılıkların doğru biçimde anlaşılmadan Türk toplumunda neden modernleşmenin istenilen ölçüde gerçekleştirilememiş olduğunun anlaşılamayacağını söyler. Ona göre, bizim Batıdan farkımız cemiyetimizin yapısından kaynaklanmaktadır. Sanayileşme, Osmanlı toplumunda 19. yüzyılda başladığını ve bir süre sonra inkıtaa uğradığını ifade eden Zaim cemiyet düzenimizin farklı olmasından dolayı Batı'da yaşanan modernleşme sancılarının bizde yaşanmadığının altını çizer (Zaim, 2007, s. 14). Türkiye'nin modernleşme tarihi boyunca tartıştığı temel konulardan birisi olarak batı toplumları ile olan temel farklılığımızın hangi unsur olduğu sorununun temeli meşrutiyet dönemi tartışmalarına kadar uzanmaktadır. Meşrutiyet dönemi İslamcılara göre, batılılaşma ya da modernleşme Türk toplum yapısıyla uyuşmayan bir sürecin adıdır. Meşrutiyet İslamcılarını batılılaşmayı, Hristiyanlığın bir sonucu olarak değerlendirirken batılılaşmayı savunanlara göre ise batılılaşma, sadece dinsel olgularla açıklanamaz. Batılılaşma onlara göre uygarlıktan sadece ilerlemeyi düşüncesini almak olarak algılanmamalıydı. Modernleşmeyi meydana getiren temel unsurlar benimsenmedikçe modernleşme gerçekleşemeyecekti. (Berkes, 2002, s. 416)

Sabahattin Zaim, Türkiye'nin kalkınmasının iktisadi açıdan ve eğitim açısından olmak üzere iki yönden gerçekleşmesi gerektiğine inanır. Ona göre, Türkiye'de eğitim ve iktisadi açıdan kalkınmayı İskender Paşa Camisi'nde Mehmet Zahid Kotku başlatmıştır. Elbette bu ifadenin abartılı olduğu düşünülebilir. Ve bu abartının kaynağı da Zaim'in şeyhi olarak gördüğü Kotku'ya olan aşırı saygısı gösterilebilir. Zaim'in bu sözünü başka bir biçimde anlayacak olursak, burada kast edilen mananın, sembolik bir değer taşıdığı düşünülebilir. Çünkü bir profesör olarak Zaim, Türk eğitim sisteminin geçirdiği evreler hakkında bilgi ve fikir sahibidir. İskender Paşa'nın eğitim ve iktisadi açıdan kalkınma hakkındaki düşünceleri, modernleşme ve batılılaşma tartışmalarının dışında, milli ve yerli unsurlara dayanarak, temel ahlaki dayanaklarını İslam ahlakı ve esaslarından alan, tasavvufi insan yetiştirme ve yaşama modeli doğrultusunda olması gerektiği hususlarında bir farklılık yarattığı şeklinde yorumlanabilir. Bu farklı söylemin, somut olarak, ortaya konulmaya çalışıldığı ilk deneme Gümüş motor fabrikasının kurulmasıdır.

1957'de Gümüş Motor fikrinin de ilk kez bu mecrada doğduğunu, bununla ilgili olarak 1963 yılında Mehmet Zahid Kotku'nun Almanya'da ziyaretler gerçekleştirdiğini, bu ziyaretlerde de kendisine Zaim'in bizzat eşlik ettiğini hatıratından biliyoruz. Hatta bu seyahatle ilgili olarak Zaim hatıratında şöyle yazar: "Bir tarikat şeyhi motor sanayiyle ilgileniyordu. Hatz Motor Sanayinin defterine şunları yazdığını hatırlıyorum: "Dünyaları çok güzel, Allah iman nasip etsin". Mehmet Zahid Kotku, hem tarikat şeyhi olarak hem de sanayileşme konusunda ortaya koyduğu tavırlarla Sabahattin Zaim üzerinde son derece etkili olmuş isimlerden biridir.

Gümüş Motorun kurularak üretime geçirilmesi muhafazakâr modernleşmenin Türkiye'de yapmış olduğu en somut ve belki de en ciddi işlerin başında gelmektedir. Muhafazakâr münevverler, Türkiye'de motor üretilmemesinde ve diğer birçok üretim alanında olduğu gibi bu alanda da dışa bağımlılıktan son derece rahatsızdı. Sabahattin Zaim gümüş motorun kurulma sürecinin somut olarak

ortaya konulmasından sonra dindar iş adamlarının şirkete üye olmaya başladıklarını, işin asıl muharriki ve esas üstlenicisinin Topbaş ailesi olduğunu, projenin mimarın ise Necmettin Erbakan olduğunu ifade eder (Zaim, 2007, s. 279). Erbakan Hoca ile birlikte yürüttüğü işlerden birisi de TUMOSAN Motor Fabrikasıdır. Zaim, TUMOSAN'ın ilk yönetim kurulu üyelerinden birisidir (KTO, 2005). Gümüş Motorun kuruluş aşamalarında büyük zorluklar yaşanmıştır. Zaim, Adnan Menderes'in bu oluşumu desteklediğini ve gerekli malzemelerin, bilgi ve patentin alınması için gerekli döviz kendilerine sağlayan kişinin Menderes olduğunu söyler. Menderes'ten alınan döviz sayesinde Gümüş Motor'un kurucu kadrosu Fransa, Almanya, İngiltere ve Amerika'da görüşmeler yaptıklarını ama bütün görüşmelerin olumsuz sonuçlandığını, en son olarak Türk girişimcilerin Rusya'ya yönlendiğini Rusların da onları Çekoslovakya'da ki Skoda fabrikasına yönlendirdiklerini aktarır. Ancak, İstanbul Belediyesi'ne otobüs satan Skoda'da firması da kendilerine yardımcı olmaz. Yetkililer ise Skoda'ya eğer projeye gerekli teknik destekleri vermezlerse kendilerinden otobüs almayacaklarını bildirirler. Bunun üzerine Skoda geri adım atar ve Gümüş Motor için yardımcı olur. Gümüş Motor örneği üzerinden muhafazakârlığın kalkınmacı ve gelişmeci yanını analiz edebiliriz. Eleştirilerin aksine, böylesine bir üretim tesisi kurmuş olmak, dünyaya açık olmayı ve dünyayla rekabet edebilecek bir öz güvene sahip olabilmeyi göstermektedir. Böylesi bir durumda, yeni muhafazakârlığın modernleşmeyle kurduğu ilişki biçiminin meşrutiyet yıllarından beri sürmekte olan reddiyeci tutumu aşarak onunla bütünleşmeye başladığını söyleyebiliriz.

Modernleşmenin sadece sanayi ve iktisadi açıdan olamadığını, bunu destekleyecek ahlaki ilkelerin de bir zorunluluk olduğunu ifade etmenin dönemin bütün muhafazakâr düşünürlerinde görebiliriz. Örneğin Necmettin Erbakan Milli Görüş'ün maddi ve manevi kalkınmayı aynı anda yapacak bir hareket olduğunu ifade etmesi bu bakış açısının en tipik ifadesidir. Sabri Ülgener gibi düşünürler de modern kapitalist sistemin Türk toplumunda neden Batı toplumlarında ki gibi gelişmediğini analiz ederken her iki toplumun sosyo-kültürel farklılıklarının buna neden olduğunu altını çizer. Ülgener, Weber'in doğu toplumlarını geri bıraktığını iddia ettiği tüm saikleri reddederek, Osmanlı-Türk toplumsal yapısının batı toplumsal yapısından farklı bir gelişim çizgisi olduğu üzerinde durur. (Ülgener, 2015, s. 75)

Muhafazakâr düşünce batı düşüncesinin bir krize girdiğini ve batının bu krizden kurtulamayacağına inanmaktadır. Bu bakış açısına göre, dünyada sürmekte olan savaşlar, yıkımlar, şiddet olayları, ekonomik ve iktisadi buhranlar, ahlaki çöküntü gibi olumsuz giden tüm süreçler batı düşüncesinin çökmekte olduğu tezini güçlendirmektedir. Sabahattin Zaim Amerika'da eğitim görmüş, Amerikan sistemini çok iyi tanımış, Amerikan sisteminin güçlü yanlarının ülkemizde de uygulanması gerektiğini ifade etmiş ancak bütün bu olumlu görüşlerine rağmen o da batının kriz içerisinde olduğunu düşünmektedir. Zaim, batı dünyasının bir kriz içerisinde olduğunu, kapitalist sistemin henüz çökmediğini ancak çok büyük zorlukları aşabilecek reçetelerinin bulunmadığını söyler. Buna ek olarak Marksizm'in zaten çöktüğünü de sözlerine ekler. Dolayısıyla insanlığın geleceğini "iyi insan" modeli üzerinden kurgulanacak bir İslam medeniyetinin omuzları üzerinde yükselmesi gerektiğine olan inancının altını çizer (Zaim, 2007, s. 30). Batı medeniyetinin krizi üzerine yapılan sayısız bilimsel çalışma bulunmaktadır. Ancak bunun tam tersi olan, batı düşüncesini zamanın şartlarına ve ruhuna uygun olarak yeniden ihya etme, ileri teknolojilerin ve tüketim ekonomisinin doğurduğu yeni şartlara cevap verme, başta çevre sorunları ve yoksulluk gibi tüm insanları ilgilendiren ortak sorunlara karşı

çözüm önerileri üretebilme konusunda Batı'nın hala canlı bir medeniyete sahip olduğunu iddia eden çalışmalarda mevcuttur. Şiddete dayanmayan siyaset ahlakı, iktisadi ve sosyal hakların yeniden dağıtımı, değişen sorumluluk modelleri ve evrensel modellerin içselleştirilmesiyle batı dışı modernleşme tecrübelerinden de faydalanacak olan Batı, küreselleşme sürecini de farklı tarzda atlatarak yeni bir sisteme evrilme çabalarını sürdürmektedir (Falk, 2001, s. 144-149). Dolayısıyla durum, muhafazakâr modernleşmecilerin yorumladığı kadar basit değildir.

Amerika'da ve yurt dışında uzun yıllar kalan Zaim, özellikle batıyla çok temas eden zenginlerin birçoğunun “formasyon” (Zaim, 2007, s. 16) bozukluğuna uğradığını söylüyor. Aslında diğer başka konuşmalarında ve hatıratının geneline baktığımızda formasyon bozukluğu olarak neyi kast ettiğini daha rahat anlayabiliyoruz. Ancak burada sorulması gereken soru neden sadece “zenginlerde” bu formasyon bozukluğunun olduğunu düşündüğüdür. Kendi hatıratında, akademisyenlerin batı karşısında daha eleştirel ve dinamik bir tutum sergileyebileceklerini gösteren bir ayrıntı var. Amerika'da bulunduğu bir üniversitede (hangi üniversite olduğunu belirtmiyor) üzerinde gizli kaydı bulunan Federal Eğitim Kongresinin bir kitabında (kitap ismi de belirtilmiyor) mealen şu ibarelere rastladığını ifade ediyor: “Afrika yirmi birinci asrın kıtası sayılır. Bakir, zengin bir ülkedir ve Batı medeniyeti için çok önemlidir. Bu kıtada bizim için iki tehlike bulunmaktadır. Biri komünizm, diğeri İslamiyet. Ancak, İslamiyet Batı medeniyeti için komünizmden daha tehlikelidir. Zira biz komünizmi, başarılı olsa dahi bir takım maddi tedbirlerle bertaraf edebilir. Ama şayet yirmi birinci asrın kıtası olan Afrika'ya İslam girer ve hakim olursa bu kıta Batı medeniyeti için ilelebet kaybedilmiş olur”. (Zaim, 2007, s. 20)

Toplum, çeşitli tabakalardan oluşan sosyal bir gerçekliktir. Toplumsal yapıları dilediğimiz gibi değiştirme ve ona istediğimiz şekli verme konusunda sınırlı olanaklara sahibiz. Bu konuda Freyer, toplumun bizi bağladığını, hareketlerimizi sınırlandırdığını, bize görünür/görünmez baskılar yaptığını ifade ederek, bu olumsuzluklarla mücadele etmeye giriştiğimizde ise kör duvarlara çarpacağımızı söyler (Freyer, 1963, s. 11). Toplum gerçeğini anlayabilmemiz açısından en önemli noktalardan birisi de her toplumda toplumsal farklılıkların olduğu gerçeğidir. Toplumsal farklılıklar ve tarihi tecrübeler bir milletin geleceğini şekillendiren esas unsurlardandır. Toplumsal sorunlar farklılıklar gösterdiği gibi bu sorunların çözüm yolları da farklılıklar gösterir. Kültürel çalışmalarda kimlik ve farklılık kavramları kapsamında toplumsal farklılıklar incelenmiştir. Buna göre kimlik, ya bireysel olarak ya da toplumsal olarak kendilerinin ne olduğunu düşünen insanların kim olduğunu ve bunun kültürel olarak nasıl kurulduğunu ifade ederken, farklılık ise çeşitli insan kimliği ve deneyim biçimini açıklar. (Smith- Riley, 2016, s. 341)

Zaim'de bu düşünceye katılmaktadır ve ABD'de ki çalışma hayatı üzerinde geliştirilen çözümleri ülkemizde aynen uygulanamayacağını söyler. Aslında bu bakış açısı onu anlamamız için anahtar yorumlardan birisidir. Sosyal ve iktisadi problemlerin çözümünde diğer milletlerin tecrübe birikimlerinden de yararlanır ancak kalıcı çözümler her milletin kendi sosyolojik gerçekleri doğrultusunda atacağı adımlar sayesinde başarıya ulaşır.

Sabahattin Zaim'in en önemli yanlarından birisi de iktisatçı oluşudur. İslam iktisadi üzerine yapmış olduğu yorumlar son derece önemlidir ancak bu konunun ayrıntılarına burada girilmeyecektir. 1969 yılında MTTB'de yükseköğretim gençliğine Modern İktisat ve İslam başlıklı bir konferans veren Zaim, İslam düşüncesinin iktisadi faaliyetten anladıklarının batı sistemlerinden tamamen farklı

olduğunu ortaya koymaya çalışmıştır. Çok erken dönemlerde yapmış olduğu bu konuşmasındaki tespitleri yaşamının sonuna kadar devam ettirmiş hatta kuruluşlarında aktif görev aldığı finans kuruluşlarında somut uygulamalar geliştirmiştir. Zaim'in de aktif rol aldığı bir grup bilim adamı modern dünyada İslam toplumlarının yaşadığı iktisadi sorunları tartışmak ve yeni çözüm yolları bulmak üzere çeşitli ülkelerde iktisat kongreleri düzenlemiştirler. Dünya İslam İktisat Kongrelerinde İslam iktisadı mefhumu ve metodolojisi, İslam iktisat modelinde tüketim ve üretim, devletin rolü, sigorta, faizsiz bankacılık, zekât uygulaması ve mali siyaset, iktisadi gelişme ve İslam ülkeleri arasında iktisadi işbirliği konuları tartışılmıştır. Zaim, Ferguson'un dediği gibi "eğer son dört bin yıl düşünen insanın yükselişine şahitlik ettiyse, şu anda bankacılık yapan insanın yükselişine tanık olmaktadır" (Ferguson, 2012, s. 11) ifadesini anlamış ve başta faizsiz bankacılık olmak üzere bu alanda birçok çalışma yapmıştır.

Sabahattin Zaim bir iktisatçı olarak insan ihtiyaçlarını maddi ve manevi ihtiyaçlar olarak ikiye ayırabileceğimizi, bunlardan birincisi olan manevi ihtiyaçların dil, din, örf ve musiki gibi çeşitli unsurlardan oluştuğunu belirtir. Maddi ihtiyaçları ise gıda, barınma, giyinme, sağlık, eğitim ve güvenlik müttesekkil olduğunu söyleyen Zaim, temel ihtiyaçların mahiyetinin değişmeyeceğini buna mukabil ise maddi ihtiyaçları karşılayan vasıtaların çeşitlerinin ve şekillerinin değişeceğine inanmaktadır. Günümüz dünyasında meydana gelen değişimler temel maddi ihtiyaçları karşılayan vasıtaların çeşitlenmesinden ibaret görür ve maddi sahadaki medeniyeti geliştiren sürecinde teknoloji olduğunun altını çizer. (Zaim, 2007, s. 111)

Modern insan ve modern batı medeniyeti, İnsanın maddi ihtiyaçlarını karşılayan vasıtaların çeşidi, şekli, estetiği ve rengi güzelleştikçe medeniyetin değişeceğine inanmaktadır. Oysa Zaim'e göre, medeniyetin insan unsuru olmadan değişimi yüzeysel bir değişimdir. İslam medeniyeti kendine has özellikleri olan, tevhit inancı ile şekillenmiş, İslam ahlak ve esaslarını yaşam esasları haline getirmiş, tasavvufi kültürle beslenmiş insanın batılı insandan ayrıştıran temel özellikleri olduğuna inanır.

Ona göre, dünya sistemi ne liberalist ne de komünist sistemlere mahkûm değildir. İslam toplumlarındaki münevverler, İslam ahlakı esaslı bir iktisadi nizam inşası ile modern insanın yaşamakta olduğu derin anlam krizleri ile baş edebilecektir (Zaim, 2007, s. 573, c.3). Kapitalist sistemin, insanları aşırı tüketime alıştırdığını, tüketme güdüsünü kontrol edemeyen bireyin ise bir müddet sonra mutsuz olduğunu birçok saha araştırması ortaya koymaktadır. Batılı toplumlarla batılı olmayan toplumların tüketim kültürleri ve tüketim alışkanlıkları arasında bulunan farklar, birbirlerinden farklı toplumsal yapıların bir sonucudur. Ancak kapitalist sistem küreselleşme olgusunun da bir sonucu olarak dünyada yaşayan insanları tek-tipleştirmektedir. Küresel şirketler, çevrimiçi satış sistemleri ve bu süreçleri besleyen birbirleri ile bütünleşik karar alma mekanizmaları sıradan bireylerin bütün tercihlerini yönlendirmekte, insanların yaşam biçimlerinden inanç sistemlerine kadar yaşam alanlarının tamamına örtülü/örtüsüz müdahale etmektedir.

Modern Eğitim Sistemlerinin Kurulması ve Kurumsallaşması

Sabahattin Zaim'in gerek orta öğrenimine gerekse yükseköğrenimine baktığımızda iyi bir eğitim aldığını görmekteyiz. 1940'lı yıllarda Vefa Lisesinde eğitim almıştır. Bu yıllara ait eğitim hayatının şekillenmesinde önemli olan bir hatırası vardır. Hasan Ali Yücel'in Milli Eğitim Bakanı olduğu yıllarda Arapça ve Farsça eğitimin yerine klasik şube adı altında açılan sınıflarda Latince ve Yunanca dersi

verilmesi kararlaştırılır. Pilot uygulama olarak Türkiye’de üç okul seçilir ki bu seçilen okullardan birisi de Zaim’in okumakta olduğu Vefa lisesidir. Diğer iki okul ise biri Galatasaray Lisesi diğeri de Ankara’da Gazi lisesidir. Klasik sınıflarda verilecek eğitim dönemin bakanı tarafından önemsendiği için bu programlar okullarda sınırlı sayıda seçilecek çalışkan öğrenciler için planlanmıştır. Vefa Lisesinde bu dersleri almak için seçilen 40 öğrenciden birisi de Sabahattin Zaim’dir (Zaim, 2008, s. 82). Modernleşme çabalarının hızla sürdüğü bu yıllarda liselerde Latince ve Yunanca ders koymanın dayandığı temel saik, Avrupa modernleşmesinin hümanizma ile başlaması ve bu hümanizma akımına da Helenizmin kaynaklık ediyor olması yatmaktadır. İnalçık, modern Avrupa’nın öteki bütün geleneksel medeniyetlerden ayıran ve ona bugüne kadar dünyada üstün bir egemenlik sağlayan fikri hareketin hümanizm olduğunu söyler. O, hümanizmin ana kaynağının da düşünce ve sanatta antik Yunan kültürü ve onun değerler sistemini benimseyen Helenizm olduğunu ifade eder. (İnalçık. 2005, s. 9)

Cumhuriyet dönemi değişimlerinde hukuk alanında yapılan köklü değişimlerden sonra en büyük değişim eğitim alanında yapılmıştır. Osmanlı eğitim sistemi yerine batılı eğitim sistemi benimsenmiş, ilk iş olarak da eğitimin birleştirilmesi ve modernleştirilmesi üzerine yoğunlaşmıştır. 1924’te çıkarılan Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile bütün eğitim-öğretim faaliyetleri Milli Eğitim Bakanlığı’na devredilmiştir. 1928’de devletin bir dini olduğu maddesi Anayasa’dan çıkarıldıktan sonra 1930’da şehir okullarında, 1933’de ise köy okullarında olmak üzere din dersleri kaldırıldı. Arapça ve Farsça ibareler yerine yeni kelimeler türetildi ve eğitim hayatında bu kavramlar kullanılmaya başlandı. Cumhuriyetin kuruluş yıllarında ve günümüzde de hala sürmekte olan en büyük kavga din eğitimi ve öğretimi üzerinden sürmektedir. Türkiye’nin normalleşmesi için bu konunun gündemden düşerek, mevcut uygulamaları halkın istekleri doğrultusunda güncellemekte fayda vardır. Sabahattin Zaim de böyle düşünmektedir. Türk toplumu, özellikle din eğitimi, devlet eliyle ve devletin yetkili kurumları aracılığıyla almadığı takdirde bu açığı bir şekilde tamamlama yoluna gidecektir. Dolayısıyla devlet, milli eğitim sistemine entegre bir şekilde, kendi vatandaşlarının dini inançlarını özgürce öğrenebilmeleri için tüm kanalları sonuna kadar açmalıdır. Zaim ve arkadaşları, devletin din eğitimine sıcak bakmadığı, hatta yasakladığı yıllarda, milletin din eğitimine katkı sağlamak amacıyla kuruluşunda aktif yer aldığı İlim Yayma Cemiyetini de burada hatırlamakta fayda vardır. Cumhuriyetin kuruluş yıllarında, günümüze göre daha radikal biçimde uygulanan laiklik politikaları, devletle dini ayırmak değil, dini devlet tarafından tamamen kontrol altında tutmak şeklinde uygulanmıştı. Bu uygulama biçimine halk kitleleri tarafından görünür tepkiler ortaya konulduğu gibi görünmeyen sivil itaatsizlik örneklerine de rastlamak mümkündür. (Davison, 2010, s. 214)

06.01.1997 tarihinden 20.05.1998 tarihine kadar YÖK üyesi de yapmış olan Zaim Türkiye’de birçok üniversitenin kuruluşunda görev aldığı gibi Pakistan ve Malezya’da kurulan İslam Üniversitelerinin kuruluşlarında aktif rol almıştır. Uluslararası Saraybosna Üniversitesinin de kurucuları arasında olan Zaim’in bu davranışı, sadece Türkiye değil, geniş İslam coğrafyasının tamamında topyekûn bir eğitim seferberliğine olan inancını göstermektedir. İslam toplumları başta olmak üzere Türk toplumunda da eğitim eksikliğinden dolayı bir geri kalmışlık ya da batılı anlamda modernleşmenin mümkün olmadığına inananların sayısı bir hayli fazladır. Aslında bu düşünce kendi içerisinde eksiklikler barındırır da sorunun ana kaynağı olduğu açıktır. Ancak batı ile olan münasebetimizde, onların

yakalamış oldukları yaşam standartlarını ve üretkenliklerini yakalamamız için gerekli olan eğitim sisteminin ne'liği ve nasıllığı konusunda kafa karışıklığı sonuca ulaşmış değildir.

Zaim'e göre, Türk eğitim sisteminin en büyük çıkmazı, kendi sosyal dinamiklerine uygun bir eğitim müfredatını ortaya koyamamasıdır. Toplumsal yapıya uygun bir müfredat ortaya konulmadığı için Batılı eğitim modelleri aynen taklit edilerek uygulamaya konulmuş ancak Batıdaki başarı yakalanamamıştır. Zaim'e göre "biz Müslüman olduğumuz için ne batının felsefesini (çünkü Hristiyanlıkla birleşmiş bir Batı medeniyeti var) ne de kendi sistemimizi" kurmamış olduğumuzdan eğitim sistemi gençliği mana, istikamet ve ideal bakımdan yetersiz bırakmıştır (Zaim, 2007, s. 16). Eğitim sisteminin milli ve yerli olması bütün toplumların bir hedefidir. İletişim teknolojilerinin çok hızlı bir biçimde ilerlemesi, toplumlar arasındaki etkileşimin öngörülemez biçimde değişikliğe uğraması, toplumsal kurumların ve toplumsal yapıların hızlı bir şekilde değişmesi gibi nedenlerden dolayı eğitim sistemlerinin evrenselliği de tartışılmaya başlanmıştır. Türk muhafazakârlığının eğitim sisteminin milli ve yerli değerler üzerinden inşa edilmesi gerektiğine dair ısrarlı vurgusunu Zaim'de de görebiliriz. Bu görüşün en ısrarlı savunucularından biri olan ve muhtemelen Zaim'in düşünce dünyasına da ciddi etkileri olmuş olan Nurettin Topçu "Maarif Davamız" adlı eserinde Osmanlı'dan beri sürmekte olan kötü gidişin en büyük nedeninin kültür ve eğitim hayatında aranması gerektiğini ifade eder. (Topçu, 1997, s. 11)

Sabahattin Zaim'in geniş manada İslam toplumları, dar manada ise Türk milleti için önerdiği eğitim modelinin üç büyük çıktısı olması gerektiğini düşünür. Ona göre, eğitim sistemi gençleri mana, istikamet ve ideal bakımdan beslemelidir. Bu düşüncelerini hayata geçirmek amacıyla hem Türkiye'de hem de çeşitli İslam ülkelerinde somut çalışmalar yapmak için 1977'de Mekke'de yapılan İslami Eğitimde Birinci Dünya Kongresinin düzenleyicileri arasında Zaim'de vardır. İslami eğitim kavramının prensipleri, gayesi ve metodolojisi, bu prensiplerin somut uygulamaya nasıl geçileceği ve İslam alimleri içerisinde fikir ve işbirliğinin nasıl yapılacağı konuları ele alınmıştır. Bu toplantılar sonucunda İslam eğitiminin gayesi başta ilim kollarını yeniden tasnifi, müfredatlarınca tanzimi, Arapça öğrenimi, bayanların eğitim hayatı içerisinde yer alması, azınlıkların eğitimi ve misyonerlik faaliyetlerinin engellenmesi olarak belirlenmiştir. İslam dünyasında eğitim seferberliği İslam dünyasının geri kalma sorununu çözmeyi ana hedef olarak belirlemiştir. Çünkü sorunun kaynağının doğru biçimde saptanamaması çözümün de nasıl olacağı hususunda belirsizliklere neden olmuş, bu sorunları aşacak toplumsal güç ve kesimleri de ne yapacakları konusunda şaşkın bırakmıştır. (Sezer, 1998, s. 40)

Sonuç olarak

Son yüz yıllık tecrübelerimiz göstermiştir ki muhafazakârlık ve modernleşme arasında ters bir ilişki olduğunu düşünenler yanılmıştır. Toplumda muhafazakâr eğilimler arttıkça modernleşmenin azalacağını ya da modernleşme eğilimleri arttıkça muhafazakârlığın azalacağını düşünenler gerçeği iskaletmiştir. Modernleşme ve muhafazakârlık arasındaki ilişkide her toplum ve her çağ için geçerli asimetrik bir ilişkinin kurulamayacağı görülmüştür. Her iki eğilimin de yaşadığı toplumsal şartlar ve tarihsel koşullar sonucunda değişim gösterdiği, kendi duruşunu yeniden gözden geçirdiği, söylem ve eylem değişikliklerine gittiği açıktır. Türk muhafazakârlığının tipik bir örneği olarak incelemeye çalıştığımız Sabahattin Zaim'in yaşamı da muhafazakârlık ve modernlik arasında kurduğumuz bu

olumlu ilişkiyi destekler mahiyettedir. Zaim'in gerek akademik nosyonu gerekse eğitim süreci incelendiğinde, kendini Türk modernleşmesinin taşıyıcısı olduğu iddiasında bulunanlardan daha modern olduğu görülecektir. Yalnız Zaim'in modernliği, 19. yüzyıl batı aydınlanması ile başlayan, 20. yüzyılda pozitivist gelenekle doruğa ulaşan ve 21. yüzyılda kapitalist sistemlerle altın çağını yaşayan batı tarzı modernlikten çok farklı bir tecrübedir. Muhafazakar modernleşme olarak isimlendirilebilecek bu tecrübe, batı dışı toplumlar için, içerisinde çok sayıda önemli detayı barındıran, incelemeye ve üzerinde düşünmeye değer bir modeldir.

Batı tipi, erken modernleşme dönemlerinde yaşanan toplumsal krizler, batı dışı modernleşme tecrübesi yaşayan toplumlarda aynı şekilde tezahür etmemiştir. Batı dışı toplumlar kendi sosyal ve tarihi gerçekliklerini yaşamaya devam etmişler ancak batıyla karşılaştıkları her noktada batı tarafından kabul görmemişlerdir. Bir az gelişmiş toplum özelliği ve öykünmecilik olarak yorumlanabilecek bir tutum olarak batı tarafından takdir görme ve beğenilme arzusu yakın zamanlara kadar Türkiye'de de azımsanmayacak bir grup tarafından fazlasıyla önemsenen bir durumdu. Sabahattin Zaim ve onun sistematüğını benimseyen muhafazakâr aydınlar açısından doğu-batı arasında ki ilişki batının istediği biçimde sürdürülmemesi gereken bir ilişki biçimiydi. Öyleyse, gelişmekte olan ülkelerin düşünürleri, olduğundan daha fazla sorumluluk alarak doğu-batı arasındaki bu makasın bir biçimde kapatılması gerektiğine inanıyorlardı. Bunun için de batının gerek bilimsel alanda gerekse teknolojik alanda üretmiş olduğu müktesebat maksimum düzeyde yararlanılabilir bir şeydi. Muhafazakâr modernleşmeciler kültür ve medeniyet unsurlarının ise aynen taklit edilmemesi gerektiği noktasında neredeyse hem fikirdiler. Gene Zaim'in hatıratı üzerinden baktığımızda özellikle finans alanında inşa etmeye çalıştığı faizsiz katılım bankacılığı modellemeleri ciddiye alınması gereken son derece önemli çalışmalardır. Paranın dolaşımı, ticaret sistemleri, teknolojik modernleşme ürünleri konusunda batıdan gelecek olan yeniliklere son derece açık olan Sabahattin Zaim, batılı kültürel ve ahlaki değerlerin alınmasında da son derece kapalıdır.

Sabahattin Zaim olaylar ve olgular karşısında somut öneriler geliştiren, bu somut önerilerini uygulamaya geçiren bir insan olduğunu yaşamıyla ortaya koymuş ender insanlardandır. Zaim, yaşadığımız süreci doğru okumamızı anlatırken şu örneğe göndermede bulunur. Batı toplumları kentleşme olgusuyla birlikte “yalnız kalabalıklar” olarak adlandırılan, bir arada yaşayan insanların, ruhen birbirlerine yabancı kalmalarına maruz kaldıklarını bu sorunu aşmada da yetersiz kaldıklarını söyler. İslam toplumları da gelecekte mutlaka bu süreçten geçecektir. O halde bugünden geleceği görüp, ön görülerimizi ve planlarımızı buna göre yapmalıyız der. “Ahlaki ve kültürel panzehirler” (Zaim, 2007, s. 119) geliştirmenin gerekliliğinden bahseder. 1965’li yıllarda insanlığın yeni bir çağa girdiğini ve bu çağın adının da “topyekûn sanayileşme” çağı olduğunu söyler. 20. yüzyılın ikinci yarısı için doğru olan bu isimlendirme güncelliğini yitirmiş, geldiğimiz süreç 21. yüzyılda bambaşka nitelendirmelerle isimlendirilmiştir. Muhafazakâr modernleşmenin yeni aktörleri 21. yüzyıl için yeni söylemlerle yeniden kendi ardıklarını üreteceklerdir.

KAYNAKÇA

- Ahmad, F. (2007). *Bir kimlik peşinde Türkiye*. (S. C. Karadeli, Çev.). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Berkes, N. (2002). *Türkiye’de Çağdaşlaşma*. İstanbul: YKY Yayınları. 2. Baskı.
- Berger, P. L. (2002). “*Sekülarizmin gerilemesi*” *sekülarizm sorgulanıyor*. (Hazırlayan: A. Köse). İstanbul: Ufuk Kitapları.
- Davison, A. (2012). *Türkiye’de sekülarizm ve modernlik*. (Tuncay Birkan, Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları. 3. Baskı.
- Einsendadt, S.N. (2014). *Modernleşme başkaldırı ve değişim*. (U. Coşkun, Çev.). İstanbul: Doğu Batı Yayınları.
- Falk, R. (2001). *Yırtıcı küreselleşme*. İstanbul: Küre Yayınları.
- Ferguson, N. (2012). *Paranın yükselişi dünyanın finansal yükselişi*. 2. Baskı (B. Pala, Çev.). İstanbul: YKY Yayınları.
- Freyer, H. (1963). *Sosyolojiye giriş*. (N. Abadan, Çev.). Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.
- İnalçık, H. (2005). Helenizm, Megali idea ve Türkiye. *Doğu Batı Dergisi*. Yıl:8, Sayı: 31.
- Konya Ticaret Odası. (2005). *Konya ticaretine hizmet edenler*. Konya: KTO Yayınları.
- Mardin, Ş. (2005). Operasyonel kodlarda süreklilik, kırılma ve yeniden inşa: Dün ve bugün Türk islami istisnacılığı. *Doğu Batı Dergisi*. Yıl: Sayı: 31, Sayfa:29-52.
- Sezer, B. (1998). Doğu batı ayrımı. *Doğu Batı Dergisi*. Yıl:1, Sayı:2.
- Smith, P.- Riley, A. (2016). *Kültürel kurama giriş*. Ankara: Dipnot Yayınları.
- Topçu, N. (1997). *Türkiye’nin maarif davası*. İstanbul: Dergah Yayınları.
- Zaim, S. (2007). *Türkiye’nin yirminci yüzyıl toplum/ iktisat/ siyaset*. İstanbul: İşaret Yayınları, Cilt: 1.
- Türkiye’nin yirminci yüzyıl toplum/ iktisat/ siyaset*. (2007). İstanbul: İşaret Yayınları, Cilt: 2.
- Türkiye’nin yirminci yüzyıl toplum/ iktisat/ siyaset, işaret yayınları*. (2007). Cilt: 3. İstanbul.
- Bir ömrün hikayeleri (1926-2007)*. (2008). İstanbul: İşaret Yayınları.



INTERNATIONAL

JOURNAL of HUMAN STUDIES

ULUSLARARASI İNSAN ÇALIŞMALARI DERGİSİ

ISSN: 2636-8641

Cilt/Volume 1

Sayı/Issue 2

Yıl/Year: 2018

Gönderim: 27-09-2018 – Kabul: 30-11-2018

**An Evaluation on Psycho-Social
Reasons of Divorce**

**Boşanmanın Psiko-Sosyal
Sebepleri Üzerine Bir
Değerlendirme**

Nesrin DUMAN*

Abstract

Divorce as old institution as marriage is the legal ending of a marriage which couples are not psychologically satisfied with their partnership, and they can not meet their mutual expectations and needs. Marriage which begins with great happiness, dreams and plans for the future, ends with divorce increasingly for many people both in our country and world-wide. Divorce which leads to the dissolution of the family and marriage institution and leads to the emergence of important psychosocial situations; is a phenomenon that needs to be examined for all dimensions and reasons. In this current study, it is aimed to investigate marriage and divorce processes and to make an psycho-social evaluation on the reasons of the increasing divorce rates in Turkey and the world. For this purpose, the effects of the social, cultural and technological changes in today's world on the personality structures of individuals, their lives, interpersonal relations, future life expectations,

Öz

Evlilik kadar eski bir kurum olan boşanma eşlerin, birlikteliklerinden psikolojik olarak doyum sağlamadıkları, karşılıklı beklenti ve gereksinimlerini karşılayamadıkları evliliklerine yasal olarak son vermeleridir. Büyük mutluluklar, hayaller ve geleceğe yönelik planlar ile başlayan evlilik süreci, hem ülkemizde hem de dünya genelinde artan bir şekilde pek çok insan için boşanma ile nihayete ermektedir. Aile ve evlilik müessesesinin dağılmasına yol açan ve önemli psiko-sosyal durumların doğmasına neden olan boşanma; tüm boyutlarıyla ve nedenleriyle incelenmesi gereken bir olgudur. Bu çalışmada evlilik ve boşanma sürecinin incelenmesi, Türkiye’de ve dünyada artan boşanma rakamlarına ilişkin psiko-sosyal bir değerlendirme yapılması amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda günümüz dünyasındaki sosyal, kültürel, teknolojik değişimlerin bireylerin kişilik yapılanmaları, yaşamları, kişiler arası ilişkileri, gelecek beklentileri, evliliğe bakış açıları, evlilik

*Nesrin Duman, Dr. Öğretim Üyesi, Bartın Üniversitesi, Psikoloji Bölümü, nesrinduman@bartin.edu.tr, Orcid: 0000-0002-2751-8315

view of marriage, process of marriage and divorce are evaluated. Besides institution of marriage, reasons leading people to the marriage, spouse selection, starting and sustaining of marriage and divorce process are investigated in terms of psycho-social perspective.

ve boşanma süreci üzerine etkilerinin neler olduğu değerlendirilmiş; evlilik kurumu, kişileri evlenmeye yönelten nedenler, eş seçimi, evliliğin başlaması ve sürdürülmesi, boşanma süreci psiko-sosyal açıdan incelenmiştir.

Keywords: *Marriage, Divorce, Change, Effect*

Anahtar Kelimeler: *Evlilik, Boşanma, Değişim, Etki*

Giriş

Evlilik; kişinin biyolojik, ekonomik, sosyal, psikolojik ve kültürel amaçlarla karşı cins ile kanun ve kültürün belirlediği yetki ve sorumluluklar çerçevesinde birlikte yaşamaya karar vermeleri ve bu doğrultuda aktif olarak faaliyet göstermeleri olarak tanımlanmaktadır (aktaran Akıcı, 2012, s.16-7; Maden, 1991, s.493). Boşanma ise eşlerin, birlikteliklerinden psikolojik olarak doyum sağlamadıkları, karşılıklı beklenti ve gereksinimlerini karşılayamadıkları evliliklerine yasal olarak son vermeleridir (aktaran Köroğlu, 2013, s.53; İlgar, 2011, s. 230). Sağlıklı, huzurlu ve mutlu bir aile ortamı, hem eşler hem çocuklar hem de toplum bakımından büyük önem arz eder. Ancak aile ortamında sağlıklı ve mutlu yaşama imkânı yoksa istisnai bir yol olan boşanma, kaçınılmaz olacaktır. Boşanma sadece gerçekleştiği aileyi ve onun üyelerini değil, doğurduğu sonuçlar ile tüm toplumu etkilemesi nedeniyle önemle üzerinde durulması ve incelenmesi gereken konulardan bir tanesidir (Aydın, 2012, s.36). Boşanma, sanayi ve bilgi toplumlarında feodal kuralların hâkim olduğu toplumlara göre daha yaygın ve daha yüksek oranlardadır (Aydın, 2012, s.36). Boşanma ile ilgili istatistikler, tüm dünyada oranların hızla arttığını göstermektedir (Amato, 2000, s.1269). Amato (2010) 20.yy'nin sonunda evliliklerin %43-46'sının boşanma ile sonuçlanacağını ileri sürmektedir. Günümüzde ülkemizde de boşanma davalarının sayısı hızla artmaktadır. TÜİK verilerine göre boşanan çiftlerin sayısı 2016 yılında 126 bin 164 iken, bu oran 2017 yılında %1,8 artarak 128 bin 411 olmuştur (Tablo 1). Bu çalışmada evlilik ile başlayıp boşanma süreci ile noktalanın periyod, günümüz dünyasındaki değişimlerin etkileri açısından değerlendirilecek, süreç psiko-sosyal perspektiften ele alınacaktır.

Tablo 1. TÜİK 2016-2017 boşanma istatistikleri

Boşanma nedeni	2016	2017
Akıl hastalığı	43	39
Cana kast ve pek fena muamele	27	28
Cürüm ve haysiyetsizlik	44	40
Geçimsizlik	123.052	125.634

Terk	163	131
Zina	86	97
Diğer	978	752
Bilinmeyen	1771	1690
TOPLAM	126.164	128.411

Not: Boşanma nedenleri ve sayılar Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) resmi web sitesinden alınmıştır ("TÜİK boşanma", 2018).

Evlilik Nedir?

İnsanlık tarihinin başından beri toplumlar, her kadının her erkekle gelişigüzel beraberliklerine izin vermemiştir (Özkaya, 2016, s.45). Her toplum kimin kiminle, nerede ve nasıl birlikte olabileceğine ve birlikte yaşayabileceğine ilişkin kendine ve değerlerine özgü bir takım kurallar ortaya koymuştur. İşte aile, eşler arası cinsel birlikteliğin toplum tarafından evlilik yoluyla onaylandığı bir yapı, tarihin en eski toplumsal kurumu olarak karşımıza çıkmaktadır. Aile, toplumun biyolojik üretimi, temel duyguların kazandırılması ve bireylerin türlü ihtiyaçlarının karşılanması gibi işlevleri gören, toplumun yapı taşlarını oluşturan ve mikro bir sosyal hayatın yaşandığı çok önemli bir kurumdur (aktaran Akıcı, 2012, s.177; Vatandaş, 2011, s.45).

Evliliğin kuruluşuna ilişkin özellikler her toplumun mevcut kültür kalıbına bağlı olarak değişik şekillerde ortaya çıkmaktadır. Evlilik oluşumunun iki temel bağı mevcuttur: Fiziksel bağ ve kültürel bağ. Fiziksel bağ; cinsel bağıdır. Kültürel bağ ise ailenin varlığının toplumca onaylanması ve ilan edilmesi yoludur. Pek çok toplumda nikâh ailenin meşruiyetinin en önemli gerekçelerinden birisidir. Aileyi, hayvanlar dünyasındaki çiftleşmeden ayıran ve kültürel bir olgu yapan da budur (aktaran Akıcı, 2012, s.177; Vatandaş, 2011, s.45).

Evlilik aşamalı bir süreçtir; evliliğe hazırlık, evliliğin başlaması, çocuk yetiştirme, olgunluk olmak üzere dört aşamada incelenmektedir. Evliliğe hazırlık dönemi, iki kişinin evlilik yuvasını kurabilmeleri ve evlenme kararına ulaşabilmeleri için evlilik öncesinde birbirlerini tanımaları sürecini kapsar. Evlilik öncesi yapılan arkadaşlık, sözlülük, nişanlılık gibi kişisel ve toplumsal faaliyetler, ikinci aşama olan evliliğin başlaması amacına yöneliktir (aktaran Akıcı, 2012, s.181; Özgüven, 2000, s.23). Peki, insanları evlenmeye iten sosyo-psikolojik nedenler nelerdir?

İnsanları Evlenmeye İten Sosyo-Psikolojik Nedenler ve Eş Seçimi

İnsanları evlenmeye güdeleyen nedenler çok çeşitli olup bunlar insandan insana değişmektedir. Evliliğin toplumda genel bir kabul görüyor olması, ekonomik özgürlüğe kavuşma isteği, hayat arkadaşı arama isteği, çocuk sahibi olmak isteği, mutlu bir yaşam isteği, sağlıklı bir cinsel yaşam isteği, statü ve bağımsızlık kazanmak isteği, ortaklık kurma isteği, hayatın sevinç ve kederini paylaşma isteği bu nedenler arasında sıralanabilir. İnsan yaşamının önemli bir sahası olan evlilik konusunda literatürde, insanları evlenmeye yönelten psikolojik yapıların anlatıldığı kuramlar mevcuttur. Örneğin Amerikalı bir psikanalist olan Erikson'un 1959 yılında ileri sürdüğü "psikososyal gelişim kuramı" insanın kişilik gelişimine dair oldukça kıymetli bilgiler sağlamaktadır. Erikson teorisinde insanın sağlıklı bir psikolojik yapı içerisinde gelişebilmesi için bir dizi evreden geçildiğini ifade etmiştir. Bu kuramında Erikson, insan gelişimini doğumla başlayarak ömür boyu devam eden bir süreç olarak değerlendirmiş ve bu gelişimi

sekiz aşamada incelemiştir. Teorisinde, her gelişim evresinde bireyin karşısına çıkan, gelişimi için aşması gereken, her döneme özgü bazı yaşam krizlerin olduğunu ileri sürmüştür. İnsanın bu yolculuktaki temel amacının dönem krizini başarıyla aşarak bir sonraki evreye ulaşması ve gelişimini tamamlamasıdır. Erikson'un kuramına göre (ilk dört aşama anlatılmayacaktır) ergenlik döneminde (5.evre) kimlik kazanımı görevini başarıyla tamamlamış bireyin, bir sonraki evrede (6.evre) "yakınlık kurma" görevini tamamlaması gerekmektedir. Yakınlık kurma, insanın sevgi alış verişini yapabilmesi, kendisini yakın olarak ötekiyle paylaşmaya başlaması, bu paylaşım için seçtiği kişi ile duygusal ilişki kurabilmesi anlamına gelmektedir. Erikson bu gelişim görevinin başarılmasının mutlu bir ilişki, bağlılık, güven duygusuyla sonuçlanacağını ve bir sonraki evre için sağlıklı bir temel oluşturacağını, başarılmasının ise kişinin yalnızlaşmasıyla sonuçlanacağını ileri sürmektedir. Bu kuramdan anlaşılacağı üzere yakın ilişki kurma ihtiyacı insanın kişilik gelişim evrelerinden bir tanesidir (aktaran, Duman, 2018; Erikson, 1968).

Yakınlık kurma aşamasına gelmiş kişi için eş seçimine kimin karar vereceği, evlilik biçimi ve evlenme yaşı toplumdaki topluma, hatta aynı toplumdaki farklı gelir, eğitim ve yerleşim kesiminden insanlar arasında değişiklik gösterebilmektedir. Evlilik ilişkisi insanın yaşam süresinin büyük bir kısmını kapsadığı için, son derece önemli, bir o kadar da zor ve karmaşık bir süreçtir. Bu kararlar birlikte kişi bundan sonraki yaşamını kiminle sürdüreceğine ve hatta kimden çocuk sahibi olup, kiminle birlikte çocuk yetiştireceğine karar vermiş olmaktadır. Bireyin nasıl birisiyle evleneceği, kendisini ne kadar tanıdığı, evlilikten ne beklediği ve evliliğe hangi anlamları yüklediği ile yakından ilişkilidir. Bu noktada Erikson'un psikososyal gelişim kuramına tekrar bakmak gerekirse, bireyin (5.evre) kimlik kazanımı evresinde; kendini iyi tanıması, kendine bir kariyer hedefi belirlemesi, hangi sosyal gruplarda yer alacağına karar vermesi, kişisel tarzını oluşturması ve geliştirmesi çok önemlidir. Anlaşılacağı üzere bu aşamada bireyin kimliğini iyi oluşturması bir sonraki evrede (6.evre) yakınlığı kiminle ve ne şekilde kuracağını, bu ilişkiden istek ve beklentilerini bilmesini de sağlayacaktır. Bu evredeki karmaşaların başarıyla çözümlenmeden bir sonraki evreye geçilmesi ise yakın ilişkilerde sorunların doğmasına temel teşkil edecektir.

Tarhan (2012, s. 52)'a göre evliliğe nasıl bir anlam yüklendiği, evlilikten nelerin beklendiği ve çiftlerin beklentilerin birbiriyle örtüşüp örtüşmediği son derece önemlidir. Tarhan (2012, s.52) beklentilerin birbirine yakın olmasının, uyumu kolaylaştırdığını ileri sürmektedir. Aynı zamanda evlilikten beklentilerin, evliliğe yüklenen anlamın da belirleyicisi olduğunu ifade etmektedir (Köroğlu, 2013, s.24-5). Tekrar vurgulanması gerekirse, kişinin kendisini yeterince iyi tanıması elzem bir husustur. Böylelikle kişi nasıl bir evlilik istediğinin cevabını kendisine verebilecektir. Bireyin istediği evlilik standartlarını sağlayabileceği, mutlu ve huzurlu olabileceği uygun partneri araştırabilmesinin ve eş adayını belirleyebilmesinin bu aşamadan sonra daha rahat yapılacağı düşünülmektedir. Bunun yanında belirtmeden geçilmemesi gerekir ki; eş seçimi kriterlerinin zamanla değişebildiği ancak temel özelliklerde önemli değişimlerin olmadığı bilinmektedir (aktaran Köroğlu, 2013, s.29; Şenel, 2011, s.70-73).

Evlilik Süreci

Nikâh akdi ile evlilik süreci başlamaktadır. Evliliğin ilk dönemleri çiftler için hem bir keşif hem de bir değerlendirme sürecidir. Bu süreçte taraflar geçmiş deneyimlerini değerlendirerek; geleceğe dair

beklentilerinin şekillendirdiği ortak bir yaşam biçimi oluştururlar. Çiftlerin ortak yaşamı öğrenmeleri, aynı evde yaşamaları, yeni alışkanlıklar kazanmaları, ortak hedefler belirlemeleri, evliliğin getirdiği sorumlulukları paylaşmaları ve bu sorumlulukları yerine getirmeleri bu sürece ilişkindir. Evlilik boyunca çiftlerin evlilikten aldıkları doyumun sabit kalmadığı, zaman içerisinde değişiklik gösterdiği bilinmektedir. Tarhan (2012, s.14) bu hususta evlilik için ‘yanan bir ateş’ benzetmesini yapmaktadır. Ateşin devamlı yanması için nasıl sürekli beslenmesi gerekiyorsa, evliliğin de sağlıklı yürüyebilmesi için daima beslenmesi yani evliliğe yatırım yapılması gerektiğini ifade eder. Yatırım yapılmayan evliliklerin ise zamanla yıprandığına, kıymet ve değerini yitirdiğine, eşleri ve çocukları mutsuz ve huzursuz ettiğine ve evlilik kurumunun ve ortak yaşamın çekilmez hale gelebildiğine vurgu yapar.

İkili ilişkiler sosyal psikolojide de önemli bir araştırma konusu olmuş ve çeşitli modellerin geliştirilmesine yol açmıştır. Thibaut ve Kelley (1959)’un geliştirdikleri etkileşim sonuçları kuramı (interaction outcome theory), literatürde sosyal mübadele yaklaşımı (exchange) başlığı altında ele alınmaktadır (Hovardaoğlu, 1996, s.12). Sosyal mübadele kuramı, evliliğin kalitesini ve devamlılığını evli kalmanın bedelleri ve ödülleri çerçevesinde değerlendirmektedir. Bu yaklaşıma göre ödüllerin eşe karşı olumlu duyguları arttırıp ilişkiyi güçlendirdiği, buna karşın bedelin ödülünden yüksek olduğu durumlarda ise ilişkinin zayıflayacağı ve sona ereceği düşünülmektedir (aktaran İdiz, 2009, s.3; Kocadere, 1995).

Boşanma Nedir?

Dünya tarihine bakıldığında boşanma konusunda birbirinden farklı yaklaşımların benimsendiği görülmektedir. Bunlardan bir tanesi Katolik kilisesi tarafından benimsenen boşanmayı kabul etmeyen görüştür (aktaran Sevim, Güldeste ve Öner, 2016, s.298; Özden, 2010, s.15). Burada kutsal kitap İncil’de yer alan “Tanrı’nın birleştirdiğini kul ayıramaz” sözünden hareketle boşanma kabul edilmez. Diğer bir yaklaşım evlilik gibi boşanmayı da insanların özgür iradesine bırakan boşanmayı serbest bırakan görüştür. Burada boşanma kişilerin kendi iradeleriyle gerçekleştirilebilir. Bir diğer görüş ise boşanmanın belirli bir sebebe dayalı olarak hâkim kararıyla gerçekleşeceği görüşüdür. Bu yaklaşımda evliliğin sonlandırılması belirli nedene dayandırılarak boşanma yoluyla gerçekleştirilebilir (Sevim vd., 2016, s.298). Ülkemizde benimsenen yaklaşım da bu sonuncusudur. Boşanma eşlerin, birlikteliklerinden psikolojik olarak doyum sağlamadıkları, karşılıklı beklenti ve gereksinimlerini karşılayamadıkları evliliklerine yasal olarak son vermeleridir (aktaran Köroğlu, 2013, s.53; İlgar, 2011, s.230). Boşanmanın tanımı bu şekilde yapılırsa da insanların birden bire boşanmanın eşğine gelmedikleri ve boşanmadıkları görülmektedir. Boşanma bu bakımdan anlık bir olguyu değil, bir süreci ifade etmektedir.

İnsanları Boşanmaya İten Nedenler

Çiftleri boşanmaya doğru götüren, irili ufaklı birçok etken bulunmaktadır. Bu etkenlerin evlilik sürecinde halledilememesi eşler arasında, beklentilerin karşılanmaması nedeniyle duyulan hayal kırıklıklarına, kırgınlıklara ve dargınlıklara sebep olabilmektedir. Bu sebeplerin artması eşleri birbirinden ve ailesinden uzaklaştırmakta, tarafların evliliğe olan yatırımlarını çekmelerine neden olmaktadır. Yapılan araştırmalar, aşağıdaki durumların, evliliğin bitmesine yol açan sebeplerin en çok görülenleri olarak karşımıza çıkmaktadır (Köroğlu, 2013, s.58):

- a) Evlenecek bireylerin, kendisini ve evleneceği kişiyi yeterince tanımaması ve evliliğe hazır olmamaları,
- b) Evlilikten beklentilerin net olarak belirtilmemesi ve beklentilerin karşılanamaması (umduğunu bulamama),
- c) İletişim bozukluğu,
- d) Ekonomik sorunlar,
- e) Evlilikte aşkın bitmiş olması,
- f) Eşlerin soysa-kültürel yapı farklılıkları,
- g) Cinsel sorunlar,
- h) Kadının eğitim durumunun ve sosyal statüsünün yükselmesi ve ekonomik bağımsızlığını kazanması,
- i) Eşlerden birinin ihaneti (aldatma),
- j) Aile içi şiddet,
- k) Sanal bağımlılık,
- l) Eşlerin birbirlerini ihmal edişi,
- m) Ailelerin aşırı müdahalesi,
- n) Eşlerden biri ya da her ikisinin ailelerine bağımlı ya da zayıf kişilikte olması,
- o) Çocuk olmaması,
- p) Ciddi ekonomik ve sınıfsal farklılıklar,
- q) Yaş farkının fazla olması,
- r) Erken yaş evlilikleri,
- s) Aile baskısı ile evlendirilmeler,
- t) Psikiyatrik sorunlar,
- u) Uyuşturucu, alkol ve kumar bağımlılığı,

Aile içi sebeplerin yanı sıra günümüz dünyasının da bireyleri düşünsel boyutta etkilediği ve bireylerin dönüşümlerine yol açtığı başka sebepler de bulunmaktadır. Teknolojik gelişmeler, modernleşmenin getirdiği olumsuzluklar, kitle iletişim araçlarının etkileri, bu etkilerin sonucu ortaya çıkan yeni yaşam biçimleri ve insanların hayat beklentilerinin değişmesi bunlar arasında sayılabilmektedir.

Modernite ile Düşüncelerdeki Dönüşümler

Giddens (2012) modernlik için “17. yüzyılda Avrupa’da başlayan ve sonraları neredeyse bütün dünyayı etkisi altına alan toplumsal yaşam ve örgütlenme biçimleri” tanımını yapmaktadır (aktaran Saygın, 2016, s.70). Geleneksel olandan köklü bir kopuşu ifade eden modernleşme, çok yönlü bir değişim ve dönüşüm sürecine işaret etmektedir (aktaran Koroğlu, 2013, s.12; Bayhan, 2006, s.68). Tarhan (2010, s.127) modernitenin insan doğasındaki benmerkezciliği ön plana çıkararak, kişinin her şeyden önce kendisini sevmesi gerektiğini, kutsallığın insanın kendi çıkarında olduğunu söyleyerek insanların bencil zevklerinin peşinde koşmasını sağladığını ileri sürmüştür. Tarhan (2010) bu önermeden aile kurumunun da kendisine düşen payı aldığını, ortaya çıkan sabırsız, zorluklara katlanmak istemeyen insan modelinin, evlilik kurumunun sorumluluğunu bir yük gibi görmeye başladığını, böylece boşanmaların sayısının günden güne arttığını ifade etmiştir.

Yazılı ve görsel medya ile birlikte bilgisayar ve internetin de hayatımıza girmiş olması moderniteyle birlikte başlayan değişim sürecinin çok daha fazla hızlanmasına sebep olmuştur. Dünyevileşme teknolojinin getirdiği maddi rahatlıkla beraber insanların yaşam tarzlarının değişmesiyle birlikte; dini düşünce, uygulama, inanç ve kuralların kişisel ve toplumsal anlam ve önemini yitirme süreci olarak tanımlanmaktadır (Cevizci, 2000). Modernite, dünyevileşme ve kitle iletişim araçlarının etkisi toplumu, dolayısıyla toplumun da değişime açık olan gençliğini fazlasıyla etkilemiştir. Bu değişim, gençlerin hayat felsefelerinde, evlilik, aile ve boşanma konusundaki düşüncelerinde olumlu ve olumsuz şekilde etkilemiştir (Köroğlu, 2013, s.11). Yılmaz (2008) yaptığı çalışmada; kitle haberleşme araçları ve bilişim teknolojilerinin son yirmi beş yılda ailenin kurulmasından aile içi ilişkilere kadar bir dizi dönüşümlere neden olduğunu ileri sürmüştür (aktaran Köroğlu, 2013, s.11; Yılmaz, 2008, s.302). Henslin J. M. dünyadaki artan boşanmalara dair birbiriyle uyumsuzlaşan cinsiyet rollerini, farklı yaşam beklentilerini, evlilik hayatının rutinliğini, aile içi iletişim azlığını, aile içi rollerin değişimini, boşanmaya dair sosyal desteğin artışı, değişen karı koca rollerini, kentleşme ve sanayileşmenin getirdiği toplumsal değişimi neden olarak göstermiştir (aktaran Kahraman, 2016, s.30; Şentürk, 2012, s.93)

Giddens (2012) modernliğin ortaya çıkardığı yeni yaşam tarzı ve dönüşümlerin, yoğunluk ve yaygınlık olarak eski dönemlerden tamamen farklılaştığını ileri sürmektedir (Giddens, 2012, s.12). Tarhan (2011) eskilerin eşler arasındaki kavgaları “evliliğin tuzu biberi” olarak değerlendirdiğini ve bu kavgaların ilişki için gerekli olduğunu söylediklerini ancak günümüzde evliliklerin fazla “tuzlu” ya da ‘biberli’ olduğunu (Tarhan, 2011, s.91); yani Giddens (2012)’ın da belirttiği gibi yoğunluk açısından farklılaştığını belirtmektedir. Ekonomik şartlar, şehir hayatının olumsuzlukları, sosyal nedenler, bireyin toplumda yalnızlaşması gibi nedenler, insanların zorluklar karşısında dayanma ve mücadele etme gücünü yani psikolojik dayanıklılığını (resiliency) aşmakta, evliliklerde derin krizlerin yaşanma sıklığını artırmaktadır. Yaşanan bu krizlerin artması evlilikteki huzuru, güveni ve mutluluğu alıp götürmektedir (Köroğlu, 2013, s.53).

Arıkan (1996, s.3)’a göre, aile yapısındaki ve evlilik anlayışındaki değişiklikler, sosyal bilimciler tarafından kabul edilse de; aile toplumun temel kurumu olarak önemini korumaya devam etmektedir. Günümüz dünyasında çocuk bakımı ve yetiştirilmesi, aile karar mekanizmalarına katılım, toplumsal cinsiyet rollerinde daha eşitlikçi bir dağılımın kendini göstermeye başlaması, eşler arası iletişim gibi boyutlarda ortaya çıkan değişiklikler, evliliğe ve boşanmaya ilişkin tutumları da farklılaştırmaya başlamıştır. Kadının çalışması, gelir elde etmesi, kendisini ekonomik anlamda erkeğe bağımlı görmemesi, başka bir deyişle “bağımlılık” yerine “bağlılık” kavramının ön plana çıkması, evliliğin niteliğinin (dayanışma, dostluk sevgi, paylaşım vb.) vurgulanması evliliğe bakışı olduğu kadar boşanmayla ilgili değerlendirmeleri de farklılaştırmıştır (Köroğlu, 2013, s.56). Farklılaşan değerlendirmelerin başında tüm çabalara karşın yolunda gitmeyen evlilikleri “her ne pahasına olursa olsun” sürdürmenin, “yuvayı dağıtmamanın” aile üyelerine çoğu zaman daha fazla zarar vereceği düşüncesi gelmektedir. Çocukların varlığının dahi bu evliliğin sürdürülmesinde yeterli olmayacağı da düşünülmektedir. İlaveten, boşanmaya ilişkin “normal bir süreç” bakış açısının yerleştiği, genç jenerasyonun bu yaklaşımı benimsemiş oldukları görülmektedir.

Boşanma Süreci

1980'li yıllarda boşanma konusunda tercih edilen teknik terimler “dağılmış aile”, “parçalanmış aile” gibi patolojik bir ima içermekteyken, 1990'lı yıllardan itibaren bu algının değiştiği görülmüş, boşanmanın ima edilen “patoloji”ler ile sonuçlanmadığı, hatta boşanmanın ilişkileri bitirmediği, sadece ilişkilerin formunu değiştirdiği anlaşılmaya başlanmıştır. Bu yıllarda boşanmayı deneyimleyen kişilerin homojen bir grup olarak ele alınmaması gerektiği, bireylerin çok farklı şekillerde boşanma sürecinden geçebilecekleri anlaşılmıştır (aktaran Korkut, 2012, s.102). İlgar (2011)'a göre boşanma karmaşık bir sosyal olgudur. Boşanmanın karmaşık bir hal alması bu sürecin çok farklı aşamalardan oluşmasından kaynaklanmaktadır (aktaran Köroğlu, 2013, s.54; İlgar, 2011, s.233). Bu aşamalar ile çiftler evli oluş halinden boşanmış oluşa doğru bir dizi geçişler gerçekleşmektedir. Geçişler bildik şeylerin sona erdiği ve bilinmezlerin başladığı dönüm noktalarıdır (aktaran Korkut, 2012, s.103; Carter & Mc Goldrick, 2000). Bilinmeyen, doğası gereği kaygı uyandırıcıdır. Bu nedenledir ki boşanma süreci stresli yaşam olaylarından önemli bir tanesidir. Boşanma sadece eşler arası hukuki bağın çözülmesinden ibaret olmayıp, farklı boyutlarda da gerçekleşmektedir. Bohannan (1970) boşanma sürecinde ardı ardına gerçekleşen altı aşama olduğunu ileri sürmektedir (aktaran Köroğlu, 2013, s.54-6; İlgar, 2011, s.233): İlk aşama “duygusal boşanma (emotional divorce)”dır. Bu aşamada kendilik, evlilikten geri çekilmektedir (aktaran Korkut, 2012, s.104). Eşler bu süreçte, evlilik sürecinde inşa ettikleri hem evliliklerine hem de partnerlerine yönelik hayallerini, beklentilerini, umutlarını, planlarını geri çekerler. Psikologlar kötüye giden bir evliliğin ilk göstergesinin duygusal boşanma olduğunu iddia etmektedirler. Eşler burada sosyal olarak beraber hareket etmeye devam edebilirler ama bu evrede çiftlerin birbirlerine olan güvenleri ve çekicilikleri yok olmaktadır. Bu süreçte çiftler geri çektikleri ama aslında “kaybettikleri” hayallerinin, umutlarının ve planlarının yasını başarıyla tutmaları gerekmektedir. Aksi halde bu kayıplar beraberinde öfke, incinme, suçlama, utanç gibi duyguları doğuracak ve bu duygularla başa çıkılması meselesini beraberinde getirecektir. İkinci aşama evlilik sürecinin kanun önünde de çözülmesi ve bunun ilan edilmesi olan “hukuki boşanma (legal divorce)”dır. Bu aşamada eşlerin birbirleriyle olan hukuki bağları çözülmektedir. Duygusal boşanma aşamasından taşınan duygulara göre bu aşama anlaşmalı ya da çekişmeli bir şekilde tamamlanmaktadır. Üçüncü aşama; hukuki ayrılık sonucunda eşlerin para, mal, mülklerin paylaşımını içeren “ekonomik boşanma (economic divorce)” aşamasıdır. Eşlerin evlilikleri sürecinde edindikleri ortak mülkiyet bu aşamada paylaşılır. Dördüncü aşama “ebeveyn boşanması (co-parental divorce)” çocuklarla ilgili düzenlemeleri, velayeti, tek ebeveynli bir yaşamı ve ziyaretleri içeren aşamadır. Birçok çiftin boşanma sonrasındaki süreçte yoğun çatışma yaşadığı sıklıkla karşımıza çıkmaktadır. Yıldırım (2004) ve Yavuzer (1992) çalışmalarında boşanma sonrası anne-babaların aralarındaki gerginlik, huzursuzluk, kızgınlık ve öfke ile başa çıkamayarak duygularını çocuklarına yansıtabildiklerine, boşandığı eşine karşı öfkesinden kurtulamayıp çocuklarını diğer eşine karşı kullanabildiklerini belirtmektedirler (“Boşanma sonrası”, 2018). Tüm bu süreçler yaşanırken ebeveynler çocuklarının yetiştirilmesi hususundaki görev ve sorumluluklarını ihmal edebilmekte, çocuğun sağlık, arkadaş, okul ve sosyal hayatındaki birçok gelişmeleri kaçırabilmektedir. Eş-ebeveynlik (co-parenting) boşanmadan sonraki süreçte ebeveynlerin çocukla ilgili konulardaki ilişkisini sürdürmeyi tanımlamaktadır. Eş- ebeveynlik ilişkisi çocukla ilgili ortak kararlar vermek, çocuğun eğitim ve sağlık durumundaki bilgileri paylaşmak, özel gün ve davetleri organize etmek, maddi kaynakları sağlamak gibi konuları kapsamakta olup bu ilişkinin sağlıklı şekilde yürütülmesi için ayrılan

eşlerin eski eş yerine ilişkilerini eş-ebeveyn olarak yeniden yapılandırması gerekmektedir (King ve Heard, 1999). Bu aşamada çocuğun ihtiyaçları göz önünde tutularak boşanma sonrası gereken düzenlemelerin yapılması önemlidir. Eş ebeveynlik özellikle Amerika’da çok daha yerleşmiş bir şekilde uygulanmaktadır. Ancak ülkemizde eş ebeveynlik sistemi henüz yerleşmemiştir. Beşinci aşama “sosyal boşanma (community divorce)” arkadaşların ve kişinin çevresinin değişmesini içeren ve boşanan her bireyin yaşadığı aşamadır. Bu evre evlilik sürecinde çiftlerin oluşturdukları arkadaş ortamını, boşanma sonrasında yeniden düzenleyip kurguladıkları bir evredir. Son ve en zor aşama ise “psikolojik boşanma (psychic divorce)” bireylerin kişisel özerklik kazanmalarını içeren aşamadır. Bu evrede birey eşin yokluğunu hisseder ve bu hal bireyin yeterlilik duygularını ve bağımsızlıklarını geliştirip kendini otonom hissetmelerine kadar sürer.

Sonuç ve Öneriler

Sağlıklı, huzurlu ve mutlu bir aile ortamı, hem eşler hem çocuklar hem de toplum bakımından büyük önem arz ederken; aile ortamında sağlıklı ve mutlu yaşama imkânının bulunmaması istisnai bir yol olan boşanmayı kaçınılmaz kılacaktır. Boşanma sadece gerçekleştiği aileyi ve onun üyelerini değil, doğurduğu sonuçlar ile tüm toplumu etkilemesi nedeniyle önemle üzerinde durulması gereken ve incelenmesi gereken konulardan bir tanesidir. Son iki-üç yüzyıldır devam eden Batılılaşma (modernite) ile yaşanan toplumsal ve bireysel değişimler sonucunda, çiftleri boşanmaya götüren yeni etkenlerin ortaya çıktığı görülmektedir. Kadının eğitim seviyesinin yükselmesi ve ekonomik bağımsızlığını kazanması, cinsiyet rollerinin değişmesi, şehirleşmenin yaygınlaşması ve rahat yaşama isteğinden kaynaklanan sebepler, sosyal paylaşım sitelerinin (instagram, facebook, twitter) çoğalması ve sanal bağımlılık gibi konular gençlerin dünya algısına etki ettiği gibi boşanmalar üzerinde de önemli etkileri olan konular arasında sayılabilmektedir. Günümüz Türkiye’sinde önemli sorun alanlarından biri haline gelen ve gelecekte de birincil sorun alanlarından birini oluşturacağı (Kahraman, 2016, s.iv) düşünülen boşanma olgusunda insanların kişilik gelişim aşamalarını psiko-sosyal açıdan anlamak, bu konuda evli olan bireylere bilgilendirme ve eğitim programlarının (evlilik okulları, evlilik öncesi çiftlerin zorunlu eğitim programlarına dâhil edilmeleri vb.) hazırlanması, boşanma kararı alan çiftlerin altı aşamalı boşanma sürecini başarılı bir şekilde atlatabilmeleri için destek çalışmalarının yapılması, özellikle Amerika’da oturmuş bir sistem olan boşanma sonrası eş ebeveynlik (co-parenting) uygulamalarının ülkemizde de bir an önce yerleştirilmesi oldukça önemlidir.

KAYNAKÇA

- Akıcı, H. (2012). *Türkiye’de boşanmanın dini ve psiko-sosyal sebepleri üzerine bir inceleme*. Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi:İstanbul.
- Amato, P. R. (2010). Research on divorce: continuing trends and new developments. *Journal of Marriage and Family*, 72 (3):650-666. Doi: <https://doi.org/10.1111/j.1741-3737.2010.00723.x>
- Amato, P. R. (2000). The consequences of divorce for adults and children. *Journal of Marriage and the Family*, 62:1269-1287. doi:10.1111/j.1741-3737.2000.01269.x
- Arıkan, Ç. (1996). *Halkın Boşanmaya İlişkin Tutumları Araştırması*. Ankara: T.C. Başbakanlık A.A.K.
- Aydın, O. (2012). Ebeveynleri boşanma sürecinde olan 9-12 yaş grubundaki çocukların boşanmaya uyum düzeylerinin incelenmesi. *Ankara Sağlık Bilimleri Dergisi*, 1 (1):35-51.

- Bohannan, P. (Ed.). (1970). *Divorce and After*. New York: Doubleday E. Company, Inc.
- Boşanma sonrası çocuk psikolojisi. (2018, 5 Ağustos). <https://www.cocukludunya.com/uzman-yazilari/bosanma-sonrasi-aile-iliskileri.html> adresinden erişildi.
- Cevizci, A. (2000). *Paradigma Felsefe Sözlüğü, "Dünyevileşme"*. İstanbul:Paradigma Yayınları.
- Duman, N. (2018). *Gelişim Psikolojisine Giriş [Yayınlanmamış ders notları]*. Bartın Üniversitesi: Bartın.
- Giddens, A. (2012). *Modernliğin Sonuçları*, (E, Kuşdil, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Hovardaoğlu, S. (1996). Sosyal mübadele: evlilikle ilgili değerlendirmelere etkisi. *Türk Psikoloji Dergisi*, 11 (36): 12-24.
- İdiz, Z. (2009). *Evlilik uyumu, evlilik yatırımı, aile içi şiddet ve intibar girişimi arasındaki bağlantıların sosyal psikolojik açıdan incelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi:Ankara.
- İlgar, Ş. (2011). Yavuzer, H. (Ed). *Evlilik birlikteliğinin bozulması –boşanma, evlilik okulu*. 7.Baskı. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Kahraman, S. (2016). *Boşanma sonrasında genç-ebeveyn ilişkilerinin sürdürülmesi ve öğrencinin akademik başarısına etkisi (Afyon ili örneği)*. Yüksek lisans tezi, Selçuk Üniversitesi:Konya.
- King, V. ve Heard, H. E. (1999). Nonresident father visitation, parental conflict, and mother's satisfaction: What's best for child well-being? *Journal of Marriage and the Family*, 61 (2):385–396.
- Korkut, Y. (2012). Bir geçiş krizi olarak boşanma. *Psikoloji Çalışmaları / Studies in Psychology*, 23 (2012): 99-112.
- Koroğlu, T. (2013). *Üniversite gençliğinin evlilik, aile ve boşanma konusundaki düşünce ve görüşleri üzerine sosyolojik bir araştırma: Karabük Üniversitesi örneği*. Yüksek Lisans Tezi, Karabük Üniversitesi:Karabük.
- Özkaya, C. (2016). *Türkiye'de aile (Ailenin Yapısal Özellikleri, İşlevleri ve Değişimi)*. İstanbul:Sekam Yayınları.
- Saygın, A. U. (2016). Anthony Giddens'in sosyolojisinde modernliğin boyutları. *Abant Kültürel Araştırmalar Dergisi (AKAR)*, 1 (2): 69-80.
- Sevim, Y., Güldeste, A. ve Öner, C. (2016). Boşanan erkeklerin sorunları üzerine sosyolojik bir araştırma (Elazığ ili örneği). *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi The Journal of International Social Sciences*, 26 (2):293-312.
- Tarhan, N. (2010). *Son sığınak aile*. 1. Baskı, İstanbul: Nesil Yayınları.
- Tarhan, N. (2012). *Evlilik psikolojisi öncesi ve sonrasında evlilik*. 12.Baskı, İstanbul: Timaş Yayınları.
- TÜİK Boşanma istatistikleri. (2018, 5 Ağustos). <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=111&locale=tr> adresinden erişildi.



INTERNATIONAL

JOURNAL of HUMAN STUDIES

ULUSLARARASI İNSAN ÇALIŞMALARI DERGİSİ

ISSN: 2636-8641

Cilt/VOLUME 1 Sayı/ISSUE 2 Yıl/YEAR: 2018 GÖNDERİM: 27-09-2018 – Kabul: 05-12-2018

**The Population, Settlement and
Functional Characteristics of Bartın
City**

**Bartın Şehrinde Nüfus,
Yerleşme ve Fonksiyonel
Özellikler***

**Sevil SARGIN¹
Murat DİNÇ²**

Abstract

Bartın city is located in Kure Mountains territory of Western Blacksea Region in the Blacksea Region. The city is positioned on 25 m. above the sea level and a various geomorphologic units of area. District units of the city are generally located on plateaus and hillsides among Orduyeri Tepesi, Kırtepe, Omer Tepesi, Aladag montains and on plains of near Bartın River. Bartın has been a province 27 years ago (in 1991). While city population was 8681 in 1927, it increased to 71485 in 2017. After becoming province center, Bartın had an enormous growth in population and finance over the time. The city has an expansion in south direction. The reason for that is smooth topographical conditions. The south of the city is less uneven and more convenient for urbanization. Another effective factor for that

Öz

Bartın şehri Karadeniz Bölgesinin Batı Karadeniz Bölümünün Küre Dağları Yöresi'nde yer almaktadır. Şehir farklı jeomorfolojik birimlerin bulunduğu bir alanda ve deniz seviyesinden 25 m yükseklikte kurulmuştur. Şehri oluşturan mahalleler, genel itibariyle Orduyeri Tepesi, Kırtepe, Ömer Tepesi, Aladağ Tepesi yamaçlarında, bu tepelerin arasındaki düzlük alanlarda ve Bartın Çayı kenarında konumlanmıştır. Bartın 27 yıl önce (1991 yılında) il olmuştur. Bartın şehrinde 1927'de 8681 kişi olan nüfus, 2017'de 71485 kişiye ulaşmıştır. Şehir il merkezi olduktan sonra nüfus ve ekonomik gelişimi hızlanmıştır. Şehrin mekânsal gelişimi daha çok güney yönündedir. Şehrin güney kesiminde yüzey şekillerinin sade olması ve eğim değerlerinin düşük olması, şehrin bu yönde gelişmesini

*Bartın Şehrinde Nüfus Yerleşme ve Fonksiyonel Özellikler" adlı çalışma Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsüne sunulmuş olan "Bartın Şehir Coğrafyası" konulu Yüksek Lisans Tezine dayanmaktadır.

¹Sevil Sargin, Prof. Dr., Marmara Üniversitesi, Fen - Edebiyat Fakültesi, Coğrafya Bölümü, sevil.sargin@marmara.edu.tr, Orcid: 0000-0003-3402-4660

²Murat Dinç, Doktora 2018-Devam Ediyor, Harran Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Beşeri ve İktisadi Coğrafya Anabilim Dalı, Orcid: 0000-0002-7134-5941

is Bartın University located in the same direction. The city has recently got a rising momentum in population, finance and social life. Notably basic reasons for this development are the becoming province center, a new city university and public investments in industry, tourism and service sectors. Another issues taking attraction in the city is becoming together of modern and traditional buildings. In addition to this case creating vital potential in urban and culture tourism, it also draws attraction in urban morphology.

Keywords: *Bartın, City, Population, Function, University*

etkileyen faktörler arasındadır. Ayrıca yeni kurulan Bartın Üniversitesi yerleşkesinin şehrin güneyinde yer alması, şehrin mekânsal gelişim yönünü etkileyen bir diğer faktördür. Şehir son yıllarda nüfus açısından, ekonomik ve sosyal açılardan geçmişe göre daha belirgin bir gelişme ivmesi kazanmıştır. Özellikle Bartın ilinin idari merkezi olması, Bartın Üniversitesi'nin kurulması, sanayi, turizm ve hizmet alanlarında yeni yatırımların yapılması bu gelişmeyi tetikleyen sebepler arasındadır. Şehirde dikkat çeken bir diğer husus geleneksel mimari özelliklere sahip konutların ve yeni yapılan konutların bir arada bulunmasıdır. Şehir turizmi ve kültür turizmi açısından önem taşıyan ve belirgin bir potansiyel oluşturan bu durum, şehrsel morfoloji açısından da dikkat çekmektedir.

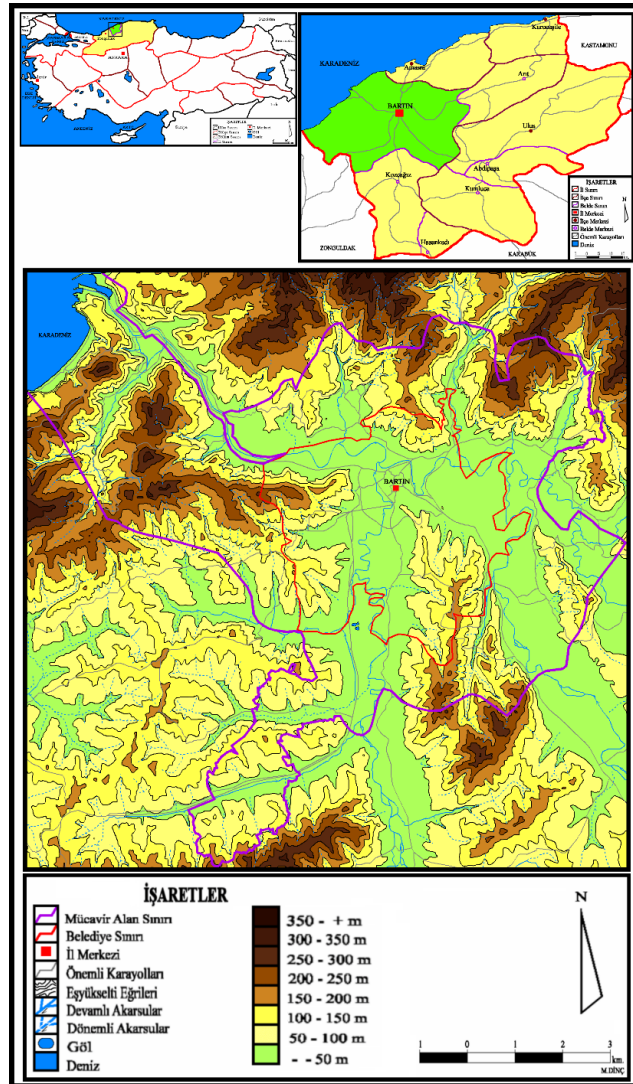
Anahtar Kelimeler: *Bartın, Şehir, Nüfus, Fonksiyon, Üniversite*

Giriş

Bartın şehrinin yeri ve sınırları değerlendirildiğinde birtakım özelliklerin göze çarptığını söylemek mümkündür. Yılmaz vd.'nin çalışmasında ifade edildiği üzere Bartın şehri, Karadeniz Bölgesi'nde, Batı Karadeniz Bölümü'nün Küre Dağları Yöresi'nde, 41° 40' kuzey enlemleri ile 32° 22' doğu boylamları arasında bulunmaktadır. Bartın ilinin idari merkezi olan Bartın şehrinin yüzölçümü 1151 km²'dir (Yılmaz, Kaya, Ateş ve Memlük, 2013, s. 3). Şehrin kuzeyinde Karadeniz ve Amasra ilçesi, güneyinde Kozcağz beldesi, batısında Karadeniz, doğusunda Ulus ilçesi, kuzeydoğusunda Arıt beldesi, güneydoğusunda Abdipaşa beldesi ve Kumluca beldesi bulunmaktadır (Şekil 1). Şehrin bulunduğu saha, Karadeniz'den 12 km içeridedir. İl alanının topoğrafik özelliklerine bakıldığında, orta kesimlerin düzlük, doğu, güney ve güneydoğu kesimlerinin ise engebeli bir yapıya sahip olduğu görülür. Araştırma alanı olan Bartın şehrinin konumlandığı alan ve yakın çevresi, ilde bulunan diğer ilçe ve belde yerleşmelerine kıyasla daha düz alanlardan oluşmaktadır. Şehirdeki ilk yerleşmeler yer yer Bartın Çayı etrafındaki düzlük alanlarda, yer yer bu düzlükleri çevreleyen yükseltilerin yamaçlarında kurulmuştur. Bu noktadan hareketle şehrin kuruluşunda fiziki koşulların etkili olduğu söylenebilir (Şekil 2).

Bartın şehrinin jeolojik yapısına bakıldığında birtakım özellikler dikkat çekmektedir. T.C. Bartın Valiliği İl Planlama ve Koordinasyon Müdürlüğü ve Haliloğlu'nun çalışmasında ifade edildiği üzere Bartın ili, Bartın şehri ve çevresinde Paleozoik, Mezozoik ve Senozoik döneme ait birimler

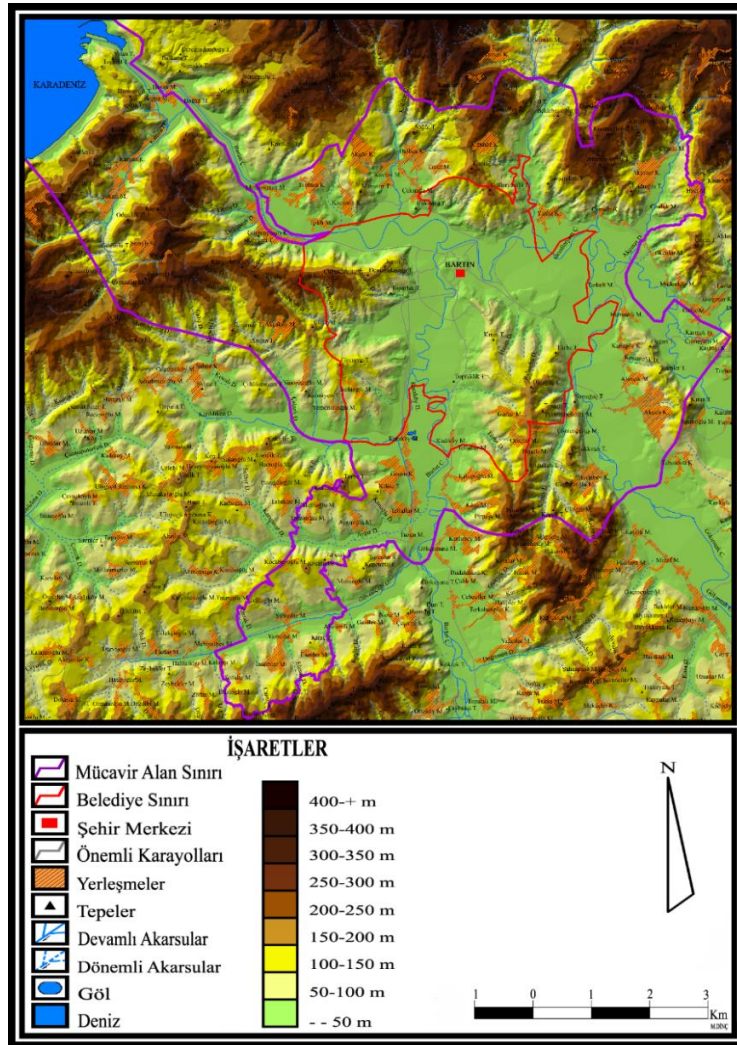
yayılış göstermektedir. Jeolojik süreçte Hersiniyen ve Alp Orojenezinin etkisinde kalmıştır. Bu hareketler kayalarda kıvrımlara ve kırılmalara yol açmıştır. Bartın Çayı'nın denize ulaştığı yer olan boğazın batısındaki İnkumu'nda kırmızı ve yeşil renkli, demirli ve killi şistlerin yer aldığı kıvrımlar görülmektedir. Karadeniz boyunca kıyıya paralel olarak uzanan kıyı kesiminde ise kırıklı yapıları görmek mümkündür. Bu yapılar aynı zamanda çalışma alanı için deprem riski oluşturmaktadır. Bartın ili Kuzey Anadolu Fayı'na 132 km uzaktır. Bartın'da kaydedilen en büyük deprem 3 Eylül 1968'de saat 10:20:36'da 6.6 büyüklüğündeki depremdir. Bu deprem Bartın ili genelinde hissedilmiş, can ve mal kaybına yol açmıştır (T.C. Bartın Valiliği İl Planlama ve Koordinasyon Müdürlüğü ve Haliloğlu, 2008, s. 7-12).



Şekil 1. Bartın Şehrinin Yeri ve Sınırları (Kaynak: İl Çevre ve Şehircilik Müdürlüğü'nden alınan 1/25.000 ölçekli paftalardan yararlanılarak çizilmiştir).

“İnsanın içinde yaşadığı fiziki çevreyi hava[,] su ve toprak oluşturmaktadır.” (Kara, 1988, s. 267). Bahsedilen üç kavram da hayatın devam etmesi için en temel unsurlardır. Bu unsurlardan biri olan su hayatın her alanında kullanılan (içme, sulama, temizleme) çok geniş bir kullanım alanına sahiptir. Bu kullanım hem yeraltı sularından, hem de yerüstü sularından temin edilebilmektedir. Yerüstü sularının bir kısmını akarsular oluşturmaktadır. Şehirlerde bulunan akarsuların şehre su temin edilmesi konusunda önemli avantaj sağlamaktadır. Bu bağlamda Bartın şehrinde bulunan

Bartın Çayı'nın şehre katkı sağladığını söylemek mümkündür. Bartın Çayı'nın dışında şehirde çok sayıda akarsu bulunsa da bu akarsulardan en önemlisi Bartın Çayı'dır. Çayın çevresi şehirde yerleşmelerin ilk kurulduğu alanlardır. Çünkü bu alanlar suyun kolayca temin edilebildiği alanlardır. Ayrıca çayın üzerinde ulaşım yapılabilmesi ürünlerin şehirden limana taşınmasını sağlayarak ticari faaliyetlere imkân tanımıştır. Buna bağlı olarak Bartın Çayı'nın şehrin yerleşme çekirdeği üzerinde etkili olduğunu söylemek mümkündür (Şekil 2). Bu bağlamda çay hakkında bilgi vermek önem taşır. "107 km uzunluğunda olan Bartın [Çayı], bazı kaynaklarda Kocarımak olarak da geçer. İsfendiyar (Küre) [Dağları'nın] batı kesiminden inen kaynak kolların birleşmesiyle ortaya çıkan Bartın [Çayı] batıya yönelir. [Şehri] geçtikten sonra, [vadinin] genişlediği yerde Batı Karadeniz [Bölümü'nün] sayılı düzlüklerinden Bartın [Ovası'nı] oluşturmuştur. Bartın Çayı ile İnkumu arasında 14 km kadar, küçük deniz taşıtlarının, motorların, takaların, mavnaların, kayıkların sokulmasına uygundur (Haliçli Kıyı). Ülkemizde ulaşım elverişli hemen hemen tek ırmak özelliği gösterir. Fakat bu durum Bartın [Çayı'nın] yalnız aşağı çığırına özgüdür. Bartın [Çayı] yağmur ve kar sularıyla beslendiği için plüvö-nival beslenme rejimine sahip akarsular grubuna girer." (Güney, 2004, s. 60).



Şekil 2. Bartın Şehri ve Yakın Çevresinin Fiziki Haritası (Kaynak: İl Çevre ve Şehircilik Müdürlüğü'nden alınan 1/25.000 ölçekli paftalardan yararlanılarak çizilmiştir).

1. Bartın Şehrinin Yerleşme Özellikleri

Bartın ve çevresinin yerleşme tarihi oldukça eskiye dayanmaktadır. Bartın ve yöresine ilk yerleşenler Gaska kavmidir. Sonrasında Hititlerin hâkimiyeti görülmüştür. Hititlerden sonra ise Paflagonlar, Fenikeliler, Karyalılar, Megaralılar, Kimmerler, Lidyalılar ve Persler hüküm sürmüştür. Ardından bölgeyi Pontuslular, Romalılar ve Bizanslılar ele geçirmiştir. Anadolu'da Selçukluların büyümesi ve yayılması üzerine bölgedeki hâkimiyet 11. Yy. sonlarında Selçukluların eline geçmiştir. Bu dönemden sonra Bartın ve çevresinde kesintisiz Türk egemenliği başlamış ve yöre Selçukluların ardından çok uzun bir süre Osmanlıların hâkimiyeti altında kalmıştır. Osmanlı idaresindeyken Anadolu Beylerbeyliğine bağlı olarak Bolu Sancağında yer almıştır. Bolu Sancağı kaldırıldıktan sonra 1692-1811 arasında Voyvodalıkla yönetilmiştir. 1811'de Kastamonu Vilayetine tabi olarak yeniden kurulan Bolu Sancağına bağlanmıştır. Bartın bu süre içinde ticari potansiyeli sayesinde bölgenin Pazar yeri haline gelmiştir. Sonraki süreçte Oniki Divan adı verilen Bartın, 1867'de ilçe haline gelmiş, 1876'da da Bartın'da Belediye Teşkilatı kurulmuştur. Bartın 1920'de Zonguldak Mutasarrıflığına bağlanmıştır. 1924 yılında Zonguldak'ın il olmasıyla beraber Zonguldak ilinin bir ilçesi olmuştur. Daha sonra 07 Eylül 1991 tarihinde 28.08.1991 tarih ve 3760 sayılı yasayla il statüsü almıştır (T.C. Bartın Valiliği İl Planlama ve Koordinasyon Müdürlüğü, 2018, ss. 3-4). Şehrin idari yapılanması bu seyir içerisinde günümüze gelirken, şehrin beşeri ve ekonomik gelişiminde içinde bulunduğu coğrafi potansiyel etkili olmuştur.

Bartın şehrinin mekânsal gelişiminde ve günümüzdeki şeklini almasında üzerinde konumlandığı arazi şartlarının etkisi olmuştur. Tepeler ve arada kalan düzlükler şehrsel görünüm üzerinde etkilidir. Şehrin bazı mahalleleri yüksekte, az eğimli tepelerin üzerinde, bazı mahalleleri ise daha düz alanlarda kurulmuştur. Orduyeri, Kırtepe, Tuna ve Aladağ mahalleleri nispeten yüksek alanlarda yer almaktadır. Orta mahalle, Kemerköprü, Köyortası, Okulak mahalleleri düzlük alanlarda bulunmaktadır. Şehrin görünümünde etkili olan bir başka etken Bartın Çayı'dır. Şehrin ilk kuruluş yeri Kocanaz Çayı ve Kocaçay'ın birleştiği ve Bartın Çayı'nı oluşturduğu noktanın güneyinde, adeta bir yarımada görünümünde olan arazi üzerindedir. Şehri oluşturan ilk mahalleler Bartın Çayı kıyısında kurulmuş ve gelişim göstermiştir. Bu durumun oluşmasında geçmişte Bartın Çayı üzerinde sürdürülen ulaşım faaliyetlerinin ve Bartın limanına yapılan ticari ürün nakliyatının önemli etkiye sahip olduğu söylenebilir. Geçmişten günümüze Bartın Çayı kıyısından yüklenen ürünler Bartın limanına ulaştırılmakta, aynı şekilde limandan alınan mallarda nehir yoluyla Bartın şehrine getirilir ve buradan dağıtımı yapılır. Nitekim bu ticari aktivite Bartın şehrinin bu mevkide kurulup gelişmesini destekleyen en önemli unsur olarak dikkat çekmektedir. Bunun yanında Bartın Çayı kıyısında kurulmuş olan bu mahallelerin aşırı yağışların görüldüğü dönemlerde su baskınlarına maruz kalması şehrin günümüzde dahi çözülemeyen afet problemidir. En son 13 Ağustos 2016 tarihinde meydana gelen sel baskını bunlardan birisidir.

Bartın şehri morfolojik gelişimi açısından değerlendirildiğinde, şehirde görülen dönüşümü ortaya koymak gerekmektedir. Bu bağlamda şehirde en dikkat çeken gelişim konutların kat yüksekliklerinde olmuştur. Bartın şehrinde yakın yıllara kadar belirgin bir nüfus baskısının olmaması yanında arazi rayiç bedellerinin de düşük olması sebebiyle uzun yıllar kat yükseklikleri 1-2 katı geçmemiştir. Hatta müstakil bahçe içinde ev tercihi genel eğilimi oluşturmuştur. Ancak benzeri diğer birçok şehrimizde olduğu gibi Bartın şehrinde de merkezi iş alanını oluşturan çarşı ve yakın çevresinde arazi değerinin artışına paralel olarak bina yoğunluğu artmış, sık dokulu yapı oluşmuştur. Bununla birlikte yukarıda da değinildiği gibi Bartın il olduktan sonra ekonomik ve sosyal hareketliliği artmış, şehir göç almış ve yeni konut alanlarına duyulan ihtiyaç sonucu, şehirde çok

katlı yeni konut alanları oluşmaya başlamıştır. Modern şehirlerde görüldüğü üzere Bartın şehrinde de bu yeni alanlarda cadde ve sokaklar daha geniş, araç park yerleri, çocuk parkları gibi donanımları daha organize edilmiştir. Bu anlamda şehrin yatay ve dikey yöndeki gelişiminin tespit edilmesi önemlidir. Bilindiği gibi şehrin dikey yöndeki gelişimi konutların kat sayılarını içermektedir. Yatay yöndeki gelişimde ise konutların arazi üzerindeki yayılış doğrultuları ele alınmaktadır.

Şehirdeki yapıların çok katlı olma eğilimine Bartın'ın il olmasının yanı sıra 2008 yılında Bartın Üniversitesi'nin kurulmasının da etkisi olmuştur. Üniversitenin kurulmasıyla birlikte şehre yerleşen öğrenciler, akademik ve idari personel nüfus artışını etkilemiştir. Artan kent nüfusunun barınma ihtiyacı inşa edilen konutların kat sayılarının artırılmasını zorunlu kılmıştır. Bu bağlamda Bartın şehrinde inşa edilen yeni konutların genellikle 4-5 katlı olduğu görülmektedir. Nitekim artan şehir nüfusunun bina kat sayısının belirlenmesinde etkili olduğu, şehrin dikey yöndeki gelişiminin de buna paralel olarak gerçekleştiği ifade edilebilir.

“Bartın'ın hemen her mahallesinde yeni tip binalara rastlanmak ise de özellikle Kemerköprü, Aladağ, Orduyeri ve Tuna mahallelerinde çok katlı modern binaların sayısı daha fazladır” (Şahin, 1998, s. 138) (Fotoğraf 1). Bunun yanında Gölbucağı mahallesi de yeni yapılan konutların yoğun olduğu mahallelerden biridir. Ayrıca şehrin sınırlarına sonradan dâhil edilen mahallelerden olan Cumhuriyet, Esentepe, Karaköy ve Hürriyet mahallerinde de apartman tarzı yeni yapılarla rastlanmaktadır.

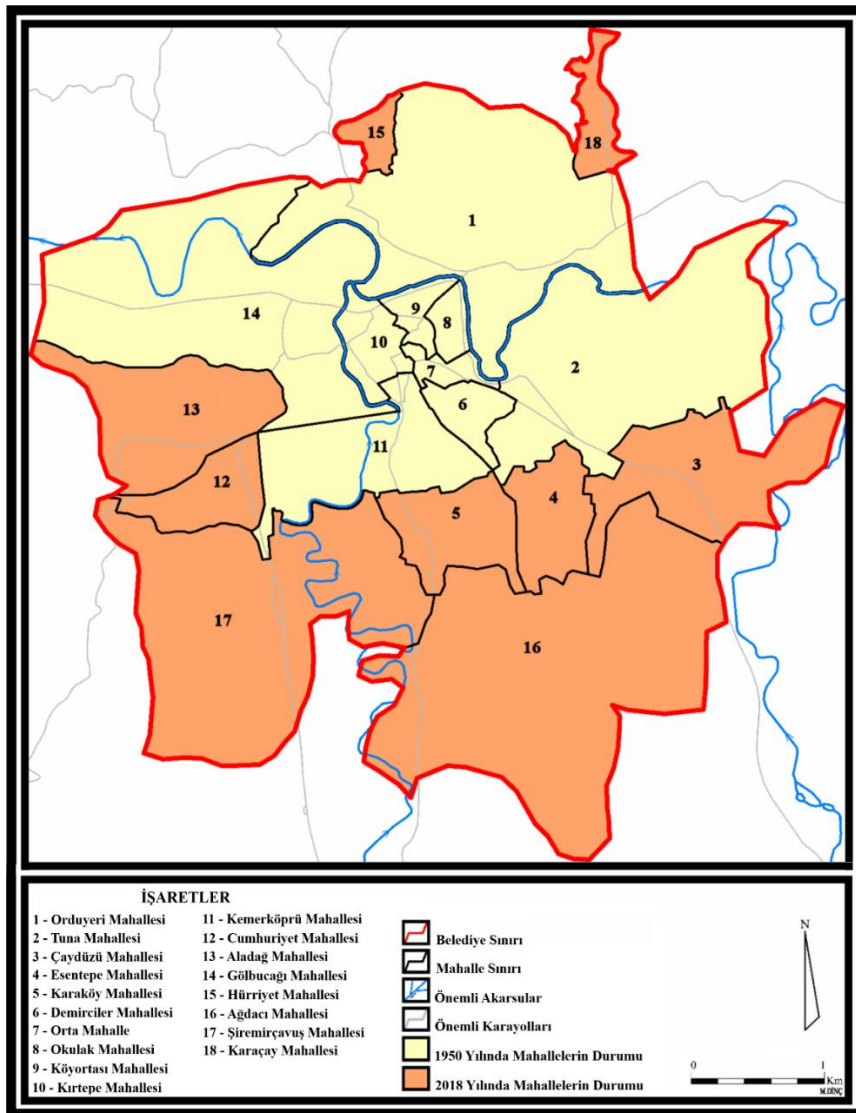


Fotoğraf 1. Bartın Şehrinde Bulunan Çok Katlı Modern Konutlardan Bir Görünüm (Fatih Sultan Mehmet Caddesi, Orduyeri Mahallesi)

Çalışma sahasında konutların mahallelere dağılımı bir takım özellikler göstermektedir (Tablo 1). Şehirde toplam 34591 konut bulunmaktadır. Konut sayısının en fazla olduğu mahalleler 5820 konutun bulunduğu Kemerköprü, 3800 konutun bulunduğu Orduyeri, 3736 konutun bulunduğu Gölbucağı mahalleleridir. Aynı zamanda şehirdeki toplam konutların %38,6'sının bu üç mahallede yer aldığı ifade edilebilir. Bu mahalleler konut yapımına uygun geniş alanlar içermektedir. Şehirde konut oranının en az olduğu mahalleler 150 konutun olduğu Karaçay, 487 konutun olduğu Şiremirçavuş, 508 konutun olduğu Ağdacı mahalleleridir. Aynı zamanda şehirdeki toplam konutların sadece %3,3'ünün bu mahallelerde bulunduğu görülmektedir. Bu mahalleler şehir sınırına yakın merkeze bağlı köy konumundayken, şehrin gelişimine bağlı olarak şehir sınırları içine alınmış ve şehrin mahallesi haline getirilmiştir. Bu sebeple henüz şehrsel görünüme ulaşmamış ve

yapılaşma sınırlı kalmıştır. Mevcut mahallelerin gelişimi yanında yeni mahallelerin oluşturulması şehrin yatay yönde büyümesini sağlamıştır (Şekil 3).

Bartın şehrini oluşturan mahallelerden Köyortası, Okulak ve Kırtepe gibi tarihi mahalleler Kocanaz çayı ile Kocaçay'ın birleştiği mevkiinin güneyinde konumlanmışlardır. Bu mahallelerin üzerinde kurulduğu alan küçük bir yarımada şeklindedir. Nitekim bu mahallelerle birlikte Orduyeri, Orta, Kemerköprü, Demirciler, Tuna, Gölbucağı mahalleleri geçmişten günümüze şehrin yerleşme alanları ve en eski mahalleleridir. Ancak yukarıda da belirtildiği üzere şehir nüfusunun artması konut ihtiyacını arttırmış, yeni konut alanları için daha önce tarım yapılan yeni araziler imara açılmıştır. Şehrin güneybatısında yer alan Cumhuriyet mahallesi, güneyinde yer alan Esentepe ve Karaköy mahalleleri, güneydoğusunda yer alan Çaydüzü mahallesi, kuzeyinde yer alan Hürriyet mahallesi ve batısında yer alan Aladağ mahallesi şehre yeni katılmış olan mahallelerdir. Ayrıca merkeze bağlı bir köy durumundayken şehrin sınırları içine alınan yeni mahalleler bulunmaktadır. Bu mahalleler şehrin güneyinde yer alan Ağdacı ve Şiremirçavuş mahalleleri ve kuzeybatısında yer alan Karaçay mahallesidir.



Şekil 3. Bartın Şehrinin Gelişim Aşamaları, 1950-2017. (Kaynak: Bartın Belediyesi İmar ve Şehircilik Müdürlüğü'nden alınan şehir planından yararlanılarak çizilmiştir. TÜİK verilerinden ve Samancıoğlu, 1999, s. 162'den alınan verilerden yararlanılmıştır)

Tablo 1. Bartın Şehrinde Konutların Mahallelere Dağılımı (2017)

Mahalle Adı	Konut Sayısı	%
Ağdacı	508	1,4
Aladağ	2534	7,4
Cumhuriyet	1739	5,1
Çaydüzü	1983	5,7
Demirciler	1820	5,2
Esenstepe	1459	4,2
Gölbucağı	3736	10,8
Hürriyet	915	2,6
Karaçay	150	0,7
Karaköy	1856	5,3
Kemerköprü	5820	16,8
Kırtepe	2005	5,7
Köyortası	986	2,8
Okulak	944	2,7
Orduyeri	3800	10,9
Orta	1135	3,4
Şiremirçavuş	487	1,4
Tuna	2714	7,9
Toplam	34591	100

Kaynak: TÜİK, 2018. (31 Aralık 2017 Tarihli ADNKS Sonuçları)

2. Bartın Şehrinin Nüfus Özellikleri

A. Nüfus Gelişimi (Cumhuriyet Sonrası)

Nüfusta meydana gelen gelişimler, değişimler ve hareketler “Sınırları belirli olan bir sahanın geçmişten günümüze cinsiyete göre ve toplam nüfusunda meydana gelen artış ve azalışlar nüfus miktarındaki gelişim/değişim olarak tanımlanmaktadır.” (Gümüşçü ve Balcıoğulları, 2005, s. 139). Bu bağlamda Bartın şehrinin nüfus gelişimi incelendiğinde dikkat çekici özellikler görülür. Türkiye’de ilk genel nüfus sayımının yapıldığı 1927 yılındaki sayım sonuçlarına göre 8681 kişi olan Bartın şehir nüfusu 2017 yılı itibarıyla 71485 kişiye ulaşmıştır. Bartın şehrinde 1927-2017 arasında şehir nüfusu 8,2 kat artış göstermiştir (Tablo 2).

Tablo 2. Bartın Şehrinde Nüfusun Gelişimi (1927-2017)

Sayım Yılları	Nüfus		
	Erkek	Kadın	Toplam
1927	-	-	8681
1935	4147	4678	8825
1940	4499	3727	8226
1945	4156	4584	8740
1950	-	-	8785
1955	5124	4798	9922
1960	5975	5531	11506
1965	7651	6628	14259
1970	8470	7456	15926
1975	9939	8470	18409
1980	10949	9837	20786
1985	14056	11061	25117
1990	16474	13668	30142
2000	17341	18651	35992
2010	25657	26813	52470
2017	34410	37075	71485

Kaynak: TÜİK³, 2018. (31 Aralık 2017 Tarihli ADNKS⁴ Sonuçları, DİE⁵ Genel Nüfus Sayım Sonuçları)

³TÜİK: Türkiye İstatistik Kurumu

⁴ADNKS: Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi

⁵DİE: Devlet İstatistik Enstitüsü

Bartın şehrinin nüfusu ilk sayımdan bugüne kadar 1940, 1945 yılları hariç genel olarak artış eğiliminde olmuştur. 1927-1950 arasında nüfus küçük çaplı dalgalanma göstermiştir. Bu dalgalanma yakın çevrede meydana gelen birtakım gelişmelerin etkisiyle gerçekleşmiştir. “Çevrede yeni endüstri şehirlerinin kuruluşu, ulaşım sisteminde meydana gelen değişiklikler, devamlı olarak, Bartın’ın hinterlandından bazı kısımların kopmasına sebep olmuştur[.] İşçi ve esnafın yeni merkezlerdeki çalışma imkânlarını tercih etmeleri, Bartın’ın başta şehir olmak üzere nüfus kaybetmesine sebep olmuştur. Ekonomik faaliyette meydana gelen duraklama nüfusu etkilemiş ilçede erkek nüfusun azalması, çalışma çağına gelen nüfusun dış imkânlarla orantılı olarak Bartın’ı terk ettiğini göstermiştir. Buna paralel olarak çevredeki endüstri şehirlerinde de erkek nüfus 3/4 oranına yükselmiştir.” (Emiroğlu, 1965, ss. 151-152). Bu yıllar dışında Bartın nüfusunda 1950-2017 arası sürekli bir artış yaşanmıştır. Bu durumun oluşmasında 1950 sonrasında ülke ekonomisinde ve ulaşım alanında görülen olumlu gelişmeler, kalkınma faaliyetleri ve tarımda makineleşmeye bağlı olarak meydana gelen kırdan kente göç hareketleri etkili olmuştur. Özellikle 2000-2017 yılları arasında nüfus artışı en yüksek seviyeye ulaşmıştır. Bartın’ın il olmasıyla sanayi alanında yatırımların artması, üniversitenin kurulmasıyla ülkenin değişik yerlerinden şehre gelen öğrenci ve akademik personel, şehirde yeni kurulan kamu kurum ve kuruluşlarının yani hizmet sektörünün gelişmesi ve tüm bunlara bağlı olarak kırdan şehre yönelen göç bu artışın temel sebepleridir (Tablo 2). Aynı zamanda bu durum Işık’ın çalışmasında ifade ettiği üniversitelerin şehrin nüfus miktarını, nüfus yapısını vb. etkilediği ve değiştirdiği görüşünü desteklemektedir (Işık, 2008, s. 168).

B. Nüfusun Yaş ve Cinsiyet Yapısı

“Belirli bir mekândaki nüfusun miktarı yanında, onun çeşitli yaş gruplarına göre durumu ve özellikle çalışabilir ya da [faal nüfus] olarak adlandırılan 15-65 yaş arasındaki nüfus miktarları iş gücü kapasitesi, gıda ve çeşitli hizmetlere olan ihtiyaç, aile tipleri, ölüm ve doğum oranları ve nihayet göçler bakımından önem taşımaktadır.” (Tümertekin ve Özgüç, 2002, s. 285). Yerleşme birimlerindeki nüfusun miktarı, yaş gruplarının özellikleri, bağımlı ve faal nüfusun belirlenmesi, ilerleyen yıllarda hangi hizmetlerin verilmesi gerekeceği gibi durumların tespiti açısından önem taşımaktadır. Bu bilgilere bağlı olarak Bartın şehrinde nüfusun yaş ve cinsiyet yapısı değerlendirilmiştir (Tablo 3). Aynı zamanda konuyla ilgili hem oransal değerler hem de rakamsal değerler ortaya konmuştur. Böylece şehrin faal nüfus oranı ve bağımlı nüfus oranı belirlenmiştir. Konuyla ilişkili olarak şehrin nüfus piramidi oluşturulmuş ve ifade edilenler desteklenmiştir.

Bartın şehrinde toplam nüfusun yaş yapısına bakıldığında 20-24 arası yaş grubu en yüksek orana sahiptir. Bu yaş aralığı toplam nüfusun % 9,4’ünü oluşturmaktadır. Toplam nüfusun en düşük olduğu yaş grubu ise 90+yaş grubudur. Bu yaş dilimi toplam nüfusun %0,1’ini oluşturmaktadır. Bilindiği gibi ortalama ömürde kadınlar erkeklerden daha uzun yaşamaktadır. Bartın’da da 90 yaş üzerinde kadın nüfusu erkek nüfusundan fazladır (Tablo 3).

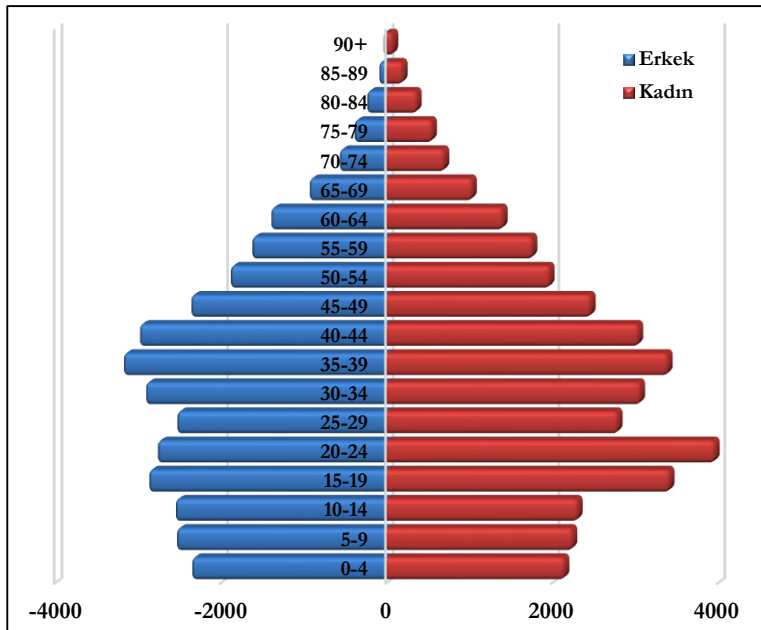
Bartın şehir nüfusunun cinsiyet yapısına bakıldığında genel itibarıyla kadın nüfusunun erkek nüfusundan fazla olduğu görülmektedir. Şöyle ki şehrin 2017 yılı itibarıyla toplam nüfusu 71485’tir. Bu nüfusun 34187’si kadın, 31904’ü erkek nüfusundan oluşmaktadır. Kadın nüfus içinde en kalabalık grubu 20-24 yaş aralığı oluşturmaktadır. Bu yaş aralığında kadın sayısı 3970, erkek sayısı 2778’dir. Ayrıca faal nüfus dikkate alındığında kadın nüfusunun erkek nüfusundan fazla olduğu görülmektedir. Bunda faal nüfustaki erkeklerin çalışmak için başka şehirlere gitmesi etkili olmuştur (Tablo 3).

Tablo 3. Bartın Şehrinde Nüfusun Yaş ve Cinsiyete Göre Dağılımı (2017)

Yaş Grubu	Erkek	Kadın	Toplam
0-4	2363	2159	4522
5-9	2547	2254	4801
10-14	2561	2319	4880
15-19	2881	3426	6307
20-24	2778	3970	6748
25-29	2543	2800	5343
30-34	2920	3072	5992
35-39	3188	3404	6592
40-44	2994	3049	6043
45-49	2373	2476	4849
50-54	1898	1980	3878
55-59	1638	1772	3410
60-64	1408	1414	2822
65-69	945	1042	1987
70-74	581	709	1290
75-79	403	560	963
80-84	250	376	626
85-89	101	205	306
90+	38	88	126
Toplam	34410	37075	71485

Kaynak: TÜİK, 2018. (31 Aralık 2017 Tarihli ADNKS Sonuçları)

Şehrin nüfus piramidine göre birtakım özellikler dikkat çekmektedir. Bartın şehri 2017 yılı nüfus piramidine göre faal nüfus 51984'tür. Şehir nüfusu içinde faal nüfus oranı %72,7'dir. Faal nüfus grupları içinde 6748 kişinin yer aldığı 20-24 yaş grubu en fazla, 2822 kişinin yer aldığı 60-64 yaş grubu en az nüfusun olduğu grubu meydana getirmektedir. 20-24 yaş grubunu sırasıyla 6592 kişinin yer aldığı 35-39 yaş grubu ve 6307 kişinin yer aldığı 15-19 yaş grubu takip etmektedir. Bu bağlamda bahsedilen üç yaş grubunda yer alanlar faal nüfusun %37,7'sini meydana getirmektedir (Şekil 4).



Şekil 4. Bartın Şehri 2017 Yılı Nüfus Piramidi (**Kaynak:** TÜİK, 2018. 31 Aralık 2017 Tarihli ADNKS Sonuçları)

C. Nüfusun İktisadi Faaliyet Kollarına Dağılımı

“Şehirler farklı iş alanlarının, dolayısıyla farklı ekonomik sektörlerin ortaya çıktığı yerleşmelerdir. Çalışan nüfusun farklı iş kollarında, zamana bağlı olarak değişimi, şehrin ekonomik yapısı ve şehirleşme sürecindeki konumu hakkında bilgi vermektedir.” (Aliağaoğlu, 2004, s. 79). Bartın şehri nüfusunun ekonomik faaliyetlerinde de bu durumun görüldüğü söylenebilir. Nüfusun iktisadi faaliyetlere dağılımı yerleşme alanlarındaki sosyal ve iktisadi yapının tespit edilmesi açısından önemlidir. Araştırma alanındaki duruma bakıldığında Bartın nüfusunun %32,3’ünün toptan ve perakende ticarete faaliyet gösterdiği görülmektedir. Bu ticarethaneler; malları doğrudan doğruya ve küçük parçalar halinde tüketiciye aktaran marketlerle tekstil ve giyim alanında faaliyet gösteren işletmelerdir. Bunun dışında nüfusun %18,8’inin ulaştırma ve depolamada, %15,9’unun konaklama ve yiyecek hizmeti faaliyetlerinde, %10,5’inin imalatta faaliyet gösterdiği görülmektedir. Bu bağlamda şehir nüfusunun önemli bir bölümünün hizmetler sektöründe istihdam ettiği söylenebilir. Bu sektördeki işgücü kapasitesi toplumun ihtiyaçları kapsamında şekillenmiştir. Üniversite gibi toplumsal hizmetlerin kurulması şehirdeki işgücü kapasitesini arttırmakta ve yeni iş alanlarının oluşmasına kaynak teşkil etmektedir (Tablo 4).

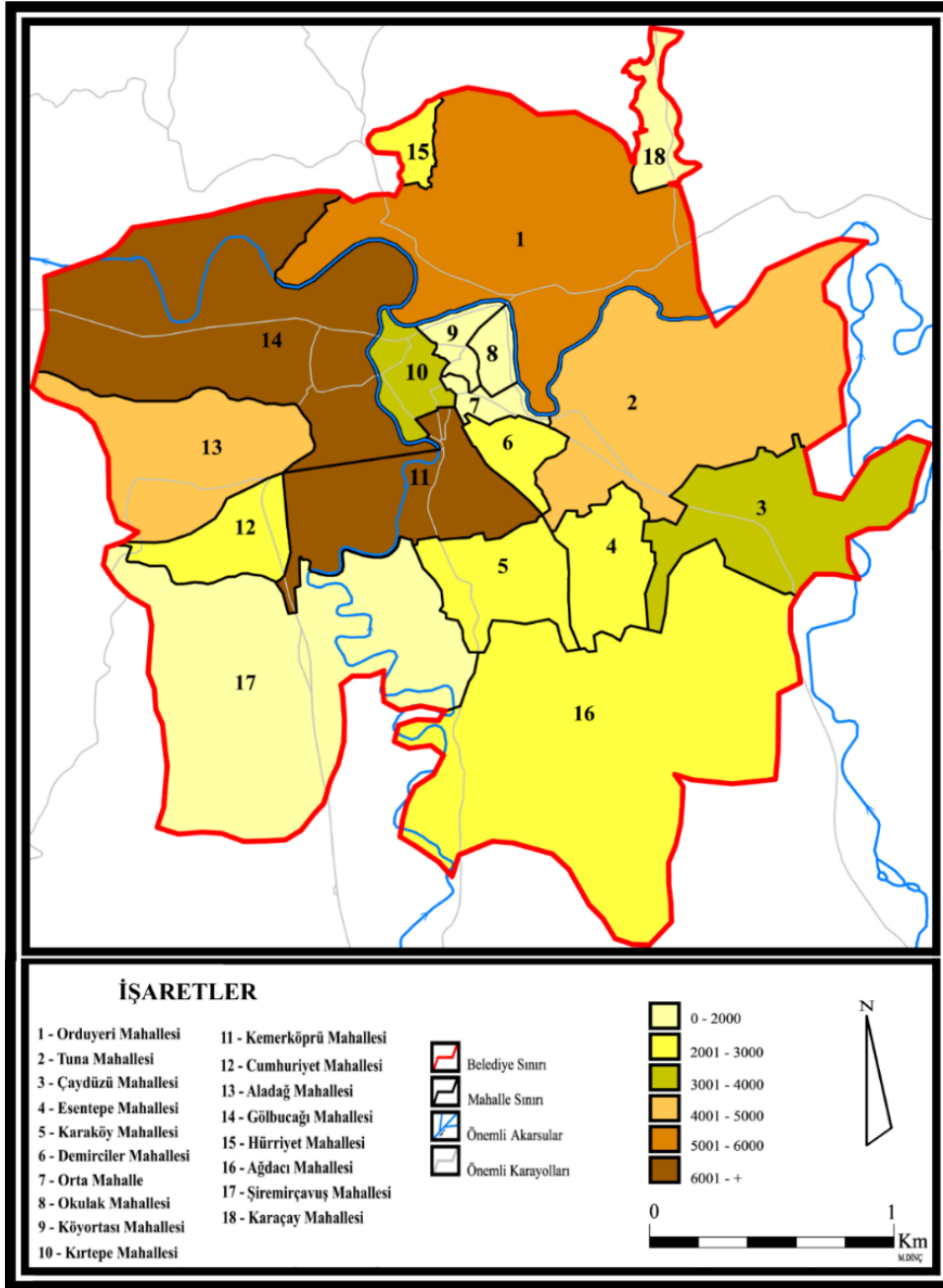
Tablo 4. Bartın Şhrinde Nüfusun İktisadi Faaliyet Kollarına Dağılımı (2015)

Çalışma Alanı	Çalışan Sayısı	
	Adet	%
Tarım, Ormancılık ve Balıkçılık	35	0,4
Madencilik ve Taş Ocakçılığı	7	0,09
İmalat	800	10,5
Su Temini; Kanalizasyon, Atık Yönetimi ve İyileştirme Faaliyetleri	1	0,01
İnşaat	445	5,9
Toptan ve Perakende Ticaret	2458	32,3
Ulaştırma ve Depolama	1435	18,8
Konaklama ve Yiyecek Hizmeti Faaliyetleri	1210	15,9
Bilgi ve İletişim	51	0,7
Finans ve Sigorta Faaliyetleri	32	0,4
Gayrimenkul Faaliyetleri	46	0,7
Mesleki, Bilimsel ve Teknik Faaliyetler	278	3,7
İdari ve Destek Hizmet Faaliyetleri	63	0,9
Eğitim	68	0,9
İnsan Sağlığı ve Sosyal Hizmet Faaliyetleri	84	1,1
Kültür, Sanat, Eğlence, Dinlenme ve Spor	66	0,9
Diğer Hizmet Faaliyetleri	518	6,8
Toplam	7597	100

Kaynak: TÜİK, 2016.

D. Nüfusun Mahallelere Dağılımı

Bartın şhrinde 18 mahalle bulunmaktadır. Şhrde 2017 yılı nüfus verilerine göre nüfusun mahallelere dağılımı incelendiğinde Kemerköprü mahallesinde 11663 kişi, Orduyeri mahallesinde 7735 kişi, Gölbucağı mahallesinde 7661 kişi olduğu görülmektedir. Bir başka ifadeyle şehir nüfusunun %38,8’i bu üç mahallede yaşamaktadır (Şekil 5). Bu mahalleler şehir nüfusunun en fazla olduğu mahallelerdir. Aynı zamanda hem eski yerleşmelerdir hem de yerleşmelerin gelişmesine elverişli arazilere sahiptir. Bu durum söz konusu mahallelerin şehrin en fazla nüfuslu mahalleleri olmasını açıklayıcı niteliktedir. Nüfusun en az olduğu mahalle 333 kişinin yaşadığı Karaçay mahallesidir. Bu mahalle şehre yeni dâhil edilmiştir. Yapılaşma sınırlıdır. Mevcut konutlar çok fazla nüfusu taşıyabilecek kapasitede değildir. Buna bağlı olarak pek tercih edilmemiştir (Tablo 5).



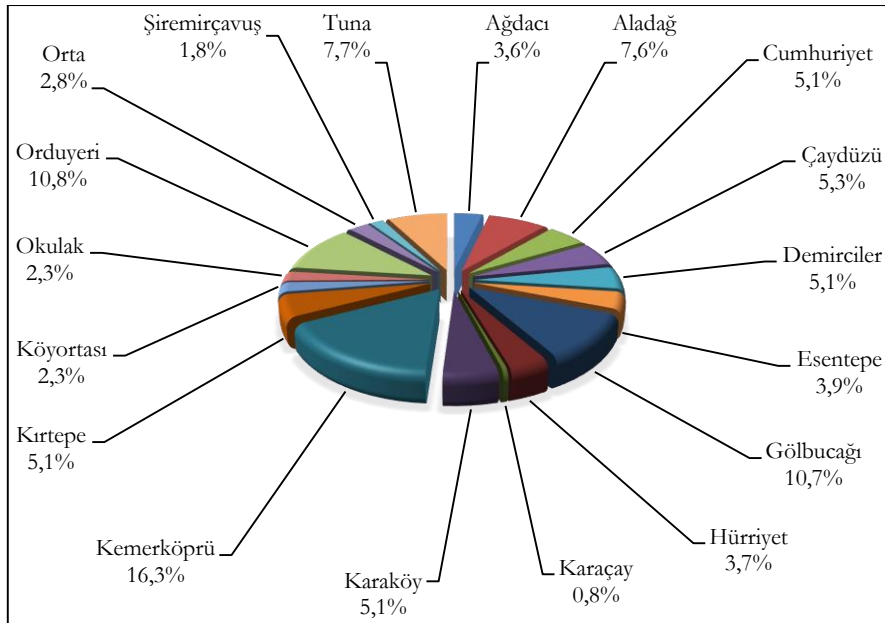
Şekil 5. Bartın Şehrinde Nüfusun Mahallelere Dağılımı, 2017 (**Kaynak:** Bartın Belediyesi İmar ve Şehircilik Müdürlüğü'nden alınan şehir planından yararlanılarak çizilmiştir. TÜİK verilerinden ve Samancıoğlu, 1999, s. 162'den alınan verilerden yararlanılmıştır).

Şehir nüfusunun mahallerle dağılımını gösteren Tablo 5'te görüldüğü gibi mahalle nüfuslarının büyük çoğunluğu 1000 kişi - 4000 kişi arasındadır. Nitekim bu dilimde 12 mahalle bulunmaktadır. Nüfusu 1000'in altında 1 mahalle, nüfusu 4000 üzerinde 5 mahalle yer almaktadır. Diğer bir ifadeyle Bartın şehrinin nüfusunun %16,3'ünün Kemerköprü, %10,8'inin Orduyeri, %10,7'sinin Gölbucağı, %7,7'sinin Tuna %7,6'sının de Aladağ mahallelerinde yaşadığı görülmektedir. Aynı zamanda bu mahalleler konut alanlarının yoğunlaştığı geniş alanlara sahip olan mahallelerdir (Şekil 6).

Tablo 5. Bartın Şhrinde Nüfusun Mahallelere Dağılımı (2017)

Mahalle Adı	Mahalle Nüfusu	%
Ağdacı	2622	3,6
Aladağ	5504	7,6
Cumhuriyet	3691	5,1
Çaydüzü	3832	5,3
Demirciler	3671	5,1
Esentepe	2800	3,9
Gölbucağı	7661	10,7
Hürriyet	2689	3,7
Karaçay	333	0,8
Karaköy	3711	5,1
Kemerköprü	11663	16,3
Kırtepe	3685	5,1
Köyortası	1584	2,3
Okulak	1575	2,3
Orduyeri	7735	10,8
Orta	1883	2,8
Şiremirçavuş	1307	1,8
Tuna	5539	7,7
Toplam	71485	100

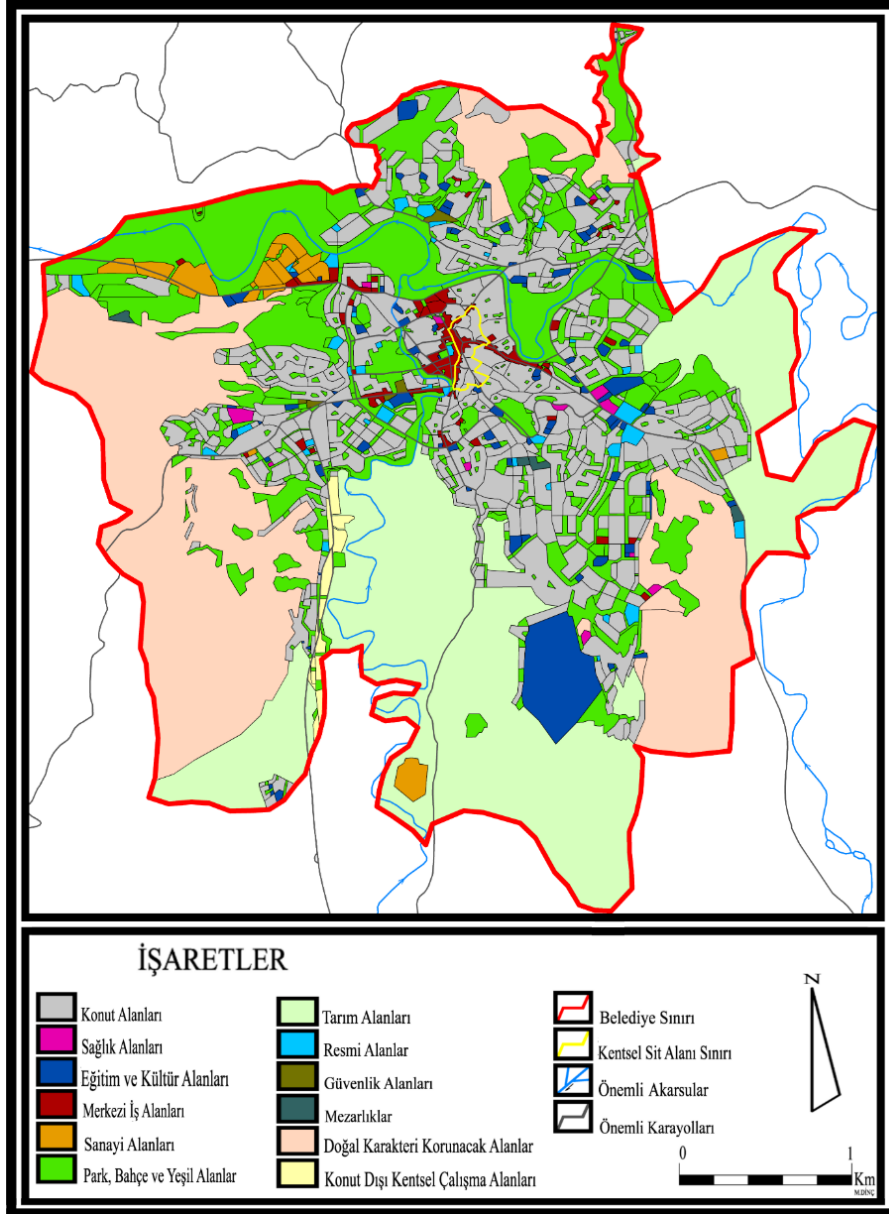
Kaynak: TÜİK, 2018. (TÜİK Zonguldak Bölge Müdürlüğü, Bartın, 31 Aralık 2017 Tarihli ADNKS Sonuçları)



Şekil 6. Bartın Şhrinde 2017 Yılı Nüfusun Mahallelere % Olarak Dağılımı (**Kaynak:** TÜİK, 2018. TÜİK Zonguldak Bölge Müdürlüğü, Bartın, 31 Aralık 2017 Tarihli ADNKS Sonuçları)

3. Bartın Şhrinin Fonksiyonel Özellikleri

“Bilindiği gibi, bir yerleşim alanında yaşayan nüfusun ekonomik faaliyet tarzı, o yerin fonksiyonel özelliğinin belirlenmesinde birinci derecede etkili olmaktadır.” (Özçağlar, 1994, s. 235). Bu anlamda şehrin fonksiyonel özellikleri şehir içi arazi kullanımına da etki etmektedir. Şehirde yer alan, şehrin gelişimini destekleyen, gelişmişlik durumunu gösteren sanayi tesisleri, ticaret, resmi kurum ve kuruluşlar, eğitim, sağlık, turizm gibi her bir fonksiyon şehir içi arazi kullanımında belirginleşmekte, şehrin fonksiyonel özellikleri konusunda fikir vermektedir (Şekil 7).



Şekil 7. Bartın Şehrinde Arazi Kullanımı, 2017 (Kaynak: Bartın Belediyesi İmar ve Şehircilik Müdürlüğü'nden alınan 1/40.000 ölçekli Bartın Nazım İmar Planından yararlanılarak çizilmiştir).

A. Yönetim Fonksiyonu

“Bilindiği üzere (...) yönetim fonksiyonu (...), şehir ile çevresi arasındaki ilişkileri geliştirip, şehrin merkezi gücünü artıran bir özelliğe sahiptir. Zira bu fonksiyonun uygulayıcısı durumundaki çeşitli kuruluşlar ve devlet daireleri, genellikle şehir merkezinde bulunurlar.” (Yazıcı, 1995, s. 201).

Bartın 1991 yılında il statüsü kazanmıştır. Bu anlamda idari merkez olarak etkilediği alan ve etkilendiği alan artmıştır. Bartın ilinde yer alan ilçe ve köylerin her türlü hizmeti bir üst merkez olarak Bartın şehrinden karşılanmaktadır. Bu durum Bartın şehrinin gelişimini desteklemektedir. Bartın ilinde 4 ilçe, 5 belde, 8 belediye, 48 mahalle, 265 köy bulunmaktadır. İlin idari bölünüşüne göre il; Merkez, Ulus, Amasra, Kurucuşile ilçelerine sahiptir.

Merkez ilçede; Merkez, Kozcağız, Hasankadı beldeleri olmak üzere 3 belediye yönetimi yer almaktadır. Ulus ilçesinde ise ilçe merkezi, Kumluca ve Abdipaşa beldeleri olmak üzere 3 belediye

yönetimi olduğu görülmektedir. Amasra ilçesinde Amasra Belediyesi, Kurucuşile ilçesinde Kurucuşile Belediyesi yer almaktadır. Bu ilçelere bağlı belde bulunmamaktadır (Tablo 6).

Tablo 6. Bartın İlinin İdari Bölünüşü (2017)

İlçeler	Belediyeler		Belediye Sayısı	Mahalle Sayısı	Köy Sayısı
	İlçe	Belde			
Merkez	Merkez	-	1	18	98
	-	Kozcağız	1	5	40
	-	Hasankadı	1	4	-
Ulus	Ulus	-	1	5	49
	-	Kumluca	1	3	20
	-	Abdipaşa	1	4	-
Amasra	Amasra	-	1	5	30
Kurucuşile	Kurucuşile	-	1	4	28
Toplam			8	48	265

Kaynak: Bartın İl Mahalli İdareler Müdürlüğü, 2018.

B. Sanayi ve Ticaret Fonksiyonu

Çalışma sahasında toplam işletme sayısının 46 olduğu görülmektedir. İşletme sayısının en çok taş ve toprağa dayalı sanayi ve gıda sanayinde olduğunu ifade etmek mümkündür. Çalışan sayısında ise taş ve toprağa dayalı sanayi, tekstil ve konfeksiyon sanayi ve gıda sanayinin ön plana çıktığı söylenebilir. Bu bağlamda işletme sayısının fazla olduğu sanayi kuruluşlarında, çalışan sayısının da fazla olduğu görülmektedir (Tablo 7).

Tablo 7. Bartın Şehrinde Faal Nüfusun Sanayi Kollarına Dağılımı (2017)

Sanayi Kolları	İşletme Sayısı		Çalışan Sayısı	
	Adet	%	Adet	%
Tekstil ve Konfeksiyon Sanayi	4	8,6	523	32,9
Kimya, Kömür ve Plastik Sanayi	3	6,5	77	4,8
Taş ve Toprağa Dayalı Sanayi	13	28,4	677	42,7
Orman Ürünleri ve Mobilya Sanayi	9	19,6	82	5,2
Gıda Sanayi	12	26,2	195	12,2
Metal Eşya ve Makine Teçhizat Sanayi	4	8,6	30	1,8
Diğer Sanayi	1	2,1	6	0,4
Toplam	46	100	1590	100

Kaynak: Bartın Ticaret ve Sanayi Odası, 2018.

Şehirde sanayi alanında, özellikle son yıllarda önemli gelişmeler yaşanmıştır. Bu kapsamda yeni tesislerin kurulmasıyla sanayileşme hızlanmıştır. Çalışma alanındaki işletmelerin sektörlere dağılımına göre taş ve toprağa dayalı sanayinin önde geldiği görülmektedir. Bu sektörün yoğunluk göstermesinde hammaddenin doğal ortamdan kolayca elde edilebilmesi, ucuz ve ekonomik getirisinin yüksek olması etkili olmuştur. Diğer önemli sektörün gıda sanayi olduğu görülmektedir. Bu sektörün tercih edilmesinde artan şehir nüfusunun beslenme ihtiyacının karşılanması amacıyla kırsal alanda üretilen tarımsal ve hayvansal ürünlerin işlenmesi ve ticaretinin yapılması etkili olmuştur. Diğer bir önemli sektörün orman ürünleri ve mobilya sanayi olduğu görülmektedir. Bu işletmelerin yoğunluk göstermesinde ise hammaddenin çevredeki ormanlık alanlardan, yakın çevreden rahat bir şekilde elde edilmesinin etkili olduğu söylenebilir.

Şehirdeki sanayi sitesinin bulunduğu alan Gölbucağı mahallesidir. Bu mevki, şehirde sanayi sitesinin kurulabilmesi için hem bulunduğu saha hem Ankara-İstanbul-Zonguldak yol güzergâhına

yakın olması, hem de Bartın Çayı kıyısında yer alması bakımından önem taşımaktadır. Araştırma alanında yer alan ticari işletmelerin mahallelere dağılımı doğal olarak farklılık gösterir (Tablo 8).

Şehirde toplam işletme sayısının 6764 olduğu görülmektedir. İşletme sayısının en fazla olduğu mahalleler 1872 işletmenin olduğu Kemerköprü mahallesi, 1311 işletmenin olduğu Kırtepe mahallesi, 847 işletmenin olduğu Orta mahalledir. Bu mahalleler merkezi iş alanlarının yayılış gösterdiği mahallelerdir. İşletme sayısının fazla olduğu bir başka mahalle 966 işletmenin bulunduğu Gölbucağı mahallesidir. Bu mahallede Yeni Sanayi Sitesi yer almaktadır. Bu bağlamda şehirdeki toplam işletmelerin %73,9'unun bu dört mahallede yer aldığı ifade edilebilir (Tablo 8).

Tablo 8. Bartın Şehrinde Özel İşletmelerin Mahallelere Dağılımı (2017)

Mahalle Adı	İşyeri Sayısı	%
Ağdacı	27	0,4
Aladağ	46	0,7
Cumhuriyet	287	4,2
Çaydüzü	87	1,3
Demirciler	104	1,5
Esentepe	26	0,4
Gölbucağı	966	14,3
Hürriyet	16	0,3
Karaçay	9	0,2
Karaköy	64	0,9
Kemerköprü	1872	27,6
Kırtepe	1311	19,3
Köyortası	328	4,8
Okulak	144	2,2
Orduyeri	220	3,3
Orta	847	12,5
Şiremirçavuş	75	1,2
Tuna	335	4,9
Toplam	6764	100

Kaynak: TÜİK, 2018. (31 Aralık 2017 tarihli ADNKS Sonuçları)

Yaya bölgesi olan Hükümet Caddesi'ndeki binaların hem alt katları hem de üst katları ticarethane olarak kullanılmaktadır. Bu alanda konut olarak kullanılan bina mevcut değildir (Fotoğraf 2). Bunun yanında Hükümet Caddesi'nin yakın çevresinde bulunan ve Yaya Bölgesi olarak kullanılan cadde ve sokaklardaki binaların çoğunluğu ticari amaçlarla kullanılmaktadır. Bu alanlarda konut olarak kullanılan binalar nadiren bulunmaktadır. Araştırma alanında en çok kullanılan cadde olan Hükümet Caddesi, merkezi iş alanlarının en yoğun olduğu noktadır. Caddede şehrin ve yakın çevresindeki kırsal alanların her türlü ihtiyacını karşılayacak ticarethaneler bulunmaktadır. Ayrıca bankalar, avukatlık büroları, emlak büroları gibi birçok hizmet çeşidinin bu cadde üzerinde yer aldığı görülmektedir. Cadde üzerinde yer alan en yaygın işletmeler kuyumculardır. Cadde üzerindeki işletmelerin %20,8'ini kuyumcular oluşturmaktadır. Bunun yanında %13,8'ini cep telefonu operatör ve tamir alanındaki iş yerleri oluşturmaktadır. Ayrıca cadde üstünde bankalar, avukatlık büroları, giyim ürünleri, pastane, fastfood, kafe, parfüm ve kozmetik ürünlerin ticaretini yapan iş yerleri bulunmaktadır (Tablo 9) (Şekil 7).



Fotoğraf 2. Şhrin En İşlek Caddesi Olan ve Merkezi İş Alanlarının Bulunduğu Hükümet Caddesinden Bir Görünüm (Kırtepe Mahallesi).

Tablo 9. Hükümet Caddesinde Yer Alan İşletmelerin Dağılımı (2017)

İşletme Türü	İşletme Sayısı	%
Kuyumcu	15	20,8
Cep Telefonu Operatör ve Tamir	10	13,8
Giyim	6	8,3
Pastane, Fastfood ve Kafe	4	5,5
Avukatlık Bürosu	4	5,5
Parfüm ve Kozmetik Ürünler	4	5,5
Banka	3	4,2
Hediyelik Eşya	3	4,2
Kitap ve Kırtasiye	2	2,8
Eczane	2	2,8
Diş Hekimi Kliniği	2	2,8
Kuruyemiş	2	2,8
Restoran	2	2,8
Kumaş ve Perde	2	2,8
Emlak Bürosu	2	2,8
Sigorta Bürosu	2	2,8
Beyaz Eşya Mağazası	1	1,4
Fotoğrafçı	1	1,4
Müzik Market	1	1,4
Dekorasyon	1	1,4
İnşaat Malzemesi	1	1,4
Hava Yolu Bürosu	1	1,4
Şans Oyunları Bayi	1	1,4
Toplam	72	100

Şehir merkezinde Salı ve Cuma günleri kurulan semt pazarında sebze, meyve ve hayvansal ürünlerin ticareti yapılmaktadır. Bu faaliyetler kırsal kesimde yaşayan kişiler tarafından yapılmaktadır. Üretilen bu mahsuller bu kişilerin kendilerine ait bağ, bahçe, sera ve besihanelerinde kendi imkânlarıyla yetiştirdikleri ürünlerdir. Pazar alanındaki faaliyetlerin büyük çoğunluğunu kadınlar yürütmektedir. Bu nedenle bu pazar “Galla Bazarı” (Kadınlar Pazarı) olarak adlandırılmaktadır (Fotoğraf 3).



Fotoğraf 3. Şehir Merkezinde Salı ve Cuma Günleri Pazar Kurulur. Genellikle Kadınların Satış Yaptığı Bu Pazara “Galla Bazarı” (Kadınlar Pazarı) Denir.

C. Ulaşım ve Turizm, Kültür, Rekreasyon Fonksiyonu

Yerleşme ve ulaşım her zaman birbiriyle ilişkili olmuştur. Şehirlerin oluşum ve gelişimlerinde ulaşım faaliyetlerinin büyük etkisi vardır. Bir şehrin önemli yollara ve bu yolların kesiştiği noktalara yakınlığı o şehir önemini arttırmaktadır. Ulaşım etkinlikleri şehir hayatının vazgeçilmez bir parçasıdır. Bu bağlamda şehrin komşu illerle olan ulaşım faaliyetleri ve şehir içi ulaşım hatlarının değerlendirilmesi şehrin ulaşım özelliklerinin belirlenmesi yönünden önem taşır.

Çalışma sahasındaki ulaşım özelliklerine bakıldığında; kentin bölgesel ve şehrsel olarak devlet karayollarıyla bağlantılı olduğu görülmektedir. Bu durumun şehrsel büyüme ve gelişme açısından olumlu bir özellik olduğu ifade edilebilir. Bartın'ın büyük merkezlere ve çevre yerleşmelere uzaklıkları dikkate alındığında birtakım özellikler görülmektedir. Şehre en yakın ilçe şehirle mesafesi 17 km olan Amasra ilçesi, en uzak ilçesi ise şehirle mesafesi 64 km olan Kurucuşile ilçesidir. En yakın komşu iller Karabük ve Zonguldak'tır. Şehir Ankara'ya 283 km, İstanbul'a 420 km, İzmir'e 753 km uzaklıktadır. Şehir merkezinden şehrin bütün mahallelerine ve yakın çevredeki bazı kır yerleşmelerine ulaşım belediyeye ait yolcu otobüsleriyle sağlanmaktadır. Ulaşımı sağlayan 51 belediye otobüsü bulunmaktadır. Bu otobüslerin ana durağı Kemerköprü mahallesinde yer almaktadır. Şehir içi ulaşımında belediye otobüsleri haricinde ulaşım yapan başka toplu taşıma sistemi yoktur. Şehir içi ulaşımı sağlayan otobüsler belli noktalarda aynı güzergâhı kullanmaktadır. Şöyle ki merkez duraktan Akpınar yol ayrımına giden araçla, merkezden TOKİ konut alanına giden araç Okulak mahallesindeki eski terminale kadar aynı güzergâhı kullanmaktadır. Ayrıca otobüslerin büyük çoğunluğu dönüş esnasında Hükümet Caddesi Yaya Bölgesi'nin kuzeyindeki Yukarı Çarşı Caddesi'ni kullanmaktadır.

Doğal kaynaklar şehrin turizm etkinliklerinin önemli bir bölümünü oluşturmaktadır. Özellikle de kıyı kaynakları araştırma alanındaki en önemli turizm faaliyetlerini meydana getirmektedir. Bartın şehrinde doğal kaynaklar, doğal çekicilikler bakımından Bartın Çayı, İnkumu ve Güzelcehisar bulunmaktadır. Yaz aylarında çok yoğun bir şekilde kullanılan bu kaynaklar; hem Bartın halkının hem de yakın illerden, ilçelerden ve diğer yerleşimlerden gelen ziyaretçilerin dinlenebileceği, eğlenebileceği, tatil yapabileceği alanlardır. Günübürlük ziyaretin yanında birkaç gün

veya birkaç hafta konaklama imkânı da bulunmaktadır. Bu bakımdan yaz turizminin şehir turizminde ayrı bir öneme sahip olduğunu söylemek mümkündür.

Tarihi ve kültürel çekicilikler açısından Halil Bey Cami (Yukarı Cami), İbrahim Paşa Cami (Orta Cami), Şadırvan Cami (Aşağı Cami), Arap Cami yer almaktadır. Ayrıca geleneksel Bartın Ahşap Evleri, Kemal Samancıoğlu Etnografya Müzesi, Orduyeri Köprüsü, Kemer Köprü, Asma Köprü, Hükümet Caddesinde bulunan Taşhan, Karakaş Caddesinde bulunan Dervişoğlu Hanı, Hamam Caddesi'nde bulunan tarihi Bartın Hamamı kültür turizmi açısından dikkat çekecek somut mimari örneklerdir. Nitekim yöreye özel Tel Kırma, Yazmacılık gibi el sanatları, “Çilek, Kültür, Turizm Festivali”, Su Terazisi ve Kültür Evi-Şehir Tiyatrosu da önemli tarihi ve kültürel çekiciliklerdir.

Bartın şehri yeşil alanların yoğun olduğu şehirlerdendir. Çalışma sahasında 80 park, bahçe ve yeşil alan bulunmaktadır. Bunların en yoğun olduğu yer Orduyeri mahallesidir. Ayrıca Gölbucağı, Kemerköprü, Kırtepe ve Cumhuriyet mahallelerinde de çok sayıda park, bahçe ve yeşil alan bulunmaktadır. Çağlayan Piknik Alanı, Belediye Parkı, Yalı Sevgi Parkı ve Gazhane Parkı bunlardan en çok tercih edilen parklardır. Bu anlamda da şehir sakinliği, yeşilliği, geleneksel motifleri ile önemli bir cazibe potansiyeline sahiptir.

D. Sağlık ve Eğitim Fonksiyonu

Bartın şehri sağlık açısından değerlendirildiğinde; Şehirde 1 devlet hastanesi, 1 ağız ve diş sağlığı merkezi, 2 özel poliklinik, 1 özel muayenehane, 3 özel ağız ve diş sağlığı polikliniği, 18 özel diş hekimi muayenehanesi bulunmaktadır (Tablo 10). Ayrıca Şiremirçavuş mahallesine 400 yataklı devlet hastanesi inşa edilmektedir. Çalışmalar 2016 yılında başlamış ve halen devam etmektedir. Hastanenin faaliyete geçmesiyle birlikte hem daha kaliteli sağlık hizmetlerinin verileceği hem de sağlık açısından şehrin etki alanının genişleyeceği söylenebilir.

Tablo 10. Bartın Şehrindeki Sağlık Kuruluşları ve Çalışan Sayıları (2017)

Adı	Uzman	Pratisyen	Hemşire	Ebe	Yatak Sayısı
Devlet Hastanesi	74	10	284	69	432
Ağız ve Diş Sağlığı Merkezi	1	19	-	-	-
Özel Yaşam Tıp Merkezi	12	5	9	-	7
Özel Aktıp Merkezi	13	3	11	2	8
Toplam	100	37	304	71	447

Kaynak: Bartın İl Sağlık Müdürlüğü, 2018.

Sağlık hizmetlerinin sürdürüldüğü diğer bir faaliyet alanı aile sağlığı merkezleridir. Şehirde 23 aile sağlığı merkezi bulunmaktadır. Bu kurumlarda 23 doktor hizmet vermektedir (Tablo 11). Aile sağlığı merkezi binasında genellikle birden fazla hekimlik yer almaktadır. Bu sayının 4-5'e çıktığı merkezlerin olduğu görülmektedir. Bu sayının belirlenmesinde dikkate alınan hususlardan biri mahalle nüfuslarıdır. Mahallenin nüfusu ne kadar fazlaysa hekimlikte hizmet veren doktor sayısı da o kadar artmaktadır. Diğer bir kıstas da şehrin dış mahallelerinin aile sağlığı merkezlerinde görev yapan doktorlar aynı zamanda şehre yakın köylerin de aile hekimliklerini yapmaktadırlar. Dolayısı ile bu tür aile sağlığı merkezlerinin doktor sayısı da artmaktadır.

Tablo 11. Bartın’da Bulunan Aile Sağlığı Merkezlerinin Dağılımı (2017)

Adı	Hekimlik Sayısı	Doktor Sayısı
Tuna Aile Sağlığı Merkezi	4	4
Kırtepe Aile Sağlığı Merkezi	5	5
Orduyeri Aile Sağlığı Merkezi	4	4
Kemerköprü 1 Nolu Aile Sağlığı Merkezi	2	2
Kemerköprü 2 Nolu Aile Sağlığı Merkezi	1	1
Gölbucağı Aile Sağlığı Merkezi	4	4
TOKİ Konut Alanı Aile Sağlığı Merkezi	1	1
Gürgenpınarı Aile Sağlığı Merkezi	1	1
Kaşbaşı Aile Sağlığı Merkezi	1	1
Toplam	23	23

Kaynak: Bartın İl Halk Sağlığı Müdürlüğü, 2018.

Bartın ilinde 65 eczane bulunmaktadır. Bu eczanelerin 37’si Bartın şehrinde faaliyet göstermektedir (Tablo 12). Şehirde yer alan eczanelerin mahallelere dağılımı değerlendirildiğinde eczanelerin %29,8’inin Kemerköprü mahallesinde, %18,9’unun Kırtepe mahallesinde, %13,5’inin Orta mahallede ve %13,5’inin Tuna mahallesinde hizmet verdiği görülmektedir. Bu bağlamda şehirdeki eczanelerin %75,7’sinin bahsedilen dört mahallede bulunduğu ifade edilebilir. Eczane yoğunluğunun bu mahallelerde fazla olmasında birtakım faktörler etkili olmuştur. Bu faktörlerden biri bu mahallelerin merkezi iş alanlarını içermesi ve bu bağlamda en fazla kullanılan cadde ve sokakları kapsamıdır (Şekil 7). Diğer bir faktör bu mahallelerde bulunan aile sağlığı merkezleri, özel poliklinik ve muayenehanelerdir. Bu sağlık kuruluşlarının eczanelerin yer seçimini etkilediği ve eczaneleri kendi güzergâhına çektiği söylenebilir.

Tablo 12. Bartın Şehrinde Eczanelerin Mahallelere Dağılımı (2017)

Mahalle Adı	Eczane Sayısı	%
Ağdacı	-	-
Aladağ	1	2,7
Cumhuriyet	-	-
Çaydüzü	-	-
Demirciler	1	2,7
Esentepe	-	-
Gölbucağı	4	10,8
Hürriyet	-	-
Karaçay	-	-
Karaköy	-	-
Kemerköprü	11	29,8
Kırtepe	7	18,9
Köyortası	-	-
Okulak	-	-
Orduyeri	3	8,1
Orta	5	13,5
Şiremirçavuş	-	-
Tuna	5	13,5
Toplam	37	100

Kaynak: Bartın İl Sağlık Müdürlüğü, 2018.

“Üniversite, şehrin ekonomik, sosyal, kültürel, mekânsal, gelişim ve değişimine önemli bir etki yapmaktadır.” (Sargin, 2006, s. 81). Bu bilgiye bağlı olarak Bartın Üniversitesi’nin Bartın şehri üzerinde hızlı yapılaşma, ekonomik faaliyetlerin çeşitlenmesi, kültürel etkileşim, şehrin yatay ve dikey yöndeki gelişimi gibi birçok olguyu etkilediğini söylemek mümkündür. T.C. Bartın Üniversitesi Strateji Geliştirme Dairesi Başkanlığı ve Bulamaççı’nın çalışmasında belirtildiği üzere Bartın Üniversitesi 2008’de açılmıştır. 2017-2018 akademik yılı verilerine göre 7 fakülteye, 3 enstitüye, 1 yüksekokula, 3 meslek yüksekokuluna sahiptir. Bu birimlerde öğrenim gören 16346

öğrenci bulunmaktadır (Tablo 13). Aynı zamanda 516 akademik, 240 idari olmak üzere toplam 756 personel faaliyet göstermektedir (Tablo 14). Bartın Üniversitesinin yeni yerleşke alanı olarak Kutlubeyyazıcılar köyü ve Esenyurt köyü seçilmiştir. Bu iki köyün sınırları içinde 1.162.781,55 m²'lik alanda çalışmalar sürdürülmektedir. Bu alanda Kara Yolları Genel Müdürlüğü'nün yaptığı kamulaştırmaya bağlı olarak yerleşke alanı güncellenmiştir. Güncellemeden sonraki yerleşke alanı 1.154.893,35 m²'dir (T.C. Bartın Üniversitesi Strateji Geliştirme Dairesi Başkanlığı ve Bulamaççı, 2017, s. 17). (Fotoğraf 4). Bu yerleşke şu an kullanılandan daha fazla kapasiteye sahiptir. Bu nedenle faaliyete geçtiğinde şehirde daha çok öğrenci olacağını söylemek mümkündür.

Tablo 13. Bartın Üniversitesi 2017-2018 Akademik Yılında Öğrenci Dağılımı (2017)

Akademik Birim	Öğrenci Sayısı
İslami İlimler Fakültesi	865
Fen Fakültesi	436
Edebiyat Fakültesi	1729
Eğitim Fakültesi	1277
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi	2268
Mühendislik Fakültesi	1799
Orman Fakültesi	362
Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu	1399
Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu	1540
Meslek Yüksekokulu	2235
Ulus Meslek Yüksekokulu	345
Sosyal Bilimler Enstitüsü	688
Eğitim Bilimleri Enstitüsü	336
Fen Bilimleri Enstitüsü	626
Uzaktan Eğitim	441
Toplam	16346

Kaynak: Bartın Üniversitesi Strateji Geliştirme Dairesi Başkanlığı, 2018.

Tablo 14. Bartın Üniversitesi 2015-2016 Akademik Yılında Akademik Personel Dağılımı (2017)

Akademik Birim	Prof.	Doç.	Dr. Öğr. Üyesi	Öğr. Gör.	Arş. Gör.	Uzm.	Okt.	Çvr.	Toplam
İslami İlm. Fak.	-	1	9	3	10	-	-	-	23
Fen Fak.	-	1	10	-	11	-	-	-	22
Edebiyat Fak.	2	4	36	1	32	-	-	-	75
Eğitim Fak.	2	7	30	2	38	-	-	-	79
İkt. İd. Bil.Fak.	2	3	19	7	24	-	-	-	55
Mühendislik Fak.	-	7	21	-	41	-	-	-	69
Orman Fak.	14	11	22	3	12	-	-	-	62
Beden Eğt. Yük.	-	3	6	7	8	-	-	-	24
Sağ.Hiz.Mes.Yük.	-	-	1	23	-	-	-	-	24
Meslek Yüks.	-	-	5	34	1	-	1	-	41
Ulus Meslek Yüks.	-	-	-	9	-	-	-	-	9
Rektörlük	-	-	-	-	-	11	21	1	33
Toplam	20	37	159	89	177	11	22	1	516

Kaynak: Bartın Üniversitesi Strateji Geliştirme Dairesi Başkanlığı, 2018.

Şehirde 60 orta öğretim kurumu bulunmaktadır. Bu kurumlarda 1283 öğretmen, 18092 öğrenci yer almaktadır (Tablo 15). Orta öğretim kurumları içinde öğretmenlerin en yoğun olduğu kurumlar liselerdir. Öğretmenlerin %45,4'ü liselerde görev yapmaktadır.



Fotoğraf 4. Bartın Üniversitesinin Yeni Yerleşke Alanından Bir Görünüm.

Tablo 15. Bartın Şehrindeki Orta Öğretim Kurumlarının Başlıca Özellikleri (2018)

Okul	Okul Sayısı	Öğretmen Sayısı	Öğrenci Sayısı	Derslik Sayısı	Fen-Lab. Sayısı	Atölye-İşlik Sayısı	Bilgisayar Sınıfı Sayısı	Kütüphane Sayısı
Anaokulu	5	28	373	21	-	-	-	-
İlkokul	17	241	4640	217	9	3	3	7
Ortaokul	13	356	5318	242	11	5	7	10
Lise	15	583	7370	307	24	23	13	16
Reh. ve Dnş. Mer.	9	60	213	23	-	20	2	1
Eğitim Merkezi	1	15	178	16	4	4	1	1
Toplam	60	1283	18092	826	48	55	26	35

Kaynak: Milli Eğitim Bakanlığı, 2018.

Sonuç

Araştırma alanı Karadeniz Bölgesi'nin Batı Karadeniz Bölümü'nün Küre Dağları Yöresinde yer almaktadır. Şehir 10-120 m yükselti basamağı arasında bulunmaktadır. İl merkezi düzlük, ilin doğu, güney ve güneydoğu bölümleri engebelerdir.

Bartın ve yöresinde M.Ö. 21. yy'de Gaska kavmi hâkim olmuştur. Bu kavmin Bartın ve çevresine hâkim olan ilk kavim olduğunu ifade etmek mümkündür. Daha sonra sırasıyla Hititler, Paflagonlar, Frigyalılar, Fenikeliler, Karyalılar, Megaralılar, Kimmerler, Lidyalılar, Persler, Pontuslular, Romalılar ve Bizanslılar egemen olmuştur. Bartın ve çevresi 11. yy'nin sonlarında Anadolu Selçuklu Devleti'nin hâkimiyetine girmiştir. Sonrasında ise Osmanlı Devleti hüküm sürmüştür. Bartın ve yöresi o dönemden günümüze kadar mutlak Türk hâkimiyetindedir.

Çalışma sahasının nüfus özellikleri incelendiğinde 1927 yılında yapılan ilk düzenli nüfus sayımında toplam nüfusun 8681 kişi, 2017 yılına gelindiğinde ise 71485 kişi olduğu görülmüştür. Buna göre şehir nüfusunun 1927-2017 yılları arasında 8,2 kat arttığı ifade edilebilir.

Araştırma alanı yerleşme açısından değerlendirildiğinde şehri oluşturan mahallelerin Orduyeri, Kırtepe, Aladağ, Ömer Tepesi gibi yüksek alanlarda ve Bartın Çayı vadisi civarındaki düzlüklerde kurulduğu görülmüştür. Bartın Çayı'nın şehir merkezini çevrelediği söylenebilir. 2017 yılı itibarıyla şehrin 18 mahallesi bulunmaktadır. Şehir nüfusu artışıyla mahalle sayıları artışının birbiriyle paralel olduğu belirlenmiştir.

Şehir tarihin birçok döneminde çok sayıda uygarlığa ev sahipliği yapmıştır. Osmanlı Devleti'nin egemenliğine girdikten sonra mutlak bir Türk egemenliği gerçekleşmiştir. İdari bölünüş olarak ilçe merkezi, belediye ve daha sonra il statüsü kazanarak bugünkü yapısına ulaşmıştır.

Araştırma alanının sanayi yapısı değerlendirildiğinde Cumhuriyet öncesinde ev tipi sanayi ve el sanatları faaliyetlerinin yaygın olduğu görülmüştür. Cumhuriyet sonrasında ise atölye tipi sanayi yaygınlaşmaya başladığı tespit edilmiştir. Özellikle 1990 yılından sonra sanayi gelişim göstermiştir.

Şehirde ticari faaliyetlerin Orta mahalle, Kırtepe mahallesi ve Kemerköprü mahallesi sınırları içinde yer alan merkezi iş alanlarında yoğun olarak sürdürüldüğü söylenebilir. Özellikle Kırtepe mahallesinde yer alan ve Yaya Bölgesi olan Hükümet Caddesi'nde ticari etkinliklerin çok yoğun olduğu, bu alandaki binaların hem alt hem de üst katlarının ticaret hizmeti sağlamak amacıyla kullanıldığı görülmüştür.

Bartın şehrinde şehir içi ulaşım incelendiğinde ulaşımın belediye otobüsleri ve taksilerle sağlandığı görülmektedir. Bu araçlar şehrin bütün mahallelerine ve şehre yakın diğer yerleşmelere ulaşım hizmeti vermektedir. Bartın Belediyesi'ne ait 51 otobüs bulunmaktadır. Bu otobüsler Kemerköprü mahallesinde bulunan ana duraktan hareket etmekte ve şehir içindeki ana cadde ve sokakları kullanmaktadır. Bunun yanında şehirde 13 taksi durağı bulunmaktadır. Bu duraklarda toplam 110 taksi faaliyet göstermektedir. Ayrıca şehir içinde yer alan ve şehirle yakın çevredeki yerleşmeler arasındaki ulaşımı sağlayan 26 minibüs durağı bulunmaktadır. Bu duraklarda 406 minibüs hizmet vermektedir.

Araştırma alanı turizm özellikleri bakımından dikkat çekicidir. Doğal çekicilikleri; Bartın Çayı, İnkumu, Güzelcehisar kıyıları ve Güzelcehisar Lav Sütunları'dır. Tarihsel ve kültürel çekicilikler; tarihi Bartın Evleri, Kemal Samancıoğlu Etnografya Müzesi, Şadırvan, İbrahim Paşa ve Halil Bey Camileri, Orduyeri, Asma ve Kemer köprüleridir. Geleneksel çekicilikler ise; el işlemleri, Tel Kırma ve çilek festivalidir. Şehirde toplam 80 park, bahçe ve yeşil alan vardır. Bu alanların çoğunluğu Orduyeri mahallesinde yer almaktadır.

Bartın şehrinde 1 devlet hastanesi, 1 ağız ve diş sağlığı merkezi, 2 özel poliklinik, 1 özel muayenehane, 3 özel ağız ve diş sağlığı polikliniği, 18 özel diş hekimi muayenehanesi bulunmaktadır. Bunun yanında Şiremirçavuş mahallesinde 400 yataklı devlet hastanesinin yapımı sürmektedir. Şehirde 23 aile sağlığı merkezi ve bu kuruluşlarda faaliyet gösteren 23 doktor vardır. Bartın ilinde yer alan 65 eczanenin 37'si Bartın şehrinde faaliyet göstermektedir. Eczanelerin yer seçiminde; yaygın olarak kullanılan caddeler, sokaklar ve sağlık kuruluşlarına yakınlık gözetilmektedir.

Şehirde yer alan Bartın Üniversitesi 2008'de açılmıştır. Üniversitede fakülte sayısı 7, enstitü sayısı 3, yüksekokul sayısı 1, meslek yüksekokulu sayısı 3'tür. Akademik personel sayısı 516, öğrencisi sayısı 16346'dır. Bartın Üniversitesi'nin yeni yerleşkesi Kutlubeyyazıcılar köyü ile Esenyurt köyü sınırları içinde yapılmaktadır. Şehirde orta öğretim kurumu sayısı 60'tır. Bu kuruluşlarda faaliyet gösteren öğretmen sayısı 1283, öğrenci sayısı 18092'dir.

Bartın şehrinin nüfusu artmaktadır. Bu artış yaya bölgesinin kapasitesini zorlamaktadır. Yayaların rahat hareket etmeleri açısından yaya bölgesinin genişletilmesi gerekmektedir. Bartın Üniversitesi'nin açılmasıyla şehirdeki öğrenci sayısı artmıştır. Üniversitenin yeni yerleşkesi yapıldıktan sonra öğrenci sayısı daha da artacaktır. Öğrencilerin barınma, yeme-içme ve eğlenme gibi ihtiyaçlarının giderilmesi açısından yeni konut, pansiyon, yurt, restoran, kafe gibi birimlerin oluşturulması ihtiyacı doğmaktadır.

KAYNAKÇA

- Aliğaoglu, A. (2003). *Afyonkarabısar şehir coğrafyası. (Yayımlanmamış Doktora Tezi)*. Ankara: Ankara Üniversitesi.
- Bartın Belediyesi İmar ve Şehircilik Müdürlüğü. (2017). *Bartın şehir planı*.
- Bartın Belediyesi İmar ve Şehircilik Müdürlüğü. (2012). *1/40.000 ölçekli Bartın nazım imar planı*.
- Bartın Belediyesi Özel Halk Otobüsleri Nak. Mot. Taş. Koop. (2012). *Şehir içi ulaşım verileri*.
- Bartın İl Çevre ve Şehircilik Müdürlüğü. (2012). “1 / 25.000 Ölçekli Topoğrafya Haritaları (E28-c1, E28-c2, E28-c3, E28-c4, E28-d2, E28-d3)”.
- Bartın İl Halk Sağlığı Müdürlüğü Verileri. (2017).
- Bartın İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Verileri. (2012).
- Bartın İl Mahalli İdareler Müdürlüğü Verileri. (2017).
- Bartın İl Sağlık Müdürlüğü Verileri. (2017).
- Bartın Ticaret ve Sanayi Odası Verileri. (2017).
- Emiroğlu, M. (1965). Bartın’da nüfus ve ekonomik faaliyetler. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi, Sayı 23(3.4)*, ss. 135-170. (E.A: <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/26/1047/12636.pdf>. E.T: 31.07.2018).
- Gümüşçü, O. ve Balcıoğulları A. (2005). *Coğrafyaya giriş, kavramlar-tarihçe-sistemantik-evren-harita*. Bilge Yayınevi, No: 1, Ankara: Başer Basın Yayın.
- Güney, E. (2004). *Türkiye hidrocoğrafyası*. 2. Baskı, Çantay Kitabevi.
- Işık, Ş. (2008). Türkiye’de üniversitelerin kentleşme üzerine etkileri. *Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi. 10(3)*. ss.159-181. (E.A: <http://acikerisim.deu.edu.tr/xmlui/bitstream/handle/12345/5375/10.3%2520%25C4%25B1%25C5%259F%25C4%25B1k.pdf?sequence=1&isAllowed=y>. E.T: 30.11.2018).
- Kara, H. (1988). Çukurova’da kentleşme ve sanayileşmenin tarım topraklarına etkisi. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi, Sayı 32(1.2)*, ss.267-280. (E.A: <http://dtcfdergisi.ankara.edu.tr/index.php/dtcf/article/download/3214/2764>. E.T: 24.07.2018).
- Özçağlar, A. (1994). Zile’nin kuruluşu, gelişmesi ve bugünkü fonksiyonel özellikleri. *AÜ Türkiye Coğrafyası Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi, Sayı 3*, ss.219-243. (E.A: http://tucaum.ankara.edu.tr/wp-content/uploads/sites/280/2015/08/tucaum3_11.pdf. E.T: 24.07.2018).
- Samancıoğlu, K. (1999). *Bartın belediyesi ve tarihçesi*. Neşreden: Belediye, 1. Basım 1954, Bartın: İletişim Matbaası.
- Sargin, S. (2006). *Şehirleşme-üniversite, üniversitelerin şehirleşmeye etkileri, (Isparta örneği)*. Isparta: Fakülte Kitabevi.
- Şahin, S. (1998). *Bartın ilinin beşeri coğrafyası. (Yayımlanmamış Doktora Tezi)*. Ankara: Gazi Üniversitesi. (E.A: <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/TezGoster?key=kScA8XnrRb0WogX-qPGFkskY85xz9XDy8DHxdYM3ljQSVLiIqdwVFz91EJvg5kOj>. E.T: 24.07.2018).
- TÜİK (Türkiye İstatistik Kurumu). (2017). Nüfus, konut ve istihdam verileri.
- Tümertekin, E. ve Özgüç N. (2002). *Beşeri coğrafya, insan, kültür, mekan*. İstanbul: Çantay Kitabevi.
- T.C. Bartın Üniversitesi Strateji Geliştirme Dairesi Başkanlığı (Ali Bulamaçcı). (2017). *Bartın Üniversitesi 2017 yılı idare faaliyet raporu*. Bartın. (E.A: <https://cdn.bartın.edu.tr/sgdb1/a280348b-5016-4a13-8b52-0f2e56858116/2017.pdf>. E.T: 30.11.2018).
- T.C. Bartın Valiliği İl Planlama ve Koordinasyon Müdürlüğü. (Turay Haliloğlu). (2008). *Bartın ili su kaynakları yönetimi stratejisi*. 1. Baskı, Bartın: Sargin Matbaası.
- T.C. Bartın Valiliği İl Planlama ve Koordinasyon Müdürlüğü. (2018). *İl brifingi*. Ağustos. (E.A: http://www.bartın.gov.tr/kurumlar/bartın.gov.tr/Dosyalar/II_Planlama_Koordinasyon_Md/Brifingler/Bartın_il_brifingi_2018_Agustos.pdf. E.T: 30.11.2018).

- T.C. MEB (Milli Eğitim Bakanlığı) (2018). *Eğitim istatistikleri bartın verileri*.
- Yılmaz, B., Kaya, L. G., Ateş, O. ve Memlük, Y. (2011). Geleneksel Yapıların Kentsel Mekanda Oluşturduğu Düzenin Bartın Kenti Örneğinde İncelenmesi. *İnönü Üniversitesi Sanat ve Tasarım Dergisi*, 1(1), ss.1-10. (E.A: <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/92406>. E.T: 31.07.2018).
- Yazıcı, H. (1995). Şehir coğrafyası açısından bir inceleme: Bayburt. *Türk Coğrafya Dergisi*, Sayı 30, ss.189-218. (E.A: <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/198797>. E.T: 31.07.2018).



INTERNATIONAL

JOURNAL of HUMAN STUDIES

ULUSLARARASI İNSAN ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

ISSN:2636-8641

Cilt/Volume 1

Sayı/Issue 2

Yıl/Year: 2018

Gönderim: 28-09-2018 – Kabul: 19-10-2018

**Examining Humanitarian Values and
Levels of Child Love of Teacher
Candidates**

**Öğretmen Adaylarının
İnsani Değerler ve Çocuk
Sevme Düzeylerinin
İncelenmesi***

**Rıdvan KÜÇÜKALİ¹
Gül KADAN²**

Abstract

Values are important elements in human life. With the values that can be taught from an early age, a healthy continuation of a society can be ensured. Teachers have great implications for shaping the future of a society. Based on these thoughts, it was aimed to determine whether teacher candidates' human values and levels of child love differ according to some sociodemographic variables and to determine whether there is a significant relationship between human values and levels of child love. Correlational model of quantitative research methods were used in the research. "General Information Form", "Humanitarian Values Scale" and "Barnett Children's Love Scale" were collected in a survey conducted with 250

Öz

Değerler insan yaşamında oldukça önemli olan unsurlardır. Erken yaşlardan itibaren öğretilebilecek değerler ile bir toplumun sağlıklı devamı sağlanabilecektir. Öğretmenler ise bir toplumun geleceğini şekillendirmede büyük etkilere sahiptir. Bu düşünceden hareketle araştırmada öğretmen adaylarının insani değerler ile çocuk sevme düzeylerinin birtakım sosyodemografik değişkenlere göre farklılaşp farklılaşmadığını belirlemek ve insani değerler ile çocuk sevme düzeyleri arasında anlamlı bir ilişkinin olup olmadığını saptamak amaçlanmıştır. Araştırmada nicel araştırma yöntemlerinden korelasyonel modeli kullanılmıştır. Erzurum Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nden gönüllü olarak

*Bu makale 23-25 Mart 2018 tarihinde Uluslararası Bilim ve Eğitim Kongresinde sözlü bildiri olarak yayınlanmıştır.

¹Rıdvan Küçükali, Erzurum Atatürk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Felsefe Bölümü, ridvankuccukali@atauni.edu.tr, Orcid: 0000-0001-7254-3723

²Gül Kadan, Çankırı Karatekin Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Çocuk Gelişimi Bölümü, gulkadan@gmail.com, Orcid: 0000-0002-1430-8714

students who voluntarily participated in the research from Erzurum Ataturk University Faculty of literature. Whether the data showed normal distribution were examined with Kolmogorov Smirnov test result and Kurtosis and Skewness values. It was determined that the data did not show normal distribution. Kruskal Wallis test, Mann Whitney U test and Spearman Correlation analysis were used to analyze the data. As a result of the research it was found that 78% of the teacher candidates were female, 22% were male, 48,8% were in the 21-23 age group, 48,8% of them 2nd. Class, 60,4% of the teacher candidates of mothers and 34,8% of the fathers have a primarily school graduates, 33,2% had four or more siblings. In the research it was found there were significant differences between the teacher candidates in terms of gender, age, class level, mother's education level, number of siblings, preference of department and humanitarian value scale, and teacher candidates in terms of gender, mother's education level and child loving scale. At the same time, a significant relationship was found between the humanitarian scale, and the child loving scale. According to the results obtained, it can be suggested that the parents should be interested in giving their values to their children from very young age.

Keywords: *Value, Human Value, Child Love, Teacher*

araştırmaya katılmayı kabul eden 250 öğrenciyle gerçekleştirilen araştırmada veriler “Genel Bilgi Formu”, “İnsani Değerler Ölçeği” ve “Barnett Çocuk Sevme Ölçeği” ile toplanmıştır. Araştırmada verilerin normal dağılım gösterip göstermediği, Kolmogorov- Smirnov test sonucu ve Kurtosis ile Skewness değerleri ile incelenmiştir. Verilerin normal dağılım göstermediği belirlenmiştir. Verilerin analizinde Kruskal Wallis testi, Mann Whitney U testi ve Spearman Korelasyon analizi kullanılmıştır. Araştırma sonucunda, öğretmen adaylarının %78’inin kadın, %22’sinin erkek, %48,8’inin 21-23 yaş grubunda, %48,8’inin 2. Sınıfta olduğu, öğretmen adaylarının %60,4’ünün annesinin, %34,8’inin babasının ilkökul mezunu olduğu, %33,2’sinin dört ve üzeri kardeşe sahip olduğu belirlenmiştir. Araştırmada öğretmen adaylarının cinsiyet, yaş, sınıf düzeyi, anne öğrenim düzeyi, kardeş sayısı, bölüme gelme tercihleri ile insani değerler ölçeği alt boyutlarında, cinsiyet, anne öğrenim düzeyi ile çocuk sevme düzeyleri arasında anlamlı farklılıkların olduğu, insani değerler ölçeği alt boyutlarından dostluk alt boyutu ile çocuk sevme düzeyi arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişkinin olduğu bulunmuştur. Elde edilen sonuçlara göre ebeveynlerin çok küçük yaşlardan itibaren çocuklarıyla değerleri verecek şekilde ilgilenmeleri önerilebilir.

Keywords: *İnsani Değerler, Çocuk, Çocuk Sevme, Öğretmen*

Giriş

Değerler toplumda oldukça önemli yere sahip olan yaşayan öğeler olarak düşünülebilir. Oldukça önemli olan değerler, bireylerin ve toplumun yaşam biçimini oluşturmada uygulanan

davranışları belirleyerek, gerek birey ve gerekse topluma yol göstermekte ve kılavuzluk yapmaktadır (Hill, 2004). Değerler sadece yaşam biçimleri ya da davranışlar üzerinde belirleyici olmamakta aynı zamanda zihinsel süreçlerde belirleyici olarak işlev görerek, kişisel ve sosyal ilişkilerde de anahtar rol oynamaktadır (Çalışkur, 2008; Aktepe ve Yel, 2009; Schafer, 2012; Cooper, 2014). Değerler farklı sınıflandırmaya tabii tutularak incelenmektedir. Bu değerlerden biri de insani değerlerdir. İnsani değerler, hayata anlam katan, kişilerarası ilişkilerde oldukça önemli olan unsurlardır. İnsani değerler, kişilerin bir arada yaşamasında, sevgi, hoşgörü, saygı, iç huzur ve merhamet gibi değerleri kapsamakta, bu değerlerin ise toplum içinde huzurun tesisinde ve devamında oldukça önemli yeri bulunmaktadır (Aydın ve Akyol Güler, 2014). Bir toplumun mutlu ve huzurlu olarak varlığını devam ettirebilmesinde önemli yere sahip olan değerlerin çocuğa küçük yaşlardan itibaren öğretilmesi gerekmektedir. Dolayısıyla değerlere yönelik olarak ilk eğitim verecek kurum ailedir (Dereli İman, 2014; Yaka vd., 2016). Ancak değerlerin çocukların hayatlarında yer almasında, bir başka deyişle değerler eğitiminde sadece aile sorumlu değildir. Okul ve öğretmenler de en az aile kadar sorumludur. Öğretmenler, çocukların değer kavramını büyük oranda şekillendiren ve toplumun istediği ve arzuladığı bireyleri yetiştiren mimarlardır (Çalışkur vd. 2012; Brownlee vd. 2016). Öğretmenlerin eğitim- öğretim faaliyetleri sırasında öğrencilerine kazandıracakları bilgilerin yanında onları geleceğin istenen ve arzulanan vatandaşı olarak yetiştirme sorumluluklarının olduğu da göz ardı edilmemelidir (Keskin ve Sağlam, 2014). Öğretmenlerin bu sorumlulukları yerine getirmede önemli olan özellik ise kendilerinin değerler sistemidir (Şahin Fırat ve Açıkgöz, 2012). Öğretmenlerin değerler sistemi iki noktada önemlidir. Bunlardan ilki bireyin sahip olduğu değerleri daha rahat ve inanarak aktarabilme yeteneği (Turan ve Aktaş, 2008; Keskin ve Sağlam, 2014; Rahayu vd. 2017) diğeri ise çocukların öğretmenlerini örnek alma özellikleridir (Spilt vd. 2011). Özellikle ilk çocukluk dönemi olarak ifade edilebilecek dönemde bu durum çok daha hayati olup, öğretmenlerin çocuklara sevgiyle eğitim faaliyetleri yapmaları da gerekmektedir (Spilt vd., 2011; Keskin ve Sağlam, 2014). Bu noktada ise öğretmenlerin çocuk sevmeleri önemli hale gelmektedir.

Öğretmenlik mesleğinin getirdiği sorumluluklardan biri de çocuk sevmektir. Öğretmenlerinin davranışlarından özellikle ilk çocukluk döneminde oldukça fazla etkilenen çocuklar öğretmenlerinin kendilerine olan sevgi ve ilgilerini de görerek öğrenme durumuna katılmakta ya da uzak kalmaktadırlar. Öğretmenler kazandırmak istedikleri, bilgi ve davranışları ancak çocuklara sevgiyle yaklaştıklarında verebilirler (Brown vd. 2008; Gelbal ve Duyan, 2010). Çocukları seven ve bunu aynı şekilde çocuklara hissettiren öğretmenler başarıya daha çabuk ulaşabilmektedir (Cottone vd. 2008; Şahin ve Anlık, 2008; Myers, 2009). Öğretmenlik mesleği çocuk sevmeyi temele alan önemli bir alandır (Uğurlu, 2013). Dolayısıyla öğretmenlerin çocuk sevme düzeylerinin ve sahip oldukları insani değerlerin belirlenmesi geleceğin huzurlu toplumu için büyük önem taşımaktadır. Yapılan alan yazın taramasında öğretmen adaylarının çocuk sevme düzeylerinin insani değerler üzerindeki etkisini araştıran çalışmalara rastlanılmamıştır. Bu noktadan hareketle araştırmada, öğretmen adaylarının birtakım sosyodemografik değişkenlere göre insani değerler ve çocuk sevme düzeyleri arasında farklılaşma olup olmadığını ve insani değerler ile çocuk sevme düzeyleri arasında ilişki bulunup bulunmadığını saptamak amaçlanmıştır. Bu amaç altında aşağıdaki sorulara araştırmada cevap aranmıştır.

1. Öğretmen adaylarının cinsiyet, yaş, sınıf düzeyi, anne – baba öğrenim düzeyi, kardeş sayısı, bölüme gelme tercihi ile insani değerler ölçeği alt boyutları arasında anlamlı farklılık var mıdır?

2. Öğretmen adaylarının cinsiyet, yaş, sınıf düzeyi, anne – baba öğrenim düzeyi, kardeş sayısı, bölüme gelme tercihinine göre çocuk sevme ölçeği arasında anlamlı farklılık var mıdır?
3. İnsani değerler ölçeği alt boyutları ile çocuk sevme ölçeği arasında anlamlı ilişki var mıdır?

Yöntem

Araştırma Modeli

Araştırmada nicel araştırma yöntemlerinden korelasyonel araştırma modeli kullanılmıştır. Korelasyonel araştırma modeli, en az iki değişken arasındaki ilişkinin, bu değişkenlere müdahale edilmeden incelendiği araştırmalardır (Büyüköztürk vd. 2016). Araştırmada da öğretmen adaylarının insani değerler ile çocuk sevme düzeyleri arasındaki ilişkinin belirlenmesi amacıyla korelasyonel araştırma kullanılmıştır.

Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini, Erzurum Atatürk Üniversitesi'nde 2017 – 2018 eğitim – öğretim yılında Edebiyat Fakültesi'nde birinci ve ikinci kademedeki eğitim gören öğrenciler oluşturmaktadır. Edebiyat Fakültesinde 2017- 2018 eğitim – öğretim yılında 8000 öğrenci eğitim görmektedir. YÖK'ün pedagoji kontenjanına göre 400 ile 500 arasında öğrenciye her yıl pedagoji eğitimi alabilme hakkı tanınmaktadır. Çalışmada amaçlı örnekleme yöntemi kullanılarak formasyon eğitimi almaya hak kazanan 500 öğretmen adayına ulaşılmış, bu öğrencilerden gönüllülük esasına göre 250 öğretmen adayıyla çalışılmıştır. Araştırmaya dahil edilen öğretmen adaylarının sosyodemografik özellikleri Tablo 1'de sunulmuştur.

Tablo 1. Öğretmen Adaylarının Sosyodemografik Özelliklerine Göre Frekans ve Yüzde Değerleri

Özellikler	f	%
Cinsiyet		
Kadın	195	78
Erkek	55	22
Yaş		
18-20	117	46,8
21-23	122	48,8
24-26	8	3,2
27 ve üstü	3	1,2
Sınıf		
1	27	10,8
2	122	48,8
3	90	36
4	11	4,4
Anne öğrenim		
Okuryazar-ilkokul	151	60,4
Ortaokul	54	21,6
Lise	27	10,8

Üniversite	14	5,6
Lisansüstü	4	1,6
Baba öğrenim		
Okuryazar-ilkokul	87	34,8
Ortaokul	63	25,2
Lise	79	31,6
Üniversite	19	7,6
Lisansüstü	2	0,8
Kardeş sayısı		
Tek	12	4,8
1	46	18,4
2	58	23,2
3	51	20,4
4	83	33,2
Bölüm tercihi		
Evet	135	54
Hayır	115	46

Tablo 1’de öğretmen adaylarının sosyodemografik özelliklerine göre frekans ve yüzde değerleri görülmektedir. Tablo 1’e göre, öğretmen adaylarının 195 (%78)’i kadın, 55 (%22)’i erkek, 122 (%48,8)’si 21-23, 117 (%46,8)’si 18-20, 8 (%3,2)’i 24- 26, 3 (%1,2)’ü 26 ve üstü yaş grubunda olup, 122 (%48,8)’ si 2. Sınıf, 90 (%36)’i 3. Sınıf, 27 (%10,8)’si 1. Sınıf, 11(%4,4)’i 4. Sınıf öğrencisidir. Öğretmen adaylarının annelerinin 151 (%60,4)’ i okuryazar – ilkokul, 54 (%21,6)’ ü ortaokul, 27 (%10,8)’si lise, 14 (%5,6)’ü üniversite, 4 (%1,6)’ü lisansüstü eğitim mezunuyken, babalarının 87 (%34,8)’si okuryazar – ilkokul, 79 (%31,6)’u lise, 63 (%25,2)’ü ortaokul, 19 (%7,6)’u üniversite, 2 (%0,8)’si lisansüstü eğitim mezunudur. Öğretmen adaylarının 83 (%33,2)’ünün dört ve üzerinde kardeşi varken, 58 (%23,2)’inin iki kardeşi 51 (%20,4)’inin üç kardeşi, 46 (%18,4)’sının bir kardeşi vardır, öğretmen adaylarının 12 (%4,8)’si ise tek çocuktur. Öğretmen adaylarının 135 (%54)’i bölümü isteyerek gelmişken, 115 (%46)’i bölümü istemeden gelmişlerdir.

Veri Toplama Araçları

Araştırmada öğretmen adaylarının sosyodemografik özelliklerini belirlemek amacıyla araştırmacılar tarafından hazırlanan “Genel Bilgi Formu”, Dilmaç (2007) tarafından geliştirilen “İnsani Değerler Ölçeği”, Duyan ve Gelbal (2008) tarafından Türkçeye uyarlanan “Barnett Çocuk Sevme Ölçeği” kullanılmıştır.

Genel Bilgi Formu: Öğretmen adaylarının cinsiyet, yaş, sınıf, anne-baba öğrenim düzeyi, kardeş sayısı, bölüme gelme tercihlerini belirlemek amacıyla araştırmacılar tarafından hazırlanan formdur.

İnsani Değerler Ölçeği: Dilmaç (2007) tarafından geliştirilen, altı alt boyuttan,42 maddeden oluşan ölçek beşli likert tipindedir. Alt boyutlardan alınan puanların artması/azalması o alt boyuttaki

değerlerin arttığını/azaldığını göstermektedir. Ölçeğin alt boyutları, sorumluluk, dostluk, barışçı olma, saygı, dürüstlük ve hoşgörüdür. Ölçeğin Cronbach Alfa katsayıları Dilmaç (2007) tarafından sorumluluk alt boyutu için .73, dostluk alt boyutu için .91, barışçı olma alt boyutu için .80, saygı alt boyutu için .88, dürüstlük alt boyutu için .75, hoşgörü alt boyutu için .79, ölçeğin tamamı için .87 olarak bulunmuştur. Bu çalışmada Cronbach Alfa katsayıları ise sorumluluk alt boyutu için .65, dostluk alt boyutu için .85, barışçı olma alt boyutu için .72, saygı alt boyutu için .80, dürüstlük alt boyutu için .70, hoşgörü alt boyutu için .65, tüm ölçek için .79 olarak bulunmuştur.

Barnett Çocuk Sevme Ölçeği: Barnett ve Sinisi tarafından (1990) geliştirilen ölçek, Duyan ve Gelbal (2008) tarafından Türkçeye uyarlanmıştır. Ölçek tek boyuttan oluşmaktadır. Ölçeğin değerlendirilmesi toplam puan alınarak yapılmaktadır. Katılımcılar yedili likert şeklinde düzenlenen maddelere cevap vermektedir. Ölçekteki maddelerin dördü olumsuz, onu ise olumludur. Türkçeye uyarlama çalışmasında Cronbach Alfa katsayısı .92 olarak bulunmuştur. Bu çalışmada Cronbach Alfa katsayısı .91 olarak hesaplanmıştır.

Veri Toplama Yöntemi

Araştırmada ölçeklerde öğretmen adaylarının rahatsızlık duyabileceği bazı soruların olabileceği (Örn. Çocuklar rahatsızlık vericidir) düşüncesiyle Edebiyat Fakültesi Dekanlığından gerekli olan izinler alınmıştır. İzinler alındıktan sonra öğretmen adaylarına araştırmanın amacı anlatılmıştır. Çalışmaya gönüllü olarak katılmayı kabul eden öğretmen adaylarıyla araştırmacı tarafından ölçekler yüz yüze uygulanmıştır.

Verilerin Analizi

Veriler SPSS 15 paket programı ile analiz edilmiştir. Ölçeklerden alınan puanların normal dağılım gösterip göstermediğini belirlemek için normallik analizleri yapılmıştır. Örneklem büyüklüğünün 50'den fazla olması nedeniyle Kolmogorov – Smirnov test sonuçları ile Kurtosis ve Skewness değerlerine bakılmıştır (Büyüköztürk, 2013). Yapılan normallik analizinde dostluk alt boyutu için (Kurtosis = 1,63; Skewness= -1,18, $p < .05$), barışçı olma alt boyutu için (Kurtosis = 0,16, Skewness = -0,43, $p < .05$), saygı alt boyutu için (Kurtosis = 0,24, Skewness = -0,6, $p < .05$), hoşgörü alt boyutu için (Kurtosis = 0,44, Skewness = -0,55, $p < .05$), dürüstlük alt boyutu için (Kurtosis = 0,11, Skewness = -0,15, $p < .05$) ve çocuk sevme ölçeği için (Kurtosis = -0,75, Skewness = -0,9, $p < .05$) sonucuna ulaşılmıştır. Yapılan normallik analizi sonucunda dağılımın parametrik olmadığı anlaşılmıştır. Bunun üzerine parametrik olmayan testlerden farklılık için Kruskal Wallis testi ve Mann Whitney U testi uygulanmıştır. Cinsiyet ve bölüm değişkenleri ile insani değerler ölçeği alt boyutları ile çocuk sevme ölçeği arasında anlamlı farklılığın olup olmadığını belirlemek için Mann Whitney U Testi, yaş, sınıf düzeyi, anne – baba öğrenim düzeyi, kardeş sayısı değişkenleri ile insani değerler ölçeği alt boyutları ve çocuk sevme ölçeği arasında anlamlı farklılığın olup olmadığını belirlemek için Kruskal Wallis testi, anlamlı farklılığın hangi alt gruplardan kaynaklandığını belirlemek için Mann Whitney U testi kullanılmıştır. İnsani değerler ölçeği alt boyutları ile çocuk sevme ölçeği arasında anlamlı ilişkinin olup olmadığı Spearman korelasyon analizi ile incelenmiştir.

Bulgular

Araştırmanın bulgularına araştırma sorularına göre aşağıda yer verilmiştir.

Araştırmada ilk olarak öğretmen adaylarının cinsiyetine göre insani değerler ölçeği alt boyutları ile çocuk sevme ölçeği arasında anlamlı farklılığın olup olmadığı incelenmiştir. Buna göre bulgular Tablo 2’de sunulmaktadır.

Tablo 2. Öğretmen Adaylarının Cinsiyetine Göre İnsani Değerler Ölçeği Alt Boyutları ve Çocuk Sevme Ölçeği Arasındaki Ortalamalar ve Mann Whitney U Testi Sonuçları

Ölçekler	Cinsiyet	n	Sıralar ortalaması	Sıralar toplamı	U	p
İnsani değerler ölçeği Sorumluluk	Kadın	195	129,67	25,286	4549	.08
	Erkek	55	110,71	6089		
Dostluk	Kadın	195	127,54	24689,50	4965,50	.4
	Erkek	55	118,28	6505,50		
Barışçı olma	Kadın	195	129,44	25240,50	4594,50	.1
	Erkek	55	111,54	6134,50		
Saygı	Kadın	195	132,58	25852,50	3982,50	.003
	Erkek	55	100,41	5522,50		
Hoşgörü	Kadın	195	128,33	25023,50	4811,50	.24
	Erkek	55	115,48	6351,50		
Dürüstlük	Kadın	195	125,28	24430	5320	.92
	Erkek	55	126,27	6945		
Çocuk sevme ölçeği	Kadın	195	131,50	25649	4190	.01
	Erkek	55	104,18	5730		

Tablo 2’de öğretmen adaylarının cinsiyetlerine göre insani değerler ölçeği alt boyutları ve çocuk sevme ölçeğine ait ortalamalar ve Mann Whitney U testi sonuçları görülmektedir. Tablo 2’e göre öğretmen adaylarının cinsiyetine göre insani değerler ölçeği alt boyutlarından saygı alt boyutu ($U=3982,50$; $p<.05$) ve çocuk sevme ölçeği ($U=4190$; $p<.05$) arasında anlamlı farklılık bulunduğu görülmektedir. İnsani değerler ölçeğinin diğer alt boyutları ile cinsiyet arasında anlamlı bir farklılık bulunmamıştır ($p>.05$). Tablo 2’e göre kadın öğretmen adaylarının hem saygı değerine, hem de çocuk sevmeye, erkek öğretmen adaylarından anlamlı olarak daha fazla anlam yüklediği söylenebilir.

Öğretmen adaylarının yaşlarına göre insani değerler ölçeği alt boyutları ile çocuk sevme ölçeği arasında anlamlı farklılığın olup olmadığını belirlemek amacıyla yapılan araştırmanın bulguları Tablo 3’de sunulmaktadır.

Tablo 3. Öğretmen Adaylarının Yaşlarına Göre İnsani Değerler Ölçeği ve Çocuk Sevme Ölçeğine Ait Ortalamalar ve Kruskal Wallis Testi Sonuçları

Ölçekler	Yaş	n	Sıralar ortalaması	X ²	Sd	p	Anlamlı farklılık
İnsani değerler ölçeği Sorumluluk	18-20 ¹	117	124,65	10,03	3	.02	1-4 2-4
	21-23 ²	27	131,81				
	24-26 ³	8	79,25				
	27 ve üstü ⁴	3	25,67				
Dostluk	18-20 ¹	117	119,43	5,82	3	.12	
	21-23 ²	27	130,34				
	24-26 ³	8	163,63				
	27 ve üstü ⁴	3	63,83				
Barışçı olma	18-20 ¹	117	116,63	5,09	3	.16	
	21-23 ²	27	133,45				
	24-26 ³	8	114				
	27 ve üstü ⁴	3	178,67				
Saygı	18-20 ¹	117	130,70	2,66	3	.45	
	21-23 ²	27	123,22				
	24-26 ³	8	97,81				
	27 ve üstü ⁴	3	89,33				
Hoşgörü	18-20 ¹	117	118,70	6,65	3	.08	
	21-23 ²	27	126,52				
	24-26 ³	8	116,25				
	27 ve üstü ⁴	3	139,50				
Dürüstlük	18-20 ¹	117	124,71	0,28	3	.96	
	21-23 ²	27	126,52				
	24-26 ³	8	116,25				
	27 ve üstü ⁴	3	139,50				
Çocuk sevme ölçeği	18-20 ¹	117	129,20	5,89	3	.12	
	21-23 ²	27	123				
	24-26 ³	8	142,19				
	27 ve üstü ⁴	3	38,50				

Tablo 3’de öğretmen adaylarının yaşlarına göre insani değerler ölçeği ve çocuk sevme ölçeğine ait ortalamalar ve Kruskal Wallis testi sonuçları görülmektedir. Tablo 3’e göre öğretmen adaylarının yaşlarına göre insani değerler ölçeğinin sorumluluk alt boyutu ($x^2=10,03$; $p<.05$) arasında anlamlı farklılık olduğu saptanmıştır. Öğretmen adaylarının yaş durumuna göre, insani değerler ölçeğinin diğer

alt boyutları ile çocuk sevme ölçeği arasında anlamlı bir farklılık bulunamamıştır ($p>.05$). Tablo 3'e göre yaşları 18-20 ve 21-23 yaş grubunda olan öğretmen adayları 27 ve üstünde yaş grubunda olan öğretmen adaylarına göre daha fazla sorumluluk değeri taşımaktadırlar.

Öğretmen adaylarının sınıf düzeylerine göre insani değerler ölçeği alt boyutları ile çocuk sevme ölçeği arasında anlamlı farklılığın olup olmadığına ait bulgular Tablo 4'de sunulmaktadır.

Tablo 4. Öğretmen Adaylarının Sınıf Düzeyine Göre İnsani Değerler Ölçeği Alt Boyutları ile Çocuk Sevme Ölçeğine Ait Ortalamalar ve Kruskal Wallis Test Sonuçları

Ölçekler	Sınıf düzeyi	n	Sıralar ortalaması	X ²	Sd	p	Anlamlı farklılık
İnsani değerler ölçeği Sorumluluk	1 ¹	27	121,46	3,03	3	.39	
	2 ²	122	118,50				
	3 ³	90	134,63				
	4 ⁴	11	138,32				
Dostluk	1 ¹	27	113,98	4,96	3	.17	
	2 ²	122	119				
	3 ³	90	133,99				
	4 ⁴	11	156,41				
Barışçı olma	1 ¹	27	108,39	9,152	3	.03	1-3 2-3
	2 ²	122	115,59				
	3 ³	90	141,93				
	4 ⁴	11	142,95				
Saygı	1 ¹	27	110,35	4,51	3	.21	
	2 ²	122	135,15				
	3 ³	90	118,04				
	4 ⁴	11	116,68				
Hoşgörü	1 ¹	27	108,13	2,54	3	.47	
	2 ²	122	129,54				
	3 ³	90	127,17				
	4 ⁴	11	109,68				
Dürüstlük	1 ¹	27	127,24	4,24	3	.24	
	2 ²	122	125,08				
	3 ³	90	130,68				
	4 ⁴	11	83,45				
Çocuk sevme ölçeği	1 ¹	27	97,35	6,21	3	.10	
	2 ²	122	131,78				
	3 ³	90	127,21				
	4 ⁴	11	110,95				

Tablo 4’de öğretmen adaylarının sınıf düzeyine göre insani değerler ölçeği alt boyutları ile çocuk sevme ölçeğine ait ortalamalar ve Kruskal Wallis test sonuçları görülmektedir. Tablo 4’e göre öğretmen adaylarının sınıf düzeyi değişkenine göre insani değerler ölçeği alt boyutlarından barışçıl olma alt boyutu arasında anlamlı bir farklılık bulunmuştur ($\chi^2=9,152$; $p<.05$). Öğretmen adaylarının sınıf düzeyi değişkenine göre insani değerler ölçeği diğer alt boyutları ile çocuk sevme ölçeği arasında anlamlı farklılık bulunmamıştır ($p>.05$). Farklılığın hangi alt boyutlarından kaynaklandığını belirlemek amacıyla yapılan Mann Whitney U testi sonucunda söz konusu farklılığın 3. Sınıf öğretmen adayları lehine gerçekleştiği belirlenmiştir. Yani 3. Sınıf öğretmen adayları 1. ve 2. Sınıf öğretmen adaylarına göre daha fazla barışçıl değere sahiptir.

Öğretmen adaylarının anne öğrenim düzeyine göre insani değerler ölçeği alt boyutları ile çocuk sevme ölçeği arasında anlamlı farklılık olup olmadığını belirlemek amacıyla yapılan araştırma bulguları Tablo 5’de sunulmaktadır.

Tablo 5. Öğretmen Adaylarının Anne Öğrenim Düzeyine Göre İnsani Değerler Ölçeği Alt Boyutları ile Çocuk Sevme Ölçeğine Ait Ortalamalar ve Kruskal Wallis Testi Sonuçları

Ölçekler	Anne öğrenim	n	Sıralar ortalaması	χ^2	Sd	p	Anlamlı farklılık
İnsani Değerler Ölçeği Sorumluluk	Okuryazar – İlkokul ¹	151	132,29	15,72	4	.003	1-2
	Ortaokul ²	54	109,64				1-4
	Lise ³	27	151,50				2-3
	Üniversite ⁴	14	74,54				2-4
	Lisansüstü ⁵	4	86				
Dostluk	Okuryazar – İlkokul ¹	151	117,35	15,75	4	.003	1-2
	Ortaokul ²	54	148,44				2-4
	Lise ³	27	147,33				3-4
	Üniversite ⁴	14	79,36				
	Lisansüstü ⁵	4	137,50				
Barışçıl Olma	Okuryazar – İlkokul ¹	151	122,78	10,15	4	.04	1-5
	Ortaokul ²	54	135,46				2-4
	Lise ³	27	128,96				4-5
	Üniversite ⁴	14	87				
	Lisansüstü ⁵	4	204,88				
Saygı	Okuryazar – İlkokul ¹	151	122,43	13,19	4	.01	1-5
	Ortaokul ²	54	142,94				2-4
	Lise ³	27	137,48				2-5
							3-5

	Üniversite ⁴	14	94,21				4-5
	Lisansüstü ⁵	4	34,63				
Hoşgörü	Okuryazar – İlkokul ¹	151	128,85	6,43	4	.17	
	Ortaokul ²	54	130,69				
	Lise ³	27	123,61				
	Üniversite ⁴	14	85,43				
	Lisansüstü ⁵	4	82,13				
Dürüstlük	Okuryazar – İlkokul ¹	151	134,17	16,1	4	.003	1-4
	Ortaokul ²	54	119,10				2-4
	Lise ³	27	104,41				2-5
	Üniversite ⁴	14	75,68				3-5
	Lisansüstü ⁵	4	201,50				4-5
Çocuk sevme ölçeği	Okuryazar – İlkokul ¹	151	123,71	10,38	4	.002	1-4
	Ortaokul ²	54	143,73				2-4
	Lise ³	27	120,24				
	Üniversite ⁴	14	80,68				
	Lisansüstü ⁵	4	139,38				

Tablo 5’de öğretmen adaylarının annelerinin öğrenim düzeyine göre insani değerler ölçeği alt boyutları ve çocuk sevme ölçeğine ait ortalamalar ve Kruskal Wallis testi sonuçları görülmektedir. Tablo 5’e göre öğretmen adaylarının annelerinin öğrenim düzeyine göre insani değerler ölçeği alt boyutlarından sorumluluk alt boyutu ($x^2=15,72$; $p<.05$), dostluk alt boyutu ($x^2=15,75$; $p<.05$), barışçı olma alt boyutu ($x^2=10,15$; $p<.05$), saygı alt boyutu ($x^2=13,19$; $p<.05$), dürüstlük alt boyutu ($x^2=16,1$; $p<.05$) ve çocuk sevme ölçeği arasında ($x^2=10,38$; $p<.05$) anlamlı farklılık olduğu görülmektedir. Tablo 5’e göre annesi ilkokul mezunu olan öğretmen adaylarının sorumluluk değeri ölçek puanı, annesi ortaokul ve üniversite mezunu olan öğretmen adaylarına göre, annesi lise mezunu olan öğretmen adaylarının sorumluluk değeri ölçek puanı, annesi ortaokul ve üniversite mezunu olan öğretmen adaylarına göre daha yüksektir. Annesi ortaokul mezunu olan öğretmen adaylarının dostluk değeri ölçek puanı, annesi ilkokul ve üniversite mezunu olan öğretmen adaylarına göre ve annesi lise mezunu olan öğretmen adaylarının dostluk değeri ölçek puanı, annesi üniversite mezunu olan öğretmen adaylarına göre daha yüksektir. Annesi lisansüstü eğitime sahip olan öğretmen adaylarının barışçıl olma değeri ölçek puanı, annesi ilkokul ve üniversite mezunu olan öğretmen adaylarına göre, annesi ortaokul mezunu olan öğretmen adaylarının barışçıl olma değeri ölçek puanı ise annesi üniversite mezunu olan öğretmen adaylarına göre daha yüksektir. Annesi ilkokul mezunu olan öğretmen adaylarının saygı değeri ölçek puanı, annesi lisansüstü eğitime sahip olan öğretmen adaylarının saygı değeri ölçek puanına göre, annesi ortaokul mezunu olan öğretmen adaylarının saygı değeri ölçek puanı, annesi üniversite ve lisansüstü eğitime sahip olan öğretmen adaylarının saygı değeri ölçek puanına göre, annesi üniversite mezunu olan öğretmen adaylarının saygı değeri ölçek puanı ise, annesi lisansüstü eğitime

sahip olan öğretmen adaylarının saygı değeri ölçek puanına göre daha yüksektir. Annesi ilkökul mezunu olan öğretmen adaylarının dürüstlük değeri ölçek puanı, annesi üniversite mezunu olan öğretmen adaylarının dürüstlük değerine göre, annesi lisansüstü eğitime sahip olan öğretmen adaylarının dürüstlük değeri ölçek puanı, annesi ortaokul ve üniversite mezunu olan öğretmen adaylarının dürüstlük değeri ölçek puanına göre daha yüksektir. Annesi ilkökul mezunu olan öğretmen adaylarının çocuk sevme ölçek puanları, annesi üniversite mezunu olan öğretmen adaylarının çocuk sevme ölçeği puanlarına göre, annesi ortaokul mezunu olan öğretmen adaylarının çocuk sevme ölçek puanları, annesi üniversite mezunu olan öğretmen adaylarının çocuk sevme ölçeği puanlarına göre daha yüksektir.

Öğretmen adaylarının baba öğrenim durumlarına göre insani değerler ölçeği alt boyutları ile çocuk sevme ölçeği arasında anlamlı farklılık olup olmadığına yönelik yapılan araştırma bulgularına Tablo 6'da yer verilmiştir.

Tablo 6. Öğretmen Adaylarının Baba Öğrenim Durumuna Göre İnsani Değerler Ölçeği Alt Boyutları ile Çocuk Sevme Ölçeğine Ait Ortalamalar ve Kruskal Wallis Testi Sonuçları

Ölçekler	Baba öğrenim	n	Sıralar ortalaması	χ^2	Sd	p	Anlamlı farklılık
İnsani değerler ölçeği Sorumluluk	Okuryazar – İlkokul ¹	87	127,74	4,6	4	.33	
	Ortaokul ²	63	110,83				
	Lise ³	79	135,53				
	Üniversite ⁴	19	119,61				
	Lisansüstü ⁵	2	150				
Dostluk	Okuryazar – İlkokul ¹	87	117,37	4,03	4	.40	
	Ortaokul ²	63	119,06				
	Lise ³	79	136,64				
	Üniversite ⁴	19	137,53				
	Lisansüstü ⁵	2	127,75				
Barışçı olma	Okuryazar – İlkokul ¹	87	128,21	3,22	4	.52	
	Ortaokul ²	63	135,06				
	Lise ³	79	115,06				
	Üniversite ⁴	19	127,84				
	Lisansüstü ⁵	2	96,75				
Saygı	Okuryazar – İlkokul ¹	87	111,29	7,01	4	.13	
	Ortaokul ²	63	128,10				
	Lise ³	79	133,54				

	Üniversite ⁴	19	141,76				
	Lisansüstü ⁵	2	189,75				
Hoşgörü	Okuryazar – İlkokul ¹	87	119,66	2,03	4	.73	
	Ortaokul ²	63	135,84				
	Lise ³	79	124,20				
	Üniversite ⁴	19	121,87				
	Lisansüstü ⁵	2	140				
Dürüstlük	Okuryazar – İlkokul ¹	87	138,39	7,39	4	.12	
	Ortaokul ²	63	119,29				
	Lise ³	79	116,08				
	Üniversite ⁴	19	117,71				
	Lisansüstü ⁵	2	207				
Çocuk sevme ölçeği	Okuryazar – İlkokul ¹	87	107,82	9,65	4	.05	
	Ortaokul ²	63	135,17				
	Lise ³	79	137,46				
	Üniversite ⁴	19	123,61				
	Lisansüstü ⁵	2	135,75				

Tablo 6’da öğretmen adaylarının baba öğrenim durumuna göre insani değerler ölçeği alt boyutları ve çocuk sevme ölçeğine ait ortalamalar ve Kruskal Wallis test sonuçları görülmektedir. Tablo 6’a göre öğretmen adaylarının baba öğrenim durumuna göre insani değerler ölçeği alt boyutları ile çocuk sevme ölçeği arasında anlamlı farklılık bulunamamıştır ($p > .05$).

Öğretmen adaylarının kardeş sayısına göre insani değerler ölçeği alt boyutları ve çocuk sevme ölçeği arasında anlamlı farklılık olup olmadığını belirlemek amacıyla yapılan araştırmanın bulgularına Tablo 7’de yer verilmiştir.

Tablo 7. Öğretmen Adaylarının Kardeş Sayısına Göre İnsani Değerler Ölçeği ve Çocuk Sevme Ölçeğine Ait Ortalamalar ve Kruskal Wallis Testi Sonuçları

Ölçekler	Kardeş sayısı	n	Sıralar ortalaması	χ^2	Sd	p	Anlamlı farklılık
İnsani değerler ölçeği Sorumluluk	Tek ¹	12	142,46	10,29	4	.04	2-5 3-5
	1 ²	46	147,01				
	2 ³	58	132,41				
	3 ⁴	51	122,71				
	4 ve üzeri ⁵	83	108,02				

Dostluk	Tek ¹ 1 ² 2 ³ 3 ⁴ 4 ve üzeri ⁵	12 46 58 51 83	153,58 143,50 116,24 128,91 115,84	7,26	4	.12	
Barışçı olma	Tek ¹ 1 ² 2 ³ 3 ⁴ 4 ve üzeri ⁵	12 46 58 51 83	179,54 97,99 129,57 136,05 123,61	14,78	4	.005	1-2 1-3 1-4 1-5 2-3 2-4
Saygı	Tek ¹ 1 ² 2 ³ 3 ⁴ 4 ve üzeri ⁵	12 46 58 51 83	108,08 130,23 130,68 135,95 115,36	3,92	4	.42	
Hoşgörü	Tek ¹ 1 ² 2 ³ 3 ⁴ 4 ve üzeri ⁵	12 46 58 51 83	103,67 103,58 116,18 145,70 134,91	11,80	4	.02	1-4 2-4 2-5 3-5
Dürüstlük	Tek ¹ 1 ² 2 ³ 3 ⁴ 4 ve üzeri ⁵	12 46 58 51 83	176,42 102,02 128,25 131,54 125,52	11,34	4	.02	1-2 1-3 1-5 2-3 2-4
Çocuk sevme ölçeği	Tek ¹ 1 ² 2 ³ 3 ⁴ 4 ve üzeri ⁵	12 46 58 51 83	154,13 126,64 133,49 123,02 116,67	4,40	4	.35	

Tablo 7’de öğretmen adaylarının kardeş sayısına göre insani değerler ölçeği alt boyutları ile çocuk sevme ölçeğine ait ortalamalar ve Kruskal Wallis testi sonuçları görülmektedir. Tablo 7’de görüldüğü gibi öğretmen adaylarının kardeş sayısı değişkenine göre insani değerler ölçeği alt

boyutlarından sorumluluk alt boyutu ($x^2=10,29$; $p<.05$), barışçı olma alt boyutu ($x^2=14,78$; $p<.05$), hoşgörü alt boyutu ($x^2=11,80$; $p<.05$), dürüstlük alt boyutu ($x^2=11,34$; $p<.05$) arasında anlamlı farklılığın olduğu görülmektedir. Öğretmen adaylarının kardeş sayısı değişkenine göre çocuk sevme ölçeği arasında anlamlı farklılık bulunamamıştır ($p>.05$). Tablo 7'e göre bir kardeşe sahip olan öğretmen adaylarının sorumluluk değeri ölçek puanı, dört ve üzerinde kardeşe sahip olan öğretmen adaylarının sorumluluk değeri ölçek puanından ve iki kardeşe sahip olan öğretmen adaylarının sorumluluk değeri ölçek puanından daha yüksektir. Tek çocuk olan öğretmen adaylarının barışçıl olma ölçek puanları, bir kardeşe, iki kardeşe, üç kardeşe ve dört ve üzerinde kardeşe sahip olan öğretmen adaylarının barışçıl olma ölçek puanlarından, iki kardeşe sahip olan öğretmen adaylarının barışçıl olma ölçek puanları ve üç kardeşe sahip olan öğretmen adaylarının barışçıl olma ölçek puanları, bir kardeşe sahip olan öğretmen adaylarının ölçek puanlarından daha yüksektir. Üç kardeşe sahip olan öğretmen adaylarının hoşgörü ölçek puanları, tek çocuk olan öğretmen adaylarının, bir kardeşe sahip olan öğretmen adaylarının ve iki kardeşe sahip olan öğretmen adaylarının hoşgörü ölçeği puanlarından, dört ve üzerinde kardeşe sahip olan öğretmen adaylarının hoşgörü ölçeği puanı, bir kardeşe sahip olan öğretmen adaylarının hoşgörü ölçeği puanından yüksektir. Tek çocuk olan öğretmen adaylarının dürüstlük ölçeği puanları, bir kardeşe, iki kardeşe, üç kardeşe ve dört ve üzerinde kardeşe sahip olan öğretmen adaylarının dürüstlük ölçeği puanlarından, iki kardeşe sahip olan öğretmen adaylarının dürüstlük ölçeği puanları ve üç kardeşe sahip olan öğretmen adaylarının dürüstlük ölçeği puanları bir kardeşe sahip olan öğretmen adaylarının dürüstlük değeri ölçek puanından yüksektir.

Öğretmen adaylarının bölüme gelme tercihlerine göre insani değerler ölçeği alt boyutları ile çocuk sevme ölçeği arasında anlamlı farklılık olup olmadığını belirlemek amacıyla yapılan Mann Whitney U test sonuçları Tablo 8'de sunulmaktadır.

Tablo 8. Öğretmen Adaylarının Bölüm Tercihlerine Göre İnsani Değerler Ölçeği Alt Boyutları ile Çocuk Sevme Ölçeğine Ait Ortalamalar ve Mann Whitney U Testi Sonuçları

Ölçekler	Bölüm tercihi	n	Sıralar ortalaması	Sıralar toplamı	U	p
İnsani değerler ölçeği Sorumluluk	Evet	135	126,94	17137	7568	.73
	Hayır	115	123,81	14238		
Dostluk	Evet	135	128,42	17337	7368	.49
	Hayır	115	122,07	14038		
Barışçı olma	Evet	135	136,14	18379	6326	.01
	Hayır	115	113,01	12996		
Saygı	Evet	135	134,08	18100	6604,50	.04
	Hayır	115	115,43	13274,50		
Hoşgörü	Evet	135	139,57	18842	5863	.001
	Hayır	115	108,98	12553		
Dürüstlük	Evet	135	129,51	17483,50	722150	.34

	Hayır	115	120,80	13891,50		
Çocuk sevme ölçeği	Evet	135	123,50	16672	7492	.61
	Hayır	115	127,85	14703		

Tablo 8' de öğretmen adaylarının bölüme gelme tercihlerine göre insani değerler ölçeği alt boyutları ile çocuk sevme ölçeğine ait ortalamalar ve Mann Whitney U testi sonuçları görülmektedir. Tablo 8' e göre öğretmen adaylarının bölüme gelme tercihlerine göre insani değerler ölçeği alt boyutlarından barışçıl olma alt boyutu ($U=6326$; $p<.05$), saygı alt boyutu ($U=6604,50$; $p<.05$) ve hoşgörü alt boyutu ($U=5863$; $p<.05$) arasında anlamlı farklılık olduğu görülmektedir. Öğretmen adaylarının bölüme gelme tercihlerine göre çocuk sevme ölçeği arasında anlamlı farklılık bulunamamıştır. Buna göre bölümü isteyerek gelen öğretmen adaylarının barışçıl olma ölçeği puanlarının, bölümü istemeden gelen öğretmenlerin barışçıl olma ölçeği puanlarına göre, bölümü isteyerek gelen öğretmen adaylarının saygı değeri ölçek puanının, bölümü istemeden gelen öğretmen adaylarının saygı değeri ölçek puanlarına göre, bölümü isteyerek gelen öğretmen adaylarının hoşgörü ölçek puanlarının, bölümü istemeden gelen öğretmen adaylarının hoşgörü ölçek puanlarına göre daha yüksek olduğu belirlenmiştir.

İnsani değerler ölçeği alt boyutları ile çocuk sevme ölçeği arasında anlamlı bir ilişki olup olmadığını belirlemek amacıyla yapılan Spearman Korelasyon analizi sonuçlarına Tablo 9' da yer verilmiştir.

Tablo 9. İnsani Değerler Ölçeği Alt Boyutları ile Çocuk Sevme Ölçeğine Ait Spearman Korelasyon Analizi Sonuçları

İnsani değerler ölçeği	Çocuk sevme ölçeği
Sorumluluk	$r=.91$, $p=.15$
Dostluk	$r=.14$, $p=.02$
Barışçı olma	$r=.04$, $p=.57$
Saygı	$r=.06$, $p=.3$
Hoşgörü	$r=.06$, $p=.31$
Dürüstlük	$r=.10$, $p=.09$

Tablo 9' da insani değerler ölçeği alt boyutları ile çocuk sevme ölçeği arasındaki Spearman korelasyon analizi sonuçları görülmektedir. Tablo 9' a göre insani değerler ölçeği alt boyutlarından dostluk alt boyutu ile çocuk sevme arasında pozitif yönde düşük bir ilişkinin olduğu belirlenmiştir ($r=.14$, $p<.05$).

Tartışma ve Sonuç

Öğretmen adaylarının cinsiyet değişkenine göre insani değerler ölçeği alt boyutlarından saygı alt boyutunda, kadın öğretmen adaylarının sıra ortalaması, erkek öğretmen adaylarına göre daha yüksek bulunmuştur. Bu durumu kadınların ilişkilerinde daha saygı dolu olmalarına bağlamak mümkün olabilir. Gilligan (1982) ifade ettiği gibi kadınlar, ahlaki değerlerinde ve ilişkilerinde başkalarının duygularını anlamaya ve saygıya daha fazla önem vermektedirler. Bu durumun da kadın öğretmen adaylarının saygı değerindeki yüksekliği açıkladığı düşünülmektedir. Yiğit ve Dilmaç (2011)

ortaöğretimde öğrenim görmekte olan öğrencilerin cinsiyet, yaş, sınıf, öğrenim görülen okulun türü, anne-baba öğrenim durumuna göre değerleri inceledikleri araştırmanın sonucunda saygı alt boyutunda kız öğrencilerin, erkek öğrencilere göre daha yüksek puan aldıkları sonucuna ulaşmışlardır. Araştırmada çocuk sevme düzeyleri açısından kadın öğretmen adaylarının, erkek öğretmen adaylarına göre daha yüksek puan aldıkları belirlenmiştir. Bu durumu kadınların ilişkilerinde daha içten, daha sevgi dolu oluşlarına, insanlara karşı anaç özelliklerle yaklaşmalarına bağlanabileceğini Burger (2016) yapmış olduğu araştırmasında da ifade etmiştir. Arslan vd. (2013), Yazıcı (2013) ve Kaynak vd. (2015) öğretmen adayları ile yapmış oldukları araştırma sonuçlarında da kadın öğretmen adaylarının çocuk sevme düzeylerinin erkek öğretmen adaylarına göre daha yüksek olduğunu bulmuşlardır.

Araştırmada 18-20 ve 21- 23 yaş grubunda olan öğretmen adaylarının sorumluluk değer sıra ortalamalarının 27 ve üstü yaş grubunda olan öğretmen adaylarından daha yüksek olduğu bulunmuştur. Bu durumu öğretmen adaylarının okula ilk başladıkları yıllarda okula ve çevreye uyum sağlamada daha fazla sorumluluk almalarıyla açıklamanın uygun olacağı düşünülmektedir. Şahin vd. (2009) üniversite öğrencilerinin okula ilk başladıkları anda ne tür sorunlar yaşadıklarını belirlemek amacıyla yaptıkları araştırmalarında, öğrencilerin okula ve çevreye uyum sağlamak konusunda sorunlar yaşadıkları ve bu sorunların aşılabilmesi için sorumluluk değerinin daha fazla öne çıkması gerekliliğini vurgulamışlardır. Aynı zamanda 18-20 yaş gencin ergenlikten çıkıp yetişkinliğe geçiş yaptığı bir süreçtir. Bu sürecin sorumluluğu ise yeni bir döneme uyum sağlamak açısından oldukça önemlidir. Oysa ilerleyen yıllarda genç, bu gelişim görevini tamamlamış olduğu için (Fazlıoğlu, 2017) dönemin başına göre sorumluluğunu daha azalmış olarak görmesine ve bu yönde de davranmasına neden olabileceği düşünülmektedir. Aynı zamanda araştırmada 27 ve üstü yaş grubunda olan öğretmen adaylarının sayısının diğer yaş grubundaki öğretmen adaylarına göre daha az olduğu görülmektedir. Her iki durumunda 27 ve üstündeki yaş grubunda olan öğretmen adaylarının sorumluluk değerinin düşük çıkmasını açıkladığı düşünülmektedir.

Sınıf düzeyine göre üçüncü sınıf öğretmen adaylarının barışçıl olma değerleri birinci ve ikinci sınıf öğretmen adaylarının barışçıl olma değerlerine göre daha yüksek bulunmuştur. Üçüncü sınıfa gelen öğretmen adayları, buldukları ortama daha iyi uyum sağlamış, bu süreçte pek çok görevi gerçekleştirmiş ve başarmış durumdadır (Taneri, 2014). Bu da öğretmen adaylarının kendilerini ve çevrelerini daha iyi değerlendirebildikleri için daha barışçıl özellikler sergilemelerine neden olabilir (Burger, 2016). Yiğit ve Dilmaç (2011) ortaöğretim öğrencilerinin sınıf düzeylerine göre insani değerler arasında anlamlı farklılığın olup olmadığını belirlemek amacıyla yaptıkları araştırma sonucunda ise öğrencilerin sınıf düzeyine göre insani değerler arasında anlamlı farklılığın olmadığını bulmuşlardır.

Araştırmada anne öğrenim durumuna göre, annesi ilköğretim mezunu olan öğretmen adaylarının sorumluluk değerinin, annesi ortaokul ve üniversite mezunu olan öğretmen adaylarının sorumluluk değerine göre daha yüksek olduğu bulunmuştur. Aynı zamanda annesi lise mezunu olan öğretmen adaylarının sorumluluk değerinin, annesi ortaokul ve üniversite mezunu olan öğretmen adaylarının sorumluluk değerinden daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Her ne kadar eğitim düzeyi ne olursa olsun, tüm anneler çocuklarının sorumluluk almalarını ve bu yönde eğitilmelerini isteseler de, çocuklarıyla geçirdikleri zaman ve bu zaman sürecinde çocuklarına sorumluluk verecek şekilde davranışları önemli hale gelebilmektedir. Ancak çalışmak zorunda olan pek çok anne çocuğuyla kaliteli zaman konusunda sorunlar yaşayabilmekte (Özyürek ve Tezel Şahin, 2005) ya da çalışmalarından kaynaklanan vicdan

azabıyla çocuklarıyla geçirdikleri zamanda çocuğun yapabileceği işleri de kendileri yapabilmektedir (Özkaplan, 2009). Üniversite mezunu olan annelerin genellikle daha fazla çalışma hayatında olduğu, annelerin çalışmalarının ise çocuklarıyla yeterli vakit geçiremediklerini, geçirdikleri sürede de çocuklarının yapabilecekleri işleri çalışmalarından dolayı duydukları vicdan azabıyla kendilerinin yapabilecekleri düşünülürse, annesi üniversite mezunu olan öğretmen adaylarının sorumluluk değerinin neden düşük olduğunun açıklanabileceği düşünülmektedir. İnsani değerler ölçeği alt boyutlarından dostluk alt boyutu ile anne öğrenim düzeyi arasında anlamlı farklılık bulunmuştur. Annesi ortaokul mezunu olan öğretmen adaylarının dostluk değerinin, annesi ilkökul ve üniversite mezunu olan öğretmen adaylarının dostluk değerine göre daha yüksek olduğu bulunmuştur. Dostluk değeri özellikle Türk toplumunda oldukça değerli olan bir kavramdır. Annelerin çocuklarının ilk eğitimleri olduğu göz önünde bulundurulacak olursa çocuklarını eğitirken dostluk değerine daha fazla vurgu yapmaları beklenmektedir (Yağmurlu vd., 2009). Tıpkı sorumluluk değerinde olduğu gibi annelerin çocuklarıyla geçirdikleri zamanın niteliğinin bu eğitimi etkileyerek çocuklarda farklı yönlerde şekillendiği, bunun sonucunda da araştırmada anne eğitim düzeyine göre farklılaşma ortaya çıkardığı düşünülmektedir. Anne eğitim düzeyine göre insani değerler ölçeğinin barışçıl olma alt boyutunda anneleri lisansüstü eğitime sahip olan öğretmen adaylarının puanlarının, annesi ilkökul ve üniversite mezunu olan öğretmen adaylarına göre, annesi ortaokul mezunu olan öğretmen adaylarının puanlarının ise, annesi üniversite mezunu olan öğretmen adaylarına göre daha yüksek olduğu bulunmuştur. Lisansüstü eğitim mezunu olan annelerin çocuklarında barışçıl olma değerinin yüksekliğini, annelerin eğitim düzeylerinin artmasına paralel olarak insan haklarına daha fazla değer vermeleriyle açıklanabilir. Çünkü bilindiği gibi barışçıl olma temel insani değerler arasındadır. İnsani değerleri özümsemek ise eğitim seviyelerinin yükselmesine bağlıdır (Dereli ve Aypay, 2012). Oldukça eski zamanlardan beri, çocukların temel olarak barış değerine önem vermeleri konusunda yapılan vurgu ve önem, günümüze kadar ulaşmıştır (Kağıtçıbaşı, 2017). Bu durumun annelerin çocuklarını bu yönde yetiştirmelerine ve bunun sonucu olarak öğretmen adaylarının barışçıl olma değerlerinin yükselmesine neden olduğu düşünülmektedir. Annesi ilkökul mezunu olan öğretmen adaylarının saygı değerinin, annesi lisansüstü mezunu olan öğretmen adaylarının saygı değerine göre, annesi ortaokul mezunu olan öğretmen adaylarının saygı değerinin, annesi üniversite ve lisansüstü eğitim mezunu olan öğretmen adaylarının saygı değerlerine göre, annesi lise mezunu olan öğretmen adaylarının saygı değerinin, annesi lisansüstü eğitim mezunu olan öğretmen adayının saygı değerine göre, annesi üniversite mezunu olan öğretmen adaylarının saygı değerinin, annesi lisansüstü eğitim mezunu olan öğretmen adaylarına göre daha yüksek olduğu bulunmuştur. Annenin eğitim düzeyi yükseldikçe saygı değerine daha az yer verildiği bulunmuştur. Saygı insan ilişkilerinde oldukça önemli yer tutan ve toplumun huzurlu inşasında oldukça önemli olan bir değerdir. Saygı değeri erken çocukluk döneminden itibaren kaliteli anne – çocuk ilişkisi ile (Yazıcı ve Yazıcı, 2015), annelerin çocuklarının yaptıkları davranışlarda sabırlı olmalarıyla, çocuklarını daha fazla dinlemeleriyle, daha az emir vermekle kazandırılabilir (Coşkun ve Deniz, 2017). Annelerin eğitim düzeyinin yükselmesiyle daha fazla çalışma hayatına katılabilmekte, annelerin çalışma hayatının getirdiği sorumluluklar ile ev içindeki sorumlulukların üst üste gelmesi çatışmalara neden olabilmekte, bu durum çocuğa yansıyabilmekte ve ilişkilerde sorunlar ortaya çıkabilmekte, bu durum ise saygı ilişkisinin zedelenmesiyle sonuçlanabilmektedir. Saygı ilişkisinin zedelenmesi sonucunda da geriye dönüşü olmayan ve çocuğun saygı edinemediği kişilikler ortaya çıkabilmektedir (Sağlam, 2017).

Bu durumun da öğretmen adaylarının saygı değerini etkileyebileceği düşünülmektedir. Anne öğrenim düzeyine göre insani değerler ölçeği alt boyutlarından dürüstlük alt boyutunda anlamlı farklılık olduğu bulunmuştur. Annesi ilkökul mezunu olan öğretmen adaylarının dürüstlük değeri, annesi üniversite mezunu olan öğretmen adaylarının dürüstlük değerine göre, annesi lisansüstü eğitim mezunu olan öğretmen adaylarının dürüstlük değerinin, annesi ortaokul ve üniversite mezunu olan öğretmen adaylarının dürüstlük değerine göre daha yüksek olduğu bulunmuştur. Dürüstlük değeri insan ilişkilerinde oldukça önemli yer kaplayan, eğitim sistemine yön veren bir değerdir (Turan ve Aktaş, 2008). İnsan ilişkilerinde oldukça önemli olması ve Türk toplumunda önemsenen bir değer olması nedeniyle (Kağıtçıbaşı, 2017), öğretmen adaylarının sıra ortalamasının yüksek olabileceği düşünülmektedir. Günümüzde yaşanan birtakım gelişmeler çocukların yetkin bir birey olmasında akademik başarının tek başına yeterli olmadığını göstermiş ve ebeveynlerin çocuklarını yetkin olarak yetiştirebilmek için değerlere önem vermesi gerektiği yönünde bir görüşe varmalarına neden olmuştur. Bu değerlerden birinin de dürüstlük değeri olduğu ifade edilmektedir. Ebeveynler bu durum için dürüstlük değerine önem verecek yönde çalışmalar yapmışlardır. Ebeveynlerin eğitim seviyesinin yükselmesi, bu çalışmaları nasıl yapacakları konusunda farklı kaynaklara nasıl ulaşabilecekleri yönünde bakış açılarına daha kolay ulaşabilmelerini sağlayabilmektedir (Aydın, 2010). Tüm bu durumların ise öğretmen adaylarının sıra ortalamalarını yükseltebileceği düşünülmektedir. Yiğit ve Dilmaç (2011) ortaöğretim öğrencileri üzerinde yapmış oldukları araştırmalarında, annenin eğitim düzeyinin yükselmesiyle saygı değerinin azaldığı, dürüstlük alt boyutunda da eğitim düzeyinin yükselmesiyle dürüstlük değerinin azaldığını bulmuşlar, ancak anne öğrenim düzeyi ile sorumluluk, dostluk, barışçıl olma alt boyutlarında anlamlı farklılık bulamamışlardır. Anne öğrenim düzeyi ile çocuk sevme ölçeği arasında anlamlı bir farklılık bulunmuştur. Annesi ilkökul mezunu olan öğretmen adaylarının çocuk sevme puanlarının, annesi üniversite mezunu olan öğretmen adaylarının çocuk sevme puanlarına göre, annesi ortaokul mezunu olan öğretmen adaylarının çocuk sevme puanlarının, annesi üniversite mezunu olan öğretmen adaylarının çocuk sevme puanlarından yüksek olduğu bulunmuştur. Annelerin öğrenim düzeyi yükseldikçe öğretmen adaylarının çocuk sevme puanlarının düştüğü görülmektedir. Çocuk sevmede önemli olan, karşısındaki kişiyle iletişim ve etkileşimdir (Uğurlu, 2013). Çocuk eğer anlaşıldığını ve sevildiğini öğrenirse, kendisi de sevme yeteneğini geliştirecek ve bunu tüm hayatına genelleyecektir (Baykoç, 2006). Sağlıklı bir iletişim ve etkileşim ise anne – çocuk arasındaki kaliteli birlikteliğe bağlıdır (Özyürek ve Tezel Şahin, 2005). Annelerin öğrenim seviyesinin yükselmesi bireyselleşmeye, çocukla daha az vakit geçirmeye neden olabilmekte, bu durum ise çocuğun yanlış olarak sevilmediği yönünde bir inanç geliştirmesine ve bunu genellemesiyle sonuçlanabilmektedir (Öngider, 2013), bu durumun ise öğretmen adaylarının çocuk sevme puanlarındaki farklılığı açıkladığı düşünülmektedir.

Araştırma sonucunda baba öğrenim durumuna göre öğretmen adaylarının insani değerler ölçeği alt boyutlarında ve çocuk sevme ölçeği arasında anlamlı farklılık olmadığı bulunmuştur. Babalar, çocuğun hayatında oldukça önemli olan bireyler olsa da, anne gibi çocukla birebir ilgilenemebilmektedirler (Kuzucu, 2011). Bu durumun ise öğretmen adaylarının baba öğrenim durumlarına göre insani değerler ölçeği alt boyutları ve çocuk sevme ölçeği arasında anlamlı farklılık oluşturmadığı düşünülmektedir.

Araştırmada kardeş sayısı değişkenine göre, insani değerler ölçeği alt boyutlarından sorumluluk alt boyutunda anlamlı farklılığın olduğu bulunmuştur. Bir kardeşe sahip olan öğretmen adaylarının sorumluluk değerinin, dört ve üzerinde kardeşe sahip olan öğretmen adaylarının sorumluluk değerine göre, iki kardeşe sahip olan öğretmen adaylarının sorumluluk değerinin, dört ve üzerinde kardeşe sahip olan öğretmen adaylarının sorumluluk değerine göre yüksek olduğu bulunmuştur. Bu durumda kardeş sayısı arttıkça sorumluluk değerinin azaldığını göstermektedir. Sorumluluk, çocukların yaşamda aktif olarak yer almasını sağlayan bir değer olması açısından önemlidir (Sezer vd., 2017). Aileler ise çocuklarının başarılı olmasını, ilişkilerinde aranan kişilik özelliklerine sahip olmasını istemekte ve bu anlamda da çocuklarına sorumluluklar yüklemektedirler. Ailenin istedikleri bu sorumluluklar çocuk sayısı arttıkça azalmaktadır (Yavuzer, 2001) ki bu durumun da araştırma sonucunu açıkladığı düşünülmektedir. Kardeş sayısı değişkenine göre insani değerler ölçeği alt boyutlarından barışçıl olma alt boyutu arasında anlamlı farklılık bulunmuştur. Araştırma sonucunda tek çocuk olan öğretmen adaylarının barışçıl olma puanlarının, bir kardeşe, iki kardeşe, üç kardeşe, dört ve üzerinde kardeşe sahip olan öğretmen adaylarının barışçıl olma puanlarına göre yüksek olduğu görülmektedir. İki kardeşe sahip olan öğretmen adaylarının barışçıl olma değerlerinin bir kardeşe ve üç kardeşe sahip olan öğretmen adaylarının barışçıl olma değerlerine göre yüksek olduğu bulunmuştur. Kardeş sayısı arttıkça çocuklar arasında çekişme ve rekabetin arttığı görülmektedir. Bee ve Boyd (2009) kardeş sayısının artması sonucunda çocukların ebeveyn sevgisi başta olmak üzere paylaşılacak değer ve nesnelere arttığını, bunun sonucunda da çocuklar arasında kardeş rekabetinin arttığını ifade etmektedir. Çekişme ve rekabetin artması, barışçıl olma değerinin azalmasına neden olabilir ki bu durumda öğretmen adaylarının sıra ortalamasını açıkladığı düşünülmektedir. Kardeş sayısı değişkenine göre insani değerler ölçeği alt boyutlarından hoşgörü değerinde anlamlı farklılık olduğu bulunmuştur. Hoşgörü alt boyutunda üç kardeşe sahip olan öğretmen adaylarının hoşgörü puanlarının, tek çocuk olan öğretmen adaylarından, bir kardeşe ve iki kardeşe sahip olan öğretmen adaylarının hoşgörü puanlarından, dört ve üzerinde kardeşe sahip olan öğretmen adaylarının hoşgörü puanlarının ise bir kardeşe sahip olan öğretmen adaylarının hoşgörü puanlarından yüksek olduğu bulunmuştur. Yani kardeş sayısı arttıkça hoşgörü puanları artmaktadır. Hoşgörü bireyin etrafındaki canlı – cansız her türlü varlığı olduğu gibi kabul etmesidir (Aslan, 2017). Çocuğun kardeş sayısının artması, anne – babanın sevgisi başta olmak üzere pek çok kendine ait olan değeri de paylaşmasını gerektirir. Bu paylaşımların gerçekleşmesi ise hoşgörü değeriyle mümkün olabilir (Yavuzer, 2001). Dolayısıyla kardeş sayısının artmasının da bu nedenlerle hoşgörü değerini arttırdığı düşünülmektedir. Kardeş sayısı değişkenine göre insani değerler ölçeği alt boyutlarından dürüstlük alt boyutunda anlamlı farklılık olduğu bulunmuştur. Tek çocuk olan öğretmen adaylarının dürüstlük puanlarının bir kardeşe, iki kardeşe, üç kardeşe, dört ve üzerinde kardeşe sahip olan öğretmen adaylarının dürüstlük puanlarına göre, iki kardeşe sahip olan öğretmen adaylarının dürüstlük puanlarının ve üç kardeşe sahip olan öğretmen adaylarının dürüstlük puanlarının, bir kardeşe sahip olan öğretmen adaylarının dürüstlük puanlarından yüksek çıktığı belirlenmiştir. Dürüstlük, gerçek karşısında ne olursa olsun doğru olmayı ve dürüst olmayı gerektiren bir değerdir (Tillman, 2014). Özellikle ebeveynlerin üzerinde fazla durdukları bir değer olan dürüstlük değerinin, tek çocuklarda yüksek düzeyde çıkmasını ailelerin çocuklarına bu yönde yapacağı telkinlerle açıklamak olası görülürken, iki ve üç kardeşi olan öğrencilerde yüksek çıkmasını ise kardeşler arasında özellikle

ebeveynlere yönelik kurulacak olan dayanışma ilişkilerinin temelinde yer alan bir değer olması ile açıklanabileceği düşünülmektedir (Yavuzer, 2001).

Araştırma sonucunda öğretmen adaylarının bölüm tercihlerine göre insani değerler ölçeği alt boyutları arasında anlamlı farklılıkların olduğu bulunmuştur. Bölümü isteyerek gelen öğretmen adaylarının barışçı olma, saygı ve hoşgörü değerlerinin bölümü istemeden gelen öğretmen adaylarına göre yüksek olduğu bulunmuştur. Üniversite öğrencilerinin bölümü isteyerek gelmeleri ne yapmak istediklerine karar vermeleriyle yakından ilgili olabilir. Her ne kadar bölümü istemek ve bölüme yerleşmek, puanların yeterli olmasına ve üniversite sınavındaki başarıya bağlı olsa da, çocuklar istedikleri bölüme gidebilmek için iç denetimlerini gerçekleştirecek, iç denetimlerin gelişmesi, çalışma motivasyonlarını bu yönde yapılandırılmalarına da yardımcı olabilecektir. Bu durum ise kimlik kazanımına giden yolun bir başlangıcı olarak düşünülebilir. Kimlik gelişimi döneminde genç, ileride seçeceği mesleğe karar vermekte ve bu kararını gerçekleştirmeye yönelik çalışmalar yapmaktadır. Üniversiteye isteyerek gelen öğretmen adayları seçimleri için yeterli çalıştıklarından ve bilinçli davrandıklarından kendisiyle ve etrafıyla barışık olacak, saygıyı ön planda tutacak ve daha hoşgörülü olabilecektir (Fazlıoğlu, 2017). Dolayısıyla bu durumun bölümü isteyerek gelen öğretmen adaylarının insani değerler ölçeğinin alt boyutlarından barışçı olma, saygı ve hoşgörü puanlarının yüksekliğini açıklayabileceği düşünülmektedir.

Araştırmanın son bulgusu ise insani değerler ölçeği alt boyutlarından barışçı olma alt boyutu ile çocuk sevme ölçeği arasında pozitif yönde anlamlı ilişkinin bulunmasıdır. Bu durumu çocuk sevme özelliğinin içinde dostluğu barındırmasıyla açıklamak mümkündür. Çocuğu sevmek aynı zamanda sevgi duygusunu içinde barındırmaktadır. Sevgi ise kişinin karşısındaki kişiye değer vermesini, onun varlığına saygı göstermesini gerektirmektedir (Uğurlu, 2017). Dostluk ise kişinin etrafındaki insanlarla olumlu ilişkiler kurmasını, ona saygılı olmasını gerektiren bir değerdir. Karşılıklı anlayış, ilişki ve etkileşimi gerektiren dostluk değerinin de temelinde sevgi olduğu açıktır (Yavuzer, 2006). Her iki kavramın da karşılıklı ve menfaat beklemeden gerçekleştirilen bir olgu olması bu iki kavramın birbiriyle pozitif yönde de ilişkisini gerektirmektedir ki araştırma sonucunda çocuk sevme düzeyi ile dostluk değeri arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki bulunmuştur.

Öneriler

Araştırmadan elde edilen sonuçlara göre;

- Ailelerin özellikle çalışan annelerin bulunduğu ailelerde annenin çocukla kaliteli zaman geçirerek çocuklarına değerleri aktarabilmesi ve olumlu iletişim ve etkileşim kurabilmesi için gerekli önlemlerin alınması
- Ailelere çocuk yetiştirme konusunda destekleyici çalışmaların yapılması
- Öğretmenlerin değerler eğitimi algılarının ve çocuk sevme düzeylerinin araştırılması
- Öğretmen adaylarının değerler eğitimi ve çocuk sevme düzeylerinin belirlenmesine yönelik çalışmaların yapılması
- Fen – Edebiyat Fakültelerine seçmeli ders olarak Değerler Eğitiminin konulması önerilebilir.

KAYNAKÇA

- Aktepe, V. & Yel, S. (2009). İlköğretim öğretmenlerinin değer yargılarının betimlenmesi: Kırşehir ili örneği. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 7(3), 607-622.
- Arslan, E., Pınarcık, Ö., Ergin, B. & Kaynak, K.B. (2013). Okul öncesi öğretmenleri ve okul öncesi öğretmen adaylarının çocuk sevme tutumlarının karşılaştırmalı olarak incelenmesi. *2nd World Conference on Educational and Instructional Studies*, Antalya, 7-9 November.
- Aslan, S. (2017). İlkokul 4. sınıf öğrencilerinin hoşgörü eğitimleri ile yardımseverlik tutumlarının çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 18(1), 163-175.
- Aydın, M.Z. (2010). Okulda değerler eğitimi. *Eğitime Bakış*, 6(18), 16-19.
- Aydın, M. Z. & Akyol Güler, Ş. (2014). *Okulda değerler eğitimi: Yöntemler, etkinlikler, kaynaklar*. Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Baykoç, N. (2006). *Hastanede çocuk ve genç*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Bee, H. & Boyd, D. (2009). *Çocuk gelişim psikolojisi*. O. Gündüz (Çev.) İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Brown, N., Moreheadü P., Julia, B. & Smith, J.B. (2008). But I love children: changing elementary teacher candidates conceptions of the qualities of effective teachers. *Teacher Education Quarterly*, 35(1), 169-183.
- Brownlee, J.L., Scholes, L., Walker, S. & Johansson, E. (2016). Critical values education in the early years: alignment of teachers' personal epistemologies and practices for active citizenship. *Teaching and Teacher Education*, 56, 261-273.
- Burger, J.M. (2016). *Kişilik*. İ.D. Erguvan-Sağiroğlu (Çev.) İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Büyüköztürk, Ş. (2013). *Sosyal bilimler için veri analizi el kitabı*. Ankara: Pegem Akademi.
- Büyüköztürk, Ş., Kılıç-Çakmak, E., Akgün, Ö.E., Karadeniz, Ş. & Demirel, F. (2016). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. Ankara: Pegem Akademi.
- Cooper, D. (2014). *Character education: a study of an elementary school leadership academy*. Unpublished Doctoral Thesis, Washington University, USA.
- Coşkun, L. & Deniz, Ü. (2017). Çocukların temel ihtiyaçları. N. Aral (Ed.). *Çocuk ve iletişim*. İçinde (s. 25 – 59). Ankara: Vize Yayınları
- Cottone, E.A., Mashburn, A. & Rimm-Kaufman, S.E. (2008). Relationships between teachers and preschoolers who are at risk: contribution of children's language skills, temperamentally based attributes and gender. *Early Education and Development*, 19(4), 600-621.
- Çalışkur, E.A. (2008). *Üniversite öğrencilerinin yaşam değerleri ile kişilik özellikleri arasındaki ilişki*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Çalışkur, A., Demirhan, A. & Bozkurt, S. (2012). Değerlerin belirli meslek alanları ve demografik değişkenlere göre incelenmesi. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 17(1), 219-236.
- Dereli, E. & Aypay, A. (2012). Ortaöğretim öğrencilerinin empatik eğilimleri ve işbirliği yapma karakterlerinin insani değerlerini yordaması ve bu özelliklerinin incelenmesi. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 12(2), 1249-1270.
- Dereli İman, E. (2014). Değerler eğitimi programının 5- 6 yaş çocuklarının sosyal gelişimine etkisi: sosyal

- beceri, psikososyal gelişim ve sosyal problem çözme becerisi. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 14(1), 249-268.
- Dılmaç, B. (2007). *Bir grup fen lisesi öğrencisine verilen insani değerler eğitiminin insani değerler ölçeği ile sınanması*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Duyan, V. & Gelbal, S. (2008). Barnett Çocuk Sevme Ölçeğinin Türkçeye Uyarlama Çalışması. *Eğitim ve Bilim*, 33(148), 40-48.
- Fazlıoğlu, Y. (2017). Sosyal gelişim. N. Aral & T. Duman (Ed.). *Eğitim psikolojisi* İçinde (s. 154-176). Ankara: Pegem Akademi.
- Gelbal, S. & Duyan, V. (2010). İlköğretim öğretmenlerinin çocuk sevme durumlarına etki eden değişkenlerin incelenmesi. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 38, 127-137.
- Gilligan, C. (1982). *In a different voice: Psychological theory and women's development*. Harvard University Press: Cambridge Massachusetts.
- Hill, B.V. (2004). Values education in schools: issues and challenges. *Primary & Middle Years Educator*, 2(2), 20-27.
- Kağıtçıbaşı, Ç. (2017). *Benlik, aile ve insan gelişimi: kültürel psikolojide kuram ve uygulamalar*. İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.
- Kaynak, K.B., Ergin, B., Arslan, E. & Pınarcık, Ö. (2015). Okul öncesi öğretmen adaylarının benlik saygıları ile çocuk sevmeleri arasındaki ilişkinin incelenmesi. *İlköğretim Online*, 14(1), 86-96.
- Keskin, U. & Sağlam, H.İ. (2014). Sınıf öğretmeni adaylarının insani değerlere sahip olma düzeylerinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. *Sakarya University Journal of Education*, 4(1), 81-101.
- Kuzucu, Y. (2011). Değişen babalık rolü ve çocuk gelişimine etkisi. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 4(35), 79-91.
- Myers, S.S. (2009). Examining associations between effectfull control and teacher-child relationships in relation to head start children's socioemotional adjustment. *Early Education and Development*, 20(5), 756-774.
- Öngider, N. (2013). Anne-baba ile okul öncesi çocuk arasındaki ilişki. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 5(4), 420-440.
- Özkaplan, N. (2009). Duygusal emek ve kadın işi / erkek işi. *Çalışma ve Toplum*, 2, 15-24.
- Özyürek, A. & Tezel-Şahin, F. (2005). 5-6 yaş grubunda çocuğu olan ebeveynlerin tutumlarının incelenmesi. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 25(2), 19-34.
- Rahoyu, B.L., Putu, L.A., Ketut, S.I & Santosa, M.H. (2017). How consistent is teachers' planning, implementation and assessment in character education? *SHS Web of Conferences, GC-TALE*, 42, 1-6.
- Sağlam, M. (2017). Aile içi iletişim. N. Aral (Ed.). *Çocuk ve iletişim* İçinde (s. 305-335). Ankara: Vize Yayınları.
- Schafer, M. P. (2012). *Determining methods for teaching character education in elementary schools*. Unpublished Doctoral Thesis, Northcentral University, Arizona.
- Sezer, A., Çoban, O. & Akşit, İ. (2017). Öğretmenlerin sorumluluk değeri algılarının incelenmesi. *Uşak Üniversitesi Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 3(1), 122-144.
- Spilt, J.L., Koomen, H.M.Y. & Thijs, J.T. (2011). Teacher wellbeing: the importance of teacher-student relationships. *Educational Psychol Rev*, 23, 457-477.

- Şahin, D. & Anlıak, Ş. (2008). Okul öncesi çocuklarının öğretmenleriyle kurdukları ilişkileri algılama biçimleri. *Eğitim Bilimleri ve Uygulama*, 7(14), 215-230.
- Şahin, İ., Şahin-Fırat, N., Zoraloğlu, Y.R. & Açıkgöz, K. (2009). Üniversite öğrencilerin sorunları. *e-Journal of New World Sciences Academy*, 4(4), 1435-1449.
- Şahin Fırat, N. ve Açıkgöz, K. (2012). Bazı değişkenler açısından öğretmenlerin değer sistemleri. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 43, 422-435.
- Taneri, P. O. (2014). Üniversite öğrencilerinin demokrasinin eğitime yansımaları hakkındaki görüşleri (Çankırı Karatekin Üniversitesi). *Trakya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 4(2), 12-27.
- Tillman, D. (2014). *8-14 yaş grubu öğrencileri için yaşayan değerler eğitimi etkinlikleri*. V. Aktepe (Çev.) Konya: Eğitim Yayınevi.
- Turan, S. & Aktaş, D. (2008). Okul hayatında var olan ve olması düşünülen sosyal değerler. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 6(2), 227-259.
- Uğurlu, T.C. (2013). Öğretmenlerin iletişim becerisi ve empatik eğilim davranışlarının çocuk sevme düzeyleri üzerine etkisi. *Pegem Eğitim ve Öğretim Dergisi*, 3(2), 51-61.
- Yağmurlu, B., Çıtak, B., Dost, A. & Leyendecker, B. (2009). Türk annelerin çocuk sosyalleştirme hedeflerinde eğitime bağlı olarak gözlemlenen farklılıklar. *Türk Psikoloji Dergisi*, 24(63), 1-15.
- Yaka, Ş., Yalçın, D. & Denizli, E. (2016). Okul öncesi eğitimde verilecek öncelikli değerlere ilişkin veli görüşleri. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 12(28), 169-192.
- Yavuzer, H. (2001). *Ana-baba ve çocuk*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Yavuzer, H. (2006). *Çocuk psikolojisi*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Yazıcı, Z. (2013). Okul öncesi öğretmen adaylarının çocuk sevme eğilimlerinin incelenmesi. *Mediterranean Journal of Humanities*, 3(2) 279-286.
- Yazıcı, A. & Yazıcı, S. (2015). Saygı ölçeğinin geçerlik ve güvenirlik çalışması. *Turkish Studies*, 10(14), 769-780.
- Yiğit, R. & Dilmaç, B. (2011). Ortaöğretimde öğrencilerin sahip oldukları insani değerler ile akademik erteleme davranışlarının bazı değişkenler açısından incelenmesi. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 31, 159-178.



INTERNATIONAL

JOURNAL of HUMAN STUDIES

ULUSLARARASI İNSAN ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

ISSN: 2636-8641

Cilt/Volume 1

Sayı/Issue 2

Yıl/Year: 2018

Gönderim: 29-09-2018 – Kabul: 04-12-2018

Schools and Teachers From Teacher
Candidates' View Point

Öğretmen Adaylarının
Gözünden Okul ve
Öğretmenler

İbrahim Halil YURDAKAL*

Abstract

In this study, it is aimed to determine the current physical and academic status of schools and their observations towards teachers in the schools they practice at. The research is structured in accordance with the situation pattern from qualitative research. The sample of the study consists of 8 teacher candidates who already take teaching practice course. Four of the candidates are women and 4 of them are men. Within the scope of the study, a course on teaching practice was conducted with students studying at a public university. The observation forms prepared by the researcher and distributed to the students before the application and the students were asked to observe the teachers. In addition, it was ensured that the physical status of the school and the checklists for the different classrooms and departments of the school were observed by the

Öz

Bu araştırmada eğitim fakültesi sınıf öğretmenliği 4. sınıf öğretmen adaylarının öğretmenlik uygulaması dersi kapsamında uygulama yaptıkları okullardaki mevcut fiziki ve akademik durumları ile öğretmenlere yönelik gözlemlerini belirlemek amaçlanmıştır. Araştırma nitel araştırmalardan durum desenine uygun olarak yapılandırılmıştır. Araştırmanın örneklemini öğretmenlik uygulaması dersi alan, 8 öğretmen adayı oluşturmaktadır. Adaylardan 4'ü kadın 4'ü ise erkektir. Araştırma kapsamında bir kamu üniversitesinde sınıf öğretmenliği okuyan öğrenciler ile bir dönem öğretmenlik uygulaması dersi yürütülmüştür. Araştırmacı tarafından hazırlanan gözlem formları uygulama öncesi öğrencilere dağıtılarak öğrencilerin öğretmenleri gözlemlenmeleri istenmiştir. Ayrıca okulun farklı derslik ve bölümlerine ilişkin

* İbrahim Halil Yurdakal, Dr., Pamukkale Üniversitesi, Eğitim Fakültesi Sınıf Eğitimi ABD, iyurdakal@pau.edu.tr, Orcid: 0000-0002-6333-5911

teacher candidates. Afterwards, the students were asked to convey their observations in a critical language including positive and negative situations. The views of the students were collected by the semi-structured interview form prepared by the researcher. According to the findings of the research, it was found that the physical conditions of schools were insufficient, the teachers observed symptoms such as anxiety and burnout, teachers followed the current curriculum regularly, did not apply physical violence to students, educational tools and media in the school were not used efficiently. In this context, school administrators should take into consideration the efficiency phenomenon and the academic context when planning school spaces and equipment.

Keywords: *School, Teacher, Teacher Candidate, Observation, Interview*

kontrol listeleri ile okulun fiziki durumunun öğretmen adayları tarafından gözlenmesi sağlanmıştır. Daha sonra öğrenciler ile görüşme yapılarak gözlemlerini olumlu ve olumsuz durumları da içerecek şekilde eleştirel bir dil ile aktarmaları istenmiştir. Öğrencilerin görüşleri araştırmacı tarafından hazırlanan yarı yapılandırılmış görüşme formu ile toplanmıştır. Araştırma bulgularına bakıldığında okulların fiziki durumlarının yetersiz olduğu, öğretmenlerde yılgınlık ve tükenmişlik gibi belirtilerin gözlemlendiği, öğretmenlerin mevcut müfredatı düzenli olarak takip ettikleri, öğrencilere fiziksel şiddet uygulamadıkları ve okulda yer alan araç-gereç ve ortamların verimli kullanılmadığı sonuçlarına ulaşılmıştır. Bu bağlamda okul yöneticilerinin okul mekan ve araç-gereçlerini planlarken verimlilik olgusunu ve akademik bağlamı dikkate almaları gerekmektedir.

Anahtar Kelimeler: *Okul, Öğretmen, Öğretmen Adayı, Gözlem, Görüşme*

Giriş

Eğitim Fakülteleri lisans eğitimi sonucu öğretmen yetiştirme misyonu taşıyan kurumlardır. Eğitim fakültelerinin gerek işleyişleri gerekse müfredatları ideal öğretmen yetiştirme amacı üzerine yapılandırılmıştır. Eğitim Fakültelerinde dördüncü sınıflarda verilen öğretmenlik uygulaması 1 ve 2 dersleri adayların öğretmenlik mesleğini tanımaları ve edindikleri teorik bilgileri uygulamaya dökmeleri bakımından önemlidir. Öğretmenlik uygulaması dersleri, öğretmen adaylarının mesleği tanımalarını sağlamakla birlikte, teorik olarak öğrendikleri bilgileri uygulamalarına fırsat tanır (Şişman ve Acat, 2003). Öğretmenlik uygulaması 1 ve 2 derslerinin içeriği aynı olmakla birlikte “Alana özgü öğretim yöntem ve teknikleriyle ilgili gözlemler yapma; alana özgü özel öğretim yöntem ve tekniklerinin kullanıldığı bireysel ve grupla mikro-öğretim uygulamaları yapma; alana özgü etkinlik ve materyal geliştirme; öğretim ortamlarını hazırlama, sınıfı yönetme, ölçme, değerlendirme ve yansıtma yapma” şeklindedir (YÖK, 2018). Dersin içeriğine bakıldığında öğretmen adaylarının alana ilişkin yöntemleri

kullanarak etkili gözlem yapmaları, bu yöntemler ile dersi kazanımlarına uygun olarak işlemleri, öğrencilerin daha iyi anlamaları için gerekli araç-gereç ve materyali hazırlamaları ve öğrenilenlerin ölçülmesi ve değerlendirilmesi gibi becerileri edinmeleri beklenmektedir. Öğretmenlik uygulaması dersinin amacı; öğretmen adaylarını okul iklimine alıştırmak, okuldaki unsurları tanıtmak ve öğretmenlik için gerekli olan bilgi ve beceriyi kazandırmaktır (Harmandar, Bayrakçeken, Kıncal, Büyükkasap ve Kızılkaya, 2000). Öğretmenlik uygulaması 1 dersi 2'si teorik 6'sı uygulama olmak üzere 10 AKTS'lik; öğretmenlik uygulaması 2 dersi ise benzer şekilde 2 teorik 6 uygulama ve 12 AKTS'lik bir ders olup Eğitim Fakültesi lisans programlarındaki en yüksek kredili derslerdir. Öğretmenlik uygulaması dersi kapsamında öğretmen adayları haftanın bir günü MEB'e bağlı okullarda öğretim elemanı ve dersin öğretmeni gözetiminde ders işlerler.

Lisans düzeyinde teorik olarak edinilen bilgilerin adayın öğretmen olacağı alanda, deneyimli öğretmenlerin gözetiminde ve bizzat sınıf içinde planlı bir şekilde uygulama şansı bulabilmesi, öğretmenlik mesleğinin doğru algılanıp benimsenmesinde önemli ölçüde katkı sağlayacaktır (Özkan vd., 2005). Bu kapsamda öğretmenlik uygulaması dersi, öğretmen adayları için büyük önem arz etmektedir. Öğretmenlik uygulaması dersi bağlamında öğretmen adayları ders anlatımının yanı sıra gözlem de yapmaktadırlar. Özellikle eğitim-öğretim faaliyetlerinin temel unsurlarından olan okul ve öğretmenin adaylar tarafından gözlenmesi önemlidir. Okullar eğitim-öğretim faaliyetlerinin gerçekleştirildiği yerler olup mevcut eğitim felsefesine göre yapılandırılmaktadır. Sönmez'e (2012) göre her eğitim programının bir felsefi yaklaşımı olmalı ve bu felsefi yaklaşım eğitim akımlarından en az birine dayanmalıdır. Bu kapsamda günümüz eğitim akımı olan yapılandırmacılığın okulların fiziksel ve sosyal yapısında önemli bir etkiye sahip olduğu söylenebilir. Yapılandırmacılık bireyin bilgiyi ön bilgilerini kullanarak yapılandırması üzerine kurgulanmıştır. Yapılandırmacı öğrenme yaklaşımında bilgi bireyin dışında ve ondan bağımsız olarak görülmediğinden içeriğin, alınıp kabul edilmesi gereken bilgi kategorileri ve gerçekler takımı şeklinde değil; bireyin nesne üzerindeki deneyimlerinde saklı yaşantılar olarak görülmektedir. Günümüzde MEB'a bağlı okullar gerek fiziki yapıları gerekse araç-gereç eksikliğinden bir çok eleştiriye maruz kaldıkları görülmektedir. Harrison'a (2003) göre okul, çocuğun doğal merakını ve özgürlüğünü yok etmeye, onun yerine ruhsuz, mekanik davranış örüntüleri koymaya hizmet etmektedir. Bu bağlamda okullar çocukların merak duygusunu geliştirici, etkili bir iletişim ağı yaratan, etkili bir okul iklimi yaratan ve toplumdan kopuk olmayacak şekilde düzenlenmesi gerekmektedir. Özdemir'e (2001, s. 36) göre etkili okul öğrencilerin bilişsel, duyuşsal, psiko-motor, sosyal ve estetik gelişimlerini en uygun bir şekilde desteklediği optimum bir öğrenme çevresinin yaratıldığı okul olara tanımlanmaktadır.

Bilgi çağı ile birlikte birçok toplumsal olguda olduğu gibi eğitimde de belirli değişimler gerçekleşmiştir. Eğitim-öğretim süreçlerindeki yaklaşımlar, davranışçı ve bilişselden yapılandırmacıya doğru evrilmiştir. Yapılandırmacı öğrenmede içerik, sürecin kendisi olduğundan bireylerin sayısı kadar farklı içeriğin bulunduğu kabul edilebilir (Yurdakul, 2008, s. 42). Bu bağlamda her bireyin bilgiyi kendine göre yapılandırdığı kabul edilir. Yapılandırmacı öğretim yaklaşımının öğretimsel karakterleri incelendiğinde, bu yaklaşımın, özel olarak "probleme dayalı öğretim", "aktif öğrenme prensiplerine dayalı öğretim" ve "işbirliğine dayalı öğretim" stratejileri ile çok yakın ilişkide bulunduğu söylenebilir (Çetin ve Günay, 2007, s. 26). Yapılandırmacı eğitim uygulamalarının çıkış noktası yaşamsal problemlerdir. Birey bu problemleri aktif olarak katıldığı işbirlikli uygulamalar ve paylaşımlar yaparak

çözümlemektedir. Yapılandırmacılık yaklaşımında amaç, öğrenenlerin ne yapacaklarını önceden belirlemek değil, bireylere araçlar ve öğrenme materyalleri ile öğrenmeye kendi istekleri doğrultusunda yön vermeleri için fırsat vermektir (Erdem, 2001, s. 58). Okullar sadece bilgi yönünden değil aynı zamanda toplumsal olarak da işleyişlerini yapılandırmacılığa uygun olarak düzenlemelidir. Okulların sosyal ve toplumsal rolleri ve ilişki düzeyleri de sosyal yapılandırmacılığa uygun olmalıdır. Sosyal yapılandırmacılara göre bilgi, sosyal grubun ortak kararıyla oluşturulur. Sosyal bağlamda anlam yapılandırılırken de bireyler; oluşturdukları anlamlar diğer bireylerin düşüncelerini etkiler, anlamı yapılandıranlar da bu bireylerden etkilenir (Fer ve Cırık, 2007). Yapılandırmacılık bağlamında okulların gerek işleyişleri, gerek öğrenciye bakış açısı gerekse fiziksel yapıları öğrenciye görelilik ilkesine göre düzenlenmelidir. Eğitim-öğretim süreçlerindeki bu yaklaşım değişimi ile birlikte okulların, öğretmenlerin ve öğrencilerin rolleri de değişmiş ve öğrencinin merkeze alındığı bir anlayış hız kazanmıştır. Öğretmenlerin rolleri de değişmiş ve öğretmenin eğitimdeki etkililiği artış göstermiştir. Bu durum da öğretmen adaylarının öğretmen ve öğrenci rollerini yerinde izlemelerinin önemini artırmıştır.

Öğretmenlik mesleği bütün toplumlarda en önemli mesleklerin başında gelmektedir. Öğretmenliğin uzmanlık gerektiren bir meslek dalı olduğuna yönelik algının yaygınlaşması ile birlikte önemi ve yaygınlığı artmıştır. Tatlıdil'e (1993, s. 51) göre her toplumda öğretmenliğin meslek olarak algılanması eğitimin devlet tarafından üstlenilmesiyle birlikte genişleyerek kabul görmesine neden olmuştur. Öğretmenliğin uzmanlık gerektiren bir dal olması nedeniyle sahip olmaları gereken bilgi ve beceri de sürekli değişmekte ve artmaktadır. Öğretmenler sürekli değişen rol beklentilerine cevap verecek; öğrenme teorilerini, öğretim yöntemlerini ve programı devamlı sorgulayıp yeniden tasarımıyacak niteliklere sahip olmalıdır (Dede, 1992, s. 112). Yapılandırmacılık ile okullar ile birlikte öğretmenin de görevleri ve sorumlulukları değişmiştir. Öğretmenler bilgi aktaran rollerinden sıyrılıp öğrenciye bilgiyi oluşturma görevini üstlenmelidir. Nitelikli eğitim, her şeyden önce nitelikli öğretmen demektir. Çünkü tüm teknolojik gelişmelere karşın henüz eğitimde öğretmenin yerine geçebilecek bir araç bulunamamıştır (Adem, 2001, s. 137). Öğrencinin bilgiyi oluşturmada rehber olma görevini üstlenen öğretmenin yapılandırmacı anlayışın da temel unsurlarını bilmesi gerekmektedir.

Yapılandırmacı anlayışa sahip bir öğretmene rehberlik edecek önemli prensipleri şöyle sıralayabiliriz.

- Oluşturmacı öğretmen, öğrencilerin girişimini cesaretlendirir.
- Fiziksel materyalleri ve çeşitli kaynakları amacına uygun olarak kullanır.
- Öğrencilere yaptıracağı aktiviteleri şekillendirirken sınıflandırma, analiz etme, tahminde bulunma ve yaratıcılık gibi bilişsel terminolojiyi kullanır.
- Öğrenci sorularının dersi yönlendirmesine, öğretme stratejilerinde ve dersin içeriğinde değişiklik yapabilmesine imkân sağlar.
- İşlenen konudaki kavramları kendisinin nasıl anladığından bahsetmeden önce öğrencilerin sahip olduğu kavramları anlamaya çalışır.
- Öğrencilerin hem birbirleriyle hem de öğretmenle diyaloga girmelerine yardımcı olur.
- Öğrencilerin birbirlerine soru sormalarına ve düşündürücü ve açık uçlu sorular sorarak öğrencileri araştırma yapmaya teşvik eder.
- Öğrencilerin konuyla ilgili mevcut bilgilerini derinlemesine anlamaya çalışır.

- Öğrencilere bir olayla ilgili olarak ileri sürdükleri ilk hipotezleriyle çelişen deneyimler sunar ve bu konuda tartışmalarını teşvik eder.
- Soru sorduktan sonra öğrencilere düşünme fırsatı tanır.
- Öğrencilerin kavramlar arasında ilişki kurabilmeleri için zaman tanır (Gürses, Yalçın ve Doğar, 2003).

Öğretmenlerin istenilen öğrenme ürünlerini elde edebilmeleri için öğrenme-öğretme sürecinde sergileyecekleri öğretimsel beceriler oldukça önemli bir yer tutmaktadır (Bayındır, Çavdar ve Gökçe, 2016, s. 81). Öğretmenlerin öğretimsel becerileri ise aldıkları gerek hizmet öncesi gerekse hizmetiçi eğitimlere bağlıdır. Lisans düzeyinde gerekli teorik ve pratik bilgi ve beceriyi edinen öğretmenler güncel gelişmeleri de hizmetiçi eğitimler ile tamamlayarak etkili bir eğitim-öğretim faaliyeti sunabilirler. Okulun “ruh”u öğretmendir. Okulların kalitesi öğretmenlerinin kalitesi kadardır. Bilgi çağı, bütün geleneksel kurum ve mesleklere olduğu gibi öğretmenlik mesleğine de meydan okumakta ve onu değişime zorlamaktadır. Her aile, toplum ve devlet çocuklarını kendi ideallerine göre eğitmek ister. Geleneksel toplumda olduğu gibi günümüz toplumunda da eğitim her ne kadar ailede başlamaktaysa da, çağdaş toplumda hem milli kültür hem de meslek eğitiminin planlı ve verimli olarak yapıldığı kurum okul, sorumlusu da öğretmendir (Özcan, 2011, s. 21).

Öğretmen adaylarının öğretmenlik mesleği öncesi pratik uygulamaları içeren öğretmenlik uygulaması dersleri kapsamında gerek okulu gerekse öğretmenleri gözlemlemeleri hem mesleki becerilerinin artmasında hem de okul-öğretmen kültürünün oluşmasında önemlidir. Bu kapsamda bu araştırmada sınıf öğretmenliği öğretmen adaylarının okul ve öğretmen kavramlarına ilişkin görüşleri araştırılmıştır. Bu kapsamda şu alt problemler hazırlanmıştır:

- Öğretmen adaylarına göre ideal öğretmen nasıl olmalıdır?
- Öğretmen adaylarına göre öğretmenlerin ders içi ve ders dışı davranışları nasıldır?
- Öğretmen adaylarının öğretmenlerin “mutlu olup olmama” durumlarına ilişkin görüşleri nelerdir?
- Öğretmen adaylarına göre ideal okul nasıl olmalıdır?
- Öğretmen adaylarına göre okulların genel fiziki durumları ne düzeydedir?

Yöntem

Öğretmen adaylarının öğretmenlik uygulaması dersi kapsamındaki gözlemlerine dayalı olarak görüşlerinin araştırıldığı bu araştırma nitel araştırma yöntemlerinden durum çalışması desenine göre hazırlanmıştır. Durum çalışması gerçek yaşamda yer alan olayları derinlemesine ve çok yönlü olarak incelenmesini sağlayan bir araştırma desendir (Crowe vd., 2011). Araştırmanın çalışma grubunu 2018-2019 eğitim-öğretim yılında öğretmenlik uygulaması 1 dersi alan 8 sınıf öğretmenliği öğretmen adayı oluşturmaktadır. Çalışma grubu 8 öğrenciden oluşmakla birlikte nitel araştırmalar için bu sayı yeterli düzeydedir. Nitekim nitel araştırmalar bazen tek bir birey veya küçük bir gurubu kapsayabilir (Strauss ve Corbin, 2014). Öğretmen adaylarının 4’ü erkek 4’ü kadındır. Örneklem belirlenmesinde amaçlı örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Örneklemdeki öğretmen adayları araştırmacı tarafından bir dönem boyu gözlenen öğrencilerden oluşmaktadır. Başkale’ye (2016, s. 26) göre amaçlı örneklemlerde

araştırmacılar katılımcıları çalışma için en uygun özelliklerine göre belirler. Örneğin, katılımcılar çalışılan konu ile ilgili önceki deneyimleri ya da bu konu hakkındaki bilgileri nedeniyle seçilebilir. Çalışma grubunu oluşturan öğretmen adayları da öğretmenlik uygulaması kapsamındaki deneylerini görüşmelerde araştırmaya yansıtılmıştır. Araştırmada verilerin toplanmasında araştırmacı tarafından hazırlanan gözlem formu, kontrol listesi ve açık uçlu soru formu kullanılmıştır. Uygulama öncesi öğretmen adaylarına gözlem formları verilerek öğretmenleri gözlemlenmeleri, benzer şekilde hazırlanan çek-listler ile okulun fiziki ve akademik özelliklerinin belirlenmesi istenmiştir. Elde edilen verilerde derinlik sağlama açısından da bireysel görüşmeler yapılmıştır. 7 soru ve kişisel bilgi bölümünden oluşan form bizzat araştırmacı tarafından öğretmen adaylarına uygulanmıştır. Görüşmeler öğretmen adayları ile 10-15 dakikalık süreler ile sessiz bir ortamda yapılmış ve ses kaydı alınmıştır. Öğretmen adaylarına K ve E (K: Kadın, E: Erkek) ve birer sayı verilerek alıntılar kodlanmıştır.

Bulgular

Araştırmanın birinci alt problemi “öğretmen adaylarına göre ideal öğretmen nasıl olmalıdır?” şeklinde olup bu alt probleme ilişkin öğretmen adaylarının bazı görüşleri şunlardır:

Öğrencilerini tamamen yöneten değil, onlara rehber olan bir öğretmen olmalıdır. Öğrencilerinin ilgi ve yeteneklerini fark etmelidir. Derse uygun materyal kullanılmalıdır (E,1); Öğrencinin yaşamında küçük bile olsa iyi yönde değişim sağlayan, yönetmelikteki kavramlardan çok onun ilgi ve ihtiyaçları doğrultusunda yönelten bir birey olmalıdır (E, 2); Sorumluluklarını bilen, idealist, yaptığı işin çok önemli olduğunu farkında olan, öğrencilerine karşı nerede ne yapması gerektiğini bilen öğretmenler ideal öğretmendir (K, 3); İdeal öğretmen alanında yeterli bilgiye sahip ve kendini geliştirmiş, olumlu sınıf ortamı yaratabilen, sınıftaki öğrencileri her anlamda tanıyan, sabırlı, adaletli, zamanı iyi kullanan biri olmalıdır (E, 4). Yeniliğe açık olmalı ve kendini tekrar etmemelidir (K, 5); İdeal öğretmen sabırlı olmalı, öğrencilerle iletişimi iyi sağlamalıdır ve çocuklarla arkadaş gibi olmalıdır (K, 6); Aldığı maaşın hakkını veren, zaman geçirmekten ziyade öğrencilere bir şeyler katma amacı taşıyan ve mesleğine kendinden birşeyler katan öğretmenler ideal öğretmendir (E,7); MEB tarafından verilen programları uygun yöntem teknikler ve araç-gereçlerle anlatan öğretmendir (K, 8).

Araştırmanın ikinci alt problemi “öğretmen adaylarına göre öğretmenlerin ders içi ve ders dışı davranışları nasıldır?” şeklinde olup bu alt probleme ilişkin öğretmen adaylarının bazı görüşleri şunlardır:

Öğrencilerine gördüğüm kadarıyla sevgi ve saygı ile yaklaşıyorlar, ancak bazı öğrencileri diğerlerinden ayırıyorlar (E, 1); Kendilerinden çok öğrencilerini düşünüyor olmaları olumlu davranışlardır, resim, müzik vb. dersleri gereksiz görüp öğrencilere sürekli bilgi aktarmaları ise olumsuz bir tutumdur (E, 2); Öğrencilerini iyi yetiştirme isteği, öğrencilerinin konuları anlaması için gösterdiği gayret olumlu özellikleri olmakla birlikte öğrencilerine karşı kötü söz söyleme ve ders işlerken materyalden faydalanmama ise olumsuz özellikleridir (K, 3); En olumlu yönleri sabırlı olmaları bunun dışında genelde ileriki yaşlardaki öğretmenlerde etkili sınıf yönetimi sağlayamama sağlasa bile bağırıp çağırma ile sağlanması, bir de öğrencinin okuldan sonra ailesi ile vakit geçiremeyecek kadar çok ödev vermesi olumsuz yanlarıdır (E, 4); Disiplin ve tecrübe olumlu özellikleri iken yaşlı olmaları, plansız programsız ders işleme olumsuz davranışlarındandır (K, 5); Gördüğüm kadarıyla güler yüzlü, sakin ve sabırlı olmaları olumlu davranışları ancak haksızlıkla dersi işleyememesi, dersi anlattığını

sanıp derste gerekli verim alamaması olumsuz davranışlarıdır (K, 6); Gördüğüm kadaryla bir öğretmene yakışır davranışlar sergiliyorlar (E, 7); Özellikle teneffüslerde gerek sözel gerekse fiziksel davranışları pek uygun değil (K, 8).

Araştırmanın üçüncü alt problemi “öğretmen adaylarının öğretmenlerin “mutlu olup olmama” durumlarına ilişkin görüşleri nelerdir?” şeklinde olup bu alt probleme ilişkin öğretmen adaylarının bazı görüşleri şunlardır:

Öğrencilerine yeni bir şeyler katmayı seven öğretmenler genel itibari ile mutlu olurlar ancak mevcut durum bunu da engelliyor. Öğretmenlere gereken önem verilir ise öğretmenler mutlu olacaktır (E, 1); Öğrencisinin mutlu olmasıyla bile mutlu olabilen bireyler olduklarından mutludurlar (E, 2); Öğretmenler yaptıkları işten çok memnun ise ne tip durumlarla karşılaşırlarsa karşılaşırsınlar mutlu olurlar fakat öğretmenlik yapmaktan sakılmış genelde 55 yaş üstü öğretmenler ise ufak durumlarda bile mutsuz olabiliyorlar (K, 3); İlk atamada zorunlu hizmet yapacağız ve en az 6 yıl, bu durumda öğretmenlerin tükenmişlik hali göstermesi normaldir (E, 4); Öğretmenler mutlu olursa işini iyi yapar. Olmaz ise işini iyi yapamaz ve mutsuz olur (K, 5); Öğretmen mutlu olur ise dersi iyi anlatır ve öğrencilerle etkileşimi iyi sağlar ama mutsuz olduğunda bunu sınıfa yansıtamaması mutsuzluğa yol açar. Gözlemlerime göre de öğretmenlerde yulgınlık var (K, 6); Toplum tarafından saygı görmedikleri için çok mutlu değiller, özellikle şikayet hatları onları daha mutsuz yapmaktadır (E, 7); Öğretmenler gerek maaş gerekse çalışma koşulları yüzünden mutlu değiller, ancak mesleğini severek yapan bir insan her koşulda mutlu olmalıdır (K, 8).

Araştırmanın dördüncü alt problemi “öğretmen adaylarına göre ideal okul nasıl olmalıdır?” şeklinde olup bu alt probleme ilişkin öğretmen adaylarının bazı görüşleri şunlardır:

Öğrencinin her türlü ilgi ve ihtiyacını giderebilecek düzeyde olmalıdır (E,1); Öğrencilerin temel ihtiyaçlarını karşılamaları için olanaklar sağlanmalı, teneffüslerde güzel ve sağlıklı vakit geçirebilmeleri için gerekli ortam (E,2); Temiz, eksiksiz, ulaşımı kolay ve yeniliğe açık olmalı (K, 3); İdeal bir okul öğrencinin her türlü ihtiyaçlarını karşılayabilmesi gerekir (E, 4); Yeterli araç-gereç olmalı, zengin bir kütüphane olmalı ve sınıflar kalabalık olmamalı (K, 5); Öğrencilerin rahat olduğu kendi gelişim düzeylerinde bir okulda eğitim görmeliler. Öğrenciler kendi ilgi alanlarına göre yönlendirilmelidir (K, 6); Öğrencilerin sıkılmadığı ve gelmek için can attıkları okul idealdir (E, 7); Not kaygısı olmadan, öğretmenleri ile her türlü sıkıntıların paylaşılabilirdiği ve eğlenerek öğrenilen bir okul idealdir kanımca (K, 8).

Araştırmanın beşinci alt problemi “öğretmen adaylarına göre okulların genel fiziki durumları ne düzeydedir?” şeklinde olup bu alt probleme ilişkin öğretmen adaylarının bazı görüşleri şunlardır:

Özel gereksinimli öğrenciler için uygun ortamlar yok, sınıf duvarları öğrenciye hitap etmiyor, oyun alanları kısıtlı sadece birkaç bank var (E, 1); Sınıflar çok kalabalık, tuvaletler çok kirli, pöta ve futbol kaleleri filesiz, okul bahçeleri çocuklara uygun değil (E, 2); Okullar çok kirli, temel araç-gereçler eksik, okulların konumları ile öğrencilerin evleri arasında çok mesafe var yani ulaşım sıkıntısı yaşanıyor, duvarlar çok kirli ve dökük (E, 3); Temizlik olarak okullar çok kötü, teknolojik alt yapı yetersiz, özellikle kırsal bölgelerde okulların ulaşım sorunu var, bahçelerin betondan yapılması

öğrenci sağlığını olumsuz etkiliyor (K, 4); Okul kantinlerinde fast-foodların satılması çocuk sağlığını olumsuz etkiliyor, mevcut laboratuvarlar etkili kullanılmıyor, bahçeler beton yerine çim ve yumuşak malzemeden yapılmalı, tuvaletler aşırı hijyensiz, sınıflar görsel açıdan zenginleştirilmeli, okulların fiziki yapısı engelli öğrencilere uygun değil (merdiven, asansör, giriş-çıkış), kütüphaneler yetersiz ve araç-gereçler eksik (K, 5); Okullarda gerekli materyal yok olanlarda amaca hizmet etmiyor, okuldaki öğretmen ve öğrencilere uygun ortamlar yetersiz, okulların inşaa edildiği yerler merkeze uzak, bilgisayar ve akıllı tahtalar yetersiz, okulların fiziki yapısı öğrenci yaş gruplarına uygun değil (K, 6); Okulların gerek tuvaletleri, gerek sınıfları gerekse bahçe düzenlemeleri öğrencilere uygun değil, ayrıca sınıflar ve koridorlar ilgi çekici değil (E, 7); Okulların her ne kadar fiziki özellikleri yetersiz olsa da verilen eğitimi etkilememeli, iyi öğretmenlerin ve müdürlerin olduğu bir okulda fiziki ortam yetersiz olsa da iyi bir eğitim verilebilir (K, 8).

Sonuç ve Tartışma

Bu araştırmada sınıf öğretmenliği öğretmen adaylarının öğretmenlik uygulaması 1 dersi sonrası gözlemlerine dayanarak verdikleri görüşlerden yola çıkarak MEB'de çalışan öğretmenler ve okullara ilişkin algıları tespit edilmiştir. Öğrenciler okulun fiziki yapılarını genellikle beğenmedikleri ve birçok eksikliğin olduğuna yönelik görüş bildirmişlerdir. Okullarda ihtiyaç duyulan araç-gereçlerin eksik olduğu, var olan araç-gereçlerinde gerek yönetim gerekse öğretmen yeterliğinden ötürü etkili kullanılmadığı, okulun bahçe düzenlemelerinin öğrencilerin gelişim düzeylerine göre olmadığı, özellikle kütüphanelerin olmadığı var olanlarında yetersiz olduğu, tuvalet ve okulun diğer alanlarının temiz olmadığına yönelik görüşler dikkat çekmiştir. Okul kantinlerinde satılan fast-food'ların gözlemlenmesi de öğretmen adaylarının dersi etkili bir şekilde işlediğine örnek olarak sunulabilir. Özellikle okul kantinlerinde fast food yerine sağlıklı gıdaların satılması önem arz etmektedir. Yakın zamanda Sağlık Bakanlığı, okullarda gittikçe yaygınlaşan ayaküstü yemek alışkanlığı yerine beslenme çantalarını yeniden canlandırma amacıyla bakanlığa bağlı diyetisyenler ile öğrencilere dengeli ve sağlıklı beslenme eğitimleri vermeye başladı. Ayrıca alan uzmanı bir öğretim üyesine "İlköğretim Çocukları İçin Sağlıklı Beslenme Kılavuz Kitabı" hazırlatıldı. Çocukların anlayacağı bir dille yazılan ve resimlerle süslenen kitapta sağlıklı beslenmenin önemi, besin öğeleri, öğünlerde alınacak besinler, enerji dengesi ve ideal kilonun nasıl korunacağına ilişkin bilgiler yer almaktadır (Memurlar, 2005). Benzer düzenlemeye ek olarak okullarda obeziteyi engellemek ve öğrencileri bilinçli beslenmeye teşvik etmek için, iki bakanlığın yapacağı ortak uygulama kapsamında, okul kantinlerindeki hamburger tipi fast food gıda, kolalı içecek, hazır meyve suları, enerji içecekleri, kızartma ve cips tipi ürünler öğrencilere satılmayacak. Bunun yerine ayran, ayran, yoğurt, meyve satışı zorunlu hale gelecek. Zararlı gıda satan kantinin sözleşmesi feshedilecek (Milliyet, 2011). 2016 yılında "Okul Kantinlerinde Satılacak Gıdalar ve Eğitim Kurumlarındaki Gıda İşletmelerinin Hijyen Yönünden Denetlenmesi Konulu" Genelge 2016-2017 Eğitim Öğretim Yılından itibaren geçerli olmak üzere imzalanarak yürürlüğü girmiştir. Söz konusu genelgeye göre Okul kantinlerinde satılmayacak yiyecek ve içecek maddeleri şöyle: "Enerji içeceği, gazlı, kolalı, aromalı doğal mineralli içecekler, aromalı şurup, meyveli içecek ve tozu, meyveli doğal mineralli içecek, yapay soda, meyveli şurup, sporcu içecekleri ve suları, meyve suyu konsantresi; kızartmalar, cipsler, çerezler; çikolatalar, gofretler, tüm şeker ve şekerleme türleri; guarana, guarana özü eklenmiş kafein içeren ürünler; kremalı, çikolata dolgulu, jöleli kekler ve pastalar (yaş pastalar, ekler,

kruvasan, donuk, parfe, mozaik pasta, muffin cupcake vb); hamurlu, şerbetli tatlılar, tatlandırıcı yiyecek ve içecekler; krema, Hindistan cevizi sütü ve kreması; çay ve kahve tarzı içecekler. Bu kapsamda genelgeye rağmen hala bu tarz yiyecek satışlarının yapılması düşündürücüdür.

Araştırmada öğretmen adayları ideal öğretmeni betimlerken rehber, ilgi ve yetenekleri fark eden, uygun materyali kullanan, sorumluluk sahibi, idealist, kendini geliştiren, sabırlı, uygun sınıf ortamı yaratan, adaletli, etkili zaman kullanımını bilen ve etkili iletişim kuran gibi özelliklere atıf yapmışlardır. Bayındır vd. (2016) araştırmasında öğretmen adaylarının %93'ünün ideal öğretimsel beceriye sahip öğretmenlerin öğrencisini her yönüyle tanıyan öğretmenler olduğunu belirtmişlerdir. Ayrıca adaylara göre, öğretmenin öğretim becerileri bakımından ideal düzeye ulaşabilmesi deneyimle (%51,7) gerçekleşebilecek bir durumdur. Işıktaş (2015) ise gerçekleştirdiği öğretmen adaylarının iyi öğretmen olma hakkındaki görüşlerini belirlemeyi amaçlayan çalışmasında teknolojiyi ve değişimleri takip etmenin önemini belirtmesi, çalışmanın bu bulgusu ile paralellik göstermektedir. Çelikten vd. (2005) yaptığı çalışmada öğretmen adaylarının öğretmenliği tanımlarken yoğunluklu olarak mesleğin duygusal yönüne vurgu yaptıkları belirlenmiştir. Gültekin (2015) gerçekleştirdiği çalışmasında ortaokul öğrencilerine göre ideal bir öğretmenin güler yüzlü, eğlenceli, espirili ve neşeli olması gerektiğine ilişkin sonuçlara ulaşmıştır. Küçüköğlü, Taşgın ve Saadni (2014) yaptıkları çalışmada alanında uzman olma, motivasyonu artırabilme, lider olma, bireysel farklılıkları dikkate alma, temiz olma, espirili olma, sabırlı olma, yeniliklere açık olma gibi özelliklerin ideal bir öğretmende bulunması gereken özellikler olduğu sonucuna ulaşmıştır. Telli, Brok ve Çağiroğlu'nun (2008) çalışmasında öğretmenlerin ve öğrencilerin ideal bir öğretmeni rehber olma, motive etme ve destekleme, olumlu ilişkiler kurma olarak tanımladıkları sonucuna ulaşılmıştır. Başaran ve Baysal (2016) çalışmalarında Eğitim Fakültesi son sınıf öğrencilerinin ideal öğretmen hakkındaki görüşlerinin belirlenmesini amaçlamış, çalışmaya katılan öğrenciler ideal bir öğretmeni bilgisini aktarabilen, fen okuryazarı, eğlenceli ders anlatabilen, yeterli alan bilgisine sahip, mesleğini kutsal gören, ahlaki değerlere önem veren olarak tanımlamışlardır. Aydoğdu (2003) araştırmasında ergenlerin mevcut ve ideal öğretmen algılarında okul türünün etkisi anlamlı bulunmuştur. Öte yandan cinsiyet açısından anlamlı bir fark bulunamamıştır. Ayrıca ergenlerin mevcut öğretmen algıları onların ideal öğretmeni algılamalarıyla örtüşmemektedir. Özcan (2011) çalışmasında öğretmen adayları ideal öğretmeni, uluslararası standartlara göre alanının en iyisi olan, öğrencilerinin yeteneklerini olabildiğinde geliştirmelerini sağlayacak ve onları Türkiye'yi çağdaş uygarlık seviyesinin üstüne çıkaracak niteliklerle donatacak öğretmen olarak belirtmiştir. Çalışkan, Işık ve Saygın' (2013) ın çalışmalarında ise öğretmen adayları ideal öğretmeni betimlerken öğretmenlerin eğitsel ve kişisel yeterlik boyutlarındaki özelliklerine vurgu yapmıştır.

Öğrencilerin görüşlerine göre öğretmenlerin gözlenen olumlu davranışları: Kendilerinden çok öğrencilerini düşünüyor olmaları, öğrencilerini iyi yetiştirme isteği, öğrencilerinin konuları anlaması için gösterdikleri gayret, sabırlı olmaları, Disiplinli ve tecrübeleli olmaları, güler yüzlü ve sakin olmaları iken; genel olarak bazı öğrencileri diğerlerinden ayırmaları, resim, müzik vb. dersleri gereksiz görüp öğrencilere sürekli bilgi aktarmaları, öğrencilerine karşı kötü söz söyleme, ders işlerken materyalden faydalanmama, ileriki yaşlardaki öğretmenlerde etkili sınıf yönetimi sağlayamama sağlasa bile bağırıp çağırma ile sağlanması, öğrencinin okuldan sonra ailesi ile vakit geçiremeyecek kadar çok ödev vermeleri, plansız programsız ders işlemeleri, dersi anlattığını sanıp derste gerekli verim alamamaları ise gözlemlenen olumsuz davranışlarıdır.

KAYNAKÇA

- Adem, M. (2001). *Devrim yasaları odağında öğretim birliği*, Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Aydoğdu, M. (2003). *Ergenlerin öğretmen ve ideal öğretmen algılarının incelenmesi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Başaran, A. R. ve Baysal, S. (2016). *Öğretmen adaylarının ideal bir öğretmen hakkındaki görüşleri*, Eğitim Bilimlerinde Yenilik ve Nitelik Arayışı içinde, Ankara: Pegem Akademi. 29-44.
- Başkale, H. (2016). Nitel araştırmalarda geçerlik, güvenilirlik ve örneklem büyüklüğünün belirlenmesi, *Dokuz Eylül Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Elektronik Dergisi*, 9 (1), 23-28.
- Bayındır, N., Çavdar, H. ve Gökçe, M. (2016). Öğretmen adaylarının ideal öğretimsel becerilere ilişkin beklentileri, *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9 (1), 79-88.
- Crowe S, Cresswell K, Robertson A, Huby G, Avery A, ve Sheikh A. (2011). The case study approach. *BMC Med Res Methodol*. 11 (100), 1-10.
- Çalışkan, M., Işık, A. N. ve Saygın, Y. (2013). Prospective teachers' perception of ideal teacher, *İlköğretim Online*, 12 (2), 575-584.
- Çelikten, M., Şanal, M. ve Yeni, Y. (2005). Öğretmenlik mesleği ve özellikleri. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 19, 207-237.
- Çetin, O ve Günay, Y. (2007). Fen öğretiminde yapılandırmacılık kuramının öğrencilerin başarılarına ve bilgiyi yapılandırmalarına olan etkisi, *Eğitim ve Bilim*, 32 (146), 24-38.
- Dede, C. J. (1992). Education in the twenty-first century, *The Annals Of The American Academy For Political And Social Science*, 522 , 104-115.
- Erdem, E. (2001). *Program geliştirmede yapılandırmacılık yaklaşımı*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi SBE Ankara.
- Fer, S. ve Cırık, İ. (2007). *Yapılandırmacı öğrenme: kuramdan uygulamaya*. İstanbul: Morpa Kültür Yayınları.
- Gültekin, M. (2008). İlköğretim öğrencilerinin ideal öğretmen algısı. *Turkish Studies*, 10 (11), 725-756.
- Gürses, A., Yalçın, M. ve Doğar, Ç. (2003). Fen sınıflarında öğretmenin yeri, *Milli Eğitim Dergisi*, 157. http://dhgm.meb.gov.tr/yayimlar/dergiler/Milli_Egitim_Dergisi/157/gurses.htm adresinden 26.09.2018 tarihinde erişilmiştir.
- Harmandar, M., Bayrakçeken, S., Kıncal, R.Y., Büyükkasap, E. ve Kızılkaya, S. (2000). Kazım Karabekir Eğitim Fakültesinde okul deneyimi uygulaması ve sonuçlarının değerlendirilmesi. *Milli Eğitim Dergisi*. 148, 3-6.
- Harrison, S. (2003). *Mutlu çocuk* (Çev. M. Sağlam). İstanbul: Dharma.
- Işıқтаş, S. (2015). Öğretmen adaylarının iyi öğretmen olma ile ilgili görüşleri. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 30 (4), 119-131.
- Küçükkoğlu, A., Taşgın, A. ve Saadnie, A. (2014). İranlı ve Türk öğretmen adaylarının öğretmenlik mesleğine ilişkin görüşleri üzerine karşılaştırmalı bir araştırma. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 51, 395-416.
- MEB (2016). Okul Kantinlerinde Satılacak Gıdalar ve eğitim kurumlarındaki gıda işletmelerinin hijyen yönünden denetlenmesi adlı genelge, file:///C:/Users/userfgh/Downloads/milli-egitim-bakanligi-genelgesi.pdf adresinden 28.09.2018 tarihinde erişilmiştir.
- Memurlarnet (2005). Sağlık Bakanlığı'ndan, okul kantinlerinde fast-food'a yasak,

- <https://www.memurlar.net/haber/15920/saglik-bakanligi-ndan-okul-kantinlerinde-fast-food-a-yasak.html> adresinden 28.09.2018 tarihinde erişilmiştir.
- Milliyet (2011). Okul kantininde hamburger ve kola yasak, <http://www.milliyet.com.tr/okul-kantininde-hamburger-ve-kola-yasak-ekonomi-1412595/> adresinden 28.09.2018 tarihinde erişilmiştir.
- Özcan, M. (2011). *Bilgi çağında öğretmen eğitimi, nitelikleri ve gücü, bir reform önerisi*, Ankara: Önka Kağıt Ürünleri Matbaa Sanayi Ltd.Şti.
- Özdemir, S. (2001). *Türk eğitim sistemi ve okul yönetimi*, Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Özkan, H. H., Albayrak, M. ve Berber K. (2005). Öğretmen adaylarının ilköğretim okullarında yaptıkları öğretmenlik uygulamasının yetişmelerindeki rolü, *Milli Eğitim Dergisi*, 33 (168).
- Sönmez, V. (2012). *Program geliştirmede öğretmen el kitabı*. (17.Baskı). Ankara: Anı yayınları.
- Strauss, A. ve Corbin, J. (2014). *Basics of qualitative research techniques*. New York: Sage Publications.
- Şişman, M. ve Acat, M. B. (2003). Öğretmenlik uygulaması çalışmalarının öğretmenlik mesleğinin algılanmasındaki etkisi. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 13 (1), 235- 250.
- Tatlıdil, E. (1993). *Toplum eğitim ve öğretmen, öğretmen adayları üzerine yapılan bir araştırma*, İzmir: Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları,
- Telli, S., Brok, P. ve Çakıroğlu, J. (2008). Öğretmen ve öğrencilerin ideal öğretmen hakkındaki görüşleri. *Eğitim ve Bilim*, 33 (149), 118-129.
- YÖK (2018). Sınıf öğretmenliği lisans programı, yeni öğretmen yetiştirme lisans programları, http://www.yok.gov.tr/web/guest/icerik//journal_content/56_INSTANCE_rEHF8BIsfYRx/10279/41807946 adresinden 27.09.2018 tarihinde erişilmiştir.
- Yurdakul, B. (2008). Yapılandırmacı öğrenme yaklaşımının sosyal-bilişsel bağlamda bilgiyi oluşturmaya katkısı, *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11 (20), 39-67.



INTERNATIONAL

JOURNAL of HUMAN Studies

ULUSLARARASI İNSAN ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

ISSN:2636-8641

Cilt/Volume 1

Sayı/Issue 2

Yıl/Year: 2018

Gönderim: 03-10-2018 – Kabul: 02-11-2018

**Investigation of Research Related to
Gastronomy and Tourism
Relationship**

**Gastronomi ve Turizm
İlişkisi Bağlamında Yapılmış
Araştırmaların İncelenmesi**

Faruk SEYİTOĞLU*

Abstract

Both the international context as well as in Turkey, Gastronomy education are associated with more tourism and hospitality field. People need food and drinks to maintain their lives. From this point of view, it can be said that food and drinks are an important need of tourists in all tourist destinations. According to this situation, gastronomy gains more importance. Thanks to the gastronomy, it is possible for tourists to have memorable travel experience. Memorable food and beverage experience may affect the tourist experience of tourists. In addition, it can be said that tourism destinations may have a strong image with gastronomy tourism. Thus, it is obvious that the relationship between gastronomy and tourism is exist. In the present study, the researches in the context of gastronomy and tourism relations were examined by different categories according to their subjects. To this end, it is aimed to find out

Öz

Hem uluslararası düzeydeki hem de Türkiye'deki eğitim kurumlarına bakıldığında gastronominin daha çok turizm ve ağırlama alanlarıyla ilişkilendirildiği görülmektedir. İnsanlar her gittiği yerde öncelikle hayatlarını devam ettirebilmek için yiyecek ve içeceklere ihtiyaç duymaktadır. Bu açıdan bakıldığında tüm turistik destinasyonlarda yiyecek ve içeceklerin turistler tarafından önemli bir ihtiyaç olduğu söylenebilir. Bu durum, gastronomiyi daha önemli kılmaktadır. Gastronomi sayesinde, turistlerin unutulmaz bir seyahat deneyimi yaşamaları mümkün hale gelmektedir. Unutulmaz bir yiyecek-içecek deneyimi de turistlerin destinasyon deneyimlerini etkileyebilmektedir. Ayrıca gastronomi turizmi sayesinde turizm destinasyonlarının güçlü bir imaja sahip olmaları da mümkün olabilmektedir. Böylelikle gastronominin turizm ile ilişkisi biralan olduğu ifade edilebilir. Bu araştırmada da gastronomi ve

*Faruk Seyitoğlu, Dr. Öğr. Üyesi., Mardin Artuklu Üniversitesi, Turizm Fakültesi, seyitoğlu.f@gmail.com, Orcid: 0000-0002-7859-6006

which topics are related to gastronomy and tourism relations and which variables are covered; what kind of methods are preferred and what kinds of findings have emerged in these studies. In the present case, it has been observed that studies in gastronomy and tourism are related to the issues such as tourist behavior and experience, gastronomic identity and gastronomic tourism products, marketing of destinations and strategies. Since there is no study found on the classification of gastronomy and tourism relationship with regards to subjects in the literature, it is thought that this study will be beneficial in terms of both contributing to the literature and future studies.

Keywords: *Gastronomy, Tourism, Experience, Strategy, Behavior, Identity*

turizm ilişkisi kapsamında ele alınan araştırmalar inceleme konusuna göre farklı kategorilere ayrılarak incelenmiştir. Bu amaç doğrultusunda gastronomi ve turizm ilişkisi bağlamında yapılan çalışmaların hangi konularla ilgili olduğu, hangi değişkenleri kapsadığı; bu çalışmalarda ne tür yöntemlerin tercih edildiği ve hangi bulguların ortaya çıktığı aktarılmıştır. Mevcut durumda gastronomi ve turizm ilişkisi üzerine yapılan çalışmaların turist davranış ve deneyimleri, gastronomik kimlik ve gastronomik turizm ürünleri, destinasyonların pazarlanması ve strateji konularıyla ilgili olduğu görülmektedir. Literatürde, gastronomi ve turizm ilişkisinde konular bakımından bir sınıflandırma yapan herhangi bir çalışmaya rastlanılmaması nedeniyle bu araştırmanın hem literatüre katkı sağlayacağı hem de yapılacak çalışmalar açısından faydalı olacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: *Gastronomi, Turizm, Deneyim, Strateji, Davranış, Kimlik*

1. Giriş

Gastronomi sözcüğünün kullanımının eski Yunan tarihine kadar gittiği bilinmektedir. M.Ö. 4. Yüzyılda, Yunan Arcestratus'un yazdığı ve muhtemelen Akdeniz Bölgesi için en eski yiyecek ve şarap rehberi olan kitapta, gastronomi birkaç başlıktan biri olarak yer almıştır (Wilkins and Hill, 1994, s. 35). Arcestratus'un yeme-içme için nelerin en iyi olduğunu ve nerelerde bulunduğunu keşfetmek için antik dönemde Akdeniz bölgesinde seyahat ettiği bilinmektedir. Bu da gastronomi ve turizm arasındaki ilişki açısından bilinen en eski örneklerden biri olmuştur. Arcestratus'un, kaydettiği bulgularla kendisinden sonra gelen herkese rehberlik ettiği de belirtilmektedir (Wilkins and Hill, 1994, s. 59). Ayrıca, gastronomi kelimesinden 19. yüzyılın başlarında Fransa'da söz edilmeye başlanmış (Ferguson, 1998, s. 1057) ve gastronomi sözcüğü 1804 yılında Jacques Berchoux tarafından yayınlanan bir şüirin başlığında kullanılmıştır (Scarpato, 2002a, s. 52).

Gastronomi kavramı genel olarak pişirme ve yemek yeme sanatı veya bilimi olarak açıklanmaktadır (Zahari vd., 2009, s. 67). Öte yandan, bilimsel çalışma alanı ve pratikte uygulama alanı olarak iki farklı açıdan da tanımlanmakla birlikte gastronomi alanının yiyecek-içeceğin üretimi ve

hazırlanması konularını da kapsadığı belirtilmektedir (Gillespie, 2002, s. 5). Akademik bir bakış açısıyla ise; gastronomi, yiyecek ve kültür arasındaki ilişkiye odaklanan bilimsel bir alan olarak açıklanmaktadır (Hegarty ve O'Mahony, 2001, s. 6). Brillat Savarin, gastronomiyi insanların olası en iyi biçimde beslenmesinin sağlanmasıyla ilgili bir bilim olarak görmektedir. Günümüzde de gastronomi benzer şekilde yorumlanmaktadır. Ancak buna sosyallik ve iletişim boyutları da eklenmiştir. Yiyecek ve malzemelerin tarihi, üretim süreçleri, festivallerin rolü, yiyeceklerin anlamları, bölgeler arası farklılıklar, yeme ve içme ile ilgili mitler ve efsaneler de günümüzde konuya dâhil edilmektedir. Yakın zamanlarda, toplumlarda yiyecek ve içeceğin yeri önemsenir olmuş ve böylece bireysel yeme-içme önerilerinin yanı sıra gastronomi, toplumsal olarak daha geniş bir anlam kazanmıştır (Santich, 2004, s. 18). En geniş haliyle gastronomi, yiyeceği insan tüketimine uygun hale getirmek amacıyla tasarım, işleme bilgisi, servisi, tadımı ve yiyecekten keyif alınması, pişirme ve yeme faaliyetlerini ve kavramlarını birleştiren evrensel bir faaliyet olarak tanımlanmaktadır (Hegarty, 2009, s. 7).

Gastronominin turistlerin farklı yerleri ziyaret etmeleri için bir çekicilik unsuru olabileceği vurgulanmaktadır (Sanchez-Cañizares ve Castillo-Canalejo, 2015, s. 2388). Bunun dışında bazı araştırmacılar (Crompton ve McKay, 1997, s. 426; Kim vd., 2009, s. 423 gibi) gastronomi amacıyla seyahat etmenin bilgi sahibi olma ve entelektüel zenginliği arttırmada bir araç olarak görülebildiğine; bir bölgenin kültürünün yerel yiyecek-içecek deneyimiyle keşfedilebileceğine ve bu bağlamda yiyeceklerin kültürel bir anlam taşıdığına vurgu yapmaktadır. Söz konusu deneyimin yaşanabilmesinin gastronomi turizmi ile mümkün olabileceği söylenebilir. Gastronomi turizminin, turistlerin yerel kültür ile bağlantısını sağlayarak unutulmaz bir seyahat deneyimi yaşamalarını olanaklı hale getirdiği belirtilmektedir (Hjalager ve Richards, 2002, s. 224). Unutulmaz bir yiyecek-içecek deneyimi, yalnızca seyahat motivasyonu ve davranışlarını önemli ölçüde etkilemekle kalmayıp aynı zamanda turistlerin destinasyon deneyimlerini de etkileyebilmektedir (Wolf, 2002, s. 26). Ayrıca gastronomi turizmi sayesinde eşsiz mutfak deneyimi ve kültürel varlıkların sunulmasıyla turizm destinasyonlarının güçlü bir imaja sahip olmalarının da mümkün olabileceği (Hall ve Mitchell, 2005, s. 76) vurgulanmaktadır.

Gastronominin kültürle ilişkili bir kavram olduğu bilinmektedir. Turizm açısından değerlendirildiğinde bazı turistler bir bölgede yiyecek-içecek tüketirken o yiyecek-içeceğin geri planındaki kültürü de öğrenmek isteyebilirler. Gastronomi turizminin, turistlerin yerel kültür ile bağlantısını sağlayarak unutulmaz bir seyahat deneyimi yaşatmasının (Hjalager ve Richards, 2002, s. 224) yanı sıra, gastronomi turizmi ile turistik destinasyonların kültürel öğeler sunarak güçlü bir imaja sahip olabileceği de belirtilmektedir (Hall ve Mitchell, 2005, s. 77). Diğer taraftan unutulmaz bir yiyecek-içecek deneyiminin seyahat motivasyon ve davranışlarını önemli ölçüde etkilemesinin ötesinde turistlerin destinasyon deneyimlerini de etkileyebileceği vurgulanmaktadır (Wolf, 2002, s. 26). Okumus vd. (2007, s. 257) gastronominin sadece destinasyon pazarlamasında ve tanıtım materyallerinde yer alan bir unsur olmaktan çıkarak rekabet üstünlüğünde de önemli bir unsur haline geldiğini ifade etmektedir. Ayrıca gastronomik deneyimlerin turizme değer katabildiği ve bunun da kültür ve turizm ilişkisine dayandığı belirtilmektedir (Hjalager ve Richards, 2002, s. 226).

İlgili literatürden anlaşılacağı üzere gastronomi alanında turizm ile ilişki bakımından farklı bakış açılarıyla önemli sayıda araştırma yapılmaktadır. Bu çalışmada ise gastronomi ve turizm ilişkisi kapsamında ele alınan çalışmaların esas inceleme konusunun (i) turist davranışları ve deneyimleri

(Tablo 1), (ii) gastronomik kimlik ve gastronomik turizm ürünleri (Tablo 2) ve (iii) destinasyon pazarlaması ve strateji (Tablo 3) olduğu ifade edilebilir.

2. İncelenen Araştırmalar

Gastronomi turizm ilişkisi bağlamında incelenen araştırmalar; “turist davranışları ve deneyimleri”, “gastronomik kimlik ve gastronomik turizm ürünleri” ile “destinasyon pazarlaması ve strateji” alt başlıkları halinde kategorize edilmiş ve içerdikleri değişkenler, amaçlar ve bulgular esas alınarak tartışılmıştır.

2.1. Turist Davranışları ve Deneyimleri

Turist davranışları ve deneyimleri açısından bakıldığında; gastronomi çalışmalarının yerel yiyecek tüketme eğilimleri, motivasyon faktörleri, demografik değişkenler, kişilik özellikleri, yerel yiyecek tüketimini etkileyen faktörler, turist sınıflandırmaları, enformasyon arayışı, yiyeceklere ilgi, deneyimler, memnuniyet, destinasyon çekiciliği, tutum ve davranışlar, yenilik arayışı, belirsizlikten kaçınma, yiyecek kültürü, otantiklik arayışı ve otantik deneyim gibi değişkenleri içerdikleri görülmektedir (Tablo 1). Bu gruptaki araştırmaların psikoloji, sosyoloji, davranış bilimleri, pazarlama gibi disiplinlerle ilişkili olduğu ifade edilebilir. Ayrıca bu disiplinlerdeki kuramlardan faydalanılarak turist davranış ve deneyimlerinin açıklanmaya çalışıldığı da başka bir husus olarak belirtilebilir. Metodolojik açıdan ise ağırlıklı olarak ankete dayalı nicel, fakat bunun yanında çoğunlukla görüşmelere dayalı nitel ve hem anket hem görüşmelerin yer aldığı karma yöntemin tercih edildiği gözlenmektedir.

Tablo 0. Turist Davranışları ve Deneyimleri

Çalışma	Amaç	Değişkenler ve Yöntem	Başlıca bulgular
Fields, 2002	Gastronomi turizmde farklı motivasyon faktörlerinin incelenmesi	- Turistlerin yiyecek-ıçeceklerle ilişkili motivasyonları Kavramsal (literatür incelemesi)	- Turistlerin yiyecek-ıçeceklerle ilişkili motivasyonları fiziksel, kültürel, kişilerarası, statü ve prestij motivasyonu olmak üzere dört grupta incelenmiştir. - Fiziksel motivasyon olarak yerel yiyecek ve ıçeceklerin taze ve sağlıklı olma, lezzetli ve çekici olma gibi özellikleri turistlerde bu ürünleri tüketme arzusu yaratabilmektedir. Daha sonra turistler yeni bir yerel mutfak deneyimi yaşadığında yeni bir kültürü de öğrenebilmektedir. Kişilerarası ilişkiler açısından ise yeni sosyal ilişkilerin oluşturulması ve sosyal bağların güçlenmesi gibi yiyecek-ıçeceğin tatil deneyiminde farklı sosyal fonksiyonları bulunmaktadır. Son olarak turistler, kendi arkadaş çevrelerinin evde oturarak elde edemeyecekleri

Çalışma	Amaç	Değişkenler ve Yöntem	Başlıca bulgular
			deneimleri yaşamış olmayı ve bunu anlatmayı statü ve prestijlerini yükseltmenin bir yolu olarak görebilirler.
Boyne vd., 2003	Enformasyon arayışlarına göre turistlerin incelenmesi	- Enformasyon arayışı - Yiyeceklere ilgi Kavramsal (turist sınıflandırma modellemesi)	- Enformasyon arayışı düzeyi baz alınarak turistlerin yiyeceklere ilgisinin giderek azaldığı Tıp 1, Tıp 2, Tıp 3 ve Tıp 4 şeklinde bir sınıflandırma yapılmıştır. - Tıp 1 olarak tanımlanan turistler için yiyecek turistik deneyimde önemli bir rol oynamaktadır. Bu turistler yerel gastronomi, özellikli yiyecekler ve yüksek kalitede mutfakla ilgili aktif olarak enformasyon arayışı içerisinde olabilmektedir. Tıp 2 grubundaki turistler açısından yiyecek önemli olsa da aktif enformasyon arayışında olmayabilir. Yiyecek ve içeceklerle ilgili önceden edinilen ya da bir şekilde kendilerine ulaşan bilgilere göre hareket edebilmektedirler. Tıp 3 ise, yiyeceği seyahatlerinin önemli bir unsuru olarak göremeyebilir fakat tesadüfen lezzetli yiyeceklere denk gelip bunları tadarlarsa yiyeceklerle ilgili aktivitelere katılma olasılıkları bulunmaktadır. Tıp 4, iyi mutfağa ilgi duymaz, yiyecek ve içeceklerle ilgili bilgiye bir biçimde ulaşırsalar da tüketmek için herhangi bir özel girişimde bulunmayabilirler.
Hjalager, 2004	Turistlerin yiyecek-içeceğe ilişkin motivasyonlarına göre gruplandırılması	- Yiyeceklere ilgi durumuna göre turist sınıfları Kavramsal (literatür incelemesi, turist tipolojisi geliştirme)	- Turistlerin yiyecek-içeceğe ilişkin motivasyonlarına göre 4 farklı turist tipinden söz edilmekte ve bunlar rekreasyonel, varoluşçu, kolaycı ve deneyselci turistler olarak açıklanmaktadır. Rekreasyonel turistler açısından yiyecek-içecek tatilde çok da önemli olmamakta ve bu tip turistler aşına olmadıkları yabancı yiyeceklerden hoşlanmadıkları gibi bu yiyeceklerden uzak durma eğilimi

Çalışma	Amaç	Değişkenler ve Yöntem	Başlıca bulgular
			sergilemektedir. Varoluşçu turistler için yeni ve farklı yiyecek ve içecekler önemlidir. Bu tip turistler yiyecek-içecekleri öğrenip deneyimleme eğiliminde olurlar. - Kolaycı turistler, günlük yaşamın sıradanlığından kaçmak isteseler de genellikle aşına oldukları yiyecek ve içecekleri aramaktadır. Deneyselci turistler ise moda uygun ve şık yiyeceklerle birlikte yeni yemek tariflerine ilgi gösterirler. Bu tip turistler tatilde yiyecek-içecek tüketimini önemsemekte ve yiyecek-içecek kalitesi bu tip turistler için yaşam tarzının bir parçası olarak görülmektedir.
Verbeke ve López, 2005	Belçikalıların Latin Amerikan etnik yiyeceklerine karşı tutum ve davranışlarını incelemek ve Belçika'da yaşayan İspanyolların da Belçika yiyeceklerine karşı tutumlarının araştırılması	- Etnik yiyecek tüketimi - yeni yiyeceklerden kaçınma eğilimi (neofobi) - etnik kimlik - davranış ve tutum Nicel (anket ile veri toplama, anova, ki-kare, t-testi, çoklu regresyon analizleri)	- Belçikalıların etnik yiyeceğe karşı görüş ve memnuniyeti olumlu çıkmıştır. - Tat ve görünüş, etnik yiyecekler için Belçikalıların tercihini belirleyen temel niteliklerdendir. - İspanyollar Belçika yemeklerine karşı olumlu bir algıya sahip olmalarına rağmen kendi yemeklerini daha lezzetli görmektedir. - İspanyolların yemek alışkanlıklarını koruyamama sebepleri ise müsaitlik durumu ve zaman kısıtlamalarıdır. - Yeni yiyeceklerden kaçınma (neofobi) eğilimleri İspanyol kökenlilerin Belçika yemeklerine karşı kültürel uyumlarının belirleyicisi olarak görülmemektedir.
Tse ve Crotts, 2005	Turistlerin yiyeceklerle ilgili seçimlerini etkileyen faktörlerin belirlenmesi	- Yiyecek deneyimi - yiyecek seçimi - yenilik arayışı - belirsizlikten kaçınma Nicel (anket ile veri toplama,	- Hong Kong'dan kendi ülkelerine giden 18 farklı ülke vatandaşlarından oluşan 968 katılımcıyla yapılan anketler sonucunda mutfak deneyimlerinin dört faktörden etkilendiği ortaya çıkmıştır. Bu faktörler önem sırasına göre ulusal kültür, ziyaret süresi, yaş ve ziyaret sayısıdır. - Belirsizlikten kaçınma seviyesi düşük ülkelerden olan katılımcıların diğerlerine

Çalışma	Amaç	Değişkenler ve Yöntem	Başlıca bulgular
		betimsel analiz, korelasyon, çoklu regresyon analizi)	oranla daha fazla sayıda ve farklı mutfak deneyimi edindikleri ve buna ek olarak ziyaret sayısı ve kalma süresinin mutfak araştırma düzeyi, ilk defa ziyaret etme ve yaş durumundan etkilendiği ortaya çıkmıştır.
Ebster ve Guist, 2005	Değişik tecrübe ve farklı kültürlere sahip kişilerin otantik ve etnik temalı restoranları değerlendirme biçimlerini incelemek	- Davranış ve tutum - otantik deneyim – kültür - yiyecek deneyimi Nicel (anket ile veri toplama, betimsel analizler)	- Bazı temalı ve otantik İtalyan restoranların video kliplerinin katılımcılara gösterilmesi sonucunda katılımcılardan izledikleri kültüre yakın olanların otantik ve temalı restoran farkını daha iyi anlayabildikleri ve bu kişilerin otantik restoranlara karşı tutumunun daha olumlu olduğu ortaya çıkmıştır. - İki grubun da otantik restoranları temalı restoranlardan daha çok beğendiği fakat kültürel olarak deneyimli olan kişilerde beğenin daha belirgin olduğu ortaya çıkmıştır. - İtalyan kültürüne yakın kişilerin İtalyan temalı restoranın otantikliğini kültürel olarak daha uzak olan kişilere göre daha önemsiz gördüğü ortaya çıkmıştır.
Sukalakamala ve Boyce, 2007	- Amerika'da bulunan Tayland restoranlarını ziyaret eden müşterilerin otantik yemek deneyimine ilişkin beklenti ve algılarını incelemek - Müşterilerin yemek deneyimlerinden bekledikleri otantiklik	- Otantik deneyim - yiyecek deneyimi – kültür Nicel (anket ile veri toplama, betimsel analiz, faktör analizi)	- Araştırmanın katılımcılarının restoranın genel atmosfer otantikliğinden ziyade yemeklerin lezzetinin otantik olmasını daha çok önemsedikleri ortaya çıkmıştır. - Müşterilerin farklı kültürler hakkında bilgi edinmek istediklerinde, Tayland restoranları gibi etnik restoranlara gitmek istedikleri ortaya çıkmıştır. - Restoranlara müşterileri çekmek için önemli görülen konuların başında lezzet bakımından ihtiyaçların karşılanması gelmektedir. Bunun yanında servis, fiyat, çalışanlar ve restoranın otantik tasarımı da önemli görülen diğer bileşenlerdir.

Çalışma	Amaç	Değişkenler ve Yöntem	Başlıca bulgular
	düzeylerini incelemek		
Kim vd., 2009	Yerel yiyecek ve içecek tüketimini etkileyen faktörlerin incelenmesi	- Yerel yiyecek tüketimini etkileyen faktörler Nitel (temellendirilmiş kuram deseni, görüşmeler, içerik analizi)	- Yerel yiyecek tüketimi ile ilgili üç kategoriden oluşan bir model önerilmiştir: 'motive edici faktörler' (heyecan verici deneyim, rutinden kaçma, sağlık endişesi, bilgi edinme, otantik deneyim, birliktelik, prestij, duyuşsal cazibe ve fiziksel çevre); 'demografik faktörler' (cinsiyet, yaş ve eğitim); ve 'fizyolojik faktörler' (yiyecekte kaçış ve yiyeceğe yönelim).
Ryu ve Han, 2010	- Turistlerin New Orleans'taki yerel mutfak denemek için davranış niyetini tahmin etmede mantıklı eylem teorisini (TRA) incelemek - Cinsiyetin yiyecek-içecek tüketimine etkisini belirleme	- Yerel yiyecek tüketimi - mantıklı eylem teorisi - davranışsal niyet - deneyim Nicel (anket ile veri toplama, betimsel analiz, yapısal eşitlik modeli analizi)	- Sonuçlar, önerilen modelin turistlerin yerel mutfak denemek için niyetli oldukları konusunda güçlü tahminde bulunabileceğini göstermiştir. - Tutum ve geçmişteki davranışların turistlerin davranışsal niyetine yönelik belirleyici etkenler olduğu ortaya çıkmıştır. - Önceki yerel mutfak deneyimi turistlerin yerel yiyecek tüketim niyetlerini olumlu bir şekilde etkileyebilmektedir. - Cinsiyet, tutum ve davranış niyetleri arasında aracı rol üstlenmekte ve erkek katılımcıların tutum ve davranış niyetleri arasındaki ilişki kadınlarınkinden daha güçlü çıkmıştır.
Mak vd., 2012	Turistlerin yiyecek tüketimini etkileyen belirleyici faktörlerin incelenmesi	- Yiyecek tüketimi - deneyim - Sosyo-kültürel ve psikolojik faktörler Kavramsal (literatür incelemesi)	- Yiyecek tüketimini etkileyebilecek beş sosyo-kültürel ve psikolojik faktör tanımlanmıştır. Bunlar kültürel/dini etkiler, sosyo-demografik faktörler, yiyecek ile ilgili kişilik özellikleri, maruz kalma ve geçmiş deneyim ve motivasyon faktörleridir. - Ayrıca motivasyon faktörlerinin sembolik, zorunlu, karşıtlık, uzantısı olma (günlük rutini uzatma) ve zevk olarak beş ana boyuta ayrılabilirdiği belirtilmektedir.
Kim ve Eves, 2012	Yerel yiyecek tüketimi ile ilgili	- Yerel yiyecek tüketimi	Geliştirilen beş boyutlu ölçekte yerel yiyecek tüketiminin altında yatan beş motivasyon

Çalışma	Amaç	Değişkenler ve Yöntem	Başlıca bulgular
	bir ölçek geliştirme	- Motivasyon - turizm pazarlaması Nicel (anket ile veri toplama, ölçek geliştirme)	faktörü şunlardır: Kültürel deneyim, kişiler arası etkileşim, heyecan, duysal cazibe ve sağlık endişesi.
Tsai ve Lu, 2012	Otantik yemek deneyimi ve tekrar satın alma niyeti arasındaki ilişkiyi incelemek	- Otantik deneyim - yiyecek kalitesi - tekrar satın alma niyeti - yiyecek deneyimi Nicel (anket ile veri toplama, betimsel analiz, önem-performans analizi)	- Otantik yemek deneyimi müşterilerin tekrar satın alma niyetlerini etkilemektedir. - Tekrar satın alma niyetleri konusunda hem yiyecek hem de çevre konusundaki kaygıların önemli olduğu ortaya çıkmış; bu sebeple etnik temalı restoran işletmecilerinin tekrar ziyaret etme oranını arttırmak için yiyecek kalitesi ve otantiklik ile ilgili beklentileri karşılamak zorunda oldukları belirtilmiştir.
Jang vd., 2012	Etnik restoranlarda müşterilerin duygularını ve algılanan değeri hangi faktörlerin etkilediğini belirlemek ve söz konusu faktörlerin müşterilerin davranışsal niyetlerine olan etkilerini ortaya çıkarmak	- Davranışsal niyet – deneyim – Otantiklik – atmosfer - yiyecek kalitesi Nicel (anket ile veri toplama, yapısal eşitlik modellemesi)	- Yiyeceklerin otantik yönlerinin olumlu duygulara ve algılanan değerin yüksek olmasına sebep olduğu; buna karşın çevresel faktörlerin tek başına olumlu duyguları sağladığı ortaya çıkmıştır. - Çevresel yemek faktörlerinin lüks Kore restoranlarında daha önemli olduğu, yiyecek bağlantılı çekiciliklerin ise günlük yemek konseptine sahip Kore restoranlarında daha önemli görüldüğü ortaya çıkmıştır. - Restoranların daha çok yemek kalitesi ve otantikliğine önem vermesi gerektiği belirtilmiştir.
Kim vd., 2013	Turistlerin yerel yiyecek tüketme davranışını	- Yerel yiyecek tüketme niyeti/ eğilimi -	- Yerel yiyecek tüketimini etkileyen faktörler: Beş motivasyon (kültürel deneyim, kişiler arası ilişki, heyecan, sağlık endişesi ve

Çalışma	Amaç	Değişkenler ve Yöntem	Başlıca bulgular
	etkileyen motivasyonları incelemek	motivasyon faktörleri - demografik değişkenler - kişilik özellikleri Nicel (anket ile veri toplama, betimsel analiz, yapısal eşitlik modeli analizi)	duyusal cazibe); yiyeceklerle ilişkili kişilik özellikleri (yeni yiyeceklerden kaçınma (neofobi) ve dâhil olma); ve demografik faktörler (cinsiyet, yaş ve yıllık gelir) olarak belirlenmiştir. - Çalışmanın sonucunda demografik özelliklerin (yaş ve cinsiyet) yerel yiyecek tüketimini etkilediği ve yiyecek neofobisinin (yeni yiyeceklerden kaçınma eğilimi) cinsiyet, yaş ve gelir durumundan etkilendiği ortaya çıkmıştır.
Björk ve Kauppinen-Räisänen, 2014	Turistlerin yerel yiyecek deneyimlerine katkı sağlayan faktörlerin keşfedilmesi	- Yerel yiyecek - gastronomik deneyim - algılanan kalite - yiyecek kültürü - motivasyon Nicel (anket ile veri toplama, betimsel analiz, anova ve faktör analizleri)	- Araştırma sonucuna göre yiyecek deneyimleri genel hizmetten (yiyecek ve servis edildiği yer, yemek ortamı-dizimi ve nasıl servis edildiği) etkilenmektedir. - Gastronomik deneyimlerin temeli yerel yiyecek kültürünü temsil eden yerel, orijinal ve özgün yiyeceklere dayanmaktadır.
Björk ve Kauppinen-Räisänen, 2016	Bir destinasyondaki yiyecek deneyiminin çok yönlü niteliğinin araştırılması	- Gastronomik deneyim - motivasyon - davranış - Destinasyon seçimi Karma Yöntem (Nicel-anket ile veri toplama, t-testi ve açıklayıcı faktör analizleri/Nitel-açık uçlu soru, içerik analizi)	- Yiyecekler destinasyon seçimini etkileyebilmekte ve algılanan memnuniyete katkıda bulunabilmektedir. - Sonuçlar turistlerin yiyecek deneyimlerinin yapısının servis edilen yiyecek-içecek, restoran ortamı ve yiyeceklere yönelik davranış olmak üzere üç boyuttan oluştuğunu göstermektedir. - Sonuçlar tüm turistlerin gastronomik deneyim arayışında olmadığı fakat her turistün yiyecek ve yiyecek deneyimi yaşayabilme ihtimalinin yüksek olduğunu göstermektedir.

Çalışma	Amaç	Değişkenler ve Yöntem	Başlıca bulgular
Mak vd., 2017	Turistlerin yiyecek tüketiminin altında yatan motivasyon boyutlarını belirlemek ve belirlenen motivasyon boyutları üzerinde yiyecek ile ilgili kişilik özellikleri olan yiyecek neofobisi (yeni yiyeceklerden kaçınma) ve çeşitlilik arayışının etkilerini incelemek	<ul style="list-style-type: none"> - Turistlerin yiyecek tüketimi - Yiyecek bağlantılı kişilik özellikleri (neofobi ve çeşitlilik arayışı) - Yiyecek tüketim motivasyonları ölçeği <p>Nicel (anket ile veri toplama, ölçek geliştirme, çoklu regresyon analizi)</p>	<ul style="list-style-type: none"> - Geliştirilen ölçeğe göre yiyecek tüketimini etkileyen yenilik ve çeşitlilik; otantik deneyim ve prestij; kişilerarası ve kültürel; fiyat/değer ve güvence; sağlık endişesi; aşinalık ve alışkanlıklar; duyuşsal ve bağlamsal zevk olmak üzere yedi motivasyon boyutu belirlenmiştir. - Hem yiyecek neofobisi (yeni yiyeceklerden kaçınma) hem de çeşitlilik arayışının bazı motivasyon boyutlarını etkilediği ortaya çıkmıştır. Şöyle ki yiyecek neofobisinin yenilik ve çeşitlilik, kişilerarası ve kültürel, sağlık endişesi; aşinalık ve alışkanlıklar üzerinde etkili olduğu; çeşitlilik arayışının da yenilik ve çeşitlilik, otantik deneyim ve prestij, kişilerarası ve kültürel ve duyuşsal ve bağlamsal zevk üzerinde etkili olduğu ortaya çıkmıştır.
Özdemir ve Seyitoğlu, 2017	Otantiklik arayışlarının turist davranışları üzerindeki etkisini anlamaya yönelik kavramsal bir çerçeve geliştirmek	<ul style="list-style-type: none"> -Yerel yiyecek - otantiklik arayışı -davranış - otantik deneyim -gastronomik deneyim <p>Kavramsal (otantiklik arayışına göre turist sınıflandırma modellenmesi)</p>	Yiyecek tüketimi ve otantikliğine göre üç farklı bağlamda üç farklı turist tipi tanımlanmaktadır. Bu turist tipleri davranışlarına göre otantiklik arayanlar, ılımlı olanlar ve konfor arayışında olan turistler şeklinde tanımlanmaktadır.

Turist davranışları ve deneyimleri ismiyle nitelendirilen kategorideki çalışmaların (Tablo 1) esasında yerel yiyecek tüketimini etkileyen değişkenler üzerinde durduğu söylenebilir. Burada öncelikle yerel yiyeceklerin önemi, tüketimi ve ilgili literatürde nasıl ele alındığından bahsetmek gerekmektedir. İlgili literatür incelendiğinde; yerel yiyecek ve içeceklerin belirli bir alana özgü olup orada üretildiği

(Sanchez-Cañizares ve Castillo-Canalejo, 2015, s. 2389), otantik, saf, geleneksel ve özel olarak algılandığı (Björk ve Kauppinen-Räisänen, 2014, s. 294), öğrenme, beğenme ve tüketme unsurlarını içerdiği ve bunların birleşiminin gastronomi turizmini oluşturduğu belirtilmektedir (Smith ve Xiao, 2008, s. 290). Ayrıca yerel yiyeceklerin, mutfak deneyimi ve yeni lezzet arayan turistler açısından önemli bir çekicilik unsuru olduğu (Tikkanen, 2007, s. 721), yerel yiyecek ve içecek tüketiminin ana motivasyon kaynağı olması durumunda gastronomi turizminden söz edilebileceği (Sanchez-Cañizares ve Castillo-Canalejo, 2015, s. 2390) vurgulanmaktadır. Diğer taraftan yerel yiyecek ve içeceklerin bir bölgenin somut olmayan gastronomik mirasları olduğu ve turistlerin otantik ve kültürel bir deneyim yaşayabilmeleri açısından önemli olduğu da belirtilmektedir (Okumus vd., 2007, s. 258).

Yerel yiyeceklerle ilgili literatürde, yerel yiyecek deneyiminin hem kültürel hem de eğlenceli bir aktivite olarak görüldüğü, ayrıca turistlere yeni tat ve farklı gelenekleri sunduğu için turist deneyimlerinin önemli bir parçası olduğu (Hjalager ve Richards, 2002; Fields, 2002; Kim vd., 2009) belirtilmektedir. Turist davranışları ve deneyimleri grubundaki çalışmalarda motivasyon ve deneyim, ele alınan iki ana kavram olarak düşünülebilir. Motivasyon açısından bakıldığında yapılan bazı çalışmaların (Kim vd., 2009; Fields., 2002; Kim ve Eves, 2012; Mak vd., 2017; Kim vd., 2013 gibi) yerel yiyecek tüketimini etkileyebilecek motivasyon faktörlerini belirlemeye çalıştığı söylenebilir. Diğer bazı çalışmalar (Hjalager, 2004; Boyne vd., 2003 gibi) da turistlerin yiyeceklere ilgisine odaklanarak yerel yiyecek eğilimlerine göre farklı turist sınıflandırması modelleri üzerine yoğunlaşmıştır.

Yapılan çalışmaların kültürel deneyim, etkileşim, heyecan, sağlık endişesi, duyuşal cazibe (Kim vd., 2013), yenilik ve çeşitlilik, otantik deneyim, prestij, güvence, aşinalık, alışkanlıklar, duyuşal ve bağlamsal zevk (Mak vd., 2017), rutinden kaçma, bilgi edinme, birliktelik ve fiziksel çevre (Kim vd., 2009) gibi bazı motivasyon faktörlerinin yerel yiyecek tüketme eğilimini veya niyetini nasıl etkilediği üzerine odaklandığı görülmektedir. Kişilik özellikleri diye nitelendirilen yeni yiyeceklerden kaçınma (neofobi) ve yeni yiyeceklere ilgi (neofili) eğilimleri (Kim vd., 2009); katılım veya dahil olma (Kim vd., 2013); sosyo-kültürel ve psikolojik (Mak vd., 2011) faktörlerin de yiyecek tüketimini etkileyebileceği belirtilmektedir. Ayrıca, yerel yiyecek tüketimini etkileyebilen kültürel ve dini etkiler (Tse ve Crotts; 2005; Chang vd., 2011), sosyo-demografik faktörler (Chang vd., 2011), seyahat davranışları, tekrar ziyaret etme ve kalış süresi (Tse ve Crotts, 2005) gibi birçok etken de ilgili literatürde ele alınmıştır.

Deneyimin önemsenen bir kavram olduğu ve bu kavramı açıklamak için kavramsal modellerle ihtiyaç duyulduğu ifade edilebilir. Quan ve Wang (2004, s. 298), deneyim ile ilgili bir model (Şekil. 1) ortaya koymuştur. Bu modelin amacı şöyle açıklanabilir: Turistlerin yiyecek-içeceklere ve yerel gastronomiye gösterdikleri ilgiye göre yemek deneyiminin toplam turistik deneyim içerisindeki önemi farklılık gösterebilmektedir. Bu sebeple önerilen model, yiyecek deneyimi ve turistik deneyim arasındaki ilişkinin daha açık bir şekilde ortaya konulabilmesini amaçlamıştır.



Şekil 0. Turistik Deneyim Modeli

Kaynak: Quan ve Wang, 2004: 300'den uyarlanmıştır.

Quan ve Wang (2004, s. 299), turist deneyim modellerini temelde turizm deneyimi ve gündelik yaşam arasındaki ilişkiye dayandırmaktadır. Modelde turist deneyiminin birincil ve destekleyici deneyim olmak üzere iki boyutu olduğu belirtilmektedir. Birincil deneyim bir destinasyonun sahip olduğu çekiciliklere bağlı olarak asıl seyahat etme amacına göre değişebilmektedir. Seyahat etme amacının öncelikli olarak tarihi yerler olması durumunda birincil deneyim, destinasyonunun tarihi yerlerini görmek olacaktır. Turist deneyiminin ikinci boyutu ise birincil seyahat amacının dışında kalan konaklama ve ulaşım gibi unsurları içeren destekleyici deneyimdir. Yiyecek deneyiminin destekleyici deneyim olması halinde turistler yeni ve farklı yiyecek ve içeceklerden ziyade bildikleri yiyecek ve içeceklere yönelebilmektedir (Hjalager, 2004, s. 198). Ayrıca birincil deneyim ve destekleyici deneyim arasında geçişler olabileceği de belirtilmektedir. Örneğin; yiyecek-içecek başlangıçta turist deneyimi içerisinde destekleyici nitelikte iken bir yiyecek festivaline veya şarap tadım etkinliğine katılma ile yüksek deneyim haline gelebilmektedir.

Deneyim açısından turist davranışlarına bakıldığında ise yiyecek deneyiminin ulusal kültür, ziyaret süresi, yaş ve ziyaret sayısı (Tse ve Crofts, 2005), yiyecek ve servis edildiği yer, yemek ortamı-dizimi ve nasıl servis edildiği gibi genel hizmet bileşenleri (Björk ve Kauppinen-Räisänen, 2014), maruz kalma ve geçmiş deneyim (Cohen ve Avieli, 2004; Tse ve Crofts, 2005; Ryu ve Jang, 2006; Ryu ve Han, 2010, sosyal etkileşim (Ryu ve Jang, 2006); yiyecek kalitesi, çeşitliliği ve atmosfer (Nield vd., 2000) gibi faktörlerden etkilendiği belirtilmektedir. Ayrıca, yiyecek deneyiminin destinasyon seçimi ve memnuniyeti üzerine etkisinin incelendiği çalışmalar (Björk ve Kauppinen-Räisänen, 2016; Sanchez-Cañizares ve Castillo-Canalejo, 2015 gibi) da mevcuttur. Gastronomik açıdan deneyimin destinasyon seçimi ve memnuniyetine etkisine odaklanan çalışmalar, gastronomik deneyimin olumlu olabilmesi için hatırlanabilir, estetik, eğitici, rutinden uzak, yeni, eğlendirici olma gibi özelliklere (Mkono vd., 2013: 73) sahip olması gerektiğine ve böylelikle yiyecek içeceğin toplam turist deneyimine katkı sağlayacağına (Kivela ve Crofts, 2009, s. 161; Quan ve Wang, 2004, s. 300) vurgu yapmaktadır.

Deneyim açısından değerlendirilebilecek bazı çalışmalar (Ebster ve Guist, 2005; Sukalakamala ve Boyce, 2007; Tsai ve Lu, 2012; Jang vd., 2012; Özdemir ve Seyitoğlu, 2017 gibi) da otantikliğin yiyecek-içecek deneyimindeki rolünü açıklamaktadır. Şöyle ki Ritzer ve Liska (1997), yerel yiyecek-içecek deneyiminin evde yemek yeme ile kıyaslandığında tahmin edilemeyecek kadar farklı olduğunu, bu nedenle otantik bir deneyim olabileceğini belirtmiştir. Yani yiyecek-içecek üretiminde ülkelere göre hammaddelerin kullanımı, pişirme becerileri ve muhafaza yöntemleri arasındaki farklılıklar, otantik

veya geleneksel kültür olarak kabul edilebilmektedir (Ritzer ve Liska, 1997). Kim vd.'nin (2009, s. 430) çalışmasında ise otantik deneyim, araştırmancının katılımcıları tarafından yeni ve eşsiz bir seyahat deneyimi olarak görülmektedir. Katılımcılar yerel yiyecek ve içeceğin eşsizliği ve özgünlüğü yani otantikliği üzerine odaklanmıştır. Ayrıca yerel yiyeceklerin yöresel malzeme ve yöntemlerle hazırlanarak tüketimi ve bundan alınan zevkin önemli olduğu ortaya çıkmıştır.

Deneyim ve motivasyon kavramlarının birbirleriyle ilişkili kavramlar olduğu ve birbirlerinden etkilendiği düşünülebilir. Örneğin; yiyecek-içeceklerin başlıca seyahat motivasyonu olması durumunda, yani turistlerin yiyecek içecek tüketimi motivasyonu ile bir destinasyona gittiği durumlarda yiyecek-içecekler turistik deneyimin asıl bileşeni haline alabilmektedir (Quan ve Wang, 2004, s. 300). Böylece turistler için yerel yiyeceği tüketmek farklı, hatırlanabilir ve keyifli bir deneyim haline gelmektedir. Yapılan bazı çalışmalarda (Björk ve Kauppinen-Räisänen, 2017; Björk ve Kauppinen-Räisänen, 2016; Björk ve Kauppinen-Räisänen, 2014 gibi) ise yerel yiyecek tüketiminde motivasyon ve deneyim değişkenleri birlikte ele alınmıştır.

2.2. Gastronomik Kimlik ve Gastronomik Turizm Ürünleri

Gastronomik kimlik ve gastronomik turizm ürünleri üzerine yapılan araştırmalarda kültür, çevre, gastronomik kimliği belirleyen faktörler, gastronomik miras, sürdürülebilirlik, tüketim alışkanlıkları, bölgesel kimlik, çevresel bilinç, yerel gastronomi, yiyecek kültürü, turist algıları gibi değişkenler yer almaktadır (Tablo 2). Bu araştırmaların sosyoloji, antropoloji, tarih, coğrafya, pazarlama gibi disiplinlerle ilişkili olduğu söylenebilir. Bu grupta ele alınan çalışmalarda ağırlıklı olarak kavramsal açıdan literatür incelemelerinin yer aldığı ve bunun yanı sıra görüşmelere ve içerik analizine dayalı nitel ve anketlere dayalı nicel yaklaşımların tercih edildiği görülmektedir.

Tablo 1. Gastronomik Kimlik ve Gastronomik Turizm Ürünleri

Çalışma	Amaç	Değişkenler ve Yöntem	Başlıca bulgular
Harrington, 2005b	Bir bölgenin gastronomik kimliğini tanımlayabilmek için genel bir çerçeve sunmak	<ul style="list-style-type: none"> - Gastronomik kimlik - Gastronomik kimliği belirleyen faktörler - Kültür - çevre Kavramsal (literatür incelemesi)	Gastronomik kimlik çevre ve kültür olmak üzere iki temel faktör çerçevesinde incelenmektedir. Çevre olarak coğrafya ve iklim belirleyici faktörlerdir. Çünkü bir bölgede hangi tarım ürünlerinin yetiştirilebileceği bölgedeki toprak yapısı, yağış miktarı, ortalama sıcaklıklar ve güneş alma durumu gibi etkenler tarafından belirlenir. Kültür kapsamında ise tarih, din, etnik çeşitlilik, gelenekler, değerler ve inançlar belirleyici etkenlerdir. Söz konusu kültürel ve çevresel etkenler ile birlikte bir bölgeye özgü gastronomik kimlik oluşup gelişmektedir.

Çalışma	Amaç	Değişkenler ve Yöntem	Başlıca bulgular
Fox, 2007	Hırvat turizm destinasyonlarının uluslararası mutfaktan ziyade yerel gastronomik mirasa dayalı gastronomik kimliklerinin yeniden keşfedilmesi	<ul style="list-style-type: none"> - Gastronomik kimlik - Gastronomik miras - Tüketim alışkanlıkları - Sürdürülebilirlik Kavramsal (literatür incelemesi)	<ul style="list-style-type: none"> - Gastronomik kimliğin Hırvat turizminde paydaşlar açısından faydalı olacağı düşünülmektedir. - Gastronomik kimliğin yeniden inşa edilmesiyle Hırvat gastronomik mirasına diğer gastronomik mirasları, kültürleri ve kimlikleri etkileyebilmek için bir şans verecek ve Hırvat turizm paydaşları bununla küresel bir rekabet avantajı sağlayabilecektir.
Everett ve Aitchison, 2008	Kırsal alanların yenilenmesi, tarımsal çeşitlendirme ve kırsal kesimlerde üretim ve tüketim arasında yakın ilişkilerin oluşturulması bağlamında yiyecek turizminin bölgesel kimliğin geliştirilmesi ve sürdürülebilirliği açısından rolü incelenmektedir	<ul style="list-style-type: none"> - Sürdürülebilirlik - Gastronomik kimlik - Bölgesel kimlik - Çevresel bilinç Nitel (durum çalışması, doküman incelemesi, mülakatlar, içerik analizi)	<ul style="list-style-type: none"> - Araştırmada İngiltere'nin güneybatısında yer alan kırsal kalkınma, turizm etkileri ve bölgesel kimlik konularının tartışıldığı Cornwall bölgesine odaklanılmıştır. - Literatür taraması, politikaların analizi ve 12 restoranla yapılan derinlemesine görüşmeler sonucunda yiyecek turizmine artan ilgi, bölgesel kimliğin korunması ve geliştirilmesi, çevresel bilincin artması ve sürdürülebilirlik, sosyal ve kültürel faydaların artışı ile geleneksel mirasın ve yaşam tarzının korunması arasında bir ilişki bulunmuştur.
Jalis vd., 2009a	<ul style="list-style-type: none"> - Malezya'nın gastronomik turizm ürünleri ve bu ürünlerin batılı turistler tarafından nasıl görüldüğü araştırılmaktadır - Batılı turistlerin tüketim seviyesi ve yerel yiyecek-içecek kültürüne 	<ul style="list-style-type: none"> - Yiyecek kültürü - Kimlik - Gastronomik turizm ürünleri Nicel (anket ile veri toplama, betimleyici analiz, çoklu regresyon analizi)	<ul style="list-style-type: none"> - Turistlerin büyük çoğunluğuna göre Malezya'nın sunduğu yiyecek, atıştırılabilir ve içecek seçeneklerinin çok çeşitli olduğu aynı zamanda bu yiyecek ve içeceklerin lezzetli ve taze olduğunu göstermektedir. - Katılımcıların büyük çoğunluğu Malezya'nın eşsiz bir yiyecek kültürü ve kimliğine sahip olduğuna dikkat çekmektedir. Turistlerin büyük çoğunluğunun gastronomik ürünler için yüksek miktarda para harcıyıp zevk alması söz konusu turistlerin tüketim ve

Çalışma	Amaç	Değişkenler ve Yöntem	Başlıca bulgular
	dair deneyimleri incelenmiştir		deneyimleme seviyelerinin yüksek olmasıyla açıklanmaktadır. - Gastronomik kimliğin ve buna bağlı olarak gastronomik ürünlerin diğer turistik ürünlerle birlikte yerel ekonomiyi canlandırmak için kullanılabilmesi belirtilmektedir.
Jalis vd., 2009b	Batılı turistlerin Malezya'nın gastronomik ürünlerine (yemek, içecek ve yemek kültürü) yönelik algılarını ampirik olarak incelemiştir	- Gastronomik turizm ürünleri - Turist algıları Nicel (anket ile veri toplama, betimleyici analiz, t testi)	- Araştırmanın katılımcıları Kuala Lumpur uluslararası havaalanı'ndaki (KLIA) söz konusu gastronomik ürünleri tüketip deneyimlemiş batılı turistler arasından rastgele seçilmiştir. - Batılı turistlerin çoğunluğuna göre Malezya'nın lezzetli ve taze yemek ve içecekler sunmaktadır. - Malezya'nın eşsiz bir yemek kültür kimliğinin olduğu da ortaya çıkmıştır.
Çalışkan, 2013	- Gastronomi ve turizm ilişkisi ele alınarak gastronomik kimliğin kapsamı, özellikleri, etkilendiği faktörler ve oluşum süreci açıklanmaktadır - Gastronomik kimliğin destinasyonun rekabet gücünü ve turistlerin seyahat motivasyonunu arttırmada etkili olup olmadığı tartışılmaktadır	- Gastronomik kimlik - Kültür ve çevre - Yerel gastronomi - Gastronomi turizmi Kavramsal (literatür incelemesi)	-Destinasyonun gastronomik kimliğini kültür ve çevre faktörleri etkilemektedir. Aynı zamanda gastronomik kimliğin belirleyicileri lezzet profili, tarifler, etiketler, yemek-içecek uyumu, iklim bölgesi, teknikler ve malzemelerin karışımı olmaktadır. -Bir taraftan destinasyonun gastronomisine ilgi duyan turist tipleri diğer taraftan yemeklere çok fazla ilgi duymayan turistler mevcuttur. - Yeni ve farklı yemek-içecek deneyimi yaşama arayışındaki turistler için yerel gastronomiyi keşfetmek çok önemli ve öncelikli olabilmektedir. - Turistlerin ziyaret ettikleri destinasyona ilişkin algılamaları yemek deneyimine ilişkin değerlendirmelerini belirleyebilmektedir. Bu bağlamda herhangi bir destinasyonda gastronomik kimlikle beraber sunulan

Çalışma	Amaç	Değişkenler ve Yöntem	Başlıca bulgular
			hizmetin kalitesi ve beklentiler önemli olabilmektedir.
Nebioğlu, 2017	Gastronomik kimlik ve gastronomik turizm ürünleri ile ilgili sınıflandırma modellerini temel alarak turistik bir destinasyonun yerel mutfağını incelemek	- Gastronomik kimlik - Gastronomik turizm ürünleri Nitel (durum çalışması, doküman incelemesi, odak grup ve bireysel görüşmeler, içerik analizi)	- Alanya'nın kendini diğer bölgelerden farklı kılan bir gastronomik kimliğe sahip olduğu ve gastronomik kimliğin Alanya'ya rekabet avantajı sağlayabileceği bununla birlikte yerel gastronomik ürünlerin turizmde kullanılması konusunda bir takım eksiklikler olduğu ifade edilebilir. - Destinasyonun sahip olduğu gastronomik ürünler pazarlar, yarışmalar, festivaller gibi farklı şekillerde turizmde kendine yer bulsa da bu ürünlerin taklit edilmesinin önüne geçilmesi için gerçekleştirilmesi gereken kalite ve standardizasyon işlemlerinin kısmen yapıldığı anlaşılmaktadır. - Bulgular, Alanya'nın turistik bir destinasyon olarak gastronomiden yararlanma konusunda başlangıç aşamasında olduğunu göstermektedir.

Gastronomik kimlik, Harrington (2005b) tarafından kavramsallaştırılıp tanımlanmıştır. Herhangi bir bölgede üretilen yerel yiyeceklerin karakteristiklerini gösteren nitelikler olarak tanımlanan gastronomik kimlik kavramının, kültür ve çevre olmak üzere iki temel boyuttan etkilendiği vurgulanmaktadır (Harrington, 2005a, s. 373). Kültür açısından bakıldığında bölgelerin veya ülkelerin dinleri, etnik durumları ve yaşantıları gibi özelliklerinin damak tatlarını ve yeme alışkanlıklarını belirlediği (Harrington ve Ottenbacher, 2010, s. 16); çevre açısından ise bir bölgenin coğrafi konumu, iklimi, toprak yapısı gibi faktörlerin yiyecek üretimi üzerinde etkili olduğu ifade edilmektedir. Gastronomik kimliğin bu özelliklerine bakıldığında bölgesel lezzetlerin gelenek, kültür, iklim ve tarihsel etkileşimler sonucu türediği vurgulanmaktadır (Harrington, 2005b, s. 130). Diğer taraftan, belli bir bölgeye özgü kültürel ve çevresel faktörlerin aynıısının bir başka bölgede yeniden üretilmesinin veya taklit edilmesinin zorluğundan dolayı gastronomik kimliğin bir bölgenin benzersiz bir niteliği olduğu ve bu nedenle de gastronomik kimliğin en önemli yönlerinden birisinin eşsizlik (tek olma) olduğu belirtilmektedir (Danhi, 2003, s. 5).

Gastronomik kimlik ve buna bağlı olarak gastronomik turizm ürünleri kategorisindeki çalışmalar incelendiğinde (Tablo 2); gastronomik kimlik, turizm ürünlerine dönüşmediğinde soyut kalmaktadır. Bu anlamda gastronomik kimliğin somut unsurları olarak bazı ürünlerin ortaya çıkmasının gerekli olduğu söylenebilir. Gastronomik turizm ürünleri bir bölgenin özelliklerini yansıtan ham

maddeler de dâhil olmak üzere hazırlanan yiyecek ve içecekler, yerel malzemeler içeren yenilikçi tarifler, tarımsal uygulamalar ve bölgeye (destinasyona) özgü üretim teknikleri olabilmektedir. Diğer taraftan yerel restoranlar, festivaller, yiyecek veya şarap rotaları, çiftlikler, yiyecek bağlantılı müzeler ve bunun gibi daha birçok gastronomik turizm ürününden de söz edilebilir (Smith ve Xiao, 2008, s. 291).

Literatürde gastronomik kimliğe dayalı gastronomik ürünlerin sunumunun destinasyonlar açısından önemli olduğu ve bu yolla bir mekân algısı yaratılması, gastronomik kimliğin stratejik bir kaynak olarak kullanılması, gastronomik kimliğin farklılaştırıcı, estetikleştirici, otantikleştirici ve sembolikleştirici etkilerinden yararlanmasının olanaklı olabileceği belirtilmektedir (Quan ve Wang, s. 302, 2004; Fox, 2007, s. 549).

2.3. Destinasyon Pazarlaması ve Strateji

Gastronominin destinasyon pazarlaması ve strateji bakış açısıyla ele alındığı çalışmalar genel olarak yerel yiyecek, imaj, pazarlama, marka, pazarlama stratejileri, elektronik sözlü reklam, tanıtım, çekicilik, bölgesel kalkınma, yiyecek kalitesi, stratejik süreç, paydaşlar arası ilişkiler, liderlik, rekabet üstünlüğü, kaynaklar, kaynaklara dayalı yaklaşım, bölgesel kimlik, tanıtım stratejileri ve konumlandırma stratejisi gibi değişkenleri barındırmakta (Tablo 3), ayrıca bu çalışmaların pazarlama, yönetim ve strateji gibi disiplinlerden yararlandığı görülmektedir. Söz konusu disiplinlerdeki kuramlardan yararlanılarak gastronominin destinasyonların kalkınması ve rekabet edebilmesi açısından faydaları açıklanmaya çalışılmaktadır. Bu grupta ele alınan çalışmalarda içerik analizine dayalı nitel araştırmaların ağırlıkta olduğu daha sonra anketlere dayalı nicel yaklaşımların tercih edildiği görülmektedir.

Tablo 2. Destinasyon Pazarlaması ve Strateji

Çalışma	Amaç	Değişkenler ve Yöntem	Başlıca bulgular
Frochot, 2003	- Turizm reklamcıları tarafından tanıtım materyallerinde kullanılabilen farklı yiyecek resimlerinin tanımlanabilmesi - Farklı yiyecek görüntülerinin bir destinasyonun konumlandırma stratejilerinde nasıl kullanılabileceğini incelemek	- Yiyecek imajı - Yerel yiyecekler - Konumlandırma stratejileri - Geleneksel - kültür - Bölgesel kimlik - tanıtım Nitel (doküman incelemesi, içerik analizi)	- 19 Fransız bölgesel turizm broşürlerinde kullanılan farklı yiyecek resimlerinin içerik analizi sonucunda bölgesel ürünlerin /yemeklerin ve ham/doğal ürünlerin yiyecek resimlerinde hâkim olduğu, bunu takiben şarap ve üzüm bağları resimlerinin geldiği ortaya çıkmıştır. - Broşürlerde yiyecek üreticilerinin, şeflerin ve restoranların resimleri yeterince temsil edilmemektedir. - Broşürlerde kullanılan yiyecek ürünlerine ait resim kategorileri ile bölgeler tarafından seçilen konumlandırma stratejileri

Çalışma	Amaç	Değişkenler ve Yöntem	Başlıca bulgular
			<p>arasındaki uyumun çok güçlü olmadığı ortaya çıkmıştır.</p> <ul style="list-style-type: none"> - Kendilerini geleneksel/kırsal/otantik diye konumlandırılan bölgelerin yoğun olarak ham ve yerel ürünler ile ilgili resimleri kullandığı diğer taraftan ise yalnızca birkaç bölgenin kendilerini gastronomik olarak konumlandığı belirtilmektedir. - Yiyeceklerle ilgili iletişim/paylaşma veya statü/yaşam tarzı gibi ifadeler Fransız broşürlerinde çok nadir kullanılmaktadır.
Okumus vd., 2007	Türkiye ve Hong Kong'un destinasyon pazarlamasında yiyecek-içecek unsurunu ne derecede kullandıklarını tespit etmek amacıyla ülkelerin tanıtım için kullandıkları broşür, kitapçık ve internet sitelerinin içerik analizi yapılmıştır	<ul style="list-style-type: none"> - Destinasyon pazarlaması - Yiyecek ve içecek - Yerel mutfak Nitel (doküman incelemesi, içerik analizi) 	<ul style="list-style-type: none"> - Türkiye ve Hong Kong'un her ikisinin de pazarlama çabaları içerisinde yiyecek ve içecek unsurunu kullandıkları fakat Hong Kong'un bir yiyecek içecek destinasyonu olarak pazarlanmasının ve bu konuda ilerleyişinin Türkiye'ye oranla daha fazla olduğu ortaya çıkmıştır. Ayrıca çalışmada, destinasyon pazarlamasında yiyecek-içeceklerin kullanımında hem destinasyonların pazarlanması konusunda hem de yerel ve uluslararası mutfaklar ve turistlerin sosyo-kültürel özellikleriyle ilgili konularda bilgi ve uzmanlık gerektiği vurgulanmaktadır.
Horng ve Tsai, 2010	Doğu Asya'da yer alan turistik destinasyonların mutfaklarının ve yiyecek	<ul style="list-style-type: none"> - Yerel yiyecekler - Mutfak turizmi - pazarlama 	<ul style="list-style-type: none"> - Devletlerin resmi web sitelerinin geleneksel ve yerel yiyecekler, restoranlar,

Çalışma	Amaç	Değişkenler ve Yöntem	Başlıca bulgular
	kültürlerinin tanıtımı ve pazarlanması için kullanılan tekniklerin analiz edilmesi amacıyla Hong Kong, Japonya, Kore, Singapur, Tayvan ve Tayland'ın mutfak ve gastronomi ile ilgili web sitelerinin içeriği incelenmiştir	<ul style="list-style-type: none"> - Marka ve imaj - Pazarlama stratejileri - Turizmde internet pazarlaması <p>Nitel (doküman incelemesi, içerik analizi)</p>	<p>gastronomik turlar, reçeteler ve mutfak kültürlerinin tanıtım ve pazarlama kapasitelerine göre altı ülkenin de ilgili web sitelerinde kendi ülkelerinin mutfağını tanıtmak amacıyla turistleri bilgilendirmek için kullandıkları pazarlama teknikleri biraz farklılaşsa da aslında aralarında benzerlik bulunmuştur.</p> <ul style="list-style-type: none"> - Ülkelerin mutfaklarını tanıtım amacıyla kullandıkları web sitelerinin çerçevesi genel olarak şu konuları içermektedir: mutfak ve yiyecek kültürleri, öne çıkan yiyecek ve tarifler, sofrada, mutfak turizmi, restoran sertifikasyonları ve restoran rehberleri.
Renko vd., 2010	Yiyeceğin bölge turizminin gelişimi ve destinasyon rekabetçiliği açısından etkili bir araç olup olmadığı araştırılmaktadır	<ul style="list-style-type: none"> - Yerel yiyecek - Satın alma niyeti - Tanıtım - Destinasyon rekabetçiliği - Yiyecek kalitesi <p>Nicel (anket ile veri toplama, betimleyici analiz, korelasyon analizi)</p>	<ul style="list-style-type: none"> - Turistlerin Hırvat yemeklerinin kaliteli olması sebebiyle bunları tükettikleri ortaya çıkmıştır. - Çok sayıda turist Hırvat yemeklerini kendi ülkelerinin yemeklerinden daha pahalı bulup bularak bu yiyecekleri bulup tüketebilmenin bazı zorlukları olduğunu vurgulamıştır. Burada temel problemin bazı Hırvat turist kuruluşlarının yerel yiyecek ve bölgesel mutfak tanıtımında yetersiz kalmaları olduğu vurgulanmaktadır. Ayrıca bu problemin turistlerin yerel yiyeceklere ilgisiz kalmasına ve dolayısıyla talep düşüklüğüne neden olabildiği belirtilmektedir.

Çalışma	Amaç	Değişkenler ve Yöntem	Başlıca bulgular
Horng ve Tsai, 2012a	7 farklı bölgenin (Avustralya, Hong Kong, Makao, Singapur, Tayvan, Tayland) mutfak turizminde tanıtım olarak kalkınma yapısını belirlemek için kaynaklara dayalı yaklaşım temelinde anahtar başarı faktörlerinin analizinin yapılması	<ul style="list-style-type: none"> - Mutfak turizmi - Pazarlama stratejileri - Rekabet üstünlüğü - Kaynaklar <p>Nitel (durum çalışması, doküman analizi, mülakatlar, içerik analizi)</p>	<ul style="list-style-type: none"> - Dört anahtar başarı faktörü belirlenmiştir. Bunlar; mutfak turizm kaynaklarının tanımlanması ve etkin bir şekilde kullanılması, mutfak turizminin tanıtımı için hükümet ilkelerinin değerlendirilmesi, pazarlama stratejilerinin mutfak kültürünün tanıtımına adapte edilmesi ve mutfak kültürü ve turizm için eğitim ortamının oluşturulmasıdır. - Rekabet üstünlüğü sağlamada zengin ve çeşitli mutfak turizm kaynaklarının tek başına başarı sağlamada yeterli olmadığı, paydaşlar arası iş birliğinin de gerekli olduğu vurgulanmaktadır. - Çalışmanın diğer bir bulgusuna göre ise hükümetin sektördeki işletmelere yol belirlemede yardımcı olması aynı zamanda yerel halkın turizmde aktif olabilmeleri için eğitilmeleri konusunda destek vermesi gerekmektedir. - Destinasyonlara mutfak turizmi ürün ve deneyimlerini yerel mutfak turizminin gelişimi açısından en iyi şekilde kullanabilmelerine yardımcı olacak politika ve stratejilerin entegre edildiği belirli bir kalkınma çerçevesinin hükümetler tarafından sunulması gerekli görülmektedir.
Horng ve Tsai, 2012b	Kaynaklara dayalı yaklaşım ile Tayvan'daki	- Mutfak turizmi - strateji	Mutfak turizmi strateji çerçevesi dört boyut ve 75 belirleyiciden

Çalışma	Amaç	Değişkenler ve Yöntem	Başlıca bulgular
	yiyecek turizminin stratejik çerçevesinin ve belirleyicilerinin oluşturulabilmesi	- Kaynaklara dayalı yaklaşım - Kaynaklar - tanıtım stratejileri Nitel (doküman incelemesi, mülakatlar, içerik analizi)	oluşmaktadır. Söz konusu boyutlar kaynaklar, yetenekler, strateji ve eğitimden olmak üzere toplam dört boyut ve 75 belirleyici ile birlikte 10 stratejiden oluşmaktadır.
Horng ve Tsai, 2012c	- Hong Kong ve Singapur'da mutfak turizminin gelişimi ve pazarlanması stratejilerinin incelenmesi - Kaynaklara dayalı yaklaşım çerçevesinde mutfak turizmi geliştirme stratejilerinin analizi	- Mutfak turizmi - Kaynaklara dayalı yaklaşım - Pazarlama stratejileri - Rekabet üstünlüğü Nitel (doküman incelemesi, mülakatlar, içerik analizi)	Bulgular, Hong Kong ve Singapur'un turizm deneyimlerini çeşitli hale getirecek doğal kaynaklar açısından zayıf olmasına rağmen çeşitlilik arz eden yiyecek ve kültürel geçmişe sahip oldukları ve bunun da turizm ve yaratıcılıkla birleşmesi sonucunda mutfak turizmlerinin gelişerek yenilikçi, çeşitli ve dikkat çekici hale gelebileceğine vurgu yapılmaktadır.
Silkes vd., 2013	Festival pazarlama materyallerinde (broşürler, metin ve resimler) gastronomik ipuçlarının mevcut kullanımını incelemek	- Destinasyon imajı - Yiyecek deneyimi - Pazarlama - mutfak turizmi - Tanıtım Nitel (doküman incelemesi, içerik analizi)	- Somut çekicilikler olarak yiyecek deneyiminin destinasyon imajının bilişsel yönüne katkı sağladığı ortaya çıkmıştır. - Yiyecek deneyimleri aynı zamanda kişilerde bazı duygulara sebep olmakta ve böylece duygusal yöne de katkıda bulunmaktadır. - Yiyecek deneyimleri genellikle pazarlama materyallerindeki kelime ve resimler aracılığıyla tarif edilmektedir. Bu kelime ve resimler aslında gastronomiye ilgisi olan turistleri çekebilmek amacıyla pazarlama

Çalışma	Amaç	Değişkenler ve Yöntem	Başlıca bulgular
			materyallerine stratejik olarak dâhil edilebilen gastronomik ipuçları olarak görülmektedir.
Hillel vd., 2013	İsrail Negev ile ilgili gastronomik söylem analizi ile gastronominin bu bölgede neden çekici bir faktör olmadığını incelemek	<ul style="list-style-type: none"> - Bölgesel kalkınma - Gastronomik çekicilik - İmaj - otantiklik - Tanıtım <p>Nitel (durum çalışması, söylem analizi)</p>	<ul style="list-style-type: none"> - Yerel halkın gastronomik olarak toplumsal ve bölgesel bağlılıklarını kanıtlamadaki başarısızlıklarının bölgenin gastronomik olarak çekici bir imaja sahip olması önünde engel teşkil ettiği ortaya çıkmıştır. - Planlayıcıların çekici bir gastronomik imajın tanıtımı için gerekli koşulları daha iyi anlamalarını sağlayabileceği gibi bölgesel kalkınmada rol oynayan kişilere de turizmin gelişebilmesi için gastronominin nasıl kullanılabileceği ile ilgili bilgiler sunulmaktadır.
Ottenbacher ve Harrington, 2013	Mutfak turizminde stratejik süreçte kullanılan kampanyaların anahtar konularını keşfetmek	<ul style="list-style-type: none"> - Mutfak turizmi - Stratejik süreç ve uygulamalar - Paydaşlar arası ilişkiler - Liderlik -tanıtım <p>Nitel (durum çalışması, mülakatlar, içerik analizi)</p>	<ul style="list-style-type: none"> - Çalışmaya göre altı konu önemli görülmektedir. Bunlar; Stratejinin kendisi, paydaşlar arası iş birliği, liderlik konuları, tanıtım, kalitenin anlatılması ve turist algılarının iyileştirilmesidir. - Ayrıca strateji süreci ve uygulamalarında stratejinin açıkça tanımlanabilmesinin, pazar potansiyeli için başarılı araştırmalar yapmanın, pazar ve ürün geliştirmede önceliklerin belirlenebilmesinin, stratejinin tüm paydaşlarla ilişkilendirilebilmesi ve paydaşların önceden belirlenebilmesinin gerekli olduğu belirtilmektedir.

Çalışma	Amaç	Değişkenler ve Yöntem	Başlıca bulgular
Wang, 2015	Makao'nun gastronomik turizm imajının ve sözlü reklamının turistlerin davranışına olan etkisini incelemek	- Gastronomik imaj - Elektronik sözlü reklam - Turist niyetleri Nicel (anket ile veri toplama, betimleyici analiz, regresyon analizi)	- Makao'nun gastronomik imajı ve elektronik sözlü reklamının turist davranışları üzerinde pozitif etkisinin ve elektronik sözlü reklamın Makao'nun gastronomik imajıyla pozitif yönde bir ilişkisinin olduğu ortaya çıkmıştır.

İlgili literatürde yiyeceğin insanların bir destinasyonu ziyaretinde iklim, konaklama ve manzara ile birlikte en önemli sebeplerden biri olduğu vurgulanmaktadır (Hu ve Ritchie, 1993). Ayrıca, Boyne vd. (2003, s. 132), turistlerin seyahatleri esnasında bütçelerinin neredeyse %40'ını yiyeceklere harcadığını belirtmektedir. Böylelikle, yiyecek ve içeceklerin destinasyonların etkili tanıtım faaliyetlerinin yapılabilmesi açısından önemli olabileceği ifade edilebilir (Hjalager ve Richards, 2002, s. 230). Gastronomik deneyimler için seyahat eden kişilerin sayısı arttıkça gastronomi turizminin destinasyon pazarlaması açısından daha önemli hale geldiği (Hall ve Sharples, 2003, s. 4; Okumus vd., 2007, s. 259) ifade edilmektedir. Gastronomi turizminin hem turistik yerler hem de turistik işletmeler için yiyecek ve yerel kültür arasındaki bağlantıyla birlikte rekabet avantajı için önemli bir fırsat yaratabildiği (Okumus vd., 2007, s. 259); böylece bölgelerin benzersiz mutfakları ile öne çıkabileceği belirtilerek (Cohen ve Avieli, 2004, s. 758), yiyeceklerin önemli bir rol üstlenerek turistik destinasyonları güçlü bir şekilde tanıtabildiği vurgulanmaktadır (Long, 2004, s. 23).

Son dönemlerde yapılan destinasyonların pazarlama çalışmaları incelendiğinde gastronominin destinasyonların rekabetçiliğinde artık daha önemli bir rol oynamaya başladığı; dolayısıyla stratejik olarak önemli olduğu ve bir destinasyondaki turizmin gelişimine stratejik bir öge olarak entegre edilmeye çalışıldığı görülmektedir. Stratejik yönetim, turizm işletmelerinde müşteri, çalışan ve işletme sahipleri için değer yaratılması adına önemli bir konu olarak göze çarpmaktadır. Paydaşlar adına değer yaratılması için bir işletmenin rakiplerine karşı rekabet üstünlüğü sağlaması beklenmektedir. Bunu sağlamak için de işletmelerin belirsiz olan sektör çevresine uyum sağlama, değişen müşteri ihtiyaçlarını anlayabilme ve yeni pazar girişlerine cevap verebilme gibi yeteneklere sahip olabilmeleri gerekli görülmektedir (Kim ve Oh, 2004, s. 68). Sonuç olarak; diğer sektörlerde olduğu gibi turizm sektöründe de stratejik yönetim süreci rakip firmalar arasında ayakta kalabilmeyi sağlayacak bir rekabet üstünlüğü elde etmek açısından önemli görülmektedir (Fuller vd., 2007, s. 79). Genel olarak turizm işletmelerinde strateji sürecini inceleyen çalışmalar (Kim ve Oh, 2004; Tavitiyaman vd., 2011; Fuller vd., 2007; Stokes, 2008 gibi) stratejik planlama, konumlandırma ve kaynaklara dayalı yaklaşım başta olmak üzere farklı kuramsal yaklaşımlardan yararlanmaktadır (Tablo 3).

3. Sonuç

Bu çalışmada gastronomi ve turizm ilişkisi kapsamında ele alınan araştırmalar esas inceleme konusuna göre farklı kategoriler altında incelenmiştir. Bu doğrultuda gastronomi ve turizm ilişkisi bağlamında yapılan çalışmaların genel olarak hangi konularla ilgili olduğu, ne tür değişkenleri kapsadığı,

yöntem bakımından nelerin tercih edildiği ve ne tür bulguların ortaya çıktığı aktarılmıştır. Mevcut durumuna bakıldığında gastronomi alanında turizm ile ilişki bakımından, motivasyonlarla bağlantılı olmak üzere davranış ve deneyim, gastronomik kimlik ve gastronomik turizm ürünleri, destinasyonların pazarlanması ve strateji konularıyla ilgili incelemeler yapılmaktadır. Ayrıca literatürde ele alınan gastronomi ve turizm ilişkisi bağlamındaki çalışmaların psikoloji, sosyoloji, davranış bilimleri, pazarlama, antropoloji, tarih, coğrafya, etnografya, işletme, strateji, yönetim ve organizasyon, gıda mühendisliği, sağlık bilimleri, ekonomi ve muhasebe gibi alanlarla ilişkili olduğu söylenebilir. İncelenen çalışmaların ağırlıklı olarak anketlere dayalı nicel, daha sonra görüşmelere ve içerik analizine dayalı nitel çalışmalar bunların dışında ise ampirik olmayan kavramsal araştırmalardan oluştuğu görülmektedir. Bir kısım çalışmada da hem nicel hem nitel yaklaşımların bir arada kullanıldığı karma yöntemin var olduğu görülmektedir.

Gelişmekte olan gastronomi çalışmalarının, diğer sosyal ve kültürel kuramlarda olduğu gibi çok disiplinli perspektif olarak adlandırılan konuları benimsediği; ayrıca başta sosyal bilimler olmak üzere (tarih, sosyoloji, edebiyat, dil, beslenme, felsefe, misafirperverlik ve yemek pişirme gibi) birtakım geleneksel disiplinlerin gastronomiye katkıda bulunduğu vurgulanmaktadır (Scarpato, 2002b: 154). Gastronominin disiplinler arası olma niteliğinin, diğer disiplinlerden gelen bilgileri yeni anlayışlar geliştirmek için entegre etmeyi ve her birinin bilgi tabanları arasındaki bağlantıları incelemeyi amaç edindiği belirtilmektedir (Scarpato, 2002b, s. 155). Bunun yanı sıra gastronomi çalışmalarının gıda ve kültür, gıda ve toplum ve gıda ve pazarlama gibi alanlarla çalışan pekçok disiplinin sağladığı perspektiflerin yerini almayan, fakat onları tamamlayan disiplinler arası bir bakış açısını yansıttığı belirtilmiştir. Aynı zamanda toplulukların gastronomik hayatındaki yetersizlikleri, etkinlikleri ve potansiyel iyileştirmeleri tanımlayan ve bunların performansını değerlendiren araştırmaların ihtiyacına gerekli bir cevap olma niteliği taşıdığı da belirtilmektedir (Scarpato, 2002b, s. 158).

Gastronomi alanının turizm ile ilişkisi bağlamında kapsamlı olarak ne tür çalışmaların hangi konularla ilgili olduğunun verildiği herhangi bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bu nedenle bu araştırmanın hem gastronomi hem de turizm alanına katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Fakat bu çalışmanın ampirik olmayıp literatür incelemesine dayanması sebebiyle sınırlılığa sahip olduğu düşünülmektedir. Bu çalışmada genel olarak gastronomi ve turizm ilişkisi bağlamındaki literatür incelenmiş ve çalışmalar konularına ve değişkenlerine göre kategorilere ayrılmıştır. Bu yapılırken konularla ilgili yapılmış tüm çalışmalar araştırmaya dahil edilmemiştir. İleride yapılacak çalışmalarda bibliyometrik analiz yöntemi kullanılarak gastronomi ve turizm ilişkisi bağlamında yapılan çalışmalardan daha fazlasına ulaşılarak zengin veriler elde edilebilir.

KAYNAKÇA

- Björk, P. ve Kauppinen-Räsänen, H. (2014), "Culinary-gastronomic tourism—a search for local food experiences". *Nutrition & Food Science*, 44(4), ss. 294-309.
- Björk, P. ve Kauppinen-Räsänen, H. (2016), "Exploring the multi-dimensionality of travellers' culinary-gastronomic experiences". *Current Issues in Tourism*, 19(12), ss. 1260-1280.
- Björk, P. ve Kauppinen-Räsänen, H. (2017). "Interested in eating and drinking? How food affects travel satisfaction and the overall holiday experience". *Scandinavian Journal of Hospitality and Tourism*, 17(1): 9-26.

- Boyne, S., Hall, D. ve Williams, F. (2003). "Policy, Support and Promotion for Food Related Tourism Initiatives: A Marketing Approach to Regional Development". *Journal of Travel and Tourism Marketing*, 14(3/4): 131-154.
- Chang, R. C. Y., Kivela, J. ve Mak, A. H. N. (2011). "Attributes that influence the evaluation of travel dining experience: when East meets West". *Tourism Management*, 32(2): 307-316.
- Cohen, E. ve Avieli, N. (2004). "Food in tourism attraction and impediment". *Annals of Tourism Research*, 31(4): 755-778.
- Crompton, J. L. ve McKay, S. L. (1997). "Motives of visitors attending festival events". *Annals of Tourism research*, 24(2): 425-439.
- Çalışkan, O. (2013). "Destinasyon Rekabetçiliği ve Seyahat Motivasyonu Bakımından Gastronomik Kimlik". *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 1(2): 39-51.
- Danhi, R. (2003). "What is your country's culinary identity?". *Culinology Currents*, Winter 2003: 4-5.
- Ebster, C. ve Guist, I. (2005). "The role of authenticity in ethnic theme restaurants". *Journal of Foodservice Business Research*, 7(2): 41-52.
- Everett, S. ve Aitchison, C. (2008). "The role of food tourism in sustaining regional identity: A case study of Cornwall, South West England". *Journal of sustainable tourism*, 16(2): 150-167.
- Ferguson, P. P. (1998). "A cultural field in the making: gastronomy in 19th-century France 1". *American journal of sociology*, 104(3): 597-641.
- Fields, K. (2002). "Demand for the gastronomy tourism product: motivational factors". In A. M. Hjalager ve G. Richards (Ed.). *Tourism and gastronomy*, Routledge, London, 36-50.
- Fox, R. (2007). "Reinventing the gastronomic identity of Croatian tourist destinations". *International Journal of Hospitality Management*, 26(3): 546-559.
- Frochot, I. (2003). "An analysis of regional positioning and its associated food images in French tourism regional brochures". *Journal of Travel & Tourism Marketing*, 14(3-4): 77-96.
- Fuller, D., Hanlan, J. ve Wilde, S. (2007). "The identification and implementation of key competitive factors for tourism based firms". *International Journal of Hospitality & Tourism Administration*, 8(3): 73-90.
- Gillespie, C. (2002). *European Gastronomy into the 21st Century*. Oxford: Butterworth-Heinemann, Oxford.
- Hall, C. M. ve Mitchell, R. (2005). "Gastronomic tourism: Comparing food and wine tourism experiences". In M. Novelli (Ed.). *Niche tourism: Contemporary issues, trends and cases*, Oxford: Butterworth-Heinemann, Oxford, 73-88.
- Hall, M. ve Sharples, L. (2003). "The consumption of experiences or the experience of consumption? An introduction to the tourism of taste". In M. Hall, L. Sharples, R. Mitchell, N. Macionis, & B. Cambourne (Ed.). *Food tourism around the world: Development, management and markets*. Oxford: Butterworth-Heinemann, 1-24.
- Harrington, R. J. (2005a). "The how and who of strategy making: Models and appropriateness for firms in hospitality and tourism industries". *Journal of Hospitality & Tourism Research*, 29(3): 372-395.

- Harrington, R. J. (2005b). "Defining gastronomic identity: The impact of environment and culture on prevailing components, texture and flavors in wine and food". *Journal of culinary science & technology*, 4(2-3): 129-152.
- Harrington, R. J. ve Ottenbacher, M. C. (2010). "Culinary tourism—A case study of the gastronomic capital". *Journal of Culinary Science & Technology*, 8(1): 14-32.
- Hegarty, J. (2009). "How might gastronomy be a suitable discipline for testing the validity of different modern and postmodern claims about what may be called avant-garde?". *Journal of Culinary Science & Technology*, 7(1): 1-18.
- Hegarty, J. A. ve O'Mahony, G. B. (2001). "Gastronomy: A phenomenon of cultural expressionism and an aesthetic for living". *International Journal of Hospitality Management*, 20(1): 3-13.
- Hillel, D., Belhassen, Y. ve Shani, A. (2013). "What makes a gastronomic destination attractive? Evidence from the Israeli Negev". *Tourism Management*, 36: 200-209.
- Hjalager, A. M. (2004). "What do tourists eat and why? Towards a sociology of gastronomy in tourism". *Tourism (Zagreb)*, 52(2): 195-201.
- Hjalager, A. M. ve Richards, G. (2002). "Still undigested: research issues in tourism and gastronomy". In A. M. Hjalager ve G. Richards (Ed.). *Tourism and gastronomy*, Routledge, London, 224-234.
- Hornig, J. S. ve Tsai, C. T. S. (2010). "Government websites for promoting East Asian culinary tourism: A cross-national analysis". *Tourism management*, 31(1): 74-85.
- Hornig, J. S. ve Tsai, C. T. S. (2012a). "Culinary tourism strategic development: an Asia-Pacific perspective". *International journal of tourism research*, 14(1): 40-55.
- Hornig, J. S. ve Tsai, C. T. (2012b). "Constructing indicators of culinary tourism strategy: An application of resource-based theory". *Journal of travel & tourism marketing*, 29(8): 796-816.
- Hornig, J. S. ve Tsai, C. T. (2012c). "Exploring marketing strategies for culinary tourism in Hong Kong and Singapore". *Asia Pacific Journal of Tourism Research*, 17(3): 277-300.
- Hu, Y. ve Ritchie, J. R. B. (1993). "Measuring Destination Attractiveness: A Contextual Approach". *Journal of Travel Research*, 32(2): 25-34.
- Jalis, M. H., Zahari, M. S. M., Izzat, M. ve Othman, Z. (2009b). "Western tourists perception of Malaysian gastronomic products". *Asian Social Science*, 5(1): 25-36.
- Jalis, M. H., Zahari, M. S., Zulkifly, M. I. ve Othman, Z. (2009a). "Malaysian gastronomic tourism products: Assessing the level of their acceptance among the western tourists". *South Asian Journal of Tourism and Heritage*, 2(1): 31-44.
- Jang, S. S., Ha, J. ve Park, K. (2012). "Effects of ethnic authenticity: Investigating Korean restaurant customers in the US". *International Journal of Hospitality Management*, 31(3): 990-1003.
- Kim, Y. G. ve Eves, A. (2012). "Construction and validation of a scale to measure tourist motivation to consume local food". *Tourism Management*, 33(6): 1458-1467.
- Kim, Y. G., Eves, A. ve Scarles, C. (2009). "Building a model of local food consumption on trips and holidays: A grounded theory approach". *International Journal of Hospitality Management*, 28(3): 423-431.
- Kim, Y. G., Eves, A. ve Scarles, C. (2013). "Empirical verification of a conceptual model of local food consumption at a tourist destination". *International journal of hospitality management*, 33: 484-489.

- Kim, B. Y. ve Oh, H. (2004). "How do hotel firms obtain a competitive advantage?". *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, 16(1): 65-71.
- Kivela, J. J. ve Crofts, J. C. (2009). "Understanding travelers' experiences of gastronomy through etymology and narration". *Journal of Hospitality & Tourism Research*, 33(2): 161-192.
- Long, L. M. (Ed.). (2004). *Culinary tourism*. The University Press of Kentucky, Kentucky.
- Mak, A. H., Lumbers, M., Eves, A. ve Chang, R. C. (2012). "Factors influencing tourist food consumption". *International Journal of Hospitality Management*, 31(3): 928-936.
- Mak, A. H., Lumbers, M., Eves, A. ve Chang, R. C. (2017). "The effects of food-related personality traits on tourist food consumption motivations". *Asia Pacific Journal of Tourism Research*, 22(1): 1-20.
- Mkono, M., Markwell, K. ve Wilson, E. (2013). "Applying Quan and Wang's structural model of the tourist experience: A Zimbabwean netnography of food tourism". *Tourism management perspectives*, 5: 68-74.
- Nebioglu, O. (2017). "Gastronomik Kimlik ve Gastronomik Turizm Ürünlerinin Sınıflandırılması Üzerine Nitel Bir Araştırma: Alanya Örneği". *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 5(2): 39-60.
- Nield, K., Kozak, M. ve LeGrys, G. (2000). "The Role of Food Service in Tourist Satisfaction". *Hospitality Management*, 19(4): 375-384.
- Okumus, B., Okumus, F. ve McKercher, B. (2007). "Incorporating local and international cuisines in the marketing of tourism destinations: The cases of Hong Kong and Turkey". *Tourism management*, 28(1): 253-261.
- Ottenbacher, M. C. ve Harrington, R. J. (2013). "A case study of a culinary tourism campaign in Germany: Implications for strategy making and successful implementation". *Journal of Hospitality & Tourism Research*, 37(1): 3-28.
- Özdemir, B. ve Seyitoğlu, F. (2017). "A conceptual study of gastronomical quests of tourists: Authenticity or safety and comfort?". *Tourism Management Perspectives*, 23: 1-7.
- Renko, S., Renko, N. ve Polonijo, T. (2010). "Understanding the Role of Food in Rural Tourism Development in a Recovering Economy". *Journal of Food Products Marketing*, 16(3): 309-324.
- Ritzer, G. ve Liska, A. (1997). "McDisneyization' and 'post-tourism': complementary perspectives on contemporary tourism". In Chris, R. ve Urry, J. (Ed). *Touring Cultures: Transformations of Travel and Theory*. Routledge, London, 96-109.
- Ryu, K. ve Han, H. (2010). "Predicting tourists' intention to try local cuisine using a modified theory of reasoned action: The case of New Orleans". *Journal of travel & tourism marketing*, 27(5): 491-506.
- Ryu, K. ve Jang, S. (2006). "Intention to experience local cuisine in a travel destination: The modified theory of reasoned action". *Journal of Hospitality & Tourism Research*, 30(4): 507-516.
- Santich, B. (2004). "The study of gastronomy and its relevance to hospitality education and training". *International Journal of Hospitality Management*, 23(1): 15-24.
- Sanchez-Cañizares, S. ve Castillo-Canalejo, A. M. (2015). "A comparative study of tourist attitudes towards culinary tourism in Spain and Slovenia". *British Food Journal*, 117(9): 2387-2411.

- Scarpato, R. (2002a). "Gastronomy as a tourist product". A.-M. Hjalager ve G. Richards (Ed.). *Tourism and gastronomy*, Routledge, London, 51-70.
- Scarpato, R. (2002b). "Gastronomy studies in search of hospitality". *Journal of Hospitality & Tourism Management*, 9: 152-163.
- Silkes, C. A., Cai, L. A. ve Lehto, X. Y. (2013). "Marketing to the culinary tourist". *Journal of Travel & Tourism Marketing*, 30(4): 335-349.
- Smith, S. L. ve Xiao, H. (2008). "Culinary tourism supply chains: A preliminary examination". *Journal of travel research*, 46(3): 289-299.
- Stokes, R. (2008). "Tourism strategy making: Insights to the events tourism domain". *Tourism management*, 29(2): 252-262.
- Sukalakamala, P. ve Boyce, J. B. (2007). "Customer perceptions for expectations and acceptance of an authentic dining experience in Thai restaurants". *Journal of Foodservice*, 18(2): 69-75.
- Tavitiyaman, P., Qu, H. ve Zhang, H. Q. (2011). "The impact of industry force factors on resource competitive strategies and hotel performance". *International Journal of Hospitality Management*, 30(3): 648-657.
- Tikkanen, I. (2007). "Maslow's hierarchy and food tourist in Finland: five cases". *British Food Journal*, 109(9): 721-734.
- Tsai, C. T. S. ve Lu, P. H. (2012). "Authentic dining experiences in ethnic theme restaurants". *International Journal of Hospitality Management*, 31(1): 304-306.
- Tse, P. ve Crotts, J. C. (2005). "Antecedents of novelty seeking: international visitors' propensity to experiment across Hong Kong's culinary traditions". *Tourism Management*, 26(6): 965-968.
- Verbeke, W. ve Poquiqui López, G. (2005). "Ethnic food attitudes and behaviour among Belgians and Hispanics living in Belgium". *British Food Journal*, 107(11): 823-840.
- Quan, S. ve Wang, N. (2004). "Towards a structural model of the tourist experience: An illustration from food experiences in tourism". *Tourism management*, 25(3): 297-305.
- Wang, Y. C. (2015). "A study on the influence of electronic word of mouth and the image of gastronomy tourism on the intentions of tourists visiting Macau". *Turizam: znanstveno-stručni časopis*, 63(1): 67-80.
- Wilkins, J. ve Hill, S. (1994). *The Life of Luxury*, Prospect Books. Blackawton, Totnes.
- Wolf, E., 2002. Culinary Tourism: A Tasty Economic Proposition. Available from <http://www.culinarytourism.org/resources.htmS> (accessed 25 September 2018).
- Zahari, M. S. M., Jalis, M. H., Zulfily, M. I., Radzi, S. M. ve Othman, Z. (2009). "Gastronomy: an opportunity for Malaysian culinary educators". *International Education Studies*, 2(2): 66-71.



INTERNATIONAL

JOURNAL of HUMAN STUDIES

ULUSLARARASI İNSAN ÇALIŞMALARI DERGİSİ

ISSN: 2636-8641

Cilt/Volume 1

Sayı/Issue 2

Yıl/Year: 2018

Gönderim: 03-10-2018 – Kabul: 05-11-2018

**The Role of Fundamental Institutions
in Making and Maintaining Gender
Mainstreaming**

**Toplumsal Cinsiyetin
Yaratılması ve
Sürdürülmesinde Temel
Kurumların Rolü***

Funda Râna ADAÇAY**

Abstract

The secondary status of the women –who actually consist half of the world population-in society has been going on for centuries. The extent of this situation alters from society to society. Yet, the reality of oppressed women remains same. The disregard for gender analyzing in policy making and implementation often causes ignorance of women’s contribution on economy and development. As a consequence, many policies and programs continue to foster inequality between women and men. When a progress is achieved in integration of gender-based viewpoint with policies and programs, an improvement in efficiency of these policies and programs will also be provided.

Öz

Yüzyıllardan bu yana, dünya nüfusunun yarısını oluşturan kadınların, toplumdaki ikinci sınıf insan olması durumu devam etmektedir. Toplumdan topluma bu durumun derecesinin farklılık göstermesi, kadının ezilmişliği gerçeğini değiştirmemiştir. Politikaların oluşturulmasında ve uygulanmasında cinsiyet analizine yeterince önem verilmemesi, kadınların ekonomiye ve kalkınmaya katkısının çoğu kez göz ardı edilmesine yol açmaktadır. Bunun sonucu olarak, pek çok politika ve program, kadınla erkek arasındaki eşitsizliğe katkıda bulunmaya devam etmektedir. Cinsiyete dayalı bakış açısını politika ve programlarla bütünleştirmede ilerleme kaydedildiğinde, bu durum politika ve

*Bu çalışma, yazarın “Toplumsal Cinsiyet ve Kalkınma” başlıklı kitabından türetilmiştir. KAEM/CWS NDGE2015. Uluslararası Kadın Çalışmaları -Neoliberal Söylem ve Toplumsal Cinsiyet Eşitliği konferansında sunulmuştur.

**Funda Râna Adaçay, Anadolu Üniversitesi, İ.İ.B.F., İktisat Bölümü, İktisadi Gelişme ve Uluslararası İktisat ABD Başkanı, Yunussemre Kampüsü, 26470, Eskişehir / TÜRKİYE, frozbey@anadolu.edu.tr, Orcid: 0000-0003-3565-8307

This study aims to conduct a macro analysis on the impact of fundamental social institutions such as economy, education, politics, media, law and religion in making and maintaining gender mainstreaming and therefore, in providing continuance for patriarchal social order. In brief, this study tries to assert the impact of social sense of gender as the main source of gender discrimination and the role of institutions in this discrimination by examining “woman” as a human being from some fundamental perspectives, if not from all aspects

Keywords: *Women, Gender, Gender inequality, Gender Discrimination*

JEL: *J1, J0, J16, J10*

programların etkinliğinin artmasını da sağlayacaktır.

Bu çalışmada toplumsal cinsiyetin yaratılmasında ve sürdürülebilir kılınmasında dolayısıyla ataerkil toplum düzeninin devamının sağlanmasında, ekonomi, eğitim, siyaset, medya, hukuk ve din gibi seçilmiş bazı temel sosyal kurumların etkileri makro çerçevede incelenmektedir. Kısaca, çalışmada insan olarak “kadın” konusu her yönüyle olmasa da bazı temel yönlerden irdelenirken, cinsiyet ayrımcılığının temel kaynağı olarak toplumsal cinsiyet anlayışının bu ayrımcılıktaki etkisi ve kurumların bu ayrımcılıktaki rolleri ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Anahtar kelimeler: *Kadın, Toplumsal Cinsiyet, Cinsiyetlerarası Eşitsizlik, Cinsiyet Ayrımcılığı*

JEL: *J1, J0, J16, J10*

Toplumsallaşma Sürecinde Doğan Toplumsal Cinsiyet

Cinsiyet, toplumda bireye atfedilen ve bireylerin üzerinde kontrole sahip olmadıkları değiştirilmez temel statüleridir. Bunun nedeni, cinsiyetin bütün toplumlarda önemli bir toplumsal anlama sahip olmasıdır (Sullivan, 2003, s. 224). Toplumdaki her birey için kadın ve erkek olmanın toplumsal anlamı, biyolojik özellikleri dışında yaşadığı toplumun ahlak, din, kültür, gelenek ya da daha sayılabilecek pek çok değer yargıları çerçevesinde şekillenir ve bunlardan beslenir. Başka bir deyişle, toplum, kadın ve erkeğe farklı davranır; onlara farklı özellikler, davranışlar, görevler yükler. Örneğin, kadından «ev işlerini» yürütmesi istenirken, erkekten «ailenin gelirini» sağlaması beklenir. Gerçekte kadın ya da erkek denildiğinde aklımıza gelenlerin önemli bir kısmı, bu toplumsal anlamla ilgilidir ve biyoloji ile ilgisi yoktur. “Toplumsal Cinsiyet” kavramında şekillenen bu anlam, “dil, söylem, pratikler, davranışlar, ilişkiler” aracılığıyla yani toplumsallaşma süreci ile kişinin yaşadığı toplum içerisinde edindiği cinsiyettir; Kişinin «kadınısı/dışılı» ya da «erkeksi/eril» olarak karakterize edilmesidir. Erkeklerle kadınlar arasında rastlanan anatomik, biyolojik farklılıklar, toplumsal cinsiyetin müdahalesiyle kategorik farklılıklara dönüştürülür. Toplumsallaşma, insanın toplumun bir üyesi olma süreci olarak anlaşılabilir. Sonuç olarak, toplumsal cinsiyet, doğuştan itibaren aslında var olmayan karakteristik özelliklerin ve rollerin yapay bir şekilde toplum tarafından bireylere yüklenmesidir; Farklı kültürde,

tarihin farklı anlarında ve coğrafyalarda kadınlara ve erkeklere toplumsal olarak yüklenen roller ve sorumlulukları ifade eder (Adaçay, 2014, s. 31).

İnsanın kendine ait olarak gördüğü sosyal çevrenin sınırlarını çizen toplumsallık, iki biçimde ortaya çıkar. *Birinci tür toplumsallık*, akrabalık, komşuluk ve arkadaşlık gibi bireyler arası, gerçekten yüz yüze ilişkiler çerçevesinde kurumsallaşan toplumsal ilişkilerdir. *İkincil toplumsallık* türü ise, genele yöneliktir. İnançlar, semboller toplumların kendi kendilerini tasvirleri, yaygın inançlar, insana hangi bütüne ait olduğunu ve var oluş sorunsalına vermesi gereken anlamı, atfetmesi gereken değeri çeşitli yollardan, eğitim ve öğretim veya medya yoluyla sürekli hatırlatırlar. Mitik efsaneler, din ve tarikat gibi modern dünyada etkinliği azalan somut ikincil toplumsallıkların yeni uzantıları bir ölçüde dernekler, sivil toplum kuruluşları, siyasal partiler ve benzeri kuruluşlarda karşılığını bulur. Soyut ikincil toplumsallık çağımızda en güçlü ifadesini ‘ulus-devlet’ kavramında bulmaktadır (Akgül, 2012, s. 36).

Kurumlar Aracılığıyla Toplumsal Cinsiyetin Yaratılması ve Yeniden Üretilmesi: Toplumsal Cinsiyetin Kurumsallaşması

“Kurum” sözcüğünün bilimsel anlamı, çoğunluğun aynı şekilde ve sıklıkla ortaya koyduğu davranışlarımızın toplamıdır, örüntülerdir. Kurumlar, temel davranış örüntülerine göre şekillenirken, toplumlara özgü bir yapıya kavuşurlar. Her bir toplumun kültürü, örfü, ananesi farklı olduğu için kurumları da farklıdır; Fakat, her toplumda yer alan aile, siyaset, hukuk, ekonomi, ahlâk, din ve estetik gibi temel kurum ve değer alanları, toplumsal çevrenin aynası gibi toplumun sahip olduğu değerleri, inançları ve kültürü yansıtır. Tarihsel ve mekânsal olarak kurumsal dinamiklerle ile toplumsallaşma süreci içinde toplumsal cinsiyet yeniden üretilmekte ve nesilden nesile aktarılmaktadır. Toplumsal cinsiyetin kurumsallaşması ya da kurumların toplumsal cinsiyetleşmiş hale gelmeleri aslında bir neden-sonuç döngüsüdür; bu savla eş anlamlı kullanılabilir. İlkinde, kurumların oluşumuna, yönetimine, idaresine, politikalarına toplumsal cinsiyet anlayışının hükmetmesi, etkilemesi sözkonusu iken; İkinci ifadenin vurgusu, ilgili kurumun sayılan unsurları ile, bu anlayışı yayması ve toplumda pekiştirmesidir. Örneğin, geçmişten beslenen toplumsal cinsiyet bakış açısına sahip köklü kurumların ortaya koyduğu güncel politikalar ve önermeler dahi ataerkil sistem doğrultusunda olacağı için, sözkonusu cinsiyetlerarası ayırım pekiştirilecektir. Kısaca, kurumların özelliği olarak toplumsal cinsiyet, kadın ve erkek imajlarının o kurumu nasıl etkilediği ve örgütlenmesinde nasıl ortaya çıktığıyla ilgilidir. Bu ilişki gerek kurumların normlarının yaratılmasında, gerek uygulamalarında, gerek idare ve yönetim aşamalarında gözlenebilir niteliktedir. Örneğin hukukçuların, doktorların ya da eğitimcilerin toplumsal cinsiyet anlayışına sahip olması idare, yönetim ya da yaptırımlarının da bu çerçevede şekillenmesine neden olmaktadır. Siyasetçi, yönetici, din âlimi ya da cerrah kadın sayısının görece azlığı da bu çerçevede açıklanabilir. Sözkonusu bu örnekler Hukuk, Tıp, Medya, Siyaset, Din, Eğitim-Öğretim ve Ekonomi benzeri kurumlar çatısı altında çoğaltılabilir. Aşağıdaki örneklerle bu durum daha açık ortaya konulmaya çalışılmıştır; Başka bir deyişle, kurumların toplumsal cinsiyetleşmiş halleri ve toplumsal cinsiyeti sürdüren halleri bazı dayanaklarla ispata çalışılmıştır.

Toplumsal Cinsiyetleşmiş Bir Kurum: Hukuk

Hukuk, toplumsal cinsiyete dayalı ilişkilerin kurulmasında, sürdürülmesinde ve değiştirilmesinde oldukça etkilidir. Hukukun bu gücü ise hukuku oluşturan normların müeyyideye

veya yaptırıma sahip olmasından kaynaklanır. Toplumsal değer yargılarımızın karar verdiği “neleri yapıp neleri yapamayacağımızın” yasalardaki karşılığı olan “norm”lar hukukun bütününe oluşturan kurallardır. Hukuk kurallarının oluşturulması sırasında da aynı toplumsal kurallarda olduğu gibi, doğru ya da yanlış olması sorgulanmaz; Haklı ya da haksızlık şeklinde temellendirilir. Kısacası, hukuk kurallarının oluşturulmasında, zaman ve mekâna bağımlı şekilde değer yargıları, ideolojiler ve kültürel normlar etkili olur. Bu nedenle, toplumsal cinsiyet ve hukuk ilişkisi de zaman zaman farklılıklar göstermiştir. Bu ilişki, hukuk normlarının türetilmesiyle ilgili başlıca iki şekilde açıklanmaktadır (Uygur, 2012, s. 156-162).

İlk olarak hukuk normlarının konulması aşamasında hukuk normlarını koymakla görevli organın, bu normları kültürel normlardan veya ideolojiden türetmesiyle, toplumdaki hâlihazırda varolan toplumsal cinsiyet anlayışı hukuka yansır. Örneğin, hukuk normlarını koyan organ, yani kanun koyucu aileyle ilgili konuları düzenlerken, gelenek gibi kültürel bir normdan hareket ederse, bu durumda aileye ilişkin toplumsal cinsiyet rolleri kaçınılmaz olarak hukuka yansır. Kültürel öğelere dayalı doğan hukuki normlar, ataerkil olup, erkek egemenliğinin genel olarak toplumda ve özelde aile için de sürdürülmesi anlamına gelmektedir. Bu bağlamda hukuk, cinsiyete bağlı gelenekleri sürdürmek için en önemli araç olarak karşımıza çıkmaktadır. Hukukun bu tür bir araç olması ise, onun toplumsal cinsiyetleşmiş bir kurum olması anlamındadır. İkincil bakış açısında, hukuk normları tarafsızlık ilkesi çerçevesinde yaratılır; Kurallar tarafsız olduğunda ve herkese tarafsız olarak uygulandığında, hakkaniyete veya adalete ulaşılmış olacağı iddia edilmektedir. Ancak, tarafsızlık bağlamında biyolojik farklılıklar anlaşılabilir de, toplumsal cinsiyet bakımından kadının, örneğin doğurganlığı yönündeki farklılıklar görmemezlikten gelinmektedir. Kadının toplumsal, siyasi ve ekonomik bakımdan erkekten farklı konumda olduğu göz önüne alınmamaktadır. Bu da hukukun toplumsal cinsiyet bakımından tarafsız olmasının, eşitsiz sonuçlara yol açabileceği anlamına gelebilmektedir.

İkinci yaklaşımda, kadınların erkeklere karşı en geniş sosyal eşitsizlikleri, kadınların erkeklerden farklılıkları olarak ortaya konmuştur. Örneğin; kadınların evlilik için yaş sınırı erkeklere göre daha aşağıdadır (Resmî Gazete, 2013). Yaş konusunda kadın ve erkek arasında farklı düzenleme yapılmasının arkasında, kadınların erkeklere göre aile kurmak konusunda daha hazırlıklı olduklarına ilişkin bir gerekçe bulunmaktadır. Kısacası, sözde eşitlik hukuku, kadınların sorunlarına yetersiz kalmaktadır; Örneğin, kadınlara yönelik şiddeti açıklamak için kullanılmamaktadır. Halbuki bu tür şiddet cinsiyete dayalı eşit olmayan muamele örnekleridir. Özellikle tecavüz, ev-içi şiddet, cinsel suçlar, namus cinayeti gibi kadın aleyhine işleyen toplumsal mekanizmaların çokça yer aldığı ceza hukukunda erkek perspektifi suçtan mağdur olan kişi yanında, suçu işleyen kişiye de yansımaktadır. Kadın suçlular ve kadın mağdurlara bakıldığında, öncelikle kadın ve erkeğe aynı şekilde davranılması anlamında eşitliğin burada yeterli olmadığı ve cinsiyet farklılıklarına yer verilmesi gerektiği ortaya çıkmaktadır.

Hukuk, doğal düzenle uyumlu olarak, eşitsizliği haklı gösteren sosyal ve kültürel fikir birliğini yansıtarak toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin kaynağı durumundadır. Hukukun eşitlik ve özgürlük adına getirdikleri bir yandan başarılıyken, diğer yandan hukukla ilgili getirilen kimi değişiklikler eşitsizlik ve toplumsal cinsiyet tarafsızlığı bağlamında istenmeyen olumsuz sonuçlar doğurmaktadır. Özetle, hukukun, “toplumsal cinsiyet normlarına göre mi; yoksa kültürden bağımsız olarak bireyler olarak insanları ele alarak mı; Yoksa aralarındaki hiyerarşik ilişkiyi engelleyen farklılıklara göre mi

oluşturulacağı problemi söz konusudur (Uygur, 2012, s. 158). Diğer yandan hukuk normlarının uygulanmasında, polis, savcı, avukat ve hâkim gibi uygulamada yer alanların toplumsal cinsiyete ilişkin aldıkları ve almaları gereken tutum konusunda problem bulunmaktadır. Gerçekte hukuk normları toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlayıcı şekilde oluşturulsa da, hukuk uygulayıcılarında eğer bu bakış açısı yerleşmemiş ise hukuk cinsiyetçi rolünü sürdürmektedir. Bu yön, hukukun kurumsal boyutuyla ilgili olup kurumların nasıl örgütlendiği yanında, hukuk uygulayıcılarının nasıl davrandıklarıyla da ilgilidir.

Kamusal ve özel alan ayrımının herkesçe paylaşılan bir ön kabul haline gelmesi pek çok kurumsal yapıda olduğu gibi, hukukta da sosyal analizlerin kamusal alan üzerine yoğunlaşmasına neden olmuştur. Böylelikle evin, özel alanın ya da aile diye tarif edilen alanın belirleyici rolü de geri planda kalmıştır. Bu çerçevede kadınların dışarıyla yani sosyal alanla bağlantısı ancak babası, abisi ve/veya kocası üzerinden kurulmuştur.

Aşağıdaki Tablo-1 Avrupa ve Kuzey Amerika'da kadınların eşitsiz yasal durumlarını ortaya çıkarır. Avrupa'da faşizmin yıkılışı sonrası kadınlara siyasal haklar tanınsa da, özel hukuk alanı demokratik baskılara daha dirençli olmuştur. 1945'te "eşitsiz muamele kural, eşitlik istisnaydı". Evliliğin sonucu, kadınları kişisel ve irsi mülkiyet haklarından (medeni yeterlilik, ev dışında çalışma hakkı, mal edinme, yönetme ve satma hakkı, ebeveyn yetkisini kullanma hakkı vb.) yoksun bırakmaktı (Sineau, 2005, s. 457). Tabloda görüldüğü gibi, Finlandiya, Danimarka, Hollanda, İspanya vs. örneklerinde olduğu gibi, bu ülkelerin çoğunluğunda kadınlar, medeni yeterliliklerine siyasal haklardan sonra kavuşmuşlardır. Başka bir ifadeyle, bu kadınlar hukukçulara göre, siyasetçiler için oy potansiyeli vatandaş olmuşlar ancak çocuklarının annesi olamamışlardır! Kamusal alandaki ve özel alandaki haklar ve sınırlamalar farklıdır; Bu durum uzun yıllar boyunca da sürmüştür.

Erkek hem özel alanda hem de kamusal alanda egemendir. Kadınlar ise, devlet ve piyasa sistemi dışında bırakılarak, temel sorumluluk alanı olarak çocuklara bakma gibi özel alandaki rolleriyle tanımlanmışlardır. Bu durum kadının emeğinin üretimle değil, yeniden üretimle (reproduction) ilişkilendirilmesine neden olmuştur. Sonuç olarak, kadın emeğini değersizleştirilirken, ekonomik ve dolayısıyla sosyal ve siyasal anlamlarda da kadının elinden gücü alınmak yoluyla ikincilleştirilmiştir. Bunun en çarpıcı sonucu ise, toplumsal hayattaki ilişkilerin neredeyse tamamen erkekler üzerinden okunması nedeniyle, paternalistik düzenin ve domestik ideolojinin (farkında olmadan) durmaksızın yeniden üretilmesi, toplumsal cinsiyet kavramının aile ya da özel alan kavramı içine sıkışıp kalmasıdır. Özel alanın aileyi ve bir anlamda evi, konutu tanımlaması toplumsal cinsiyetin sadece mimarlık tarihi ya da teorisi ile ilgili metinlerde değil, aynı zamanda sosyal bilimlerde de ikincil bir kategori olarak algılanmasına neden olmuştur (Kılınç, 2006, s. 20-21).

Tablo-1: Batılı Ülkelerde Meclisleri alt kanatlarında kadınların oranı ve kadınların tam siyasal ve medeni haklara kavuşma tarihleri

Ülke	Parlamentoda Kadınlar		Siyasal Haklar	Medeni Yeterlilik (evli kadınlar)
	Seçim Yılı	Kadınlar %		
Finlandiya	1991	38,5	1906	1919
Norveç	1989	35,7	1913	1888
İsveç	1991	33,8	1921	1920
Danimarka	1990	33	1915	1925
Hollanda	1989	25,3	1919	1956

İzlanda	1991	23,8	1915	1923
Avusturya	1990	21,8	1918	1811
Almanya	1990	20,5	1919	1896
İspanya	1989	14,6	1931	1975
İsviçre	1987	14	1971	1912
Lüksemburg	1989	13,3	1919	1972
Kanada	1988	13,2	1920	19 yy.sonu / 20 yy. başı
Birleşik Devletler	1992	10,8	1920	19 yy.sonu / 20 yy. başı
Birleşik Krallık	1992	10,1	1928	1882
Belçika	1991	9,4	1948	1958
İtalya	1992	8,1	1945	1919
İrlanda	1989	7,8	1918	1957
Portekiz	1987	7,6	1976	1976
Fransa	1993	6,0	1944	1938
Yunanistan	1990	5,3	1952	Yeterlilik yok

Kaynak: Sineau,M. (2005) Hukuk ve Demokrasi, s.457 (Parlementolar Arası Birlik,1991'den alıntı.)

Türkiye’de yakın tarihe kadar kadınların baba, abi ya da kocaları tarafından uğradıkları şiddete dair hem sokakta hem de yasal zeminde bir yaptırımın olmamasının gerekçesi de, yaşananların “özel alan” a ait bir konu sayılmasıydı. Kamusal yaşamda kadına yer verilmemesinin başlıca örneği ise, geçmişte oy hakkının olmamasıydı. Bugün bile, vatandaşlık tanımıyla birleştirilen askerlik ödevi erkeklere ait olarak tanınmaktadır. Ayrıca, kamusal alanda iş kanunu gereğince kadınların belirli mesleklere kabul edilmemesi ve evlendikten sonra da bazı işlemleri (sözleşme yapmak gibi) kocasının izni olmadan yapamaması söz konusudur. Hukuki tersi bir norm olsa bile, informel uygulamalar devam etmektedir.

Ülkemizde yasal düzenlemelerle, kadın erkek eşitliğinin hukuki zemini güçlendirilmeye çalışılmış olmakla birlikte bu hakların hayata geçirilebilmesi açısından uygulamada sorunlar yaşanmaktadır. Kız çocuklarının eğitiminin engellenmesi, kadınların çalışma hayatına etkin katılımının ve gelir elde etmesinin zorlaştırılması, kamusal ve özel alanda belli düzeylerde karar alma mekanizmalarına katılımının engellenmesi gibi halen önemli sorunlar mevcuttur. Diğer taraftan, kadına yönelik şiddet konusu tüm dünyada olduğu gibi ülkemizde de önemli sorun alanlarından biri olarak varlığını sürdürmektedir. Kadınlarımızın yaşadıkları dezavantajlı durum sosyo-ekonomik ve siyasal göstergelerde açık biçimde ortadadır. Bu bağlamda, toplumsal, idari ve siyasal yapı çerçevesindeki cinsiyetçi değer ve yargılar nedeniyle kadınların toplumsal ve çalışma yaşamında mevcut yasal haklardan yararlanmalarının önündeki engellerin kaldırılması, toplumsal anlayış ve davranış biçimlerimizin gözden geçirilerek sorgulanması ve değiştirilmesi gerekmektedir (Sezginer & Fevzioglu, 2017, s. pa.4). Toplumsal yaşamı düzenleme ve iyileştirme işlevi olduğunu kabul ettiğimiz hukukun, toplumun kültürüne mesafeli bir yaklaşımla, toplumsal olgu ve normları değerler süzgecinden geçirerek hukuk normları oluşturması beklenir. Ancak kadınlara şiddet gösteren erkekleri çeşitli nedenlerle hoş gören haksız tahrik uygulaması, kadın düşmanı kültürün (mizojini)

“olduğu gibi” yasalara, içtihatlarla ve adalet algımıza zerk ettirildiği kanaatini doğurmaktadır. Yapılan incelemelerde, erkeklik performansları denilen, toplumun erkeklere biçtiği rol, onlardan beklenen ve sergilendiğinde olağan kabul edilen şiddet ve saldırganlık dolu davranışları Yargıtay’ın anlayışla karşıladığı, yer yer hak verdiği ve failerle empatide son derece başarılı olduğu anlaşılmıştır. Haksız tahrik kararlarında, cezaların şahsileştirilmesi amacından sapılarak, erkekler lehine uygulanan indirimlerin cinsiyetçi, gelenekçi ve ahlakçı olmanın yanı sıra şiddeti bir sarmal haline getirerek toplumsal kötüyü de beslediği değerlendirilmektedir (Aksakal, 2017, s. 23).

Son yıllarda modernleşen toplumlarda kamusal- özel alan ayrımları ve bu ayrımları temellendiren politika ve uygulamalar, kadınların sosyo-ekonomik güç elde etmeye başlamalarıyla ortadan kalkmaya başlamıştır; Ancak, geleneksel toplumlarda görece böylesi ayrımlar hâla keskindir.

Toplumsal Cinsiyetin İnşasında Bir Kurum: Tıp

Dünya nüfusunun yarısını oluşturan kadınların toplumsal cinsiyet ayrımcılığı sonucu ikinci sınıf insan muamelesi görmeleri, düşük olan toplumsal statüleri, kaçınılmaz olarak onların verilen sağlık hizmetlerini kullanmalarını, hizmetlerden zamanında yararlanmalarını da olumsuz etkilemektedir (Akın, 2007, s. 4). Toplumsal cinsiyet rolleri kadın ve erkeğe doğrudan ve dolaylı olarak sağlık riskleri yüklemektedir. Toplumsal cinsiyet ayrımcılığı kadınların daha fazla aleyhine olmak üzere yaygındır. Kadınlar, karar verme, fırsatları kullanma, hizmetlere ulaşmada ciddi ayrımcılığa maruz kalmalarının bir bileşkesi olarak kadının, bedenlen, zihinsel ve sosyal yönden sağlıklı olması da beklenemez (GATA,?, s. pa.1).Bu çerçevede kadınların yaşadığı pek çok sağlık sorunlarının yanısıra sağlık sektörünün en önemli kurumu olan Tıbbın, toplumsal cinsiyetin oluşumundaki ve devamındaki rolü ise geri planda kalmış bir sorundur.

Cinsellik ile ilgili açıklamalarda değinilen normal ile anormalin ne olduğunu belirlemede esas yetkililerden biri olan Tıp, normalleştirme sürecinin belirleyici unsurudur; Erkeğe sahip olduğu bilgi, güç/ otorite ve iktidar ile destek veren bir kurumdur. Bedenler Tıp’bın kontrolünün öznesi iken, aynı zamanda bu bilimin insanın varlığını, bilginin nesnesi haline getirme adımı, diğer sosyal bilimlerin oluşumuna zemin hazırlamıştır. XIX. yy.’da Tıp’taki bilimsel gelişmelere paralel olarak kadın ve erkek arasındaki ilgi artmaya başlamıştır. Gösterilen ilgi ve yapılan açıklamalar, modernitenin bakışı ile tamamen örtüşmekteydi. Kadın bedeninin biyolojik nitelikleri ve farklılıkları, norm olarak tanımlanan erkek bedeni ile karşılaştırılması sonucu ortaya çıkmıştır. Kadının yumurtalıkları, yeniden üretimin kontrol merkezini oluşturmuş ve bir anlamda toplumsal cinsiyetin inşasında kadınlığın varlık noktası oluşturmuştur. Emin adımlarla ilerleyen bu süreçte tüm diğer ötekiler için de geçerli olduğu gibi kadın bedeni, doğuma ilave olarak menstruasyon (regl), kürtaj, doğum kontrol teknikleri, emzirme vb. ile tıbbın kontrol alanına dahil olmuştur (Nazlı, 2012, s. 14). Sözkonusu süreçte histeri çok önemli bir örnek olarak ortaya çıkmaktadır. Sinir sistemi ile bağının kurulması ve sinirsel akışların güçsüzlüğü ile ortaya çıkan bir hastalık olarak nitelendirilmesiyle eş-güdümlü olarak histeri, duygusal açıdan düzensiz, kaotik kadının en belirgin hastalığı olarak nitelendirilmiştir. Kadın bedeni histerikleştirilmiş ve tıpta “histerik kadın” bir model olarak yer almıştır. Sonuçta, tıbbî bakışın, kadında zihinsel aktivitenin, yüksek öğrenimin, meslek edinme çabasının histeriye neden olabileceğini öne sürüp, çare olarak da geleneksel roller edinmeyi önermesi bunun bir kanıtıdır. Histeri bu anlamda, kadın ile

erkeğin kamusal alanda güç ve otorite paylaşımı savaşının, tıbbî açıdan adlandırılmış şekli hâline gelir (Nazlı, 2012, s. 145).

Türkiye için yapılmış bir çalışmada (Kuzuca, 2007), Tıp doktoru olarak mesleği seçme aşamasında, Tıp fakültesi yıllarında, sahada pratisyen olarak çalışırken, uzmanlık eğitiminde, uzman ve yönetici olarak çalışılan yıllarda; Kısacası, Tıp'ın her aşamasında cinsiyete dayalı bir ayrımcılık olduğu ifade edilmektedir. Tıpta uzmanlık alanlarında cinsiyete göre bir dağılımın bulunduğunu hatta bazı uzmanlık dallarında kadın hekimlerin tercih edilmediğini veya bazı uzmanlık dallarının kadın hekimler tarafından tercih edilmediğini rakamsal ve niteliksel olarak ortaya konulmaktadır; Bu seçimlerde cinsiyete dayalı bir ayrımcılık olduğu istatistiksel olarak gösterilmiştir. Bazı uzmanlık alanlarının neredeyse tamamen erkek hekimlerden oluştuğu saptanmıştır. Çalışmada incelenen yirmi sekiz uzmanlık alanının on ikisinde kadın hekimlerin oranı kritik eşik kabul edilen %33'ün altındadır. Bu alanlar: İç hastalıkları ve kardiyoloji dışında cerrahi uzmanlık alanlarından oluşmaktadır.

Toplumsal Cinsiyetin Pazarı Bir Kurum: Popüler Kültür ve Medya

Popüler kültür; hayat içindeki alışkanlıklar ve dayantılardır; insan ilişkilerinin kısacası toplumun gündelik yaşamının ürettiği yaşanan anın kültürüdür. Medya, popüler kültürün en etkili iletişim ve paylaşım aracıdır. Çağdaş dünyadaki yaşam türü, bireyleri iletişimin teknik araçlarına daha çok bağımlı kılmaktadır. Medyanın temel görevleri şu şekilde ifade edilebilir; Bilgilendirme, yönlendirme, eğitime, duyguları dile getirme, toplumsal ilişki kurma, eğlendirme, uyarmadır. Medya toplumun kültürel ve sosyal yapısının belirlenmesinde, toplumsal yargıların olumlu yönde değişmesi işlevine sahip olabileceği gibi, haber ve yorumları aracılığıyla varolan toplumsal yargıları olumsuz da etkileyebilir. Bireylerin medya aracına gösterdikleri güven oranında tutum ve tavırları da değişiklik gösterebilir. Popüler kültürün bu etkisi, aile hayatı üzerinde baskı uygulamakta, aile içi ilişkilerde, cinsiyet rollerinde ve otoritede önemli değişikliklere neden olmaktadır. Bir zamanlar bez bebeklerle oynayarak annelik duygusu ve rolünü daha küçük yaşlarda öğrenen kız çocuklarına, bugün popülerleştirilen Barbie bebeklerin pırlıtlı dünyasında yeni değerler kazandırılmaya çalışılmaktadır. Bazı popüler kültür ürünleri örneğin radyo programları, pembe diziler, magazin içerikli televizyon programları, kadın dergileri hedef kitlesi olarak "kadını" seçen program türleri olarak tanımlanmaktadır. Siyaset ve ekonomi sayfalarında çok yer almayan kadınlar, en çok televizyon ve sinema sayfalarında yer almaktadır. Kadın ve erkeklere göre, ciddi haber ve magazinsel haber ayrımı yapılmaktadır. Erkek programlarının yerleştirilme biçimlerinin her zaman erkeğin kamusal yaşamdaki varlığını kabul eden bir zamanlamaya bağlıdır. Buna karşın, kadın programlarının yerleştirilme biçimlerinin kadının ev işlerine, çocukların okul ve uyku saatlerine, erkeğin eve dönüş saatlerine bağlı bir yerleştirme olduğu ve kadın izleyicinin en genel anlamda "ev hanımı" olarak değerlendirildiği açıkça görülmektedir.

Cinsiyet temelli medya analizlerinin ortaya çıkardığı sonuçlar, kadın kimliğinin medya tarafından üretilerek tüketilmesi sürecinde kadının toplumsal hayat içinde istenilen noktada konumlandırıldığı ve özgürlüğünün kısıtlandığı adeta elinden alındığı sonucunu ortaya koymaktadır (Öztürk,2017, s. pa.2) Ülkemizde en çok izlenen dizilerde kadınlar sürekli şiddet görmeye, tecavüze uğrumaya ve hatta aile baskısı ile istemedikleri birisiyle evlendirilmeye devam etmektedir. Medya'da kadın %40 şiddet/taciz; %22 iş dünyası; %11 Siyaset; %10 Eğitim; %17 Diğer şeklinde temsil

edilmektedir. (Medya Takip Merkezi (MTM), 2008) Kadına şiddetle mücadele çabalarına karşın, diziler aracılığıyla şiddetin yeniden üretildiğini ve namus temelli dizilerin toplumdaki muhafazakâr değer yargılarının ve kadın erkek eşitsizliğinin bir yansıması olduğu söylemek mümkündür. Bu diziler aracılığıyla, Türkiye'deki kadının bedeninin önce babasının sonra kocasının sonrada toplumun namusu haline getirilmesi sözkonusudur. Bu konularda yapılmış çalışmalar1 göstermektedir ki, medyanın toplumsal cinsiyetin yaratılmasında etkisi oldukça güçlüdür. Bu etkilerin sonuçları özetle şunlardır:

- Medya kadınları öncelikle bedene indirgemekte ve sömürmektedir. Farklı kadınlık durumu ve yaşamları medyada temsil edilmemekte, kadın çoğu zaman ataerkil roller içerisine sıkıştırılmakta, genellikle ev ile bağlantılı olarak gösterilmekte, kadının kimliği eşi ve çocuklarıyla kurulmaktadır 2. Medyada yer alan haberler alternatif siyasal çözümleri tartışmaya açmaktan daha çok statükoyu (varolan durumu) koruyucu ve devam ettirici niteliktedir.
- Cinsel kimliklere yüklenen anlamlar kadınları belirli bir kalıba sokmakta ve bu kalıbın dışına çıkmasına izin vermemektedir. Toplumun ataerkil bir yapıda oluşu kadını kontrol altına alır ve kadının bir özne olduğunun yok sayılması ile cinsel bir meta haline gelmesine yol açar (Öztürk, 2017: pa.3).
- Kitle iletişim araçlarında kadın ya hiç yer almamakta, görmezden gerilmekte ya da ataerkil rollerle karşımıza çıkmaktadır. Pek çok başarılı işleri icra etmelerine rağmen kadınlar mesleki ve beceriliğiyle medyada çok az yer almakta. Yer aldıklarında ise başarılarından ziyade daha çok kişisel yaşamları, görüşleri ve aileleri ile öne çıkarılmaktadır.
- Erkek egemenliğini pekiştiren, kadını şiddet gören, ihanete uğrayan, kadını cinsel obje olarak kullanan, kadınlara üretici bireylerden çok tüketici birey imajını verildiği programlar yaygın olarak yayınlanmaktadır.
- Medyada ana akım feminizm dışındaki diğer kadın hareketleri medya profesyonellerince görmezden gelinmektedir. Kadın hareketlerine karşı açık bir karalama ve cinsiyetçi bir yaklaşım sergilenmektedir. Kadın hareketlerini küçümseyen ve aşağılayan ve hatta erkeklerin bu hareketlerin destekçisi olmalarını yansıtmak istemeyen cinsiyetçi bir yaklaşımla haber seçildiği açıkça görülmektedir. Bazı haberler özellikle ders verici, uyarıcı nitelikte oldukları düşüncesiyle negatif verilmektedir (Kara, 2006, s. 29).

Medyada çalışanların özellikle yönetici pozisyonundaki kadınların sayıca az olması da bir başka boyutta medyada kadın sorunlarının bir parçasıdır. Medya sektöründe çalışan kadınlar genelde orta düzeydeki pozisyonlarda yer almış, yönetim kademesi genellikle erkeklerden oluşmuştur. Sektörde ücretli olarak çalışanların yaklaşık üçte birini kadınların oluşturduğu, kadınların yayın kurumlarında özellikle de radyo-TV'lerde sunuculuk gibi daha çok "göze ve kulağa hitap eden" alanlarda istihdam edildiği, radyoda yönetici pozisyonunda istihdam edilen kadın sayısının diğer yayın kurumları ile kıyaslandığında daha yüksek olduğu görülmektedir. Medyada pekçok sektördeki gibi kadınların mülkiyet sahipliğinde de eşitsizlikler mevcuttur (TÜİK İstatistikleri, 2014 ve MTM, 2008).

Sonuç olarak, kadınların iletişim sistemlerine katılımında ve ulaşabilirliğinde yaşanan eşitsizlik, "medyada kadının klişe rollerle temsil edilmesi, şiddeti içeren küçültücü kadın imajına sıkça yer verilmesi" gibi farklı biçimlerle toplumsal cinsiyet eşitsizliği medyada yeniden üretilmekte, cinsiyet ayrımcılığının devamlılığı sağlanmakta ve varolan eşitsizlikler güçlendirilmektedir. Kısacası, medya haber ve yorumları aracılığıyla toplumsal önyargıları yeniden üretmekte, geleneksel kadın simgesini

pekiştirmektedir. Oysa, medya kadın ile erkek eşitliğinin ve kadınların ilerlenmesinin sağlanmasında önemli bir potansiyele sahiptir.

Toplumsal Cinsiyetin Temsilinde Bir Kurum: Siyaset

Kadınların hiçbir ülkede erkeklere politik statü, katılım veya etki bakımından eşit olmadığı; kadınların politik ikincilliğinin boyutunun çok çeşitli kültürleri ekonomik düzenlemeleri ve içinde yaşadıkları rejimleri kuşattığı açıktır (Chowdhury&Nelson,1994, s. 3). Geçmişten günümüze kadın olmanın getirdiği ve ataerkil yapının beslediği ve çoğalttığı sayısız sorunlardan biri de siyasi arenada kadın temsiline eksikliğidir. Temsilde adaleti ilke edinen bir seçim sisteminde “kadın temsilci” oranının düşüklüğü temsilde adaletsizliğin bir göstergesi şeklindedir. Kadın seçme ve seçilme hakkı elde etmiş ama seçmenin önüne aday olarak çıkma özgürlük ve güvenini elde edememiştir (Çağlar, 2011, s. 63). BM bir azınlık ya da grubun 1/3 oran ile ya da %30 kritik eşik üzerinde temsil edilmediği durumda sorunlarını kendi dilinden dile getiremeyeceğini ifade etmektedir. Oysa, günümüzde kadının siyasal katılımı hala erkeklerle eşit düzeye gelmesi bir yana pek çok ülkede kadın temsili bu eşğin altındadır (UNDP, HDR-2013). Çoğu toplumda, yasal düzenlemelere rağmen, siyasetin erkeklere ait bir iş olduğu anlayışı egemen olmuştur. Özellikle seçilme hakkından yararlanma ve siyasal karar mekanizmalarında yer alma konusunda cinslerarası eşitsizlik geçmişte olduğu gibi yüzyılımızda da hâla devam etmektedir. Mahkeme salonlarında, siyasetle ilgili kurumlarda ve siyasetle ilgili konularda cinsiyet farklılıkları hâla devam etmektedir.

Yapılan araştırmalar, kadınların erkeklere görece daha az siyasetle ilgilenmesinde toplumsal cinsiyetin etkisini ortaya koymaktadır. Cinsiyet ayrımının karmaşıklığını ortaya koyan karşıt kuram ve görüşler, siyasetteki kadın ve erkek farklılıklarını ele alan analizler kapsamında desteklenmektedir (Güldü,2009, s. 109-111). Ele alınan kuramsal yaklaşımlar ışığında siyasal eğilimlerdeki cinsiyet ayrımının nedenleri farklılaşmaktadır. Örneğin, biyolojik ve sosyal rol modellerinden esinlenilen yaklaşımla, erkek ve kadınlar arasındaki değer farklılıklarının siyasal eğilimlerini etkilediği ileri sürülmektedir (Howell, 2000, s. 858-874). Örneğin, kadınların eşit fırsatlar, adalet ve hakkaniyet gibi konularla daha fazla ilgilenmeleri, siyasal konuları günümüz siyasi anlamıyla daha liberal bakış açısıyla değerlendirmelerine yol açmaktadır. İkinci olarak, diğerlerine yardım etmeyi önemsemeleri sosyal refah ve ideolojik yapıdaki cinsiyet ayrımına katkıda bulunmaktadır. Kadınlar bu değerleri (rekabetçi olmama, bağımlı olma, işbirliğine girme) kültürel rollerinin bir parçası olarak zaten yaşamlarının ilk yıllarında öğrenmişlerdir. Üçüncü olarak, kadınların hemşire, öğretmen, sosyal hizmet uzmanı gibi hükümet politikalarından etkilenen pembe yakalı mesleklere yönelmeleri, sosyal refah konusunda çok daha liberal düşünmelerine zemin hazırlar. Bu sosyal görevleri üstlenmiş olmak, eşitlikçi tutumlara sahip olmayı da zorunlu kılar. Bu tutumlar kadınların üstlendikleri kültürel rolü de yansıtacaktır. Kısacası kadın ve erkeklerin çelişen sosyal rolleri, aynı zamanda ekonomik pozisyonlarını ve kültürel rollerini de belirlemekte, bu da siyasal tutumlarındaki farklılıklara yol açmaktadır (Güldü, 2009, s. 110).

Ataerkil sistem yalnızca kadın emeğini değil, aynı zamanda kadının cinselliğinin, bedeninin, doğurganlığının da denetlendiği bir toplum sistemidir. Erkek çıkarları ön planda tutulur. Ataerkil sistemin kabullerine göre; erkek doğal olarak daha güçlü, daha zeki, kontrollü, akılcı vb. olarak görülür. Dolayısıyla; erkekler çeşitli meslek gruplarında rahatça çalışabildikleri gibi, siyasette de etkin

rol oynayabilirler. Siyaset de birçok mesleki alan gibi “erkek işi” olarak görülür. Sonuç olarak, kadının özel alanın dışında kamusal alanda erkeğe göre daha az yer alabilmesi; siyasi ilgi eksikliği, eğitim seviyesinin düşüklüğü, gelir düzeyinin düşüklüğü, yasalardaki ayrımcı hükümler, ailevi sorumluluklar, ayrımcı cinsel yargılar, cinsiyet rollerinin sosyalleşmesi ve siyasi sistemlerle yeterince bağ kuramamaktan kaynaklanmaktadır (Çağlar, 2011, s. 59). Siyasete katılım konusunda kadınların ekonomik alanda olduğu gibi, çoğunun özgür iradelerinden ziyade eşlerinin güdümü altında oldukları ortaya çıkmaktadır. (İlkkaracan, 1998, s. 285-302). Yapılan araştırmalar sonucunda eğitim düzeyi yükseldikçe kadının siyasi katılımının, siyasi partilere üye olma ve etkin görevler üstlenme oranının arttığı görülmüştür. Ne politika yapıcı olarak ne de politika uygulayıcı olarak görev alamayan kadın, toplumsal cinsiyet anlayışını değiştirecek diğer kurumsal yapıları kadın lehine döndüremez; dolayısıyla siyaset kurumu aracılığıyla toplumsal cinsiyetin yeniden üretilmesi süreci aksamaya uğramadan sürer. Kadınların politik ikincilliğinin boyutunu, çok çeşitli kültürleri, ekonomik düzenlemeleri ve içinde yaşadıkları rejimleri kuşatmaktadır. İktidara gelen hükümetlerin kadın aleyhine radikal unsurlara sahip olduğu – örneğin, muhafazakar partiler ve Afganistan’daki gibi- toplumlarda ise daha vahim olarak, bu süreç kadın aleyhine daha güçlü şekilde işletilmeye devam eder.

Kadının siyaset yaparken bile kullandığı “ana”, “bacı” kavramları ve bunların bir güven anahtarı olarak kabulü, kadın siyasetçinin bu kelimeler olmadan güven ve güç kazanamayacağı düşüncesi ne yazık ki günümüzde halen devam etmektedir. Kısacası, kadının toplumun her alanında olduğu gibi siyasetteki başarısı da verili düzenin koşul ve değerlerini kabulle mümkündür. Bu kabullenme kadının siyasette fiziksel görünümünden vazgeçmesi şeklinde olabileceği gibi, iş dünyasında zihinsel anlamda, büyük ölçüde kadın kimliklerinden uzaklaşmak şeklinde de olabilmektedir (Koray, 2006, s. 119). İlginç bir çelişki ise, bir yandan güçlü kadın siyasetçi temsilinde fiziksel kadınlık özellikleri geri plana itilirken diğer yandan, partilerin bir nevi “vitrin süsü” olarak, modern görünmek ya da kadın oylarını toplamak amacıyla çeşitli uygulamalarla kadınlar partiye alınmaktadır; Ancak, parti toplantılarına katılmak, partiye ve lidere sadakatin temsilciliğini yapmak dışında pek bir görevde bulunmayarak siyasette de bir araç haline getirilmektedirler (Sancar, 2009, s. 125).

Toplumsal Cinsiyet İçin İstismar Edilen Bir Kurum: Din

Genelde toplumsallaşma, özelde ise dinsel toplumsallaşma/sosyalleşme süreçleriyle din, toplumsal aktörlerin toplumun dinî yapısına, toplumun norm, değer ve inançlarına katılmasında, onları öğrenmesi, benimsemesi, onaylaması, davranış kalıbı haline getirmesi ve gelecek nesillere aktarmasında önemli boyut ve işlevselliklere sahiptir (Okumuş, 2014, s. 429). Dinsel sosyalleşme süreci kadın ve erkek eşitsizliğine yol açan ve toplumsal cinsiyeti yaratan ve sürdürülebilir kılan bir diğer kurumsal alandır.

Dinlerin kadına yaklaşımı paralelinde ortaya çıkan toplumsal cinsiyet baskıları da değişebilmektedir; Dolayısıyla ülkelerdeki pratik ve yorum farklılıklarına bağlı olarak kadının toplumsal konumu değişebilmektedir. Müslüman ve Hindu dinlerinin kadına karşı muhafazakar yaklaşımlarına karşın, Protestanlık sivil haklara verdiği öncelik nedeniyle, nispeten daha eşitlikçi bir yaklaşım sergiler. Hem dinler, hem ülkelerdeki dinsel uygulamaların farklılıkları hem de ülke içindeki sosyo-kültürel ve dinsel çatışmalar sonuçları değiştirebilmektedir. Örneğin, Japon toplumuna ait bir

din olarak bilinen Şinto dini, eğitime son derece önem veren yapısı nedeniyle, eğitimde kadın erkek eşitliğinin en çok gözetildiği dindir. Ancak, eğitim dışındaki alanlarda, kadın- erkek eşitsizliğinin dolayısıyla kadın ayrımcılığının en yoğun yaşandığı ülkelerden biridir. Bu şekilde dinsel motiflerin ağırlıklı olduğu ülkelerde, kadınların karşı karşıya ayrımcılık kadınlara karşı şiddete varmaktadır. Sözkonusu şiddet bazen “ahlaki olmayan davranış” değerlendirmeleriyle aile üyelerinin kadınlara/kızlara uyguladıkları şiddete dönüşmektedir. Türkiye, Filistin, Ürdün, Yemen, İran gibi müslüman olan ya da nüfus çoğunluğu müslümanlardan olan ülkelerde veya Şili gibi Katolik ülkelerde “töre ve namus cinayetleri” bu şiddetin adlandırılmış şeklidir (Gönel, 2009, s. 137).

Toplumda kadının ikinci sınıflığı, geleneklerin hakim olduğu alanlarda hiçe sayılışı devam etmektedir. Dini dogmalar erkek egemen sistemin sürdürülebilirliği için kullanılan en önemli araçlar olmuşlardır (Bayındır, 2010, s. 39). Ataerkil tutumların belli bir dinin ötesinde kaynakları olmasına rağmen, dini gelenekler ve uygulamalarla bu tutumlar pekiştirilmiştir. (Kazemi, 2000, s. 252). Başka bir deyişle, salt din kaynaklı olmasa da ataerkil tutumlar, dini gelenek ve uygulamalar yoluyla toplumsal cinsiyeti doğurmakta ve çoğaltmaktadır.

Dinlerin kadına bakış açısı doğaldır ki, her ülkede ancak dinin güçlü olduğu radikal ülkelerde görece daha güçlü şekilde toplumun da kadına bakış açısının belirleyicisidir. Bu nedenle dinlerin kadına bakış açısını ortaya koyan, dolayısıyla toplumsal cinsiyetin yaratılmasında ve sürdürülebilir kılınmasında etkili olan dini uygulamalara birkaç örnek vermek yeterli olacaktır.

Hristiyanlık ve Yahudilik: Yahudi ve Hıristiyan kaynaklar incelendiğinde, her iki dini gelenekte de kadının erkeğe oranla aşağı derecede bir varlık olduğu açıkça ifade edilmiştir. Her ne kadar Eski Ahid’deki ilk yaratılış kıssasında kadının erkek ile aynı anda yaratıldığı belirtilmiş olsa da, ikinci kıssada yer alan ‘erkeğin kaburga kemiği’nden yaratılmış olan, yaratılış gayesi ‘çocuk doğurmak ve eşine hizmet etmek’ olan kadın imajı, Yahudi kaynaklarında baskın bir anlayış halini almıştır, Eski Ahid’in de içinde geliştiği eski Orta Doğu toplumlarında kadın, genellikle ikinci derecede ve aşağılanan bir varlık olarak telakki edilmiştir (Taşpınar, 2011, s. 3). Bu durum, genel olarak Yahudi dinî geleneğini derinden etkilemiştir. Bugün kadın ve erkek Hıristiyanların eşitliğini savunan organizasyonlar (Christians for Biblical Equality) ve mezhepler⁴ olduğu gibi, hala kadının Havva’nın günahından dolayı sorumlu olduğunu düşünüp hatta bunu cinsel istismar için bir araç olarak kullanan Hıristiyanlık kökenli hareketler vardır. Feministlere göre Kitabı mukaddes metinlerinin ve sonraki teolojik yansımaların patriarkal doğası Hıristiyan teolojisini güce, kadının sömürülmesine ve istibdada yöneltmiştir. Kutsal metinler erkek egemen yorumdan kurtarılmalı ve kadının gerek toplumdaki ve gerekse kilisedeki gerçek yerine kavuşması sağlanmalıdır. İsa’nın kadın olarak da algılanabileceğini göstermek ve Hıristiyanlıktaki kadının iki bin yıllık ikincil konumuna bir itirazı niteliğinde örnekler mevcuttur; Örneğin: 1984’de NewYork’da Episkopal St. John Katedrali, İsa’yı kadın olarak tasvir eden bir çarımış sergiler.

İncil’de kadına bakış, daha ziyade aile ilişkilerinde, karı koca arasında erkeğin egemenliği ve zina konularında anlatılmıştır. İncil kadının erkeğe egemen olmasına karşıdır. (1,Timoteos 2/11) de “Kadın sükunet ve tam bir uysallık içinde öğrensin. Kadının öğretmesine, erkeğe egemen olmasına izin vermiyorum” (Efesliler, 5/23) denmektedir. Tevrat’ta evlilik dışı cinsel ilişki (zina)’nın cezası taşlanarak

öldürülmedir. Bu anlayış, İslamiyette de yaygın kabul görmüştür ve günümüzde bazı toplumlarda töre olarak hâla uygulanmaktadır.

Hıristiyan tarihi boyunca kadının kilise hiyerarşisinin dışında tutulması, kurtuluşunun birinci derecede eşine bir anlamda erkeğe bağlı olarak addedilmesi, toplum içerisinde ön planda olmasına müsaade edilmediği gibi söz alıp konuşmasına bile imkân verilmemesi, kilisenin tutumuna karşı reaksiyonların gelişmesine neden olmuştur. Bazı marjinal gruplar Mecdelli Meryem ve Thecia gibi geleneksel Hıristiyanlık içinde değer verilmeyen kadın figürleri ısrarla öne çıkarmışlardır. Kadının toplum içindeki statüsünde meydana gelen değişimler, iş hayatındaki farklılaşmalar, kırsal yaşamın yerini alan kentli yaşam kadının evin dışında da olabileceğinin ortaya çıkması ve feminizm gibi reaksiyonlar kiliseyi de anlayışında revizyonlar yapmaya zorlamıştır... Geleneksel Hıristiyan düşüncesine mensup insanlar da kutsal metinlerdeki kadına olumlu yaklaşan ifadeleri öne çıkarma ve gerek kutsal metinlerdeki ve gerekse öncü din adamlarının metinlerindeki olumsuz ifadeleri farklı gerekçelerle açıklama ve hafifletme yoluna gitmektedirler. Tanrı'nın bütün erkek ve kadınlardan "oğullarım ve kızlarım" diye söz ettiği ve eşit olarak onlara Ruhundan faydalanma imkanı vereceği" şeklindeki ifadelerin tarihsel olduğunu düşünenlere göre kadın konusundaki olumsuz yaklaşımların kutsal metinlerde bir dayanağı bulunmamaktadır. (Batuk, 2008, s. 44-48).

İslamiyet: Şüphesiz, İslam devletlerinin birçoğu vatandaşlarına ne İslam ceza kanununu tamamıyla, ne de şahıs hukuku kurallarının saf versiyonunu uygulamaktadır. Ayrıca, ataerkil değerlerin yoğunluğu, bir ülke içinde olduğu kadar bir İslam toplumundan diğerine değişebilmektedir. Bununla birlikte, ataerkillik ve yasal ayrımcılık konuları, İslam ve toplumsal cinsiyet tartışmalarının merkezinde olmaya devam etmektedir. Nur, Nisa, Azhap ve Furkan sürelerinde kadına bakışın sert ve ayrımcı olduğu söylenebilir. Bu bakış diğer semavi dinler için de geçerlidir (Bayındır, a.g.e., s. 4). Aile hukuku, İslamın ileri gelenlerince kurulan erkek üstünlüğüne dayalı sistemin temelini taşır. Bu durumun hala eksiksiz bir biçimde sürdürülmesi, kadınlar üzerindeki hakimiyeti ve erkek üstünlüğünü sürdürmekte kararlı ve etkili güçlerin varlığını işaret etmektedir (Kazemi, 2000, s. 255). İslam şahıs hukukunun temelinde ve saf şeklinde miras, boşanma, evlilik ve çocuğun velayeti alanlarında kadınlara karşı ayırım yaptığı gayet açıktır (Altundal, 2004, s. 27-50). Bir kadının, anne ve babasından aldığı miras payı, erkek kardeşininin yarısıdır. Belirli sınırlamalara rağmen, bir erkek eşini – ki bir kadının eşini boşaması büyük ölçüde daha sınırlıyken- oldukça rahat bir şekilde boşayabilir. Erkekler birden fazla kadınla evlenebilirken; kadınlar poligam evlilikler yapamazlar. İran'da halkın çoğunluğunun mezhebi olan Onikiimamiye Şia'sında, belirli bir süre için yapılan muta'a evliliğine izin verilmektedir. Kadınlarda bu tip evliliğe katıldıkları halde, onlar üzerindeki yasaklar daha serttir. Boşanma davalarında kadınların velayete ilişkin hakları çocuğun doğumundan sonraki ilk iki yıl ile sınırlıdır. Bu tip pek çok ayrımcı hüküm aile hukukunda bulunmaktadır.

İslam ceza kanunu da kadınlara karşı eşitlik gözetmemektedir. Kanun, kısas kavramına dayanarak devleti tartışmanın başlıca tarafı olmaktan çok aslında hakem konumuna indirgeyerek cezai davalarda bile devletin rolünü sınırlandırmaktadır. Bu nedenle mahkumiyet ağırlıklı olarak tanıkların ifadelerine dayanmaktadır. Bir erkeğin tanıklığı, iki kadının tanıklığına eşittir. Üstelik kadınların tanıklığı, onların sayılarına ve doğruluğuna bakılmaksızın, tek başına bir katili mahkum etmek için yeterli olamamaktadır. Erkeğin tanıklığı bütün davalarda kararın verilmesi için gereklidir. Bu kanunların katı şekilde uygulandığı ülkelerde ise bu kanunlardan özellikle kadınlar zarar görmektedir.

Bu kanunlar ve düzenlemeler kümesi kadınların statüsünü aslında ikinci sınıf vatandaş olarak düzenler ve yasalastırır. Bu kanunların değişik biçimleri İran, Pakistan, Suudi Arabistan, Afganistan, Sudan, gibi çeşitli İslam ülkelerinde mevcuttur.

Hukuki sınırlamaların bir sonucu olarak, bazı İslam devletlerinde kamusal alanda kadınları ve erkekleri ayırmaya yönelik girişimlerde bulunmaktadır. Bu tip bir fikri dikte eden ahlakî emir anlamak zor olabilir; fakat bu emir İslamcılarca zorunlu bir ayrıştırma için bir gerekçe olarak ileri sürülmektedir. Bu bölünmeler kamu taşımacılığı, eğitimin bütün düzeyleri ve işyeri de dahil olmak üzere bir çok alanı kapsamaktadır. Bu ayrıştırma ayrıca tesettür uygulaması ve bu uygulamaya uyulmaması halinde verilen cezalar aracılığıyla da pekiştirilmektedir. Devlet tarafından empoze edilen örtünme ile iradi örtünme arasında bir ayırım olması gerekirken, örneğin Kahireli erkek egemen işyerlerine girebilmek ve burada kalabilmek için giyilebilmektedirler (Kazemi, 2000, s. 257). Kısacası, halk uygulamaları ile aile hukuku farklı olabilmektedir.

Toplumsal Cinsiyetin Öğretiminde Bir Kurum: Eğitim ve Öğretim

Günümüzde eğitim kurumu çatısı altında da toplumsal cinsiyet eşitsizliği varlığını sürdürmektedir. Pek çok ülkede kız çocukları, özellikle ilköğretim ve ortaöğretim düzeylerinde, eğitim haklarından hâla mahrum bırakılmaktadırlar. Ayrıca, eğitimin ileri aşamalarında toplumsal cinsiyet eşitsizliği daha belirgindir (UNDP, HDR-2013). Eğitimsizlik zaten toplumsal cinsiyetin temel nedenleri arasında yer almakla birlikte, eğitim kurumunun kendisi de bizzat toplumsal cinsiyetin yaratılmasında ve yeniden üretilmesinde etken olmaktadır.

Eğitim deneyimi, “genişletme” adına sunulan yeni öğretim programı seçenekleri, aslında oğlanlar ile kızlar arasındaki farklılıkların kalıcılığınaya yardım eder. 1970-75 yıllarında Avrupa’da okula giden kızların sayısının hızla artması anlamında gerçek bir eğitim patlaması yaşanmıştır. Eğitim sistemi kız öğrencileri uygun, yani “dişil” mesleklere yönlendirerek bu “cinsel demokratikleşme”ye yanıt verdi. Okullar kadınları sonunda dezavantajlı olduğu anlaşılan belli derslere devam etmeye teşvik ederek öğretim programının bizzat yapısında sosyal bölünmeyi ürettiler. Fransa’da lisans diploması farklı uzmanlık alanlarında ödüllendirilmekteydi: F ve G serisi “diplomalar” (tıp, sosyal ve yönetim bilimleri) birçok kıza çekici gelirken, C ve M serisi “diplomalar” (matematik ve fizik bilimleri, teknoloji) oğlanlara çekici gelmekteydi. 1975’te C diploması adaylarının sadece %33,8’i ve M diploması adaylarının sadece %4,2’si kadındı. Aynı şekilde, bütün Avrupa’da üniversitelerde kadınlar dil, edebiyat, eğitim ve psikoloji bölümlerinde, erkekler bilim ve matematik bölümlerinde ağırlıktaydı (Lagrange, 2005, s. 434-435). Eğitim düzeyindeki farklılıklar uzmanlaşma farklılıklarını daha da ağırlaştırmaktaydı. Böylece hem yüksek düzeydeki eğitimde kadınların görece az olması, hem de ileride istihdam edilen kadın için işyerindeki ayrımcılıkların ortaya çıkması doğallaşır. “İşyeri, eğitim sisteminin zaten yerleştirmiş olduğu farklılıkları sadece belirginleştirir, Bu yüzden sistemin yapısında kristalleşen ve insan tutumlarıyla bütünleşen cinsel farklılıkların kaynaklandığı sosyal yapıyı anlamak zor olduğu için daha da doğal görünür” (Lagrange, 2005, s. 437).

Bilindiği gibi, eğitim temel insan hakları arasındadır. Ancak, eğitimin içeriği bireyleri güçlendirebileceği gibi güçsüz de kılabilir. Kadınların eğitimsiz bırakıldığı bir toplumda ortaya çıkan yoksulluk ve yoksunluklar toplumsal cinsiyetin varoluş ve sürdürülmesinde etkili olmaktadır. Eğitimsiz kalan kızlar ataerki toplumsal sınırlandırılmış hayatlara da mahkûm edilmektedir; düşük

eğitim – düşük gelir ilişkisi temelinde ileriki yıllarda ya iş olanağı bulamamakta ya da niteliksiz olmaları nedeniyle düşük gelirli, çoğunlukla da kayıtdışı ve sosyal haklardan yoksun işlerde çalışma olanağı bulmaktadırlar. Sonuçta, bu da kadınların ekonomik anlamda erkeğe bağımlı olmalarına neden olmaktadır. Bu durum bile başlı başına toplumsal ayrımcılığı desteklemektedir. Kaldı ki eğitimsiz kadınların toplumsal cinseyete dair bilinçlerinin de kuvvetli olması beklenemez ve farkında olmadan yetiştikleri çocuklara da toplumsal cinsiyet bakış açısını aktarmaktadırlar. Ataerkil toplum yapısı, erkek bakış açısının eğitimde de baskın olmasına yol açmaktadır. Eğitim sürecinde ataerkil toplumsallaşma ve toplumsal cinsiyet, şu yollarla aktarılmaktadır:

i. *Eğitimde kullanılan materyallerdeki görsel ya da yazılı metinler yoluyla, örneğin kadının anne ya da temizlikçi, erkeğin işadamı rollerde temsili yoluyla:* Çocukların okula ilk adım attıklarında karşılaştıkları eğitim materyallerinden biri olan ders kitaplarının içeriği toplumsal cinsiyet anlamında büyük önem taşımaktadır. Devletin denetiminden geçip çocuklara ulaşan bu materyallerin cinsiyet rolleri açısından incelenmesi çok önemlidir. Çünkü “devlet, ders kitapları aracılığıyla ideolojisini geleceğin büyüklerine aktarırken, yetiştirmek istediği bireylerin niteliklerini yine buralarda oluşturur. Doğaldır ki aydınlanmaya, bilime dayanan devletin kadın ve erkek yurttaşlarından beklentisiyle; dine, geleneksel kurumlara ve değerlere dayanan, sorgulayan ve araştıran bireylere gereksinim duymayan, eksenine inanmayı ve boyun eğmeyi yerleştirmiş bir devletin yurttaşlarından beklentisi taban tabana zıttır; Dolayısıyla, bu iki farklı yaklaşımın yaratmak istediği insan tipi de farklı olacaktır.

Ülkemizde, Cumhuriyet’in ilk yıllarındaki ders kitapları, pek çok alanda olduğu gibi kadınlara özgür birer yurttaş olma bilinci vererek kadınları kamusal alanla ilgili olarak yüreklendirmesiyle, günümüz ders kitaplarından tamamen farklı görünümündedir. Aile işbölümü, annenin konumu, boşanmış kadın tiplemesinde vb. oldukça farklılıklar sözkonusudur. Ders kitaplarında son yıllardaki ufak değişimlere karşın toplumsal yaşamda erkeği etken, kadını edilgen olarak tanımlayan örnekler, hem metinlerde hem de görsel anlatılarda hala devam etmektedir. Bu örneklerde yoğun emek gerektiren işler esas olarak kadınların (annelerin) görevi olmaya devam etmektedir. Cinsiyet ayrımı yapılmasının doğru olmadığını yazan ders kitaplarında bile, açık iletilerle ayrımcılık yapılmaktadır. Matematik kitaplarında bile azlık çokluk kavramları okutulurken Hasan ve Atilla’nın topladığı elmalar ile Oya ile Ayşe’nin astığı çamaşırların sayısının karşılaştırılması istenerek, ilkokula henüz adımını atmış çocuklara cinsiyet rollerinin doğallığı benimsetilmektedir (Gümüsoğlu, 2006, s. 75-81).

ii. *Eğitmenlerin sahip oldukları toplumsal cinseyete dayalı bakış açılarını öğrencilerine yansıtmaları yoluyla:* Eğitim materyallerinde cinsiyet ayrımı olmaksızın, eğitmenlerin çoğunluğunun başka bir deyişle kadın eğitmenlerin bile sahip oldukları cinseyete dair bakış açısı yeni yetişen nesillerin de aynı bakış açısına sahip bireyler olmalarına neden olmaktadır. Öğretmenler ve danışmanlar, kız ve erkek öğrencilerin yetenekleri, davranışları ve kişilikleri konusundaki kalıpyargılarını onlara sağladıkları yönlendirmelere yansıtarak, varolan cinsiyet farklarını pekiştirmektedir.

Cinsiyet ayrımcılığını içeren ifadeler, davranışlar, görseller, genelde erkeklere daha fazla dikkat yöneltmek, kız öğrencilerin başarılarından çok görünüşlerini önemsemek, kadınların başarılarını yeteneklerinden farklı nedenlere atfetmek, cinsel içerikli şaka ve konuşmalar, örtülü ve açık taciz, tüm bunlar kızların başarı, kişilik ve beklentilerini olumsuz etkileyen okulun “soğuk iklim”i olarak adlandırılmaktadır. Normalleştirilmiş/ doğallaştırılmış ataerkil, cinsiyetçi rol kalıplar ve pratiklerden oluşan bir kültür, gizli şekilde ya da açık olduğunda doğal görülerek, eğitim sürecindeki çocukları

etkileyerek onların benlik algılarını ve geleceğe yönelik tercihlerini şekillendirmektedir. Örneğin: Kız öğrenciler daha başarılıdır ama erkekler daha zekidir; Kızların, başarılı olmaları onların daha çok çalışmalarındandır, ezberciliklerindedir; Derse daha fazla vakit ayırmaları da daha fazla boş vakitleri olmasındandır. Kız evlenip anne olacak, erkekler ev geçindireceklerdir. Bu nedenle erkeklerin okuması daha önemlidir çünkü onlar iş sahibi olup ev geçindireceklerdir.

Toplumsal Cinsiyetin Bir Kaynağı Olarak: Ekonomi

İktisat disiplinine “cinsiyet-farkındalık” (gender awareness) getirme ve bu konudaki metodoloji tartışmaları genel olarak iktisatçılar tarafından ya “bilimsel” bulunmamakta yada “ikincil” kabul edilmektedir. Benzer şekilde, bazı kesimlere göre “hanehalkı” üzerine sorulacak soruda “iktisadi” değildir; Ücretli emeğin önemli bir kısmını kadınların oluşturduğu günümüzde dahi, “kadın” ve “aile” kavramları iktisadi ilişkileri ve davranışları inceleyen disiplinin dışında tutulmaktadır. Kadınların hane içindeki yeniden üretici faaliyetler yani çocuk, yaşlı ve hasta bakımı ile günlük ev işleri için harcadığı emeğin karşılığı yoktur. Bu emek görülmez, yapılan iş takdir edilmezken, eviçi yükümlülükler kadınların gelir getirici faaliyetlere katılımını sınırlar. Kadınların bakım yükümlülükleri nedeniyle işgücü piyasasına kesintili ya da kısmi zamanlı katılımı, kadına verilen düşük nitelikli işlerin ve ödenen düşük ücretin gerekçesi yapılır (Toksöz, 2012, s. 6). Benzer şekilde “Kadın” kavramı ile yakından ilgisi olan (olması beklenen) “yoksulluk” araştırmalarında dahi, konunun “cinsiyet” yönü alanın uygulayıcıları tarafından tamamen göz ardı edilebilmektedir. Oysa, bugün Dünya üzerinde yoksulluk sınırında yaşayan

1.3 milyar insanın %70’i kadındır. Dünya mülkiyetinin yalnızca %2’si kadınlara aittir (UNDP, 2013). Kadınların kalkınmaya yaptıkları katkı, gerçekten yeterince değerlendirilmediği için, sosyal açıdan kabul edilmesi de sınırlı olmaktadır⁵ (UNDP, 1995, s. 62). Örneğin; bugünün popüler olan iktisat doktrini, Neoklasik İktisat “işbölümünde ihtisaslaşmayı ve rasyonelliği” temel varsayım olarak kabul ederek, kadının hane içi ve dışı çalışması durumunda bunun rasyonel olmayacağını ifade ederek, kadına sadece analık ve ev hanımlığı görevini biçmektedir ve bu şekilde ayrımcılığı desteklemektedir (Voyvoda, 2003, s. 3). Bu yaklaşım, kadınların “ev dışı işlere katılmalarının aslında ne kadar yanlış bir girişimmiş gibi” olduğunu ispatladığı gibi, erkeklere göre daha aşağı konumlarda istihdam edilmelerinin ve daha düşük ücret almalarının da nedenini açıklamış olur. Kadınlar “uzmanlık” alanının dışına çıkmış, irrasyonel bir seçim yapmışlardır; cezalandırılmaları doğaldır (Özar, 2004, s. pa.2). “Kadın” ya da “toplumsal cinsiyet”in iktisat disiplini dışında tutulması tartışmalarında belki ilk akla gelen ve en açık olan nokta, disiplinin inşasının erkek-egemen bir süreç olduğudur. Tarihsel süreçte disiplinin araştırmacıları çoğunlukla “erkek” olagelmıştır ve bugün de durum böyledir (Adaçay ve Güney, 2012, s. 352).

Cinsiyete dayalı işbölümü sonucu kadınların daha düşük ücretli işleri yapması erkeklerin kadınlar üzerindeki maddi avantajını pekiştirir; kadınların evle ilgili sorumlulukları ise onların işgücü piyasasındaki aşağı konumlarını güçlendirir. Kadınlara düşük ücret, daha az hak ve daha az ilerleme fırsatları patriarkal sistemin maddi temelini korur. Kadınların işgücü piyasası içindeki zayıf konumu onların aile içindeki tabi (doğal) konumlarını pekiştirir. Kadınların erkekler gibi gelir getirici çalışma biçimlerine erişim olanağından yoksun olması, kadınların iyi ücretli işlerden uzak tutulması onların

şiddete dayalı ilişkilerden kaçmalarını zorlaştırır (Toksöz, 2012, s. 6). Kadının ekonomik bağımsızlığının olmayışı gerek aile, gerekse toplumsal yaşamda ikincil bir konumda olmasına neden olmaktadır. Ekonomik şiddet, başka bir deyişle ekonomik olanaklara ve kaynaklara erişimi engelleyen unsurlar devrededir.

Sonuçta kadın toplumda doğallaştırılmış, normalleştirilmiş bir ekonomik şiddetin yanısıra güçsüzleştirilerek, bağımlı kılınarak diğer şiddet türlerine de açık hale gelir. Böylece kadın ve erkeğin patriarkal sistemdeki belirgin yeri korunmakla kalmaz, erkek egemenliğinin sürdürülebilirliği de sağlanmış olur. Kısacası, toplumsal cinsiyetin varlığı ve sürdürülebilirliği mevcut ekonomik sistem araçları sayesinde korunmuş olur. Ekonominin araçları erkeğin elindedir ve ekonomik fırsatlar kadınlar için erkeğin izin verdiği ölçüde yaratılır.

Sonuç ve Öneriler

Cinsiyet eşitsizliklerin kaynakları çok çeşitli olmakla birlikte, geçmişten gelen ataerkil anlayış ve toplumsallaşma süreci içinde yaratılmış kurumlar aracılığıyla toplumsal cinsiyet yaratılmaya ve sürdürülmeye devam etmektedir.

Bu çalışmada seçilmiş temel nitelikteki toplumsal kurumlar olan Hukuk, Din, Siyaset, Eğitim, Ekonomi ve Medya üzerinden yapılan değerlendirmelerde görülmektedir ki, sözkonusu kurumların öncelikli olarak kamusal-özel alan farklıdır önkabülüyle ortaya koyduğu uygulamalar, kadını erkekten ayıran ve cinsiyetlerarası eşitsizliklere yol açan, toplumsal cinsiyeti yaratıp, sürdüren temel unsurlardandır. Bu özellik hukuk ve din kurumunda daha belirgindir. Kadına yönelik adaletsizliklerin giderilmesinin başlıca yolu, kadının toplumsal cinsiyet bakımından eşitsizliğini giderecek şekildeki normların oluşturulmasıyla ilgilidir. Bu bağlamda kurumlar, özel alanda ve kamusal alanda toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlayacak mekanizmaları sağlamalıdır. Örneğin, hukuk, aileyi de iş yaşamını da toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlayacak şekilde düzenlemelidir. Böylece, kadınların iş-aile yaşamı çekişmesi gibi bir durumda da kalmaları söz konusu olmayacaktır. Diğer kurumsal yapılarda da daha çağdaş bir yaşamın koşullarına uygun şekilde cinsiyetlere ait rollerin yeniden tanımlanmasına ve düzenlemelere ihtiyaç vardır. Örneğin: Ekonomik rekabet gücünü ve başarıyı sağlamak için kadın rollerinin yeniden tanımlanması ve cinsiyet eşitliğini bütünüyle sağlamaya yönelik bir değişime ihtiyaç duyulduğu kabul edilmektedir. Sözkonusu değişime paralel olarak, sonuçta temel kurumlar da, cinsiyet ayrımcılığını ortadan kaldırmak üzere yeniden biçimlendirilmelidir. Özellikle, en önemli ve temel kurum olan mevcut aile sistemi kadın ve erkeklerin her ikisine de yeni roller yüklemesi amacıyla önemli ölçüde değişime uğramalıdır (Coleman vd., 2012, s. 16).

İkinci unsur, sözkonusu kurumların yönetiminde, istihdamında kısacası oluşum ve idaresinde kadınların temsilindeki yetersizlikler sonucu, ataerkil anlayışın bu kurumun araçları üzerinden devamıdır. Siyaset, medya, ekonomi, tıp ve eğitim kurumlarında bu durum açıktır. Erkek egemen nitelikteki sözkonusu kurumlarda kural koyucuların yanısıra kural uygulayıcıların dahi örneğin öğretmenlerin veya polislerin bu anlayışı yansıtmaları, toplumsal cinsiyeti geleceğe taşımaktadır. Kadının gerek cinsiyetlerarası eşitsizlikleri gerekse toplumsal cinsiyet sorunları temelindeki ikincilliği, erkek egemen anlayışla ve kurallarının bu anlayışla yaratıldığı kurumlarda yönetildiği toplumda bir kısır döngüye neden olmakta ve sürdürülebilir hale gelmektedir. Din, Tıp ve Medya toplumsal

kalıpyargılarını yaratmadaki; Hukuk, Eğitim, Siyaset ve Ekonomi gelecek nesilleri ve geleceği şekillendirmekle güçleriyle toplumsal cinsiyeti yaratmaya ve devamlılığına katkıda bulunmaktadır.

Aile gibi temel bir kurumdan başlamak üzere, tüm toplumsal kurumların toplumsal cinsiyeti ortadan kaldıracak bir anlayışla, cinsiyetlerarası eşitlik ve insan hakları temelinde kurgulanması, yaratılması ve yönetilmesi gerekmektedir. Bu kapsamda, cinsiyetlerarası eşitlik odaklı bir misyonla tüm kurumların yeniden ele alınması, incelenmesi ve yenilenmesi mümkündür. Böylesi bir misyona ve vizyona sahip politika ve uygulamaların hayata geçirilmesiyle mümkün olan bir sosyal devrimle kadın özgürleştirilip, güçlendirilebilecektir. Kadınların özgürleşmesi ve güçlenmesi ise, içinde buldukları toplumların özgürleşip güçlenmesi -Ulu önderimiz Gazi Mustafa Kemal ATATÜRK'ün: "Bir milletin medeniyetini ölçmek istiyor musunuz; kadınlara nasıl muamele edildiğine bakınız." sözündeki ve gerçekleştirdikleri gibi- medeni bir seviyeye ulaşması anlamına gelir.

Notlar

1. Bkz. Akbulut, N.T., Televizyonda Kadın: 100-105; Tüzel,N., Kadınların Çalışma Hayatı ve Reklamcılık Sektörü İçindeki Yeri: 94-99; Tosun,N.B., Reklam Aracı Olarak Kadın: 88-93 içinde *Kadın Araştırmaları Dergisi*, 1(1), İstanbul, 2006.; İmançer, D., Televizyonda Kadınlar: Dekoratif Kurbanlar, *İletişim Fakültesi Dergisi*: 973-988.
2. RTÜK tarafından 2007 yılında yapılan "Kadınların Televizyon İzleme Eğilimleri Araştırması"na göre ankete katılan kadınların yaklaşık yarısı, TV programlarında kadınların genelde "anne" olarak ele alındığını düşünmektedir.
3. Türk Emniyet Müdürlüğü "15 İlin Töre Cinayeti Haritası" adlı rapora göre, (2000-2006) aralığında 1091 tane töre cinayeti işlenmiş. Töre cinayetlerinin en çok nedeni, yaklaşım %30 oranla namus. Bu cinayetlerde bin 190 kişinin öldüğü, bunlardan 710'nun erkek, 480'nin ise kadın olduğu belirlenmiştir. (<http://bianet.org/>)
4. Luther ve Calvin gibi reformist önderlerin kadın konusundaki yaklaşımlarının Ortaçağ dünyasının kadın anlayışını yansıttığını ve teolojik olmaktan çok tarihsel olduğunu düşünmektedir ler. Nitekim Luther'in aksine Anabaptistler; zengin fakir; kadın erkek herkesin tam olarak eşitliğine inanmaktadırlar.⁸⁴ Yine Kuveykılar (Quakers) Tanrı'nın kadın ve erkeği eşit olarak kendi suretinde yarattığına ve geleceğin ruhsal hayatı için eşit olarak onları kurtardığına inanırlar.
5. Değişik yöntemler kullanılarak yapılan hesaplamalar yoluyla ev işlerine harcanan emeğin değeri Milli gelire katıldığında, örneğin, Kanada'nın Gayri Safi Yurtiçi Hasılası (GSYİH) %34 ile %54 arasında yükselmektedir. Üstelik, bu oranlar birçok ev işinin ticarileşmiş olduğu bir ileri sanayi ülkesinin durumunu yansıtmaktadır. Aileler için yaşamsal olan birçok faaliyetin ev içinde, piyasaya çıkmadan ve büyük çoğunlukla kadınlar tarafından yapıldığı yoksul ülkelerde, doğal olarak bu oran daha da yükselmektedir. Örneğin, Nepal gibi bir ülkede, hane-içi emeğin değeri katıldığında GSYİH %170 artmaktadır.

KAYNAKÇA

- Adaçay, F.R. (2014). *Toplumsal cinsiyet ve kalkınma*. Bursa: Ezgi Kitapevi.
- Adaçay, F. R., Güney, G. (2012). Türkiye'de kadına yönelik ekonomik şiddet. *Uluslararası Katılımlı Kadına ve Çocuğa Karşı Şiddet Sempozyumu, Bildiri Kitabı, C: I*, (Pp. 312-328). Ankara: MÇD. Yayınları,
- Akgül, M. (2012). Mit, din ve toplum ilişkisi, *Mitoloji ve Din*. R. Duran (Ed.). T.C. Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayını No: 1493, Eskişehir, Turkey.
- Akın, A. (2007, May). Toplumsal cinsiyet ayrımcılığı ve sağlık, *Toplum Hekimliği Bülteni*, 26 (2).
- Aksakal, H. (2017), Yargıtay kararlarında toplumsal cinsiyet eşitsizliği 'erkekler lehine işleyen haksız tahrik kurumu', *Kadın ve Hukuk*, 10-11 Mart 2017, Uluslararası Kadın ve Hukuk Sempozyumu, Ankara.
- Altundal, A. (2004). *Türkiye'de kadın*, Alfa Yayınları: 1523, 7. Basım, Turkey.
- Bayındır, N. (2014). *Kadın ve din*. <http://nuraybayindir.blogspot.com.tr/2010/07/kadn-ve-din.html>
- Batuk,C. (2008, Mayıs-Ağustos). İsa mesih kadınları da kurtaracak mı? -Hıristiyanlıkta kadın sorununa genel bir bakış. *Dini Araştırmalar*, Cilt: II, s. 31, ss. 19-48.
- Chowdhury, N., Nelson, B. (1994). Redefining politics: patterns of women's political engagement from a global perspective, *Women and Politics Worldwide*, New Haven: Yale Univ. Press.
- Coleman, J.W. vd. (2002), *Social problems*. Eight Edt., Prentice Hall, NewJersey.



INTERNATIONAL

JOURNAL of HUMAN STUDIES

ULUSLARARASI İNSAN İLİŞİMLERİ DERGİSİ

ISSN: 2636-8641

Cilt/VOLUME 1 Sayı/ISSUE 2 Yıl/YEAR: 2018 GÖNDERİM: 17-10-2018 – Kabul: 20-12-2018

Syrian Refugees in the Process of Resettlement: Analyzing Turkey's Migration Legislation in the Context of Gender

Yeniden Yurtlanma Sürecinde Suriyeli Mülteciler: Türkiye'nin Göç Mevzuatının Toplumsal Cinsiyet Bağlamında İncelenmesi

Hakan CAVLAK¹
Meral DOĞAN²

Abstract

Numbers of Syrians, affected from conflicts had to migrate to Turkey as a result of the Civil War began in 2011. 3.5 millions of those Syrian refugees, who have been forced to be uprooted, settled down in Turkey. In this study, laws and legislation applied for Syrian refugees are evaluated through a gender perspective. Document analyzes is chosen as the main methodology for collecting data and interpreting them. Most of those people who have been uprooted being affected negatively by this situation, however, the disadvantaged parts of society like women and LGBTI+ individuals are affected more negatively. Presence of gender sensitive legislation is important for women and LGBTI+s. It is important to Turkey's legislations on migration, primarily the Law on Foreigners and

Öz

2011 yılında Suriye'de patlak veren iç savaş sonucu, çatışmalardan etkilenen çok sayıda Suriyeli Türkiye'ye göçmek zorunda kalmıştır. Bu zorunlu göç sonucu yerinden edilen Suriyelilerden 3,5 milyon mülteci ve göçmen Türkiye'ye yerleşmiştir. Bu çalışmada Suriyeli mültecilere uygulanan yasa ve mevzuatlar toplumsal cinsiyet perspektifiyle incelenmiştir. Verilerin toplanmasında ve yorumlanmasında doküman analizi yöntemi kullanılmıştır. Yerinden edilmiş bu kişilerin büyük bir kısmı bu durumdan olumsuz etkilenmekte ama özellikle toplumun daha dezavantajlı kesimlerinden olan kadınlar ve LGBTİ+'lar daha da olumsuz etkilenmektedir. Toplumsal cinsiyete duyarlı yasaların var olması kadınlar ve LGBTİ+'lar için önemlidir. Türkiye'nin göç mevzuatı, başta Yabancılar ve Uluslararası

¹Hakan Cavlak, Doç. Dr., Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi, İİBF, Uluslararası İlişkiler Bölümü, hakancavlak@gmail.com, Orcid: 0000-0003-1119-9900

²Meral Doğan, Yüksek Lisans Öğrencisi, Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi, Küreselleşme ve Uluslararası İlişkiler Bölümü

International Protection and Regulation on Temporary Protection, worsen this situation. In order to be regulated in favor of the refugees, Turkish legislation on migration has to be aligned with the international migration charters, mainly with the UN Migration Charter. The objective of this study is to find out the insensitive articles about gender in Turkish migration legislation and offer more sensitive ones which are in line with the international migration charters. It is unveiled by this study that the legislation implemented for Syrian refugees are not gender sensitive in Turkey and they are compatible with neither Istanbul Agreement nor other relevant international agreements.

Koruma Kanunu ve Geçici Koruma Yönetmeliği olmak üzere, bu durumu daha da derinleştirmektedir. Bu durumun yerinden edilen göçmenler lehine düzeltilebilmesi için başta Birleşmiş Milletlerin (BM) Mülteci Sözleşmesi ve diğer Uluslararası göç sözleşmeleri dikkate alınarak düzenleme yapılması gerekmektedir. Bu çalışmanın amacı, Türkiye'nin ilgili mevzuatındaki toplumsal cinsiyete karşı duyarsız hükümleri tespit edip uluslararası sözleşmelere göre neler yapılabileceğini göstermektir. Araştırmada Suriyeli Mültecilere uygulanan Türkiye'nin ilgili mevzuatının toplumsal cinsiyete duyarlı olmadığı, toplumsal cinsiyete duyarlı uluslararası anlaşmalarla başta İstanbul Sözleşmesi ile uyumlu olmadığı anlaşılmıştır.

Keywords: *Gender, LGBTI, Uproot, Refugee, Law on Foreigners and International Protection, Regulation on Temporary Protection, Istanbul Convention*

Anahtar Kelimeler: *Toplumsal Cinsiyet, LGBTİ, Yerinden Edilme, Mülteci, Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu, Geçici Koruma Yönetmeliği*

Giriş

2011 yılında çıkan savaş sonucu Türkiye'nin açık kapı politikası ve Avrupa Birliği ile imzalanan anlaşmalar nedeniyle Avrupa'ya gönderilmeyen Suriyelilerin zor durumu Türkiye'nin içeride uyguladığı politikalar ile daha da derinleşmektedir. Yerinden edilen Suriyeli mültecilerin Avrupa'ya gönderilmemesi, Türkiye'de uzun süre hukuksal statülerinin boşlukta kalışı mağduriyetlerini arttırmıştır. 2014 yılında Yabancılar ve Uluslararası Koruma Yasası ve Geçici Koruma Yönetmeliği yürürlüğe girmiştir. 3 yıl boyunca yaşanan hukuksal statü boşluğu sona erdirilmiş ancak başka tartışmalara yol açmıştır. O tartışmalardan biri olan yasaların toplumsal cinsiyete karşı duyarsızlığı bu çalışmanın konusunu oluşturmaktadır.

Yerinden edilen ve Türkiye'de yeniden yurtlanma sürecine giren Suriyelilerin sayısının 3.5 milyona ulaştığı bilinmektedir (Sözcü, 2017). İç İşleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü tarafından 11 Ekim 2018 tarihinde açıklanan sayılara göre kadın mülteci sayısı 1 milyon 639 bin 787 kişiye ulaşmıştır (T.C. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, 2018). LGBTİ+'lara (lezbiyen, gay, biseksüel, trans ve interseks...) ilişkin sayısal veriler ise bilinmemektedir. Bunun nedeni olarak toplumsal tepkilerden çekinmeleri bu yüzden LGBTİ+'lar olduklarını söyleyememeleri düşünülmektedir. Göç sürecinin herkes için zorluğu bilinmekle birlikte göç sürecinin sonuçları toplumun tüm kesimleri için aynı değildir. Toplumsal cinsiyet rolleri nedeniyle

kadınlar ve LGBTİ+'lar göç sürecinden olumsuz anlamda daha çok etkilenmektedir. Kadın ve LGBTİ+'ların grubun içinde toplumsal cinsiyet rolleri sebebiyle ayrıca dezavantajlı konuma sürüklenmeleri; çalışmada toplumsal cinsiyet kuramının kullanılmasına sebep olmuştur. Toplumsal cinsiyet kuramı ile incelenme sebebi göç sürecini oluşturan genel şiddet ortamından dolayı ülkeyi terk etme kararının alınması, yolculuk ve sınır geçişleri sırasında karşılaşılan olaylar ve verilen tepkiler, yeni ülkeye kabul için aşılması gereken hukuki ve idari usuller varılan ülkeye sosyal, ekonomik ve psikolojik adaptasyon, kullanılan destekler, çalışma hayatına girebilme, üçüncü ülkeye yerleştirilme veya geri dönüş kararını etkileyen süreç ve faktörlere toplumsal cinsiyet rollerinin etkisinin büyük olmasından kaynaklıdır (aktaran Baklacioğlu ve Kıvılcım, 2015, s.3). Göç edilen ülkede uygulanacak yasaların toplumsal cinsiyete duyarlı olması toplumsal cinsiyet açısından dezavantajlı olan kesim için son derece yaşamsaldır.

Yapılan araştırma ve uygulanan politikalarda mültecilerin özne oldukları unutulup nesneye indirgendiklerini gözlemlenmiştir (Yalçın, 2017, s.8). Özellikle literatür taraması yapılırken göç konusunun güvenlik ile iç içe geçmiş bir şekilde çalışıldığı gözlemlenmiştir. Mültecilerin yaşayan birer özne oldukları göz ardı edilmiştir. Bu çalışmanın önemi ve literatürde var olan çalışmalardan farkı mültecilere birer özne ve onlara toplumun dezavantajlı kesimleri oldukları gerçeğiyle yaklaşılmasıdır.

Göç ile ilgili çözümlenmelerin tek bir alan ile açıklanmaya çalışılması göçün neden ve sonuçlarına, göç süreci sonunda ortaya çıkan uyum sorunları ve mekanizmalarına ve geriye dönüş dinamiklerine ait verilere ulaşmayı engellemektedir (Kaygalak, 2009, s.17). Suriyelilere karşı ayrımcılığın ve dışlamanın giderek arttığı gözlemlenmektedir (Karakaş, 2018). Toplumunu yönlendiren unsurlardan ana akım medya, yerel basın, sosyal medyada kullanılan Suriyeli mültecilere atfedilen bazı olumsuz yaftalamalar toplumda ırkçı nefrete sebep olmaktadır (Doğanay ve Keneş, 2016, s.178). Medyadan topluma sirayet eden nefretin alt yapısını oluşturan bir diğer unsur uygulanan belirsiz hükümet politikalarıdır.

Suriyeliler için kullanılan misafir, sığınmacı, göçmen gibi kavramlar bu çalışmada kullanılmayacak BMMYK (Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği) "prima facie" yani ilk görüşte mülteci tanımına uydukları için mülteci kavramı kullanılacaktır. Çatışmalar ya da yaygın şiddet olayları sonucunda vuku bulan kitlesel mülteci akınlarının yaşandığı durumlarda sınırı aşan herkes için bireysel sığınma mülakatı yürütmek mümkün gözükmemektedir. Değerlendirme grup bazlı yapılmalı ve tüm kişilere "prima facie" mülteci statüsü verilmelidir.

Türkiye göçe aşına olan bir ülkedir. Türkiye'ye yapılan ilk büyük sığınma ve mülteci talebi 1979 yılında İran'da gerçekleşen rejim değişikliği sonunda muhalifler tarafından gerçekleştirilmiştir (İçduyu vd, 2014 s.317). 1995–2007 yılları arasında yaklaşık 32 bin İranlı, 28 bin Iraklı, 2500 Afgan ve diğer ülkelerle birlikte, toplam 70 bin göçmen Türkiye'ye sığınma talebinde bulunmuştur (Deniz, 2009, s.191). 2011 yılında Suriye'de yaşanan savaş sonucu Türkiye'ye yapılan göç sürecinin nasıl bir titizlikle yönetildiği tartışılan bir konudur. 2011'den 2014 yılına kadar olan 3 yıllık süreçte Suriyelilerin tabi tutulabileceği bir hukuki rejimin olmayışı; ülke içinde karışıklığa, mülteciler için çaresizliğe sebep olmuştur. Suriyeli mültecilerin 2011 yılından 2014 yılına kadar tabi tutulacakları hukuki rejimin olmayışı mağduriyetlerini başlatan, 2014 yılından itibaren toplumsal cinsiyete duyarsız yasalar ile hukuki statülerinin belirleniyor olması ise mağduriyetlerini besleyen olgular olmuşlardır. Araştırmanın amacı; Türkiye'nin ilgili yasa ve mevzuatında toplumsal cinsiyete karşı duyarsız hükümleri tespit etmek ve uluslararası anlaşmalara göre neler yapılabileceğini göstermektir. Bunun için seçilen yöntem doküman analizidir.

Bu çalışmanın araştırma sorusu; Türkiye’de yeniden yurtlanma sürecindeki mültecilerin hukuki statülerinin, tabi tutuldukları yasa ve mevzuatın toplumsal cinsiyete duyarlı olup olmadığıdır. Ön araştırma için yapılan literatür taraması sonucunda elde edilen verilere göre pozitif ayrımcılık bir yana tam anlamı ile eşitlikçi bir düzenleme olmadığı görülmektedir. Bu durumu ortaya koyabilmek için çalışmanın ilk bölümünde yeniden yurtlanma ve toplumsal cinsiyet konularına dair açıklayıcı araştırma metodu ile kaynak taraması yapılmaktadır. Yurt özlemi, ait olma ihtiyacı, misafir gibi kavramların yeniden yurtlanma sürecini nasıl etkilediğinin üzerinde durulmaya ve toplumsal cinsiyet bakış açısıyla yeniden yurtlanmanın neye işaret ettiği anlatılmaya çalışılmaktadır. İkinci bölümde Türkiye’de Suriyeli mültecilerin hukuki statüsünün evrimi değerlendirilmektedir. Üçüncü bölümde ise bu süreçte uygulanan yasaların Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu ve Geçici Koruma Yönetmeliği toplumsal cinsiyet perspektifiyle incelenmeye çalışılacak ve yeniden yurtlanma ve Suriyeli mültecilerin hukuki statüsünün evrimine etkisi ortaya konulmaktadır.

Türkiye’nin çekince koymadan taraf olduğu İstanbul Sözleşmesini göç ile ilgili düzenlemeler yaparken göz önünde bulundurması gerekmektedir. Çalışmada Yabancılar ve Uluslararası Koruma Yasası ile Geçici Koruma Yönetmeliği incelenmekte ve toplumsal cinsiyete karşı duyarsız olduğu gözlemlenmektedir.

Yeniden Yurtlanma ve Toplumsal Cinsiyet

Yeniden yurtlanma kavramı, içerisinde özneye işaret etmesi sebebiyle önemlidir. Göç söz konusu olduğunda toplumsal sorun olarak güvenlik, suç, toplumsal adalet ve uyumdan bahsedilmekte; ancak öznenin durumu göz ardı edilmektedir. Olgusal olarak göçün toplumsal ve mekânsal yapı ile arasında sürekli bir ilişkisellik bulunmaktadır (Ergun ve Tümtaş, 2016, s.1355). Çalışmada bu konuya değinilmiş olmasının nedeni mültecilere özne odaklı yaklaşılmasındandır.

Yeniden yurtlanma sürecinin ve Türkiye’de uygulanan yasaların, toplumsal cinsiyet bağlamında değerlendirilmesinin asıl sebebi; göçün ve sonrasındaki süreçlerin toplumdaki tüm cinsiyetler için aynı şekilde gerçekleşmemesidir. Toplumsal cinsiyet bedenlerimizde olduğu varsayılan cinsiyet bölümüne eklenen ve sosyal süreç olarak ilişkiselliği ve tarihselliği barındıran analitik bir kategori olarak cinsiyet araştırmalarının ve sosyal bilimlerin konusu haline gelmiştir (Köse, 2013, s. 37-52). Cinsiyet/toplumsal cinsiyet ayrımı yapıldıkça kadınlarla erkeklerin arasındaki farkların sebebinin cinsel farklar olduğu düşüncesi vardı. Cinsel fark ve cinsiyet rolü kavramları 60’lı yılların muhafazakârlığına ilişkin bir politik manevra olarak iş görürken, aynı zamanda sürekli sabitlenmeye çalışılan kadınlık ve erkeklik cinsiyet rollerine karşı cinsiyet rollerinin ilişkisel/tarihsel olduğunun ortaya çıkarılmasına ilişkin bir yaklaşım olarak kullanılacaktı (Köse, 2013, s. 37-52). Toplumsal cinsiyet (gender); biyolojik cinsiyetten ayrı olarak, toplumsal ve kültürel olarak şekillenen ve dolayısıyla içeriği toplumdan topluma olduğu kadar tarihsel olarak da değişebilen "cinsiyet konumu" ya da "cins kimliği"dir (Berktaş, 2009, s.16). Toplumsal cinsiyet sadece cinsiyet farklılığına işaret etmekle kalmaz, aynı zamanda cinsler arasındaki eşitsiz güç ilişkilerini de belirtir. (Berktaş, 2009, s.16). Toplumsal cinsiyet toplumsal olanın içinde var olan bir fenomendir, cinsiyetin biyolojik sürecinden farklı bir ağırlığa ve tutarlılığa sahiptir (Connell, 2017, s.209). Gündelik hayat içerisinde toplumsal cinsiyet rolleriyle var olunuyor olması; göç sürecinde bireyi avantajlı/dezavantajlı konumlara sürüklemektedir. Toplumsal cinsiyete duyarlı yasaların olup olmadığının incelenmesi bu yüzden önemlidir.

Yurt özlemi, göç sonrası ilk evrede yoğun gözlemlenen ve sonraki evrelerde devam eden duygu yoğunluğudur (aktaran Yalçın, 2017, s.58). Benliğini yarattığı ötekilerden uzaklaşan özneye bu duygu benliğinin yok olması korkusuyla fiziksel ve psikolojik rahatsızlıklara sebep olmaktadır.

Bir yurda bağlanma, kendini orada iyi, güvende, mutlu hissetme ait olma ihtiyacı bağlamında ele alınabilir. İnsanlar sosyal bağlar elde etmek için sarf ettikleri çaba kadar bu bağların çözülmesini engellemek için de çaba sarf etmektedir, geçici olacağını bilseler bile sahip oldukları sosyal bağların kopmasına karşı direnmektedirler (Yalçın, 2017, s.59). Bunun sebebi öznenin kabul edildiği sosyal çevrede kendi benliğini yeniden inşa edebilecek olmasıdır. Ait olma ihtiyacı en az barınma, sağlık, eğitim ihtiyaçları kadar önemli bir ihtiyaçtır. Bireyin bu ihtiyacını karşılayabileceği en temel kurum olarak görülen aile, kadınlar ve LGBTİ+'lar için heteronormatif ve ataerkil ön kabulleri yeniden üretmesi bakımından yeniden yurtlanma sürecinde hem olumlu hem olumsuz anlamlara işaret etmektedir. Aile dışında aynı etnik grup ya da aynı dine mensup kişilerin bir arada durmaya çalıştıkları gözlemlenmiştir. Oluşturulan etnik azınlık için iki tanım vardır; ötekinin tanımında sakıncalı özellikleri bulunan grup, grubu oluşturanların tanımında ise ortak kültürel ve toplumsal özellikler temelinde ait olunan grup (Castles ve Miller, 2008, s.45). Göç eden bireyin, göç ettiği yerde aynı gruba mensup kişilerin olduğu bölgelerde yeniden yurtlanma sürecine girişmesi sıklıkla karşılaşılan bir durumdur. Almanya'da Türk mahallelerinin olması bu duruma örnektir.

Yeniden Yurtlanma sürecinin en önemli unsuru ait hissetmektir. Suriyeli kadın ve LGBTİ+ mülteciler için, ait hissetmenin daha önemli olmasının sebebi yurtlanma sürecinin (ev kurma sürecinin) onları daha yakından ilgilendirmesidir. Ataerkil toplumlarda "yuvayı dışı kuş yapar" anlayışının hüküm sürmesi, kamu/özel ayrımında evin özel alan olarak sayılması ve evin kadınlara mahsus bir alan olarak görülmesi uygulanacak yasaların buna duyarlı olması gerekmektedir. Aynı şekilde gelmeden açılmış ya da Türkiye'ye geldiğinde açılmış LGBTİ+ bireyler için yeniden yurtlanma süreci kendini ait hissetmesi ile paralel ilerlemektedir.

Misafir kavramı mültecilerin yeniden yurtlanma sürecindeki konumunu anlamak açısından önemlidir. Ev sahibi ve misafir olmak üzere ast-üst ilişkisi kurulur (Elçik, 2017, s. 38-41). Misafir dayatması "Misafirin kisası makbuldür." ön kabulünden, ait olma ve yeniden yurtlanma sürecini sekteye uğratmaktadır. Ne kadar kalınacağına bireyin yerine başkasının karar veriyor olması evin kuruluşunun güvensizlik üzerine gerçekleşmesine sebep olmaktadır.

Marksist, feminist tartışmalar ekseninde ev sosyo-ekonomik bir olgudur. Ulus aşırı zorunlu göçlerde ise evin genişleyen bir anlamı vardır. Ev, travma öncesinde hem özel hem de sosyal bir alan olarak değerlendirilmekte ve bu nedenle benliğin oluşturulduğu ve tanımlandığı alanı ve benliğin önemli bir unsurunu oluşturmaktadır (aktaran Oflazoğlu ve Şaban, 2016, s.326). Wenona Giles'a göre ev ile hane farklı anlamlara işaret etmekte ve hane ekonomik bir anlama gelmekteyken ev memleket ve ulusal aidiyet gibi kavramlara da işaret etmekte aynı zamanda içinde yaşanan yerleşkeye ya da aileye karşılık gelebilen kavramlar birleşigidir (aktaran Pala, 2015, s. 81-99). Zorunlu göçe maruz kalmış kadınlar için genellikle ev ait hissedilen yurda gönderme yapmaktadır.

Joe William, kadın mültecilerin kendilik hissiyatlarını ve varoluşlarının odak noktası olarak tanımladıkları 'ev' hissiyatlarını koruma altına almanın bir yolu olarak mülteci kampları içinde kendi alanlarını belirli bir şekilde işaretlediklerine dikkat çeker (aktaran Pala, 2015, s. 81-99). Buna ait olunan alan ile birlikte kimliğin yeniden inşa edilme süreci ya da var olan kimliği koruma eylemi denilebilir. Evin kaybı aynı zamanda sosyal hayatın kaybı ve benliğin varlığının tehlikeye girmesi olarak anlamlandırılabilir.

Yeniden yurtlanma sürecinin toplumsal cinsiyetle olan bağlantısı, bu süreçte daha hassas olan kadın ve LGBTİ+’lar için önemlidir. Yurt özlemi dolaylı olarak geleneksel toplumda kadının ait olduğu eve gönderme yapar. Açıldığı sosyal çevreyi zor inşa eden LGBTİ+’lar için de önemlidir. Misafir kavramı ise ait olmayı sekteye uğratarak yeniden yerleşme sürecine zarar vermektedir. Mültecinin özne olduğunu ve yeniden yurtlanma ihtiyacının eğitim, sağlık hakkı kadar önemli olduğunu vurgulamak gerekmektedir.

Suriyeli Mültecilerin Hukuki Statülerinin Evrimi

2010 yılında başlayan ve Arap Baharı denilen Ortadoğu ve Kuzey Afrika’da muhaliflerin iktidara karşı yürüttükleri yoğun çatışma sürecinde mevcut yönetimler değişirken Tunus, Libya, Mısır, Yemen ve Suriye’de birçok insan hayatını kaybetmiştir (Demirel, 2015, s.45). 2011 yılında Suriye’de muhaliflere karşı Devlet Başkanı Beşar Esad’ın aşırı güç kullanımı çatışmaların büyümesine sebep olmuştur. Bunun sonucunda, Suriye’den Türkiye’ye göç başlamış ve mültecilerin sayısı TÜİK 2016 verilerine göre 3 milyon 555 bin 78’e ulaşmıştır (Sözcü, 2017). Türkiye’nin Suriyeliler konusunda belirleyici rol oynaması; hukuki statülerinin evriminin ve olayların bütünsellik içerisinde kavranması bakımından yararlı olacaktır.

Suriyeli mültecilerin hukuki statülerinin belirlenmesi için 3 yıl bekletilmelerinin nedeni; Libya’da gelişen süreçlerle Suriye’de gelişen süreçlerin benzer özellikler taşıyor olması, Suriye’de yönetimin değişeceği algısına sebep olmuştur. Göçlerin küçük çaplı kalacağına dair bir inanç oluşturmuştur. Ancak beklenildiğinin aksine yönetim değişmemiş ve çatışmalarda bir azalma gerçekleşmemiştir. Suriyeli mültecilerin hukuki boşluğu doldurma girişimleri, Türkiye’de kalma sürelerinin beklenildiği gibi kısa olmayacağı anlaşıldıktan sonra yapılmaya başlanmıştır.

Yukarıda belirtildiği gibi misafir kavramı ast-üst ilişkisi yaratmaktadır. Bununla birlikte mültecilerin Türkiye’de kısa süre kalacakları düşünülmüş ve bu nedenle misafir kavramı kullanılmıştır. Ancak artık bu kısa süreli misafirlik döneminden fazlaca uzaklaşıldığı anlaşılmaktadır. Suriyeli mültecilerin sayısı 3,5 milyona ulaşmış ve Suriyeli mülteciler toplum içinde de misafir olarak algılanmıyorken bu tanım hak erişiminin önünde engel oluşturmaktadır.

Türk hukuk sisteminde mülteci tanımı BM sisteminden farklıdır. 1967 protokolü coğrafi çekince ile kabul edilmiştir. Mevzuata göre mülteci; Avrupa’da meydana gelen olaylar sebebiyle ırkı, dini, milliyeti, belirli bir toplumsal gruba üyeliği veya siyasi düşünceleri nedeniyle takibata uğrayacağından haklı olarak korktuğu için vatandaşı olduğu ülke dışında bulunan ve vatandaşı olduğu ülkenin himayesinden istifade edemeyen veya korkudan dolayı istifade etmek istemeyen ya da uyuşu yoksa ve önceden ikamet ettiği ülke dışında bulunuyorsa oraya dönmeyen veya korkusundan dolayı dönmek istemeyen yabancısıdır.

Türkiye’ye Avrupa’dan ve Avrupa dışından göç edenlere iki ayrı hukuki sistem uygulanmaktadır. 1994 tarihli yönetmelik Avrupa dışından gelen yabancıların hukuki statüsünü düzenlemekteydi. Buna göre Avrupa dışından gelen yabancılara 1951 sözleşmesinin kriterlerine uydukları takdirde sığınmacı statüsü verilmekte üçüncü ülkeye yerleşme talepleri Türkiye makamları ve BMMYK tarafından incelenmekteydi (Demirel, 2015, s.54). Ancak AB’nin Türkiye ile yaptığı göç anlaşması Avrupa’ya mülteci akınının durdurulmasını esas alıyordu (Şimşek ve İçduyu, 2017, s.7). Dolayısıyla Suriyeliler bu hukuki sistemin dışında tutulmuş “geçici koruma rejimi”ne tabi tutulmuşlardır.

2012 Mart ayında “Türkiye’ye Toplu Sığınma Amacıyla Gelen Suriye ve Arap Cumhuriyetinde İkamet Eden Vatansız Kişilerin Kabulüne ve Barındırılmasına Dair Yönerge”

çıkarılmış ancak bu yönergeye erişim kamuoyuna hatta milletvekillerine kapalı tutulmuştur. 2013 Nisan ayında Yabancılar ve Uluslararası Koruma Yasası yürürlüğe girmiş, Suriyeli mülteciler hukuki boşluk içindeki durumlarından çıkmışlardır ancak geçici koruma statüsü için beklenen açıklık daha sonra aynı yılın ekim ayında Geçici Koruma Yönetmeliği ile sağlanmıştır. 3 yıl gibi bu durumda olanlar için uzun süre olarak algılanabilecek hukuki boşluk sonuca bağlanmış ve beraberinde tartışmalara yol açmıştır.

Çıkan tartışmaların bazı sebepleri ise şöyledir; koruma süresini Bakanlar Kurulu belirleyecektir (Geçici Koruma Yönetmeliği md.9, 10 ve 11). Geçici koruma altına alınan mültecilerin uluslararası koruma talepleri işleme konulmayacaktır. Sadece 28.4.2011 tarihinden önce gelen Suriyelilerin iltica başvuruları değerlendirilecektir.

Türkiye’de 2013 yılına kadar Türkiye’ye iltica edenlerle ilgili kanun bulunmaması, bu zamana kadar yönetmeliklerle bu alanın düzenlenmiş olması kısa süreli göçlere tampon görevinin üstlenilmesi olarak algılanabilir. Ancak 2013 yılında çıkarılan Yabancılar ve Uluslararası Koruma Yasası bu işleyişi değiştiren bir hamle olması nedeniyle olumludur. Bir sonraki bölümde bahsedilen yasa ve akabinde çıkarılan Geçici Koruma Yönetmeliği toplumsal cinsiyet perspektifiyle ele alınacaktır.

Yabancılar ve Uluslararası Koruma Yasası ile Geçici Koruma Yönetmeliğine Toplumsal Cinsiyet Perspektifiyle Bakış

Yabancılar ve Uluslararası Koruma Yasası ile Geçici Koruma Yönetmeliğinin toplumsal cinsiyet bakış açısıyla değerlendirilmesinin gerekliliği 01.08.2014 tarihinde yürürlüğe giren ve Türkiye’nin çekince koymadığı İstanbul Sözleşmesi’nden kaynaklanmaktadır. Söz konusu olan İstanbul Sözleşmesi toplumsal cinsiyete dayalı ayrımcılık ve şiddeti temel almıştır ve toplumsal cinsiyeti tanımlayan ilk uluslararası belgedir (Bakırcı, 2015, s. 135-203). İstanbul Sözleşmesi’ne taraf devletlerin çıkardığı yasaların toplumsal cinsiyete duyarlı yasalar olması beklenmektedir.

Yabancılar ve Uluslararası Koruma Yasası’nın 61. maddesinde mülteci statüsünden yararlanabilecekler şu şekilde belirtilmiştir:

“Avrupa ülkelerinde meydana gelen olaylar nedeniyle; ırkı, dini, tabiiyeti, belli bir toplumsal gruba mensubiyeti veya siyasi düşüncelerinden dolayı zulme uğrayacağından haklı sebeplerle korktuğu için vatandaşı olduğu ülkenin dışında bulunan ve bu ülkenin korumasından yararlanamayan ya da söz konusu korku nedeniyle yararlanmak istemeyen yabancıya veya bu tür olaylar sonucu önceden yaşadığı ikamet ülkesinin dışında bulunan, oraya dönemeyen veya söz konusu korku nedeniyle dönmek istemeyen vatansız kişiye statü belirleme işlemleri sonrasında mülteci statüsü verilir” (Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu, 2013: madde 61).

4. maddede geri gönderme yasağının çerçevesi:

“Bu Kanun kapsamındaki hiç kimse, işkenceye, insanlık dışı ya da onur kırıcı ceza veya muameleye tabi tutulacağı veya ırkı, dini, tabiiyeti, belli bir toplumsal gruba mensubiyeti veya siyasi fikirleri dolayısıyla hayatının veya hürriyetinin tehdit altında bulunacağı bir yere gönderilemez.” (YUKK, 2013: madde 4).

şeklinde çizilmiştir. Toplumsal cinsiyete dayalı şiddetin söz konusu iki korumanın sağlanması açısından “zulüm” olarak kabul edilmesi ve diğer tüm gerekçelerin de (ırk din, tabiiyet, belli bir

toplumsal gruba mensup olma veya siyasi fikirler) toplumsal cinsiyete duyarlı bir şekilde yorumlanması gerekliliğine yasada yer verilmemiştir (Baklacioğlu ve Kıvılcım, 2015, s.27).

Ancak İstanbul Sözleşmesi 60. madde uyarınca taraf devletler, sözleşmedeki gerekçelerden her birinin toplumsal cinsiyete duyarlı biçimde yorumlanmasını sağlayacak ve bu gerekçelerden bir veya birden fazlası nedeniyle korkulduğunda, başvuranlara yürürlükteki ilgili mevzuata göre mülteci statüsü vereceklerdir (İstanbul Sözleşmesi, 2011: madde 60). 61. maddede; statüleri ve ikamet durumları ne olursa olsun, şiddet mağduru kadınların “geri gönderilmemesi ilkesi” düzenlenmiştir (İstanbul Sözleşmesi, 2011: madde 61). İstanbul Sözleşmesi ile aynı koruma statüleri henüz resmi olarak belirlenmemiş, geldikleri veya ikamet ettikleri ülkeye gönderilmeleri durumunda kovuşturmayaya maruz kalabilecek, sığınma talebinde bulunan kişiler için de sağlanmaktadır.

İstanbul Sözleşmesi açıklayıcı metninde LGBTİ+'ların sözleşmedeki haklardan yararlanıp yararlanamayacağını taraf devletlere bırakmaktadır. Türkiye'nin örnek aldığı söylediği AB yönergesinde ise “belirli bir toplumsal grup” ifadesinin cinsel yönelim odaklı oluşmuş grupları kapsayabileceği söylenmektedir (AB Konsey Direktifi, 29 Nisan 2004: madde 10). Ortadoğu'da başlayan savaşlarla beraber yaşam alanları daha kısıtlı ve kırılabilir hale gelen LGBTİ+'lar açık hedef haline gelmiştir. LGBTİ+'lar; İŞİD, BOKO HARAM gibi terör örgütlerinin hedef listelerinin en başında gelmektedirler. Yaşadıkları bu duruma toplumsal cinsiyete dayalı zulüm dememiz gerekmektedir. Bu kişilerin geldikleri ülkelerde heteroseksist hukuk düzeni ile karşılaşmaları kırılabilirliklerini daha arttırmakta ve yaşamlarını sekteye uğratmaktadır.

Bir başka şekliyle savaşın kadınlara; kadın ticareti, tecavüz, zorla seks işçiliği, zorla evlendirilme, erken yaşta evlenme gibi toplumsal cinsiyete dayalı zulümler yaşattığı biliniyordu. İncelenen süreçte Suriyeli kadın mültecilerin de toplumsal cinsiyete dayalı zulme maruz kaldıkları bilinmektedir. Bundan dolayı yasada toplumsal cinsiyete dayalı zulme maruz kalanlara koruma tanınmamış olması büyük bir eksikliklerdir.

Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu İkametgâh zorunluluğu ve bildirim yükümlülüğü Madde 71'e göre Türkiye'de uluslararası koruma başvurusu kapsamında bulunan mülteciler İçişleri Bakanlığı'nın belirlediği şehirlerde ikametgâh zorunluluğuna ve geri bildirim yükümlülüğüne tabidir (YUKK, 2013: madde 71). Mazeretsiz olarak üç defa üst üste geri bildirim yükümlülüğünü yerine getirmemeleri halinde uluslararası koruma başvuruları geri çekilmiş kabul edilerek değerlendirme durdurulur.

Türkiye'deki mülteciler ve sığınmacılar İçişleri Bakanlığı'nın belirlediği şehirlerde serbest ikamet etmektedir. Ancak ikamet edecekleri şehri kendileri seçememektedirler. Sadece akrabalık ilişkileri ve sağlık sebepleri ile şehir seçimi yapılabilmektedirler. Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu ve Geçici Koruma Yönetmeliği 3. maddenin 1. fıkrasında aile üyeleri; yabancıya eş, ergin olmayan çocuğu ile bağımlı ergin çocuğu olarak tanımlanmıştır. Bu tanım geleneksel toplumlarda ve AB Geçici Koruma Yönergesi md. 15'te öngörülen aile tanımından uzaklaşmış fazlasıyla daraltılmış bir aile tanımıdır. AB Geçici Koruma Yönergesi'ne göre eşin yanı sıra üye devlet mevzuatının veya uygulaması evli olmayan çiftleri evli olanlarla benzer muameleye tabi tutuyorsa, evlilik dışındaki düzenli ilişkilerdeki eşleri, evli ve yetişkin olmayan çocukları ve kitlesel mülteci akınına sebep olan olaylar başladığında aile olarak birlikte yaşayan yakın akrabaları da kapsar. Yasa ve mevzuatta bu daraltmaya neden gidildiği anlaşılabilir değildir. Türkiyeli ve Suriyeli ailelerin çoğunlukla çekirdek aile tanımlanmasına değil de geniş aile tanımlanmasına uydukları göz önüne alınırsa bu tanım aileleri parçalamaktadır. LGBTİ+ birliktelikleri ise tamamen yok sayılmaktadır.

Yukarıda belirtildiği gibi aile yeniden yurtlanma sürecinde ait olma hissini en çok inşa edildiği kurumdur. Ailenin kadınlar ve LGBTİ+'lar için bu süreçte olumlu yanları olmakla birlikte heteronormatif ve ataerkil kabulleri yeniden üretmesi bakımından olumsuz yanları da olabilir. Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanununda aile ikametgâh izni için sadece resmi evliliklerin dikkate alınması ve diğer birlikteliklerin dikkate alınmaması, vatandaşı olduğu ülkenin hukukuna göre birden fazla eş ile evlilik halinde, eşlerden sadece birine aile ikametgâh izni verilecek olması LGBTİ+'lar ve kadınlar için son derece sıkıntı yaratmaktadır. Yani gelinen ülkede resmi sayılan çok eşli evlilikler Türkiye'de resmi sayılmamaktadır. Hangi eşinin aile ikametgâh izninden yararlanabileceğine erkek karar vermektedir ve diğer eşlerinden olan çocuklarını yanında alabilmektedir. Bu durumda aile ikametgâh izninden yoksun kalan kadın çocuklarından da ayrı düşmektedir. LGBTİ+'ların birliktelikleri ise tamamıyla yok sayılmaktadır. Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu 35. Madde 3. fıkra ç hükmüne göre aile ikametgâh izni için eşlerin ikisinin de 18 yaşını doldurmuş olması gerekmektedir. Gelinen ülkede böyle bir zorunluluğun olmaması nedeniyle gerçekleşmiş olan resmi evliliklerin bu haktan yararlanamıyor olmalarını anlamak güçtür.

Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu ve Geçici Koruma Yönetmeliğinde çeşitli statüler için bireysel başvurunun esas olması kadınlar için olumlu bir düzenlemedir. Ancak kadınların önemli bir kesiminin okuma-yazma bilmedikleri dikkate alındığında yazılı bilgilendirme üzerinden yürüyen idari işlemlerde ve maddiyata dayalı ön koşulları gerçekleştirme sürecinde kadınlar erkeklere bağımlı kılınmaktadır (Kıvılcım ve Baklacioğlu, 2015, s.31).

Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu ve Geçici Koruma Yönetmeliği incelendiğinde uluslararası koruma ve geçici korumadan yararlanacak kişiler için cinsiyet ve cinsel yönelimlerine dair bir belirleme bulunmamaktadır. Kanunlar görünüşte cinsiyetsiz olmakla birlikte uygulanış alanları ve biçimleri irdelendiğinde, kanunların heteronormatif kabulleri olduğu görülmektedir. Kadınlar bir erkeğe bağımlı kılınırken LGBTİ+'lar yok sayılmaktadır.

Sonuç

Yeniden yurtlanma sürecinin ve bu süreçte uygulanan yasaların toplumsal cinsiyet perspektifiyle incelenmesi; göçe tabi, yaşam alanları kısıtlı, kırılğan olan grupların açık hedef hale gelmeleri sebebiyle son derece yaşamsaldır. Türkiye'nin geçiş ülkesi olarak kullanılmaması ve Avrupa ülkelerine mülteci akınının durdurulması için Türkiye ile AB arasında imzalanan göç anlaşması, Suriyelilerin Türkiye içerisinde tutulmaya çalışılması birçok sıkıntıyı beraberinde getirmiştir.

Yaşanılan belirsizlik ve bilgi kirliliği toplumsal nefrete yol açmıştır. Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarının mültecilere karşı olan tutumu ilk evrede çoğunlukla olumlu olmuş ancak günümüzde yüksek oranda olumsuzlaşmıştır. Bilgi kirliliğinin ortadan kaldırılması, ülkeye sığınmış bu kişilere karşı nefretin yok edilmesi mültecilerin yeniden yurtlanma süreci açısından önem arz etmektedir.

Suriyeli mültecilere sadece güvenlik odaklı bakılması onların özne oluşlarının unutulmasına sebep olmuştur. Yapılan araştırmalarda mültecilerin nesneye indirgendikleri ve bu şekilde daha kolay analiz edildikleri bir gerçektir. Ancak konusu insan olan her konunun öznenen uzaklaşmaması gerekmektedir. Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu ve Geçici Koruma Yönetmeliği'nde cinsiyetsiz gibi görünen hükümler uygulamada cinsiyetler arası eşitsizlikler yaratmaktadır.

Göç ile ilgili yapılacak yasal düzenlemelerin toplumsal cinsiyete ve mültecilerin özne olma durumuna duyarlı olması gerekmektedir. İstanbul Sözleşmesi'ne çekince koymadan taraf olan Türkiye Cumhuriyeti yasalarda İstanbul Sözleşmesi'ni dikkate almalıdır. Toplumun kırılgan kesimlerinin pozitif ayrımcılığa değilse bile gerçek bir eşitliğe ihtiyaç duydukları göz ardı edilmemelidir.

KAYNAKÇA

- Bakırcı, K. (2015). İstanbul sözleşmesi. *Ankara Barosu Dergisi*, Sayı 2015/4, Ankara.
- Berktaş, F. (2009). *Tek tanrılı dinler karşısında kadın*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Castles, S. ve Miller, M, J. (2008). *Göçler çağı modern dünyada uluslararası göç hareketleri*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları,
- Connell, R. J. (2017). *Toplumsal cinsiyet ve iktidar*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Demirel, A. C. (2015). *Türkiye'deki Suriyeliler: Statüler ve hükümet politikaları*, *Göçler ülkesi*, s. 45-68. İstanbul: Ayrıntı Yayınları
- Deniz, O. (2009). Mülteci hareketleri açısından Van kentinin durumu ve kentteki mültecilerin demografik profili. *Doğu Coğrafya Dergisi*, 14 (22).
- Doğanay, Ü. ve Çoban Keneş, H. (2016). Yazılı basında Suriyeli 'mülteciler': Ayrımcı söylemlerin rasyonel ve duygusal gerekçelerinin inşası. *Mülkiye dergisi*, 40(1), 143-184.
- Elçik, Nur. (2017). Misafir misafiri istemez, ev sahibi ikisini de. *Ayrıntı Dergi*, Sayı 22, İstanbul.
- Geçici Koruma Yönetmeliği. (2014). *T.C. Resmi Gazete*, 29153, 22 Ekim 2014.
- İçduygu A., Erder, S. ve Gençkaya Ö. F. (2014). *Türkiye'nin uluslararası göç politikaları: 1923- 2023*. İstanbul: TÜBİTAK&MİREKOÇ.
- Karakaş, B. (2018). *Uluslararası kriz grubu'ndan mülteci raporu*. 18.02.2018 tarihinde <http://www.dw.com/tr/uluslararası%C4%B1-kriz-grubundan-m%C3%BClteci-raporu/a-42626503> adresinden erişildi.
- Kaygalak, S. (2009). *Kentin mültecileri neoliberalizm koşullarında zorunlu göç ve kentleşme*. Ankara: Dipnot Yayınları,
- Köse, E. (2016). Cinsiyet/toplumsal cinsiyet ikiciliği üzerine eleştirel yaklaşımlar ya da doğa doğal mıdır?. *Doğu Batı Düşünce Dergisi*, Sayı 64, Ankara.
- Özgür Baklacioğlu, N. ve Kıvılcım, Z. (2015). *Sürgünde toplumsal cinsiyet*. İstanbul: Derin Yayınları,
- Oflazoğlu, S. ve Sabah, Ş. (2016). Travmatik süreçlerde yaşanan sahiplik kayıpları ve benlik aşınması. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 18(2), 319-341.
- Pala, A. (2015). Yerinden edilme ve yeniden yurtlanma: zorunlu göç ve toplumsal cinsiyet bağlamında evin kaybı ve yeniden kuruluşu. *Moment Dergi*, 2(1), Ankara.
- Sözcü Gazetesi, (2017). *Son dakika: Türkiye'de kaç milyon mülteci var? Bakan Soylu açıkladı*. 15.11.2017 tarihinde <http://www.sozcu.com.tr> adresinden erişildi.
- Şimşek, D. (2017). Göç politikaları ve insan güvenliği: Türkiye'deki Suriyeliler örneği, *Toplum ve Bilim*, Sayı 140, İstanbul.
- Tümtaş, M. S. ve Ergun, C. (2016). Göçün toplumsal ve mekansal yapı üzerindeki etkileri. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 21(4).
- Yabancılar ve Uluslararası Koruma Yasası. (2013). *T.C. Resmi Gazete*, 28615, 4 Nisan 2013.
- Yalçın, G. M. (2017). *Göç psikolojisi*. Ankara: Pharmakon Yayınevi.



INTERNATIONAL

JOURNAL of HUMAN STUDIES

ULUSLARARASI İNSAN ÇALIŞMALARI DERGİSİ

ISSN: 2636-8641

Cilt/Volume 1

Sayı/Issue 2

Yıl/Year: 2018

Gönderim: 03-10-2018 – Kabul: 05-11-2018

Halide Edip Adıvar and Her Perception of the 'New Woman' Identity

Halide Edip Adıvar'ın 'Yeni Kadın Kimliği' Anlayışı

Muzaffer Derya NAZLIPINAR SUBAŞI*

Abstract

The prolific Turkish writer, journalist, pioneer feminist, nationalist and educator, Halide Edip Adıvar, lived in the transition period (late 19th and early 20th century) of the Ottoman Empire from tradition into modernity, in which there were lots of struggles and deep-seated conflicts, especially concerning 'the new women identity'. Even in such a depressing period, Halide Edip Adıvar achieved lots of things in an eighty-year lifetime and was acknowledged widely both in Turkey and abroad. Besides struggling against the traditional dictations of her patriarchal society, she dedicated herself into the battle of her nation and female descendants for life and liberty. She was the 'Jeanne D'Arc of Turks', but never ceased to be aware of the moral and cultural facts of her time while realizing her aims. Considering these facts, this study focuses on

Öz

Üretken bir yazar, gazeteci, öncü feminist, milliyetçi ve eğitimci kimliklerini içinde barındıran Halide Edip Adıvar, Osmanlı İmparatorluğu'nun, özellikle 'yeni kadın kimliği' ile ilgili birçok mücadelenin ve derin çatışmaların yaşandığı, geleneksel toplumdan modernliğe geçiş döneminde (19. yüzyılın sonu ve 20. yüzyılın başlarında) yaşamıştır. Böylesine zor ve çatışmalı bir dönemde bile, Halide Edip Adıvar, seksen yıllık yaşamı süresince sayısız başarılarla imza atarak hem yurtiçinde hem de yurtdışında kabul görmüştür. İçinde yaşadığı ataerkil toplumun geleneksel yaptırımlarına karşı savaşmanın yanı sıra, kendini milletin ve gelecek kadın nesillerin hayat ve özgürlük mücadelesine adanmıştır. Türklerin 'Jeanne D'Arc'ı olarak kabul edilmesine rağmen, hiçbir zaman toplumunun ahlaki ve kültürel

*Muzaffer Derya Nazlıpınar Subaşı, Dr. Öğr. Üyesi, Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, Mütercim – Tercümanlık (İngilizce) Bölümü, derya.nazlipinar@dpu.edu.tr, Orcid: 0000-0002-0798-1142

the basis of Halide Edip Adıvar's perceptions on the female identity formation and the ways of constructing the 'new modern Turkish woman identity' throughout the conflicts and crises of her own society. Then, basing its arguments on the feminist approach and the mental attitudes appropriate to the historical contexts of the mentioned period, it is proved that the patriarchal system and its dictations based on religion and moral values play an important role in the 'new woman identity' formation process, and pose an obstacle against women in their search to accomplish their self-esteems and independent women identities.

gerçeklerinden vazgeçmemiştir. Bu gerçekler göz önünde bulundurularak, bu çalışma, Halide Edip Adıvar'ın kadın anlayışı ve 'yeni modern Türk kadın kimliği'ni, içinde bulunduğu toplumun çatışmaları ve krizleri boyunca, inşa etme yollarını temel almaktadır. Sonrasında, tartışmalarını feminist yaklaşım ve belirtilen dönemin tarihsel bağlamlarına uygun zihinsel tutumlara dayandırarak, ataerkil sistemin ve bu sistemin din ve ahlak değerlerinden kaynaklanan yaptırımlarının 'yeni kadın kimliği' oluşum sürecinde önemli bir rol oynadığı ve kadınların bağımsız kimliklerini gerçekleştirmelerinde engel teşkil ettiği kanıtlanmıştır.

Keywords: *Halide Edip Adıvar, New Woman Identity, Patriarchal Society, Identity Search, Independent Female Self*

Anahtar Kelimeler: *Halide Edip Adıvar, Yeni Kadın Kimliği, Ataerkil Toplum, Kimlik Arayışı, Bağımsız Kadın Kimliği*

Introduction

Over the centuries, women have been confined by and excluded from HIStory, science, literature, art and civilization because of the long-lasting belief that women are 'imperfect men' and 'incidental being(s)'. Surrounded and defined by these phallogocentric discourses and ideologies, women have no choice but to consent being passive, innocent, soft, graceful, nurturing and accepting. As a result, they have been sentenced to confinement and dispossession.

Nevertheless, the late 19th and the early 20th centuries were times of challenge – triumph over fear and adversity – for women. Women stopped delimiting themselves in accordance with the male-defined roles and changed their submissive and secondary position. It was a kind of transition from the patriarchal society full of male-biased dictations into a liberation for women.

Transformations in Ottoman Women's Lives

Because of the restrictions and the strict values of a patriarchal Islamic society, Ottoman women were confined with private and patriarchal practices until the big transformation of the Ottoman state and society in the nineteenth century. With the influences of the transformation in Europe in the eighteenth and the nineteenth centuries, the Ottoman Empire was confronted with the necessity to initiate social and legal reforms. Thus, the age of reformation, commonly named the

'Tanzimat' (1839-1876), emerged and a series of reforms – economic, social, political, judicial and ideological – were made during this progressive era. Ottoman women also benefited from egalitarian reforms and started to acquire better social and legal positions in society. The issues such as the prearranged marriages, the system of concubine and slavery, polygamy, and the women's imprisonment into a domestic life without any education took the attention of the reformers and modernization movements. As a result, the concubine was forbidden and the right of inheritance for women was provided.

The reforms, together with the construction of a modern state, necessitated the education of women and their visibility throughout the society. One of the most important results of these improvements was the creation of facilities for a better education for women. Before Tanzimat, women in Ottoman Empire were attending schools where the scholastic and religious education was provided. However, these schools were not compulsory for women and the curriculum was limited to certain subjects, which had been previously determined in accordance with the need of the patriarchal system. Nevertheless, with the introduction of the reforms and the increasing awareness throughout the society, women started to facilitate from the secondary education as well, in schools known as 'Rüşdiye', in addition to the compulsory primary education. Then, the high schools for arts and crafts special to females were established, and finally, Ottoman women got the chance of getting higher education in 1848 in the School of Medicine, where they could take midwifery courses. However, the most important attempt for females' education was realized in 1870 with the establishment of the 'Darü'l Muallimat' (Female Teacher Training College). This school had a great importance and meaning for the future women generation, because in Ottoman Empire, due to its patriarchal and Islamic structure, the female students' receiving education with their male peers in the same school was not approved. This misconception common throughout the society was giving rise to the Ottoman women's imprisonment into a silent and passivized life without any knowledge and education necessary for their own improvements. Thus, Darü'l Muallimat, with its graduate female teachers, took active roles in shaping the new and modern Ottoman women identity. The increasing number of the newly-established schools in Tanzimat gave rise to the publishing, especially to women magazines and newspapers after 1860. Women writers tried to create and disseminate the concept of 'new woman identity' through the Ottoman society with their articles, in which they mentioned about the desires of women to become visible in social life and getting the rights of education and independence like those in West.

The reforms established in Tanzimat turned out satisfactory in 1876 and 1908. These two dates, which are known as 'Meşrutiyet' (Constitutional Period), were the milestones for Ottoman women. During Meşrutiyet, Ottoman women's movement, called 'Hareket-i Nisvan', gained momentum thanks to the contributions of women having been trained in the modern institutions of Tanzimat. These new and self-confident Ottoman women, like Halide Edip, Fatma Aliye, Emine Semiye, and Nezihе Muhittin, became more active and visible in women charities, clubs and literary fields. They gave voice to the silenced and patriarchally constructed femininity and insisted on their demands about women's education, their active participation into the male-dominated fields with equal rights and the subversion of the long-lasting gender biases. One of these remarkable and

reformist women, Mrs. Arife, clearly explained the aims and priorities of the new women identity in 'Şükufezer', the first periodical published by Ottoman women. For Mrs. Arife,

[Women] are such a group of people that have been always neglected and exposed to the scorns of the males, as being concerned 'long-haired and scatter-brained. We are determined to challenge this misconception. We will resist, as much as possible, on the high way to success by not preferring masculinity to femininity, or femininity to masculinity.

Biz ki saçını uzun aklı kısa, diye erkeklerin hande-i istihzasına hedef olmuş bir taifeyiz. Bunun aksini ispat etmeye çalışacağız. Erkekliği kadınlığa, kadınlığa erkekliğe tercih etmeyerek, şahrah-i sa'y-u amelde (çalışmanın doğru yolunda) mümkün olduğu kadar payendaz-ı sebat (ayak direten) olacağız (qtd. in Çakır, 1996, p. 26).

To be able to realize all of these demands and enable the improvements of Ottoman women, the charities for women were established, some of which were 'Cemiyet-i Hayriyye-i Nisvan' that worked for the women's right of education, 'Kırmızı Beyaz Klubü' that provided women with chances of finding jobs in male-dominated fields, and 'Müdafaa-i Hukuk-i Nisvan' that defended the independence of women in all matters. All of these struggles came to fruition. For instance, the institutions providing high school-education for Ottoman women became widespread in 1911, and in 1914, 'İnas Darülfünun', the first university special to women, was founded. Then, the coeducation in universities was adapted in 1918.

Despite these promising reformations, Ottoman women were not able to regain their complete independence and reconstruct their female identities, like their peers in West, due to the patriarchal system and the canonical obligations of Ottoman Empire running for ages. The male-dominated Ottoman society was aware that women had to be provided with more facilities, responsibilities and visibility in society to be able to keep up with the West. Thus, Ottoman men ventured forth into establishing a 'new and modern Ottoman woman identity'. However, due to the fear of losing their power and control over women, they defined the limits and rules within the sphere of patriarchal gender stereotypes and roles. During this definition process of women, three ideologies had essential roles: 'Pan-Islamism, Westernism and Pan-Turkism'. For Pan-Islamists, these 'new women' with their European clothes, attitudes and increased visibility in society undermined Islamic codes and instructions. They asserted that women should receive education in accordance with the Islamic values and rules; that is, to be a good mother, wife and a Muslim. The Westernizers disagreed with the Pan-Islamists and emphasized the importance of modern education for Ottoman women, as they believed that women had to be saved from the claws of religion and traditional norms to enable the improvement of the society in every field. However, the Westernizers also did not mention about the complete independence for Ottoman women and confined them to a family life. For the Westernizers, Ottoman women were the "enlightened mothers" ("aydınlanmış anneler") (Durakbaşa, 2000, p. 104) for future generations. According to Pan-Turkists, the ideal resolution was to combine the reformist ideas of the Westernism and the traditional and religious norms of the Pan-Islamism with nationalistic sentiments. Nevertheless, women were again defined in accordance with the needs and desires of Pan-Turkists and became 'mother and sister' (ana ve bacı), accompanying males in the

liberation and the improvement of the country. In this way, Pan-Turkists created a secure place for themselves with the image of de-sexualized and patriotic women (Aytemiz, 2001). In fact, the control over female sexuality was one of the important factors that shaped and limited Ottoman women's roles. Even after the foundation of Turkish Republic, the virtue of the 'new woman' was considered a sign of female modesty, as Mustafa Kemal Atatürk put in one of his speeches:

The [New] Turkish woman should be the most enlightened, most virtuous, and most reserved woman of the world...The duty of the Turkish woman is to raise generations that are capable of preserving and protecting the Turk with his mentality, strength and determination. The woman who is the source and social foundation of the nation can fulfill her duty only if she is virtuous (Atatürk's Statements and Speeches, qtd. and trans. by Arat, 1989, p. 242).

As clearly seen, the transition of Ottoman women into modernity was not realized according to their needs and desires, but it was defined and constituted within the patriarchal boundaries and dictations, which were 'motherhood, wifeness and sisterhood'. Celal Nuri İleri, an important Turkish intellectual and journalist, explained these boundaries in his book, *Kadınlarımız*:

We should straighten out our women before anything else so that they can straighten out the children, who are going to take parts in the reformation of the state and nation when they grow up. The roof is not the first step in the construction of a building. Firstly, the foundation must be laid. The woman is the basic foundation of the mankind.

Her şeyden evvel kadınlarımızı ıslah etmeliyiz ki onlar da çocukları, çocuklar da büyüdüklerinde devleti ve milleti ıslah etsinler. Bir bina yapılacağı zaman çatıdan başlanmaz. Evvela temel kazılır. Kadın, insanlık binasının esas temelidir (qtd. in *Taşkıran*, 1973, p. 60).

Bearing all these facts concerning the 'new woman identity', Ottoman feminists who desired to benefit from the emancipatory reforms and the political atmosphere of the period had to maintain a more balanced and moderate way in their movements rather than follow the militarist actions of the Suffragettes and fellows in west. In many fields, they were struggling hard to achieve their equality and defend feminist ideals before the patriarchal Ottoman society. Nevertheless, most of the women involved in the Ottoman feminism were far from holding straightforward feminist inclinations due to the nationalism, traditional moral values, and most importantly, religiosity peculiar to patriarchal Ottoman society. That is why, as Ayşe Durakbaşa stated in her book, *Halide Edip Türk Modernleşmesi ve Feminizm* (Halide Edip Turkish Modernization and Feminism), "Ottoman men and women have tried to legitimate and rationalize these kinds of Islamic principles by using a sociological formula based on the necessity of a social order that is in accordance with the nature of a 'woman' and 'man' / "Osmanlı kadınları ve erkekleri, bu tür İslami ilkeleri, 'kadın' ve 'erkek doğası ile uyumlu toplumsal düzen ihtiyacına dayanan bir sosyolojik formülü kullanarak rasyonel gösterip meşrulaştırmaya çalışmışlardır" (2000, p. 105).

To sum up, breaking free from patriarchal and ethical norms of the Ottoman society and establishing 'a new woman identity' did not happen smoothly and steadily for Ottoman women. The idea of creating a modern and western type of woman left its place to the idealization of 'heroic

woman' during the Independence war. That is, Ottoman women were defined, shaped and positioned according to the stereotyped cognitions, cultural traditions and religious practices of their patriarchal society. Unfortunately, they could not get and enjoy their full and independent self-identities but remained as "enlightened [wives and mothers] in the private sphere" and as "asexual, masculinized social actors" in public (Kandiyoti, 1995, p. 25).

The 'Jeanne D'arc' of Turkish Literature: Halide Edip Adivar and Her Perception of The 'New Woman' Identity

The prolific Turkish writer, journalist, pioneer feminist, nationalist and educator, Halide Edip Adivar, was born in 1884 in Istanbul during a period when there were lots of struggles and deep-seated conflicts between Middle-East and Western culture. Even in such a depressing period, Halide Edip benefited a lot from being a daughter of a high-ranking Ottoman official. Her father, Edip Bey, adopting Western way of life, insisted that Halide Edip had to receive a Western education. Thus, he hired an English governess and private tutors in the field of social sciences, philosophy, mathematics, literature and psychology for Halide Edip, and then sent her to the American College for Girls in Istanbul, where she graduated from in 1901, as being the first Turkish and Muslim student. However, Halide Edip was also raised according to the rules of Ottoman traditional way of life and Islamic harem by her grandmother, Nakiye Hanım. Thus, getting stuck between the traditional and modern, Halide Edip " [...] grows up slowly, being nourished by both the eastern and western culture; she either listens to the prayers of her Sufi grandma or feels the influences of the English discipline that an occidental father admires" / "[...] doğu ve batı kültürlerinden beslenerek usul usul büyür; kah Mevlevi bir anneannenin yakarışlarını dinler, kah alafranga bir babanın hayran olduğu İngiliz terbiyesini varlığı üzerinde hisseder" (Adivar Edip, 2005, p. 300).

In fact, this divergence between her father and grandmother was the clear evidence of the Ottoman Empire's turbulent years and transformations from tradition to modernity. Throughout those years full of conflicts, Halide Edip devoted herself to intellectual studies and researches for the emancipation of women, their access to education and increased visibility within the society. Her articles propagating equal education and entry into the professional life for women were published in national and international periodicals as well. Besides her literary activities, Halide Edip established the woman's club in 1909, 'Teal-i Nisvan', (Organization for the Elevation of Women's Status), where women were provided with housekeeping, childcare and nursery classes. In 1912, she participated into the 'Turkish Hearth Association' under the influence of Ziya Gökalp, a Turkish sociologist and writer. During the years spent in this association, Halide Edip started to construct the basis of her 'new woman identity' by mostly borrowing from Ziya Gökalp's thesis, prioritizing the status of women in pre-Ottoman Turks where both genders shared equal rights and places. In fact, she depicted this new woman in her novel, Yeni Turan: "This work imagines the era in which women will have the right to vote, and their life and human relations will be fairly and equitably" / "Bu eser, kadınların oy sahibi olacağı, hayat ve insan münasebetleri makul ve muntazam olabileceği bir devri tahayyül ediyordu" (Adivar Edip, 2005, p. 187).

The booming war years and then the following Armistice period marked a new period for Halide Edip, who took active parts in the nationalist struggle and resistance. Not only did she help the wounded soldiers and serve as a nurse but she struggled a lot to announce the dreadful effects of the war to the whole world as well. She participated into a series of public meetings to honor war martyrs and protest the occupations, one of which was in 'Sultanahmet', where she made her famous patriotic speech. Being the first woman speaker addressing a mass crowd publicly, Halide Edip declared that all self-conscious Turkish women had to abandon their individual identities and become the part of a unique ideal for the sake and independence of their country; as she put it:

I believe that Halide in Sultanahmet was not the usual Halide. Sometimes, I think that the most modest and the little-known person would be able to represent the holy ideal of a great nation. ... I am the miserable daughter of Islam, but the mother of a heroic age as well, though unfortunate today. Bowing in front of the spirits of our ancestors, I address to them today on behalf of new Turkey; the heart of the today's unarmed nation is as invincible as theirs; we believe in God and our right. ... The sacred excitement in our hearts will last till the nations declare their rights.

İnanıyorum ki, Sultanahmet'teki Halide her günkü Halide değildi. Bazen en mütevazı ve tanınmamış bir insanın büyük bir milletin büyük bir idealini temsil edebileceğine inanıyordum. ... Ben İslamiyet'in bedbaht bir kızımı ve bugünün talihsiz, fakat aynı derecede kahraman devrinin anasıyım. Atalarımızın ruhları önünde eğiliyor, onlara bugünün yeni Türkiye'si adına sesleniyorum ki; silahsız olan bugünkü milletin kalbi de onlarınki gibi yenilmez kudrettedir; Allah'a ve haklarımıza iman ediyoruz. ... Yüreğimizdeki kutsal heyecan milletlerin hakları ilan edilinceye kadar sürecektir (*Paralı, 2001, pp. 102-103*).

To be able to increase women's active participation in the nationalist struggle and their contribution to the foundation of an independent country, Halide Edip served on the front line with the rank of a corporal. With these ceaseless efforts, she was acknowledged throughout the world, and then defined as "the Turkish Jeanne D'Arc" in a front-page editorial published in The New York Times magazine (qtd. in Koloğlu, 1998, p. 57). During the years she spent on the front line, Halide Edip Adivar had the chance of meeting and comparing Anatolian women, who were mostly illiterate and reserved, with the women of occupied capital city Istanbul, who had better education and life standards relatively. The syntheses that she obtained from the comparison of women in Anatolia and Istanbul helped Halide Edip Adivar to construct her perception of 'new woman' identity. In fact, beside the women in Anatolia and Istanbul, there were lots of other role models facilitating this identity construction process: her grandmother representing the Ottoman traditional life, the women from different countries and classes she met during the school years, the other pioneering women like Nezihe Muhiddin, Nakiye Elgün and Fatma Aliyye enabled Halide Edip Adivar to evaluate the status of various women and establish a specific viewpoint on independent and strong female identities.

Considering these facts in her mind, Halide Edip Adivar blended, dissolved and merged all of these different women identities into each other and created an 'alternative woman identity' that

weaved traditional expectations with modern life in a transitioning Ottoman society, where tradition and modernity alternately clashed and converged to each other. For Halide Edip Adivar, the role of education in the modernization process of the society, and women as well, had of great importance. She struggled hard to subvert the stereotyped image of a woman: 'an object for male gaze and pleasure' and 'weak and illiterate creatures imprisoned at home with the male-defined roles'. Breaking from the chains of patriarchy and establishing a new and independent female self was merely attainable through women's education. Hence, she emphasized the importance of education on all occasions.

However, Halide Edip Adivar's insistence on women's education did not completely overlap with the arguments of the Western feminist scholars, who advocated the self-realization and individuality over male superiority. Standing aloof from the "feminist breakouts" / "feminist patlamalar" (Durakbaşı, 2000, p.197) of the Suffragettes, Halide Edip Adivar prioritized women's education to create enlightened, patriotic wives and mothers for future generations that would empower the national improvement. These educated and "enlightened mother[s]" / "aydınlanmış, anne[ler]" (Durakbaşı, 2000, p. 200) had utmost importance as they merged the disciplines of nationalist thought and modern life; as she emphasized in her article published in *Mehasin*:

Women need to learn as much as men do, need to learn everything. In this case, the key concern of women cannot be different from that of men... Yet, these new needs should not let women avoid fulfilling their principal responsibilities, even cooking. No matter how high the knowledge that women possess, it must be in a perfect harmony with their womanly responsibilities, discretion and the role of governess [...] A woman, first, is an Ottoman, a patriot. ... The rights of a country are a thousand times more important and honorable than those of women. Thus, while yelling out for their rights, women must remember that these rights are for breeding a child for the homeland.

Kadınlar, erkekler kadar öğrenmeye, her şeyi öğrenmeye muhtaçlar. Bu hususta kadınların mevzuu erkeklerinkinden başka olamaz... Fakat bunları vezaif-i hakikiyelerinden, hatta yemek pişirmekten bile çekindirecek tarzda temessül etmemeli. Bildikleri şey ne kadar yüksek olursa olsun vezaif-i nisviyelerine, muhakemelerine, mürebbiyelik rollerine ahenktar bir mükemmeliyet vermelidir [...] Bir kadın evvela Osmanlı, bir vatanperverdir... vatanın hukuku kadınlık hukukundan bin kat mühim ve muhteremdir. Onun için kadınlar bugün hukukumuz diye haykırırken bunu kendileri için değil, vatana yetiştirecekleri evlada lazım olan terbiyeyi verebilmek için olduğunu der-hatır etmelidir (*qtd. in Demirdirek, 1993, pp. 38–40*).

Thus, despite advocating the equality between the sexes, Halide Edip Adivar also warned women not to ignore their 'womanly responsibilities' and national duties for the betterment of the Turkish nation. In this sense, it could be argued that Halide Edip Adivar could not manage to unbind herself completely from the dictations of the patriarchal Ottoman society and reproduced certain phallogocentric discourses for women with a refined focus that synthesized "the two prevailing ideologies of the time, Turkish nationalism and the Westernization ideal" (Jayawardena, 1986, p. 40). That is, Halide Edip Adivar established an alternative woman identity, 'a conservative modernist

woman', defined as "educated [...] dressed in the new styles and attuned to Western ways - [...] yet whose role was primarily in the home [...] [T]hey still had to act as the guardians of national culture, indigenous religion and family traditions..." (Jayawardena, 1986, pp. 12-14).

Conclusion

As a conclusion remark, Halide Edip Adivar, with her 'new woman identity', aimed to establish 'modern but modest' figures who melted the modernists, nationalists and religious considerations in the same pot. Believing that the concerns and benefits of society preceded the needs and the rights of any individual, Halide Edip Adivar continued to emphasize the significance of women's domestic responsibilities in marriage and motherhood to be able to establish a sophisticated and modern Turkish nation. Thus, she maintained the patriarchal ideologies and discourses of morality molding and limiting women as breeders and educators of future generations and reproduced the male/female relations, rather than promoting women's individual liberation. Briefly, Halide Edip Adivar's woman was "emancipated but unliberated" (Durakbaşa, 1998, pp. 140-41).

REFERENCES

- Atatürk's Statements and Speeches*. (1989). Zehra F. Arat (Trans), *Deconstructing images of the "Turkish Woman"* (2, 242). New York: St. Martin's.
- Adivar, H. E. (2005). *Mor salkımlı ev*. İstanbul: Özgür.
- Arat, Z. F. (1998). *Deconstructing images of "The Turkish Woman"*. Hampshire: Macmillan Press.
- Aytemiz, B. U. (2001). *Halide Edip-Adivar ve feminist yazın*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Ankara: Bilkent Üniversitesi ESBE.
- Çakır, S. (1996). *Osmanlı kadın hareketi*. İstanbul: Metis.
- Demirdirek, A. (1993). *Osmanlı kadınlarının hayat hakkı arayışlarının bir hikayesi*. İstanbul: İmge.
- Durakbaşa, A. (1998). *Kemalism as identity politics in Turkey*. Z. F. Arat (Ed). New York: St. Martin's.
- Durakbaşa, A. (2000). *Halide Edip Türk modernleşmesi ve feminizm*. İstanbul: İletişim.
- Jayawardena, K. (1986). *Feminism and nationalism in the third world*. London and New Jersey: Zed Books.
- Kandiyoti, D. (1995). *1980'ler Türkiye'sinde kadın bakış açısından kadınlar*. İstanbul: İletişim.
- Koloğlu, O. (1998). Halide Edip, devrimler ve demokrasi. *Tarih ve Toplum Dergisi*. Eylül 177.
- Paralı, E. (2001). *Halide Edip Adivar ve romanlarında Cumhuriyet Dönemi yeni kadın kimliği* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara: Ankara Üniversitesi SBE.
- Taşkıran, T. (1973). *Cumhuriyet'in 50. yılında Türk kadın hakları*. Ankara: Başbakanlık.



INTERNATIONAL

JOURNAL of HUMAN STUDIES

ULUSLARARASI İNSAN ÇALIŞMALARI DERGİSİ

ISSN: 2636-8641

Cilt/VOLUME 1

Sayı/ISSUE 2

Yıl/YEAR: 2018

ÇİNERİM: 31-10-2018 – Kabul: 20-12-2018

Usability of Yellow Striped Pavements by Visually Handicapped People in Hatay

Hatay'da Bulunan Sarı Şeritli Kaldırımların Görme Engelliler Tarafından Kullanılabilirliği

İrem HÜZMELİ¹
Esra DOĞRU HÜZMELİ²
Nihan KATAYIFCI³
Özden GÖKÇEK⁴
Bircan YÜCEKAYA⁵

Abstract

The most important problem experienced by visually impaired individuals is inadequacy of opportunities and inequality of opportunities with other people. The yellow striped pavement was made to help distance-place-direction sense while walking, to meet the needs of constant self-awareness to remove a possible accident situation has a very important place for the visually impaired. Our aim is to investigate the usability of yellow striped pavements applied to

Öz

Görme engelli bir kişinin yaşadığı en önemli sorun, gözlerinin görmemesi değil; kendisine sağlanan olanakların yetersizliği ve diğer insanlarla arasındaki fırsat eşitsizliğidir. Yürürken mesafe-yer-yön duygusunu kontrol etme, sürekli kendilerini fark ettirme ihtiyaçlarını gidermek ve olası bir kaza durumunu ortadan kaldırmak için yapılan sarı şeritli kaldırımlar, görme engelliler için oldukça önemli bir yere sahiptir. Görme engellilerin sosyal yaşama tam

¹İrem Hüzmeli, Lec., Hatay Mustafa Kemal University, School of Physical Therapy and Rehabilitation, fztirem@gmail.com, Orcid: 0000-0003-3400-6016

²Esra Doğru Hüzmeli, Asist. Prof., Hatay Mustafa Kemal University, School of Physical Therapy and Rehabilitation, edogru001@hotmail.com, Orcid: 0000-0002-7025-8192

³Nihan Katayıfçı, Lec., Hatay Mustafa Kemal University, School of Physical Therapy and Rehabilitation, eroglunihan@hotmail.com, Orcid: 0000-0002-2451-0852

⁴Özden Gökçek, Lec., Hatay Mustafa Kemal University, School of Physical Therapy and Rehabilitation, ozdencanbay@hotmail.com, Orcid: 0000-0002-7707-1881

⁵Bircan Yücekaya, Lec., Hatay Mustafa Kemal University, School of Physical Therapy and Rehabilitation, bircanyucekaya@hotmail.com, Orcid: 0000-0000-0000-0000

the sides of the road by visually impaired people in Hatay. A total of 25 visually impaired individuals, 8 women and 17 men, were included in the study. A self-reported questionnaire was applied.

The frequency of using yellow striped pavements was found, as using permanently 28 %, using partially 36%, using difficulty 4%, and never using 32%. Individuals who were found that defined the yellow striped pavements as useful 48%, the partially useful 20% and undecided as 32%. The sufficiency of yellow striped pavements in Hatay was defined as 20% adequate, 52% undecided and 28% insufficient. There was a significant difference between using the yellow striped pavements and helpfulness in walking independently in the street ($p < 0.005$). The fact that the majority of the subjects thought undecided insufficiency of the yellow striped pavements and individuals participated study generally go out with an assistant showed us these striped pavements are not enough. Participants stated that the strips laid on the sidewalks were not felt with the white cane and the strips were too wide and did not serve safe walking.

The bad proper design of the pavements, the failure to obey the law, the desensitization of the society constitutes a bigger obstacle for the people with handicapped.

Keywords: *Visual Impairments, Pavements, Usability, Yellow Striped*

olarak adaptasyonunu artırmak amacıyla yol kenarlarına uygulanan sarı şeritli kaldırım hakkında düşüncelerini almak ve bu şeritlerin kullanılabilirliğini araştırmak amacıyla çalışma planlanmıştır. Çalışma 8'i kadın ve 17'si erkek olmak üzere toplam 25 görme engelli birey ile gerçekleştirilmiştir. Sarı çizgili kaldırımların kullanılabilirliği sorgulandığında katılımcıların % 28'i sürekli, % 36 kısmi zorlukla, % 4'ü zorlanarak kullandığını, %36'sı ise hiç kullanmadığını ifade etmiştir. Sarı çizgili kaldırımları faydalı bulanlar % 48, kısmen faydalı bulanlar %20, faydası konusunda kararsız olanların oranı %32 olarak hesaplanmıştır. Hatay'da bulunan sarı çizgili kaldırımları yeterli bulanlar % 20, kararsız olanlar % 52 ve yetersiz bulanlar % 28'dir. Sarı şeritli kaldırımların kullanılabilirliği ile sokakta bağımsız olarak yürümeye yardımcı olma arasında istatistiksel açıdan anlamlı fark bulunmuştur ($p < 0.05$). Katılımcıların çoğunluğunun sarı çizgili kaldırımların yetersiz olduğunu vurgulaması, genellikle yardımsız dışarı çıkamamaları kaldırımların yeterli olmadığını göstermiştir. Kaldırımlardaki şeritlerin beyaz bastonla hissedilememesi ve şeritlerin aralarının çok geniş olması nedeniyle kaldırımların güvenli bir yürüyüşe hizmet etmedikleri saptanmıştır. Kaldırımların kötü dizaynı, kaldırımlar ile ilgili kurallara uyulmaması, toplumun duyarsızlaştırılması, engelli insanlar için daha büyük bir engel teşkil etmektedir.

Anahtar Kelimeler: *Görme Engelliler, Kaldırımlar, Kullanılabilirlik, Sarı Şeritler*

Introduction

Tactile paving is a system of textured ground surface indicators found in public environments to help blind and visually impaired persons to identify and distinguish potentially hazardous locations and then move and reach their expected destinations and then move in the right direction to reach their expected destinations. Tactile paving is made from various materials consisting of a series of tactile indicators (dot-shaped or bar-shaped). Tactile paving has different names in different countries, including truncated domes, detectable warnings, tactile ground surface indicators, tactile guide paths, and yellow striped pavements^{1,2}.

The commonly noticed and direct objective of tactile paving is to support and guide blind and visually impaired walkers in approaching the expected destinations. Tactile paving was invented several decades ago. At the present time, it is commonly implemented in many cities, but criticisms about its insufficient design for particular users as well as other people are still frequently heard.

Tactile paving cannot be distinguished clearly, easily, and consistently, which leads to hurdles and sometimes critical trouble and danger for users. Unlike in the past when blind and visually impaired persons lived within cities or even small communities, in recent years they are more outreached to visit different places³.

It is known that age-related eye disease has increased in recent years, so tactile paving is essential in daily living. Enabling independent and safe mobility for visually impaired individuals through a ground surface that is detectable through the soles of the shoes and by the use of a long white cane is a possibility of life².

Yellow striped pavement is made to help the distance–place–direction sense while walking to meet the need for constant self-awareness. Yellow striped pavement has a very important place in preventing possible accident situations for the visually impaired⁴.

Therefore the purpose of this study was to investigate the usability of yellow striped pavements applied to the sides of the road among visually impaired people in Hatay.

Material and Methods

Twenty-five participants who met the criteria volunteered to participate were included the study. Our institutional ethics board approved all protocols, the patients gave informed consent before participating in the study (ethical approval number: 31/10/2014/191). A self-report questionnaire was applied. We measured outdoor tactile ground surface with a tape measure.

The blind people included in the study answered the questions using the face-to-face survey method in the presence of one witness chosen by the participant.

Our survey consists of demographic information and nine questions. The participants responded verbally by giving the opinion that best suited them. We recorded the age, gender, marital status, education, and employment status of participants as demographic data.

Questions concerned visual function, visual impairment, age of onset of visual impairment, presence of other impairments, going outside, frequency of using yellow striped pavement, the sufficiency of the yellow striped pavements, and whether there were comments that they wanted to add.

Results were analysed with SPSS software. Descriptive statistics with frequency and ratio were analysed. Correlations were determined by using Pearson tests. An α (p) value less than or equal to 0.05 was considered statistically significant

Results

A total of 25 visually impaired individuals aged between 14 and 70 years, including 8 women and 17 men, were included in the study. Eight women (32%) aged between 8 and 57 years (26.87 ± 19.30 years) and 17 men (68%) aged between 7 and 65 years (27.94 ± 18.30) participated.

Demographic information about participants was recorded and is shown in Table 1. We recorded that 52% of participants had not completed school, 32% were students, and 64% were single. We measured a tactile surface had six parallel directional strips with dimensions of 400×400 mm. The tactile surface with dimensions of 400×400 mm had 49 warning domes.

When we questioned participants about their visual function, we found that 56% of the participants did not see but had light perception while 8% of them did not see and had no light perception. 80% of participant declared the time of occurrence of visual impairment was congenitally, while 20 % participants stated acquired in a while. The participants did not have any disabilities other than visual impairment (Table 2).

Going out independently was very important for people with visual impairments. We asked them how they usually went out. We found that 52% of participants went out with an assistant, 40% went out alone, and 8% did not go out from the house. They thought that they were challenged because of their disability while going out independently (Table 3).

We found that 36% of participants used yellow striped pavements sometimes, 28% always, 32% never, and 4% with difficulty. The majority of participants (68%) stated that yellow striped pavements were useful, but 32% responded that they were undecided. When we asked about the sufficiency of yellow striped pavements in Hatay, 52% of participants responded that they were very undecided, while 20% thought they were adequate and 28% considered them insufficient (Table 3).

There were significant correlation between question about the usefulness of the pavements and age ($p = 0.01, r = 0.50$). It was also found that there was a correlation between occurrence time of the blindness and the frequency of use of yellow striped pavements ($p = 0.03, r = 0.41$) (Table 4). We found that there was a significant relationship between going out independently and visual function status ($p = 0.01, r = 0.72$) (Table 4).

Discussion

Many tactile surfaces such as yellow striped pavements are architectural adaptations for visually impaired people⁵. We investigated the availability of these architectural adaptations in daily living. A total of 25 visually impaired individuals aged between 14 and 70 years participated in the study. There was a wide range of age in our study. With regard to educational status, a large number of participants had not completed school or had attended only primary school. It is the fact that the level of education is low among people with visual impairments in Hatay.

We found that many participants were unemployed. Working is very important in daily living, especially for people with impairments. When we asked about visual status, we found that 56% of

participants could not see but had light perception while 8% did not see and had no light perception and 28% had problems with seeing. It was found that that the time of the occurrence of visual impairment was 80% congenital and 20% acquired. The participants did not have any disability other than visual impairment. Going out independently was very important for people with visual impairments. We found that 52% of participants went out with an assistant. They thought that they were challenged because of their disability when going out independently and most of them stated that they had difficulty while going out. This is a big problem not only for visually impaired people just for all people with disabilities. In our study, 64% of participants reported that they were able to use yellow striped pavements. Although they found them useful when we asked the sufficiency of the pavements, 52% of them were undecided about the adequacy and 28% declared that yellow striped pavements were insufficient.

Daily living activities such as transporting, work, school, shopping are important for people with disabilities⁶. Local governments have an important role to play in the shaping of urban space through social and technical infrastructure investments. The fact that urban transport services are provided to local administrations so that all kinds of open spaces and structures will be accessible to disabled people in the city is the most important element that provides equal opportunity for disabled people to participate in social life⁷.

The usability and interpretability of tactile paving by visually impaired people have been researched by projects. Tactile guide roads can assist blind people in following a specific route by using their shod feet to identify and distinguish raised patterns. Courtney and Chow (2000)⁸ assessed tile designs for tactile guide pathways. Two kinds of tile designs were assessed. They found that junction discrimination accuracy and time were significantly better for the new design than the old design. Following the roads were liable on cutaneous stimulation and kinaesthetic stimulation such as supination and pronation twists of ankles provoked by the strip pattern on pathway tiles. It was not important whether the path was new or old but more training and experience might be necessary to make the new guide paths acceptable to visually impaired people. They didn't mention the usability of the path but only considered the design^{8,9}. In our study, individuals used new pathways in Hatay and we assessed the usability.

Øvstedal et al. (2005)¹⁰ investigated tactile indicators in a street environment with patterns and designs based on the conclusions of recent studies in Sweden and Norway. They wanted to use the best knowledge from recent studies to define continuous routes through cities with integrated tactile indicators where orientation cues are incomplete and to assess the solutions in real street surroundings and traffic conditions. They declared that a profile height of 5 mm was the best compromise between tactile detection and journey risk. They used a field test and questioned the individuals. They collected limited information like our study. They stated that their study would experience for new studies. In our study, individuals reported a lack of accessibility conditions, like Øvstedal et al. (2005)¹⁰.

Siu (2012)¹¹ researched the accessibility of park environments and facilities for the visually impaired. The study adopted an approach to park environments and facilities. The investigator declared that park environments were very important for independence in daily living for people with visual impairments¹¹. Our participants considered yellow striped pavements were usable. The usability and accessibility of roads and parks were similar in our study.

Kobayashi et al. (2005)¹² investigated gait analysis of people walking on tactile ground surface indicators. They found that using tactile ground surface causes extra movements of the lower extremities. One of the reasons for the extra movements of the lower extremities was a functional leg length discrepancy while walking on the indicators. They planned a new surface with a recessed tactile surface, which was effective in reducing the additional movements while walking on the path in which indicators were installed. We did not assess walking in our study but we assessed the frequency of use of this tactile surface. In our study, participants stated that the strips laid on the sidewalks were not felt with the white cane, were too wide, and did not facilitate safe walking.

Fujiyama et al. (2005)¹³ evaluated the wide of tactile ground surface indicators and its effects on users' detection abilities. Thirty-four participants with visual impairment used with the can feel the road. They evaluated the width and found that the typical width of 300 mm is effective; adding 100 mm improves the effectiveness but when the width is 600 mm the detection rate reaches 100%. We measured a tactile surface with dimensions of 400 × 400 mm and six parallel directional strips. The tactile surface with dimensions of 400 × 400 mm had 49 warning domes. Different widths are considered in the literature. Our participants stated that the strips or width of the surface was too wide and could not be felt with the white cane.

Rosburg (2008)¹⁴ stated that it is important to understand the usability of yellow striped pavements. Their design can be different in different countries, but the successful use of tactile floor indicators depends crucially on visually impaired pedestrians understanding the different meanings represented by these signs and being informed of the presence like these facilities.

Lu et al. (2008)³ evaluated tactile paving design standards in different countries. The study focused on the factors of type, form, and colour in constituting the standards of tactile paving, tried to identify the problems of tactile paving in China, and then offered some insights for importance and further research. They stated that the users of the tactile paving were particularly people who had lost all or part of their vision capability. In our study, 56% of participants did not see but had light perception, 8% did not see and had no light perception, and 28% had problems with their vision. These participants declared that people with visual impairment have difficulty in daily living while going out independently. We found that 52% of participants went out with an assistant, 40% went out alone, and 8% did not go out of the house. They thought that they were challenged because of their disability when going out independently. Seventy-eight per cent of them declared that they had difficulty when going out. Countries have established very different and detailed standards to unify the forms and sizes of tactile paving. Like the literature, we considered a tactile ground surface with dimensions of 400 × 400 mm.

In different countries, yellow stripped pavement is called by different names. The literature supports the proposition that yellow has the highest brightness level and is attractive in vision in the colour system, so yellow can be identified by visually impaired individuals even under conditions of insufficient light.

Lauria (2017)² studied the detectability of contrasting walking surface materials. Age, health status, age of onset, and degree of loss were important to detect contrasts in pavements. Older people who lost their sight through certain medical conditions such as diabetes may well have decreased

sensitivity in their feet so environmental conditions may strongly affect the detectability of tactile paving.

The fact that the majority of the subjects are undecided about the sufficiency of the yellow striped pavements and individuals participating in the study generally go out with an assistant showed us that these striped pavements were not enough.

Participants stated that the strips laid on the sidewalks were not felt with the white cane, were too wide, and did not facilitate safe walking. In contrast to our study, Parkin and Smithies (2012)¹⁵ declared that tactile and guidance paving was easily identifiable.

The improper design of the pavements, failure to obey the law, and desensitization of society constitute bigger obstacles for people with handicaps.

Limitations and power of our study

This research was conducted only in Hatay. The number of participants was insufficient.

Participants were asked questions and their comments and replies were recorded. There are few studies about the comments of people with visual impairments on this issue. This is advantage of the study.

Conclusion

The fact that the participants were undecided about the sufficiency of the yellow striped pavements. Going out with an assistant showed us that these striped pavements are not enough. Local governments need to consider the criticism in this regard. In addition, more studies need to be done on the ideal size and usability of the pavements.

Acknowledgments

This research was supported by Mustafa Kemal University Physical Therapy and Rehabilitation school but no funding was provided. We thank our colleagues from Mustafa Kemal University Physical Therapy and Rehabilitation School who provided insight and expertise that greatly assisted with the research, although they may not agree with all of the interpretations presented in this paper. We thank all the participants too.

REFERENCES

1. Dowson, A. J. (2003). The development of surface tactile indicators. In *Proceedings of the 7 th International Conference on Concrete Block Paving*.
2. Lauria, A. (2017). Tactile pavings and urban places of cultural interest: A study on detectability of contrasting walking surface materials. *Journal of Urban Technology*, 24(2), 3-33.
3. Lu, J., Siu, K. W. M., & Xu, P. (2008, November). A comparative study of tactile paving design standards in different countries. In *Computer-Aided Industrial Design and Conceptual Design, 2008. CAID/CD 2008. 9th International Conference on* (pp. 753-758). IEEE.
4. Wisdom, S.(2004). Awareness, Understanding and Communication of Tactile Pavement Usage Within the United Kingdom In Evaluation in Progress - Strategies for Environmental Research and Implementation (IAPS 18 Conference Proceedings on CD-Rom). IAPS. Vienna, Austria: Österreichischer Kunst- und Kulturverlag.

5. Hanson, J. (2005). The housing and support needs of adults aged 18-55 with impaired vision: A good practice guide.
6. Kesik, O.A., Demirci, A., Karaburun, A. (2012). *Analysis of pavements for disabled pedestrians in metropolitan cities*. Lambert Academic Publishing, p:108 ISBN-13:978-3-8465-8888-8.
7. Öztürk, M. (2011). Türkiye’de engelli gerçeği. *Müstakil Sanayici ve İşadamları Derneği Cep Kitapları*, 30,105.
8. Courtney, A., & Chow, H. M. (2000). A study of tile design for tactile guide pathways. *International Journal of Industrial Ergonomics*, 25(6), 693-698.
9. Department for Transport.(2007). Guidance on the use of Tactile Paving Surfaces . Accessible transport, local transport, and road network and traffic. *Department for Transport.(DETR)*,1-104
10. Øvstedal, L. R., Lid, I. M., & Lindland, T. (2005, September). How to evaluate the effectiveness of a tactile surface indicator system?. In *International Congress Series* (Vol. 1282, pp. 1051-1055). Elsevier.
11. Siu, K. W. M. (2013). Accessible park environments and facilities for the visually impaired. *Facilities*, 31(13/14), 590-609.
12. Kobayashi, Y., Takashima, T., Hayashi, M., & Fujimoto, H. (2005). Gait analysis of people walking on tactile ground surface indicators. *IEEE Transactions on neural systems and rehabilitation engineering*, 13(1), 53-59.
13. Fujinami, K., Mizukami, N., Ohno, H., Suzuki, H., Shinomiya, A., Sueda, O., & Tauchi, M. (2005). Tactile ground surface indicator widening and its effect on users' detection abilities. *Quarterly Report of RTRI*, 46(1), 40-45.
14. Rosburg, T. (2008). Tactile ground surface indicators in public places. In *Human Haptic Perception: Basics and Applications* (pp. 491-499). Birkhäuser Basel.
15. Parkin, J., & Smithies, N. (2012). Accounting for the needs of blind and visually impaired people in public realm design. *Journal of Urban Design*, 17(1), 135-149.

Tables

Table 1. Demographic Information

Variables		n	%
Sex	Women	8	32
	Men	17	68
Marital status	Married	8	32
	Single	16	64
	Widow	1	4
Education	Illiterate	4	16
	Primary school	13	52
	High school	5	20

	Undergraduate	1	4
	Bachelor's degree or higher	2	8
Employment status	Officer	6	24
	Worker	2	8
	Unemployed	4	16
	Housewife	2	8
	Student	8	32
	Artist	1	4
Age	0-17 years old: underage	8	32
	18-65 years old: youth/young	17	68

Table 2. Questions about Vision Function

		N	%
Visual function	I do not see; I have no light perception	2	8
	I do not see; I have light perception	14	56
	I see a little no reading and writing	2	8
	I see a little I read with ink writings warning	4	16
	I have partial loss of vision	3	12
Time of occurrence of visual impairment	Congenital	20	80
	Acquired	5	20
Are there any disability other than your visual impairment?	Yes	0	0
	No	25	100

Table 3. Questions about Going out status and Yellow Striped Pavements

Questions about Going Out Status		n	%
How do you usually go out?	Alone	10	40
	With an assistant	13	52
	I do not go out of the house	2	8
	Yes, I have difficulty	10	40

Do you think you are challenged because of your disability when you go out independently?	Some difficulty	9	36
	Undecided	2	8
	No difficulty	2	8
	This depends on urban arrangements and not on barriers	2	8
Questions about Yellow Striped Pavements			
Frequency of using yellow striped pavements	Use permanently	7	28
	Use partially	9	36
	Use with difficulty	1	4
	Never use	8	32
Are the yellow striped pavements useful?	Useful	12	48
	Partially useful	5	20
	Undecided	8	32
Are the yellow striped pavements sufficient in Hatay?	Yes, adequate	5	20
	Undecided	13	52
	No, insufficient	7	28

Table 4. Correlations Table

		Are the yellow striped pavements useful?	Are the yellow striped pavements sufficient in Hatay	Age	The time of occurrence of visual impairment	Frequency of using yellow striped pavements	Going Out Status	Visual Function
Are the yellow striped pavements useful?	r	1	0.21	0.50*	0.31	0.66*	0.04	0.18
	p		0.29	0.01	0.12	0.00	0.81	0.38

Are the yellow striped pavements sufficient in Hatay	r	0.21	1	0.39	0.37	0.15	0.04	-0.01
	p	0.29		0.05	0.06	0.45	0.85	0.93
Age	r	0.50*	0.39	1	0.73*	0.34	0.18	0.05
	p	0.01	0.05		0.00	0.09	0.37	0.81
The time of occurrence of visual impairment	r	0.31	0.37	0.73*	1	0.41*	0.04	-0.03
	p	0.12	0.06	0.00		0.03	0.81	0.87
Frequency of using yellow striped pavements	r	0.66*	0.15	0.34	0.41*	1	0.35	0.31
	p	0.00	0.45	0.09	0.03		0.07	0.12
Going Out Status	r	0.04	0.04	0.18	0.04	0.35	1	0.72*
	p	0.81	0.85	0.37	0.81	0.07		0.00
Visual Function	r	0.18	-0.01	0.05	-0.03	0.31	0.72*	1
	p	0.38	0.93	0.81	0.87	0.12	0.00	



INTERNATIONAL

JOURNAL of HUMAN STUDIES

ULUSLARARASI İNSAN ÇALIŞMALARI DERGİSİ

ISSN: 2636-8641

Cilt/Volume 1

Sayı/Issue 2

Yıl/Year: 2018

Gönderim: 08-11-2018 – Kabul: 03-12-2018

Investigation Within the Framework of Some Socio-Demographic Characteristics of Loneliness and Social Integrity Levels Among Individuals Who Lived in Orphanage

Yetiştirme Yurdunda Kalmış Bireylerde Yalnızlık ve Sosyal Bütünleşme Düzeylerinin Bazı Sosyo-Demografik Özellikler Bakımından İncelenmesi*

Murat YILDIZ¹
Mehmet Emin KILIÇ²

Abstract

The aim of this study is to investigate the relationship between the levels of loneliness and social integration within the framework of some socio-demographic characteristics of individuals who lived in orphanages during childhood and/or adolescence period. The sample of the study consisted of 158 participants who were members of the associations (in Sivas, Malatya and Gaziantep cities) established by the individuals who were separated from the orphanage, and 82.9% (n= 131) were male, and 17.1% (n = 27) were female. Data collection tools, Personal Information Form, which consist

Öz

Bu çalışmanın amacı, çocukluk ve/veya ergenlik döneminde yetiştirme yurdunda kalmış bireylerde yalnızlık ile sosyal bütünleşme düzeyleri arasındaki ilişkiyi saptamaktır. Bununla birlikte bu değişkenleri bazı sosyo-demografik özellikler çerçevesinde incelemektir. Araştırmanın örneklemi, hayatlarının bir döneminde yetiştirme yurdunda kaldıktan sonra ayrılmış olan 158 katılımcıdan oluşmaktadır. Bu bireyler, Sivas, Malatya ve Gaziantep illerinde benzer hayat hikayesi olanların dayanışma amaçlı kurdukları 3 derneğin üyesidirler. Örneklemin %82,9'unu (n=131) erkekler, %17,1'ini (n=27)

*Bu makale Mehmet Emin Kılıç'ın "Hayatlarının Bir Döneminde Yetiştirme Yurdunda Kalmış Bireylerde Yalnızlık Düzeyi ve Sosyal Bütünleşme Arasındaki İlişki Üzerine Bir Araştırma" başlıklı Yüksek Lisans Tezindeki (Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2018) bazı bilgi ve bulgular temel alınarak hazırlanmıştır.

¹Murat Yıldız, Prof. Dr., Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü, yildizm@cumhuriyet.edu.tr, Orcid: 0000-0003-3053-4110

²Mehmet Emin Kılıç, Sosyal Hizmet Uzmanı, Adıyaman Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler İl Müdürlüğü, klcmehmetemin@gmail.com, Orcid: 0000-0003-4054-4451

socio-demographic characteristics, UCLA Loneliness Scale, which was developed by Russel, Peplau and Ferguson (1978) and adapted to Turkish by Demir (1989), and Social Integration Scale, which was developed by Şimşek and Şimşek (2013). In the findings obtained in the study, it was found that there was a negative correlation between loneliness and social integration and social integration decreased as loneliness increased. Also, gender, education level, and marital status groups differ significantly regarding loneliness variable; The differences between males and females and marital status groups were found to be significant. On the other hand, it was determined that the differences in the loneliness and social integration variables were not significant between the age groups and the length of stay in the orphanages. Again, it was found that there was no significant difference in terms of social integration mean scores of the groups classified according to the level of education.

Keywords: *Social Integration, Loneliness, Orphanage, Social-Demographic Characteristics*

kadınlar oluşturmaktadır. Veri toplama aracı olarak Kişisel Bilgi Formunu da içeren, Russel, Peplau ve Ferguson (1978) tarafından geliştirilmiş olan ve Demir (1989) tarafından da Türkçeye uyarlanarak güvenilirlik ve geçerlik çalışmaları yapılmış olan UCLA Yalnızlık Ölçeği ile Şimşek ve Şimşek (2013) tarafından beşli Likert modelinde geliştirilen Sosyal Bütünleşme Ölçeği'nden oluşan bir form kullanılmıştır. Çalışmada elde edilen bulgularda, yalnızlık ile sosyal bütünleşme arasında negatif yönde anlamlı bir ilişkinin olduğu, yalnızlık arttıkça sosyal bütünleşmenin azaldığı saptanmıştır. Ayrıca yalnızlık değişkeni açısından cinsiyet, eğitim düzeyi ve medeni durum grupları anlamlı düzeyde farklılaştıkları; sosyal bütünleşme bakımından erkeklerle kadınlar ve medeni durum grupları arasındaki farklar anlamlılık düzeyine ulaştıkları saptanmıştır. Buna karşın yaş grupları ile yetiştirme yurtlarında kalış sürelerine göre oluşturulmuş gruplar arasında yalnızlık ve sosyal bütünleşme değişkenleri açısından farkların anlamlı olmadığı tespit edilmiştir. Yine eğitim düzeylerine göre sınıflandırılmış grupların sosyal bütünleşme ortalama puanları bakımından farklılaşmanın anlamlılık düzeyine ulaşmadığı saptanmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Sosyal Bütünleşme, Yalnızlık, Yetiştirme Yurdu, Sosyo-Demografik Özellikler*

Giriş

Toplumların sağlıklı ve güçlü olarak devamlılığını sağlayan, temel toplumsal bir kurum olan ve genellikle, toplumun özelliklerini taşıyan aile, evlilik ve kan bağına dayanan, anne-baba ve çocuklardan oluşan en küçük sosyal grup ve en önemli toplumsal öğedir. Normal şartlarda aile, çocuğun/çocukların güvenli ve sağlıklı gelişimi için en ideal ortamdır. Fakat aile bireylerinden herhangi birinin kaybı veyahut ebeveynlerin sorumsuzluğu sonucu böyle bir olumlu ortamdan söz edilememekte ve çocuk korunmaya muhtaç hale gelebilmektedir. Korunmaya muhtaç çocuk "bedensel, zihinsel, ahlaki, sosyal ve duygusal

gelişimi ile kişisel güvenliği tehlikede olan, ihmal veya istismar edilen ya da suç mağduru olan çocuk" olarak tanımlanmaktadır (ÇKK 2005 mad. 3/1). Çocuğun korunmaya muhtaç duruma düşmesinin birçok nedeni bulunduğunu ifade eden Çağlar'a (1973) göre savaşlar, ölüm, doğal afet, bulaşıcı hastalıklar, ebeveyn ayrılıkları ve yoksulluk bu nedenlerin en önemlilerindedir (ss.64-65).

İşte ülkemizde herhangi bir nedenden dolayı korunmaya muhtaç olan çocuklar için farklı bakım modelleri uygulanmaktadır. Bu modellerden biri, çocuğun en ideal yetişeceği yerin aile ortamı olduğunu, bu nedenle çocuğun aile yanında yaşamını devam ettirebilmesi için öncelikle aile içinde çocuğun desteklenmesinin sağlanmasını savunmaktadır. Bu modele göre hiçbir bakım hizmeti ailede verilen evde bakım hizmetinin yerini tutmamaktadır. Bu nedenle gerek Batı ülkelerinde gerekse ülkemizde verilen kurum bakımında yaşanan sorunlar yeni arayışları da beraberinde getirmiş ve aile içerisinde bakım öncelikli ve tercih edilir hale gelmiştir (Ünal, 2018). Çocuğun maddi ihtiyaçlarının karşılanması bir şekilde gerçekleştirilebilir. Ancak duygusal ve diğer psikolojik ihtiyaçları söz konusu olduğunda ailenin önemi burada ortaya çıkmaktadır. Çocuğun ihtiyaç duyduğu sevgi ve güven duygularını yurt, yuva ortamında bulması aile ortamına kıyasla oldukça güçtür. Her ne kadar maddi ihtiyaçları karşılanıyor olsa da örneğin çocuğun anne sevgisinden mahrum kaldığında psikolojisi olumsuz bir şekilde etkilenebilmektedir (Aydın, 2008, s.100). Yurt, yuva, çocuk evleri gibi bakım sağlanan yerlerde bazen uyumlu olmayan, birbirinin zıddı olan veyahut uyumlu olsa bile en az 4-5 farklı kişiyle yetiştirilmeye çalışıldığından, çocuk kişiye göre davranış geliştirebilmekte ve çocukta davranış bozuklukları ortaya çıkabilmektedir.

Korunmaya muhtaç çocuklara sağlanan diğer bakım modeli ise kuruluş bakımındır. Bu model devlet eliyle yürütülmekte olup, çocuk yuvaları, yetiştirme yurtları ve son 10 yıllık dönemde ise bu kuruluşların dönüştürülmesiyle ortaya çıkan çocuk evleri, çocuk destek merkezleri ve çocuk evleri sitesi (sevgi evleri) kuruluş bakımının yapıldığı yerler olarak sayılabilir. Bunların arasında bulunan ve bu araştırmanın katılımcıların bir dönem yaşadıkları yer olan yetiştirme yurtları; "13-18 yaş arası korunmaya muhtaç çocukları korumak, bakmak ve bir iş veya meslek sahibi edilmeleri ve topluma yararlı kişiler olarak yetişmelerini sağlamakla görevli ve yükümlü olan yatılı sosyal hizmet kuruluşları" (SHÇEK mad.3/f-2) olarak tanımlanmaktadır.

Her ne kadar ilgili kanun maddesi ideal bir amaç ve hedef içerse de koruma altına alınan çocuklar bazen yetiştirme yurdunda çevresiyle uyum problemleri yaşayabilmekte ve bu durum da çocukların ileriki yaşlara kadar yansıyabilecek sosyal bütünleşmede zorlanma, dolayısıyla kendilerini yalnız hissetme gibi sonuçlar doğurabilmektedir (Kutlu, 2005, s. 91).

Yalnızlık duygusu, bazen "tek başına olma" ile karıştırılan hoş olmayan bir duygu halidir ve bu iki durumu birbirinden ayırmak için çok kullanılan "kalabalıklar içinde kendini yalnız hissetme" söylemi bize yalnızlık duygusunun niteliği hakkında bazı ipuçları sunmaktadır. Buna göre yalnızlık duygusunun fiziksel bir ortamla ilgili olmaktan çok psikolojik ve fenomenolojik bir yapısı olduğu, bireyin kendisini, etkileşimde bulunduğu insanları ve kurulan iletişimin niteliğini algılayış biçimiyle doğrudan ilgili olduğu söylenebilir. Peplau ve Perlman'e (1984, ss. 15-16) göre, yalnızlık, bir kişinin sosyal ilişkiler ağının nitelik veya nicelik açısından önemli ölçüde yetersiz olduğu zaman ortaya çıkan hoş olmayan deneyimdir. Bu tanım, yalnızlığa ilişkin yaklaşımlardaki üç uzlaşma noktasına dikkat çekmektedir. Birincisi, yalnızlık kişinin sosyal ilişkilerinde bir eksiklikten kaynaklanır. Yalnızlık, bir kişinin gerçek sosyal ilişkileri ile kişinin ihtiyaçları veya sosyal temas arzusu arasında bir uyumsuzluk olduğunda ortaya

çıkarmaz. Bazen yalnızlık, bireyin sosyal ihtiyaçlarındaki gerçek değişimden ziyade, bireyin sosyal ihtiyaçlarındaki bir değişimden kaynaklanır. İkincisi, yalnızlık öznel bir deneyimdir; nesnel sosyal izolasyon ile eşanlamlı değildir. İnsanlar bir kalabalığın içinde yalnız kalabilirler. Üçüncüsü, yalnızlık bazen kişisel gelişim için bir ortam ve imkân sunsa da deneyimin kendisi yine tatsız ve üzücüdür.

Tartışmayı biraz farklı bir boyuta taşıyan Yalom (2000) yalnızlığı 'kişilerarası yalnızlık, içsel yalnızlık ve varoluşsal yalnızlık' olarak üç boyutta değerlendirmiştir; '*Kişilerarası yalnızlık*' coğrafi izolasyon, uygun sosyal beceri yoksunluğu, yakınlığa ilişkin çatışma içeren duygular veya doyurucu sosyal etkileşimi engelleyici kişilik yapısının ortaya çıkardığı, başka insanlardan uzak olduğunu ifade eden yalnızlıktır. '*İçsel yalnızlık*' kişinin kendi potansiyelini, duygularını veya arzularını baskılaması ya da kendi kişisel yargılarına güvenmemesi durumunda ortaya çıkan bireyin benliğinin herhangi bir biçimde parçalandığını gösteren bir yalnızlık türüdür. '*Varoluşsal yalnızlık*' bireyin yaratılışında olan bir yalnızlık türü olup bireylerle kurulan doyurucu ilişkileri, tam bir benlik bilincine ve bütünlüğüne sahip olsa da süregelen bir yalnızlık tipidir. Bu yalnızlık türü bireyin sıklıkla kendinden ve başkalarından soyutlanmasına ve ilişkiler arasındaki uçurumun açılmasına işaret eder (ss. 556-559). İnsanı diğer varlıklardan üstün kılan düşünebilme gücü, kendi varlığının ve hayatının bilincinde olmayı dolayısıyla kendisine, diğer insanlara, geçmiş ve geleceğe ilişkin farkındalığı ortaya çıkarmaktadır. İşte 'varoluşsal kaygı' kişinin kendi varoluşuyla birlikte hayatın sınırlılıklarla dolu olduğunu, er geç ölüm olgusuyla bir şekilde karşılaşacağını ve ölümün birbirleri için önemli ve değerli aile üyelerini, arkadaş ve dostları birbirinden ayırarak olmasını çaresizlik içinde deneyimlemesiyle oluşur.

Michela, Peplau ve Weeks (1982) yalnızlığın algılanan nedenlerini karamsarlık, reddedilme korkusu, denememek, şansızlık, bilgi eksikliği, utangaçlık, fiziksel olarak çekici olmama, diğer gruplar/ilişkiler, başkalarının korkusu, kişisel olmayan durumlar, fırsatların oluşmaması, diğer insanların arkadaş olmaya çalışmaması ve itici (antipatik) kişilik yapısı olarak 13 madde biçiminde gruplandırmışlardır. Bir başka ifadeyle bireyin diğer insanlarla duygusal ilişki kurma becerisindeki eksikliği, çevresinde tanıdık birilerinin çok az olması ya da hiç olmaması, çoğu insan mutluyken kendisinin üzgün olması, konuşabilecek/iletişim kurabilecek kimselerin bulunmayışı ve aşırı derecede kendine odaklanması gibi durumlar bireyde yalnızlık duygusunun oluşmasına neden olabilir (Mikulincer ve Segal, 1990).

Her insanın, birileriyle yakın olma ve değer verildiği hissine, öz benliğinin onaylanmasına ve sevmeye-sevilmeye ihtiyacı olup (Kutlu, 2005, s. 92; Maslow, 2001, s. 31), bireyin psiko-sosyal uyumuyla doğrusal bir ilişkiye sahiptir. Çünkü sevmeye-sevilmeye ihtiyacı o kadar güçlü olur ki sevgiyi kaybetme düşüncesinden kaynaklanan korkular, temel korkuların nedenleri haline gelebilmektedir. Aslında bu aynı zamanda değersizlik duygusunun oluşmasında da etkili bir etkidir (Tanner, 1997, s. 22). Diğer bir deyişle, kişinin sosyal hayatında uyum sorunu yaşamaması, diğer insanlara yaklaşması, kendini değerli ve sevildiğini hissetmesi, bireyin sosyal dışlanmışlık ve yalıtılmışlık duygusunu engeller, toplumsal hayatın bir parçası haline gelmesine yani toplumla bütünleşmesine zemin hazırlar. İşte Rook da (1984) sosyal bütünleşme ve duygusal yakınlık için fırsatlar oluşturan faaliyetlerde gerek duyulan sosyal çevrenin, sosyal eşlerin olmadığı bilincine vardığı durumlarda yalnızlığın ortaya çıktığını ifade etmekle yalnızlıkla sosyal bütünleşme arasındaki güçlü bağa dikkat çekmektedir.

Bütünleşme, genellikle dayanışma, birlik ve paylaşım kelimeleriyle aynı anlamda kullanılabilir. Sosyal bütünleşme ise grup üyelerinin bazı duyguları paylaşması ve birlikte hareket

etmesi şeklinde tanımlanabilir (Yılmaz, 2006, s. 2). Kurtkan-Bilgiseven, sosyal bütünleşmeyi, sosyal yapının çeşitli etkenleri arasındaki birbirini tamamlayabilme, bu etkenlerden toplumda küçük cemaatler, çıkar birlikleri, kurumlar oluşturabilme durumu olarak ifade etmiştir. O sosyal bütünleşme türleri olarak “yinsel bitişiklik, dış tesirlerde bir araya gelme, fonksiyonel bütünleşme, normatif bütünleşme ve manevi değerler etrafında bütünleşme” den söz etmektedir (Kurtkan-Bilgiseven, 1982, ss. 316-325).

Fichter’a (2012, ss. 240-241) göre, sosyal bütünleşmeyi sağlayan iki ana faktör vardır. Bunlar: Özsel faktörler ve yardımcı faktörlerdir. Özsel faktörlerin üç temel özelliği vardır: Birincisi, bireylerin yerine getirdikleri ortak işlevler ve paylaştıkları değerler bulunduğu birbiriyle bütünleşmektedir. İkincisi, bireylerin ortak işlevleri ortak değerleri için bir araya gelerek yerine getirmesidir. Üçüncüsü ise bireylerin birbirlerini kutlaması ve yüceltmesidir. Yani ortak değerler için bir araya gelerek paylaşımda bulunulan değeri ve kişilerin birbirlerini yüceltmesidir. Yardımcı faktörlerin de üç ayırıcı özelliğe sahiptir. İlki toplumu oluşturan üyelerin karşılaştıkları dış baskı, tehdit ve savaşlardır. Toplumun tehlike karşısında mücadele etme umudunun var olması halinde, halkın birleşerek göstereceği sosyal tepki de güçlenir. İkinci yardımcı faktör itaat ve otorite tekniklerinin kullanılarak toplumdaki bireyler davranış örüntüsüne uymaya zorlanır. Sonuncusu ise karşılıklı çıkar ilişkisine dayanan bütünleşmedir. Grupların çeşitleri ve çıkarları farklı olmasına karşın, bu grupların birçoğu karşılıklı bağımlılık içerisinde.

Erkal (1987, ss. 270-273), bir toplumdaki sosyal bütünleşmenin gerçekleşmesi için gerekli temel şartlar arasında; “Aile kurumunun güçlü olması ve Türk aile yapısının yıpratıcı girişimlerden kaçınılması (özellikle kanunlaşma safhasında), sosyal politikaların uygulanması (İşçi- işveren ilişkileri, sosyal yardım, sendikacılık, iş mevzuatı, sosyal güvenlik vb.), toplumda sosyal statünün doğuştan değil, fakat ferdin başarısı sonucu kazanılması, kültürün genç kuşaklara naklinde önemli araç olan dilin, kültürel ve nesiller arası kopukluğa yol açmaması, eğitimin milli olma niteliği ve birleştiriciliği, toplumun dinamik yapısı icabı farklı menfaat grupları içinde olan fertler, aynı zamanda toplum birlik şuurundan da haberdar olmalıdır, eğitimde kabiliyet esasına göre fırsat eşitliğinin sağlanması” gibi şartları sıralamaktadır.

Alanyazında yalnızlık ile sosyal bütünleşme arasındaki ilişkiyi inceleyen bir çalışmaya rastlanmamakla birlikte yalnızlık ile sosyal destek arasındaki ilişkiyi irdeleyen ve negatif yönde anlamlı ilişkiler saptayan araştırmalar bulunmaktadır (Arslan, 2016; Arslantaş ve Ergin, 2011; Duru, 2008; Kozaklı, 2006; Köse, 2009; Oğuz ve Kalkan, 2014; Öztürk, Nazik-Sevindik ve Yaman, 2006; Yıldırım, 2000; Yılmaz, Yılmaz ve Karaca, 2008).

Bu araştırmanın temel amacı yetiştirme yurdunda kalmış bireylerin yalnızlık düzeyleri ile sosyal bütünleşme düzeyleri arasındaki ilişkiyi sosyo-demografik değişkenler açısından incelemektir. Bu çerçevede;

- Yalnızlıkla sosyal bütünleşme arasında negatif yönde anlamlı bir ilişki vardır.
- Yalnızlık ve sosyal bütünleşme değişkenleri açısından değerlendirildiğinde yetiştirme yurdunda kalış sürelerine göre oluşturulmuş gruplar anlamlı düzeylerde farklılaşmaktadır.
- Yalnızlık ve sosyal bütünleşme değişkenleri açısından cinsiyet, yaş grupları, eğitim düzeyi ve medeni durumuna göre oluşturulmuş gruplar arasında anlamlı farklılıklar vardır.

Yöntem

Evren ve Örneklem

Araştırmanın çalışma evreni, hayatlarının bir döneminde yetiştirme yurtlarında kalmış bireylerden oluşmaktadır. Araştırmanın örneklemini ise Sivas, Malatya ve Gaziantep illerinde yetiştirme yurtlarında kalıp-ayrılmış kişilerin kurduğu üç derneğe üye olan ayrıca Adıyaman ilinde yaşayan yetiştirme yurdundan ayrılan bireylerden kolayda örnekleme tekniğiyle seçilen 131'i (%82.9) erkek, 27'si (%17.1) kadın olmak üzere toplam 158 katılımcıdan oluşmaktadır.

Veri Toplama Araçları

UCLA Yalnızlık Ölçeği: UCLA (University of California, Los Angeles) Yalnızlık Ölçeğini Russel, Peplau ve Ferguson (1978) geliştirmiş olup, Demir (1989) tarafından dilimize uyarlanarak güvenilirlik ve geçerlik çalışmaları yapılmıştır. UCLA Yalnızlık Ölçeği 10 ters, 10 düz yönde kodlanmış 20 maddeden oluşmaktadır. Bu ölçekte katılımcılardan maddelerde yer alan durumları hangi sıklıkla yaşadıklarını dördümlü Likert tipi ölçek üzerinde belirtmeleri istenmektedir. Ölçekte olumlu yöndeki ifadeleri içeren maddelere, "hiç yaşamam" 4, "nadiren yaşarım" 3, "bazen yaşarım" 2, "sık sık yaşarım" 1 puan; olumsuzluk içeren maddelere ise bunun tam tersi olarak, "hiç yaşamam" 1, "nadiren yaşarım" 2, "bazen yaşarım" 3, "sık sık yaşarım" 4 puan verilerek puanlaması yapılmaktadır. Ölçekten alınabilecek en yüksek puan 80, en düşük puan ise 20'dir. Ölçekten alınan puanlar arttıkça yalnızlık düzeyi de artmaktadır (Demir, 1989).

Sosyal Bütünleşme Ölçeği: Şimşek ve Şimşek (2013) tarafından beşli Likert modelinde geliştirilen Sosyal Bütünleşme Ölçeğinin yapı geçerliği faktör analizi (Temel Bileşenler Analizi Tekniği) ile test edilmiş ve Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) değeri .95, Bartlett testi ise anlamlı bulunmuştur ($p < .05$). Faktör analizinde kullanılan varimax dik döndürme çözümlemesinde, özdeğeri 1'den büyük olan maddeler altı boyutta toplandığı rapor edilmiştir.

Sonuçlar

Katılımcılara ait bazı demografik özelliklere ilişkin frekans dağılımı Tablo 1'de sunulmuştur.

Tablo 1. Katılımcıların Sosyo-Demografik Özelliklerinin Dağılımı

Değişkenler	Alt Gruplar	n	%
Cinsiyet	Erkek	131	82,9
	Kadın	27	17,1
Yaş	18-21	7	4,4
	22-25	17	10,8
	26-29	28	17,7
	30+	106	67,1
Eğitim Düzeyi	İlköğretim	18	11,4
	Lise	84	53,2
	Önlisans	26	16,5
	Lisans	30	18,9
Yetiştirme Yurdunda Kalış Süresi	0-5	35	22,2
	6-10	62	39,2
	11-15	40	25,3

	16+	21	13,3
Medeni Durum	Evli	118	74,7
	Bekar	33	20,9
	Boşanmış	7	4,4

Tablo 1’de görüldüğü gibi katılımcıların %82,9’u kadın %17,1’i erkektir. Araştırmaya katılanların yaş aralığı göz önünde bulundurulduğunda yarısından fazlasını (%67,1) 30 yaş ve üzeri grubu oluşturmaktadır. Araştırma kapsamında lise mezunu olan katılımcıların ağırlıkta olduğu (%53,2), onu lisans mezunları (18,9) takip ettiği görülmüştür. Örneklem grubunda 16 yıl ve üzeri yetiştirme yurdunda kalanların (%13,3) oranı nispeten düşük kalırken, %39,2’si yetiştirme yurdunda 6 ila 10 yıl arasında kaldıklarını belirtmişlerdir. Araştırmaya katılan bireylerin yaklaşık dörtte üçünü evli (%74,7) bireyler oluşturmaktadır. Buna karşın boşanmış olanların oranı ise %4,4 olarak belirlenmiştir.

Çalışmamızda yalnızlık düzeyi ve sosyal bütünleşme arasındaki ilişkiyi tespit etmek amacıyla yapılan korelasyon analizinden elde edilen veriler ışığında, yalnızlık ile sosyal bütünleşme arasında negatif yönde anlamlı bir ilişkinin olduğu saptanmıştır ($r=-0,513$, $p<0,01$). Dolayısıyla ilgili hipotezimiz desteklenmiştir.

Katılımcıların yetiştirme yurdunda kalma süreleri bağlamında yalnızlık ve sosyal bütünleşme değişkenleri açısından anlamlı farklılaşp farklılaşmadığına yönelik yapılan analiz sonuçları Tablo 2’de sunulmuştur.

Tablo 2. Yetiştirme Yurdunda Kalış Sürelerine Göre Gruplandırılmış Katılımcıların Yalnızlık ve Sosyal Bütünleşme Değişkeni Açısından Karşılaştırılması

Değişken	Yurtta Kalış Süresi	n	Ort.	S	F	p
Yalnızlık Düzeyi	0-5 yıl	35	40,00	9,32	,700	,544
	6-10 yıl	60	38,38	8,98		
	11-15 yıl	35	41,03	11,21		
	16 ve üzeri yıl	20	40,95	10,08		
Sosyal Bütünleşme	0-5 yıl	35	159,91	19,62	1,998	,117
	6-10 yıl	62	161,37	18,53		
	11-15 yıl	40	152,35	26,56		
	16 ve üzeri yıl	21	150,62	31,81		

Aritmetik ortalamalar incelendiğinde, yalnızlık düzeyinde yurtta kalış süresi olarak en düşük ortalamaya 6-10 yıl arası kalan bireylerin sahip olduğu görülmektedir. Sosyal bütünleşme puanları açısından ise en düşük ortalamaya 11-15 yıl arası kadar yetiştirme yurdunda kalan bireylerin sahip olduğu görülmektedir. Yapılan araştırmada katılımcıların yalnızlık düzeyleri ve sosyal bütünleşmeleri yetiştirme yurdunda kalış süresi ilişkin uygulanan varyans analizi (ANOVA testi) incelendiğinde, yurtta kalış süresinin yalnızlık ($F_{(3, 146)}=,700$, $p>0,05$) ve sosyal bütünleşme ($F_{(3, 154)}=1,998$, $p>0,05$) üzerinde anlamlı bir farklılık yaratmadığı belirlenmiştir. Böylece ilgili hipotezimiz doğrulanmamıştır.

Tablo 3. Cinsiyetlerine Göre Gruplandırılmış Katılımcıların Yalnızlık ve Sosyal Bütünleşme Değişkeni Açısından Karşılaştırılması

Bağımlı Değişken	Cinsiyet	n	Ort	S	t	p
Yalnızlık Düzeyleri	Erkek	126	38,82	9,78		
	Kadın	24	44,41	8,09	2,630	,009
Sosyal Bütünleşme	Erkek	131	160,07	20,91		
	Kadın	27	144,07	29,36	3,357	,001

Yalnızlık ve sosyal bütünleşme değişkenleri açısından cinsiyet grupları arasında anlamlı farklılıklar olduğu, kadınların yalnızlık düzeylerinin erkeklerinkinden daha yüksek, erkeklerin sosyal bütünleşme düzeylerinin ise kadınlarınkinden daha yüksek olduğu saptanmıştır (Tablo 3).

Aritmetik ortalamalar arasında farkların önemli olup-olmadığını belirlemek amacıyla gerçekleştirilen varyans analizi ve sonuçları Tablo 4’de sunulmuştur. Yaşlarına göre gruplandırılmış katılımcıların yalnızlık ($F_{(3, 147)}=1,60, p>0,05$) ve sosyal bütünleşme ($F_{(3, 154)}=1,38, p>0,05$) değişkenleri açısından herhangi anlamlı bir farklılığın olmadığı saptanmıştır.

Tablo 4. Yaşa Göre Gruplandırılmış Katılımcıların Yalnızlık ve Sosyal Bütünleşme Değişkenleri Açısından Karşılaştırılması

Değişken	Yaş	n	Ort.	S	F	p
Yalnızlık Düzeyi	18-21	7	42,71	8,97		
	22-25	16	44,06	9,64		
	26-29	25	39,84	8,37	1,60	,191
	30 yaş ve üzeri	102	38,80	10,00		
Sosyal Bütünleşme	18-21	7	150,85	18,74		
	22-25	17	152,35	29,54		
	26-29	28	152,03	24,51	1,38	,249
	30 yaş ve üzeri	106	159,96	21,92		

Tablo 5. Eğitim Düzeylerine Göre Gruplandırılmış Katılımcıların Yalnızlık ve Sosyal Bütünleşme Değişkeni Açısından Karşılaştırılması

Değişken	Eğitim Durumu	n	Ort.	S	F	p
Yalnızlık Düzeyi	İlköğretim	18	47,77	10,77		
	Lise	77	39,39	8,74		
	Önlisans	25	37,80	9,81	5,52	,001
	Lisans	30	37,33	9,43		

Sosyal Bütünleşme	İlköğretim	18	146,66	23,66		
	Lise	84	158,83	25,15		
	Önlisans	26	159,19	20,50	1,45	,230
	Lisans	30	157,93	18,69		

Tablo 5'te katılımcıların yalnızlık düzeyleri bakımından eğitim düzeyine göre oluşmuş gruplar arasındaki farkların anlamlı olduğu saptanmıştır ($F_{(3, 146)} = 5,528, p < 0,05$). Tukey-HSD testi sonucunda bu anlamlı farklılaşmanın İlköğretim mezunu olanlarla lise, önlisans ve lisans mezunu olanlar arasındaki anlamlı farklılardan kaynaklandığı anlaşılmıştır ($p < 0,05$). Sosyal bütünleşmeleri bakımından ise gruplar arasındaki farklılıklar anlamlı düzeye ulaşmamıştır ($F_{(3, 154)} = 1,452, p > 0,05$).

Tablo 6.'da medeni duruma göre oluşturulmuş gruplar arasında yalnızlık düzeyleri ($F_{(2, 147)} = 3,143, p < 0,05$) ve sosyal bütünleşmeleri ($F_{(2, 155)} = 12,668, p < 0,05$) bakımından anlamlı farklılıklar saptanmış olduğu görülmektedir. Bu anlamlı farklılıkları incelemek için Tukey-HSD testi uygulanmıştır. Sonuçlar yalnızlık açısından anlamlı farklılaşmanın evli olan katılımcılarla bekar olanlar arasındaki farktan; sosyal bütünleşme bakımından ise evli olan katılımcılar ile bekar ve boşanmış olanlar arasındaki anlamlı farklılardan kaynaklandığını göstermektedir.

Tablo 6. Medeni Durumlarına Göre Gruplandırılmış Katılımcıların Yalnızlık ve Sosyal Bütünleşme Değişkeni Açısından Karşılaştırılması

Değişken	Medeni Durum	n	Ort.	S	F	p
Yalnızlık Düzeyi	Bekâr	33	42,36	9,02		
	Evli	110	38,58	9,72	3,143	,046
	Boşanmış	7	45,14	10,12		
Sosyal Bütünleşme	Bekâr	33	149,48	23,70		
	Evli	118	161,51	21,13	12,668	,000
	Boşanmış	7	123,85	21,69		

Tartışma

Geçmiş yaşantılarında yetiştirme yurdunda bir müddet kalmış bireylerin yalnızlık ve sosyal bütünleşme ilişkisinin bazı sosyo-demografik değişkenler bağlamında incelendiği bu çalışmada, temel hipotezle ilgili olarak katılımcıların yalnızlık düzeyi ($n = 150, Ort. = 41,6$) ile sosyal bütünleşmesi ($n = 158, Ort. = 152,07$) arasındaki ilişkinin beklenildiği gibi negatif yönde anlamlı düzeyde olduğu saptanmıştır.

Sosyal bütünleşmenin karşıt anlamı olarak kabul edilen 'sosyal dışlanma' kavramı (Çakır, 2002; De Haan, 1998; Karataşoğlu ve İslamoğlu, 2016) her ne kadar yalnızlıkla eş anlama gelmese de benzer durumlar için birbiri yerine kullanılmaktadır (Bilgin, 1995, s. 128). Buradan hareketle sosyal dışlanmanın yalnızlığa benzer şekilde sosyal bütünleşmeyle ters orantılı bir ilişkiye sahip olması varsayımını kabul etmek mümkündür. Burada şu soruyu sormak önemlidir; "gerçekten dinsel, etnik, ekonomik, politik, eğitimsel gibi sayısı artırılacak gerekçelerle toplum tarafından dışlanması sonucu mu bireyler yalnızlığa itiliyor ve toplumla bütünleşemiyor yoksa toplumun ona karşı dışlayıcı tutumları

olmadığı halde bireysel yaşantılarının neden olduğu psikolojik durumundan kaynaklanarak kendisini dışlanmış ve yalnız hissetmesi sonucu mu toplumla bütünleşemiyor?” Her ikisi de duruma göre etken olabilmektedir. Kişi toplumun bir nedenden dolayı dışlanması sonucunda yalnızlaşabilir ve toplumla bütünleşmesi mümkün olmayabilir. Bununla birlikte bazı durumlarda da bireyin bütünleşmesine engel oluşturan bireysel ve psikolojik bariyerler bulunabilir. Dolayısıyla yalnızlığın ve sosyal dışlanmanın oluşmasında birçok faktörün etkili olduğu bilinmektedir. Bu nedenle negatif yöndeki anlamlı korelasyonlara ilişkin bulguları analiz ederken bireysel ve psikolojik etkenleri kabul etmenin yanı sıra siyasal, ekonomik, dinsel-kültürel gibi birçok sosyolojik etkenleri de analiz sürecine katmak gerekmektedir.

Yine sosyal dışlanmanın karşıtı bir anlama sahip olan buna karşın sosyal bütünleşme ile doğrusal bir ilişkisi olan “sosyal destek” faktörünü de dikkate almakta fayda vardır. Çünkü yalnızlıkla başa çıkmada ve toplumla bütünleşmede sosyal destek almak çok önemli olumlu bir etkidir. Bunu gösteren yani yalnızlık ve sosyal destek arasında negatif yönlü anlamlı ilişkiler olduğunu saptayan diğer bir ifadeyle sosyal desteğin artmasıyla yalnızlık düzeyinin azaldığı sonucunu rapor eden çok sayıda araştırma bulunmaktadır (Örneğin, Arslan, 2016; Arslantaş ve Ergin, 2011; Duru, 2008; Kozaklı, 2006; Köse, 2009; Oğuz ve Kalkan, 2014; Öztürk ve diğ., 2006; Yıldırım, 2000; Yılmaz ve diğ., 2008). Özetle bireyin ruh sağlığının korunması için toplumla bütünleşmeye ihtiyacı olduğu yadsınamaz bir gerçektir. Sosyal bütünleşme kavramı sosyal destek ve sosyal dayanışmayla yakından ilişkisi olması münasebetiyle hem toplumun hem de bireyin varlık bütünlüğünü koruması açısından önemli olmaktadır.

Çalışmamızda katılımcıların yetiştirme yurtlarında kalış süresinin hem yalnızlık hem de sosyal bütünleşme değişkenleri açısından önemli bir faktör olmadığı saptanmıştır. Bu bulguyla örtüşen bir çalışmada Kalaycı (2007), yetiştirme yurtlarında kalan çocuk ve gençlerin yurttaki kalış süresinin yalnızlık ve sosyal destek üzerinde herhangi bir etkide bulunmadığını saptamıştır. Tam tersi bir sonuca ulaşan bir çalışmada Kutlu (2005), Malatya yetiştirme yurdunda kalmış bireylerin yurttaki kalış süresi arttıkça yalnızlık düzeyinin de arttığı sonucunu rapor etmiştir. Bununla birlikte öğrenciler üzerinde yürütülen bazı araştırmalarda yurttaki kalma süresinin yalnızlık düzeyi üzerinde bir etkisinin bulunmadığı sonucuna ulaşıldığı görülmektedir (Demir,1990; Köse, 2009). Şu noktayı açıkça belirtmeliyiz ki, bu ve buna benzer çalışmalar gerçekleştirildiği süreçte örneklemelerini yetiştirme yurtlarında veya benzer barınma ortamlarında kalan kimselerden oluşurken, bizim çalışmamızda büyük çoğunluğu (%67,1) oluşturan grup 30 yaş üzeri ve yurttan ayrılmalarının üzerinden yaklaşık 10 yıl veya daha uzun bir sürenin geçmiş olduğu bir örneklem grubu oluşturmaktadır. Dolayısıyla tam bir karşılaştırma olanağımız bulunmamaktadır. Buna karşın araştırmamızın örneklemine yalnızlık ortalama puanı 41,6, her ne kadar en yüksek 80 puan alınan bir ölçekte orta düzeyde gibi gözükse de üniversite öğrencileriyle gerçekleştirilmiş öğrenci örneklemelerinde yalnızlık puanı çoğunlukla 30-40 puan bandında değişmektedir (Örneğin, Durak-Batıgün, 2005; Erturan ve diğ., 2014; Karaoğlu, Avşaroğlu ve Deniz, 2009; Yazıcılar-Özçelik, İmamoğlu, Çekin ve Gölünük-Başpınar, 2015). Buradan hareketle katılımcılarımızın yalnızlık düzeylerinin biraz yüksek olduğu söylenebilir.

Dolayısıyla bu sonuçlar yalnızlık duygusunun oluşmasında yurt gibi ortamlarda kalmanın tek başına yeterli bir etken olmadığını göstermektedir. Ayrıca yetiştirme yurdu çocuklarının ailevi, duygusal ve sosyal birçok sorunla baş etmek zorunda kalmaları, yalnızlık düzeyiyle doğrusal bir ilişkiye sahip olabilir (TBMM, 2007, ss.186-192).

Kadın katılımcılar erkeklere oranla anlamlı düzeyde yalnızlık düzeyleri yüksek buna karşın sosyal bütünleşme düzeyleri ise düşük olduğu saptanmıştır. Bu bulgu, yalnızlık ile sosyal bütünleşme düzeyi arasındaki negatif yönde anlamlı ilişki bulunduğunu gösteren bulguyla örtüşmektedir. Kutlu'nun (2005) yetiştirme yurdunda kalan koruma altındaki kişilerle yaptığı çalışmada benzer bulgulara ulaştığı görülmektedir. Bununla birlikte yalnızlık değişkeni açısından kıyaslandığında Ceyhan (2005) ile Gürses, Merhametli, Şahin, Güneş ve Açıkyıldız'ın (2011) yürüttükleri araştırmalarda, kadın katılımcıların yalnızlığının erkek katılımcılardan daha yüksek olduğu tespit edilirken, diğer bazı çalışmalarda ise erkeklerin yalnızlığının kadınlardan fazla olduğu sonucu rapor edilmiştir (Amil ve Bozgeyikli, 2015; Bıyık, 2004; Çeçen, 2008; Demir, 1990; Deniz, Hamarta ve Arı, 2005; Duyan ve diğ., 2008; Erözkan, 2004; Köse, 2009; Yılmaz ve diğ., 2008). Bir kısım çalışmada ise yalnızlık değişkeni bakımından cinsiyet grupları arasında herhangi bir farklılık bulunmadığı belirtilmiştir (Arslan, 2016; Buluş, 1997; Eskin, 2001; Izgar, 2009; Kılıç, 2014; Kozaklı, 2006).

Toplumsal bütünleşme bakımından erkeklerle kadınları karşılaştıran Ünal (2016, s. 187) gerçekleştirdiği araştırmada cinsiyet grupları arasında anlamlı bir farklılığın olmadığını rapor etmektedir. Buna karşın yapılan bazı çalışmalarda kız öğrencilerin sosyal destek düzeylerinin erkek öğrencilerden daha yüksek olduğu bulunmuştur (Kozaklı, 2006; Köse, 2009; Yılmaz ve diğ., 2008).

Özetle çok farklı sonuçların ortaya çıkmasında, kadın veya erkek olmanın yalnızlık ve sosyal bütünleşme konularında doğrudan ve belirleyici bir faktör olmadığı ileri sürülebilir. Örneğin Pamuk, Atlı ve Kış (2015) tarafından gerçekleştirilen bir meta-analiz çalışmasında YÖK tez veri tabanında yalnızlığı cinsiyete göre inceleyen ve dahil edilme kriterlerine uyan 38 çalışma dayalı olarak 8444'ü kadın ve 7607'si erkek olmak üzere toplam 16051 kişilik bir örnekleme oluşturan 38 çalışmaya ait 38 etki büyüklüğü hesaplanmıştır. Sonuçta 38 çalışmadan 14'ünde istatistiksel olarak anlamlı farklılık bulunurken 24'ünde anlamlı farklılık bulunmamıştır. Bu istatistiksel olarak anlamlı bulunan 14 çalışmadan 4'ünde kadınların yalnızlık puanları yüksek bulunmuşken, 10'unda erkeklerin yalnızlık puanı yüksek olduğu rapor edilmiştir. Araştırma sonucuna göre hem sabit etkiler modeline hem de rastgele etkiler modeline göre, erkekler yönünde önemsiz düzeyde ($d=-0,08$) bir etki büyüklüğü bulunduğu ifade edilmektedir. Buna karşın onlar, Mahon ve diğ. (2006) ile Pinquart ve Sörensen'in (2011) meta-analiz çalışmalarında farklı sonuçlar elde ettiklerini aktarmaktadırlar (Pamuk ve diğ., 2015).

Yaşlarına göre dört farklı yaş aralığında gruplandırılmış katılımcılar arasında hem yalnızlık hem de sosyal bütünleşme değişkenleri bakımından anlamlı düzeye ulaşan bir farklılığın bulunmadığı saptanmıştır. Bu bulgumuzun yalnızlıkla olan kısmıyla örtüşen yani yalnızlık düzeyi açısından yaş grupları arasında anlamlı farklılık olmadığı yönünde sonuçlar ortaya koyan çalışmalar bulunmaktadır (Arslan, 2016; Demir, 1990; Kızılgöç, 2011; Yılmaz ve diğ., 2008; Uzun, 2013). Buna karşın gerçekleştirilen bazı çalışmalarda yaşın yalnızlık düzeyini etkilediği, yaş ilerledikçe yalnızlık düzeyinin azaldığı rapor edilmiştir (Kozaklı, 2006; Demir, 1990). Yine Fischer ve Phillips (1982) de yalnızlığın yaş ilerledikçe arttığını saptamışlardır (akt.: Demir, 1990).

Sosyal bütünleşme bakımından bizim bulgularımızla örtüşmeyen bir sonuç, Ünal (2016, s. 188) tarafından sunulmuştur. O, yaş gruplarının toplumsal bütünleşme açısından anlamlı düzeyde farklılaştığını tespit etmiş ve bu farklılıkların 15-25 yaş grubu ile 40-60 yaş grubu arasındaki farktan kaynaklandığını belirtmiştir. Bu bulgular arasındaki farklılık Ünal'ın örnekleminin engellilerden oluşmasından kaynaklanabilir. Engellilik olgusu ve türleri kendine has dinamikleri açısından

bakıldığında sosyal bütünleşme bağlamında engelli içermeyen örneklemelere kıyasla çok farklı bir tablo çizilme olasılığı yüksektir. Ayrıca, sosyal bütünleşme sürecinde önemli bir faktör olarak ifade edilen sosyal destek değişkeni açısından incelendiğinde yaş değişkeninin anlamlı bir role sahip olmadığı belirlenmiştir (Kozaklı, 2006; Öztürk ve diğ., 2006).

Katılımcıların eğitim düzeyi yükseldikçe yalnızlık düzeyinin düştüğü gözlenen çalışmamızda, ilköğretim mezunlarının diğer mezunlara göre anlamlı olarak yalnızlık düzeyinin yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Yalnızlık ile eğitim durumu arasında bulgularımızla da örtüşen çalışmalar bulunmaktadır (Arslan, 2016; Arslantaş ve Ergin, 2011; Aydın, 2010; Ceyhan, 2005; Demir, 1990; Özodaşık, 1989). Ayrıca Kutlu (2005) yetiştirme yurdunda kalan akademik başarısı zayıf olan çocukların yalnızlık düzeylerinin diğer çocuklardan daha yüksek olduğunu bulmuştur. Buna karşın bazı araştırmalarda eğitim durumu ile yalnızlık düzeyi arasında anlamlı ilişkinin olmadığı saptanmıştır (Bıyık, 2004; Kızılgöçer, 2011; Uzun, 2013). Sosyal bütünleşme bakımından eğitim düzeyine göre sınıflandırılmış gruplar arasındaki farklar anlamlılık düzeyine ulaşmadığı görülmüştür. İlköğretim mezunlarının sosyal bütünleşme ortalama puanları beklediği gibi en düşük grup olmasına karşın anlamlılık düzeyine ulaşmamıştır. Farklı sonuç rapor eden Ünal (2016, s. 189) da engelli bireylerde eğitim seviyesi yükseldikçe toplumsal bütünleşmenin arttığını saptamıştır. Biraz farklı bir çalışmada ise Şimşek (2010) akademik not ortalaması yükselen öğrencilerin sosyal bütünleşmelerinin de yükseldiğini belirlemiştir. Eğitim sürecinin bireye iletişim becerileri, çeşitli sosyal etkileşimler, özgüven, iş bulma potansiyelini artırması gibi pozitif katkıları düşünüldüğünde eğitim süreci içinde kalış süresiyle bu özellikleri kazanmak doğrusal bir ilişkiye sahiptir. Bu ve bunun gibi pozitif katkıların hem yalnızlıktan koruması hem de yalnızlıkla baş etmede ve dolayısıyla sosyal bütünleşme sürecine önemli katkıları olduğu söylenebilir. Normalde aileler, öğretmenler, diğer yetişkinler çocukları eğitime güdülerken işsiz kalmamak, daha iyi bir iş ve daha dolgun maaş seçeneklerini sıklıkla kullanmaktadırlar. Fakat yetiştirme yurtlarında çocuğun yurda kabul edilmesinden itibaren kurum çalışanları ve sosyal çevresi tarafından çocuğa iş garantisinin olduğu aktarılmaktadır. Bu durum çocuğun akademik olarak herhangi bir çaba içine girmesi konusunda olumsuz bir etkiye sahip olabilmektedir. Örneğin bizim örneklemimizdeki ilköğretim ve lise mezunlarının toplam sayısı 102 (%64,6) iken önlisans ve lisans mezunu toplam sayısı 56'dır (%35,4). Katılımcılarımızın dernekleşme bilincinde olup dernek faaliyetlerine katılan üyelerden oluştuğu göz önünde bulundurulduğunda ilköğretim ve lise mezunlarının oranının daha artabileceği düşüncesini akla getirmektedir.

Evli olan katılımcıların yalnızlık düzeyleri bekar ve boşanmış olan bireylere göre anlamlı bir şekilde daha düşük bulunmuştur. Yapılan bazı araştırmalar elde ettiğimiz bulgularla paralellik göstermektedir. Kızılgöçer (2011) 16-60+ yaş aralığındaki örneklem grubu ile yaptığı araştırmada evli insanların bekâr ve dul insanlara göre yalnızlığı daha az hissettiklerini saptamıştır. Ceyhan (2005) ise 65 yaş üstü yaşlı bireylerde evli olanların dul olanlara oranla daha az yalnızlık çektiğini bulmuştur. Bu sonuçlar beklenen ve şaşırtmayan bir sonuç olduğu söylenebilir. Zira evli olanların eş ve çocuk/çocuklarının olması yalnızlık duygusu yaşama riskini veya düzeyini düşürebilmektedir. Özellikle kendisini düşünen ve koşulsuz seven, değer veren birilerinin aynı çatı altında olması yalnızlığın azalması yönünde pozitif durumlardır. Buna karşın yapılan bazı araştırmalarda medeni durumun yalnızlık üzerinde herhangi bir etkisinin olmadığı belirlenmiştir (Arslan, 2016; Aydın, 2010; Öztürk ve diğ., 2006).

Evli olan bireylerin sosyal bütünleşme düzeyleri bekâr ve boşanmış olan katılımcılardan anlamlı bir şekilde daha yüksek olduğu görülmüştür. Bu bulgumuzu destekleyen bir çalışmada Ünal (2016, s. 188), medeni durum ile toplumsal bütünleşme arasında anlamlı bir ilişkinin olduğunu, evli olan bireylerin toplumsal bütünleşmesinin bekar bireylere oranla daha yüksek çıktığını tespit etmiştir. Öztürk ve Ünal (2015) yaptıkları çalışmada, evli bireylerin bekar bireylere kıyasla topluma uyum konusunda daha başarılı olduğunu belirlemişlerdir. Evli katılımcıların yalnızlık düzeylerinin düşük ve sosyal bütünleşme düzeylerinin daha yüksek olması, evli bireylerin başta evliliklerini sürdürebilmek, çocuklarını yetiştirebilmek, evlilikle oluşan akraba, arkadaş gibi yeni sosyal çevreyle ilişkilerini devam ettirebilmek donanımında olmak hem sosyal destek görme hem de sosyalleşme süreçleri açısından bekar ve boşanmış kişilere göre daha avantajlı gözükmektedirler. Yürütülemeyen ve boşanmayla sonuçlanan bir evlilik veya ileri yaşlara taşınmış bir bekarlık sebepler ve sonuçlar bağlamında sosyal bütünleşmelerinin sorunlu olma olasılığını ya da riskini, en azından düşüncesini beraberinde getirebilmektedir.

Sonuç olarak uzun bir süre benzer hikayelere sahip, benzer travmalar yaşamış çocuklarla birlikte profesyonellerin gözetiminde yurttan kalmış olma ve bununla birlikte olumlu aile atmosferinden uzak, annesiz, babasız veya akrabasız büyüme bu çocukları dezavantajlı gruplar arasına girmesi için yeterli durumlardır. Toplumsal barışın ve huzurun sağlanması toplumun tüm kesimlerinin öncelikle anlaşılması ve sonrasında da eğer çözülmesi gerekli sorunlar varsa onların tespit edilip çözülmesine bağlıdır. İşte bu araştırma hayata dezavantajlı olarak başlayan bireylerin yetişkinlik dönemindeki durumları hakkında bir fikir edinmeye ve bu tür çocukluk yaşantılarının ileriki dönemdeki yaşantılara nasıl yansıdığını yalnızlık ve sosyal bütünleşme olguları çerçevesinde irdelemeye çalışmıştır. Çalışmanın yürütüldüğü süreçte çalışmamızın örnekleme benzer bir örnekleme çalışılmış ve yalnızlık ile sosyal bütünleşme ilişkisini araştırmış herhangi bir bilimsel çalışmaya rastlanmadığını ve tek başına sosyal bütünleşmeyi temel alan araştırma sayısının da sınırlı olduğunu söylemek özellikle bundan sonra araştırmalar tasarlayacak bilim insanlarının dikkatini çekebilir.

KAYNAKÇA

- Amil, O. ve Bozgeyikli, H. (2015). Investigating the relationship between social appearance anxiety and loneliness of Turkish university youth. *Journal of Studies in Social Sciences*, 11(1), 68-96.
- Arslan, A. (2016). *Onkoloji kliniklerinde tedavi gören hastalarda yalnızlık ve sosyal destek düzeyleri arasındaki ilişki*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Haliç Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi, İstanbul.
- Arslantaş, H. ve Ergin F. (2011). 50-65 yaş arasındaki bireylerde yalnızlık, depresyon, sosyal destek ve etki eden faktörler. *Türk Geriatri Dergisi*, 14, 135-144.
- Aydın M. Z. (2008). Çocuğun eğitiminde ailenin önemi. A. R. Kalaycı, M. N. Nuruan, A. Çiftçi ve R. B. Şen, (Eds.), *V. Aile Şurası " aile destek hizmetleri"* Bildiri Kitabı içinde (ss. 99-104). Ankara: T.C. Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü Yayınları.
- Bıyık, N. (2004). *Üniversite Öğrencilerinin Yalnızlık Duygularının Kişisel ve Sosyal Özellikleri, Öfke Eğilimleri Açısından İncelenmesi*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Anadolu Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir.
- Bilgin, N. (1995). *Sosyal psikolojiye giriş*. İzmir: İzmir Kitaplığı Yayını.

- Buluş, M. (1997). Üniversite öğrencilerinde yalnızlık. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 3(3), 82-90.
- Ceyhan, S. (2005). *Kayseri Nuh Naci Yazgan sağlık ocağı bölgesinde yaşayan 65 yaş ve üstü bireylerin yalnızlık düzeylerinin incelenmesi*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Erciyes Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Kayseri.
- Çakır, Ö. (2002). Sosyal dışlanma. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 4 (3), 83-104.
- Çağlar, D. (1973). Türkiye'de korunmaya muhtaç çocuklar ve eğitimlerine genel bir bakış. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 6(1), 59-111.
- Çeçen, A. R. (2008). Öğrencilerin cinsiyetlerine ve ana baba tutum algılarına göre yalnızlık ve sosyal destek düzeylerinin incelenmesi. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 6, 415-431.
- Çocuk Koruma Kanunu (2005)*. T.C. Resmî Gazete, 25876, 3 Temmuz 2005.
- De Haan, A. (1998), "Social exclusion: An alternative concept for the study of deprivation?", *IDS Bulletin*, 29(1), 10-19.
- Demir, A. (1989). UCLA yalnızlık ölçeğinin geçerlik ve güvenilirliği. *Türk Psikoloji Dergisi*, 7(23), 14-18.
- Demir, A. (1990). *Üniversite öğrencilerinin yalnızlık düzeylerini etkileyen bazı etmenler*. (Yayımlanmamış doktora tezi), Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Deniz, M., Hamarta, E. ve Ari, R. (2005). An investigation of social skills and loneliness levels of university students with respect to their attachment styles in a sample of Turkish students. *Social Behavior and Personality: An International Journal*, 33(1), 19-32.
- Durak-Batıgün, A. (2005). İntihar olasılığı: Yaşamı sürdürme nedenleri, umutsuzluk ve yalnızlık açısından bir inceleme. *Türk Psikiyatri Dergisi*, 16(1), 29-39.
- Duru, E. (2008). Üniversiteye uyum sürecinde yalnızlığı yordamada sosyal destek ve sosyal bağlılığın doğrudan ve dolaylı rolleri. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 3(29), 13-24
- Duyan, V., Çamur Duyan, G., Gökçearslançiftçi, E., Sevin, Ç., Erbay, E. ve İkizoğlu, M. (2008). Lisede okuyan öğrencilerin yalnızlık durumlarına etki eden değişkenlerin incelenmesi. *Eğitim ve Bilim*, 33(150), 28-41.
- Erkal, M. E. (1987). *Sosyoloji (Toplumbilimi) (İlaveli 3. Baskı)*. İstanbul: Filiz Kitabevi.
- Erözkan, A. (2004). Lise öğrencilerinin bağlanma stilleri ve yalnızlık düzeylerinin bazı değişkenlere göre incelenmesi. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 4(2), 155-175.
- Erturan, İ., Aktepe, E., Kocaman, O., Sönmez, Y., Yüksel-Başak, P., Ceyhan, A.M. ve Baysal-Akkaya V. (2014). Akneli ergenlerin yaşam kalitesi, yalnızlık ve yaşam doyumu düzeylerinin değerlendirilmesi. *Türkderm-Deri Hastalıkları ve Frengi Arşivi Dergisi*, 48, 172-176.
- Eskin, M. (2001). Ergenlikte yalnızlık, başetme yöntemleri ve yalnızlığın intihar davranışı ile ilişkisi. *Klinik Psikiyatri Dergisi*, 4, 5-11.
- Gürses, A., Merhametli, Z.R., Şahin, E., Güneş, K. ve Açıkyıldız, M. (2011). Psychology of loneliness of high school students. *Procedia Social and Behavioral Sciences*, 15, 2578–2581.
- Izgar, H. (2009). Okul yöneticilerinde yalnızlık ve depresyon üzerine bir inceleme. *Educational Sciences: Theory & Practice*, 9(1), 231-258.
- Kalaycı, H. (2007). *Yetiştirme yurtlarındaki çocuklarda sosyal dışlanma riski (tokat ve turhal örneği)*. (Yayımlanmamış doktora tezi), Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi.
- Karaoğlu, N., Avşaroğlu, S. ve Deniz, M.E. (2009). Yalnız mısın? Selçuk Üniversitesi öğrencilerinde

- yalnızlık düzeyi ile ilgili bir çalışma. *Marmara Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi*, 22(1), 19-26.
- Karataşoğlu, S. ve İslamoğlu, E. (2016). Gelir seviyesi ile sosyal dışlanma ilişkisi üzerine bir araştırma. *Çalışma İlişkileri Dergisi*, 7(1), 12-41.
- Kılıç, M.E. (2018). *Hayatlarının bir döneminde yetiştirme yurdunda kalmış bireylerde yalnızlık düzeyi ve sosyal bütünleşme arasındaki ilişki üzerine bir araştırma*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kılıç, Ş. D. (2014). *Üniversite öğrencilerinin yalnızlık ve psikolojik dayanıklılıklarının incelenmesi*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Atatürk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Erzurum.
- Kızılgeçit, M. (2011). *Yalnızlık umutsuzluk ve dindarlık ilişkisi*. (Yayımlanmamış doktora tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Kozaklı, H. (2006). *Üniversite öğrencilerinde yalnızlık ve sosyal destek düzeyleri arasındaki ilişkilerin karşılaştırılması*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Körler, Y. (2011). *İlköğretim ikinci kademe öğrencilerinin çeşitli değişkenler açısından yalnızlık düzeyleri ve yalnızlık ile sosyal duygusal öğrenme becerileri arasındaki ilişkiler*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Anadolu Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi, Eskişehir.
- Köse, E. (2009). *Yurtta kalan ve ailesiyle birlikte yaşayan lise öğrencilerinin yalnızlık ve sosyal destek düzeylerinin incelenmesi*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İzmir.
- Kurtkan-Bilgiseven, A. (1982). *Genel sosyoloji, kavramlar-nazariyeler bünye (türkiye'de sosyal tabakalaşma) değişme ve sosyal gelişme (Genişletilmiş 3.Baskı)*. İstanbul: Divan Yayınları.
- Kutlu, M. (2005). Yetiştirme yurdu yaşantısı geçiren lise öğrencilerinin yalnızlık düzeyleri. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 3(24), 89-109.
- Maslow, A. (2001). *İnsan olmanın psikolojisi* (Çev.: O. Gündüz). İstanbul: Kuraldışı Yay.
- Michela, J. L., Peplau, L. A. ve Weeks, D. G. (1982). Perceived dimensions of attributions for loneliness. *Journal of Personality and Social Psychology*, 43(5), 929- 936.
- Mikulincer, M., ve Segal, J. (1990). A Multidimensional analysis of the experience of loneliness. *Journal of Social and Personal Relationships*, 7(2), 209-230.
- Oğuz E. ve Kalkan M. (2014). Öğretmenlerin iş yaşamında algıladıkları yalnızlık ile sosyal destek düzeyleri arasındaki ilişki. *İlköğretim Online Dergisi*, 13, 787-795.
- Özodaşık, M. (1989). *Yalnızlığın çeşitli değişkenlerle ilişkisi: Atılganlık, durumluk-süreklilik kaygı, depresyon ve akademik başarı*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Öztürk H., Nazik-Sevindik F. ve Yaman Ç. S. (2006). Öğrencilerde yalnızlık ve sosyal destek ile bunlara etki eden faktörlerin incelenmesi. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 16(1), 383-394.
- Öztürk, M. ve Ünal, V. (2015). Yetiştirme yurdundan ayrılanların sosyalleşme ve toplumla bütünleşme durumları (Sivas örneği). *Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 16(1), 119-134.
- Pamuk, M., Atlı, A. ve Kış, A. (2015). Investigation of theses in Turkey on loneliness in terms of gender: A metaanalytic study. *Journal of Theory and Practice in Education (Eğitimde Kuram ve Uygulama Dergisi)*, 11(4), 1392-1414.
- Peplau, L. A. ve Perlman, D. (1984). Loneliness research: A survey of empirical findings. L.A. Peplau

- & S. Goldston (Eds.), *Preventing the harmful consequences of severe and loneliness* adlı kitabın içinde (ss. 13-46), U.S. Government Printing Office.
- Rook, K. S. (1984). Research on social support, loneliness, and social isolation: Toward an integration. *Review of Personality & Social Psychology*, 5, 239-264.
- Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Kanunu (1983). *T.C. Resmî Gazete*, 18059, 24 Mayıs 1983.
- Tanner, I.J. (1997). *Yalnızlık: Sevmeye korkusu* (Çev.: H. Koray Sönmez). İstanbul: Kuraldışı Yay.
- TBMM (2006). *Çocuklarda ve gençlerde artan şiddet eğilimi ile okullarda meydana gelen olayların araştırılarak alınması gereken önlemlerin belirlenmesi amacıyla kurulan meclis araştırması komisyonu raporu*. TBMM Yayınları Açık Erişim Koleksiyonu, <https://acikerisim.tbmm.gov.tr/handle> (Erişim tarihi: 04.11.2018).
- Uzun, G. (2013). *Yeni iletişim teknolojilerinde sosyalleşme ve yalnızlık (Elazığ İli Örneği)*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ.
- Ünal, V. (2016). *Engellilerde toplumsal bütünleşme ve dindarlık*. İstanbul: Rağbet Yayınları.
- Ünal, V. (2018). Toplumsal değişim sürecinde engelliler. *Turkish Studies*, 13(18), 1323-1342, DOI Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.14089>.
- Yalom, I. (1999). *Varoluşçu psikoterapi* (Çev. Z. İyidoğan-Babayiğit). İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Yazıcılar-Özçelik, İ., İmamoğlu, O., Çekin, R. ve Gölünük-Başpınar, S. (2015). Üniversite öğrencilerinin yalnızlık düzeyleri üzerine sporun etkisi. *Spor ve Performans Araştırmaları Dergisi*, 6 (1), 12-18.
- Yıldırım, İ. (2000). Akademik başarının yordayıcısı olarak yalnızlık, sınav kaygısı ve sosyal destek. *Hacettepe Üniversite Eğitim Bilimleri Dergisi*, 18, 167-176.
- Yılmaz, B. (2006). *Doğa sporlarına katılımın sosyal bütünleşmeye etkisi*. (Yayımlanmamış doktora tezi), Gazi Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Yılmaz, E., Yılmaz, E. ve Karaca, F. (2008). Üniversite öğrencilerinin sosyal destek ve yalnızlık düzeylerinin incelenmesi. *Genel Tıp Dergisi*, 18 (2), 71-79.



INTERNATIONAL

JOURNAL of HUMAN STUDIES

ULUSLARARASI İNSAN ÇALIŞMALARI DERGİSİ

ISSN: 2636-8641

Cilt/Volume 1

Sayı/Issue 2

Yıl/Year: 2018

Gönderim: 24-11-2018 – Kabul: 20-12-2018

Globalization, Transnational Migration and Associations

Küreselleşme, Ulus Ötesi Göç ve Dernek

Seher ÇATALOĞLU¹
Meryem BULUT²

Abstract

This study was conducted with Kirkuk Turkmens migrating into Istanbul from Iraq. It was performed in the period between 2014 and 2017. The study was conducted in participatory observation and in-depth interview technique. Reflexive paradigm was adopted in this study. It was found in this study that the movement to Istanbul had the properties of internal migration rather than of external migration although it seemed to be an external migration. Associations and relatives are the key elements in establishing and preserving the ties between countries. The relatives in the country of origin and in the country of migration cause transnational migration with the explicit effects of communicative and transport instruments. Thus, the migrating individuals or groups lead

Öz

Bu araştırma Irak'tan göç yoluyla İstanbul'a gelen Kerküklü Türkmenler ile yapılmıştır. Çalışma 2014 – 2017 yılları arasında, İstanbul'da gerçekleştirilmiştir. Araştırma katılımlı gözlem ve derinlemesine görüşme tekniği ile yapılmıştır. Araştırmada elde edilen verilerin yorumlanmasında düşünümsel paradigma benimsenmiştir. Araştırmada Irak'tan İstanbul'a yapılan taşınmanın, dış göç gibi göçükse de aslında nitelik olarak daha çok iç göç özellikleri gösterdiği belirlenmiştir. Ulus ötesi göçün aracı ve sebebi göçmen ilişkiler ağıdır. Dernekler ve akrabalar, ülkeler arasında bağlantıyı kuran ve koruyan göçmen ilişkiler ağının önemli öğeleridir. Köken ülkede ve göç edilen ülkede var olan akrabalar, iletişim ve ulaşım araçlarının

¹Seher Çataloğlu, Doktora öğrencisi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antropoloji Bölümü, sehercataloglu@gmail.com, Orcid: 0000-0001-5783-1794

²Meryem Bulut, Doç.Dr., Ankara Üniversitesi, Antropoloji Bölümü, mbulut@ankara.edu.tr, Orcid: 0000-0001-9857-7307

their life without breaking their ties with neither of the countries. Associations, another network of immigrant relations, both support the life in the country of migration and keep the memory in the country of origin alive and build the memory, and they play important roles in re-determining the boundaries. Institutions building memory take on active roles in transforming nation state nationalism into postmodern nationalism.

Globalisation increases migration movements and consequently it changes the boundaries of nation states which we know by heart. The visibility of the principle of indeterminism of post-modern thought on the boundaries coincides with the concept of migration.

Keywords: *Iraq, Kirkuk, Turkmen, Globalization, External Migration, Association*

belirgin etkisi ile ulus ötesi göçe neden olmaktadır. Bu sayede göçü gerçekleştiren birey ya da gruplar, ulus ötesi göç ile her iki ülke de bağlantılarını koparmadan yaşamlarını sürdürmektedirler. Bir diğer göçmen ilişkiler ağı olan dernekler, hem göç edilen ülkede yaşama destek verirken, hem de köken ülkedeki hafızayı canlı tutmakta ve kurgulamakta, sınırların yeniden belirlenmesinde önemli bir rol oynamaktadırlar. Hafızayı kurgulayan kurumlar, ulus devlet milliyetçiliğini postmodern bir milliyetçilik temsiline dönüştürmekte etkin bir rol üstlenmektedirler.

Küreselleşme, göç hareketlerini arttırmakta ve bunun bir sonucu olarak göç, ezberlediğimiz ulus devlet sınırlarını değiştirmektedir. Postmodern düşüncenin belirlenemezlik ilkesinin sınırlarda görünür hale gelmesi ulus ötesi göç kavramı ile buluşmaktadır.

Anahtar Kelime: *Irak, Kerkük, Türkmen, Küreselleşme, Dış Göç, Dernek*

Introduction

The world goes through great changes due to globalisation. Globalisation- which is the process of political and social integration- expanded its field of influence with extraordinary speed it has in communication and shrank the earth to such a degree that it is now a big village by creating new opportunities and forms of production. Indeterminism, which is one of the basic properties of postmodernist thought, also manifests itself on borders. The idea of “time-space compression”, which is in the centre of Harvey’s thought, shows that the earth has become smaller thanks to vehicles of transport and communication (Harvey, 2010). This compression of time and space enables globalisation to create its own culture. We see that globalisation leads to social changes in addition to shaping economy.

The boundaries of nation states of modern times disappear and new borders are formed through globalisation. Instruments of transport and communication, which make distances shorter, draw lines between geographical borders and social borders. according to Abadan-Unat, “globalisation creates new mutual or unilateral dependency, bilateral and/or regional partnerships and transnational

communities (Abadan-Unat 2002, p. 275-278). Globalisation has weakening effects on nation states. Distance between individuals or communities of different cultures and different boundaries has become smaller. The distances between countries and cultures become smaller and fields of communication expand through possibilities of communication and transport. Interaction between countries has increased with globalisation. The remarkable development in communication and transport facilities and its effects on the globe caused many individuals and groups to migrate.

This study was conducted in Istanbul in Iraqi Turks' Cultural and Fraternal Association in the period between 2014 and 2017. In-depth interviews were held with individuals attending the association. They migrated in legal and illegal ways. The interviews were held in the association since the Turkmens did not have specific life domains of their own. Visits to and observations in the association formed the foundation of the study. Qualitative research techniques, in-depth interviews and participatory observation were used in the research- which was shaped in the field. Thus, 30 male and female participants coming to the association regularly were interviewed. Whereas the female participants did not have a job, the male ones had various jobs but most of them had unemployment problems.

Globalisation and Transnational Migration: Artificial Borders

While previous studies investigating transnational migration analysed the integration process of the immigrant groups in the country of migration and their problems of adaptation in their new location, today's studies consider migration as interwoven mobility maintaining the relations between individuals, institutions and processes in both countries (country of origin/country of migration). Migration is divided into internal migration and external migration, and accordingly migration inside a country is called internal migration while migration out of a country is called external migration. Yet, this distinction between internal and external migration specific to the nineteenth century is inadequate and thus researchers suggested different concepts and assumptions in the twentieth century. Previous theories of migration were analysed and concepts of migration based on different processes of causality and indicating different issues were described. One of those concepts is "transnational migration" suggested by Glick Schiller. Schiller, Basch and Blanc describe the concept of "transnational migration" as "the process of immigrants' bringing their origins and new location together and their establishing and sustaining multi-directional, social relations synchronically. The emphasis in describing this new process of migration is on transnational immigrants' sustaining their life in society synchronically" (Schiller, Basch and Blanc, 1995, p. 48).

One of the most important factors increasing the sustainability of transnational migration is the system of network of immigrant relations. The network of immigrant relations encourages transnational migration. Immigrants are involved in the process of transnational migration with this system of network and they sustain their social, cultural and economic ties with more than one community at the same time.

Studies of transnational migration, which do not go back to remote past, are closely associated with such issues as migration, culture, nationalism, ethnicity and identity. Mobility and displacement increasing throughout the world, huge speed in communication and transport caused erosion in thoughts of belonging to a single country or nation.

The System of the Network of Immigrant Relations

The form of community caused by communication technology and economic structure of our era is called the “network of relations community” (Castells, 1997, p. 1-2). What directs this form of community created by time-space compression is the economic activities trying to reach certain strategies. This form of organisation is influential all over the world, it modifies institutions and cultures and it causes inequality (Abadan-Unat, 2002, p. 275). Migrations occur due to various reasons and on various conditions especially at our time. There are theories capable of evaluating the movement of migration in different perspectives.

Network of relations theory tries to analyse migration via the environment with which immigrants set up relations, as different from studies based on the causes of migration and as different from economy-based approaches. Migrations, on the other hand, can occur due to various reasons in the era of globalisation. Considering the fact that each migration has its own structure, this form of analysis also enables a multidisciplinary perspective. Individuals- that is to say, immigrants, come into prominence in this theory. Abadan-Unat describe the network of immigrants’ relations as “the whole of interpersonal connections of common origin, agnation and friendship between old immigrants, new immigrants and non-immigrants in the country from which they come and the country in which they settle” (Abadan-Unat, 2002, p. 18).

The theory is based on social networks between country of migration and country of origin, the continuity of those networks and their effects on migration. Not only do the former immigrants set models to latter immigrants, but they also provide them with support. Relatives, fellow townsmen, kinsmen involved in the process of transnational migration make it easier for others to decide to migrate. Evaluating in this context, the participants in this research stressed almost in every interview that they had origins in common with the Turks in Turkey and mentioned a relative who had migrated to Istanbul before as the reason for their migration. The availability of common origin and agnation encourages migration.

Developments occurring in the areas of communication and transport along with globalisation strengthen the ties between previous immigrants and later immigrants instead of breaking the ties and thus add to the continuity of migration. Immigrants have human capital thanks to those ties. Immigrant networks were first described by Massey as “the forms of social capital” (Massey et al., 2008, p. 43). On the other hand, Massey points out that those networks of relations also spread into other layers of immigrants’ country of origin through time (Taylor, 1986; Massey and Garcia Espana, 1987; Massey, 1990). In this context, the phenomenon of transnational migration overlaps with relations network theory. Transnational migration becoming widespread in parallel to globalisation gains continuity with network of relations system. Thus, network of immigrants’ relations becomes the mediator of transnational migration.

The importance of the network of relations in the context of social capital manifests itself as materialistic support to immigrants who especially choose to migrate for the first time through illegal ways. Immigrants who migrate into a country for the first time in illegal ways have to face the high costs if they are devoid of such a network. The costs of immigrants who feel the support of immigrant relations network which is based on agnation and friendship, on the other hand, fall (Abadan-Unat,

2002, p. 18). Mentioning the benefits those networks provide, Massey describes the situation as “reduced costs and risks” (Massey et al., 1993, p. 449).

Some of the Turkmens interviewed stated that they had migrated from the environment of war and conflicts they had in Iraq through illegal ways. They said that they lived with their relatives who were previous immigrants for a while when they first came to Istanbul. Immigrants who followed the pioneers benefit from the pioneers experience. Crisp, who analysed the networks of international immigrants in four categories stated that *information* was the most important source in those networks. According to Crisp, those networks provide individuals who are to migrate with such information as accommodation procedures, documents needed in entering a country, deportation and custody. The second most important effect of the network of relations is that they provide immigrants with economic source according to Crisp. Those networks provide organisational infrastructure in secret and illegal migrations. Crisp claims that such networks increase illegal migrations. Finally, such networks provide refugees and illegal immigrants with *support* especially in getting a job and find them sources of income (2006, p. 6-8).

The immigrants said that they used the network of immigrant relations in getting a job and in asking for help. In relation to network theory, Wilpert says, “pioneering immigrants constitute an infrastructure connecting the communities giving immigrants and receiving immigrants, and this connection enables other individuals in the community giving immigrants to migrate. New waves of migration activate this network which has been constructed, and later immigrants make use of earlier immigrants’ experience. In time, immigration takes a form giving itself continuity” (Cited in Yalçın, 2004, p. 50).

Immigrant networks have critical importance in migration movement. Immigrants having networks of relations have advantages in this new process of adaptation. Not only do the networks of immigrant relations comfort immigrants in economic terms but they also prevent them from feeling lonely.

Networks of relations can influence immigrants in positive and negative ways. They can isolate immigrants from the society in the country of migration or they can cause them to become introverted. It is known that there are Turks living in Germany who never go out of Turkish district, who cannot speak in German and who are proud of this. This shows how the system of the network of immigrant relations imprison individuals in their own culture and how it removes them away from the adaptation expected of them by the country of migration (Yalçın, 2004, p. 53-54). The network of immigrant relations influencing migration in positive ways prevents legal and illegal immigrants from feeling lonely, and it does not isolate Turkmens from the society.

The immigrants were found to set up ties between Kirkuk and Istanbul via their relatives in this study. The networks affect migration into Istanbul in positive ways and they make it possible to sustain migration. It was found in this study that immigrants reached information, economic sources and support by means of those networks.

Associations as Transnational Spaces and Memory

Non-governmental organisations set up more in big cities are the places formed by individuals having the same thoughts, traditions and customs so as to act together. Those organisations occupy

important place in transmitting and sustaining culture (Bayraktar, 2014). Iraqi 'Turks' cultural and fraternal association considers social and cultural activities directed to immigrants important. The association holds several conferences, memorial activities and panels. It offers temporary solutions to improve 'Turkmens' situation and not to aggrieve them. The association was found to try to find solutions to problems through personal relations and to help the fellow citizens by meeting the costs with money spent from its safe.

Associations are actively used in the network of relations system. Turkmens association in Istanbul support Turkmens migrating legally or illegally in such economic and social issues as finding a job, providing accommodation and regulating conditions of living. Turkmens migrating into Istanbul said that they learnt the availability of the association from their relatives.

Immigrants go to the association to get an identity card, to receive financial support, to get a job and to socialise. The association provides important support in facilitating adaptation into Istanbul, finding a place to live, finding a job and getting residence permit. It was interpreted that the association provided immigrants with support in integration into Istanbul on the one hand and it continued to preserve and sustain ties with Kirkuk.

The association, which takes on the task of creating memory in the consciousness of the community, preserves and a memory about homeland and makes the community remember it. While the association preserves a memory about the homeland and makes the community remember it, it also has a share in determining the boundaries of the homeland.

The president of the association, Ahmet Tütüncü, uses the term "artificial borders" on the internet site of the association on 2 December 2016 and asks for help with ethnical emphasis on Turkmen immigrants. With this summon to Turks and Turkmens, the president reminds the borders of the homeland again and thus tries to focus sensitivity on Iraq and on agnates facing problems when they had to migrate from there. According to Ricoeur, "efforts to remember are, to a large extent, efforts to determine a date" (Ricoeur 2012 60). Collective memory, remembering and forgetting practice all play important roles in the formation of identity, which is the process of social building. Narratives are influential in the formation of identity.

Halbwachs states that perceptions are individual but that there is not absolutely individual memory and all forms of memory are socially related. According to Halbwachs, collective memory means that individuals constituting a group or a community have shared images related to their past and that they have awareness due to those images. Memory, communication and socialisation are interrelated. The past is hidden in collective representations. Cultural symbols form the basis of collective memory and collective memory vanishes if a group falls into pieces (Halbwachs, 1992). Accordingly, "individuals acquire their memory in society. They also recall their memory, they become aware of it and they localise it in society" (1992, p. 38). According to Heller, the availability of cultural memory determines whether an ethnic group exists or disappears (2001, p. 139). In this context, it can be stated that there are close relations between collective memory and identity.

The association was observed to keep collective memory alive throughout the research. Memorial activities held by the association were also among the activities building such memory. Everman states that communities consider collective memory with differing interpretations and representations according to their needs and instruments in parallel to social conditions changing over

time and that memory is re-built in this way (2003, p. 15). Several Iraqi Turkmens gathered in the association on the Memorial Day held during the field study and speeches about martyrs were delivered in the meeting hall. Emphasis was laid on the state, nation, flag and nationalism during the meeting. Common language, flag and map were the important symbols associated with nationalism. Images about the past and the knowledge remembered about the past are transmitted and sustained through performance which can be labelled as ceremonial (Connerton, 2014, p. 12).

Turkmens migrating from Iraq into Istanbul preserve their political history by means of the association. Here we can make the interpretation that the association functions like a political organisation. Nora says that memory does not develop on its own but that anniversaries, celebrations and archives assure remembering because such things do not naturally occur and there are locations of memory since there are no longer places where events occur (1989, p. 7). Memorial activities held by the association, which we can consider as the memory location of political authority, also make it possible to keep memories about the country of origin alive. They are also transmitted continuously through social and cultural activities. In addition to the activities, the association also has books and journals about Turkmens as resources. Literature and poetry are important sources of narration. It would be right to remember here that Assman describe poets and priests as titles available for transmitting cultural memory (Assman, 2008b, p. 114).

Postmodern Nationalism

Disallowing differences is one of the basic properties of modern societies. It has also been one of the most fundamental principles in setting up a state. In this context, Billig describes nation states as “the world of borders built in modernist attitude” (Billig, 2003, p. 151). Standardising cultural, linguistic and ethnical differences and the boundaries clearly are the central policies of new states. The discourse of nationalism is the language used in activities of standardising the lands whose borders are clear. Bauman defines nationalism as “a programme of integration and postulate of homogeneity” (cited in Billig, Bauman, 1992b, p. 683). Generatedness needs the durability of borders marked on the basis of the difference between “we” and “they”, and if the borders are not preserved, they lose their influence (Bauman, 1992, p. 678-9). In order to protect their borders nationalist discourses regarding gender are also utilized in the process and become popular among the citizens of country of migration (Aksoy Sugiyama, 2014). Globalisation, however, started to overshadow and threaten all the properties of nation states (Abadan-Unat, 2002). Yet, in contrast to many commentators, nation states- which are the outcome of modern era- are not out of fashion, as Billig claims; and they do not disappear in modernism since national identity is an extension of nation states (Billig, 2003, p. 149).

On reading Turkmen participants discourse of nationalism again and again, interpretation can be made that Turkmens- who stated that they remained on the other side of the border line while nation states were formed- lay claim on their ethnical identity more and they stick to nationalism going beyond borders. Kirkuk is the homeland of Turks in Iraq and it was separated from Turkey with artificial borders. Globalisation eroded the sharp and clear borders, and transnational communities ended the dreams of homogeneous nation states. The consciousness of sharp borders of the modern era changed into dreams of small homelands within nation states with postmodernism.

More efforts are made today to protect the borders of nation states. Faist points out that supra-state “transnational spaces” containing states have been formed with the possibilities created by globalisation and that the cities of the world have been connected to each other (Faist, 2003). Yet, the issue of migration indicates that states did not melt away in postmodern era. States keeping the flow of people, money and merchandise across borders of nation states under control are not eroded yet, and thus they are still forming the framework for migration and for citizenship.

Conclusion

Changes caused by globalisation have been influential in economic, political and social areas. Capitalist structure spread all over the world due to the huge speed technology introduces in communication and transport. Globalisation leads to social changes as it shapes economy. The borders of the nation states of modern times became indistinct in this process. Big distances got closer thanks to speed introduced by communication and transport vehicles and thus geographical borders differed from social borders. Such technological developments caused many individuals and groups to get involved in migration. On considering in the context of globalisation, we see that today’s studies concerning migration are considered as immigrants’ interwoven mobility sustaining their relations with individuals, institutions and processes in the country of origin and in the country of migration. Transnational migration is the process of immigrants’ setting up multi-directional social relations bringing their origin and their new residence together and sustaining those relations.

One of the most important elements increasing the continuity of transnational migration process is the network of immigrant relations system. Networks of migrations have critical importance in the case of Kirkuk Turkmens migrating into Istanbul from Iraq. Those Turkmens live for a while with their relatives who previously migrated into Istanbul. Turkmens leaving their country because of war and migrating into Istanbul in illegal ways benefit from the experience of pioneering immigrants. This system of network both supports immigrants financially and prevents them from feeling lonely in the country of migration. The network of relations does not isolate Turkmens from society, and on the contrary it offers benefits in adaptation process. The networks were found to play roles in sustaining migration into Istanbul. Relatives, fellow countrymen and kins getting involved in transnational migration all facilitate making decisions to migrate. Common origin and agnation relations encourage migration.

The association founded by Turkmens is actively used in the network of relations system. Associations play important roles in cultural transmission and in keeping the culture alive. One of the most important reasons why the association is frequently visited by Turkmens is that it opens a file for Turkmens having no accommodation and gives them identity cards by registering them. The association also deals with those immigrants daily life problems. It provides them important support in such issues as facilitating adaptation into Istanbul, finding accommodation and a job and getting residence permit. It was found in this study that the majority of the participants laid claim to the goals and activities of the association. The association creates memory in community consciousness. It preserves a memory about the homeland and it makes members remember it again. The association, which keeps collective memory alive, keeps memory strong with memorial activities it holds.

Turkmens migrating into Istanbul from Iraq commemorate their political history through the association.

It was interpreted in this study that Kirkuk Turkmens adhere to nationalism going beyond borders. we see by means of migration that states do not melt away in postmodern era. States controlling the flow of people, money and merchandise across the borders of nation states have not been eroded yet; and they have still been forming the framework for migration and citizenship.

Relations with the country of origin continue in the country to which people migrate by means of relatives with the help of associations within the system of the network of immigrant relations. The immigrants are in the country of origin through relatives remaining there and in the country of migration through the association with the support it gives in adaptation. Turkmens' life connected to Kirkuk and Istanbul and composed of network of relations- being here and there- changes into a representation of postmodern nationalism.

REFERENCES

- Abadan-Unat, N. (2002). *Bitmeyen göç: Konuk işçilikten ulus-ötesi yurttaşlığa*. Birinci Baskı. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Aksoy Sugiyama, C. (2014). Üremeye dair yaygın söylemler: Ortadoğu bağlamında Türkiye'yi yeniden değerlendirmek. *Antropoloji*. Sayı: 28, S. 1-27.
- Assmann, J. (2008), *Communicative and cultural memory* (içinde), A. Erll & A. Nünning (ed.) (2008). *Cultural Memory Studies: An International And Interdisciplinary Handbook*. s. 109-118. Berlin & New York: Walter de Gruyter.
- Bauman, Z. (1992). Soil, blood and identity. *The Sociological Review*, volume 40, number 4, pp. 675-701.
- Bayraktar, Z., (2014), Geleneğin aktarımında ve yaşatılmasında göçmen sivil toplum kuruluşlarının rolü: İzmir Bosna sancak kültür ve yardımlaşma derneği örneği. *Türk, Dil Edebiyat Ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi*, Yıl: 2: Sayı 3:193-206.
- Billig, M. (2003). *Banal milliyetçilik*, İstanbul: Gaye Kitabevi.
- Castells, M. (1997). The power of identity. Oxford: Blackwell Publ., S.1-2.
- Connerton, P. (2014). *Toplumlar nasıl anımsar?*. (A. Şenel. Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları
- Cohen, P. A. (1985). *The symbolic construction of community*. London & New York: Routledge.
- Crisp, J. (2006). *Policy challenges of the new diasporas: migrant networks and their impact on asylum flows and regimes*. www.transcomm.ox.ac.uk/riia3.
- Eyerman, R. (2003). *Cultural trauma: Slavery and the formation of African American identity*. (2. Baskı), Cambridge: Cambridge University Press.
- Faist T. (2003) Uluslararası göç ve uluslararası toplumsal alanlar. (A. Z. Gündoğan ve C. Nacar, Çev.). İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Halbwachs, M. (1992). *On collective memory*. L. A. Coser (Ed.). London: The University of Chicago Press.
- Harvey D. (2010). *Postmodernliğin durumu, kültürel değişimin kökenleri*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Heller, A. (2001), Cultural memory, identity and civil society. *Internationale Politik und Gesellschaft (IPG)* 2, s. 139-143.
- Hürmüzlü, H. (2010). *Irak Türkleri: maruz kaldıkları dışlanma ve asimilasyon uygulamaları*. Türkiye.
- Massey, D. ve Arango, J. ve Hugo, G. ve Kouaouci, A. ve Pellegrino, A. ve Taylor, E. (1993). Theories

- of international migration: A review and appraisal. *Population and Development Review*, No. 3, s:431-466.
- Massey, D. S., Arango, J., Hugo, G. ve Diğerleri. (2008). *Worlds in motion: Understanding international migration at the end of the millennium*. Oxford, New York: Clarendon Press.
- Massey, D. S. (1990). Social structure, household strategies and the cumulative causation of migration. *Population Index* 56, Office of Population Research.
- Nora, P. (1989). Between memory and history: Les lieux de memoire. *Representations*. No:26, Special Issue: Memory and Counter-Memory, s. 7-13.
- Ricoeur, P. (2012). *Hafıza, tarih, unutulmuş*. (M. E. Özcan, Çev.). İstanbul: Metis.
- Schiller N.G. ve Basch L. ve . Blanc, C.S. (1995) From immigrant to transmigrant: Theorizing transnational migration. *Anthropological Quarterly*, Vol 68:1
- Yalçın, C. (2004). *Göç sosyolojisi*. Ankara: Anı.
<http://researchturkey.org/tr/turkmens-of-iraq-the-third-ethnic-component-of-iraq/>



INTERNATIONAL

JOURNAL of HUMAN STUDIES

ULUSLARARASI İNSAN ÇALIŞMALARI DERGİSİ

ISSN: 2636-8641

Cilt/Volume 1

Sayı/Issue 2

Yıl/Year: 2018

Gönderim: 07-12-2018 – Kabul: 20-12-2018

The Constitutionality of Medina Convention

Medine Sözleşmesi'nin Anayasallığı

Murat AKARSU*

Abstract

The Medina Convention, which was signed in the aftermath of Muhammad immigration to Medina, which includes Jews and other Arab tribes in the city, is a subject of much debate over both the theologians and other intellectual groups, also by the western partners. In the assessments made around the convention, evaluations were made that this was a state, even was an Islamic state that was established. The Medina Agreement is an agreement made by the Messenger of Allah in order to ensure the unity of the Muslims and the others in Medina against the Islamic opponents in Mecca, and to declare that he is the head of the administrative order he wants to establish. This agreement was originally made for Muslims only and then extended to include Jews, as can be seen in the details of the contract text and the analysis of the narratives on

Öz

Hz. Muhammed'in Medine'ye hicreti sonrasında şehirdeki Yahudiler ile diğer Arap kabilelerini de kapsayan Medine Sözleşmesi hem ilahiyatçılar ile diğer entelektüel çevreler hem de batılı müşterikler tarafından üzerinde çok tartışma yapılmış bir konudur. Sözleşme etrafında yapılan değerlendirmelerde, bununla bir devlet hatta İslam devleti kurulduğu yönünde değerlendirmelere de yer verilmiştir. Medine Sözleşmesi Hz. Muhammed'in günün koşulları gereği, Mekke'deki İslam muhaliflerine karşı Medine'de birliği sağlamak, hicret eden Müslümanlar ile diğer insanların huzurunu temin etmek, şehrin başkanı olduğunu tescillemek üzere yapmış olduğu bir anlaşmadır. Bu anlaşma sözleşme metnindeki bazı ayrıntılar ile bu konudaki rivayetlerin incelenmesinden de görüleceği üzere başlangıçta sadece Müslümanlar

*Murat Akarsu, Dr, Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı (TİKA), Uzman, makarsum@gmail.com, Orcid: 0000-0002-1620-533X

this subject. Moreover, it is considered that the agreement is a text that appears from the merging of agreements made at different times, not at one time. The agreement was violated by the Jewish Kaynukaogullari Tribe after about a year. In the aftermath of the Badr and Hudeybiye Wars, the Jews attempts to disrupt the agreement ended with the deportation of them to other regions of the Arabian Peninsula, thus the provisions under the agreement could not be applied. The Medina contract is in fact a multilateral agreement. The Convention has been defined by some authors as the Constitution and has been considered only as an agreement. However, it should not be ignored the fact that in the preparation of the contract, in the background the understanding of the divine address, by revelation, equity and human values is practiced by Muhammad.

Keywords: *Islamic History, State, Medina, Medina Agreement, Constitution*

için yapılmış, daha sonra Yahudileri içine alacak şekilde genişletilmiştir. Üstelik anlaşmanın tek bir seferde değil değişik zamanlarda yapılan anlaşmaların birleştirilmesinden ortaya çıkan bir metin olduğu anlaşılmaktadır. Sözleşme yapılmasından yaklaşık bir yıl kadar sonra şehirdeki Yahudilerden Kaynukaogulları kabilesi tarafından bozulmuş ve işlevsiz hale getirilmeğe başlanmıştır. Bedir ve Hudeybiye Savaşları sonrasında şehirdeki Yahudilerin anlaşmayı bozma girişimleri onların Arap Yarımadasının başka bölgelerine sürülmeleri ile son bulmuş, böylece anlaşma kapsamındaki hükümler de uygulanamaz hale gelmiştir. Medine sözleşmesi aslında çok taraflı bir anlaşmadır. Sözleşme bazı yazarlarca Anayasa olarak tanımlanmış, bazıları tarafından da sadece bir anlaşma olarak değerlendirilmiştir. Ancak Sözleşmenin hazırlanmasında, arka planında ilahi hitabın, vahyin adalet hakkaniyet ve insana değer veren anlayışının Hz. Muhammed tarafından uygulandığı gerçeğini göz ardı etmemek gerekmektedir.

Anahtar Kelimeler: *İslam Tarihi, Devlet, Medine, Medine Sözleşmesi, Anayasa*

Giriş

Hiz. Muhammed'in Medine'ye hicreti sonrasında Müslümanlar ile Medine'de yerleşik bulunan Yahudiler ve onlara tabii olan diğer Arap kabileleri ile yapılan "Medine Sözleşmesi" 1990'lı yılların başından bugüne bir çok kitap ve makalenin ana konusu olmuş ve ülkemizde liberal ve muhafazakar tarafların üzerinde fikir ürettikleri bir tartışmanın zeminini oluşturmuştur.

Konunun hukuki, felsefi ve sosyolojik boyutlarını ele alan bu tartışmaların birçoğunda, sözleşmenin kurulmakta olan bir devletin anayasası olduğu şeklinde görüşlere yer verilirken diğer yandan bunun Müslümanlar ile Gayri Müslimlerin beraberce yaşayabilecekleri bir sosyal ortamın

oluşturmasına yönelik bir adım olduğu dolayısıyla bunun bir anlaşma olduğu şeklinde tanımlamalar yapılmıştır.¹

Tartışmaların haklılığı veya argümanların delillendirilmesinde malzemenin geçerliliği bir tarafa, İslam devleti kavramına dayanak yapılan bu dönemin bir devlet kurma faaliyeti olduğu konusu oldukça dikkat çekicidir. Bu açıdan bakıldığında Medine sözleşmesi ile yeni bir devletin kurulmuş olduğu şeklinde yaklaşımın irdelenmesi gerektiği düşünülmektedir.

Biz bu makalede Medine Sözleşmesinin Hz. Muhammed tarafından temelleri atılan Medine Şehir Devleti ile ilgisi ve sözleşmenin bir anayasa olup olmadığı ile bunun kalıcılığı hususlarını irdemeğe çalışacağız. Bu amaçla başta anayasa ve İslam Anayasası kavramları ile Hz. Muhammed'in neden böyle bir sözleşmeye ihtiyaç duyduğu konusu, anlaşmanın yapılış biçimi, süresi, uygulanması ve bozulması ile anlaşmanın kurulacak şehir devletinde hangi açıdan etkili olduğu konularına yer vereceğiz.²

1- Anayasa ve İslam'da Anayasa

Türkçe Anayasa kelimesi İngilizce ve Fransızca'da teşkil etmek, meydana getirmek kurmak, tesis etmek "constitution" kelimesinin karşılığı olarak kullanılmaktadır. Türkçede bu kelimenin karşılığı olarak kanun-ı esâsi, teşkilat-ı esâsiye kanunu ve anayasa kelimeleri kullanılmıştır. (Gözler, 2014, s.20-21)

Günümüz hukukunda ise anayasa "devletin temel yapısını, yönetim biçimini, devletin temel organlarını, bunların birbirleri ile olan ilişkilerini ve devlet ile kişilerin birbirlerine karşı haklarını düzenleyen en üst yasa şeklinde tanımlanabilir. (Şen, 1998, s. 558)

Anayasa yapımında genellikle iki yöntem uygulanır: Toplumun çoğunluğunun mutabakatı ile ortaya çıkan uzlaşmacı yöntem anayasası ve çoğunluğun azınlığın görüşüne ihtiyaç duymadan yaptığı ve uygulamaya koyduğu çatışmacı yöntem anayasalarıdır. (Fendoğlu, 2015, s. 56-57) Anayasalar devletin kuruluş belgesi olup bunun yazılı maddi, yazılı-yazısız, sert veya yumuşak olup olmaması onun anayasal olma konumuna etki etmez. Modern bir anayasada başlangıç, temel ilkeler, temel hak ve özgürlükler, devletin temel organları ve Anayasanın değiştirilmesinin şartlarını taşıyan şeklinde altı bölüm bulunabilir. (Fendoğlu, s.81-87, 95)

İslam'da devlet düzeninde hakimiyet'in yani anayasa yapımının Allah'a ait olduğu ve hukukun kaynağının da onun iradesi olduğu sıkça belirtilir. İnsanın yeryüzünde siyasi egemenlik kullanamayacağını ve egemenliğin Allah'a ait olduğunu söyleyenler kendilerine delil olarak; "*Kim Allah'ın indirdiği ile hüküm vermezse, işte onlar inkârcılardır*" (Mâide, 5/44) ayetini gösterirler. Bu ayetin siyasi egemenliğin insana bırakılmadığına delil olduğu iddiasının, ayetin öncesine ve sonrasına bakıldığı ve konuyla ilgili diğer ayetler incelendiği zaman, temelsiz bir iddia olduğu görülür. Ayetin öncesi ve sonrası, konu ile ilgili diğer ayetlere bakıldığı zaman insanların inkârcı olmamak için hüküm verirken

¹Bu konuda batılı yazarlardan J. Wellhausen (*Skizzen und Vorarbeiten*) ile başlayıp Montgomery Watt (*Hz. Muhammed Medine'de*), R.Stephen Humphreys (*İslam Tarihi Metodolojisi*) ile devam eden süreç ülkemizde Muhammed Hamidullah (*İslam Peygamberi, el-Vesâiku'Siyasiyye*)'ın çalışmaları ile başlamış ve bu çalışmamızda kaynak olarak da verdiğimiz bir çok yazar tarafından müstakil çalışmalar yapılmış, bunun yanında İslam Tarihi'ne ilişkin yapılan çalışmaların neredeyse tamamında da söz konusu vesika konu edilmiştir.

²Bu çalışmanın hazırlanmasında *Kabile'den Devlete Medine Tecrübesi*, (Akarsu 2018, s. 75-79) adlı kitabımızdan yararlanılmıştır.

kullanacakları ayetlerin, adalet ve hakkaniyet ilkelerini kapsadığı görülecektir. (Güler, 2010, s.158-159) Dolayısıyla İslam insanlara bir devlet sistemi önermediği gibi yöneticilere yasaları şartlar gereği değişik şekilde uygulama yetkisi de vermiştir.

İslam'da hukukun kaynağı Kur'anın öngördüğü adalet ve hakkaniyet ilkeleridir. Dinin emirlerinin geldiği toplumlarda her şartta aynen uygulanacağı şeklindeki yorumlama biçimiyle Müslüman toplumlarda sorunların çözülmesi mümkün değildir. Ancak vahyin uygulanmasında Hz. Muhammed'in izlediği yol, ne yazık ki İslam toplumlarında ondan sonra din haline gelmiş, (Güler, 1999, s.25-33; Onat, 1998, s.111) böylece Müslümanlar toplumsal sorunlarının büyük kısmını çözememişler, kargaşa, kararsızlık ve kanun ile ayet arasına sıkışmış yapılar ile örfi din uygulamaları ortaya çıkmıştır. Rasulullah zamanındaki uygulamalar ile ondan sonraki uygulamaların, yasaların uygulanmasında dönemin şartlarının gözönünde bulundurulması gerektiği unutulmuştur. Örneğin, Hz. Muhammed döneminde Gayri Müslim kadınlarla evlenmek serbest iken Hz. Ömer döneminde bunun yasaklanması, yöneticilerin kanunları şartlara göre uygulayabilecekleri gerçeğine en güzel örneklerden biridir ki Hz. Ömer döneminde buna benzer bir çok uygulama bulunmaktadır.

İslamın önerdiği istişare sisteminin de kurulmuş olan istişare meclisi (danışma meclisi) ve günün koşullarına uygun adalet ve hakkaniyet ilkeleri ile yasama yapan bir meclis, hangi nitelikte olursa olsun bir devletin yasama meclisidir. Bu açıdan bakıldığında İslam'daki anayasa anlayışı ile modern anayasa anlayışı tamamen birbirinden farklı anlayışlar değildir. Bu kapsamda vahyin adalet ve hakkaniyet kuralları ile bunların uygulanması demokrasi kurallarına uygundur. Çünkü istişare ilkesi, adalet ve dayanışma ve özgürlükle ilgili kurallar bunu öngörmektedir. (Güler, 1999, s.25-33)

2- Sözleşmenin Yapılmasını Gerektiren Şartlar

Yesrib (Medine)in en eski halkı Kahtan Kabilesinden Evs ve Hacrec kabileleri ile Yahudilerdi. Kaynakların bir kısmı Yahudi kabilelerinin isimlerinden yola çıkarak bölgedeki Araplardan bir kısmının sonradan Yahudileşerek varlıklarının ortaya çıktığını belirtirken, kaynaklar ise Yahudilerin Babil Kralı II. Buhtunnasır'ın Kudüs'ü işgal edip Yahudileri Babil'e götürdüğü sırada bunların bazılarının kaçarak Medine, Hayber gibi Arap Yarımadası'nın değişik bölgelerine yerleşmeleri ile bölgede Yahudi varlığının ortaya çıktığını bildirir. Yahudilerden önce şehirde meskûn Evs ve Hazrec kabilelerinin ise şehre M.S. II. veya III. yüzyılda (Sarıçam, 2004, s.48) Yemen'de bulunan Ma'rib seddinin yıkılmasının ardından bu bölgeden geldikleri kabul edilir.

Şehirde egemenlik başlangıçta Yahudi kabilelerindeyken, o dönem Yahudi olan yönetici Fayton'un uygulamalarının tepki çekmesi üzerine şehirdeki iki büyük Arap kabilesi olan Evs ve Hazrec, akrabaları olan Gassânileri yardıma çağırmalarına neden olmuş; gerçekleşen savaşta Yahudiler yönetim yetkilerini kaybetmişlerdi. Daha sonraki yıllarda da şehirdeki iki büyük kabile olan Evs ve Hazrec arasında da pek çok kavga, çekişme ve savaş vuku bulmuş, hicret'ten önce, meydana gelen son Buas savaşında Hazrec'in lideri olan Abdullah b. Übey tarafsız kalmış ve her iki tarafın da hoşnutluğunu kazanmıştı. Rasulullah'ın Medine'ye hicret edeceği günlerde Evs ve Hazrec anlaşarak kendilerine Abdullah b. Übey'i lider seçme ve ona taç giydirmeyi düşünmekte, böylece bu sayede iki tarafa da çok kayıp verdiren savaşları sonlandırma ve Medine'nin yönetimine sahip olma düşüncesi hakimdi. (Berber, 2016, s.470) Bu nedenle olsa gerek Rasulullah Medine'ye hicret ederken Kûba'da bir süre

kalarak yaşanan gelişmeleri izlemiş daha sonra da akrabalarının koruması altında Medine'ye girmişti. (Güneş, 2008, s. 212)

Medine Rasulullah için artık yeni bir yurttu. Hz. Peygamber bu yeni yurttaki azınlıkta olan Müslümanlar için öncelikle güvenlik ve ekonomik anlamda tedbir alması gerektiğini biliyordu. Rasulullah bir yandan kardeşlik tesisi ve nüfusun tespitiyle uğraşırken, diğer yandan Yahudilerle ilişkilerini geliştirmek istiyor; Medine'de çoğunluğu oluşturan Yahudi ve Müşrik Araplara güven vermeye çalışıyordu. Özellikle Yahudilerden işbirliği bekliyordu; bu amaçla onların hahamları ve ileri gelenleri ile görüşmeler yapmıştı. Onların 10 Muharrem'de Firavunun Köleliğinden Kurtulma Günü'nde oruç tuttıklarını görünce onlarla oruç tutmuş; böylece toplum olarak ortak bir noktada buluşmanın mümkün olduğunu göstermiş, iki toplum arasındaki güven bir nebze de olsa kurulmuş, Yahudiler de ona ilgi ve saygı göstermişlerdi. (Afzalurrahman, 2009, s.240)

Medine'de oluşmakta olan siyasi ve sosyal yeni bir yapı söz konusu olmakla birlikte ortaya çıkan sorunlara çözüm bulunması gerekmektedir. Bu nedenle hem şehirdeki Müslümanlar hem de diğer din saliklerini gelişen şartlar nedeniyle bir çatı altında toplayacak bir anlaşmaya ihtiyaç olduğu ortaya çıkmıştı.

Şartları değerlendiren Hz. Peygamber muhtemelen önce Muhacir ile Ensarın içinde olduğu Evs ve Hazrec kabilelerini bir araya getirmiş, sonra da Yahudilerle bir ittifak sağlamış ve böylece bir taraftan Medine'nin iç huzurunu sağlayacak, diğer taraftan da dış düşmana karşı birlikte olmayı temin edebilecek siyasi bir yapılanmaya gitmiştir. (Hamidullah, 1987, 66-71; 1991, c. 1, s.193; İbn Hişam, 1994, c.1, s.172-175; İbn Kesîr, ty, c.3, s. 274-276)

3- Medine Sözleşmesi'nin Yapılışı ve İçeriği

Yazılı bir vesika olarak da günümüze ulaşan ve yakın tarihte ülkemizde de bir çok yazar, ilahiyatçı ve kimi çevrelerce çok hukukluluğu nedeniyle fazlaca tartışılan (Bk. Hurç, 2001, s. 21-40; Koyuncu, 2009, s. 87-103; Erdem, 2012, 526-542; Akyol, 2013, 13-17; 2015, 13-26) sözleşme tahlil edildiğinde, Medine halkını oluşturan toplulukları, bunların birbirleriyle ve yabancılarla olan münasebetlerini, bu toplulukların idari ve adli yapılarını, fertlerin sahip oldukları din ve vicdan hürriyetini belirli esaslara bağlayan metin olduğu ortaya çıkmaktadır. (Hamidullah, 1987, 66-71) Dolayısıyla sözleşmenin esasında ilahi emirlerin yansması bulunmaktadır.

Vesikanın içeriğindeki maddelerden sözleşmenin hangi şartlar altında imzalandığı sonucunu çıkarmak mümkündür. Çünkü ilk maddelerden de anlaşılacağı üzere sözleşme Medine'de birliği tesis etme amacını taşımakta, bunun da arka planında Mekkeli muhaliflerin saldırısına karşı şehri ortak savunma stratejisinin bulunmaktadır.

Medine sözleşmesinin yapıldığı konusunda herhangi bir tereddüt bulunmamakla birlikte ne zaman kaleme alındığı, tek bir metinden mi yoksa farklı metinlerin bir araya getirilmesinden oluşan bir vesika olduğu konularında farklı yaklaşım ile bu yaklaşımlara ait delillendirmeler bulunmaktadır. (Azimli, 2008, 32-34) Muhtemelen Müslümanlarla ilgili bölüm hicretten hemen sonra kaleme alınmış, Yahudilerle ilgili bölüm çok kısa bir süre sonra ilâve edilmiştir. (Aydın, 1991, 153) Bu durum Vesikanın önemine ilişkin değerlendirmeleri gölgede bırakacak bir husus da değildir.

Hem Yahudilerin hem de Müslümanların güvenlik endişeleri nedeniyle sözleşme maddelerinin

önemli bir kısmı dış düşmana karşı topluca karşı koymaya, dayanışmaya ve iç güvenliğin sağlanmasına yöneliktir. Müslümanların başlangıçta yaklaşık 1500 kadar olduğu ve Medine halkının yaklaşık yedide birini oluşturduğu bilinmektedir. Anlaşmanın tamamının H. 2 yıl Ramazan ayından sonraki aylarda yapıldığını kabul ettiğimizde bile Müslüman nüfus yine de gayrimüslimler karşısında daha azdır. Böylesine bir topluluğun başkanı olarak Hz. Peygamber'in sözleşme metnini diğer gruplara kabul ettirmesi, iç güvenlik şartlarının Medine sakinlerini böyle bir anlaşmayı kabule zorlaması, Müslümanların kısa süre içinde güçlü bir toplum haline geldiklerinin göstergesi (Aydın, 1991, s.153) dışında Medine'de yaşayan Yahudi ve Arapların kendi içlerinde olan kavga ve savaşları nedeniyle buna ihtiyaç duydukları ile açıklanabilir.

Farklı zamanda yapılan anlaşma metinlerinin bir araya getirilmesi suretiyle bile olsa günümüze ulaşan Medine Vesikası olarak adlandırılan söz konusu anlaşma metni, bir idari yapı ile Hz. Muhammed'in şahsında toplanan yöneticilik vasfını ortaya koymaktadır. Medine Vesikası, kabile temelinde farklı inanç gruplarından insanların bir araya gelerek kendi iradeleri ile oluşturdukları bir mutabakat metni özelliği taşımaktadır. Herhangi bir baskı ve zorlama olmadan, hak ve yükümlülüklerin belirlendiği, anlaşmazlıkların ve uyuşmazlıkların çözüm merciiinin tespit edildiği önemli bir belgedir.

“İlk yazılı sözleşme hüviyetine sahip olan bu vesika ile herkes bulunduğu konumda kabul edilmekte, örf, gelenek, din vb. konularda serbest bırakılmaktadır. Herkesin birbirine saygılı davranması esas kabul edilmektedir. Vesikanın sağladığı bir diğer önemli imkan da her inanç sahibinin istediği hukuk sistemiyle yargılanma imkanına sahip olmasıydı. Bu hususun federal bir birliktelik olduğu, daha sonraları bu federal yapıların birleşerek Rasulullah'ın hayatının sonlarına doğru yerini merkezi bir yönetime bıraktığı değerlendirilmektedir. Bu yeni yapıda adalet ve güvenliğin sağlanması ortak ve sosyal bir sorumluluk mevkiine çıkartılmış, taraflar birbirlerine karşı aynı cephenin bireyleri olarak sorumlu tutulmuşlardı”. (Hamidullah, 1991, c. 1, s. 188 vd.)

4- Sözleşme'nin İhlali ve Bozulması

Sözleşme kalıcılık esası üzerine yapılmış olsa da yaklaşık 11 ay sonunda ihlal edilmiş ve gelişen olaylar sonrasında da uygulanamaz hale gelmiştir. Dolayısıyla sözleşme geçici olmuş, süreklilik arz edememiştir. Rasulullah'ın bu sözleşmeyi yapmasının amacı yukarıda da belirtildiği üzere sürekli kendilerini taciz eden düşmanları Kureyşlilerle ortaya çıkacak muhtemel bir gerginlikte, Yahudilerin desteğini en azından muhalefetini kırmak isteği olduğu düşünülebilir. Nitekim Bedir zaferi sonrası Yahudilerle yaşanan gerginlik sonrası anlaşmanın bir çok maddesi uygulanamaz hale gelmiş, zaten bir süre sonra da yürürlükten kendiliğinden kalkmıştır. Dolayısıyla Bedir zaferi sonrası da Yahudiler ile mücadele süreci başlamıştır. Bu durum sözleşmenin tarihsel önemi ve değeri açısından bir olumsuzluk olarak görülmemelidir. Zira Medine Sözleşmesi her yönüyle Müslümanların yaşadıkları toplumun önemli bir varlığı olduğunu göstermesi açısından tarihteki yerini her zaman koruyacaktır.

Anlaşmanın ilk ihlali H. 2. yıl Şevval ayında vuku bulmuştur. Kaynuka çarşısında Yahudi bir esnafın iş yerinden alışveriş yapan Müslüman bir kadının, önce yüzünü açmasını istemişler daha sonra da elbisesini arkadan bağlamışlar ve kadın ayağa kalkınca elbisesi boydan boya yırtılmıştı. Kadının bağırması üzerine oradan geçen bir sahabe bunu yapan Yahudi'yi öldürmüş, Yahudiler de bu sahabe

şehit etmişlerdi. Gelişmeler üzerine Yahudiler kalelerine çekilmiş; Hz. Muhammed de onları muhasara altına almıştı. 15 gün kadar süren muhasara sonrası Benî Kaynukalılar teslim olmuşlardı. Bunun üzerine Kaynukalı Yahudiler mallarını, kadın ve çocuklarını alarak Medine'den ayrılmışlardır. (Vâkidî, 1989, c. 1, s.172, 176; Belâzurî, 1996, c. 1, s. 339)

Sözleşmenin ikinci ihlali ise H. 4 yılında yaşanmıştı. Sözleşmeye göre şehirde yaşayan herhangi biri başka kabileden birini öldürürse onun diyetini Müslüman ve Yahudiler birlikte ödeyeceklerdi. Bi'ru Maûne faciası sonrası yaşadıklarının etkisi altında Amr b. Ümeyye ed-Damrî, Medine'ye dönüş yolunda Hz. Muhammed ile anlaşması bulunan iki kişiyi öldürmüş, Benî Nadirîler de bu iki kişinin diyetini ödemek istememişlerdi. Bununla yetinmeyen Benî Nadirîler Rasulullah'a suikast planı yapmışlardı. (Vâkidî, 1989, c.1, s.177-180; İbn Hişâm, 1994, c.3, s.65; İbn Sa'd, 2001, c. 2, s.29-30.) Hz. Peygamber Muhammed b. Mesleme'yi onlara göndererek Medine'yi terk etmeleri için on günlük süre vermiş, bekledikleri yardımın gelemeyeceğini anlayan Benî Nâdirîlerden bir kısmı Müslüman olmuş, diğer bir kısmı da Şam'a ve Hayber'e göç etmişlerdir. (Vâkidî 1989, c.1, s.363; İbn Hişâm 1994, c. 3, s. 65-69)

5- Sözleşmenin Medine Şehir Devleti Açısından Değeri

Medine'de hicret öncesinden beri süregelen iç kavgalar sebebiyle Yahudilerin bir kısmının Evs kabilesini diğer kısmı da Hazrec kabilesini desteklemişlerdi. Gayri Müslim Araplar ve Yahudilerin belirli bir birlikliliklerinin olmaması Hz. Muhammed'in işini kolaylaştırmıştır. Ancak Yahudiler Medine Vesikası üzerinde anlaşmaya vardıkları tarihte belki de Rasulullah'ı sadece dinî bir lider olduğunu düşünmüşler, Bedir sonrası gelişen olaylarda onun bir idareci gibi davranmasına tahammül edemedikleri için anlaşmayı bozma yoluna gitmişlerdir.

Yahudilerin sözleşmeyi bozan bu tutumları ile sözleşmenin imzalanması arasında geçen süreye baktığımızda, Medine vesikasının uygulama süresinin çok kısa olduğu görülmektedir. Ancak sözleşme vahyin toplumsal hayata bakışının ortaya konulması yönüyle değerlendirilmesi, Medine'de yaşayan toplulukların ortak bir yaşam bildirisi olarak görülmesi gerekmektedir. Vesika, Medine'de sosyal barışı temin etmek için bir idare altında toplanarak yetkiyi Rasulullah'a vermek üzere yapılmış bir sözleşmedir. Sözleşme ile Medine'de Müslümanların varlığı, Rasulullah'ın şahsında liderliği kabul edilmiş diğer gruplar sözleşmenin uygulama süresi boyunca kontrol altına alınmış oldukları kabul edilebilir.

Medine Vesikası'nın anayasa veya sözleşme olduğu yönünde, hatta kurulan İslam devletinin anayasası olduğu yönünde bir çok değerlendirme bulunmaktadır. Bu görüşlerin tamamına değinmemizin mümkün olmaması nedeniyle öne çıkan bazı görüşlere yer vermek istiyoruz.

Bu görüşlerden biri Vesika üzerinde çeşitli değerlendirmelerde bulunan Montogomery Watt'a aittir. Sözleşmeyi, "İslam Devletinin Özelliği" başlığı altında bir Anayasa olarak değerlendiren Watt, vesikada kadim Arap geleneğinin izlerinin bulunduğu belirtir. (Watt 2016, s.266) Watt'ın ve Wellhausen'in görüşlerini aktaran R Stephen Humphreys de sözleşmeyi anayasa olarak gören batılı yazaralardan bir diğeridir. (Humphreys 2004, 126) Sözleşmeyi ülkemizde gündeme getiren Muhammed Hamidullah ise açık bir şekilde sözleşmeyi ilk İslam devletinin anayasası olarak kabul eder. (Hamidullah 1991, s. 188 vd.) Ancak bu tanımlamalara karşı Arap dünyasının önemli isimlerinden biri olan Cabiri ise sözleşmeyi sadece Yahudilerle yapılan bir savaş sözleşmesi olarak kabul eder. (Cabiri, 2001,119)

Vesika Medine'de Hz. Peygamber tarafından, teşkilatsız bir ön idari oluşumun kurulduğunu göstermektedir. Söz konusu yapı, hukuki temeli bulunan, toplum iradesine dayanan bir örgütlenme biçimidir. Bu nedenle Hz. Peygamber toplumunun hiçbir siyasi nitelik taşımadığını söylemek mümkün olmadığı gibi, bir İslam devletinin kurulduğu şeklinde bir yargıya varmak da mümkün değildir. Üstelik sözleşme kalıcı olmamış Müslüman toplum, H. 1. yıldan, 8. yıla kadar gelişen olaylarda sözleşmede imzası bulunan Yahudilerle defalarca karşı karşıya gelmiştir. Dolayısıyla Medine Şehir Devleti'nin kuruluş aşamasında böyle bir anlaşmanın devam ettiğine dair bir bilgi de bulunmamaktadır. Bu durum sözleşmenin devam etmediğini, İslamın Arap Yarımadasında hakim olmaya başladığı H. 8. yıldan itibaren de Medine merkezli oluşumu kabul edilen Şehir Devleti'ne de herhangi bir etkisinin olmadığını göstermektedir.

Sonuç

Ülkemizde 19. yüzyıldan itibaren kullanılmaya başlanan Anayasa kavramı, bir devleti işleyiş ve organların yapısını belirleyen yazılı ve yazısız bir metin olarak tanımlanmış olsa da yapılaş şekli bakımından toplumsal mutabakatın olduğu kurallar bütünüdür. Bu kapsamda Medine Sözleşmesi, "toplumsal mutabakat" ilkesini karşılması açısından, toplumda yaşayanları ittifakı ile yapılmış bir anayasa olduğu ortaya çıkmaktadır. Bu yönüyle, yani toplumun çoğunluğunu oluşturanlar tarafından kabul edilmesi şekliyle Medine Sözleşmesi'ni uzlaşmacı bir anayasa olarak nitelendirmek gerekmektedir.

Medine Sözleşmesi, Hz. Muhammed'in bir peygamber olmaktan öte bir lider olarak toplumun tüm kesimlerini bir araya getirebilme başarısı, küçük bir topluluğun başkanı olarak onun barışçı kişiliğinin tarihi bir vesikaya yansımaları şeklinde tanımlanabilir. Bu kapsamda tarihi ve yapılaş biçimi ne olursa olsun İslam'ın diğer din mensupları ile ortak değerler noktasında birbirlerinin haklarına saygı göstererek bir arada yaşayabileceklerinin de ilk yazılı tecrübesidir.

Ancak şekli bir anayasal bir vesika olma özelliği taşıyan sözkonusu belge kurulmakta olan veya kurulmuş bir devletin anyasası olarak görülmesi mümkün değildir. Çünkü Medine'de başlayan oluşum H.7. yılın sonlarına doğru Arabistan'da bulunan kabilelerin ve komşu devletlerin Medine'ye elçi göndermeleriyle H. 8. yılında bir şehir devleti haline gelmiştir. Üstelik hala devam etmekte ve tamamlanmamış olan vahyin gölgesinde, onun kuralları gözetilerek oluşmaya başlayan bu devlete İslam devleti tanımlaması Hz. Muhammed'den çok sonra yapılmış olan bir isimlendirmedir. Rasulullah sadece adil, huzurlu ve mutlu bir toplum oluşturma yönünde çaba sarfetmiştir. Diğer insanların bu değerlerden pay alması adına yürüttüğü örgütlenme faaliyetlerinin hicretten hemen sonra Medine Sözleşmesi ile birlikte bir devlet olarak nitelendirilmesi mümkün değildir. Dolayısıyla hem Medine sözleşmesinin hem de kurulmaya başlanılan idari yapının arka planında "vahiy" bulunmaktadır. Sözleşmenin hazırlanmasında ve kurulmakta olan idari yapıdaki icraatlar bu ilahi vahyin Rasulullah tarafından uygulamalarıdır. Bu açıdan sözleşme İslamın insana, inanca, kişilik haklarına, mal ve can emniyetine ve ortak yaşam kültürüne bakışının bir vesikasıdır.

KAYNAKÇA

Afzalarruhman. (2009). *Askeri lider olarak Hz. Muhammed Sallallahu Aleyhi ve Sellem*. (trc. Hakan Bayrak). İstanbul: İnkılap Yayınları.

Akarsu, M. (2018). *Kabilelerden devlete Medine süreci*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları.

Akyol, T. (2015). *Türkiye'nin hukuk serüveni, fıkıhtan hukuka ve demokrasiye geçiş sorunları*, İstanbul: Doğan

Kitap.

- Akyol, T. (2013). *Medine'den Lozan'a*, İstanbul: Doğan Kitap.
- Aydın, M. A. (1991) Anayasa. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 3, 153-164.
- Azimli, M. (2015). *Siyeri farklı okumak*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları.
- Azimli, M. (2008). Hicret sonrasında Medine'de meydana gelen bazı olaylar üzerine mülâhazalar, *Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 10 (1), 19-37.
- Belâzurî, A. b. Y. b. C. (1996) *Ensâbu'l-Eşraf*. (thk. Süheyl Zekkâr). Kahire: Daru'l-Fikri'l-Arab.
- Berber, E. (Nisan 2016). Kabile sistemi ekseninde Medine Vesikası ve yeni İslam toplumunun sosyopolitik niteliği. *Türkiye Adalet Akademisi Dergisi*, (26), 461-492.
- Cabiri, M. A. (2001). Arap-İslam siyasal aklı. (çev. Vecdi Akyüz). İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Erdem, M. (Aralık 2012). Medine Vesikası'nın maddelendirilme şekli ve Türkçe çevirileri üzerine bazı mülâhazalar. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 5 (8), 526-542.
- Fendoğlu, H. T. (2015). *Anayasa hukuku*. Ankara: Yetkin Yayınları.
- Gözler, K. (2014). *Anayasa hukukunun temel esasları*. Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım.
- Güler, İ. (1999). *Sabit din, dinamik şariat*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları.
- Güler, İ. (2014). *Politik teoloji yazıları*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları.
- Güneş, A. (2008). Medine vesikasının İslam hukuku açısından kaynak değeri. *Ekev Akademik Dergisi*, (34), 211-222.
- Hamidullah, M. (1987). *el-Vesâ'iku's-siyâsiyye*. Beyrut: Dâru'n-Nefâis
- Hamidullah, M. (1991). *İslâm peygamberi*. (S. Tuğ, Çev.). İstanbul: İrfan Yayıncılık.
- Humphreys, R. S. (2004) *İslam tarihi metodolojisi bir sosyal tarih uygulaması*. (M. Bedir ve F. Aydın, Çev.). İstanbul: Litera Yayıncılık.
- Hurç, R. (2001). Hz. Muhammed'in müşriklerle yaptığı anlaşmalara siyasal bağlamda bir bakış. *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (6), 21-40.
- İbn Hişam, E. M. A.. (1994). *es-siretü'n-nebevîyye*. (H. Ege, Çev.). İstanbul: Kahraman Yayınları.
- İbn Kesîr, Ebu'l-Fidâ İ. (ty.). *el-Bidâye ve'n-nihâye*, Beyrut: Lisânu'l-Arab.
- İbn Sa'd, E. A. M. (2001). *Kitâbu et-tabakâti'l-kübrâ*. (thk. Ali Muhammed Ömer). Medine: Mektebetu'l-Hancı.
- Koyuncu, M. (2009). Medine şehir devleti, *Sakarya Üniversitesi Fen Edebiyat Dergisi*, (2), 87-103.
- Onat, H. (2003). İslam'ı nasıl anlamalıyız?. II. *Din Şurası Tebliğ ve Müzâkereleri (23-27 Kasım 1998)*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 111-116.
- Sarıçam, İ. (2004) *Hz. Muhammed'in evrensel mesajı*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yay.
- Şen, M. (1998). Anayasal belge olarak Medine Sözleşmesi. *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fak Dergisi*, 6, (1-2), 555-609.
- Şibli, M. (1977) *Asr-ı saadet İslâm tarihi*. (Ö. R. Doğrul, Çev.). İstanbul: Eser Matbaası.
- Vâkıdî, E. A. M. b. Ö. (1989) *Kitâbu'l-megâzî*. (thk. Marsden Jones). Beyrut.
- Watt, W. M. (2016) *Hz. Muhammed Medine'de*. (S. Kalkan, Çev.). İstanbul: Kuramer Yayınları



INTERNATIONAL

JOURNAL of HUMAN Studies

ULUSLARARASI İNSAN ÇALIŞMALARI DERGİSİ ISSN: 2636-8641

Cilt/Volume 1 Sayı/Issue 2 Yıl/Year: 2018

Gönderim: 15-10-2018 – Kabul: 24-12-2018

Evaluation of Turkey's Nuts II Based on Regional Areas in terms of Main Labor Indicators with Using Multi-Dimensional Measurement Analysis

Temel İşgücü Göstergeleri Bakımından Çok Boyutlu Ölçekleme Analizi ile Türkiye'nin Düzey 2 Bazında Bölgesel Olarak Değerlendirilmesi

Hakan ÖNDES*

Abstract

Turkey's labor market is the impact on economic and socio-cultural structures are known to have gained increasing speed. Employment, unemployment and labor force constitute a significant part of the country's economic development indicators. Employment, unemployment and labor force are presented and resolved in a detailed format for interpreted in Turkey. In this study for 2016, to examine the locations of the labor sector between regions of Turkey; youth unemployment, women's employment, total unemployment, level of educational for unemployment and employment, participation of labor force, the participation of men in the labor force and starting of total employment are used like indicators. The study, which Turkey's regions in terms of similarities and differences between

Öz

Türkiye'de işgücü piyasasının ülkenin ekonomik ve sosyo-kültürel yapısı üzerinde etkili olup giderek hız kazandığı bilinmektedir. İstihdam, işsizlik ve işgücüne katılım ülkenin ekonomik anlamda gelişmişlik göstergelerinin önemli bir kısmını içermektedir. Türkiye'de istihdam, işsizlik ve işgücüne katılım değişkenlerinin sunulup yorumlanabilmesi için bu verilerin ayrıntılı bir biçimde çözümlenmesi gerekmektedir. Türkiye'nin bölgeleri arasında işgücü sektörünün lokasyonunun incelenmesi için yapılan bu çalışmada 2016 yılı için, genç işsizlik, kadın istihdamı, toplam işsizlik, eğitim düzeyine bağlı işsizlik ve istihdam, işgücüne katılım, erkeğin işgücüne katılımı ve toplam istihdam göstergelerinden yola çıkılmıştır. Çalışma, ülkemizin bu vasıflar açısından paralel olduğu ve değişiklik gösterdiği bölgeleri tespit

*Hakan Öndes, Arş. Gör., Bandırma Onyedü Eylül Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Ekonometri Bölümü, hondes@bandirma.edu.tr, Orcid: 0000-0002-0618-7705

these variables was performed based on detecting show. Multidimensional Scaling Analysis was applied to these variables. Multidimensional scaling analysis has been under review the state of the labor market in Turkey with two and three dimensions. Findings have been identified for Turkey's between east-west and north-south provincial region's large differences about employment, unemployment and labor force. One of the important findings is statistically and significantly difference between the southeast - east and north- western Turkey in terms of basic labor force indicators. In particular, due to its geopolitical location, the eastern regions have a rather disadvantageous position in labor force indicators. Located results seem to confirm the hypothesis will be effective on the basis of the geographical structure of the labor force in Turkey.

Keywords: *Labor Market In Turkey, Unemployment, Employment, Participation In Labor, Multidimensional Scalling Analysis*

etmeye dayalı gerçekleştirilmiştir. Bahsi geçen bu vasıflara Çok Boyutlu Ölçekleme Analizi (ÇBÖ) tatbik edilmiştir. Çok boyutlu ölçekleme analizi ile hem iki boyutlu hem de üç boyutlu olarak Türkiye'deki işgücü piyasanın durumu inceleme altına alınmıştır. Çalışma bulgularında Türkiye'nin doğu-batı ve kuzey-güney bölgeleri arasında il ve/veya iller açısından istihdam, işsizlik ve işgücüne katılımında büyük farklılıklar tespit edilmiştir. Önemli bulgulardan biri ise temel işgücü göstergeleri açısından Türkiye'nin batısı ile doğusu ve kuzeyi ile güneydoğusu arasında istatistiksel olarak anlamlı derecede farklılık bulunmasıdır. Özellikle doğudaki bölgeler bulunduğu jeopolitik konumundan dolayı işgücü göstergelerinde oldukça dezavantajlı yapıdadır. Sanayinin geliştiği şehirler ile üç büyük ilimizdeki temel işgücü göstergelerinin yakınlığı Türkiye'nin coğrafi yapısının temel işgücü üzerinde etkili olacağı hipotezini doğrular niteliktedir.

Anahtar Kelimeler: *Türkiye'de İşgücü Piyasası, İşsizlik, İstihdam, İşgücüne Katılım, Çok Boyutlu Ölçekleme Analizi*

Giriş

İşgücü sektöründe oluşan istihdam bağlantıları hayatımızdaki en esas ilişkilerden bir tanesidir. İşgücü pazarı, emeğin arz ve talep dengesi olarak göz önünde bulundurulduğunda, globalleşmenin ve akabindeki teknolojik varyasyonların neticesinden ciddi derecede etkilenmektedir. İstihdam ve işsizlik kalibresindeki kavramlar bireylerin yaşam şekilleri ve refah seviyeleriyle yakından alakalıdır (Tansel, 2012, s. 50).

İşgücü sektörlerinin ciddi indikatörlerinden biri kimliğinde bulunan istihdam, dar tanımlı emek unsurunun üretime katılması; geniş tanımlı ise bütün üretim unsurlarının üretime dahil edilmesi anlamını taşımaktadır. Çalışanlar yönünden, rastgele bir işte ücret karşılığı işgücünün ilgili işverenin işine aktarılması, işverenler yönünden ise bir bedel karşılığı çalışana iş yapma olanağı verilmesi

istihdamı göstermektedir (Ülgener, 1980, s. 73). İşsizlik ise çalışma gücünde ve isteğinde olan ve cari ücretten çalışmayı kabul etmesine karşın da iş bulamayan işgücünün varlığıdır (Yıldırım ve Karaman, 2001, s. 308). Türkiye'de yüksek nüfus artış hızı, buna karşılık işgücü kalitesinin elverişsiz olması, anapara yığınının ve mevduatlarının beklenen düzeyde ortaya koyulamaması benzeri pek çok durum işsizliğin problem olarak meydana gelmesine sebep olmaktadır (Kavak, 1997, s. 24).

Özetle, istihdam ve işsizlik, benzer hakikatin iki ayrı ancak yekdiğerini bütünleyen ayrılmaz modülleridir. Hangi unsur incelenirse incelensin, ötekinden konuşulmadan çalıştırma politikalarının gözden geçirilmesi ve neticelendirilmesi olanaklı olmayacaktır. İstihdam, tatbik edilen politikalar neticesinde erişilmesi arzulan amacı, işsizlik de imtina edinilen kısmı meydana getirmektedir.

Çalışmanın bir başka alanını içeren işgücüne katılım oranı ise, istihdam edilen kişilerin çalışmayanların kümülatifinin meydana getirdiği işgücünün faal nüfusa büyüklüğüdür. Bu büyüklük, faal nüfus bünyesinde işgücünün göreceli ağırlığını belirtmektedir.

Bu makalede amaç, Türkiye'deki işgücü piyasasında ortaya çıkan değişmelerin bölgesel olarak farklılıkları ve benzerlikleri incelemektir. Araştırmanın önemi, makro iktisadi indikatörlerden işsizlik ve istihdam pozisyonu açısından Türkiye'nin bölgesel anlamda daha olumlu ve daha olumsuz durumların mukayese edilmesi ve pozitif durumlardan paradigmalara üretilmesi bakımından ehemmiyet teşkil etmektedir. Uygulama sonucunda ortaya çıkan sonuçlar işgücü piyasası açısından Türkiye'de bölgeler açısından farklı politikaların uygulanmasına ışık tutacaktır. Çalışmaya ait hipotezlere şu şekilde yer verilmiştir.

1. Hipotez: Türkiye'de işgücü göstergeleri bakımından batıdaki il ve/veya iller ile doğudaki il ve/veya iller farklı bir boyutta yer almakta mıdır?
2. Hipotez: Türkiye'de işgücü göstergeleri bakımından kuzeydeki il ve/veya iller ile güneydoğudaki il ve/veya iller farklılık göstermekte midir?
3. Hipotez: Türkiye'de ele alınan değişkenler bakımından sanayi ve iş dünyasının geliştiği il ve/veya iller arasında benzer bir dağılım mevcut mudur?

Bu sorulara cevap arayan çalışmada öncelikli olarak Türkiye'de işgücü piyasasının yapısı incelenerek istihdam, işsizlik ve işgücüne katılım verileri ortaya koyulmuştur.

Türkiye'de İşgücü Piyasası

İşgücü piyasası istihdam, işsizlik, eğitimli işsizlik, işgücüne katılım gibi farklı dinamiklerin yer aldığı bir yapıyı tanımlamaktadır. İşsizlik yalnızca Türkiye'nin değil günümüzde dünyanın uğraştığı ciddi bir makroekonomik sorun olarak görülmektedir. Özellikle 2008'de yaşanan ekonomik krizin etkisiyle işsizlik birçok gelişmiş ülkede bile önemli boyutlara ulaşmış; çözülmesi gereken bir sorun haline gelmiştir. İşsizliğin yanı sıra genç işsizlik, eğitimli işsizlik gibi kavramlar da son dönemlerde sıkça rastlanan makroekonomik sorunlar arasında yer almaktadır.

İşgücü piyasası verileri incelendiğinde ülkemiz açısından işgücüne katılma payında 2000 senesinden 2008 senesine değin fark edilebilir derece bir azalma meydana geldiği 2008 senesinden 2016 senesine doğru azalmanın ters bir ivme yakaladığı saptanmıştır. İşgücüne dahil olma oranında yaşanan düşüşün en esas nedenlerinden birisi kadınların işgücünde yeterli değeri ve pozisyonu alamamış olmasıdır. Bu tespite ilişkin veriler Tablo 1'de verilmiştir. Bu durum aynı zamanda genel işgücüne

katılımı da olumsuz yönde etkilemektedir. 2000 yılından günümüze doğru kentteki genel işgücüne katılım artış gösterirken kırdaki işgücüne katılımda azalma olduğu görülmektedir. Bu tespite ilişkin verileri ise Tablo 2'de gösterilmiştir. Artış gösteren bir başka değişken ise kentteki erkeklerin ve kadınların işgücüne katılmalarıdır (T.C. Kalkınma Bakanlığı Ekonomik Modeller ve Stratejik Araştırmalar Genel Müdürlüğü, 2017, s. 3-7).

Tablo 1: Türkiye'de Kadınların İşgücü Durumu (15+Yaş, %)

Yıllar	İşgücüne Dâhil Olma Oranı	İstihdam Oranı	İşsizlik Oranı
2000	26.6	24.9	6.3
2001	27.1	25.1	7.5
2002	27.9	25.3	9.5
2003	26.6	23.9	10.1
2004	23.3	20.8	11
2005	23.3	20.7	11.2
2006	23.6	21	11.1
2007	23.6	21	11
2008	24.5	21.6	11.6
2009	26.0	22.3	14.3
2010	27.6	24	13
2011	28.8	25.6	11.3
2012	29.5	26.3	10.8
2013	30.8	27.1	11.9
2014	30.3	26.7	11.9
2015	31.5	27.5	12.7
2016	32.5	28	13.7
2017	33.6	28.9	14.1

Kaynak: TÜİK İşgücü Göstergeleri (2000-2017)

Tablo 2: Kent- Kır Nüfusunun İşgücü Durumu (15+Yaş, %)

Yıllar	İşgücüne Dâhil Olma Oranı (Kent)	İşgücüne Dâhil Olma Oranı (Kır)	İstihdam Oranı (Kent)	İstihdam Oranı (Kır)	İşsizlik Oranı (Kent)	İşsizlik Oranı (Kır)
2000	44.1	58.7	40.2	56.4	8.8	3.9
2001	44	58.7	38.9	55.9	11.6	4.7
2002	44.4	57.6	38.1	54.3	14.2	5.7

2003	43.8	55.5	37.7	51.9	13.8	6.5
2004	43	54.4	37.1	51.4	13.6	5.5
2005	44.1	52.1	38.5	48.8	12.8	6.3
2006	44.2	51.2	38.9	48	12.2	6.2
2007	44.3	50.8	39	47.4	12	6.8
2008	45	51.4	39.2	47.7	12.8	7.2
2009	45.8	52.7	38.2	48	16.6	8.9
2010	46.8	53.5	40.1	49.6	14.2	7.3
2011	47.6	54.9	41.9	51.8	11.9	5.8
2012	48.3	53.6	42.9	50.7	11.1	5.5
2013	49.6	53.6	43.9	50.3	11.5	6.1
2014	51.8	52.2	45.1	49.4	12.4	7.0

Kaynak: TÜİK İşgücü Göstergeleri (2000-2014- 2014 yılından sonar kır-kent ayrımı verileri yayınlanmamıştır)

İşgücü pazarlarının eğitim ile olan bağlantısı, işgücünün kalite seviyesi, işyerlerinin rakip güdüsü taşıması benzeri öğeler açısından önem göstermektedir. Türkiye’de işgücünün eğitim seviyesi incelendiğinde %60.1’inin ortaokul mezunu olduğu ve takribi % 8.2’sinin de hiç okuryazarlığının olmadığı görülmektedir. İşsizlik paylarında en az pay okuryazarlığı olmayan bölümdedir. En çok işsizlik payı ise lise mezunu olan kesime aittir. İşgücüne dahil olma oranlarında ise en yüksek paya üniversite mezunları erişmiştir. İşgücüne dahil olma payının bilhassa meslek ve teknik lise mezunları ile üniversite mezunları içerisinde yüksekliği olumlu bir süreç olarak göze çarpmaktadır. Bu tespite ilişkin verilere Tablo 3’te yer verilmiştir. İşgücüne dahil olma payının eğitimin kalitesi ve seviyesine ilişkin yükselme eğiliminde bulunması, iki yönden önem arz etmektedir. Bunlardan ilki, iktisadın yeni işgücü arzına iş kaynağı yaratma ihtiyacı, diğeri de, işgücünün adet ve kalite seviyesi açısından alternatif sunması, iş yerlerinin yarışma potansiyeli ve etkinliğine pozitif yönde katkıda bulunmaktadır. Şüphesiz üzerinde vurgulanan bu pozitif tesirin meydana gelebilmesi, işgücünün sadece eğitilmiş olması ile açıklanamaz. Aynı zamanda işgücü sektörünün gereksinimde bulunacağı kalitede olması da elzemdir (Demircan, 2012, s. 7).

Tablo 3: Eğitim Düzeyine Göre İşgücü Durumu (15+Yaş, %)

Yıllar	Okur-Yazar Olmayanlar (İ.K.O)	Lise Altı Eğitimliler (İ.K.O)	Lise (İ.K.O)	Yükseköğretim (İ.K.O)	Okur-Yazar Olmayanlar (İ.O)	Lise Altı Eğitimliler (İ.O)	Lise (İ.O)	Yükseköğretim (İ.O)
2000	31.5	50.1	55.3	78.2	3.4	5.7	10.6	7.0
2001	30.3	49.9	56.0	79.2	3.1	7.8	13.3	7.8
2002	28.8	49.2	55.1	79.5	4.6	9.6	14.7	11.1
2003	28.2	47.5	53.3	77.7	4.6	10.2	12.8	11.1

2004	21.6	45.4	49.7	78.9	4.3	9.7	14.4	12.2
2005	19.9	45.3	49.6	77.9	4.9	10.1	13.9	10.0
2006	18.7	45.0	49.7	77.2	4.8	9.8	14.0	9.6
2007	18.1	44.6	48.8	77.3	5.2	9.8	13.9	9.7
2008	18.1	44.9	49.9	77.6	6.3	10.7	14.1	10.3
2009	18.8	45.8	52.0	78.0	8.0	13.9	18.0	12.1
2010	19.8	46.8	51.4	78.8	6.0	11.6	15.9	11.0
2011	20.5	47.8	52.1	79.3	11.9	9.3	12.6	10.4
2012	19.7	47.6	51.9	79.1	11.1	8.7	11.8	10.1
2013	20.1	48.0	53.1	80.1	11.5	9.3	12.0	10.3
2014	19.1	47.8	53.5	79.2	6.3	9.4	11.9	10.6
2015	18.6	48.1	54.1	79.8	5.3	10.0	12.4	11.0
2016	17.8	48.4	54.4	79.7	5.7	10.2	11.6	12.0
2017	18.8	48.9	53.9	79.5	5.8	9.8	13.3	12.7

Kaynak: TÜİK İşgücü Göstergeleri (2000-2017), İ.K.O: İşgücüne Katılım Oranı, İ.O: İşsizlik Oranı

Ülkemizde işsizlik oranı göz önüne alındığında 2000 yılından 2009 yılına kadar sürekli bir artış gözlemlenmiştir. 2009 senesinde kentsel ve kırsal nüfusta hem erkekler için hem de kadınlar için işsizlik en yüksek değerlerine ulaşmıştır. Bunun beraberinde krizden kentte yaşayan nüfus daha da çok etki altında kalmıştır. 2009 yılında son 17 yılın en yüksek oranına ulaşan işsizlik (%14) ;2012 yılına kadar etkisini azaltarak tek haneli rakamlara kadar gerilemiştir. 2012-2016 yıllarında ise yine bir artış göstererek %11 seviyesine ulaşmıştır ((Akgündüz v.d., 2017, s. 2-9).

İşsizlik payları yaş gruplarına gereğince incelendiğinde, 15- 19 ve 20-24 arası yaş gruplarının işsizlik paylarında en fazla değere sahip olduğu gözlemlenmiştir. Buna karşılık işsizlik payı 65 yaş ve üzeri grup için en düşük değerleri göstermiştir. Bu sonuçlar beklenen sonuçlar olmakla birlikte, ülkenin mevcut yaş kategorisi ve nüfusuyla uyumluluk sağlamıştır. Ek olarak, bu sonuç emek pazarındaki yönelimlerin nereye doğru yoğunlaşması gerektiği, özellikle genç nüfusun işgücü sektörüne kaydırılmasının kolaylaştırılmasına dair uygulamalar geliştirilmesi benzeri politikalar açısından ciddi önem arz etmektedir (Çondur ve Bölükbaş, 2014, s. 85).

Ülkemiz genelinde istihdam oranı 2000'li yılların başında %47 seviyelerinde iken 2004 ve 2008 krizlerinin etkisiyle giderek azalmış ve 2009 yılında %41 seviyesine kadar gerilemiştir. Kriz etkisinin ardından tekrar eski haline dönmeyi başarmış olan istihdam oranı 2016 yılında %46.3 olarak açıklanmıştır (TÜİK Haber Bültenleri, 2000-2016).

Kentte yaşayan kadınların istihdam payı işgücüne dahil olma payında artma trendi belirten tek değişken olarak dikkat çekmiştir. Çalışanların istihdam pozisyonları değerlendirildiğinde, maaşlı ve gündelikli olarak çalışanların oranlarında azalma mevcut iken, kendi işini yapan ve ücretsiz aile işçisi statüsünde çalışanlarda ise artma meydana gelmiştir. İş sahipleri açısından ise ciddi bir farklılık ortaya çıkmamıştır. Türkiye'de istihdamın hangi sektörler arasında nasıl pay edildiği incelendiğinde, hizmet sektörünün diğer alanlara göre daha yüksek istihdam oranına sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Hizmet sektörüne benzer bir durum sanayi sektöründe de görülmüştür. Sanayi piyasası 2008 krizinin oluşturduğu etki haricinde sürekli bir yükselme trendi göstermiş iken, bu durumun istihdam açısından tersi tarım sektöründe yaşanmıştır (Demircan, 2012, s. 13). Bu çıkarıma ilişkin veriler Tablo 4'te gösterilmiştir.

Tablo 4: Sektörler Bazında İstihdam Oranları

Yıllar	İstihdam Oranı (Tarım)	İstihdam Oranı (Sanayi)	İstihdam Oranı(Hizmet)
2000	30.2	23.6	46.2
2001	29.6	23.1	47.3
2002	29.1	22.8	48.1
2003	28.7	22.3	49.0
2004	27.3	22.5	51.2
2005	25.5	21.6	52.9
2006	23.3	21.9	54.8
2007	22.5	21.8	55.7
2008	22.4	22.0	55.6
2009	23.1	20.3	56.6
2010	23.3	21.1	55.6
2011	23.3	20.8	55.9
2012	22.1	20.5	57.4
2013	21.2	20.7	58.1
2014	21.1	20.5	58.4
2015	20.6	20.0	59.4
2016	19.5	19.5	61.0
2017	19.4	19.1	61.5

Kaynak: TÜİK İşgücü Göstergeleri (2000-2017, inşaat sektörü hizmet sektörüne dahil edilmiştir.)

Yukarıdaki bilgiler ışığında Tablo 5'te yukarıda belirtilen işgücüne dahil olma payı, işsizlik oranı ve istihdam oranı verileri 2000-2017 dönemi için gösterilmiştir.

Tablo 5: Türkiye'de Nüfusun İşgücü Durumu (15+Yaş, %)

Yıllar	İşgücüne Dâhil Olma Oranı	İstihdam Oranı	İşsizlik Oranı
2000	49.9	46.7	6.5
2001	49.8	45.6	8.4
2002	49.6	44.4	10.3

2003	48.3	43.2	10.5
2004	46.3	41.3	10.8
2005	46.4	41.5	10.6
2006	46.3	41.5	10.2
2007	46.2	41.5	10.3
2008	46.9	41.7	11
2009	47.9	41.2	14
2010	48.8	43	11.9
2011	49.9	45	9.8
2012	50.1	45.4	9.2
2013	50.8	45.9	9.7
2014	50.5	45.5	9.9
2015	51.3	46	10.3
2016	52	46.3	10.9
2017	52.8	47.1	10.9

Kaynak: TÜİK İşgücü Göstergeleri (2000-2017)

Literatür Taraması

Türkiye’de gerek bölgesel anlamda gerekse de ülke bazında temel işgücü göstergeleri ve işgücü piyasasına ilişkin çok sayıda çalışma mevcut olsa da bu çalışmaların çok değişkenli istatistiksel tekniklerle analizini içeren oldukça sınırlı çalışma mevcuttur. Çalışma kapsamında literatür üç parçaya ayrılmıştır. İlkinde analiz tekniği göz ardı edilerek Türkiye’de işgücü piyasası ve göstergelerine ilişkin yapılmış ekonometrik ya da istatistik çalışmalar incelenmiştir. İkincisinde ise dünyada işgücü piyasasına ilişkin yapılmış ampirik çalışmalar taranmıştır. Üçüncüsünde ise hem ülkemizde hem de dünyada işgücü piyasası göstergelerinin çok değişkenli istatistiksel tekniklerle analizinin yapıldığı çalışmalar incelenmiştir.

Türkiye’de işgücü piyasası ve göstergelerine ilişkin ekonometrik ve istatistik çalışmalar incelendiğinde Özer ve Biçerli (2003) bu çalışmadan farklı olarak Türkiye’de işgücü açısından kadınların durumunu panel veri analizi ile ortaya koymuşlardır. 1988-2001 periyodunu baz alarak oluşturulan modellerde sınanan pek çok büyük boyutlu vasıflardan hem iktisadi hem de istatistiksel olarak anlamlı bir sonuca ulaşılamazken; genel kadın nüfusu içerisinde herhangi bir işte çalışmayan kadınların oranı, kadın çalışanlar içerisinde maaş almadan aile işçisi olarak çalışanların oranı ve çalışan nüfus içerisinde toplam emeklilerin oranı vasıflarından anlamlı sonuçlar tespit edilmiştir.

Bahar ve Bingöl (2010) yazdıkları makalede Türkiye’de son dönemdeki iç göç devinimlerinin işgücü pazarlarına tesirlerinin incelenmesi hedeflenmiştir. Bu doğrultuda, 2000 Genel Nüfus Sayımı’ndan temin edilen bir takım indikatörler mukayese edilmiştir. Tespiti yapılan sonuçlara ilişkin

iç göç piyasalar içerisinde hareketi hızlandırmak anlamında işgücü pazarlarına pozitif tesir oluştururken, kentsel bölgelerde istihdama ağırlık teşkil etmekte ve işsizliğin daralmasına mâni olması çalışmanın farklılığını ortaya koymuştur. Çalışma ile karşılaştırıldığında Doğu Anadolu Bölgesi'nde artan mikro kredi uygulamaları göçü önleyerek işgücü piyasasına olumlu anlamda katkı sağlamıştır.

Kızılgöl (2012) işgücüne dahil olmada önemli bir unsur olan kadınların eğilimleri ve tercihleri üzerine araştırma geliştirmiştir. Bu amaçla, 2002-2008 zaman dilimi arasında Türkiye özelinde, kentsel ve kırsal bölgelerde bulunan evli ve bekâr kadınların çalışma kararlarına tesir eden faktörlerin araştırılması hedeflenmiştir. Logit model yönteminden yararlanıldığı çalışmada, işgücüne dahil olmada hem evli hem de bekâr kadınlar için eğitim seviyesinin, hane halkı kazanımlarının, işgücüne bağlılık payının, yaşanılan evin sahipliğinin ve yaşının en ciddi belirleyiciler faktörler olduğu tespit edilmiştir. Bununla birlikte, özellikle kentsel bölgede kadının işgücüne katılımını arttıran buna karşın kırsal bölgede azaltan en önemli unsur çocuk sayısı olmuştur.

Çondur ve Bölükbaş (2014) ise Türkiye'de işgücü sektörü ile genç işsizlik-büyüme bağlantısını globalleşme evresinin tesirlerini göz önünde bulundurarak tetkik etmişlerdir. 2000Q1-2010Q4 periyodu baz alınarak ekonometrik yöntemler uygulanmış ve buna bağlı olarak genç işsizlikten GSYİH'ya ve ÜFE'den genç işsizliğe yönelik koentegrasyon bağıntısı bulunmuştur. Bununla beraber, Türkiye'de GSYİH ve ÜFE'de ortaya çıkan farklılıkların direkt ve endirekt biçimde genç işsizliğine tesir ettiği bulgusuna ulaşılmıştır.

Günaydın ve Çetin (2015), genç işsizliğin ana makro iktisadi göstergelerine ilişkin araştırma gerçekleştirmişlerdir. Bu çalışmada Türkiye ekonomisinde 1988-2013 periyodu baz alındığında genç işsizliği etkileyen unsurlar olarak enflasyon, doğrudan yabancı sermaye, dış ticaret ve kişi başına reel gelir düşünülmüştür. Bu doğrultuda otoregressif dağıtılmış gecikme modeline ilişkin sınır testi yaklaşımı ve vektör hata düzeltme modeline endeksli Granger nedensellik sınaması uygulanmıştır. Araştırmadan tespit edilen en ciddi netice ekonomik büyümenin genç işsizliği negative bir şekilde etkilediğidir. Türkiye ekonomisinde karar alıcılar genç işsizlik rakamını olabildiğince düşürerek ekonomik büyümede gençlerin enerjisinden maksimum derecede yararlanabilmek için kalkınmayı çabuklaştırıp engelleri yok ederek gerekli kararları vermeleri istikametinde neticeye ulaşılmıştır.

Dünyada işgücü piyasasına yönelik yapılan ampirik çalışmalara bakıldığında Proudfoot v.d. (1997) İngiltere'de 1996 yılı temel işgücü göstergelerini baz aldıkları çalışmada uzun süreli ve kısa süreli işsizliğin piyasalar üzerindeki etkilerini incelemişlerdir. Uzun zamanlı işsizlik, işgücü pazarlarında kısa zamanlı işsizlikten fazla sayıda negative tesirler gösterirken, tekrardan yeni bir işte çalışmanın oluşturacağı negatif psikolojik ve sosyal faktörlerin işsiz bireyleri etkileyeceği sonucuna ulaşılmıştır. Bireyin uzun zamanlı işsiz kalması, yaşadığı psikolojik bunalım da etkisiyle yeni bir işte çalışabileceklerine dair motivasyonu ortadan kaldırmıştır.

Nichols v.d. (2013) yaptıkları çalışmada 2012 ABD hane halkı anket verilerinden hareketle işsizliğin makroekonomik değişkenler üzerindeki etkilerini araştırmışlardır. Bulgulara göre işsizliğin makroekonomik yönden de negatif tesirleri mevcuttur. Geliri azalan bireylerin harcama, birikim benzeri iktisadi ekonomik etkinlikleri de belirli payda azaldığından, bu durum ekonomide menfi anlamda görünmektedir. Uzun zamanlı işsizlik, bireylerin ya da ailelerin hayatın tüm alanındaki

tüketimlerinde belirgin bir azaltıcı etken olarak rol oynayacağından, diğer yönden bireylerin sosyal refah seviyelerini de azaltıcı bir unsur olduğu görülmüştür.

Eichhorst v.d. (2013) ise yazmış oldukları kitaplarında genç işsizlik paylarının Avrupa Birliği ülkelerinde işgücü pazarlarını ve ulusal ekonomiyi zora sokacak seviyelere ulaştığını vurgulamışlardır. Bu sebepten dolayı uygulanan tedbirler kısa sürede kifayetsiz olmamıştır. Pek çok ülke açısından genç işsizlik paylarını azaltmak adına çeşitli politikalar benimsenmiştir. Almanya'da hayata geçen Aktif İşgücü Pazarı Stratejileri diğer ülkeler adına hayata geçirilebilir düzeyde olmamıştır. Fransa, İngiltere, İsveç ve Danimarka'da kalitenin dipte olduğu işgücüne dair tertip edilen olarak düzenlenen mesleki kurslar işgücü pazarlarına pozitif yönde bir yardım sağlamadığı tespit edilmiştir.

İşgücü göstergeleri açısından çok değişkenli istatistiksel yöntemlerin uygulandığı çalışmalar incelendiğinde; Öz v.d. (2009) işgücü göstergelerini beşeri sermaye içerisinde ele alarak Türkiye ve AB ülkeleri açısından karşılaştırmalı analizini gerçekleştirmişlerdir. Kümeleme analizinin kullanıldığı bu çalışmada Türkiye'nin işgücü kapasitesi bakımından Avrupa Birliği adına fırsat oluşturacağı fikrini gerektiği kadar desteklemediği sonucuna ulaşılmıştır. Türkiye'nin işgücü sektöründe detaylı olarak bir yenilik aşamasına yönelmesi, bu yeniliklerle sağladığı beşeri anapara gücünün kalitesini süratli bir şekilde iyileştirmesi ve şu anda gözdağı oluşturma potansiyeli olan bu hususu avantaja çevirmesi icap ettiği vurgulanmıştır.

Albayrak ve Erkut (2010), Türkiye'de işgücü göstergeleri açısından çalışmaya benzer olarak bölgesel anlamda rekabeti analiz etmişlerdir. Uygulanan temel bileşenler analizi ve hiyerarşik kümeleme analizi sonuçlarına göre işgücü göstergeleri İstanbul'da liderlik özelliğine sahiptir. Ankara ve İzmir illeri rekabetin yoğun olduğu iller iken, Mardin, Ağrı ve Van illeri işgücü göstergeleri açısından gelişmemiş iller olduğu tespit edilmiştir. Çalışma bu yönüyle Albayrak ve Erkut (2010) çalışmasına benzer sonuçlar göstermektedir.

İşgücü piyasasında kadının önemini vurgulayan bir başka çalışma Kumaş ve Çağlar (2011)'a aittir. Araştırma, Türkiye'de eksik istihdamda bulunan kadınların esas işgücü pazarı indikatörleri ile kişilik karakterlerini ve kadınların eksik istihdamında tesiri olan unsurların belirlenmesini içermektedir. Uygulanan lojistik regresyon analizi sonucunda kadınlar adına eşinden ayrılmış olmak, kaydı olmadan çalışmak, eğitim seviyesinin artması, kırsal alanda hayatını sürdürmek gibi unsurlar eksik istihdam tehlikesini büyüttüğü yönünde sonuca ulaşılmıştır.

Bu çalışmadan farklı olarak Acar (2013) yaptığı çalışmada temel işgücü göstergeleri açısından Türkiye ve diğer OECD ülkelerini çok değişkenli istatistiksel yöntem ile karşılaştırmıştır. 2001-2012 dönemleri boyunca genç işsizlik, kadın istihdamı, genel işsizlik ve uzun zamanlı işsizlik benzeri indikatörlerden faydalanılmıştır. Çalışma, Türkiye'de sözü edilen vasıflar açısından örtüşen ve değişkenlik gösteren ülkeleri tespit etmeye yönelik düzenlenmiştir. Bu açıdan çok boyutlu ölçekleme analizi yöntemiyle iki boyutlu uzayda Türkiye ve araştırmada yer alan diğer 29 OECD ülkesinin konumları ele alınmıştır.

Veri Seti ve Yöntem

Bu araştırmanın hedefi başlangıç olarak, Türkiye'de bölgelerarası istihdam, işsizlik ve işgücüne katılım oranları dikkate alındığında lokasyonlarının gözden geçirilmesi ve aralarında oluşabilecek

paralelliklerin ya da değişkenliklerin sunulmasıdır. Araştırmada TÜİK veri tabanında yer alan İBBS2(26 Bölge) için genç işsizlik, kadın istihdamı, toplam işsizlik, eğitim düzeyine bağlı işsizlik ve istihdam, işgücüne katılım, erkeğin işgücüne katılımı ve toplam istihdam verilerinin 2016 yılı alınarak çok boyutlu ölçekleme analizi yapılmıştır. İBBS2 temel işgücü göstergeleri açısından farklılık ve benzerlikleri ortaya koymada diğer sınıflandırmalara göre daha başarılı olacağı için seçilmiştir. Bakanlar Kurulu hükmüyle bölgesel verilerin elde edilmesi, genişletilmesi, bölgelere ilişkin gerekli çıkarımların yapılması, bölgesel kararların sınırlarının çizilmesi ve Avrupa Birliği Bölgesel İstatistik Sistemine elverişli mukayese edilebilir istatistiksel veri tabanı meydana getirilmesi amacıyla ülke düzeyinde İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflaması oluşturulmuştur. Bu sınıflamaya istinaden istatistiki bakımdan Türkiye 26 adet Düzey 2 Bölgesine ayrılmıştır. Bu farklılık idari bir karar olmayıp tamamen istatistiki bir sınıflandırmadır.

Çalışmada SPSS yazılımı kullanılarak çok boyutlu ölçekleme analizi ile Türkiye bölgelerinin birbirine ait lokasyonu uzaklık matrisi, koordinatlar ve grafik aracılığıyla sunulması planlanmıştır. Çözümleme neticeleri ve açıklamalardan evvel çok boyutlu ölçekleme yöntemi ile alakalı esas bilgiler aktarılmıştır.

Çok boyutlu ölçekleme yöntemi, n adet obje (birim; birey; gözlem) arasındaki mesafe ölçülerinden yararlanarak objelerin çok boyutlu uzaydaki lokasyonlarına dair gösterimlerini açıklamaktadır. Çok boyutlu ölçekleme yöntemi, veriler ile alakalı rassal bir dağılım hipotezine ihtiyaç duymaz (Aydın ve Başkır, 2013, s. 35).

Yöntemin genel hedefi, mesafe ölçülerinden yola çıkarak minimum boyutla birimlerin bağıntı durumunu orijinal düzeye en yakın biçimde tespit etmektir. Bu yöntem sayesinde çok boyutlu veri matrisindeki birimler içerisindeki kompleks bağlantıların daha basit işlenebilir ve yorumlanabilir boyutlara indirgenmesi sağlanabilmektedir (Kalaycı, 2009, s. 379-396). Bu esas hedeften yola çıkarak bir veri indirgeme yöntemi şeklinde de kabul edilen çok boyutlu ölçekleme yöntemi faktör analizi ile ortak noktaları mevcuttur. Buna karşılık faktör analizi tatbikinde verilerin normallik ve doğrusallık açısından hipotezlerini yerine getirmesi zorunlu iken çok boyutlu ölçekleme yönteminde bu tarz hipotezlerin esnek olması; faktör analizinde korelasyon ve kovaryans matrisleri değerlendirilirken çok boyutlu ölçekleme yönteminde değişkenlik bağıntısının uygulanması iki yöntem arasındaki belirgin ayrımı göstermektedir (Tinsley ve Brown, 2000, s. 345).

Kümeleme analizi de tıpkı diskriminant analizinde yer aldığı üzere verilerin normal dağılımlı zorunluğu hipotezini kapsamakla birlikte normallik hipotezi teorik düzeyde kalmakta, mesafe ölçülerinin normallığı yeterli olmaktadır. Çok boyutlu ölçekleme yöntemi, kümeleme analizine benzer bir biçimde yine dağılım varsayımı zorunlu olmayan bir analiz türü olmakla birlikte, kümeleme analizinde hedef yalnızca öğelerin mesafeleri üzerinden kümelere aktarılması iken çok boyutlu ölçeklemede bu analizin haricinde birimler içerisindeki bağıntının serpilme diyagramlarıyla görsel biçimde takdim etmek önemli bir katkı sağlamaktadır (Tatlıdil, 1992, s. 279).

Çok boyutlu ölçekleme yönteminin yürütülmesinin şartı, öğeler içerisindeki bağıntıların kesin olarak tespit edilemediği hallerde, mesafe matrisi hesaplanabiliyorsa öğeler içerisindeki bağıntıların matrisi aracılığıyla sunulmasıdır (Hair vd., 1998, s. 536-539).

Yöntemde yararlanılacak veri tipine ilişkin ölçek türünün nasıl oluşturulacağı çok boyutlu ölçekleme analizinin tatbik edilmesinde büyük önem arz etmektedir. Çok boyutlu ölçekleme yönteminde, mesafeler matrisinden yararlanılarak sonucun elde edilmesinden ötürü veri tipine müsait mesafe matrislerinin meydana getirilmesi gereklidir. Farklı veri tipi kriterlerine ilişkin yararlanılacak mesafe hesaplama yöntemleri Tablo 6'da verilmiştir. Bir diğer kritik unsur vasıflar farklı ölçeklerde hesaplanmış ise evvelinde değerlerin gerekli bir analizle standardizasyonu icap etmektedir. Bu durumun sebebi ise vasıflara ilişkin veri sistemi değişikliğinin mesafe değerlerinin saptanmasında farklılıklar oluşturacağıdır. İlgili vasıfların verilerinde yaşanan transformasyon veya tüm vasıflara ilişkin belirli bir standardizasyon kullanılması bu problemin çözümlenmesine yardımcı olacaktır. Pratikte pek çok adette standartlaştırma yöntemi mevcutken çoğunlukla çok boyutlu ölçeklemede yararlanılan standartlaştırma yöntemleri, z değeri, 0 ile 1 aralığında transformasyon, maksimum değer 1 iken transformasyon, ortalama 1 olarak transformasyon ve standart sapması 1 olan verilere transformasyon yöntemleridir (Özdamar, 2004, s. 482-485).

Tablo 6: Veri Tipi ve Mesafe Hesaplama Teknikleri

Veri Tipi Ölçeği	Mesafe Hesaplama Teknikleri
İkili (Binary) ölçek	Öklid uzaklığı, Karesel Öklid uzaklığı, Size difference, Pattern difference, varyans uzaklığı, Lance-Williams uzaklığı.
Sayım değerleri (Count)	Ki-kare, Fi-kare ölçüsü
Aralık ve orantılı ölçek	Öklid uzaklığı, Karesel Öklid uzaklığı, Chebychef, Blok, Minkowski.

Kaynak: Kalaycı (2009, s. 381)

Çok boyutlu ölçeklemede yöntem çeşitleri, veri tipine göre çoğunlukla metrik ve metrik olmayan şekilde iki kısımdan oluşmaktadır. Metrik çok boyutlu ölçekleme, ögeler arası mesafeleri hesaplayan yöntemdir. n adet birimlerin aralarındaki pozitif mesafeler veri iken, bu birimler (n-1) boyutlu öklid uzayında, n nokta olarak tanımlanmaktadır. Metrik çok boyutlu ölçeklemede hesaplanan n adet noktanın mesafeleri ile tahmini mesafelerinin benzerliğinden yola çıkarak hareketle aşağıdaki gösterilen formül ile minimize edilmesi gerçekleştirilerek en uygun boyutta bağıntı tespit edilir (Nemlioğlu, 2005, s. 36-38).

$$L = \sum (d_{ij} - \hat{d}_{ij})^2 \quad (1)$$

Metrik çok boyutlu ölçekleme yönteminin uygulanabilmesi adına verilerin aralıklı veya orantılı ölçek seviyesinde ölçümü gerçekleştirilmelidir.

Metrik olarak ölçülemeyen çok boyutlu ölçekleme ise birimler arası mesafelerin sıralamasından yararlanan bir yöntemdir. Mesafe değerleri sıra numaralarından yola çıkarak mesafeler ile tahmini mesafeler arasındaki uygunluğu saptamak maksadıyla kullanılan Kruskal Stress istatistiği ile ölçülür (Özdamar, 2004, s. 482-485). Rassal olarak boyut hakkında minimum stress hesabını veren şekil, ilgili boyut hakkında en iyi şekil olarak adlandırılmaktadır.

$$Stress = \sqrt{\frac{\sum \sum (\hat{d}_{ij} - d_{ij})^2}{\sum \sum d_{ij}^2}} \quad (2)$$

Tablo 7'de Kruskal Stress hesabının sayısal değerlerine dair konfigürasyon mesafelerinin orijinal mesafelere uyumluluğu gösterilmiştir.

Tablo 7: Stress Değerleri ve Uyumluluk Düzeyleri

Stress Değeri	Uyumluluk
≥ 0.20	Uyumsuz Gösterim
$0.10 < 0.20$	Düşük Uyum
$0.05 < 0.10$	İyi Uyum
$0.025 < 0.05$	Mükemmel Uyum
$0.00 < 0.025$	Tam Uyum

Kaynak: Kalaycı (2009, s. 384)

Metrik çok boyutlu ölçeklemenin tersine metrik olmayan çok boyutlu ölçeklemede analizden yararlanabilmek verilerin sınıflayıcı veya sıralayıcı ölçek seviyesinde olması gereklidir. Diğer yandan Öte yalnızca paralellik/değişkenlik ölçümlerinin var olması metrik olmayan analizlerinin uygulanmasının mecburiyet taşımaya ek olarak, zayıf veya noksan gözlemler varlığı zamanlarında daha olumlu neticeler göstermes sebebiyle de metrik olmayan ölçekleme yöntemleri kullanılmaktadır (Tatlıdil, 1992, s.279).

Bulgular

Türkiye'nin 26 farklı bölgesinde 2016 yılı için genç işsizlik, kadın istihdamı, genel işsizlik, eğitim düzeyine bağlı işsizlik ve istihdam, işgücüne katılım, erkeğin işgücüne katılımı ve toplam istihdam değişkenleri gözden geçirilerek uygulanan çok boyutlu ölçekleme yönteminde tespit edilen sonuçlara aşağıda yer verilmiştir.

Tablo 8: Özet Tablosu^a

Geçerli		Eksik		Toplam	
N	Yüzde	N	Yüzde	N	Yüzde
26	100,0%	0	0,0%	26	100,0%

a. "Öklid Uzaklığı" kullanılmıştır.

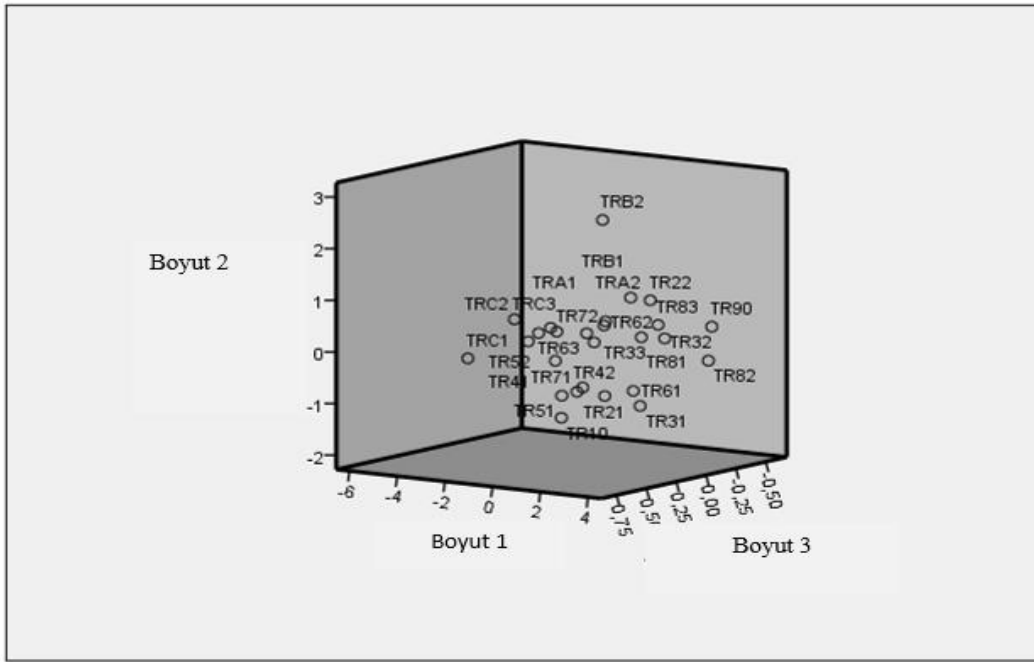
Özet tablosundan gözlemlerinin tümünün analize dâhil olduğu eksik birim bulunmadığı tespit edilmiştir. Araştırmada ÇBÖ yöntemi, sekiz vasıf üzerinden 26 bölge içerisindeki mesafelere bağlı olarak 2 ve 3 boyutlu uzayda ele alınmıştır. Ulaşılan neticelerin, bulunan veri setini istenilen seviyede temsil edip etmediğini belirleyen stress değerleri ele alınarak ilgili değerler k=3 boyut adına daha yüksek çıktığı saptanmıştır. Bu sebeple 3 boyutlu ÇBÖ hesaplamaları elde edilmiş ve bu neticelere dair çıkarsamalar verilmiştir. k=3 boyut adına hesaplanan stress değeri 0.02755 olarak elde edilmiştir. Bu değer, konfigürasyon mesafeleri ile tahmini mesafeler arasında mükemmel bir bağıntı elde edildiğini belirtmektedir. Bir başka ifade ile elde edilen neticelerin, araştırmada uygulanan veri kümesini tam

olarak temsil ettiği düşünülebilir. $R^2 = 0.99743$ şeklinde hesaplanmıştır. Bu istatistik güvenilirlik bakımından modelin verileri mükemmel düzeyde yansıttığını göstermektedir.

Tablo 9:Young's Stress İstatistiği

İterasyon	S-Stress Değerleri	Değerler Arasındaki Fark
1	0.02038	
2	0.01613	0.00425
3	0.01601	0.00013
Stress İstatistiği: 0.02755, R^2 : 0.99743		

Aşağıda şekil 1'e ilişkin bölgeler üç boyutlu küp biçiminde konumlandırılmıştır. Şekilden de anlaşılacağı üzere TRB2(Van, Muş, Bitlis, Hakkâri) öteki bölgelere göre değişiklik yansıtmakta ve başlı başına bir küme oluşturmaktadır. Geriye kalan 25 bölge ise istihdam, işsizlik ve işgücüne katılım oranlarına ilişkin göstergeler açısından birbirine benzeyen bölgelerdir.



Şekil 1: Bölgelerin Üç Boyutlu Uzaydaki Yerleşimleri

İstatistiki bölge birimlerinin vasıflara karşın tespit edilen ve üç boyutlu uzayda belirlenen ve üç boyutlu uzayda küp şeklindeki gösterime ilişkin temel koordinat hesaplamaları (stimulus coordinates) Tablo 10'da verilmiştir.

Tablo 10: Bölgelerin Üç Boyutlu Geometrik Sunumuna Dair Koordinat Değerleri

No	Bölgeler	Boyut		
		1	2	3
1	TR10(İstanbul)	0.048	-1.234	0.311
2	TR21(Tekirdağ, Edirne, Kırklareli)	1.582	-0.764	0.255
3	TR22(Balıkesir, Çanakkale)	0.505	0.728	-0.342
4	TR31(İzmir)	-0.345	-1.407	-0.427
5	TR32(Aydın, Denizli, Muğla)	1.323	0.052	-0.300
6	TR33(Manisa, Afyonkarahisar, Kütahya, Uşak)	1.419	0.295	0.311
7	TR41(Bursa, Eskişehir, Bilecik)	-0.064	-0.122	0.339
8	TR42(Kocaeli, Sakarya, Yalova, Düzce, Bolu)	-0.040	-0.754	0.115
9	TR51(Ankara)	-0.285	-0.859	0.240
10	TR52(Konya, Karaman)	0.454	0.449	0.670
11	TR61(Antalya, Isparta, Burdur)	0.626	-0.936	-0.175
12	TR62(Adana, Mersin)	-0.233	0.398	-0.115
13	TR63(Hatay, Kahramanmaraş, Osmaniye)	-1.760	0.015	-0.262
14	TR71(Kırıkkale, Aksaray, Nevşehir, Kırşehir)	-0.618	-0.901	0.047
15	TR72(Kayseri, Sivas, Yozgat)	0.054	0.453	0.351
16	TR81(Zonguldak, Bartın, Karabük)	0.485	0.046	-0.271
17	TR82(Kastamonu, Çankırı, Sinop)	2.342	-0.411	-0.463
18	TR83(Samsun, Tokat, Çorum, Amasya)	0.892	0.277	-0.330
19	TR90(Trabzon, Rize, Artvin, Ordu, Giresun, Gümüşhane)	1.829	0.153	-0.593
20	TRA1(Erzurum, Erzincan, Bayburt)	0.940	0.692	0.579
21	TRA2(Ağrı, Kars, Iğdır, Ardahan)	1.040	0.945	-0.071
22	TRB1(Malatya, Elazığ, Bingöl, Tunceli)	-0.066	0.350	-0.069
23	TRB2(Van, Muş, Bitlis, Hakkâri)	-0.983	2.259	-0.240
24	TRC1(Gaziantep, Adıyaman, Kilis)	-2.069	-0.005	0.671
25	TRC2(Şanlıurfa, Diyarbakır)	-1.829	0.587	0.329
26	TRC3(Mardin, Batman, Şırnak, Siirt)	-5.248	-0.309	-0.556

Birinci boyutta TR82(Kastamonu, Çankırı, Sinop) bölgesi pozitif yüklü maksimum değeri (2.342) içermektedir. Bu rakam öteki bölge değerlerinden çok yukardadır ve ilk boyutta en mühim sınıflayıcı olmuştur. Bu sebeple TR82 bölgesi farklı bir küme şeklinde algılanarak yorumlanmalıdır. Benzer bir biçimde negatif açıdan maksimum değere (-5.248) ait TRC3(Mardin, Batman, Şırnak, Siirt) bölgesi ve TRC1(Gaziantep, Adıyaman, Kilis) bölgesi de ayrı bir küme şeklinde elde edilmiştir. Değinilmesi gereken bir başka konu da, TR90(Trabzon, Rize, Artvin, Ordu, Giresun, Gümüşhane) ve TRC2(Şanlıurfa, Diyarbakır) bölgelerinin değerleri birbiriyle aynı ancak ters yönlüdür (1.829 ve -1.829). İkinci boyutta en farklı bölgeler İstanbul, İzmir ve TRB2(Van, Muş, Bitlis, Hakkâri) bölgeleridir. Üçüncü boyutta ise TR52 (Konya-Karaman) ve TRC1(Gaziantep, Adıyaman, Kilis) en farklı iki bölge olarak görünürken tüm bölgelere ilişkin değerler arası farkın azaldığı görülmüştür.

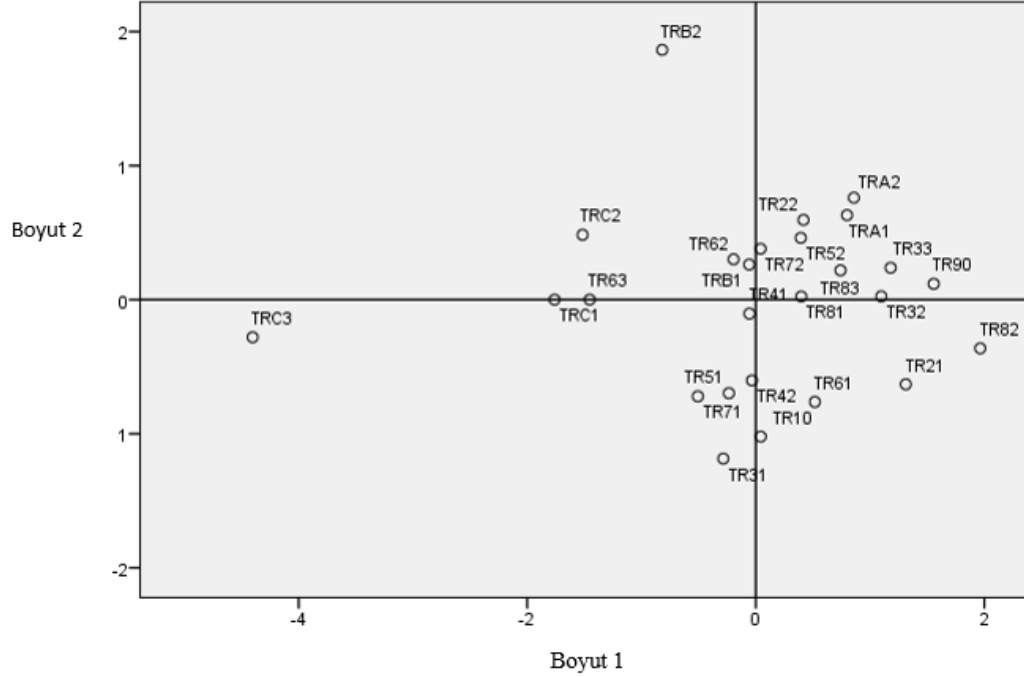
26 bölgenin aralarında yer alan mesafelerin değişkenliklere ilişkin istihdam, işgücüne katılım ve işsizlik göstergeleri bakımından yekdiğeriyle en çok benzeşen yerler 0.327 değeri ile TR42(Kocaeli, Sakarya, Bolu, Yalova, Düzce) ve TR51(Ankara) bölgeleridir. En az benzeyen iki bölge ise 7.593 değeri ile TR82(Kastamonu, Çankırı, Sinop) ve TRC3(Mardin, Batman, Şırnak, Siirt) bölgeleridir. Farklılık değerleri bölgelerin tamamına yakınının 2'nin üstünde hesaplamalar içermiş olması, başka bir ifadeyle birbirlerinden oldukça değişkenlik gösterdiği sonucuna varılmıştır.

Her bir bölgenin diğer bölgelerle olan lokasyonunun mukayese edilebilmesi bakımından iki boyutlu görsel sunuma da yer verilmiştir. grafikte gösterilmiştir. Bu hesaplamalara ait stress değeri Tablo 11'de yer almaktadır.

Tablo 11: Young's Stress İstatistiği

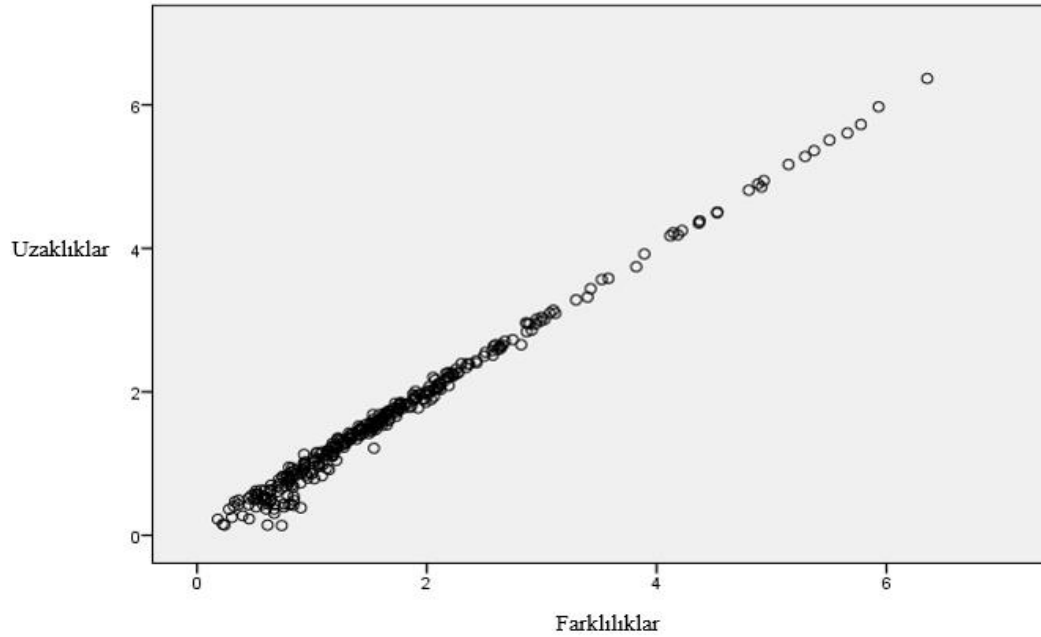
İterasyon	S-Stress Değerleri	Değerler Arasındaki Fark
1	0.03580	-
2	0.03181	0.00399
3	0.03139	0.00042
Stress İstatistiği: 0.05371, R ² : 0.99132		

Stress hesabı 0.05371 olarak tespit edildiğinden yöntem neticesi iyi seviyede uyumlu ve R²=0.99132 olarak elde edildiğinden uygulanan yöntemin başarılı olduğu kanısına varılmıştır. Şekil 2'de görsel ele alındığında, TR82(Kastamonu, Çankırı, Sinop) ve TRC3(Mardin, Batman, Şırnak, Siirt) bölgeleri 1. boyutta, TRB2(Van, Muş, Bitlis, Hakkâri) ve TR31(İzmir) bölgeleri 2. boyutta diğer bölgelere göre en fazla farklılık gösterenlerdir. Diğer bölgeler kendi aralarında daha az mesafeye sahiptirler.



Şekil 2: Bölgelerin İki Boyutlu Uzaydaki Yerleşimleri

Mesafeler ile farklılıkların (disparities) yayılımını belirten Serpilme Diyagramı Şekil 3'de gösterildiği biçimde oluşturulmuştur. Böylece uzaklıklar ile farklılıklara ilişkin doğrusal bir bağlantı tespit edildiği gösterilmektedir. Bir başka açıdan, tahmini mesafelerin gerçek kriterle mutabık olması ve doğrusal model ile elverişli sonucun elde edilebileceği kanıtlanmıştır.



Şekil 3: Doğrusal Serpilme Diyagramı

Elde edilen bulgular neticesinde temel işgücü göstergelerine göre Türkiye'nin batısı (İzmir-İstanbul) ile doğusu (Van, Muş, Bitlis, Hakkâri) ve kuzeyi (Sinop, Kastamonu) ile güneydoğusu (Mardin, Batman, Şırnak) arasında farklılık bulunmaktadır. Bu durum 1. hipotez ile 2. hipotezimi doğrular niteliktedir. Özellikle doğudaki bölgeler bulunduğu jeopolitik konumundan dolayı işgücü göstergelerinde önemli düşüşe sahiptir. Kocaeli, Sakarya gibi sanayinin geliştiği şehirler ile Ankara, İstanbul gibi iş dünyasının parlayan şehirleri arasındaki temel işgücü göstergelerinin yakınlığı 3. hipotezi doğrular niteliktedir.

Sonuç

Türkiye'de bölgeler arasında karşılaştırılmalı biçimde gerçekleştirilen bu araştırmaya ilişkin işsizlik, işgücüne katılım ve istihdam indikatörleri açısından doğu-batı ve kuzey-güneydoğu olarak belirgin bir şekilde farklı konumda bulunmaktadır. Değişkenler açısından araştırma incelendiğinde göze çarpan bölgesel farklılıkların genç işsizlik, kadın istihdam payları ile eğitim düzeyine bağlı işsizlik payları olduğu sonucuna varılmıştır. Özellikle bu üç vasıf bakımından ülkemizin Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerindeki illerimiz olumsuz durumdadır. Çıkan katsayıların negatifliği de olumsuz anlamda bu bölgeleri diğer bölgelerden ayırtmaktadır. Genç işsizliğin bu bölgelerde yüksek olmasının nedeni ülkemizdeki nüfus artışının dağılımının yine Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde fazla olmasıdır. Kadın istihdam payının öteki bölgelere nazaran belirgin bir şekilde düşük olması ise gelişme evresinde olan Türkiye'de kırsal alanda yaşayan ailelerde kadının genellikle kayıt dışı alanlarda çalışmasıdır. Eğitim düzeyine bağlı işsizlik oranı da yine diğer değişkenlerin etkilerine benzer bir şekilde doğu bölgelerinde okur-yazar oranının düşüklüğü ve bu bölgelerden yaşayan bireylerin iş hayatına erken yaşta başlaması ile sık iş değişikliğinden kaynaklandığı söylenebilir.

Mevcut durumun değerlendirilmesinde bölgesel anlamda kadın ve genç nüfus istihdamı, eğitim düzeyine bağlı işsizlik oranı ve erkeğin işgücüne katılımı üstündeki tesirini inceleyen ayrıntılı bir çalışma oluşturulmasının Türkiye'deki temel işgücü göstergeleri ve işgücü piyasası adına olumlu katkılar sağlayabileceği düşünülmektedir. Ayrıca ülkemiz açısından çalışana iş teminatının oluşturulmasının da işsizlik ve istihdam göstergeleri bakımından ayrı lokasyonda bulunan bölgelerimizin genel temayüle benzemesi hususunda son derecede önem arz edeceği düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- Acar, A.B. (2013). İşgücü piyasası temel göstergeler bakımından çok boyutlu ölçekleme analizi ile Türkiye ile diğer Oecd ülkelerinin karşılaştırılması. *İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi İktisadi Enstitüsü Yönetim Dergisi*, Sayı:75, ss.121-144.
- Akgündüz, Y.E., Andan, A., Bağır, Y.K. ve Torun, H. (2017). Türkiye'de genç işsizliği: tespit ve öneriler. *TCMB Ekonomi Notları*, No:2017,14, ss.1-15.
- Albayrak, A.N. ve E.G. (2010). Türkiye'de bölgesel rekabet gücü analizi. *Yıldız Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi E-Dergisi (Megaron Journal)*, 5(3), ss: 137-148.
- Aydın, D. ve Başkır, B. (2013). Bankaların 2012 yılı sermaye yeterlilik rasyolarına göre kümeleme analizi ve çok boyutlu ölçekleme sonucu sınıflandırma yapıları. *BSAD Bankacılık ve Sigortacılık Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 1, Sayı: 5-6, ss.29-47.

- Bahar, O. ve Bingöl, F.K. (2010). Türkiye’de iç göç hareketlerinin istihdam ve işgücü piyasalarına etkileri. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt:15, Sayı:2, ss.43-61.
- Çondur, F. ve Bölükbaş, M. (2014). Türkiye’de işgücü piyasası ve genç işsizlik: büyüme ilişkisi üzerine bir inceleme. *Amme İdare Dergisi*, Cilt:47, Sayı:2, ss.77-93.
- Demircan, E. (2012). *İstihdam Ve İşgücü Piyasası Raporu*. Karacadağ Kalkınma Ajansı, Diyarbakır.
- Eichhorst, W., Hinte, H. ve Rinne, U. (2013). Youth unemployment in europe: what to do about it?. *IZA Policy Paper*, No:65, ss:1-20.
- Günaydın, D. ve Çetin, M. (2015). Genç işsizliğin temel makroekonomik belirleyicileri: ampirik bir analiz. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı:22, ss:17-34.
- Hair, J., Tatham, R., Anderson, R. ve Black, W. (1998). *Multivariate data analysis*, (5th edition). Upper Saddle River, NJ: Prentice Hall.
- Kalaycı, Ş. (2009). *SPSS uygulamalı çok değişkenli istatistik teknikleri*. Asil Yayın Dağıtım, 4. bs. İstanbul.
- Kavak, Y. (1997). Eğitim istihdam ve işsizlik ilişkileri. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Sayı: 13, ss: 21-26.
- Kızılgöl, Ö. (2012). Kadınların işgücüne katılımının belirleyicileri: ekonometrik bir analiz. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, Sayı:13-1, ss.88-101.
- Kumaş, H. ve Çağlar, A. (2011). Türkiye’de kadın eksik istihdamını belirleyen faktörler: TÜİK 2009 hanehalkı işgücü anketi ham verileri ile cinsiyete dayalı bir karşılaştırma. *Çalışma ve Toplum Dergisi*, Sayı:2, ss: 249-289.
- Nemlioğlu, A.K. (2005). *Benzerlik analizleri, varsayımlara uymayan kategorik verilerde çok değişkenli analiz, correspondence & homogeneity*. Beşir Kitabevi, İstanbul.
- Nichols, A., Mitchell, J. ve Lindner, S. (2013). Consequences of long-term unemployment. *The Urban Institute, Washington*, ss. 3-4.
- Öz, B., Taban, S. ve Kar, M. (2009). Kümeleme analizi ile Türkiye ve AB ülkelerinin beşeri sermaye göstergeleri açısından karşılaştırılması. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(1), ss:1-30.
- Özdamar, K. (2004). *Paket programlar ile istatistiksel veri analizi*. Kaan Kitabevi, Eskişehir.
- Özer, M. ve Biçerli, K. (2003). Türkiye’de kadın işgücünün panel veri analizi. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 7, ss. 56-86.
- Proudford, J., Guest, D., Carson, J., Dunn, G., ve Gray, J. (1997). Effect of cognitive-behavioural training on job-finding among long-term unemployed people. *The Lancet*, Vol: 350, Issue: 9071, ss. 96–100.
- Tansel, A. (2012). *2050’ye doğru nüfusbilim ve yönetim*. Tüsiad Yayınları, İstanbul.
- Tatlıdil, H. (1992). *Çok değişkenli istatistiksel analiz*. Hacettepe Üniversitesi Yayınları, Ankara.
- T.C. Kalkınma Bakanlığı Ekonomik Modeller ve Stratejik Araştırmalar Genel Müdürlüğü, (2017), İşgücü Piyasasındaki Gelişmelerin Makro Analizi. *Ekonomik ve Stratejik Araştırmalar Dairesi No: II*, ss.1-18.
- Tinsley, H. ve Brown, S. (2000). *Handbook of applied multivariate statistics and mathematical modeling*. Academic Press, First Edition, London.

TÜİK Yıllık Haber Bültenleri, İstihdam Oranı İstatistikleri, 2000-2016.

Ülgener, S.F. (1980). *Milli gelir, istihdam ve iktisadi büyüme*. Der Yayınevi, Altıncı Baskı, İstanbul.

Yıldırım, K. ve Karaman, D. (2001). *Makro ekonomi*, Eğitim, Sağlık ve Bilimsel Araştırma Çalışmaları Vakfı, 2. Basım, Eskişehir.



INTERNATIONAL

JOURNAL of HUMAN STUDIES

ULUSLARARASI İNSAN ÇALIŞMALARI DERGİSİ

ISSN: 2636-8641

Cilt/VOLUME 1

Sayı/ISSUE 2

Yıl/YEAR: 2018

Gönderim: 19-10-2018 – Kabul: 25-12-2018

The Role of Demographic Characteristics on Nepotism Perception: A Study on the Employees of Hospitality Businesses in Trabzon

Cengiz GAZELOĞLU¹

Eren ERKILIÇ²

Engin AYTEKİN³

Abstract

Starting from the very early stages of recruitment, nepotism can be expressed as some employees' being favored or having an unfair promotion at work regardless of their career, knowledge, skills, level of education, experience or other qualifications due to their relation with the management team. The perception of nepotism is one of the major problems encountered in both public and private businesses. In this context, the aim of this study is to find out whether the nepotism perceptions

¹Cengiz Gazeloğlu, Dr. Lecturer, Süleyman Demirel University, Faculty of Science and Literature, cengizgazelolu@sdu.edu.tr, Orcid: 0000-0002-8222-3384

²Eren Erkiliç, Recep Tayyip Erdoğan University, Ardeşen Tourism Faculty, eren.erkilic@erdogan.edu.tr, Orcid: 0000-0002-8222-3384

³Engin Aytakin, Afyon Kocatepe University, School of Foreign Languages, caytekin@aku.edu.tr, Orcid: 0000-0002-8222-3384

of the employees of the hospitality businesses differ according to some demographic characteristics. Within the scope of the research, survey technique was used to determine the nepotism perceptions of employees of hospitality businesses. Accordingly, the nepotism scale was implemented on the employees of hospitality businesses operating in Trabzon. In the analysis of the data, t-test and variance analyzes were used as well as descriptive statistics. SPSS software was used in the analysis of the data. It was determined that nepotism perceptions of the employees of the hotel businesses participated in the research are low. In addition to that, it was discovered that there is no difference between the demographic characteristics of employees and their nepotism perceptions.

Keywords: *Nepotism, Hospitality Businesses, Employees of Hospitality Businesses, Statistical Analysis, Trabzon*

Introduction

According to Oxford English dictionary, the origin of the “nepotism” word is derived from the words “nephew” or “nepot” in Latin. These words refer to the children of a person's brother or sister, the “nephew or cousin. Likewise, according to the dictionary, nepotism means providing the relatives with special support (especially in terms of employment) by a dignitary person (Hornby, 1985, p. 566). However, the Turkish Language Association defines the concept of nepotism as favoring relatives and close friends (TDK, 2018).

Nepotism is defined as an individual's being recruited and promoted regardless of his knowledge, skill, talent, level of education and experience; enabling an individual to work in more suitable working conditions than other employees. This individual obtains such factors through his kinship relations (Özsemerci, 2003, p. 20). According to another definition, nepotism is called as acting favorably to the individuals due to their close relations with management and ensuring unjustified progress in the field of business without taking level of recruitment, promotion, provision of more appropriate working conditions and their knowledge, skill, talent, level of education and experience

into consideration (Linda and Brian, 1994, p. 10). According to Bierman and Fisher (1984, p. 634), nepotism is called as the recruitment or promotion of unqualified employees only by considering their relationships with the business owners.

Nepotism usually refers to a negative situation and it stems from the nepotist attitudes of some popes in the Renaissance era. Some of the popes of the period placed unqualified nephews to the top positions in the managements regardless of the merit element (Karacaoğlu and Yörük, 2012, p. 47). It is seen that in the twentieth century nepotism became a battle for relatives with the use of political patronage, and anti-nepotism policies started to be implemented (Bellow, 2003). Nepotism, which is widely encountered in business life as in many other fields, is one of the biggest management diseases faced by organizations. In this context, the concept of nepotism makes negative connotations (Tunçbilek and Akkuş, 2017, p. 169).

In another approach, Safina (2015) asserts that nepotism brings about simulation of superior positions and even the whole departments for close relatives. The researcher goes on giving the example of such artificially created position and department: strategic development director and department of strategic development. The writer explains that this position is not needed at all and is actually invented since it is the Director General himself who must deal with these matters.

Gjinovci (2016) believed that the choice of relatives, who does not have the necessary qualities, creates the opinion and gives the impression of a classic nepotism and harmful to the organization and the economy in general. The author calls nepotism as a kind of corruption, and indicates that it may threaten legal norms, democracy, human rights and freedom, along with undermining the system of state management, social justice and fairness, and distorting fair competition, and hindering economic development and moral basis of society, which was put forward by Strasburg Convention (1999).

Ford and Mclaughline (1985, p. 59) explained the disadvantages of Nepotism in terms of organization. It is clear that nepotism leads to negative effects on the employees because the organizational jobs are provided with those who do not deserve them. It is also stated that decision-making processes within the organization will be adversely affected. Some of the drawbacks caused by Nepotism can be listed as follows (Arslaner, Erol and Boylu, 2014, p. 65; Asunakutlu ve Avcı, 2010, p. 94; Erdem, Ceylan and Saylan, 2013, p. 176; Özsemerci, 2003, p. 15; Büte and Tekarslan, 2010, p. 4; Büte, 2011, p. 386; Çalışal, 2015, p. 92):

- Increased dissatisfaction of non-family employees,
- The emergence of the conflict situation,
- Unnecessary promotions,
- Decrease in motivation,
- Unfair management approach,
- The feeling of regret after promotion and, the emergence of the question whether the promotion is caused by success or kinship relations,
- Performance loss,
- The emergence of unequal pay system,
- Decrease in sense of belonging

- Continuation of Lack of experience

On the other hand, Dailey and Reuschling (1980) indicated that nepotism may serve some advantages to small and family businesses due to ensuring an effective way to recognize committed employees to the company. Also, they highlighted that it may cause an increase in job satisfaction and morale due to its impact on strengthening the family work environment. Parallel to these ideas, it is believed that nepotism generally benefits from the population within the family for employment, and merit is merely based on familial relationships or family career choices (Jones et al., 2008, p. 18). Contrary to the drawbacks of nepotism mentioned above, there are positive effects on employees. These effects are influential only on family members and can be listed as follows (Büte and Tekarslan, 2010, p.4; Özler et al., 2007, p. 438; İyüşleroğlu, 2006, p. 47; Lakshminarasimhan, 2011):

- Family members make more sacrifice,
- Employees who work with the people they know feel themselves safer,
- Family members know the job better within the sustainability of the business,
- Employees have a low rate of leave of employment except for exceptional situations,
- The selection of the managers among the family members,
- It leads to economize in training costs when recruiting.

As a result, the concept of nepotism adds up to one's providing employment for their relative and family members regardless of their abilities by using his own power and authority (Karakaş and Çak, 2007, p. 78). In this context, the employees of hospitality businesses may be sensitive about the perception of nepotism. In addition, administrative decisions such as career plans, payment applications and recruitment can have a significant impact on this perception. While nepotism perception may produce some positive results, it is frequently regarded as a negative concept. Because hospitality businesses are labor-intensive enterprises, performance of the employees is extremely important. It is thought that as the nepotism perceptions of the employees in these hospitality businesses increases, the expected performance of the employees can move towards such a negative direction. The demographic characteristics of employees also have a significant impact on these sensitive situations mentioned above. As a matter of fact, in this study, it is examined whether demographic characteristics of employees have a role on their nepotism perceptions.

The Aim and Importance Of The Research

The purpose of this study is to find out whether the nepotism perceptions of the employees of the hospitality businesses differ according to some demographic characteristics. To achieve this goal, some information was given about the subject in this research and parallel with the purpose of research, a survey was conducted on the employees of the certified hospitality establishments by Ministry of Culture and Tourism, operating in Trabzon; and the findings of the study have been presented.

The results were interpreted in line with the purpose of the study and some recommendations were put forward for the interest of the related parties. It is expected to contribute to the literature related to the subject as well as to create a source of data for hotel managers by determining the nepotism perceptions of employees of hospitality businesses in Trabzon. Employee diversity in the

tourism sector, communication, management styles, relationships of hotel managers with employees in the sector and family ties affect the nepotism perception of employees. However, some negative states such as decrease in employees' sense of trust and belonging to the organization and performance along with having concerns for the future and no career plans may possibly come up due to the nepotism perception. In this context, the findings gathered in line with the research problem are considered to be very important in terms of the subject of the research. In addition to its contribution to the literature, it is considered that it will be an important source of data for the related institutions, organizations and managers.

Method

The population of the study is constituted of the employees working in the certified hospitality establishments by Ministry of Culture and Tourism. According to the data supplied by Trabzon Provincial Directorate of Culture and Tourism (2018), there are 46 tourism facilities certified by Tourism Ministry in Trabzon province. These facilities in total have 2829 rooms and 5806 beds. According to the “Labor Force Survey in the Hospitality and Tourism Industry” conducted by the Ministry of Tourism in (1989) and Ağaoğlu (1992, p. 114), the number of personnel per room is 0.70 and the number of personnel per bed is 0.35 when it is calculated covering overall average star hotels and other facilities in Turkey. Based on these averages, when the number of personnel is calculated according to the number of rooms in Trabzon, the number of staff is obtained as (2829 x 0.70) 1980,3. On the other hand, when the number of personnel is calculated according to the number of beds, the number of staff is achieved as (5806 x 0.35) 2032.1. According to these results, it was agreed to calculate the population of the study by taking the number of staff according to the number of beds, and the population of research has been decided as 2032 hotel employees.

Because the population of the research consists of several numbers of units and due to cost limitation of the research, sampling was performed. The following sampling volume calculation formula proposed for quantitative research has been used. Özdamar (2001, p. 257) described the population with less than 10.000 units as limited universe and gave the formula for calculating the sample size by taking into account the type of the variables related to the research subject (quantitative). The formula for the sample size to be calculated taking the “1- α ” confidence level into account has been given in Table 1.

Table 1. Formula Regarding the Calculation of Sample Size

Variable Type	Limited Population (N<10000)
For (Quantitative Average))	$n = \frac{N \cdot t^2 \cdot p \cdot q}{d^2 \cdot (N - 1) + t^2 \cdot p \cdot q}$

Source: Özdamar (2001:257).

N: Number of Population Units,

n: Sample size,

For Z_{α} : $\alpha = 0.05, 0.01, 0.001, 1.96, 2.58$ and 3.28 values,

d= Sample error,

t distribution of critical values with $t_{\alpha, sd} = sd$ degree of freedom ($sd = n - 1$).

When $t_{\alpha, sd}$ critical values are $sd = n-1 \rightarrow 5000$, they can be taken equal to Z_{α} values.

Accordingly;

$$n = \frac{2032 \cdot 1,96^2 \cdot 0,5 \cdot 0,5}{0,05^2 \cdot 2031 + 1,96^2 \cdot 0,5 \cdot 0,5} = 323$$

When the formula is put into implementation, the minimum number of samples is reached (300). The table by Yazıcıoğlu and Erdoğan (2004) supports the above calculation. As for ± 0.03 , ± 0.05 and ± 0.10 sampling errors, the sample sizes required to be drawn from different population sizes are given in Table 2 (Yazıcıoğlu and Erdoğan, 2004, pp. 49-50).

Table 2. Sample Sizes

Population Size	± 0.03 Sampling Error (d)			± 0.05 Sampling Error (d)			± 0.10 Sampling Error (d)		
	p=0.5 q=0.5	p=0.8 q=0.2	p=0.3 q=0.7	p=0.5 q=0.5	p=0.8 q=0.2	p=0.3 q=0.7	p=0.5 q=0.5	p=0.8 q=0.2	p=0.3 q=0.7
100	92	87	90	80	71	77	49	38	45
500	341	289	321	217	165	196	81	55	70
750	441	358	409	254	185	226	85	57	73
1000	516	406	473	278	198	244	88	58	75
2500	748	537	660	333	224	286	93	60	78
5000	880	601	760	357	234	303	94	61	79
10000	964	639	823	370	240	313	95	61	80
25000	1023	665	865	378	244	319	96	61	80
50000	1045	674	881	381	245	321	96	61	81
100000	1056	678	888	383	245	322	96	61	81
1000000	1066	682	896	384	246	323	96	61	81

Source: Yazıcıoğlu and Erdoğan (2004, p. 50).

In this context, simple random sampling method (Ural and Kılıç, 2006, p. 41) has been used, and a total of 506 surveys were conducted onto the employees of the hotel businesses in Trabzon. This is because it was thought that there would be incomplete surveys or may be faulty and non-returning surveys. 112 questionnaires were excluded due to being incomplete and incorrect. 394 questionnaires were regarded as suitable for evaluation and were subjected to analysis. A review of the literature about nepotism has been carried out and survey implementation was conducted between 4 May and 10 July, 2018 in order to determine the nepotism perceptions of the employees in the hotels in Trabzon.

The survey used as data collection technique, within the framework of the application of the research, consisted of 14 closed-ended and 5-point Likert-type expressions has been adapted to the employees by Asunakutlu and Avcı (2010). The survey is formed of three dimensions namely favoritism in promotion, transaction favoritism and favoritism in the recruitment process. In the first part of the survey, the demographic and some other individual characteristics of the employees of the hotel businesses have been given. The second part of the survey consists of the scale to determine the

nepotism perceptions of the employees. In the scale, the perception of nepotism was measured in three dimensions and consisted of a total of 14 expressions. These expressions have been graded with a five-point Likert scale, which are “Strongly Disagree, Disagree, Neither Agree nor Disagree, Agree, Strongly Agree”; and were coded as follows: “1=Strongly Disagree, 2=Disagree, 3=Neither Agree nor Disagree, 4=Agree, 5=Strongly Agree”. High scores in the Nepotism scale indicate the increase in the employee perception. The participants were asked to mark the answer that was most appropriate to them.

Independent sample t test and one-way Anova were used in the study. The T test allows the researchers to get results about whether or not there is a statistically significant difference between the mean of two independent samples. In addition to that, analysis of variance is used to determine whether there is a statistical difference between samples in a study with more than 2 independent groups. Besides, when the sig. value calculated to test the difference between groups in variance analysis is found less than 0.05, post-hoc tests are used. However, prior to this, it is necessary to test whether the variances between the groups are equal. Tukey test is performed if the variances are equal whereas in cases where variances are not equal, Tamhane’s T2 test is performed.

Findings

In this part of the study, the analyses on whether the factors such as favoritism in promotion, transaction favoritism and favoritism in recruitment process differ statistically according to demographic characteristics of the participants have been presented.

Table 3: Differences Among Factors by Gender

Variables	Factor	Group	n	\bar{x}	Std.	(p)
Gender	FAVORITISM IN PROMOTION	Female	162	2.67	1.20	0.174
		Male	232	2.84	1.14	
	TRANSACTION FAVORITISM	Female	162	2.67	1.18	0.361
		Male	232	2.78	1.14	
	FAVORITISM IN RECRUITMENT PROCESS	Female	162	2.83	1.20	0.246
		Male	232	2.97	1.14	

According to Table 3, there are 162 females and 232 males participants in the study. As a result of the analysis, it was understood that there was no statistically significant difference among the averages of any of the factors such as favoritism in promotion, transaction favoritism and favoritism in recruitment process between men and women. It can be accepted that there is no difference in the nepotism perception between the women and men working in the hospitality establishments in Trabzon. Karacaoğlu and Yörük (2012), Özüren (2017) and Pelit et al. (2017) obtained similar results in their studies. A study by Düz (2012) concluded that nepotism perceptions of men were higher

compared to the women. Sarıboğa (2017) precipitated in the study that there is a significant difference between nepotism perception and the gender and added that women's averages on favoritism in promotion, transaction favoritism and favoritism in recruitment process are higher.

Table 4: Differences Among Factors by Age Groups

Variables	Factor	Group	n	\bar{x}	Std.	(p)
AGE	FAVORITISM IN PROMOTION	20 and below	39	2.33	1.16	0.067
		Between 21 – 25	144	2.85	1.13	
		Between 26 – 30	99	2.87	1.21	
		31 and over	112	2.73	1.16	
	TRANSACTION FAVORITISM	20 and below	39	2.66	1.15	0.892
		Between 21 – 25	144	2.76	1.15	
		Between 26 – 30	99	2.79	1.15	
		31 and over	112	2.69	1.17	
	FAVORITISM IN RECRUITMENT PROCESS	20 and below	39	2.75	1.05	0.841
		Between 21 – 25	144	2.93	1.13	
		Between 26 – 30	99	2.93	1.16	
		31 and over	112	2.93	1.27	

According to Table 4, 39 people aged 20 and under, 144 persons aged 21 to 25, 99 persons between the ages of 26 and 30 and 112 persons aged 31 and over participated in the study. It was ended that there is no statistically significant difference among the statistical averages of these age groups in terms of the factors such as favoritism in promotion, transaction favoritism and favoritism in recruitment process. In this context, it can be stated that the nepotism perception of the employees in the hospitality establishments did not change by the age groups of the employees. Similar to these current results, the studies carried out by Kaba (2018), Özüren (2017), Karacaoğlu ve Yörük (2012), Pelit ve arkadaşları (2017), Düz (2012) support these results. Sarıboğa (2017) found out that age has a significant effect on transaction favoritism and recruitment process variables. In the transaction favoritism and favoritism in the recruitment process variables, it was observed that the average of the employees aged between 18 and 25 was significantly higher than the average of employees between the ages of 26-35 and 36-45.

Table 5: Differences Among Factors by Educational Status

Variables	Factor	Group	n	\bar{x}	Std.	(p)
EDUCATIONAL STATUS	FAVORITISM IN PROMOTION	Primary education	81	2.96	1.23	0.108
		High school	190	2.66	1.16	
		University	112	2.76	1.13	
		Post-Graduate	11	3.32	1.10	

	TRANSACTION FAVORITISM	Primary education	81	2.81	1.19	.417
		High school	190	2.71	1.15	
		University	112	2.68	1.12	
		Post-Graduate	11	3.25	1.26	
	FAVORITISM IN RECRUITMENT PROCESS	Primary education	81	3.05	1.16	0.604
		High school	190	2.89	1.20	
		University	112	2.83	1.12	
		Post-Graduate	11	3.06	1.13	

In Table 5, in addition to the descriptive statistics on the educational status of the participants, you can find the results about whether there are any differences among factors such as favoritism in promotion, transaction favoritism, and favoritism in the recruitment process in the educational status dimension. It is seen that 81 people graduated from elementary school, 190 people were high school graduates, 112 were university graduates and 11 were post graduates. It was specified as a result of statistical tests that in terms of these 3 factors, there was no statistically difference in the 95% confidence level among the educational groups. It can be commented that there is no difference between the level of education and the nepotism perception of employees in hospitality establishments in Trabzon. Karacaoğlu and Yörük (2012) have achieved similar results in their research. In Özüren's (2017) study, it was concluded that participants with bachelor's degrees had higher nepotism perceptions compared to the other educational groups. Sarıboğa (2017) indicated that the educational level has a significant effect on favoritism in promotion, transaction favoritism and favoritism in recruitment process variables; added that the average of postgraduate graduates was significantly higher than the average of high school, associate degree and undergraduate graduates in the favoritism in promotion dimension. On the other hand, the average of high school, associate degree and bachelor's degree graduates is significantly higher than secondary school graduates in the transaction favoritism dimension. However, the average of high school, associate degree and postgraduate graduates is significantly higher than bachelor's degree holders. When it comes to the favoritism in the recruitment process, it was understood that the average of high school, associate degree, university and post-graduate graduates is significantly higher than secondary school graduates. Additionally, the averages of associate degree, university and post-graduate graduates are significantly higher than high school graduates.

Table 6: Differences Among Factors by Marital Status

Variables	Factor	Group	n	\bar{x}	Std.	(p)
MARITAL STATUS	FAVORITISM IN PROMOTION	Single	218	2.75	1.13	0.866
		Married	161	2.78	1.19	
		Other	15	2.92	1.56	
		Single	218	2.74	1.13	0.578

	TRANSACTION FAVORITISM	Married	161	2.70	1.14	0.936
		Other	15	3.03	1.55	
	FAVORITISM IN RECRUITMENT PROCESS	Single	218	2.91	1.11	
		Married	161	2.90	1.21	
		Other	15	3.02	1.49	

Table 6 shows the general statistical results concerning the marital status. It was learnt that 218 people are single while 161 people are married. In addition, 15 people fall into the other category. According to the results of the analysis, it was figured out that there was no statistically significant difference in the 95% confidence level among the favoritism in promotion, transaction favoritism, and favoritism in the recruitment process factors among the marital status groups. It can be pointed out that there is no difference between nepotism perception and marital status of the employees in the hospitality enterprises where the research was conducted. Kaba (2018), Düz (2012), Karacaoğlu and Yörük (2012) have ended up with similar results in their research. Pelit et al. (2017) stated that there were significant differences between marital status and nepotism in their research and also said that nepotism perceptions of married employees were higher compared to the single employees. Sariboğa (2017) concluded that the marital status has a significant effect on transaction favoritism and favoritism in the recruitment process variables and remarked that the average of the single employees is higher in the transaction favoritism and favoritism in the recruitment process variables.

Table 7: Differences Among Factors by Departments

Variables	Factor	Group	n	\bar{x}	Std.	(p)
DEPARTMENTS	FAVORITISM IN PROMOTION	Front Office	34	2.36	1.04	0.174
		Food & Beverage	198	2.82	1.24	
		Housekeeping	46	2.77	1.11	
		Sales and marketing	22	2.92	1.02	
		Accounting	16	2.65	0.94	
		Human resources	10	3.48	1.02	
		Other	68	2.70	1.15	
	TRANSACTION FAVORITISM	Front Office	34	2.43	1.06	0.235
		Food & Beverage	198	2.79	1.20	
		Housekeeping	46	2.67	1.06	
		Sales and marketing	22	2.70	1.06	
		Accounting	16	2.71	0.80	
		Human resources	10	3.53	0.93	
		Other	68	2.66	1.22	
	Front Office	34	2.53	1.11	0.124	

	FAVORITISM IN RECRUITMENT PROCESS	Food & Beverage	198	3.01	1.21
		Housekeeping	46	2.96	1.07
		Sales and marketing	22	2.66	0.94
		Accounting	16	2.89	0.85
		Human resources	10	3.53	0.94
		Other	68	2.76	1.23

According to Table 7, descriptive statistical results related to the departments have been given, and whether there are any differences among factors such as the favoritism in promotion, transaction favoritism, and favoritism in the recruitment process. According to the results, it was obtained there are 34 employees working in the front desk department, 198 employees working in the food and beverage department, 46 people working in the housekeeping department, 22 employees working in the sales and marketing department, 16 employees working in the accounting department, 10 employees working in the human resources department and 68 employees working in the “other” groups. It was found out that there is no statistically significant difference among these 3 factors in terms of the departments. Kaba (2018) and Pelit et al. (2017) found similar results in their research.

Tablo8: Differences Among Factors by the Position

Variables	Factor	Group	n	\bar{x}	Std.	(p)
Position	FAVORITISM IN PROMOTION	Employee	343	2.77	1.16	0.886
		Manager	51	2.79	1.25	
	TRANSACTION FAVORITISM	Employee	343	2.73	1.15	0.853
		Manager	51	2.76	1.22	
	FAVORITISM IN RECRUITMENT PROCESS	Employee	343	2.91	1.16	0.964
		Manager	51	2.90	1.24	

Table 8 presents the statistical information about the positions. According to Table 8, 343 people hold the employee positions and 51 people are in the position of managers. As a result of the statistical analysis, it was discovered that there was no difference among factors such as favoritism in promotion, transaction favoritism, and favoritism in the recruitment process. In this context, it can be stated that there is no difference between the perception of nepotism and the position of the employees working in the hospitality establishments in Trabzon.

Table 9: Differences Among Factors by Working Year at Business

Variables	Factor	Group	n	\bar{x}	Std.	(p)
Working Year at Business	FAVORITISM IN PROMOTION	Less than 1 year	122	2.59	1.31	0.238
		Between 1 – 5 years	198	2.84	1.07	
		Between 6 – 10 years	47	2.86	1.16	
		More than 10 years	27	2.89	1.20	
	TRANSACTION FAVORITISM	Less than 1 year	122	2.50	1.23	0.053
		Between 1 – 5 years	198	2.82	1.08	
		Between 6 – 10 years	47	3.01	1.10	
		More than 10 years	27	2.66	1.28	
	FAVORITISM IN RECRUITMENT PROCESS	Less than 1 year	122	2.71	1.24	0.152
		Between 1 – 5 years	198	3.01	1.08	
		Between 6 – 10 years	47	3.00	1.19	
		More than 10 years	27	2.97	1.33	

Table 9 provides information concerning the number of working years of the participants in their current businesses. It also supplies information about whether there are any statistical differences among the working year groups and the factors such as the favoritism in promotion, transaction favoritism, and favoritism in the recruitment process. According to these results, 122 people have been working for the business for less than 1 year, 198 people have been working for the business between 1 - 5 years, 47 people have been working for the business between 6 - 10 years and lastly 27 people have been working for the business for more than 10 years. Moreover, there was no statistically significant difference in the 95% confidence level among the number of working years. Kaba (2018) and Pelit et al. (2017) obtained similar results in their research. The results of the study conducted by Düz (2012) found that the participants who worked for the business for 1 to 4 years had higher nepotism perceptions than the participants who worked for the business for 11 years and more. The study by Özüren (2017) stated that those who have longer working years have a higher nepotism perception compared to the others.

Table 10: Differences Among Factors by Total Working Year

Variables	Factor	Group	n	\bar{x}	Std.	(p)
Total Working Year	FAVORITISM IN PROMOTION	Less than 1 year	63	2.68	1.33	0.649
		Between 1 – 5 years	163	2.74	1.11	
		Between 6 – 10 years	91	2.90	1.17	
		More than 10 years	77	2.75	1.17	

	TRANSACTION FAVORITISM	Less than 1 year	63	2.64	1.19	0.364
		Between 1 – 5 years	163	2.70	1.12	
		Between 6 – 10 years	91	2.92	1.15	
		More than 10 years	77	2.67	1.20	
	FAVORITISM IN RECRUITMENT PROCESS	Less than 1 year	63	2.83	1.23	0.653
		Between 1 – 5 years	163	2.87	1.10	
		Between 6 – 10 years	91	3.04	1.17	
		More than 10 years	77	2.92	1.26	

According to Table 10, it was noticed there are 63 people who have been working for less than 1 year, 163 people have been working between 1 to 5 years, 91 people have been working between 6 and 10 years and 77 people have been working more than 10 years. According to statistical analysis, there was no difference between the total working years in terms of the factors such as favoritism in promotion, transaction favoritism and favoritism in the recruitment process. In this context, it can be expressed that there is no difference between the total working year and the nepotism perceptions of the employees of hospitality establishments in Trabzon. These results are similar to those found in the research by Karacaoğlu and Yörük (2012) and Kaba (2018).

Table 11: Mean and Standard Deviations by the Participants' Responses to the Scale Questions

	Mean	Std.
The knowledge, skills and abilities of the employees in this business are of secondary importance.	2,68	1,35
No matter how successful I am in this business, I cannot get ahead of the acquaintances of business managers.	2,88	1,41
The relationship of kinship and intimacy is primarily taken into consideration in promotions of employees in this business.	2,72	1,40
In this business, it is easier for acquaintances of business managers to be promoted.	2,78	1,33
In this enterprise, the factors required other than the job qualifications in the promotion of employees are prioritized.	2,78	1,32
The employees who have acquaintances in the management of this business are respected by other employees.	2,85	1,34
The managers at the lower and middle level in this business behave differently to the employees they know.	2,78	1,38
I abstain from the employees who are acquaintances to the managers in this business.	2,53	1,43
It is quite difficult for the managers to make their acquaintances redundant or to impose penalties on them.	2,72	1,38
The employees who are recognized by the managers in this business benefit from the resources of the business more easily.	2,74	1,42
The authority in this business is primarily warranted to the acquaintances.	2,80	1,38

Priority is given to acquaintances in recruitment of personnel in this business.	2,81	1,39
Those who have acquaintances in the management are not forced in the selection process in the recruitment to this business.	2,88	1,33
The reference of the people who hold a managerial position is very important in the recruitment to this business.	3,04	1,38

Table 11 shows the general mean and standard deviations of the 14 problems used in the nepotism scale. The first 5 questions in the table form the favoritism in promotion dimension while the last 3 questions constitute the dimension of favoritism in the recruitment process. The remaining 6 questions constitute the dimension of transaction favoritism.

Conclusion

In the work life, instead of their own gains and efforts at work, employees' using family members or kinship relations to gain of success in the business life without some personal characteristics may result in negative consequences. It is inevitable to face with such negative results due to the mentioned applications in the hospitality business. It is extremely important for the managers to consider features as such educational status of the employees to be hired, their suitability for the job, their success, their personal characteristics, their suitability for team work. When some employees acquire new positions in the businesses with the effect of kinship relations, it may direct the nepotism perception positively on the other employees over time or later in the future.

This study has been carried out on 394 employees working in Certified Hospitality Facilities by the Ministry of Culture and Tourism in Trabzon. The participants are consisted of 162 women and 232 men. It was detected that among the participants, there are 39 employees who are 20 years and under, 144 employees are between 21 and 25, 99 employees are between 26 and 30 years, and 112 employees are 31 and over. Of the participants, 81 are primary school graduates, 190 are high school graduates, 112 are university graduates and 11 hold post-graduate degree. Of the 394 participants, 218 were single, 161 were married, while 15 were in the other group. 34 of the participants work in front office, 198 in food & beverage, 46 in housekeeping, 22 in sales and marketing, 16 in accounting, 10 in human resources and 68 in departments defined as other. 122 of the employees have been working in the business for less than 1 year, 198 of the employees have been working in the business for 1 to 5 years, 47 of the employees have been working in the business for 6 to 10 years, and 27 of the employees have been working in the business for more than 10 years. 63 of the employees have been working in this sector less than 1 year, 163 of the employees have been working in this sector for 1 to 5 years, 91 of the employees have been working in this sector for 6 to 10 years and 77 of the employees have been working in this sector for more than 10 years.

In the study, it was aimed to determine whether there is any difference between nepotism perceptions and demographic characteristics of the employees as a result of the analysis of the collected data. With the analyzes carried out in this direction, it was concluded that there is no significant differences between the participants' gender, age groups, educational status, marital status, the department they worked, the positions they hold, the working year at the business and the total working year in the sector and their nepotism perceptions.

Finally, that there is no significant difference between the demographic characteristics of the employees of hospitality businesses in Trabzon and their nepotism perceptions does not mean that the employees in the hospitality businesses in different destinations will be in the same situation. It should be kept in mind that not only demographic characteristics but also many organizational behaviors are effective on nepotism perception. As one of their routine, hospitality business managers should concentrate on human resources carefully. Therefore, if the perception of nepotism within the businesses is perceived negatively by the employees, this will increase their productivity in the business. In this respect, hospitality business managers should be aware of the nepotism perception concept as mentioned in the research and should also act fairly to the employees in terms of factors affecting nepotism, such as career plans, pay system and performance evaluation. These situations can make significant contributions to the businesses in achieving their targeted goals.

REFERENCES

- Ağaoğlu, O. K. (1992). İşgücünü verimli kullanma tekniklerinin turizm sektörüne uygulanması, *Verimlilik Dergisi*, 1, 110-121.
- Arslaner, E. Erol, G. and Boylu, Y. (2014). Konaklama işletmelerinde nepotizm ve örgütsel adalet algısı üzerine bir araştırma, *Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 32, 62-77
- Asunakutlu, T. Avcı, U. (2010). Aile işletmelerinde nepotizm algısı ve iş tatmini ilişkisi üzerine bir araştırma, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 15(2), 93-109.
- Bellow, A., (2003). *In Praise Of Nepotism*, (08.09.18), <https://www.theatlantic.com/magazine/archive/2003/07/in-praise-of-nepotism/302753/>
- Bierman, L. and Fisher, C. D. (1984). Antinepotism rules applied to spouses: business and legal viewpoints, *Labor Law Journal*, 634-642.
- Büte, M. (2011). Nepotizmin iş stresi, iş tatmini, olumsuz söz söyleme ve işten ayrılma niyeti üzerine etkileri: aile işletmeleri üzerinde bir araştırma, *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 20(1), 177-194.
- Büte, M. and Tekarslan, E. (2010). Nepotizm ’in çalışanlar üzerine etkileri: aile işletmelerine yönelik bir saha araştırması , *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 6(6), 1-21.
- Çalışal, S. (2015). *Türk Siyasal Hayatı Demokrat Parti Dönemi Politik Patronaj İlişkileri*, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tezsiz Yüksek Lisans Projesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı Yüksek Lisans Programı, Denizli.
- Dailey, R. C., and Reuschling, L. T. (1980). “Managing continuity in the familyowned company”, *Journal of General Management*, Vol. 5, pp. 49-56.
- Safina, D. (2015). Favouritism and Nepotism in an Organization: Causes and Effects, *Procedia Economics and Finance*, 23 630 – 634.
- Düz, S. (2012). *Konaklama İşletmelerinde Nepotizm İle Örgütsel Bağlılık Arasındaki İlişkinin İncelenmesi*, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Turizm İşletmeciliği ve Otelcilik Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Afyonkarahisar.

- Erdem, B. Ceylan, U. And Saylan, U. (2013). Aile işletmelerinde nepotizm ve örgütsel bağlılık ilişkisi: kütahya'da faaliyet gösteren otel işletmelerinde bir araştırma, *Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 32(2), 171-197.
- Ford, R. and McLaughlin, F. (1985). Nepotism, *Personnel Journal(pre-1986)*, September, 64, 57-61.
- Gjinovci, A. (2016). The impact of nepotism and corruption on the economy and HR, *Economic and Environmental Studies* Vol. 16, No. 3, 421-434.
- Hornby, A. S., (1985). *Oxford Advanced Learner's Dictionary of Current English*. England: Oxford University Press.
- İyüşeroğlu, S.C., (2006). *Aile şirketleri: adana ve çevresinde faaliyet gösteren aile şirketlerinde nepotizm uygulamasının tespitine yönelik bir araştırma*, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Adana.
- Jones, R. G., Stout, T., Harder, B., Levine, E., Levine, J., Sanchez, J. I. (2008). Personnel psychology and nepotism: should we support anti-nepotism policies. *The Industrial- Organizational Psychologist*, 45(3), 17-20.
- Kaba, A. (2018). *Bireylerin Nepotizm ve Örgütsel Adalet Algılarının Bireysel Performanslarına Etkisi: Türkiye'de Özel Okul Zinciri Çalışanları Üzerinde Bir Araştırma*, Bahçeşehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İnsan Kaynakları Yönetimi, İstanbul.
- Karacaoğlu, K. and Yörük, D. (2012). Çalışanların nepotizm ve örgütsel adalet algılamaları: orta anadolu bölgesinde bir aile işletmesi uygulaması, "İş Güç" *Endüstri İlişkileri Ve İnsan Kaynakları Dergisi*, 14(3), 46-64
- Karakaş, M. and Çak, M. (2007). Yolsuzlukla mücadelede uluslararası kuruluşların rolü, *Maliye Dergisi*, 153, 74-101 .
- Lakshminarasimhan, S., (2011). *Nepotism: is it a boon or bane for the organization*, (08.09.18), <https://www.brighthub.com/office/human-resources/articles/119324.aspx>
- Linda, C.Wong and Brian Kleiner H. (1994). Nepotism, *Work Study*, 43 (5), pp 10-12.
- Özdamar, K. (2001). *Paket programlar ve istatistiksel veri analizi (Çok değişkenli analizler)*, Eskişehir: Kaan Yayınları.
- Özler, H., Özler, D.E. and Gümüştekin, G.E. (2007). Aile işletmelerinde nepotizmin gelişim evreleri ve kurumsallaşma, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 17, 437.
- Özsemerci, K.(2003). *Türk kamu yönetiminde yolsuzluklar, nedenleri, zararları ve çözüm önerileri, sayıstay araştırma sayıstay araştırma dizisi*, (10.10.2018), https://www.sayistay.gov.tr/tr/Upload/95906369/files/yayinlar/TurkKamuYonetiminde_Yolsuzluklar.pdf
- Özüren, Ü. (2017). *Tekstil işletmelerinde nepotizm uygulamalarına bağlı olarak üretkenlik karşıtı davranışlar ve sonuçları*, İstanbul Kültür Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı, İstanbul.
- Pelit, E., Baytok, A., Soybalı, H.H., Kılıç, İ. (2017). Nepotizm algısında demografik özelliklerin rolü: otel işletmeleri işgörenleri üzerinde bir araştırma, *Türk Turizm Araştırmaları Dergisi*, 1(2),45-63.
- Sarıboğa, M. (2017). *Nepotizmin Örgütsel Bağlılık ve İş Doyumuna Etkisi ve Otel Çalışanları Üzerine Bir Araştırma*, Doğu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı İşletme Programı, İstanbul.

Strasbourg Convention (1999). Criminal responsibility in the fight against corruption.

TDK (Türk Dil Kurumu), Türkçe Sözlük, www.tdk.gov.tr, (06.09.18)
http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5b90fd25bb7c89.11324901

Trabzon İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü (2018) <http://www.trabzonkulturturizm.gov.tr/>

Tunçbilek, M.M., and Akkuş, A. (2017). Nepotizm (akraba kayırmacılığı) ve iş tatmini arasındaki ilişki ve safranbolu konaklama işletmelerinde bir araştırma, *Yüzüncü Yıl Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 3, 169-197.

Turizm Bakanlığı (1989). *Otelcilik ve Turizm Endüstrisinde İşgücü Araştırması*, Ankara: Turizm Bakanlığı Yayınları.

Ural, A. ve Kılıç, İ. (2006). *Bilimsel araştırma süreci ve spss ile veri analizi*, Ankara: Detay Yayıncılık.